

בקיצור

ללמוד להבין ולזכור

מסכת סנהדרין (א)

הקובץ הזה מופץ חינם

ומצווה להעבירו ולסייע בהפצתו חינם

ניתן לרכוש ספר מודפס [בקישור זה](#)

לקבלת מסכתות אחרות ובכל עניין

ניתן לפנות בוואצאפ [050-6877088](tel:050-6877088)

בקיצור

ללמוד להבין ולזכור

על

מסכת סנהדרין

חלק א דפים ב'–ס"ח

סיכום הסוגיות בלשון שווה לכל נפש, מסייע.
ללמוד ולהכיר את מבנה הסוגיות כהכנה ללימוד.
להבין ולהשכיל את ענייני הסוגיות במהלך הלימוד.
ולזכור היטב פרטי הסוגיות ידי חזרות לאחר הלימוד.

המילים המודגשות הן תמצית הסוגיות ועל ידן
ניתן לחזור על כל סוגיה בזמן קצר פעמים רבות
ולרכוש ידיעה אמיתית וקניין גמור בתלמוד

נדפס לראשונה בעזרת ה' יתברך בשנת ה'תשס"ג
וכעת יו"ל במהדורה חדשה מאירת עיניים עם הרבה שיפורים
חודש חשון ה'תשפ"ה

©

יצחק אהרן הורביץ, רחוב פלדמן 8 בני ברק

bekitsur1@gmail.com

כִּי לְעוֹלָם לֹא יִמוּט לְזָכֶר עוֹלָם יְהִיָּה צְדִיק

(תהילים קיב, ו)

ר' משה גדליה בן נחמיה ז"ל

נלב"ע ביום כ"ו אב תשס"ה

מרת מרים בת חיים יעקב ע"ה

נלב"ע ביום ה' טבת תשע"ז

ר' משה יהודה בן מנחם ז"ל

נלב"ע ביום ב' אדר א' תשפ"ב

מרת צפורה בת יעקב ע"ה

נלב"ע ביום ט"ז תשרי תשפ"ג

מרת רבקה בת מנחם אריה ע"ה

נלב"ע ביום כ"ד סיון תש"ס

ר' חזקיה גד שרגא בן שאול ז"ל

נלב"ע ביום י"ב סיון תש"ס

ת. נ. צ. ב. ה.

פִּי לְעוֹלָם לֹא יִמוּט לְזָכַר עוֹלָם יְהִיָּה צַדִּיק

(תהילים קיב, ו)

מרת פנינה (פסיה) ברן ע"ה

נלב"ע ל' מנחם-אב תשפ"א

ר' ראובן ב"ר צבי ברן ז"ל

ומרת רוזה (שושנה זיסל)

ב"ר שמעון ז"ל

ת. נ. צ. ב. ה.

מתוך הסכמות שהתקבלו לחיבור זה

עלתה בידו להעלות על הכתב "בקיצור" כפי השם שנתן לכתביו אלו לסכם במועט המחזיק את המרובה את מהלך הסוגיות עם עומק ההבנה בהם. (הגאון רבי זלמן רוטברג זצ"ל, ראש ישיבת בית מאיר).

הנה מודעת זאת בכל הארץ, ערך חן יקרת החיבור הנפלא הנקרא "בקיצור" אשר בו נתקיים באופן מושלם דברי חז"ל לעולם ישנה אדם לתלמידיו בדרך קצרה כאשר נפרש בפני הלומדים מהלך דברי הגמרא משולבים בדברי רש"י ותוס' בבהירות נפלאה. וה"בקיצור" מועיל הן להשגה והן לחזרה ולשינון והן לזכרון העניינים הנלמדים למען יעמדו ימים רבים. והנה מזה שני מחזורים על סדר לימוד הדף היומי רבים מאוד נאותים לאור החיבור הזה וחוזרים ומבקשים מי יראנו טוב לחזור ולהפיץ הדברים לתועלת הלומדים בכלל וללומדי הדף היומי בפרט וברור שכל המביא אליו את דברי הברכה האלה יאחזנה ולא ירפנה ויהי בפיו כדבש למתוק. (הגאון רבי צבי רוטברג שליט"א, ראש ישיבת בית מאיר).

ומתוך הספר הזה יבואו בדרך קצרה להבנת הסוגיה ולהקיף הסוגיה לכל צדדיה ופרטיה והוא תועלת מרובה מאד וגם יש בספר תועלת מרובה לאותם שכבר למדו שיוכלו לחזור על הסוגיות בזמן קצר והוא תועלת גדולה למען יתקיים תלמודו בידו ולכן אמינא לפעלא טבא. (הגאון רבי דוד כהן שליט"א, ראש ישיבת חברון).

מתוך מכתבים שהתקבלו מלומדי ה"בקיצור"

מלא התפעלות אני מאופן סיכום וניתוח העניינים בקונטרס תחזקנה ידיכם וחילכם לאורייתא כה יוסיף וכה יתן אשמח לדעת אם יש להשיג על מסכתות קודמות בתודה והערצה, הנעזר בקונטרס רבות בהכנת שיעור דף היומי. (הגה"ח רבי יצחק ישעיה וייס, ראש ישיבת אלכסנדר).

הצלחת ליצור את יצירת הדור ... אני ורבים אחרים מצליחים להתמיד בלימוד הדף היומי . לא היתה עוד יצירה מעין זו בעבר ולא בהווה ... לדעתי תרומתך אינה רק להווה העכשווי, בבוא היום בעוד שנים כאשר תוציא זאת בעז"ה בספרים מאוגדים הרי זה יהיה חלק מהותי של לומדי הגמרא באשר הם. (י.ש).

ברצוני להביע את הערכתי למפעל החשוב שלכם, אני מוצא את הסיכומים כטובים ביותר הקיימים היום הן מבחינת הבהירות והן מבחינת הצגת הדברים. (מ.ר).

כאשר התחלתי את הסיבוב השלישי במפעל הדף היומי חשתי עייפות החומר ואיני יודע עד מתי הייתי סוחב כאשר התוועדתי לא מזמן ל"בקיצור" הוא נסך בי כוחות ונטע בי שמחה מרובה בלימוד, כמדומני שאיני היחיד ואולי יש כמותי מאות ויותר. (ע.א).

כידוע ישנם כיום כמה וכמה ספרי עזר המסייעים ללומד התלמוד ... ברם מניסיוני בהוראת התלמוד ... מזה כמה עשורים, כלי עזר אלו לבדם אינם יכולים להביא לדרך המחשבה התלמודית להבנת עומק הסוגיות, לא די בתרגום והסבר קצר בציוד, הם זקוקים להנחיה מעמיקה יותר שתעניק להם תמונה מקיפה של מבנה הסוגייה והטענות המרכזיות המוצעות בה. משום כך התלהבתי כל כך מעבודת הרב הורביץ בחוברת "בקיצור" ואף נמנית עליהן באופן אישי, שכן בעבודה מקיפה זו מציע הרב הורביץ בלשון מובנת לכל את עקרי הסוגייה בדרך שכל תלמיד יכול להבינה לאשורה ולתפוס את התמונה הכללית של מהלך זרימת הסוגייה. (א.ק).

בשנה האחרונה ... אני מעיין דרך קבע בחוברות "בקיצור" ... ברצוני לציין כי אני מוצא עניין רב בחוברת המסכמת בהירות ובתמציתיות את הסוגיה הנדונה. סיכום זה מדגיש את העניינים העיקריים בסוגיה ומאפשר לחזור בזמן קצר יחסית על סוגיה מורכבת העיון בחוברת "בקיצור" מסייע לשינון הסוגיה לאחר לימודה ולהבנת עקרונותיה טרם לימודה. (מ.ל).

אקדמות מילין

כידוע, יסוד ההלכה היהודית הוא התלמוד הבבלי, וכבר נקבע כי חתימת התלמוד היא סוף הוראה המחייבת את כל ישראל בכל מקומותיהם. ואולם, דרכו של התלמוד דרך עמוקה היא מאוד, ואין התלמוד ספר הלכות פסוקות אשר ירוץ בהן הקורא ויבין מיד את מסקנות הסוגיות. ברוב המקומות לא יגיע הלומד להבנת ההלכה על בוריה אלא אם כן יהיה שותף במהלך המשא ומתן שהביא להכרעת ההלכה, וזאת על ידי מאמץ רב להבין כל עניין ועניין. והתלמוד הזה רחב מאוד, והבנת כל עניין בו אורכת זמן רב, עד שמעטים הם הזוכים להעמיס אותו או את רובו על שכלם.

כלפי העניין הזה, החלטתי לגשת אל המלאכה הגדולה הזו, לסייע לעצמי ולאחרים, לעשות לכל הפחות השתדלות כדי להגיע אל המטרה הנכספת, והיא ידיעה רחבה ומקיפה בתלמוד הבבלי.

ניתן לחלק את הדרך אל המטרה הזו לשלושה חלקים, והם: ללמוד, להבין, ולזכור.

ללמוד בעניין הלימוד הורו לנו חז"ל (פסחים ג, ב), לעולם ישנה אדם לתלמידו דרך קצרה, ועניין "דרך קצרה" מבואר במסכת עירובין (נג, ב), שהיא הדרך המהירה ביותר להגיע אל המטרה, כלומר תחילת הלימוד לא תהיה בדרך מסורבלת ועיקשת, המרחיקה את מטרת הלימוד, שהוא ידיעת העניינים, אלא בדרך הקלה ביותר.

ואף כי שבחו חז"ל את העיון העמוק הבא על ידי עמל ויגיעה, עד שאמרו (ברכות ו, ב), אגרא דשמעתא סברא, כבר הזהירו ואמרו (שם סג, ב), לעולם ילמוד אדם תורה ואחר כך יהגה, הרי שתחילה יש ללמוד באופן הקל ביותר, ובכך לקנות את דברי התורה, ורק לאחר מכן להעמיק בה.

להבין ובוודאי שאין הכוונה שמתחילה יש לקרוא את דברי התורה בלא להבין כלל, כי הקורא ואינו מבין מה שהוא קורא, אף אם משמיע הדברים בקול ובנעימה רבה, אין זה לימוד כלל, ואינו עדיף מציוץ הציפורים ושאר בעלי חיים, ועליו ועל שכמותו תמהו חז"ל בכמה מקומות (כגון שבת קיג, א), גמרא גמור זמורתא תהא? אלא הדרך הנכונה היא, שגם בתחילת לימודו יבין היטב את הדברים שלומד, לכל הפחות כפשוטם.

ולזכור

מי שלמד והבין אך לא השכיל לקיים הדברים בידו, מלבד מה שמראה שמזלזל בלימודו, ואינו מייקרו לשמור עליו, אפשר שכלל אין להחשיב את פועלו עד עתה כלימוד, וכמו שפירש רש"י (ברכות ו, ב) בעניין מה שאמרו אגרא דפרקא ריהטא, עיקר קבול שכר הבריות הרצים לשמוע דרשה מפי חכם, היא שכר המרוצה, שהרי רובם אינם מבינים להעמיד גרסא ולומר שמועה מפי רבן לאחר זמן, שיקבלו שכר למוד. מבואר בדברי רש"י אלו, שמי שאינו יכול להעמיד גרסתו ולומר השמועה כתקנה לאחר זמן, אינו מקבל כלל שכר על הלימוד, אף אם באותה שעה ששמע הדבר עדיין ידע לאומרו כראוי.

בקיצור

החיבור הזה מטרתו לסייע ללומדים בשלושת העניינים הללו, הקריאה בו תוליך את הלומד בדרך הקצרה ביותר לידיעת העניינים השונים, כשהם מוסברים בדרך ברורה ומובנת, וזאת אף כהכנה לקראת לימוד הסוגיות בפנים. לאחר מכן יוכל הלומד להסתייע בחיבור זה לצורך חזרה על העניינים בזמן קצר. בנוסף, ניתן לקרוא את המילים המודגשות בפני עצמן, שהן התמצית של כל עניין, וכך לחזור על העניינים בדרך מהירה עוד יותר.

ואסיים במה שמובא משם הגאון מוילנא נ"ע (עליות אליהו בהערה ט"ז), ששני תלמידי חכמים למדו משניות וחזרו עד שידעו בעל פה כל המשניות, אחד מהם היה חוזר על לשון המשנה עד שהיה רגיל על לשונו בעל פה כל המשניות, והאחד חזר על תוכן כל המשניות בלא סגנון הלשון. והלכו שניהם לשאול את פי הגאון נ"ע איזה דרך ישרה שיבור לו האדם בזה. והשיב להם, כי לדעת תוכן עמקות המשנה טוב יותר מלדעת הלשון בעל פה ולא העניינים על בורים. והוסיף לומר, כי אך תורה שבכתב נכון לדעת הלשון בלי מגרעת, אבל תורה שבעל פה עיקרה לדעת הדינים והמשפט על בורים.

בקיצור

מסכת סנהדרין

חלק א דפים ב'–ס"ה

אחר תחת מה שקיבל, ומאחר שאין בידו
דבר השייך לחבירו, אין זה גזלן.

פרק ראשון דיני ממונות

דף ב

דיני גזלות וחבלות בשלושה מומחים

[=סמוכים ונטלו רשות מנשיא לדון]

דיני גזלות נידונים בשלושה דיינים מומחים, [לכל הפחות]. ודבר זה למד מהכתוב, "וְנִקְרַב בְּעַל הַבַּיִת אֶל הָאֲקִיִּם כו", כפי שיתבאר בעזה"י בדף ג'.

ודיני חבלות, [שיש בהם חמישה מיני תשלומים, נזק, צער, ריפוי, שבת, ובושת], **נידונים גם הם בשלושה דיינים מומחים**, [לכל הפחות], שהרי חובל את חבירו בממונו, [כלומר גוזלו], נידון בשלושה מומחים, כמבואר מהפסוק הנ"ל, **ומה לי חובל בגופו, מה לי חובל בממונו**, הלא שניהם עניין אחד הוא, שהוא חבלה בחבירו, ואם זה נידון בשלושה מומחים, גם זה כן.

[כן הוא דעת התנא של המשנה. ובדף ג' יתבאר בעזה"י, שלדעת רבי, דיני ממונות נידונים בחמישה דיינים].

וכתבו התוס' בפירוש האחרון [בדף ג'], שאף שכן הוא דין התורה, שאין דנים דיני גזלות וחבלות אלא דיינים מומחים, מכל מקום אמרו חכמים, מאחר שאם לא ידונו אותם אלא מומחים, לא יוכלו לדון אותם בחו"ל, שאין סמיכה אלא בארץ, ואין ראוי שלא יוכלו לדון בחוץ לארץ דברים שכיחים, ולכן תיקנו, שגם דיינים שאינם מומחים ידונו אותם בשליחות המומחים, [ורק גזילות שעל ידי חבלות אינן שכיחות, ואין דנים אותן אלא

סידור מסכת סנהדרין אחר בבא בתרא

כתבו התוס', **אחר ששנה התנא דיינים בשלושת הבלות**, [בבא קמא בבא מציעא ובבא בתרא], **בא עתה להשמיענו בכמה דיינים דנים אותם**.

דיני המשנה יתבארו בעזה"י על סדר דפי הגמרא.

מה נחשב גזל

רש"י מפרש, **שהמחזיק דבר ששייך לחבירו, על כורחו של חבירו**, נקרא גזלן, **בין אם מתחילה בשעה שבא הדבר לידו היה על כורחו של חבירו**, כגון שחטף ממנו, [ככתוב "ויגזל את החנית מיד המצרי"], **ובין אם מתחילה הפקיד אצלו חבירו את הדבר**, ואחר כך שלח בו יד ולא השיב לו, כי סוף סוף משעה ששלח בו יד, הוא מחזיק בדבר השייך לחבירו כנגד רצונו.

אבל מי שלווה ממון מחבירו ואינו משלם, אינו נקרא גזלן, כי אין בידו ממון של חבירו, שכן משעת ההלוואה נעשה הממון של הלווה [=הלוואה להוצאה נתנה], אלא שיש ללווה חוב, להשיב ממון

מומחים].

פרשה, "עד האקים זבא דבר שגניהם
אשר נרשיעו אקים ושלם שנים לרעהו",
ויש ללמוד מזה שצריך שלושה דינים
מומחים, [כשם שהדבר נלמד לענין דיני
גזלות, ממה שנאמר בפסוק "אקים"]. וכתבו
התוס', שלדעת רבי אבהו, הכל מודים,
שמדין התורה דיני הלוואות נידונים
בשלושה דינים מומחים, אף אם אין עירוב
פרשיות כתוב כאן, כי יש ללמוד זאת ממה
שנאמר "משפט אָהד וְהֵיָה לְכֶם", להשוות
דיני הלוואות לדיני גזלות וחבלות. **אלא כדי
שלא תינעל דלת בפני לווים**, שאם
המלווים לא יוכלו לתבוע את חובם בפני
כל אדם אלא בפני מומחים, ימנעו
מלהלוות, שמא לא ימצאו בנקל מי
שידון בתביעתם, לכן הקלו חכמים בדיני
הלוואות, ותיקנו, **שידונו גם בפני
שלושה הדיוטות שאינם מומחים. ומכל
מקום**, אין נחשבים כדיינים מומחים,
שפטורים מלשלם **אם טעו בדין**. [וגם אין
לפטור אותם מלשלם על טעותם, כדי
שיתרצו לדון, ותפתח יותר הדלת לפני
הלווים, כי כשיהיו הדיינים מצויים, ודאי לא
יחושו המלווים שלא יהיה מי שידון]. כי אם
היו פוטרים אותם מלשלם מה שיטעו,
לא היה המלווה סומך על שיתבע
בפניהם, כי עלולים לטעות, וכשיטעו
יפסידו, ואם כן חזרה הדלת להינעל בפני
הלווים, שלא ירצו להלוות להם, ולכן
תיקנו חכמים שכל שלושה ישראלים
כשרים, דנים דיני ממונות, אבל
[כשאינם מומחים], **אינם פטורים
מלשלם מה שטעו**. [ומשמע מתוך
סוגיתנו, שכן דעת רבי אבהו ורבא].

ולפירוש הראשון של התוס' [הני"ל], לא תיקנו
חכמים שדיינים שאין סמוכים ידונו
בשליחות המומחים אלא בהלוואות, אבל לא
בגזלות וחבלות, ומה שמצינו שדנו דיני
גזלות בבבל, היה על ידי שהתובע תפס, או
שאמר לנתבע לבוא עמו לארץ ישראל, ועל
ידי זה התרצה לדון עמו.

דיני הלוואות בשלושה הדיוטות

נחלקו חכמים, מניין שדיני ממונות
בשלושה הדיוטות, אולם **קודם שנבאר**
דבריהם, **יש להקדים** את המבואר
במסכת בבא קמא, **שיש אומרים, עירוב
פרשיות כתוב כאן**, כלומר שהפרשיות
הכתובות בפרשת משפטים מעורבות
הן, ויש מקרא הכתוב בפרשה זו, ובאמת
הוא שייך לפרשה אחרת, כגון, "אָשֶׁר
יאמר פי הוא זֶה", הכתוב בפרשת שומר
חנם, ובאמת שייך לפרשת "אם כָּסֶף
תִּלְוֶה אֶת עַמִּי", [שמהפסוק "אָשֶׁר יאמר
פי הוא זֶה" אנו למדים שבועת מודה
במקצת בהלוואה, אבל שומר חנם נשבע
אף בלא שיודה במקצת, ולא מתקיים בו
הכתוב "אָשֶׁר יאמר פי הוא זֶה"]. **ויש
אומרים, אין עירוב פרשיות כתוב כאן**,
וכל מקרא כתוב בפרשה שהוא שייך לה.
**- ומבואר בגמרא, שלדעת האומרים,
עירוב פרשיות כתוב כאן**, והפסוק "אָשֶׁר
יאמר פי הוא זֶה" מדבר בהלוואה, **מדין
התורה דיני הלוואות נידונים בשלושה
דיינים מומחים**, שהרי נאמר באותה

דף ג

בקיאים בדין] ביחיד, ויחייבו את הזכאי, ויזכו את החייב, ולכן **תיקנו, שלא ידונו אלא בשלושה** [לכל הפחות], שכשישבו שלושה, בוודאי יהיה אחד מהם יודע דיני הלוואות, **ועוד תיקנו, שאם יטעו בדין, ישלמו לנפסד מה שהפסידו אותו**, כדי שיזדרזו בני אדם ללמוד, שלא יטעו בדיניהם ויתחייבו לשלם.

ולדעה זו, מאחר שמעיקר הדין אפילו אחד כשר לדון, ורק חכמים החמירו שלא ידונו פחות משלושה, אם עברו על כך, **ודנו שנים או אחד דיניהם דין, אלא שנקראים בית דין חצוף**, שעברו על תקנת חכמים. [וכן דעת שמואל¹. וכן פוסק בה"ג, ומכל מקום רק לעניין דין, אמר שמואל ששנים שדנו דיניהם דין, אבל לעניין קיום שטרות, אין נחשב קיום אלא בפני שלושה].

ביאור המשנה "דיני ממונות

בשלושה גזלות וחבלות בשלושה"

לדעת רבי אבהו, דין אחד אמור כאן, והוא, שדיני ממונות, שהם גזלות וחבלות, נידונים בשלושה מומחים. [אבל לדיני הלוואות אין צריך מומחים לדון אותם].

ולדעת רבא ורב אחא בריה דרב איקא,

ולדעה זו, מאחר שמעיקר הדין דנים דווקא שלושה מומחים, וחכמים הקלו שאפילו שלושה שאין מומחים דנים, אין לנו אלא מה שהקלו, אבל **פחות משלושה שדנו, לא עשו כלום.**

- **ולדעת רב אחא בריה דרב איקא, מדין תורה כל אחד כשר לדון ביחידות, שנאמר בלשון יחיד, "בְּצִדְקַת תְּשֻׁפֹּט עֲמִיתְךָ"**, כלומר היחיד ידון את עמיתו, [רש"י מפרש, שלדעת רב אחא אין עירוב פרשיות כתוב כאן, ולכן אי אפשר ללמוד שצריך שלושה מומחים מהכתוב בפרשת גזלות. אולם התוס' כתבו, שלדעת האומרים אין עירוב פרשיות כתוב כאן, אין צריך פסוק להכשיר דיין אחד, שהרי אין מניין ללמוד שצריך שלושה, ורב אחא בא לומר, שאפילו לדעת האומרים עירוב פרשיות כתוב כאן, דיין אחד כשר לדון דיני הלוואות, כי נאמר "בְּצִדְקַת תְּשֻׁפֹּט עֲמִיתְךָ". ועוד כתבו התוס', שלדעה זו, אין ללמוד שדיני הלוואות בשלושה מומחים, מהכתוב "מְשֻׁפֵּט אֶחָד יִהְיֶה לְכֶסֶם", כי הכתוב הזה לא בא להשוות דיני הלוואות לדיני גזלות וחבלות, אלא להשוות דיני ממונות לדיני נפשות]. **ומאחר שיחיד כשר לדון מהתורה, מעיקר הדין אם טעה אינו צריך לשלם. אולם חכמים חששו שמא ידונו יושבי קרנות [=תגרים שאינם**

¹ הוספות

¹ ובדף ה' מבואר שכן דעתו כשמתחילה ישבו על מנת לדון בשנים, אבל אם מתחילה ישבו לדון בשלושה, ושנים מוזכרים או מחייבים ואחד אומר איני יודע, שהשלישי נחשב כמי שאינו, בזה מודה שמואל שאינם גומרים את הדין בשנים, אלא מוסיפים דיניים אחרים, כי ישבו על מנת לדון בשלושה.

ועוד מבואר שם, שאף שמואל מודה, שרבו שמעון בן גמליאל אינו סובר כן, אלא כמו הדעה הראשונה, אלא שלדברי שמואל כן היא דעת חכמים.

מומחים, לא הושו, כי בהלוואה יש לחוש, שאדם לא ילווה לחבירו אם יצטרך לתובעו רק בפני מומחים, אבל בגזל ודאי יתבע אדם את חבירו אף אם יצטרך לכך מומחים].

- ולפירוש השני בתוס', בדין גזלות וחבלות אין מקבלים עדים אלא בדרישה וחקירה כדין תורה, ולא הקלו בהם חכמים.

דברים נוספים שאמרו

נידונים בפני שלושה מומחים

א. נזק [של שור מועד או אדם שהזיקו] – ואמנם נזק הוא בכלל דין חבלות המבואר לעיל, אלא שנשנה שוב, משום שדומה לדין חצי נזק שנמנה אחריו.

ב. חצי נזק [של שור תם שאין משלמים אלא חצי נזקו] – יש אומרים שחיוב זה מעיקר הדין הוא [=פלגא ניזקא ממונא], כי סתם שוורים נגחנים הם, ויש לבעלים לשלם אם לא שמרום, ואם כן גם דין זה בכלל דין חבלות המבואר לעיל, אלא שנשנה בפני עצמו, משום שדומה לדינים המנויים אחר כך, שאין התשלום כפי הנזק אלא או פחות ממנו או יותר ממנו. ויש אומרים שחיוב זה הוא קנס [=פלגא ניזקא קנסא], כי סתם שוורים בחזקת שמורים הם, ולא היה לבעלים חיוב לשומרם, אלא שקנסה תורה אותם שישמרו יותר, ולכן נשנה דין זה, לחדש שגם דיני קנסות בשלושה.

ג-ד. תשלומי כפל [של גנב], ותשלומי ארבעה וחמישה [של מי שגנב שור או שה וטבחו או מכרו] – דין זה נשנה, ללמד,

שני דינים אמורים כאן. (א) דיני הלוואות נידונים בשלושה, אפילו אינם מומחים. (ב) דיני גזלות וחבלות נידונים בשלושה מומחים.

אחד דיני ממונות ואחד דיני נפשות בדרישה וחקירה

בדיני נפשות מקבלים את עדות העדים, רק אחר דרישה וחקירה, [ובפרק היו בודקים יתבאר בעזה"י מהם החקירות שיש לחקור].

ומדין תורה, כן הוא גם בדיני ממונות, שנאמר, "מִשְׁפָּט אֶחָד יִהְיֶה לָכֶם", להשוות דיני ממונות לדיני נפשות.

אלא כדי שלא תינעל דלת בפני לווים, שמא ימנעו בני אדם מלהלוות, משום שלא יוכלו לתבוע את חובם בנקל, כי רק על ידי דרישה וחקירה של העדים יזכו בתביעתם, לכן הקלו חכמים בדיני הלוואות, ותיקנו, שאין צריך בהם דרישה וחקירה, וכך לא יחששו בני אדם מלהלוות לחברייהם. ומבואר בתוס', שדין תביעת כתובת אשה, וירושות, ומתנות, כדין הלוואות, שאין צריך בהם דרישה וחקירה.

- ולפירוש הראשון בתוס', גם דין גזלות וחבלות כדין הלוואות הוא, ואין צריך בו דרישה וחקירה. והטעם לכך, כדי שתנעל דלת בפני גזלנים, כלומר כשידעו הגזלנים שיוכלו לתבוע מהם בנקל בעדות בלא דרישה וחקירה, ימנעו מלגזול. [ודווקא בזה הושו דיני גזלות לדיני הלוואות להקל מדין תורה משום נעילת דלת, אבל לעניין שאין צריך

שגם דינים אלו, שמשלמים יותר מהנזק, נידונים בפני שלושה מומחים.

ולדעת רבי יונתן, מתוך הפרשה הזו אין ללמוד אלא שצריך שני דיינים מומחים, שאין דורשים את הפעם הראשונה, שהדין כתוב, ללמוד ממנה את המניין, אולם מפסוק אחר [המבואר בהמשך] יש ללמוד, שאין עושים בית דין שקול, כלומר בית דין שהוא זוגות שאפשר לחלק אותו לחצי, ומאחר ששני דיינים הם בית דין שקול, על כרחך יש להוסיף עליהם שלישי². [ולפי זה פשוט שהדין נפסק כדעת הרוב, ואין צריך שכולם יאמרו דבר אחד, שהרי רק משום חילוקי הדעות בין הדיינים אנו מצריכים שלא יהיה בית דין שקול, כי אם אין נפסק הדין עד שיאמרו כולם דבר אחד, מה תועלת בבית דין נוטה, הלא בכל אופן צריך שכולם יסכימו לדבר אחד, אלא על כרחך אין צריך שיסכימו לדבר אחד, והולכים אחר הרוב].

- ומתחילה אמרו שנחלקו האם דורשים תחילות או לא, כלומר האם דורשים את הפעם הראשונה שהדין כתוב, ללמוד ממנה את המניין.

- ומסקנת הסוגיה, שלדברי הכל אין דורשים תחילות, אלא שלדעת רבי

מניין שדיני ממונות בשלושה מומחים

כל מקום שנאמר בו שצריך לדון לפני "האלהים", הכוונה שהדיוטות פסולים לדון, ורק דיינים מומחים כשרים, שאלהים לשון שררה ורבנות הוא¹, נכמו שמתרגם אונקלוס את הפסוק "רָאָה נְתַתִּידָּ [אלהים] לְפָרְעָה", "הִזִּי מִנִּיתִדָּ [רַם] לְפָרְעָה". **ושלוש פעמים נאמר כן בפרשת שומר חנם, (א) "וְיִקְרַב בְּעַל הַבַּיִת אֶל הָאֱלֹהִים", (ב) "עַד הָאֱלֹהִים יָבֵא דְבַר שְׁנִיָּהֶם", (ג) "אֲשֶׁר יִרְשִׁעַן אֱלֹהִים יִשְׁלַם שְׁנִיִּים".**

לדעת רבי יאשיה, מאחר שנאמר בפרשה שלוש פעמים "אלהים", הרי זה מלמד שצריך שלושה דיינים מומחים. [ומכל מקום הדין נפסק כדעת הרוב, ואין צריך שכולם יאמרו דבר אחד, ובין כשאחד מזכה ושנים מחייבים, ובין כשאחד מחייב ושנים מזכים, הדין נפסק כדעת הרוב. ודבר זה יש ללמוד בקל וחומר מדיני נפשות, שבהם מפורש

הוספות

¹ ומה שאמרו במסכת גיטין, שהדיוטות פסולים לדון, משום שנאמר, "ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם", כלומר לפני הסמוכים ולא לפני ההדיוטות. אינו סותר לאמור כאן, כי גם שם הכוונה כך, אשר תשים לפני הסמוכים האמורים בפרשה, שקרויים בה אקים, ולא לפני ההדיוטות. אינשתי דרשות נפרדות הן, שם דרשו לעניין דברים שהדיינים עושים בכפיה, וכאן דרשו לעניין סתם דין מי כשר לדון. [תוס' בדף ב'].
² ובדף ד' מבואר, שלדעת רב אחא בר יעקב, אין לומדים את מניין הדיינים ממספר הפעמים שזכר אקים בפרשה, כי בכל הפעמים מוזכרים אותם הדיינים, ואין בכל הזכרה דיון אחר, אלא שמתוך שנאמר "ירשיעון" בלשון רבים, יש ללמוד, שדנים לפחות שנים, ומאחר שאין עושים בית דין שקול, על כרחך יש להוסיף שלישי.

שבעים איש אף על פי שבית דין שקול הוא, משום שיש על כך פסוקים מפורשים, [שיתבאר בזה"י בדף י"ז], ומכל מקום מודה הוא, שגם בסנהדרין גדולה היו שבעים ואחד עם מופלא שבבית דין, אלא שהוא אינו מחשבון הסנהדרין הגדולה.

ולדעת החולקים עליהם, הדין הנ"ל שאין עושים בית דין שקול, אמור בכל הדינים כולם.

[וכשאחד אומר איני יודע, ומוסיפים שנים לשאר הדיינים, הכל מודים שעושים בית דין שקול, כמבואר בדף י"ז].

דיני ממונות בשלושה רבי אומר בחמישה

א. מתחילה אמרו, שלדברי הכל יש ללמוד מהפסוקים שצריך שלושה דיינים לדון דיני ממונות, [כדעת רבי יאשיה או כדעת רבי נתן]. אלא שבוה נחלקו.

לדברי חכמים, הפסוקים באו ללמד את מניין כל הדיינים שצריך להיחשב כבית דין. ולדברי רבי הפסוקים לא באו ללמד את מניין כל הדיינים, אלא את מניין הדיינים שעל פיהם ניתן לפסוק את הדין כשיש חילוקי דעות, כלומר את הרוב הקטן ביותר שעל פיו יפסקו, ומאחר שהרוב הוא שלושה, המיעוט הם שנים, וסך כל הדיינים הם חמישה. [אולם דברים אלו נדחו, כי ודאי הפסוקים מלמדים את מניין כל

יאשיה, יש לדרוש את הכתוב הראשון, משום שאין אנו דורשים את המניין מגוף הכתוב, אלא ממה ששינתה התורה לכתוב אלהים, ולא כתבה שופט, [שגם הוא לשון מומחה]. ולדעת רבי יונתן, אין ללמוד זאת מהשינוי, כי אין כאן שום שינוי, משום שאם היתה תורה כותבת שופט, לא היינו יודעים שהכוונה למומחים, אלא לדיינים אף שאינם מומחים.

בית דין שקול או נוטה

שנינו בברייתא, רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר, "לְנִטָּת אַחֲרֵי רַבִּים לְהִטָּת", אמרה תורה עשה לך בית דין נוטה, כלומר שאינו זוגות, שבכל אופן שיחלקו הדיינים בדין, תהיה הטייה אחר הרוב, ולא יהיו חלוקים מחצה מחצה.

לדעת רבי יאשיה, הדין הזה אמור רק בדיני נפשות, [שכן נאמר בכתוב הזה "לא תִּהְיֶה אַחֲרֵי רַבִּים לְרֵעֶת", שמשמע שהוא בדיני נפשות, ששייך בהם רעה בלבד בלא טובה, כאשר מחייבים את הנידון, שלא כבדיני ממונות, שחובה לזה הוא זכות לזה], אבל בדיני ממונות עושים גם בית דין שקול, ולכן עושים בית דין של ארבעה, או ששה דיינים, [אבל של שנים, לא, כי לכל הפחות צריך שלושה כמבואר לעיל].

ולדעת רבי יהודה, הדין הנ"ל שאין עושים בית דין שקול אמור ברוב הדינים, אבל סנהדרין גדולה היא של

הדיינים]. **יש אם למקרא**, ומאחר שקוראים "אֶשֶׁר

יִרְשִׁיעוּן אֱלֹהִים" בלשון רבים, מוכח
מזה שאלהים האמור כאן אינו דיין אחד
אלא שני דיינים [לכל הפחות]. וכשם
שאלהים האמור כאן אינו דיין אחד אלא
שנים, כך אלהים האמור בפסוק הקודם
הוא שני דיינים. ובוזה נחלקו. **לדברי רבי**,
מאחר שזכרו שני דיינים שתי פעמים,
הדבר מלמד שצריך ארבעה דיינים,
[ועוד אחד שלא יהיה בית דין שקול]. **אולם**
לדברי חכמים, אין לומדים את מניין
הדיינים ממספר הפעמים שזכר אלהים
בפרשה, כי כל הפעמים מוזכרים אותם
שני דיינים, ואין בכל הזכרה דיינים
אחרים, **ואם כן אין ללמוד מהכתוב אלא**
שצריך שני דיינים, [ועוד אחד שלא
יהיה בית דין שקול].

משך טומאת יולדת נקיבה

נאמר לעניין טומאת לידה, "וְטִמְאָה
שְׁבַע יָמִים כִּנְדָתָהּ". לפי הקרי [=המקרא]
היא טמאה שבועיים [=14 יום], ולפי
הכתיב [=מסורת] היא טמאה שבעים
[70] יום.

ולפיכך שאלו תלמידים את רבי יהודה בן
רוּעָה, האם היולדת טמאה שבעים יום
או שבועיים ימים, ואמר להם שהיא
טמאה שבועיים בלבד. **ודבר זה יש**
ללמוד בשני אופנים :

א. בבנין אב. התורה טימאה וטיהרה
יולדת זכר, וטימאה וטיהרה יולדת
נקבה, מה מצינו לעניין הטהרה, טיהר

ב. **ורבי אבהו ורבי יוחנן אמרו**, [וכן
משמע שמסקנת הגמרא], **שלדברי הכל**
יש ללמוד את מניין [כל] הדיינים שצריך
לדון דיני ממונות, **מהכתוב השני**
והשלישי שמוזכר בו אקים, [אבל
מהראשון אין ללמוד כדברי רבי יונתן
לעיל]. ובכתוב השלישי נחלקו. **לדברי**
רבי, יש אם למקרא, כלומר כשיש חילוק
בין הקרי והכתיב, העיקר הוא הקרי ולא
הכתיב, ומאחר שקוראים "אֶשֶׁר יִרְשִׁיעוּן
אֱלֹהִים" בלשון רבים, מוכח מזה
שאלהים האמור כאן אינו דיין אחד אלא
שנים [לכל הפחות], וכשם שאלהים
האמור כאן אינו דיין אחד אלא שנים,
כך אלהים האמור בפסוק הקודם הוא
שני דיינים, **סך הכל ארבעה דיינים**.
ומאחר שאין עושים בית דין שקול,
מוסיפים עוד אחד, הרי כאן חמישה.
ולדברי חכמים, יש אם למסורת, כלומר
כשיש חילוק בין הכתיב והקרי, העיקר
הוא הכתיב ולא הקרי, ומאחר שכתוב
"אֶשֶׁר יִרְשִׁיעוּן אֱלֹהִים" בלשון יחיד,
מוכח מזה שאלהים האמור כאן הוא
דיין אחד, **וכמו כן אלהים האמור בפסוק**
הקודם הוא דיין אחד, סך הכל שני
דיינים, ומאחר שאין עושים בית דין
שקול, מוסיפים עוד אחד, הרי כאן
שלושה. [ולפי זה דברי חכמים הם ממש
כדברי רבי יונתן שנתבארו לעיל].

דף ד

ג. **ורב אחא בר יעקב אמר, שלדברי הכל**,

שמאי ובית הלל.

א. לדעת רבי יוחנן ורב הונא, מניין מתנות הדם שצריך בחטאת נלמד מהפעמים שהוזכרה קרן מזבח הנחושת בפרשיות קרבנות חטאת. בשעיר נשיא כתוב "קרנת" חסר. בכבשת יחיד כתוב "קרנות" מלא. ובשעיר יחיד כתוב "קרנת" חסר. אולם בכל המקומות קוראים זאת "קרנות" מלא.

בית שמאי אומרים, יש אם למקרא, כלומר, כשיש חילוק בין הקרי והכתיב, העיקר הוא הקרי ולא הכתיב, ומאחר שקוראים שלוש פעמים "קרנות", הרי נאמר בפרשה 6 קרנות, 4 מהם באו ללמד שיש מצווה לתת מתנות הדם על ארבע הקרנות, ושתי הקרנות הנוספות באו ללמד ששתי מתנות הן חובה, ואם לא נתן שתי מתנות לא כיפר.

ובית הלל אומרים, יש אם למסורת, כלומר כשיש חילוק בין הכתיב והקרי, העיקר הוא הכתיב ולא הקרי, ומאחר שכתוב "קרנות" "קרנת" "קרנת", סך הכל 4 קרנות, למדנו שיש לתת את הדם על ארבע הקרנות, ורק מתנה אחת מעכבת את הכפרה, [אבל לא יתכן ששום מתנה לא מעכבת, ואדם מתכפר בלא שיזו עליו את הדם].

ב. ולדעת רב אחא בר יעקב:

לדברי הכל יש אם למקרא, ומשום הכתוב "קרנות" "קרנות" "קרנות", שתי מתנות מעכבות את הכפרה כמבואר

יולדת נקבה [66 יום] כפלים ממה שטיהר יולדת זכר [33 יום], אף לעניין הטומאה יש לומר, שטימא יולדת נקיבה כפלים ממה שטימא יולדת זכר [=7 ימים], ואם כן טמאה שבועיים בלבד.

וכתבו התוס', שכמו כן היה יכול לענות להם, התורה טימאה וטיהרה יולדת זכר, וטימאה וטיהרה יולדת נקבה, מה כשטיהר יולדת זכר [33 יום], ימי טהרתה מרובים מימי טומאתה, כך כשטיהר יולדת נקבה [66 יום], ימי טהרתה מרובים על ימי טומאתה, ואם כן, לא יתכן שטמאה 70 יום, ועל כרחק טמאה רק שבועיים.

וכן היה יכול להוכיח זאת מהכתוב "וְטִמְאָה שְׁבַע יָמִים כְּנִדְתָּהּ", המלמד, שתוספת טומאת יולדת נקיבה על יולדת זכר הוא כימי נידתה שהם שבעה.

ב. יש אם למקרא, כלומר כשיש חילוק בין הקרי והכתיב, העיקר הוא הקרי ולא הכתיב ומאחר שקוראים שבועיים אינה טמאה אלא שבועיים.

כמה מתנות מעכבות את הכפרה בחטאת

לכתחילה, המקריב חטאת מזה מן הדם ארבע מתנות, מתנה אחת על כל אחת מארבע קרנות המזבח. וכל זה לכתחילה, אבל לדעת בית שמאי, אם נתן שתי מתנות בלבד, כיפר. ולדעת בית הלל, אפילו אם נתן מתנה אחת, כיפר. ונחלקו חכמים בביאור מחלוקת בית

לעיל. וכן היא דעת בית שמאי.

סוכה, ולא ללמד את מניין המחיצות], שתי פעמים כתוב בלשון יחיד "בסכת", ופעם אחת כתוב בלשון רבים "בסוכות", אולם בכל שלוש הפעמים אנו קוראים בלשון רבים "בסוכות".

א. לדעת רבי יוחנן:

חכמים אומרים, יש אם למסורת, ואם כן נותרו שלוש סוכות, ["בסכת", "בסוכות"], ללמד שצריך שלוש מחיצות, והלכה למשה מסיני, שאחת דיה באורך טפח, אם כן הסוכה כשרה **בשתי מחיצות גמורות, ושלישית טפח.**

ורבי שמעון אומר, יש אם למקרא, ואם כן נותרו ארבע סוכות, ["בסוכות", "בסוכות"], ללמד שצריך ארבע מחיצות, והלכה למשה מסיני שאחת דיה באורך טפח, אם כן הסוכה כשרה, **בשלוש מחיצות גמורות, ורביעית טפח.**

ולדעת רב אחא בר יעקב:

הכל מודים שיש אם למקרא, ואם כן נותרו ארבע סוכות ללמד את מניין המחיצות.

לדעת חכמים, המחיצה העליונה של הסכך בכלל זה, ואם כן נותרו שלוש סוכות, ללמד שמניין מחיצות הצדדים הוא שלוש, [שתים כהלכתן ושלישית טפח].

ולדעת רבי שמעון, המחיצה העליונה של הסכך אינה בכלל זה, ואם כן נותרו ארבע סוכות, ללמד שמניין מחיצות הצדדים הוא ארבע, [שלוש כהלכתן ורביעית טפח].

ודעת בית הלל, שעוד היה מקום לומר שכל המתנות מעכבות את הכפרה, שהרי בחטאות הפנימיות כל המתנות מעכבות, והיה לנו ללמוד שכן הדין גם בחטאות החיצונות, ומכל מקום **רק מתנה אחת מעכבת, משום שנאמר בחטאות החיצונות, שלוש פעמים "וכיפר",** ללמד שיש כפרה גם בלא מתנה, ואם כן גם בלא שלוש מתנות יש כפרה, ורק מתנה אחת מעכבת את הכפרה.

כמה מתנות מעכבות את

הכפרה בעולה ושלמים ואשם

כל הקרבנות שנאמר בהם לכתחילה שתי מתנות שהן ארבע, [כלומר שתי מתנות על שתי קרנות זו כנגד זו], כגון עולה ושלמים ואשם, **אם נתן מתנה אחת, כיפר, שנאמר "וְיָדַם זֶבְחֵיךָ יִשְׁפָּךְ",** ומשמע שפיכה אחת.

וכתבו התוס', שהפסוק הנ"ל נצרך לבית שמאי, האומרים, שבחטאת שתי מתנות מעכבות את הכפרה. אבל לבית הלל, האומרים, שאפילו בחטאת די במתנה אחת, כל שכן באלו, ואין צריך פסוק ללמוד זאת.

בכמה מחיצות הסוכה כשרה

הכל מודים שמניין המחיצות שעל ידיהן הסוכה כשרה, נלמד מהפעמים שזכרת סוכה בפרשה, [מלבד המילה הראשונה שהיא נזכרת, שנאמרה ללמד שצריך

ונבילה מטמאים ברביעית, הואיל ויכול לקרוש ולעמוד על כזית, שזהו שיעור טומאה לבשר המת והנבילה.

ואף שכן הוא מעיקר הדין, ולכן לא נאמר שום פסוק ללמד שדם הנבילה טמא, כי נכלל הוא בטומאת בשר הנבילה. מכל מקום נאמר פסוק לרבות טומאת דם במת ובשרץ. כי במת אין מטמא בשר שמעלה ארוכה, ואם כן היה מקום לומר, שדם לא יטמא, אף על פי שהוא כבשר, שהרי כשזב דם, בא דם אחר תחתיו, ובאופן הזה בשר עצמו אינו מטמא. וכן נאמר פסוק לרבות טומאת דם השרץ, משום דם הצלול שבו, שכשנקרש נפחת הרבה.

ולפירוש השני בתוס', דם אינו בכלל בשר, ולכן יש בכל דבר פסוק בפני עצמו לרבות טומאת דם, אף על פי שטומאת הבשר ידועה, [וגם לענין נבילה יש איזה ריבוי]. אלא אחר שנתרבה טומאה לדם, מסתבר ששיעורו [למת ונבילה] ברביעית, הואיל ויכול לקרוש ולעמוד על כזית, שהוא שיעור טומאת הבשר [למת ונבילה].

מניין הבתים בתפילין של ראש הם ארבעה

לדעת רבי ישמעאל, דין זה נלמד ממה שנאמר בתורה שתי פעמים בלשון יחיד "לטטפת", ופעם אחת בלשון רבים "לטוטפות", סך הכל ארבעה בתים. והקשו התוס', שלא נמצא בשום מקום כתוב "לטוטפות". ויש מפרשים שהכוונה לכתוב "ולטוטפת", שגורעים את הוי"ו מראש המילה, ומוסיפים אותו בין הפ"א לתי"ו. ורבינו תם מפרש, שמהמילה "ולטוטפת" יש לדרוש שני בתים, משום שהוי"ו והלמ"ד

טומאת מת ברביעית דם

רבי עקיבא אומר, שרביעית דם הבאה משני מתים, מטמאה באהל. וחכמים אומרים, שרביעית דם מן המת אינה מטמאה באהל, אלא כשכולה באה ממת אחד. ושניהם לומדים זאת מהכתוב, "וְעַל כֹּל נִפְשֹׁת מוֹת לֹא יָבֵא", [נ"פשי האמור בפסוק, היינו דם המת, שהנפש תלויה בו. ו"מות" האמור בפסוק, הכוונה לשיעור רביעית, שרביעית דם היא שיעור חיות האדם].

ב. לדעת רבי יוחנן:

רבי עקיבא אומר, יש אם למקרא, ומאחר שקוראים בלשון רבים "נפשות", למדנו שדם הבא משני מתים מצטרף לטמא בשיעור רביעית.

וחכמים אומרים, יש אם למסורת, ומאחר שכתוב בלשון יחיד "נפשת", למדנו שאין הדם מטמא אלא אם בא ממת אחד.

ג. ולדעת רב אחא בר יעקב:

הכל מודים שיש אם למקרא, אלא שלדעת חכמים, אף שקוראים בלשון רבים "נפשות", אין ללמוד מכאן שדם הבא משני מתים מצטרף לטמא, כי אין כוונת הפסוק לדם הבא משני מתים, אלא לדם הבא מאחת הנפשות שבעולם.

טומאת דם

כתבו התוס' בפירוש הראשון, שדם בכלל בשר הוא. ומעיקר הדין, כל מקום שבשר מטמא, גם הדם מטמא כמותו, ולכן דם מת

שבראשה נחשבים כריבוי, לרבות בית נוסף.
ראיה שלימה, למדנו שמי שאין ראייתו שלמה, אינו חייב במצוות ראייה.

לעניין בשר בחלב הכל מודים שיש אם למקרא

כתוב בתורה "לא תבשל גדי בחלב אמו", ולדברי הכל האיסור הוא שלא לבשל בשר בחלב, כפי שקוראים את הפסוק [המקרא] "לא תבשל גדי בחלב אמו", ולא כפי הכתיב [=המסורת] "לא תבשל גדי בחלב אמו".

לדעת רב אחא בר יעקב – הטעם לכך שהפסוק הזה נדרש כפי המקרא ולא כפי המסורת, כי לדעתו **כן יש לדרוש בכל מקום, ואין מי שאומר שאין המקרא עיקר**. ודחו דבריו, ממה שמצינו, שרבי ישמעאל דורש את מניין הבתים בתפילין של ראש, ממה שנכתב "טטפת" שתי פעמים, ו"טוטפות" פעם אחת, ומחשיב הכל כארבע כפי המסורת, ולא כפי המקרא שנקראים כולם טוטפות ויש כאן שש¹.

ולאחר מכן אמרו – הטעם לכך שלדברי הכל הפסוק נדרש כפי המקרא ולא כפי המסורת, **כי רק כשהמקרא שונה מהמסורת**, [כגון שכתוב "טטפת" וקוראים "טוטפות"], **ויש להוסיף אותיות על הכתוב כדי שיהיה כפי המקרא, יש**

ולדעת רבי עקיבא, דין זה נלמד ממה שנקראו התפילין טטפת, שמשמעות טט בארץ כתפי הוא שתיים, ומשמעות פת בארץ אפריקי הוא שתיים, סך הכל ארבעה בתים. והקשו התוס', אם כן יש הרבה יותר מארבעה בתים, כי נאמר שלוש פעמים טטפת. ויש מפרשים שמאחר שבתביבה אחת רמוזים ארבעה בתים, הרי זה מלמד שבתפילין אחד יש ארבעה בתים. ויש מפרשים שאי אפשר לרבות יותר מארבעה בתים, כי אין בתפילין אלא ארבע פרשיות, ואין לחלק פרשיה אחת לשני בתים. ויש מפרשים ש"טטפת" הראשון אין ללמוד, כי נכתב ללמד את עצם דין תפילין, ומשני הפסוקים האחרים אין ללמוד אלא שבכל מקום יש ארבעה בתים, כי אין כאן אלא שני טט, שהם ארבעה בכתפי, ושני פת, שהם ארבעה באפריקי.

סומא בראיה

יוחנן בן דהבאי אומר משום רבי יהודה בן תימא: **הסומא** [אפילו] **באחת מעיניו, פטור ממצוות ראייה**, [שנצטוינו בה בכמה מקומות, "שִׁלֵּשׁ פְּעָמִים בְּשָׁנָה יִרְאֶה כָּל זְכוּרֶךָ אֶל פְּנֵי הָאֵדָן ה'", והטעם שהוא פטור], **כי כתוב "יִרְאֶה" וקוראים "יִרְאֶה"**, ללמוד, שחיוב ראייה נאמר במי שיכול לבוא לראות את השכינה כדרך שהשכינה רואה אותו, ומאחר שהשכינה רואה

¹ הוספות

¹ ולכאורה יש להקשות, מניין למקשה שכן דעת רבי ישמעאל, הלא אפשר לומר, שלדעתו יש אם למקרא, ויש כאן שלוש פעמים טוטפות, אלא שמהראשון אין לומדים כי אין דורשים תחילות, וממילא משתי המקראות הנוספים יש ללמוד ארבע בתים, [ועיין בתוס' בדף גז, וי"ל].

בדיין אחד, וחכמים החמירו בשלושה, ולדעה הזו, מה שהחמירו חכמים שלא ידון דיין יחידי, אין זה אלא בסתם בני אדם, אבל מי שהוא גמיר [=למד שמועות ודינים מרבתי] **וסביר** [=יודע להוסיף וליישב טעמים מדעתו], **רשאי לדון יחידי כדין התורה**, [אלא שאם טעה, ישלם מביתו, אבל הדין שדן אינו בטל]. **ואם קיבל רשות לדון מריש גלותא שבבבל או מהנשיא שבארץ ישראל, אפילו טעה בדינו אינו מחויב לשלם.** [ולכאורה כל זה רק בדיני הלוואות, שמהתורה די בהם בדיין אחד, אבל בדיני גזלות וחבלות, שמהתורה צריך בהם שלושה מומחים, אין דינו של היחיד המומחה כלום].

ב. שיטת תוס'.

תקנת חכמים היא, שיחיד מומחה דן לבדו, [וכשהוא גמיר וסביר בלבד, דינו קיים, אבל אם טעה ישלם. ואם קיבל רשות לדון, אפילו טעה לא ישלם]. **והתקנה הזו היא אף לדעת האומרים שמהתורה צריך שלושה דיינים מומחים.** [ולכאורה לפי זה אף בגזלות וחבלות הדין כן].

- יש מפרשים שרב נחמן [שהיה גמיר וסביר ונטל רשות מריש גלותא], **נהג למעשה כדין הנ"ל,** והיה דן יחידי דיני ממונות. ואף על פי שאמרו חכמים במסכת אבות, אל תהי דן יחידי, שאין דן יחידי אלא הקדוש ברוך הוא, אין זו חובה, אלא עצה טובה, שלא לדון יחידי, כדי שלא יטעו, אבל רב נחמן היה רגיל בדיינים, ולא היה חשש שיטעה.

- ויש מפרשים שרב נחמן אמר על עצמו שהוא ראוי לדון יחידי, אבל למעשה לא היה דן יחידי.

אומרים שאין דורשים את המקרא, אבל כשהמקרא הוא כפי הכתיב, ואין צריך להוסיף כלום על הכתוב כדי שיתאים עם המקרא, המקרא עיקר, אף על פי שניתן לפרש את הכתיב באופן שונה, כגון זה, שכשקוראים "בְּחֶלֶב" אין צריך לשנות כלום מהכתוב, בזה לדברי הכל המקרא עיקר, אף על פי שניתן לפרש שכתוב "בְּחֶלֶב". [ודחו דברים אלו, שהרי בכתוב "יִרְאֶה כָּל זְכוּרָה" המקרא הוא כפי הכתיב, ובכל זאת דורשים גם את המסורת כאילו כתוב "יִרְאֶה"].

ולמסקנה – הטעם לכך שלדברי הכל הפסוק נדרש כפי המקרא ולא כפי המסורת, כי אין נקרא בישול אלא בדבר צלול כמים, אבל בְּחֶלֶב אין זה נקרא בישול אלא טיגון, ומאחר שנאמר "לא תבשל", על כרחך הכוונה לחֶלֶב. ותוסי' פירשו, שעל כרחך הפסוק מדבר בחֶלֶב ולא בְּחֶלֶב, כי הפסוק בא לאסור דבר על ידי בישול וחלב אסור אף בלא הבישול.

דף ה

יחיד מומחה בדיני ממונות

א. שיטת רש"י.

כבר נתבאר בדף ג', שלעניני דיני הלוואות, יש אומרים שמהתורה צריך שלושה מומחים, וחכמים הקלו בשלושה הדיוטות, [ולדעה זו יחיד אינו דן אפילו אם הוא מומחה]. ויש אומרים, שמהתורה די

דין בכפיה

גלויות שבבבל, שרודים את ישראל בשבט. "ומחַקֵּק מִפֶּיַן רַגְלָיו", אלו [הנשיאים] בני בניו של הלל, שמלמדים תורה ברבים. ושתי שררות אלו יצאו מיהודה, ראשי גולה שבבבל מזכרים של יהודה, ונשיאי ארץ ישראל מנקבות של יהודה.

ראשי גלויות שבבבל [משום שיצאו מזכרים], **לעניין השררה** הם **עדיפים** על נשיאי ארץ ישראל, ולכן נקראו "שבט", ויש להם רשות להפקיר ממון, וגם קבלו רשות ממלכי פרס לרדות בעם, וכשהם נותנים רשות לדיין לדון, הדבר מועיל לכל מקום אף לארץ ישראל.

ונשיאי ארץ ישראל עדיפים לעניין החכמה, משום שאויר ארץ ישראל מחכים, ולכן נקראו "מחוקק", ובהוראת איסור והיתר בני בבל כפופים להם.

נתינת רשות להורות איסור והיתר

אף על פי שאדם יודע הלכות איסור והיתר, אין לו להורות לאחרים, אלא אם כן קיבל רשות לכך מרבו.

משום שפעם הורה תלמיד אחד שמי **ביצים אינם בכלל שבעת המשקים המכשירים** את האוכלים לקבל טומאה, ולא דייק בלשונו, והיו סבורים השומעים **שאמר להם שמי בצעים [=בוץ] אינם מכשירים**, והיו מגבלים את עיסותיהם במי ביצות בטומאה. [וכמו כן טעו במה ששנינו, שמי הנהרות קרמיון ופיגה

כתבו התוס', שכל אלו שאמרנו שדיניהם דין, יחיד מומחה, או שלושה הדיוטות, ויש אומרים אף שנים או אחד], הרי אלו דנים בכפיה, ואין הנידון יכול להימנע, אלא כשיאמר, לא אדון בפני אלו אלא בפני אחרים, אבל אם אינו רוצה לדון כלל, דנים אותו על כורחו.

[אולם מתוך פירוש רש"י משמע, שכל שדנו בפני שאין מומחים, רק אם הסכימו שידונו אותם דיניהם דין].

נטילת רשות

[המועילה לדיין להיפטר מלשלם את הטעות]

א. נטילת רשות מראשי הגולה שבבבל, מועילה לפטור את הדיין מלשלם את טעותו בכל מקום.

ב. נטילת רשות מנשיאי ארץ ישראל, מועילה לפטור את הדיין מלשלם את טעותו בארץ ישראל ובעירות העומדות על הגבולים, אבל בבבל לא.

ג. מי שקיבל רשות, יכול לתת רשות, אף על פי שהוא עצמו לא נשיא ולא ראש הגולה, ובלבד שאינו עומד בעירם של הנשיא וראש הגולה, אבל בעירם רק הם נותנים רשות.

ומסתבר שנתנית רשות של המקבל רשות מועילה כפי כוחו שלו. שאם קיבל רשות מראשי הגולה, מועילה נתינת רשותו בכל מקום. ואם קיבל רשות מנשיאי ארץ ישראל, מועילה נתינת רשותו לארץ ישראל ולעירות העומדות על הגבולים.

ראשי הגולה והנשיאים

"לא יסור שֶׁבֶט מִיְהוּדָה", אלו ראשי

יטעה לא ישלם], **ולהתיר בכורות**, [לראות אם יש בהם מום קבוע, שעל ידו נפסלים למזבח, ומותרים להישחט בחוץ].

ג. קבלת רשות של רב.

מבואר בגמרא שלבקשת רבי חייא, קיבל רב רשות **מרב**, **להורות** איסור והיתר, **ולדון** דיני ממונות, [שאם יטעה לא ישלם], **אבל לא** קיבל רשות **להתיר** בכורות, [יש **אומרים** שהטעם לכך, **כדי לחלוק כבוד לרבה בר חנה**. **ויש אומרים** שהטעם לכך הוא **משום שרב היה בקי יותר מדי במומי בהמות**, כי גדל 18 חודש אצל רועה בהמה, עד שידע מה הם המומים הקבועים ומה הם המומים העוברים, **ויש לחוש שיבוא להתיר בכורות בדברים שאין ידועים לשאר בני אדם**, **והרואים יאמרו**, **שהתיר בכור בלא מום קבוע**].

אחיו ובני אחיו של רבי חייא

אלו הם בני אבא בר אחא כרסלא מכפרי: (א) **איבו**. (ב) **חנה**. (ג) **שילא**. (ד) **מרתא**. (ה) **רבי חייא**.
לחנה היה בן ששמו **רבה** [בר חנה], ומאחר שהיה בן אחיו של רבי חייא, **כינה אותו רבי חייא 'בן אחי'**.

ולאיבו היה בן ששמו אבא וכינויו **'רב'**, אולם אותו לא כינה רבי חייא 'בן אחי', אלא **'בן אחותי'**. יש אומרים שכינה

פסולים למי חטאת, והיו סבורים שכמו כן אינם מכשירים. אולם האמת היא שהטעם לכך שפסולים למי חטאת, כי אינם מים בפני עצמם, אלא מעורבים בעפר וחול, והחול חוצץ בינם לכלי, ואין כאן "מים חיים אל כלי", אבל לעניין טומאה, גם מי בוץ מכשירים, כי סוף סוף מים הם]. **באותה שעה גזרו**, **שתלמיד** [אפילו הגיע להוראה], **לא יורה**, **אלא אם כן נוטל רשות מרבו**, וכשיתן לו רבו רשות, יבדוק אותו תחילה, שידע לדבר בלשון ברורה, שלא יבואו לטעות בדבריו.

ואף אחר שקיבל רשות מרבו, לא יורה בפניו משום כבודו, אלא **חוץ לשלוש פרסאות** ממקום רבו. [אבל מותר לתלמיד להפריש את החוטא מהאיסור במקום רבו, ואין בזה איסור של מורה הוראה בפני רבו].

קבלת רשות של כמה אמוראים

א. קבלת רשות של רבה בר רב הונא.

מבואר בגמרא שרבה בר רב הונא קיבל רשות **מרב הונא** אביו. ורב הונא קיבל רשות **מרב**. ורב קיבל רשות **מרבי חייא**¹. ורבי חייא קיבל רשות **מרבי**.

ב. קבלת רשות של רבה בר חנה.

מבואר בגמרא, שלבקשת רבי חייא, קיבל רבה בר חנה רשות **מרבי**, **להורות** איסור והיתר, **ולדון** דיני ממונות, [שאם

¹ יליע בזה, הלא בהמשך מבואר, שרבי עצמו נתן לרב רשות [יורה וידן].

שאינם ראויים לכך, ומקבלים אותם עליהם לדיינים, ודנו כהלכה, הרי זה דין גמור.

ולכן **מודה רבי אבהו**, שאף שמדין תורה אין בית דין פחות משלושה, **אם בעלי הדין קבלו עליהם דיין אחד לדון אותם כדין תורה, ודן כהלכה, דינו דין. אולם אם טעה בדבר משנה, הדין בטל. ואם טעה בשיקול הדעת**, נשיש מחלוקת בדין מסוים, ולא נפסקה הלכה בפירוש כדעה מסוימת, אבל המנהג בבתי הדינים כדעה מסוימת, והוא פסק כדעה השניה], **הדין אינו בטל**, ואי אפשר להפסיד את מי שזיכה אותו, כי לא פסק לטובתו כנגד ההלכה, **אבל** מאחר שרגילים לדון באופן שונה, **עליו לשלם לזה שחייב אותו**, כי הפסיד אותו במה שלא פסק כפי המנהג בבתי הדין.

ואם בעלי הדין קבלו עליהם דיין אחד, כפי מה שיפסוק, אפילו טעה, הדין אינו בטל, ואינו משלם כלום לזה שחייבו שלא כדין.

פשרה

אם בעלי הדין מתרצים שלא לדון כפי דין התורה, אלא שיפשרו ביניהם, וקבלו עליהם את הפשרה **בקניין**, שוב אינם יכולים לחזור בהם, אלא **מחויבים לקיים** את הפשרה.

- יש מפרשים שעושים את הקניין קודם הפשרה, והקניין הוא התחייבות לקיים את הפשרה שיאמרו להם, הן לשלם הן למחול.

אותו 'בן אחותי', **כי רב היה גם** בן אחיו וגם **בן אחותו**, שאימו של רב היתה אחותו של רבי חייא מהאם, [ואיבו אביו של רב היה אחיו של רבי חייא רק מהאב]. **ויש אומרים** שכינה אותו 'בן אחותי' על שם שהיה רב חכם ביותר, ונאמר "אמר לחכמה אחתי אָתָּה".

חלל אינו מזהר על הטומאה

רבי ראה בן כהן עומד בעכו בחציה שנחשב כחוו"ל, והוכיחו על כך, כי ארץ העמים טמאה, ואסור לכהן לשהות בה. וענה לו אותו אדם, שאף שאביו כהן, הוא חלל, כי בן גרושה הוא, ולכן אין לו איסור להיטמא.

נתינת רשות על תנאי

כשם שמועילה נתינת רשות למחצה, כגון להורות ולדון ולא להתיר בכורות כפי שנתן רבי לרב].

כך **מועילה** נתינת רשות לזמן מסוים, כגון לשנה או שנתיים, או עד שילך למקום פלוני ויחזור. וכן אמר רבי יוחנן לרב שמן, כשיצא רב שמן לבבל, 'הרי אתה ברשותנו עד שתבא אצלנו'.

דף 1

מתי הכל מודים שאחד דן את הדין

אם בעלי הדין מתרצים שידונו אותם מי

יחזרו בהם כשישמעו את הפשרה.

א"נ עושים קניין אחר הפשרה, אבל רק זה שנתבע ומתחייב לשלם צריך לעשות קניין, אבל זה שתובע ומתחייב למחול על כך, אינו צריך לעשות קניין.

ואף לדברי בה"ג שמפרש שעושים קניין על מה שמוחל בפשרה, אין זה אלא משום שמחילה שעל ידי פשרה נראית כמחילה בטעות, שאם היה יודע שיזכה בדיון, לא היה מתפשר ומוחל, ולכן יש לעשות קניין לחזק את המחילה של הפשרה, אבל סתם מחילה מועילה בלא קניין.

מתי עושים פשרה

א. קודם שבאו לדיון.

הכל מודים שקודם שבאו בעלי הדיון לפני הדיינים לדיון, מותר [ואפשר שאף מצווה] לאחרים לומר להם שיתפשרו **ולא יבואו לדיון**. ולדעת רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי, כן היה מנהגו של אהרן הכהן, כיון שהיה שומע מחלוקת בין בעלי דינים, היה רודף אחריהם קודם שיבואו לדיון, ומטיל שלום ביניהם, שנאמר "תורת אמת היתה בפייה וְעוֹלָה לֹא נִמְצָא בְשִׁפְטָיו בְּשָׁלוֹם וּבְמִשׁוֹר הִלֵּךְ אַתִּי וְרַגְלֵי הַשֵּׁיב מֵעוֹן".

ב. כשבאו לדיון.

לדעת רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי, אחרי שבאו בעלי הדיון לפני הדיינים לדון אותם, **אסור** לבצוע [=לפשר], וכל הבוצע הרי זה חוטא, וכל המברך את הבוצע הרי זה מנאץ, ועל זה

- **ויש מפרשים שעושים את הקניין אחר הפשרה**, וזה **צריך לשלם** עושה את הקניין, כדי שתחול התחייבותו. **ובה"ג מפרש שגם זה צריך למחול** על תביעתו עושה קניין, שלא יתבע עוד, אלא ימחל לעולם.

לדעת רבי מאיר, רגילים לעשות את הפשרה בפני שלושה. [שלדעתו גם דין נעשה בפני שלושה, ויש לעשות פשרה כפי שעושים דין].

ולדעת חכמים, אפילו יחיד עושה פשרה, אלא שראוי לעשותה בשנים, כדי שיהיו שני עדים על כך. [לדברי שמואל, יתכן שהם סוברים שגם דין כשר בפני יחיד, והוא הדין לפשרה. ולדברי רבי אבהו, הם סוברים, שאף שאין עושים דין אלא שלושה, פשרה שונה מדיון, ואפשר לעשותה ביחיד].

וכתבו התוס', שאף לדעת המשווים דין לפשרה, אינם שווים בכל, שבדין הולכים אחר הרוב, אבל **פשרה אינה כלום עד שיסכימו כל המפרשים לדעה אחת**, ואין הולכים בה אחר הרוב.

האם מחילה צריכה קניין

התוס' הוכיחו מכמה מקומות, שמחילה אינה צריכה קניין, ומשעה שאדם מוחל על חובו או על דבר אחר, הרי זה מחול.

ומה שמצינו שעושים קניין על פשרה, אין הכוונה שעושים קניין על קיום הפשרה, כי מחילה שמוחל מחמת הפשרה מועילה בלא קניין, אלא הכוונה שיעשו קניין קודם לכן, להתחייב לקיים את מה שיתפשרו, ולא

לדיין לומר להם להתפטר, כי מאחר שהדין כבר ברור, כשיאמר לזכאי להתפטר, הרי זה מטעה אותו להפסיד.

- **רש"י מפרש** שגמר דין הוא אחר שפסקו ואמרו להם מי חייב ומי זכאי, [שלא יאמרו להם אחר כך, יתכן שטעינו בדין, וצריכים אנו לחזור ולהתיישב בדבר, האם תירצו שנחזור להתיישב בדבר, או שתירצו להתפטר].

- **ותוס' מפרשים**, שאף קודם שאמרו להם מי חייב ומי זכאי, **משעה שגמרו הדין בדתם**, אסור לדיינים להציע לבעלי הדין להתפטר.

וכתבו התוס', שכל זה בדין שאין בו שבועה, אבל כשאחד מהם מתחייב שבועה, **מותר לומר להם להתפטר**, אף אחר גמר דין, כדי להיפטר מעונש שבועה.

ובצע בַּרְךָ נֶאֱמַר ה'

לדעת רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי, בצע האמור בכתוב, לשון פשרה הוא, והפסוק בא לומר, שאסור לדיין לעשות פשרה, והמברך את הדיין הבוצע, הרי זה מנאץ.

ולדעת רבי אליעזר, בצע האמור כאן לשון גזלה הוא, [כמו "כִּן אֶרְחוּת כָּל בַּצֵּעַ בַּצֵּעַ אֶת נַפְשׁ בְּעַלְיוֹ יְקוּחִי"], והפסוק בא לומר, שמצווה הבאה בעברה אינה אלא עברה, כגון מי שגזל סאה, והפריש ממנה חלה, שאינו יכול לברך, ואם בירך, אין זה אלא מנאץ.

ולדעת רבי מאיר, בצע האמור כאן לשון

נאמר "ובצע בַּרְךָ נֶאֱמַר ה'", אלא יקוב הדין את ההר, שנאמר "כִּי הַמְשַׁפֵּט לְאֵקִים הוּא".

ולדעת תנא קמא ורבי שמעון בן מנסיא, גם כשבאו בעלי הדין לפני הדיינים, **מותר לבצוע**, כלומר מותר לדיינים לומר לבעלי הדין, אם תירצו נדון אתכם, ואם תירצו נפשו ביניכם.

ולדעת רבי יהושע בן קרחה, מצווה לבצוע, כלומר מצווה לדיינים לומר לבעלי הדין, אם תירצו נדון אתכם, ואם תירצו נפשו ביניכם, שנאמר "אֲמַת וּמְשַׁפֵּט שְׁלוֹם שְׁפִטוּ בְּשַׁעְרֵיכֶם", ואיזהו משפט שיש בו שלום, זה ביצוע, וכן בדוד הוא אומר, "וַיְהִי דָוִד עֹשֶׂה מְשַׁפֵּט וְצַדִּיקָה לְכָל עַמּוֹ", איזהו משפט שיש בו צדקה זה ביצוע.

ג. כשהדיין יודע להיכן הדין נוטה אבל

עדיין לא גמר את הדין.

לדעת תנא קמא, כשהדיין יודע להיכן הדין נוטה, אבל עוד לא גמר את הדין, **מותר לו לבצוע**. [ולדעת רבי יהושע בן קרחה מצווה לבצוע].

ולדעת רבי שמעון בן מנסיא, אסור לבצוע, שנאמר, "פּוֹטֵר מִים רְאִישֵׁי מִדּוֹן וְלִפְנֵי הַתְּגַלַּע הָרִיב נְטוֹשׁ", כלומר קודם שנתגלע הריב אתה רשאי לנטוש את הדין, ולפטר, אבל משנתגלע הריב ואתה יודע אם מי הדין, אין אתה רשאי לנטוש אלא לדון.

ד. כשנגמר הדין.

הכל מודים שאחר שנגמר הדין, אסור

שדוד היה מפשר בין בעלי הדינים, ומכאן יש ללמוד, שמצווה לעשות פשרה.

ולדעת רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי, אסור לעשות פשרה, ומשפט שיש בו צדקה, שהיה עושה דוד, אין זה פשרה, אלא **שכשהיה העני מתחייב בדין**, היה דוד משלם לו מתוך ביתו, וכך היה עושה משפט לזכאי, וצדקה לעני החייב.

ולדעת רבי, כל משפט אמת הוא משפט שיש בו צדקה, משפט לזכאי, שמחזירים לו את ממונו, וצדקה לחייב שמוציאים גזלה מתחת ידו.

לא תגורו מפני איש

בדף ז' מבואר, שאגירה לשון הכנסה ואסיפה היא, [שנאמר "ויין לא תשקה ולא תאגרו". וכן "תכין בקיץ לחמה אגרה בקציר מאכלה". וכן "אגר בקיץ בן משפיל"], ואם כן, כשנאמר "לא תגורו מפני איש", הכוונה שלא לכנוס דברים, ולהימנע מלאומרם מפני איש, ונאמרו בזה כמה עניינים¹.

לדעת ריש לקיש, שנים שבאו לדין, אחד רך ואחד קשה, עד שלא תשמע דבריהם, או משתשמע דבריהם ואי אתה יודע להיכן דין נוטה, אתה רשאי לומר להם, אין אני נזקק לכם, שמא נתחייב חזק, ונמצא חזק רודפו, **משתשמע דבריהם**,

ממון הוא, והפסוק בא לומר, שלא יפה עשה יהודה כשאמר, "מה פצע פי נהרג את אחיני", אלא היה לו לומר, נחזירנו לאבינו, שהרי היו דבריו נשמעים, והמברך את יהודה על כך, אינו אלא מנאץ. [ומה ששיבח יעקב את יהודה "מטקף בני עליתי", על מעשה תמר שיבחו, שהודה ולא בוש].

ולדעת רבי תנחום בר חנילאי [בדף ז' כפירוש רש"י], בצע האמור כאן לשון פשרה הוא, והכוונה לפשרה שעשה אהרן בינו לבין עצמו, והורה היתר לעצמו לעשות את העגל לישראל, שכשראה שהרגו את חור על שמחה בהם מלעשות את העגל, חשש שמא אם לא יניח להם לעשותו יהרגו גם אותו, ויתקיים בזה "אם יהרג במקדש ה' פהו ונביא", שהוא דבר חמור שאין לו תקנה, [כמו שארע עם זכריה הנביא, שהרגוהו, ונענשו על כך מאד], ולכן העדיף לתת להם לחטוא בעבודה זרה, שיש לה תקנה בתשובה, ולא לתת להם מקום להרוג כהן ונביא. [ותוס' מפרשים, שרבי חנילאי לא דרש עניין זה על הפסוק "ובצע בך נאץ ה'", אלא על הפסוק "וירבים השיב מעון", שעל ידי מעשהו היה להם תקנה].

ויהי דוד עשה משפט וצדקה לכל עמו

לדעת רבי יהושע בן קרחה, משפט שיש בו צדקה זה פשרה, והפסוק בא לומר,

¹ כן כתבתי שלדברי הכל "תגורו" האמור בפסוק הוא לשון הכנסה אולם העירוני שלדעת ריש לקיש הוא לשון מורא ורק לדעת רבי יהושע בן קרחה הוא לשון הכנסה.

מִשְׁפָּטִי, כלומר אף שבפני ה' אתם דנים, אם תדונו כפי הנראה לכם באמת, שוב אין לכם לחוש, שאין לדיין אלא מה שענינו רואות.

דף ז

פוטר מים ראשית מדון

לדעת רבי שמעון בן מנסיא, הפסוק בא ללמד, שאין עושים פשרה אלא קודם שנפתח הדין, ואין הדיין יודע להיכן הוא נוטה, [כמבואר בדף ו].

ולדעת שאר התנאים, הפסוק בא ללמד, שתחילת דינו של אדם לעתיד לבוא על שלא עסק בתורה, שהתורה נמשלה למים, והכתוב אומר, שהפוטר את התורה מעליו, הוא ראשית מדונו ודינו. יש מפרשים שכן הוא הסדר במי שלא עסק בתורה כלל, אבל מי שעסק בה, רק שלא קבע לה עיתים, אף שגם זה עבירה, אין תחילת דינו על שלא קבע לה עיתים, אלא על שלא נשא ונתן באמונה. ויש מפרשים שכל בני אדם שווים, ותחילה שואלים אותם אם נשאו ונתנו באמונה, אבל העונש שמקבלים תחילה, הוא על שלא עסקו בתורה.

ולדעת רב הונא, הפסוק בא ללמד שמדון ומריבה דומים לצינור המוליך מים מאגפי הנהר, שכשהנהר מתמלא ועולה על גדותיו, אם סותמים את הצינור מיד, יכולים לעצור את המים, אבל אם אין סותמים מיד, המים הולכים ומתגברים,

ואתה יודע להיכן הדין נוטה, אי אתה יכול לומר להם, איני נזקק לכם, שנאמר "לא תגורו מפני איש".

ולדעת רבי יהושע בן קרחה, תלמיד שיושב לפני רבו, ורואה זכות לפני וחובה לעשיר, ורבו טועה בדין, אסור לו לחלוק כבוד לרבו ולשתוק, שנאמר, "לא תגורו מפני איש", כלומר לא תכניס דבריך מפני איש.

לפני מי העדים מעידים

כשהעדים מעידים, עליהם לדעת את מי הם מעידים, ולפני מי הם מעידים, ומי עתיד להיפרע מהם אם יעידו שקר, שכן נחשבים הם כאילו מעידים הם בקדוש ברוך הוא, שנאמר "וְעִמְדוּ שְׁנֵי הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר לָהֶם הָרִיב לְפָנַי ה'". ואם משקרים, הם מטריחים אותו להחזיר את הממון לבעליו.

לפני מי הדיינים דנים

כשהדיינים דנים, עליהם לדעת את מי הם דנים, ולפני מי הם דנים, ומי עתיד להיפרע מהם אם יעידו שקר, שכן נחשבים הם כאילו דנים הם בפני הקדוש ברוך הוא, שנאמר "אֲלֵקִים נֶצֶב בְּעֵדַת אֱלֹהִים".

ושמא יאמר הדיין, מה לי בצער הזה, שאם אטעה אענש, תלמוד לומר, "וַיֵּאמֶר אֶל הַשְּׁפָטִים רְאוּ מָה אֲתֶם עֹשִׂים בִּי לֹא לְאָדָם תִּשְׁפָּטוּ בִּי לְהִי וְעַמְכֶם בְּדָבָר

ב. אתרי ותלת גנבא לא מיקטל, כלומר אם עובר אדם עבירה פעמים ושלוש, ולא באה עליו פורענות, אל יתמה, שעל פעמים או שלוש הגנב אינו נהרג, אבל סופו ללקות באחרונה.

ועניין זה מבואר בפסוק, "פה אָמַר ה' עַל שְׁלֹשָׁה פְּשָׁעֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֵנּוּ".

ג. שב בירי לשלמנא [=שבע בורות כרויות לרגלי איש שלום ומכולם ינצל], **וחד לעביד ביש** [=ועושה רשעה יפול בתקלה הראשונה שתבוא לו].

ועניין זה מבואר בפסוק, "שְׁבַע יפול צדיק וְקָם וְרָשָׁעִים יִפְשְׁלוּ בְרָעָה", [ולגרסת הגמרא לפנינו סוף הפסוק "ורשע יפול באחת].

ד. דאזיל מבי דינא שקל גלימא [=מי שנטלו בית דין את טליתו לפריעת חובו], **ליזמר זמר וליזיל באורחא** [=ישמח על כך, כי הואיל ודין אמת דנו אותו, לא הפסיד כלום, אלא גזילה הוציאו מידו].

ועניין זה מבואר בפסוק, "וְגַם כָּל הָעָם הִזָּה עַל מַקְמוֹ יבא בְשָׁלוֹם", כל העם, בין הזכאים בדין, ובין החייבים בדין.

ה. היא ניימא [=האשה מנמנת], **ודיקולא שפיל** [=והסל שנותנת בו מלאכתה שפל, כי מתוך שהיא עצלה, אין מלאכתה נעשית כראוי].

ועניין זה מבואר בפסוק, "בַּעֲצֵלְתֵיכֶם יִמָּד הַמְקַרְה".

ו. גברא דרחיצנא עליה [=האיש שבטחתי

ואי אפשר לעצור אותם, וכך המריבה, **אם מבטלים אותה מיד, יכולים לה, ואם לאו, היא הולכת ומתגברת.**

ולדעת אביי קשישא, מדון ומריבה דומים לקורות גשר שעל גבי הנהר, שבתחילה כשדורסים עליהן הן מתנענעות, ולבסוף אחר שנדרסו הרבה הן נקבעות במקומן היטב, וכך כשאדם מרבה בקטטה היא מתחזקת ונקבעת. [רש"י מפרש, שדברי אביי קשישא אינם נלמדים מהפסוק. אולם התוס' מפרשים, שגם דבריו נלמדים מהפסוק "פוטר מים ראשית מדון", שהגשר נקרא פוטר מים, על שם שמציל את האדם מהמים].

מאמרי בני אדם

שיש להם מקור בכתובים

ישנם מאמרים השגורים בפי בני האדם והובאו כאן בסוגיה מאמרים כאלו שיש להם מקור מהכתובים [את רוב המקורות אמר שמואל לרב יהודה, חוץ מהאחרון, שרב הונא הביא לו מקור].

א. טוביה [=אשרי] **דשמע** [=ששמע חרפתו] **ואדיש** [=ושותק], **חלפיה בישתיה מאה** [=בשתיקתו הלכו ממנו מאה רעות שהיו באות עליו על ידי התגר].

ועניין זה, שמריבה יש בה מאה רעות, מבואר בפסוק, "פוטר מים ראשית מדון", שפירושו, הפותח בקטטה, ראשית מדון הוא, ומדון הוא נוטריקון מאה דינים, א"נ מדון בגימטריה מאה.

בן, **אדייה לגזיזה וקם** [=הרים אגרופו עלי ועמד לנגדי].

ועניין זה מבואר בפסוק, "גם איש שלומי אשר בטחתי בו אוכל לחמי הגדיל עלי עקב".

ז. **כי רחמתין הוה עזיזא** [=כשאבתנו היתה עזה ביני לאשתי], **אפותיה דספסירא שכיבן** [=על רוחב הסייף, כלומר מקום צר מאד, היינו שוכבים שנינו, כלומר היה מספיק לנו], **השתא דלא עזיזא רחמתין** [=עתה שאין אהבתנו עזה], **פוריא בר שיתין גרמידי לא סגי לן** [=מיטה של ששים אמות אינה מספיקה לנו].

ועניין זה מבואר מהכתובים, שבתחילה כשהיתה אהבה גדולה בין ישראל לקדוש ברוך הוא נאמר, "ונועזתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת מבין שני הכרבים אשר על ארון העדות", ומקום מצומצם הוא אמתים וחצי בגובה עשרה טפחים. ולאחר מכן נאמר, "והבית אשר בנה המלך שלמה לה' ששים אמה ארכו ועשרים רחבו ושלושים אמה קומתו", ואף על פי כן כשחטאו לא הספיק המקום, ונאמר להם, "כה אמר ה' השמים כסאי והארץ הדם רגלי אי זה בית אשר תבנו לי ואי זה מקום מגוהתי".

ב. כל דיין שנוטל מזה ונותן לזה שלא כדין, הקדוש ברוך הוא נוטל ממנו נפשו.
ג. לעולם יראה דיין עצמו, כאילו חרב מונחת לו בין ירכתיו, וגיהנם פתוחה לו מתחתיו.

אין לדיין לומר את הדין אלא אם הוא ברור לו

לדעת רבי יאשיה או רב נחמן בר יצחק, עניין זה למד, ממה שנאמר, **"בית דןד פה אמר ה' דינו לבקר משפט"**, שאין הכוונה שדנים רק בבוקר, שהרי דנים כל היום, אלא הכוונה שאין לפסוק את הדין, אלא אם כן הוא ברור לדיין כבוקר.

ולדעת רבי חייא בר אבא, עניין זה למד, ממה שנאמר, **"אמר לחכמה אחתי אהתי"**, כלומר אם ברור לך הדין, כמו שברור לך שאחותך אסורה לך, אומרנה, ואם לאו אל תאמרנה.

לכאורה אין כאן מחלוקת, אלא הפסוק הראשון מדבר בדיני ממונות, והפסוק השני מדבר בהוראות איסור והיתר.

עונש הטעות מוטל על כולם

אמר רבי יהושע בן לוי, עשרה שיושבים בדין, קולר [=עונש הטיית משפט] תלוי בצואר כולם, ואפילו בצואר תלמיד היושב שם לפני רבו, ובא הדין לפני רבו, וראה ברבו שטעה, ושתק.

מאמרי רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן בעניין הדין

א. כל דיין שדן דין אמת לאמיתו, משרה שכינה בישראל. וכל דיין שאינו דן דין אמת לאמיתו, גורם לשכינה שתסתלק

ואמר ריש לקיש, **כל המעמיד דיין שאינו הגון, כאילו נוטע אשירה בישראל.**

ואמר רב אשי, **והמעמיד דיין שאינו הגון במקום שיש תלמידי חכמים, כאילו נטה אשירה אצל המזבח.**

יראת הדין

כשרב היה בא לדון, היה אומר, ברעות נפשיה לקטלא נפיק [=מרצונו יוצא להריגה, שמכניס עצמו לחשש טעות בדין], **וצבי ביתיה לית הוא עביד** [=ואין בזה עשיית צורכי ביתו], **וריקן לביתיה עייל** [=ונכנס לביתו ריקן כי אינו משתכר מהדין כלום], **ולואי שתהא ביאה כיציאה**, [שאחזור לביתי כיציאה שיצאתי בלא חטא שלא אטעה ואענש].

הנהגות ענווה של

רב ומר זוטרא חסידא

כשהיה רב רואה [אמבוהא=] סיעת בני אדם הולכים אחריו לכבודו, **היה אומר לעצמו שלא יתגאה, "אם יעלה לשמים שיאו וראשו לעב יגיע"** [כלומר שיהיה בכבוד גדול] **"כְּגִלְלוּ לְנֹצַח יֵאבֵד"** [כלומר גם הוא יאבד כגלל].

כשהיו נושאים את מר זוטרא חסידא על הכתפים היה אומר, "כי לא לעולם חסן ואם יזר לזר וזר"

וכפי שיתרבו היושבים בדין, כך יוקל העונש מכל אחד מהם, כי ישתלש על כולם יחד.

ולכן כשרב הונא היה יושב בדין, היה אוסף עשרה תלמידי חכמים שישבו עמו, שאם יטעו בדין, יוקל עונשו, [אמר, כי היכי דלימטייה שיבא מכשורא, כלומר שיגיענו נסורת קטנה מן הקורה].

וכשרב אשי היה פוסק בדיני טרפות, היה אוסף את כל שוחטי עירו [מתא מחסיא], שהיו בקיאים בטרפות, שיהיו עמו.

הדיין צריך להיות

דומה למלך ולא לכהן

דרש רב נחמן בר כהן, מאי דכתיב, **"מֶלֶךְ בְּמִשְׁפַּט יַעֲמִיד אֶרֶץ וְאִישׁ תְּרוֹמוֹת יִהְיֶה־סָנְהֵד"**, **אם הדיין דומה למלך, שאינו צריך כלום, [שבקי בטיב דינים, ומלא חכמה, כמלך שהוא עשיר], יעמיד ארץ. ואם דומה לכהן שמחזר בבית הגרנות [לשאול תרומותיו, וכך זה צריך לחזור לשאול אחרים ההלכות], יהרסנה.**

[כאן דרשו זאת לעניין שצריך הדיין להיות מלא בחכמה ובינה. אולם במסכת כתובות דרשו זאת לעניין שצריך הדיין להיות עשיר בממון, שלא יבוא לקבל שוחד].

העמדת דיין שאינו הגון

עתיד הקדוש ברוך הוא להיפרע ממעמידים דיינים שאינם הגונים.

ההוא", ואין ציווי אלא זירוז, כלומר שיעשו לשם שמים.

ולא תעלה במעלות על

מזבחי ... ואלה המשפטים

דרש בר קפרא, שמסמיכות הכתובים הללו יש ללמוד, מה שאמרו חכמים, **הו מתונים בדין**, שנסמכו כתובים אלו זה לזה ללמוד, שלא ימהר הדיין לעלות בדין ולשפוט, אלא יעיין בדין יפה קודם שיפסוק.

ורבי אלעזר אמר, שמכאן יש ללמוד **שלא יפסע הדיין על ראשי עם קודש**, שנסמכו כתובים אלו זה לזה ללמוד שגם לשופטים אסור לעלות במעלות על עם קודש.

כלי הדיינים

נאמר בתורה, "וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תִּשִּׁים לְפָנֶיהֶם", שמלבד לימוד המשפטים, יש לשים לפני הדיינים את כלי אומנותם. ואלו הם:

(א) **רצועה**. [להלקות מי שעבר איסור תורה ונתחייב מלקות ארבעים].

(ב) **מקל**. [להכות מכת מרדות].

(ג) **שופר**. [לשמטת ונידוי].

(ד) **סנדל**. [לחליצה].

וכשמטילים אימה על הציבור [על ידי מקל ורצועה שבידם], יעשו זאת לשם שמים, [ולא ירדו את הציבור יותר מדאי], שנאמר "וְאֶצְנָה אֶת שְׁפִטֵיכֶם בְּעֵת

לשמע דברי בעל דין

אחד קודם שיבוא חבירו

אמר רבי חנינא, אזהרה לבית דין **שלא ישמע דברי בעל דין קודם שיבא בעל דין חבירו**, שנאמר, "שְׁמַע בֵּין אֲחֵיכֶם וּשְׁפִטָתֶם", כלומר כשהיו שניהם יחד, שמעו דבריהם, ולא תשמעו דברי זה בלא זה, שמסדר דברי שקר כדברי אמת, ואין בעל דינו מכחישן, ומכיון שלב הדיין נוטה לזה לזכות, שוב אין לבו מהפך בזכות השני כל כך. **וזו גם אזהרה לבעל דין, שלא יטעים דבריו לדיין קודם שיבא בעל דין חבירו**, שיש לקרוא גם כך, "שְׁמַע בֵּין אֲחֵיכֶם", כלומר השמע דברך בין אחיכם, כשתהיו שניכם יחד.

ורב כהנא אמר, שיש ללמוד **דינים אלו מהכתוב**, "לא תשא שְׁמַע שְׂוֵא", שהוא אזהרה לדיין שלא יקבל דברי האחד לבדו, ויש לקרוא גם "לא תשא שְׁמַע שְׂוֵא" אזהרה לבעל דין.

ושפִּטְתֶּם צְדָק בֵּין

איש וּבֵין אֲחֵיו וּבֵין גְּרוֹ

אמר ריש לקיש, **צדק את הדין, ואחר כך חתכהו**, שנאמר, "ושפִּטְתֶּם צְדָק"¹.

הוספות

¹ כתב מהרש"א בח"א: דרשה זו אינה מפורשת בפירוש רש"י. ויש לפרש, דקשיא ליה, מאי ושפִּטְתֶּם צדק, מלשון צדקה, והא אמרין לעיל, במקום משפט אין צדקה, ובמקום צדקה אין משפט, אלא משפט שיש בו צדקה הוא אומר זה פשרה, וקאמר נמי הכא, דמתחילת הדין קאמר צדק את הדין לעשות פשרה, ואחר כך בסוף הדין חתכהו, כדאמר לעיל

דף ח

מנודה לרב או לתלמיד

המנודה לרב [משום כבוד הרב], הרי זה מנודה לתלמידי הרב. והמנודה לתלמיד [משום כבוד התלמיד], אינו מנודה לרב. אבל המנודה לתלמיד לכבוד שמים, הרי זה מנודה גם לרב.

דין פרוטה כדין מאה מנה

אמר ריש לקיש, יהא חביב עליך דין של פרוטה, כדין של מאה מנה, [ולא רק לעניין שצריך לעיין בו כדי לדעת הדין לאמיתו, אלא גם], לעניין שאם בא לפניך ראשון דון אותו תחילה, שנאמר "בְּקֶטֶן כְּגֹדֶל תִּשְׁמָעוּן".

דין המטה דין מטריח הקדוש ברוך הוא

אמר רבי חמא ברבי חנינא, כשהדיינים הרשעים נוטלים ממון מזה ונותנים לזה שלא כדין, מטריחים הם את הקדוש ברוך הוא להחזיר את הממון לבעליו, שנאמר, "כִּי הַמִּשְׁפָּט לְאֲקִים הוּא"

אמר רב יהודה, שני אחים שנפל להם בית בירושה, אל תאמר, יטול האחד בית והאחד עליה ומה בכך, הרי לכל אחד יש לו דירה, אלא העלה אותם בדמים, והשווה חלוקתם על ידי מעות, שנאמר, "וּשְׁפָטָם צָדֵק בֵּין אִישׁ וּבֵין אָחִיו". **וכן אם נפלו להם תנור וכרים**, אל תאמר יטול זה תנור וזה כירה, שהרי תנור עודף על הכירה וצריך להוסיף דמים, שנאמר "וּשְׁפָטָם צָדֵק בֵּין אִישׁ וּבֵין אָחִיו וּבֵין גֵּרוֹ", וגר לשון מגורים הוא, כלומר תשמישי דירה.

לא תכירו פנים במשפט

אמר רב יהודה, אם אחד מבעלי הדין הוא אוהבך, לא תהיה לו כאוהב, לזכותו שלא כדין.

ורבי אלעזר אמר, אם אחד מבעלי הדין הוא שונאך, לא תנכרהו [לשון נוכרי] במשפט, לחייבו שלא כדין.

בגמרא מבואר, שרב פסל את עצמו מלדון את מארחו שהזכירו שעשה לו טובה. והתוסי' כתבו, שמעיקר הדין אין דין פסול לדון את אוהבו, [אלא שיזהר מלזכותו שלא כדין], ורב עשה לפניו משורת הדין, שפסל את עצמו.

הוספות

משתשמע דבריהם ואתה יודע להיכן הדין נוטה, אי אתה רשאי לומר להם צאו ובצעו. וכתב רש"י: הרשיא בח"א נדחק בביאורו. ולי נראה, דבא לומר, אם בא דין לפניך, אשר תמצאהו מפורש, אולם יש לך קושיה או סתירה ממקום אחר, אל תאמר אפסקוהו כמו שהוא, ואחר כך אראה ליישב הקושיה או הסתירה, על דרך שאמרו [במסכת עירובין], בדרכן עבדינן מעשה והדר מותבינן תיובתא, אלא צדקהו, רצונו לומר תרצהו תחילה מהקושיות והסתירות, ואחר כך תפסקוהו.

הַעֵם הַזֶּה אֶל הָאֶרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה' לְאַבְרָם לְתַתּ לָהֶם," כלומר אתה תבוא עם העם כאחד מהם, שיהיו הזקנים שבדור עמך, ולא תשתרר עליהם, אלא על פיהם תנהיג.

אבל הקדוש ברוך הוא אמר לו ליהושע, "כי אתה תביא את בני ישראל אל הארץ אשר נשבעתי להם ואנכי אהיה עמך," כלומר אתה לבדך תנהיג את הדור, **טול מקל והך על קדקדם, דבר** [=מנהיג] **אחד לדור, ולא שני דברים לדור.**

בשם מי מזמינים לדין

כששליח בית דין מזמין אדם לדין **שלא ביום הדין**, בשם דיין אחד או שנים, אין זימונו כלום, ורק אם מזמין את בעל הדין **בשם שלושה דיינים**, מחויב לבוא.

וכששליח בית דין מזמין אדם לדין **ביום הדין**, [שני וחמישי שיושבים בהם בתי דינים מתקנת עזרא], בעל הדין חייב לבוא, **אף על פי שאין השליח מזמינו בשם כל הדיינים.**

מי דן דיני קנסות

דיני קנסות, שמשלמים יותר ממה שהזיקו, כתשלומי כפל, ותשלומי ארבעה וחמישה. וכתשלומי אונס ומפתה, שמשלמים חמישים שקל נוסף על הנזק. אין **דנים** אלא **בשלושה מומחים**, אבל יחיד מומחה או מאה הדיוטות פסולים.

והדבר אשר יקשה מכם תקרבונו אלי ושמעתי

לדעת רבי יאשיה, לא היה למשה לומר, "תקרבונו אלי ושמעתי", אלא "תקרבונו לפני השכינה", ומאחר שנטל לעצמו שררה זו, שיקרבו אליו את כל הדבר הקשה, נענש, שלא נאמרה לו פרשת נחלות עד שבאו בנות צלפחד לפניו, ולא ידע מה להשיב.

ולדעת רב נחמן בר יצחק, משה דיבר כהוגן, שהרי לא אמר, "ואשמיעכם", שבוודאי יידע כל דבר קשה, ויאמר להם, אלא כך אמר, "ושמעתי", שישמע בלבד, ואם ידע לומר, ידע, ואם לאו, ישאל את השכינה. ופרשת נחלות שנאמרה על ידי בנות צלפחד, ופרשת חיוב מיתה בשבת שנאמרה על ידי המקושש. באמת היו ראויים להיאמר על ידי משה, כשאר דיני התורה, אלא שמגלגלים זכות על ידי זכאי, וחובה על ידי חייב.

אזהרת דיין וציבור זה על זה

"ואצוה את שפטיכם בעת ההוא", זו אזהרה, **לדיין שיסבול את הציבור**, [עד **"כאשר ישא האמן את הינק על האדמה אשר נשבעת לאבותיו"**].

"ואצוה אתכם בעת ההוא", זו אזהרה לציבור, **שתהא אימת הדיין עליהם.**

דבר אחד לדור ולא שני דברים לדור

משה אמר ליהושע, "כי אתה תבוא את

נחלקו חכמים במניין הדיינים, כשדנים על הכתובה בלבד, ויש כאן רק דין ממון, האם די בשלושה, או שצריך עשרים ושלושה.

א. לדברי עולא בחוששין ללעז קמיפלגי.
כשמתחילה הבעל בא לתבוע בלא עדים, ותובע רק את הכתובה.

רבי מאיר אומר, מאחר שבאים לדון רק על הכתובה, דיני ממונות הוא זה, ודי בשלושה דיינים.

וחכמים אומרים, אף על פי שהבעל טוען דבריו בלא עדים, יש לחוש שיש עדים על זנותה, והבעל אינו יודע, וכשיבוא לתבוע אותה בבית דין, יתפרסם הדבר, וישמעו העדים ויבואו, ויהיה הדין דין נפשות, ולפיכך יש לדון מתחילה בעשרים ושלושה.

ב. לדברי רבא בחוששין לכבודם של ראשונים קמיפלגי.

לדברי הכל, אם מתחילה הבעל בא לתבוע בלא עדים, אין לחוש שיבואו עדים, ודי בשלושה דיינים.

אולם אם מתחילה כשבא לתבוע, אמר שיש לו עדים, ומשום כך ישבו לדון בעשרים ושלושה, ואחר כך לא יכול להביא את העדים שאמר, ונתפזרו הדיינים, וחזר ואמר לדיינים, לכל הפחות דונו לי דין ממון להפסידה את כתובתה, שאני נאמן בכך בלא עדים:

רבי מאיר אומר – מאחר שעתה הדין

בכמה דנים תביעת מוציא שם רע
[התובע את האשה]

[א] שיטת רש"י

הנושא נערה בתולה, ובא אחר כך ואמר, שלא מצא לה בתולים, כי זינתה בעודה ארוסה, אם האמת עמו יש כאן שני דינים:

(א) דין ממון. שכשמוציאה פטור מלשלם לה כתובתה, [אפילו כשאינה נהרגת מאיזו סיבה]. ולעניין זה הבעל נאמן בלא עדים, כי חכמים הם שתיקנו כתובה לבנות ישראל, והם האמינו לו, כשטוען שזינתה ואין לה כתובה, משום שהדבר ידוע [=חזקה] שלא היה טורח ומוציא הוצאות בסעודת הנישואין לחנם, ובוודאי רצה לכונסה, ורק משום שבאמת מצא שזינתה, הוא בא להוציאה.

(ב) דין נפשות. שנסקלת מחמת זנותה. ולעניין זה, אין הבעל נאמן, ואינה נסקלת אלא בעדות גמורה של שני עדים, עם התראה שהתרו בה שלא תזנה.

ומאחר שדיני ממונות נידונים בשלושה, [כפי שהתבאר לעיל], ודיני נפשות נידונים בעשרים ושלושה, [כפי שיתבאר בעזרה"י בהמשך], מעיקר הדין, כשהבעל בא וטוען בלא עדים, לא מצאתי לה בתולים, יש כאן דין ממון, ונידון בשלושה, וכשבא וטוען בעדים, לא מצאתי לה בתולים, יש כאן דין נפשות, ונידון בעשרים ושלושה. אולם למעשה

הוא דין ממון, די בשלושה.

די בשלושה דיינים.

וחכמים אומרים – מאחר שעד עתה ישבו בדין עשרים ושלושה, אם ידונו רק שלושה, יש בכך פחיתות כבוד לראשונים, ולכן משום כבודם של ראשונים, ידונו כל העשרים ושלושה שישבו לדון מתחילה, אף על פי שעתה הוא דין ממון.

[דין תביעת האב את המוציא שם רע המובא כאן בגמרא כתוב אחר הבאת כל הדעות בביאור מחלוקת רבי מאיר וחכמים בדין תביעת הבעל]

ג-ד-ה-ו-ז-ח. לדברי שאר האמוראים, הכל מודים, שכמעט בכל האופנים שהבעל טוען לא מצאתי לה בתולים, דנים אותה בעשרים ושלושה, [לא רק כשטוען בעדים, אלא אף כשטוען בלא עדים], בין כשבא תחילה לטעון בלא עדים, משום שיש לחוש שעל ידי התביעה יתפרסם הדבר, ויבואו עדים, ובין כשאמר תחילה שיש לו עדים, וישבו לדון עשרים ושלושה¹, ואחר כך לא הביא עדים, ונעשה הדין דין ממון, שיש לדון בכל הדיינים, משום כבודם של הראשונים.

ורק במקום שמתחילת התביעה ברור, שלא תגיע התביעה לידי צורך של עשרים ושלושה, אפילו אם תתפרסם,

לדעת רבי מאיר, יש כזה אופן, שברור מתחילת התביעה שלא יהיה צורך בעשרים ושלושה, ובזה בלבד אמר שדנים אותה בשלושה.

ולדעת חכמים, אין שום אופן כזה, מתחילת התביעה שלא יהיה צורך בעשרים ושלושה, ולכן תמיד דנים אותה בעשרים ושלושה.

ונחלקו אמוראים, מהו האופן, שלדעת רבי מאיר, ברור מתחילת התביעה, שלא יהיה צורך בעשרים ושלושה:

ג. לדברי אבבי כשהתרו בה סתם נחלקו.

לדעת רבי מאיר, אין אדם מתחייב מיתה, [כשעובר עבירה שעונשה מיתה], אלא אם כן התרו בו תחילה באיזו מיתה ימות, אבל אם התרו בו סתם, שאם יעבור, ימות, אינו נהרג [כדעת רבי יהודה]. ולפיכך, אם העדים אומרים, שכשהתרו בה קודם שזינתה, לא אמרו לה באיזו מיתה תמות, ברור שלא תיהרג, ולא יהיה צורך בעשרים ושלושה, [ובזה אין לחוש שיבואו עדים אחרים, שיאמרו שהתרו בה, כי אלו שבפנינו היו שם בשעת זנותה, ולא ראו שהתרו בה], ובאופן הזה שהבעל תובע את אשתו, די בשלושה דיינים.

ולדעת חכמים, אדם מתחייב מיתה,

הוספות

¹ כך פירש רש"י. ולייע בזה, כי אם בית דין יושבים בעשרים ושלושה על פי דבריו של זה שאומר שיש לו עדים, כל שכן שיושבים בעשרים ושלושה כשהביא עדים בפועל, ואם כן מדוע כשהביא עדים, ואחר כך נתברר שאי אפשר להרוג על פיהם, כגון שלא התרו באופן הראוי, או שנמצא אחד פסול, או שהוכחשו בבדיקות, חוזרים לדון בשלושה [לדעת רבי מאיר], הלא מסתבר שעד שלא נתברר לבית דין שלא היתרו כראוי, או שאחד פסול, או שהוכחשו בבדיקות, ישבו עשרים ושלושה.

אמרו לה שתלקה, **מעתי ברור שלא תיהרג**, ולא יהיה צורך בעשרים ושלושה, אלא חייבת היא מלקות, **ונידונית בשלושה**, ככל חייבי מלקות.

ולדעת חכמים, אף על פי שאינה נהרגת אלא לוקה, נידונית בעשרים ושלושה, כדעת רבי ישמעאל, האומר, **שאף דיני מלקות נידונים בעשרים ושלושה**.

ו. לדברי רבינא [בדף ט'] כשהיה אחד קרוב ופסול ושתק נחלקו.

לדעת רבי מאיר, אם היו שלושה עדים בדיני נפשות, ואחד מהם קרוב או פסול, כל העדות בטלה, אף אם הפסול שתק, ולא התרה בחוטא, [כדעת רבי יוסי]. ולפיכך, אם היו שלושה עדים על זנותה, ואחד מהם קרוב או פסול, **כל העדות בטלה**, אף אם הפסול שתק, ולא התרה בה, **ושוב ברור הדבר שאין כאן דיני נפשות**, אלא דיני ממונות, **ודי בשלושה דיינים**.

ולדעת חכמים, אם היו שלושה עדים בדיני נפשות, ואחד מהם קרוב או פסול, אבל הוא שתק, ולא התרה בחוטא, אין העדות בטלה, ומתקיימת בשנים הכשרים, [כדעת רבי]. ולפיכך, אם היו שלושה עדים על זנותה, ואחד מהם קרוב או פסול, ושתק, ולא התרה בה, **מתקיימת העדות בשנים הכשרים, ויש כאן דיני נפשות, ונידונית בעשרים ושלושה**.

ז. יש אומרים [בדף ט'] שכשהתרו בה אחרים שאינם העדים נחלקו.

לדעת רבי מאיר, אם לא התרו בה

[כשעובר עבירה שעונשה מיתה], **גם אם התרו בו סתם**, שאם יעבור ימות. **ולפיכך גם כשהעדים אומרים שכשהתרו בה קודם שזינתה, לא אמרו לה באיזו מיתה תמות, היא נהרגת, ויש לדונה בעשרים ושלושה**.

ד. לדברי רב פפא כשלא התרו בה והיא חברה נחלקו.

לדעת רבי מאיר, אין אדם נהרג בלא התראה, אפילו הוא חבר, שיודע שהדבר אסור. **ולפיכך אם העדים אומרים, שלא התרו בה קודם שזינתה, ברור שלא תיהרג, ולא יהיה צורך בעשרים ושלושה**. [ובזה אין לחוש שיבואו עדים אחרים, שיאמרו שהתרו בה, כי אלו שבפנינו היו שם בשעת זנותה, ולא ראו שהתרו בה]. ובאופן הזה שהבעל תובע את אשתו, די בשלושה דיינים.

ולדעת חכמים, חבר שעבר עבירה שעונשה מיתה, נהרג, אף על פי שלא התרו בו, שלא ניתנה התראה אלא לדעת אם העובר שוגג או מזיד, אבל מי שיודע שהדבר אסור, ודאי שהוא מזיד, ונהרג בלא התראה, [כדעת רבי יוסי ברבי יהודה]. **ולפיכך, מאחר שהיא חברה, היא נהרגת אף על פי שלא התרו בה, ויש לדונה בעשרים ושלושה**. [ולכאורה אם אינה חברה, ולא התרו בה, מודים חכמים שאינה נהרגת, ודנים אותה בשלושה].

ה. לדברי רב אשי [בדף ט'] כשהתרו בה מלקות נחלקו.

לדעת רבי מאיר, אם לא התרו בה העדים, שכשתעבור תתחייב מיתה, אלא

בסעודת הנישואין לחנם, ובוודאי רצה לכונסה, ורק משום שבאמת מצא שזינתה, הוא בא להוציאה. אבל לדעת האומרים שחיוב הכתובה הוא מהתורה, הבעל אינו נאמן להפסידה בלא עדים שיעידו שזינתה.

ומאחר שדיני ממונות בשלושה, כשהאשה תובעת את כתובתה, התביעה היא בשלושה דינים [שאינם מומחים] כשאר דיני הלוואות.

(ב) דין נפשות. שנסקלת מחמת זנותה, ולענין זה, לדברי הכל, אין הבעל נאמן, ואינה נסקלת, אלא בעדות גמורה של שני עדים, עם התראה שהתרו בה שלא תזנה. ומאחר שדיני נפשות נידונים בעשרים ושלושה וכשהבעל מביא עדים על זנותה, ובאים לסוקלה, זנים אותה בעשרים ושלושה.

וכל סוגית הגמרא כאן, אינה מדברת באופן שהאשה זינתה, ותובעים אותה להפסיד את הכתובה או למות, אלא כשנודע שלא זינתה, והאב תובע את הבעל קנס מאה סלעים של מוציא שם רע, [כפי שיתבאר בעזה"י בהמשך].

בכמה דנים כשהאב

תובע את המוציא שם רע

א. שיטת רש"י.

כשהבעל טוען בעדים, לא מצאתי לה בתולים, והוזמו העדים, נתברר שהוא שקרן המביא עדים שקרנים, ושוב אינו נאמן כלל אף לענין הכתובה. ומעתה האב הוא התובע את הבעל, על שהוציא שם רע על בתו, וחייב לשלם לו קנס מאה

העדים, אלא אחרים אינה חייבת מיתה [כדעת רבי יוסי], מעתה ברור שלא תיהרג, ולא יהיה צורך בעשרים ושלושה, ואין כאן אלא דין ממון ונידונית בשלושה.

ולדעת חכמים, אף אם התרו בה אחרים שאינם העדים היא נהרגת, ויש כאן דיני נפשות, ונידונית בעשרים ושלושה.

ח. יש אומרים [בדף ט'] שכשהוכחשו

העדים בבדיקות [ולא בחקירות] נחלקו.

לדעת רבי מאיר, אם הכחישו העדים זה את זה בבדיקות, כגון זה אומר כליו של בועל שחורים, וזה אומר כליו של בועל לבנים], עדותם בטלה, [כדעת בן זכאי], ומעתה אין כאן אלא דיני ממונות, ונידונית בשלושה.

ולדעת חכמים, אם הכחישו העדים זה את זה בבדיקות, עדותם קיימת, שאין על העדים לדעת דברים אלו, ואם כן יש כאן דיני נפשות, ונידונית בעשרים ושלושה.

[ב] שיטת רבינו תם.

הנושא נערה בתולה, ובא אחר כך ואמר, שלא מצא לה בתולים, כי זינתה בעודה ארוסה, אם האמת עמו, יש כאן שני דינים:

(א) דין ממון. שכשמוציאה פטור מלשלם לה כתובתה, [אפילו אינה נהרגת מאיזו סיבה], ולענין זה, לדעת האומרים שהכתובה תקנת חכמים היא, הבעל נאמן להפסידה את כתובתה בלא עדים, כי חכמים הם שתיקנו כתובה לבנות ישראל, והם האמינו לו, כשטוען שזינתה, משום שהדבר ידוע [=חזקה] שלא היה טורח ומוציא הוצאות

שקלים.

הוזמו עדי הבעל, אלא הוכחשו, כל זמן שאין כאן עדים אחרים שזינתה, האב תובע את הבעל קנס בשלושה דיינים, כי עתה דין ממון הוא.

אולם כשהאב בא לתבוע את הבעל על ידי שמביא עדים שמזימים את עדי הבעל, אם באו אחר שנגמר דין האשה למיתה על ידי הזוממים, יש כאן דיני נפשות לעדי הבעל, שזממו לחייב את האשה מיתה, ומשום כך צריכים עשרים ושלושה.

ואם באו המזימים קודם שנגמר הדין על ידי הזוממים, הזוממים אינם חייבים מיתה, [שאינו עד זומם נהרג, אלא אם כן נגמר הדין על פיו], ואין כאן אלא דין ממון של תביעת הקנס, שהוא בשלושה.

ואם מתחילה באו המזימים אחר שנגמר הדין על פי הראשונים, וישבו לדון בעשרים ושלושה, כדי לחייב את הזוממים מיתה, וקודם שגמרו לדון, נתפזרו הדיינים מחמת אונס או טעם אחר, ונתתרו שלושה, ואמר להם האב, לכל הפחות דונו לי דין ממון לחייב את הבעל קנס:

רבי מאיר אומר, שהדין עמו, כי אין כאן אלא דין ממון, וידונו שלושה לחייב את הבעל קנס.

וחכמים אומרים, שאין דנים אותו שלושה, כי מתחילה ישבו בדין עשרים ושלושה, ואין זה מכבודם של הראשונים שידונו בלא הם.

ולדעת אביי ושאר האמוראים בסוגיה, הכל מודים שאם יתכן שיבוא הדין לידי דיני נפשות, יש לדון בעשרים ושלושה, כי אם יתחילו בשלושה, ואחר כך יוסיפו, יש לעז על הראשונים.

ומחלוקת רבי מאיר וחכמים היא באופן

ותביעה זו, לדברי הכל בשלושה, ככל דיני ממונות, שבוה אין לחוש שיגיעו עדים אחרים ויאמרו שזנתה, ותבוא לידי דיני נפשות, שהרי על עדים אלו סמך הבעל, ונדוע שהם שקרנים. וגם אין לחוש לכבודם של הדיינים הראשונים, שדנו תחילה את תביעת הבעל בעשרים ושלושה, כי תביעת האב דין חדש הוא.

ב. שיטת רבינו תם.

לדעת עולא [בחוששים ללעז קמפלגי, כלומר], אם הוזמו עדי הבעל, שוב אין לחוש שיעידו אחרים שזינתה, כי וודאי שקר הדבר, ומעתה כשהאב תובע את הקנס, ידונו שלושה בלא שום חשש.

אולם כשלא הוזמו עדי הבעל, אלא הוכחשו, בזה, אף שעתה כשהוכחשו, יש לבעל לשלם את הקנס, מכל מקום יש לחוש שמא האמת עמהם, ויבואו אחרים להעיד על כך, ואם כך יארע, יהיו כאן דין נפשות הצריך עשרים ושלושה, ולכן:

חכמים אומרים, שלא ידונו שלושה אלא עשרים ושלושה, כי אם ישבו תחילה שלושה, ואחר כך כשיבואו עדים אחרים, יוסיפו על הדיינים, יצא לעז על שלושת הראשונים, ויאמרו הכל, שהוסיפו עליהם, כי לא ידעו לדון לבדם, ולכן יש לדון מתחילה בעשרים ושלושה.

ורבי מאיר אומר, שאין לחוש לכך, וכל זמן שהדין הוא על תשלום הקנס, די בשלושה דיינים.

ולדעת רבה [בחוששים לכבודם של ראשונים קמפלגי, כלומר], לדברי הכל, אף כשלא

העדים הללו בית דין פוסקים שני דברים:

א. העדים הראשונים נסקלים. כי מאחר שנמצאו הראשונים זוממים, יש לקיים בהם את הכתוב, "וְעִשְׂתֶם לוֹ כַּאֲשֶׁר זָמַם לַעֲשׂוֹת לְאֶחָיו", ואף על פי שהם זממו לעשות שני דברים. (א) להרוג את האשה. (ב) להפסיד לאשה את כתובתה. ואם כן ראוי שיענשו הראשונים גם בתשלום הכתובה שרצו להפסיד לאשה, [וישלמו לה לפי טובת הנאה שבה, כלומר כמה היתה הכתובה שווה להימכר לאחרים], **מכל מקום**, כלל בידנו, **שהמתחייב מיתה ותשלומים**, קם ליה בדבריה מינה, כלומר **נענש במיתה** החמורה, **ופטור מהתשלומים**.¹

ב. הבעל מתחייב לשלם קנס מאה שקלים, על שהוציא שם רע על אשתו.

חזר הבעל, והביא עדים שהזימו את עדי האב, [שאמרו עמנו היו במקום אחר, בשעה שאומרים שהיו הראשונים עמהם], על פי העדים הללו בית דין פוסקים שני דברים:

א. עדי האב נסקלים.

ב. עדי האב משלמים לבעל מאה שקלים.

והטעם לכך הוא **משום** שכשנמצאו עדי האב זוממים, יש לקיים בהם את

מסוים, שבו **לדעת רבי מאיר לא יתכן שיבוא הדין להיות דין נפשות, ולדעת חכמים יתכן שיבוא לידי דין נפשות**. [כפי שהתבאר לעיל בשיטת רש"י].

דף ט

תירוצי רב אשי, ורבינא, ושני "ואיבעית אימא", כבר נתבארו לעיל.

ומה שיש להרחיב בביאור דין שלושה עדים שהוקשו לשני עדים, יתבאר בעזה"י במקום אחר.

זוממים זוממי זוממים במוציא שם רע

כשהבעל נשא נערה בתולה, ואחר כך **הביא עדים**, שהעידו **שזינתה** בעודה ארוסה, [והתרו בה קודם לכן], על פי העדים הללו בית דין פוסקים שני דברים:

א. האשה נסקלת על זנותה.

ב. האשה מפסידה את כתובתה, [אפילו אם גירש אותה בעלה קודם שהרגוה], כי לסוטה אין כתובה.

בא האב והביא עדים שהזימו את עדי הבעל, [שאמרו, עמנו היו במקום אחר, בשעה שאומרים שראו את זנותה], על פי

¹ הוספות

¹ ומבואר בגמרא בדף י', שכן הדין כשהבעל הביא את העדים אחר הנישואין, שהכתובה שייכת לאשה, ואם כן עדיו רצו להרוג את האשה, ולהפסיד לה את הכתובה, אבל כשהבעל הביא את העדים קודם הנישואין בעודה ארוסה, שהכתובה שייכת לאב, אם כן רצו להרוג את האשה, ולהפסיד לאב את הכתובה, ובוה, כשהזוממו, נהרגים ומשלמים, שכל חיוב הוא מחמת אדם אחר [=ממון לזה ותשלומים לזה], כפי שמבואר בדין הסמוך, כשחזר הבעל והביא עדים שהזימו את עדי האב.

עדות שקר, אפילו נודע בעדות גמורה שחטא, אבל משכב זכור אין בו תאוה כל כך, ומי שחוטא בו, חשוד גם על עדות שקר.

- ולפירוש השלישי בתוס', דין נרבע [למשכב זכור], ודין בא על עריות שווה, שאפילו אם ידוע בעדות גמורה שחטאו, אינם פסולים לעדות, כי יש בהן תאוה מרובה, ומי שחוטא בהן אינו חשוד שגם יעיד שקר, אלא שכל זה להעיד דברים אחרים, כגון נרבע יעיד על עריות, ובא על עריות יעיד על נרבע, אבל להעיד על אותו דבר שחשוד בו, שניהם פסולים.

פלוגי רבעני לאונסי או לרצוני

א. מי שנרבע לאונסו [במשכב זכור], כשר להעיד על כך עם אחר, לחייב את הרובע מיתה, ואינו נחשב כנוגע בעדותו.

ב. ומי שנרבע לרצונו [במשכב זכור], ובא להעיד על כך עם אחר, לחייב את הרובע מיתה:

לדעת רב יוסף, מאחר שהנרבע לרצונו פסול לעדות, [לכל הפחות לענין עדות רביעה כמבואר לעיל], כשמעיד שפלוגי רבעו לרצונו, פוסל את עצמו מלהעיד, וממילא אינו יכול להעיד על הרובע לחייבו מיתה.

ולדעת רבא, אף על פי שהנרבע לרצונו פסול לעדות, [כמבואר לעיל], מכל מקום אינו נפסל אלא אם יעידו אחרים עליו שנרבע לרצונו, אבל כשהוא אומר זאת על עצמו, אינו נאמן, משום שאדם קרוב לעצמו, וקרוב פסול לעדות, ואם כן אינו

הכתוב, "וְעֵשִׂיתֶם לוֹ פְּאֶשֶׁר זָמַם לַעֲשׂוֹת לְאָחִיו", והם זממו לעשות שני דברים. (א) לסקול את העדים הראשונים. (ב) לחייב את הבעל לשלם מאה שקלים.

ואף על פי שכבר נתבאר, שבדרך כלל, המתחייב מיתה ותשלומים, נענש רק במיתה החמורה, ופטור מהתשלומים. מכל מקום, אין זה אלא כששני החיובים הם מחמת אותו אדם. כגון שזממו להרוג אדם מסוים, וגם להפסיד לו ממון. אבל כשכל חיוב הוא מחמת אדם אחר [=ממון לזה ונפשות לזה], שזממו להרוג את עדי הבעל, ולהפסיד ממון לבעל עצמו, אינם פטורים מהתשלומים, אלא מתחייבים בתשלומים נוסף על חיובם במיתה.

נרבע פסול לעדות

בסוגיתנו מבואר, שהנרבע לרצונו פסול לעדות, והטעם לכך, שכל החוטא לצורך הנאתו, חשוד הוא, שכשם שחוטא בחטא הזה להנאתו, כך יעיד שקר להנאתו, [וכך כשישלם לו הנידון להעיד שקר, יעיד].

- לפירוש הראשון בתוס', דין נרבע [למשכב זכור], ודין בא על עריות שווה, שאם ידוע בעדות גמורה שחטאו, הם פסולים לכל עדות, [ומה שאמרו שהחשוד על העריות כשר לעדות, הכוונה למי שגס בעריות, ומתייחד עמהן, אבל לא ידוע שבה עליהן].

- ולפירוש השני בתוס', יש חילוק בין בא על עריות לבין נרבע, שעריות תאותן מרובה, והחוטא בהן דומה לאנוס, ואינו חשוד גם על

א. המעיד 'פלוני רבעני לרצוני', אינו נאמן על עצמו, ולכן אינו נפסל לעדות, וממילא נאמן לחייב את חבריו [עם עד נוסף], ומחלקים את דבריו, במה שאמר 'פלוני רבע', נאמן, ובמה שאמר 'אותי', אינו נאמן, אלא כאילו אמר, 'פלוני רבע אדם אחר'.

ב. המעיד 'פלוני בא על אשתי', מאחר שאדם קרוב לאשתו, אינו נאמן לומר שאשתו נבעלה באיסור, אבל נאמן לחייב את הבעל, ומחלקים את דבריו. במה שאמר 'פלוני בא על אשת אישי', נאמן [עם עד נוסף]. ובמה שאמר 'על אשתי', אינו נאמן, אלא כאילו אמר, 'פלוני בא על אשת איש אחר', [ואין לומר מתוך שנאמן על הבעל, נאמן גם על האשה].

ג. המעיד 'פלוני בא על שורי', אינו נחשב כקרוב לשורו, ולכן נאמן בכל דבריו, ומחייב מיתה את הבעל ואת השור [כשמעיד יחד עם עד נוסף].

לדעת חכמים מכות בשלושה

מי שעבר באיסור לאו, לוקה על כך מלקות ארבעים, ודנים אותו על כך בפני שלושה דיינים, שנאמר בפרשת מכות, "וּנְגַשׁוּ אֶל הַמִּשְׁפָּט וּשְׁפָטוּם", הרי כאן שני דיינים, ומאחר שאין עושים בית דין שקול, יש להוסיף דין שלישי.

יכול להעיד על עצמו שנרבע, וממילא אינו יכול לפסול את עצמו. ומאחר שאינו פוסל את עצמו, הרי זה בחזקת עד כשר, ונאמן להעיד על הרובע. ואף שאינו נאמן לומר שהרובע רבע אותו לרצונו, שהרי אינו יכול להעיד על עצמו, אנו מחלקים את דבריו [=פליגין דיבורא], ואומרים, שבמה שאמר 'פלוני רבע' הוא נאמן, ובמה שאמר 'אותי' אינו נאמן, אלא כאילו אמר 'פלוני רבע אדם אחר'¹.

דף י

פליגין דיבורא כשמעיד על עצמו

או על אשתו אבל לא על ממונו

נתבאר, שהמעיד על חטא שעשה הוא ואחר, אינו נאמן על עצמו, אבל נאמן על חבריו, ומחלקים את דבריו, כאילו העיד רק על חבריו, ולא על עצמו.

ומבואר בגמרא, שכשמעיד על אשתו, אינו נאמן לומר שחטאה, כי אשתו כגופו, וכשם שאינו נאמן על עצמו לומר שחטא, כך אינו נאמן על אשתו.

אבל כשמעיד על ממונו, נאמן לומר שחטא, ואין דינו כמי שמעיד על עצמו. [ובלבד שיעיד על אחר עם ממונו].

שכך אמרו :

¹ הוספות

¹ ילי"ע בדבר הלא כשם שהנרבע מעיד על הרובע, כך הרובע יעיד על הנרבע, ויצטרף עם האחר, וממה נפשך אי אפשר להרוג את הרובע, כי אם אנו מאמינים לנרבע על הרובע, יש לנו להאמין לרובע על הנרבע, ויש כאן שני עדים האומרים, שהנרבע נרבע לרצונו, וממילא הוא פסול לעדות ואין להאמין לו.

עדים זוממים שאי אפשר להעניש אותם כאשר זממו לוקים על חטאם

נאמר בתורה בפרשת מכות, "וְהִצְדִּיקוּ אֶת הַצְּדִיק וְהִרְשִׁיעוּ אֶת הַרְשָׁע וְהָיָה אִם בֶּן הַכּוֹת הַרְשָׁע", וכוונת הפסוק הזה הוא, שאם מתחילה באו עדים זוממים, והרשיעו את הצדיק בשקר, ואחר כך באו עדים אחרים והזימו את הזוממים, ועל ידי זה "הִצְדִּיקוּ אֶת הַצְּדִיק" שזממו עליו הראשונים, "וְהִרְשִׁיעוּ אֶת הַרְשָׁע", כלומר את הזוממים, "וְהָיָה אִם בֶּן הַכּוֹת הַרְשָׁע", כלומר הזוממים ילקו על שהעידו עדות השקר.

ואי אפשר להעמיד את הפסוק הזה בכל עדים זוממים, כי עונשם כבר מבואר, "וְעִשְׂתֶּם לוֹ כַּאֲשֶׁר זָמַם לַעֲשׂוֹת לְאָחִיו", ואין לחייבם שני עונשים.

שהעידו ועל כרחך הפסוק הנ"ל, הבא לחייבם מלקות, מדבר באופן שאי אפשר לקיים בהם את הכתוב, "וְעִשְׂתֶּם לוֹ כַּאֲשֶׁר זָמַם לַעֲשׂוֹת לְאָחִיו".

כגון, עדים שזממו לפסול בן כהן מהכהונה, ולעשותו חלל, על ידי שאמרו, שאמו היתה גרושה, ואסורה לכהונה. אפילו אם הם כהנים, אי אפשר לקיים בהם "וְעִשְׂתֶּם לוֹ כַּאֲשֶׁר זָמַם לַעֲשׂוֹת לְאָחִיו". [כי הם זממו לפסול אותו ואת זרעו, ואי אפשר לפסול אותם ואת זרעם, שנאמר "וְעִשְׂתֶּם לוֹ כַּאֲשֶׁר זָמַם", כלומר העד הזומם יענש אבל זרעו לא, ואם יפסלו רק אותם ולא את זרעם, לא קיימנו "כַּאֲשֶׁר זָמַם".]

ולולא הפסוק הנ"ל, אין לחייב עדים זוממים מלקות על שהעידו שקר, ועברו על איסור לאו, שנאמר "לֹא תַעֲנֶה בְרַעַף עַד שֶׁקֶר", [גם כשאי אפשר לענוש אותם כאשר זממו], כי עדות שקר לאו שאין בו מעשה, וכל לאו שאין בו מעשה אין לוקים עליו.

ואף רבי יהודה, שאומר, לוקים עליו, אינו לומד זאת אלא מכאן, אבל לולא היה כתוב הפסוק הנ"ל, "וְהָיָה אִם בֶּן הַכּוֹת הַרְשָׁע", שעדים זוממים לוקים על עדותם, היה מודה שאין ללקות על עדות שקר, אף על פי שנאמר "לֹא תַעֲנֶה בְרַעַף עַד שֶׁקֶר", משום שהוא לאו שאין בו מעשה.

מסוגית הגמרא משמע לכאורה, שהעדים לוקים מחמת הפסוק, "וְהִצְדִּיקוּ אֶת הַצְּדִיק וְהִרְשִׁיעוּ אֶת הַרְשָׁע וְהָיָה אִם בֶּן הַכּוֹת הַרְשָׁע".

אולם התנאי כתבו, שבאמת הם לוקים מחמת שעברו באיסור "לֹא תַעֲנֶה בְרַעַף עַד שֶׁקֶר", שהפסוק "וְהָיָה אִם בֶּן הַכּוֹת הַרְשָׁע" לא בא אלא ללמד שלוקים על איסור "לֹא תַעֲנֶה בְרַעַף עַד שֶׁקֶר", אף על פי שאין בו מעשה.

לדעת רבי ישמעאל

מכות בעשרים ושלושה

לדברי אביו, רבי ישמעאל לומד זאת בגזרה שווה "רשע" "רשע", שנאמר בפרשת מכות, "וְהָיָה אִם בֶּן הַכּוֹת הַרְשָׁע", ונאמר בפרשת חייב מיתה, "אֲשֶׁר הוּא רָשָׁע לְמוֹת", וכשם שדיני נפשות דנים בעשרים ושלושה דינים, כך

החודש המסתיים מעובר [בן 30 יום].

אולם פעמים כשבאו העדים ביום שלושים, היו מאיימים עליהם, שלא יעידו לקדש את החודש באותו יום, כדי שיתעבר החודש הקודם, וידחה החודש הבא ביום אחד. ופעמים כשלא באו עדים ביום שלושים, היו מאיימים על עדים לומר שיעידו לקדש את החודש, כדי לחסר את החודש הקודם, ולהקדים את החודש הבא ביום אחד.

והטעם שהיו עושים זאת, הוא משום ירקיא [=ירקות]. כלומר כדי להפריד שבת ויום טוב זה מזה, כדי שלא יכמשו ירקות הנאכלים חיים, בשבת שאחר יו"ט, או ביו"ט שאחר שבת], או משום מתיא [=מתים]. כלומר להפריד שבת ויום הכפורים זה מזה, שלא יסריח מת שימות באחד מהם שיהא ראשון, ולא יקבר לא היום ולא למחר].

ומכל מקום, כשמאיימים על העדים מהטעמים הנ"ל, יש לחשב תחילה מתי תראה הלבנה באמת, שאם על ידי איחור החודש תקדים הלבנה להראות שלושה ימים או שני ימים קודם ראש חודש, הדבר תמוה לבני אדם, ודחיית החודש נראית כשקר, ואין לעשות זאת. ורק אם על ידי דחיית החודש תקדים הלבנה יום אחד קודם ראש חודש, מותר לאיים על העדים שלא יעידו לקדשו, וידחה החודש.

עיבור החודש אין צריך אמירה

לדברי הכל, אם לא קדשו בית דין את

חיוב מכות דנים בעשרים ושלשה דינים.

ולדברי רבא, רבי ישמעאל לומד זאת מסברא, כי עונש מכות תחת מיתה הוא בא [=מכות תחת מיתה עומדת].

רש"י פירש, שהעובר על אזהרת בוראו ראוי למות, והרי עונש מכות כשאר עונשי מיתה הוא, ולפיכך נידון בעשרים ושלשה.

ויש מפרשים מכות תחת מיתה, כלומר בני נח חייבים מיתה בכל איסור שעוברים בו, ולבני ישראל נתנו מכות תחת מיתה, ומאחר שמכות באו תחת המיתה שהיתה ראויה לבוא, הם נידונים בעשרים ושלשה.

ויש מפרשים מכות תחת מיתה, כלומר פעמים המוכה נהרג, ומאחר שעלול למות, יש לדונו בעשרים ושלשה.

ומכל מקום, אף שראוי המוכה למות, יש לאמוד כמה מכות יכול לסבול בלא למות, משום שנאמר "וְנִקְלָה אֶחֶיד לְעֵינַיִךְ", ללמד, שאחרי שלקה, יהיה כאחיד, כלומר חי ולא מת.

חישוב החודש

בזמן שהיו מקדשים את החודש על פי הראיה, אם באו עדים ביום שלושים לחודש, מקדשים את החודש הבא על פיהם באותו יום, והיה החודש המסתיים חסר, [=בן 29 יום]. ואם לא באו עדים ביום שלושים לחודש, מקדשים את החודש הבא למחרת, והיה

מקדשים אותו לעולם בשעת המולד, ושוב אין צריך לקידוש בית דין של מטה, (אלא אם כן נראה בזמנו, שאז יש לפרסם את הדבר). ויש מפרשים שבית דין של מעלה ממתנינים לבית דין של מטה כל יום שלושים, לראות אם יקדשו או לא, אבל אם לא קדשוהו באותו יום, למחרת אינם ממתנינים יותר, כי אי אפשר שלא יהיה ראש חודש היום, ומיד בתחילת היום הם מקדשים את החודש].

ולדעת פלימו, אם נראית הלבנה ביום שלושים של החודש הקודם, בית דין אינם צריכים לומר "מקדש מקדש", כדי לקדש את ראש חודש באותו יום, משום שאין צריך לעשות חיזוק לראש חודש הבא בזמנו, ויום שלושים זמנו הוא. ורק אם לא נראית הלבנה באותו יום, ומתקדש החודש ביום שלושים ואחד, בית דין צריכים לומר "מקדש מקדש".

ולדעת רבי אליעזר [ולגרסת רש"י, רבי אלעזר ברבי שמעון], **בין שנראית הלבנה ביום שלושים, ובא ראש חודש בזמנו, ובין שלא נראית הלבנה ביום שלושים, ובא ראש חודש אחר זמנו, בית דין אינם צריכים לומר "מקדש מקדש", שנאמר "וְקִדְשִׁתֶּם אֶת שְׁנַת הַחֲמִשִּׁים שָׁנָה", ללמד, שרק את היובל בית דין מקדשים באמירת "מקדש", אבל ראשי חודשים אינם מקדשים באמירת "מקדש מקדש".**

ביאור המשנה

"עיבור החודש בשלושה"

לדעת אבבי ורב אשי, כוונת המשנה,

החודש ביום שלושים, ונעשה החודש הקודם מעובר [=בן 30 יום], בית דין אינם צריכים לומר שהחודש הקודם מעובר, אלא מאחר שלא נתקדש החודש הבא, ממילא החודש הקודם מעובר בלא שום אמירה.

עיבור השנה צריך אמירה

רש"י מפרש, שכשקובעים את ראש חודש אדר השני, צריכים לומר בפירוש, שזהו חודש אדר השני, שאם יאמרו סתם, זהו ראש חודש, נקבע לשם ניסן, ואין השנה מעוברת.

ותוס' כתבו, שהאמירה של העיבור אינה בשעה שנקבע ראש חודש העיבור, אלא קודם לכן יושבים ומעברים את השנה, ואומרים, שנה זו תהא מעוברת, ולאחר מכן, כשמקדשים את החודש שאחר אדר הראשון, ממילא הוא חודש אדר השני.

אמירת "מקדש מקדש"

לקידוש החודש

לדעת רבי אלעזר ברבי צדוק, אם נראית הלבנה ביום שלושים של החודש הקודם, בית דין צריכים לומר "מקדש מקדש", כדי לקדש את ראש חודש באותו יום. אבל אם לא נראית הלבנה באותו יום, על כרחך מתקדש החודש למחרת, [שאין חודש יותר משלושים יום], ואין בית דין צריכים לומר "מקדש מקדש", שכבר קידשוהו שמים. יש מפרשים שבית דין של מעלה

שמעברים בשבילם את השנה, שיתבארו בעזה"י בהמשך].

ולדעת רבן שמעון בן גמליאל, תחילה יושבים שלושה, לעיין בדבר אם צריך לעבר את השנה. אם כולם או רובם אומרים שאין צריך לעבר, אין מעברים. ואם כולם אומרים שצריך לעבר, מעברים. ואם שנים אומרים שצריך לעבר, ואחד אומר שאין צריך, מוסיפים שני דיינים, ונושאים ונותנים בדבר חמישה. ועתה אם כולם או רובם אומרים שאין צריך לעבר, אין מעברים. [ומסתבר שאם כולם אומרים שצריך לעבר, מעברים]. ואם שלושה או ארבעה אומרים שצריך לעבר, ושנים או אחד אומרים שאין צריך, מוסיפים שני דיינים, ודנים שבעה. ובזה הולכים בכל אופן אחר הרוב, בין לעבר ובין שלא לעבר, אם כולם או רובם אומרים שלא לעבר, אין מעברים, ואם כולם או רובם אומרים לעבר, מעברים.

- יש אומרים שהסדר הזה הוא כנגד פסוקי ברכת כהנים, שבפסוק הראשון שלוש תיבות ובשני חמש ובשלישי שבע.

- ויש אומרים שהסדר הזה הוא כפי מה שמצינו גם במלכותא דארעא. פעמים שלושה ממונים, [ויקח רב טבחים את שְׁרֵיָה פְּחֵן הָרֵאשִׁי וְאֵת צְפַנְיָהוּ פְּחֵן מִשְׁנֵה וְאֵת שְׁלֹשֶׁת

שכשמחשבים אם לדחות את החודש [על ידי איום העדים], **צריכים לשבת שלושה דיינים.** [לדעת אביי, יש לגרוס במשנה "חישוב החודש" תחת עיבור החודש. ולדעת רב אשי, כשאמרה המשנה "עיבור החודש", כוונה לחישוב העיבור¹].

ולדעת רבא, כוונת המשנה, שכשמקדשים את החודש בזמנו, שהוא יום עיבורו של החודש הקודם, [כלומר היום שעל ידו נעשה החודש הקודם מעובר, אם לא היו מקדשים את זה], צריכים שלושה דיינים לומר "מקודש מקודש", אבל אם מקדשים את החודש למחרת, אין צריך לזה, [כדעת רבי אלעזר ברבי צדוק].

ולדעת רב נחמן, כוונת המשנה, שכשמקדשים את החודש ביום שלושים ואחד, שהוא אחר יום עיבורו של החודש הקודם, צריכים שלושה דיינים לומר "מקודש מקודש", אבל אם מקדשים את החודש בזמנו, אין צריך לזה [כדעת פלימו].

בכמה דיינים מעברים את השנה

לדעת רבי מאיר, בית דין של שלושה דיינים מעבר את השנה, [אם הרוב אומרים שהיא צריכה לכך, מהטעמים

הוספות

¹ בגמרא מבואר, שלדעה זו, הטעם שרק לחישוב החודש נאמר במשנה מניין של דיינים, אבל לקידוש החודש לא נאמר מניין, כי המשנה היא כדברי רבי אליעזר, שאין בית דין אומרים "מקודש" על קידוש החודש, וממילא אין שום מניין של דיינים על כך. ויל"ע בזה, הלא מסתבר שגם רבי אליעזר מודה, שצריכים בית דין לשבת לקבל את העדים, אלא שאינם צריכים לומר "מקודש", ואם כן כל המחלוקת לעניין קידוש החודש, היא רק לגבי האמירה, אבל לדברי הכל בית דין יושבים לקדש את החודש, ואם כן למה לא תאמר המשנה את מניין הדיינים לכך.

אותו, לכן אמר, מי שאכל שום, יצא.
וכדי שלא יתבייש מי שאכל את השום,
עמד רבי חייא ויצא, ויצאו עמו כולם,
ולא נודע מי הוא שאכל את השום.
מתחילה היה סבור רבי שמעון בנו של
רבי, שרבי חייא הוא שאכל את השום,
ולכן יצא. אולם האמת היא שלא רבי
חייא אכל את השום, ויצא רק כדי שלא
יתבייש מי שאכל באמת.

ורבי חייא למד הנהגה זו מרבי מאיר.

ב. רבי מאיר.

מעשה באשה אחת, שבאה לבית מדרשו
של רבי מאיר, ואמרה לו, שאחד
התלמידים קידש אותה בביאה.

וכדי שלא יתבייש זה שקידש אותה
בביאה, [שהוא דבר שאינו ראוי כמבואר
במקום אחר], עמד רבי מאיר וכתב לה
גט, וכן עשו כולם, וזה שקידשה בתוכם,
ועל ידי זה הותרה, בלא שיוודע מי הוא.

ורבי מאיר למד הנהגה זו משמואל
הקטן.

ג. שמואל הקטן.

מעשה ברבן גמליאל, שביקש שיעלו
שבעה לעליה לצורך עיבור השנה, ומצא
שעלו שמונה, ואמר, שמי שלא הוזמן
ירד.

וכדי שלא יתבייש זה שעלה בלא
שהוזמן, אמר שמואל הקטן, אני הוא
שעליתי שלא ברשות, [והוסיף שהטעם
שעלה, לא משום שחשב להצטרף עמהם

שמרי הסף" (מלכים ב' כ"ה י"ח וכעין זה
בירמיה נ"ב כ"ד)]. ופעמים חמישה
ממונים, [וימון העיר לקח סָרִיס אֶחָד אֲשֶׁר הוּא
פְּקִיד עַל אֲנָשֵׁי הַמִּלְחָמָה וְחַמְשָׁה אֲנָשִׁים
מֵרָאִי פְּנֵי הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר נִמְצְאוּ בְּעִיר" (מלכים ב'
כ"ה י"ט)]. ופעמים שבעה ממונים, [רש"י
מפרש "וְהַקָּרָב אֵלָיו פְּרָשָׁנָא שְׁתֵּר אֲדָמְתָא
תְּרִישֵׁשׁ מָרְס מָרְסָא מְמוּנָן שְׁבַעַת שָׂרֵי פְּרִס
וּמְדֵי רָאִי פְּנֵי הַמֶּלֶךְ הַלְשָׁבִים רְאֵשְׁנָה
בְּמַלְכוּת" (אסתור אי י"ד). ותוס' מפרשים "וימון
העיר לקח סָרִיס אֶחָד אֲשֶׁר הָיָה פְּקִיד עַל אֲנָשֵׁי
הַמִּלְחָמָה וְשְׁבַעַת אֲנָשִׁים מֵרָאִי פְּנֵי הַמֶּלֶךְ
אֲשֶׁר נִמְצְאוּ בְּעִיר" (ירמיה נ"ב כ"ה)].

ועיבור השנה מטכסי מלכות שמים
הוא, ליישב סדר השנים על מכונם,
ומאחר שמלכותא דרקיעא כעין מלכותא
דארעא, יושבים בסדר שמצינו כמותו
במלכותא דארעא.

דף יא

אין מעברים את השנה, אלא מי
שהוזמן לכך על ידי הנשיא מאתמול.

חכמי ישראל השתדלו שלא לגלות את
העושה שלא כהוגן כדי שלא יתבייש
[ופעמים אף הטילו את האשמה על עצמם]

א. רבי חייא.

פעם אחת כשדרש רבי לפני התלמידים,
הריח ריח שום מאחד מהם, והדבר ציער

לעבר את השנה, אלא ללמוד אידם מעברים].

ו. תוכחת הקדוש ברוך הוא למשה.

כשיצאו מהעם ללקוט מן בשבת, הוכיח הקדוש ברוך הוא את משה, "עַד אָנָּה מֵאַנְתֶּם לְשֹׁמֵר מִצְוֹתַי וְתוֹרֹתַי", וכלל את כולם בתוכחה, **אף שרק מקצתם יצאו ללקט את המן.**

רוח הקודש ובת קול בישראל

משמתו נביאים האחרונים, חגי זכריה ומלאכי, נסתלקה רוח הקודש מישראל, ואף על פי כן היו משתמשים בבת קול.

ראויים שתשרה עליהם שכינה

פעם אחת היו מסובין בעליית בית גוריה ביריחו, ונתנה עליהם בת קול מן השמים, יש כאן אחד שראוי שתשרה עליו שכינה (כמשה רבינו), אלא שאין דורו זכאי לכך, נתנו חכמים את עיניהם בהלל הזקן.

וכשמת אמרו עליו, **הי חסיד הי עניו, תלמידו של עזרא.**

שוב פעם אחת היו מסובין בעליה ביבנה, ונתנה עליהם בת קול מן השמים, יש כאן אחד שראוי שתשרה עליו שכינה, אלא שאין דורו זכאי לכך. נתנו חכמים את עיניהם בשמואל הקטן.

וכשמת אמרו עליו, **הי חסיד הי עניו**

ושמואל הקטן למד הנהגה זו משכניה בן יחיאל.

ד. שכניה בן יחיאל.

כשמע עזרא, שנשאו בני ישראל נשים נוכריות, אמר לו "שְׁכֵנְיָה בֶן יְחִיאֵל מְבַנֵּי עֵילִים", "אֲנַחְנוּ מְעַלְנוּ בְּאִקְיָנוּ, וְנִשְׁבַּב נָשִׁים נְכָרִיּוֹת מֵעַמֵּי הָאָרֶץ, וְעַתָּה יֵשׁ מִקְוֵה לְיִשְׂרָאֵל עַל זֹאת, וְעַתָּה נִכְרַת בְּרִית לְאִקְיָנוּ, לְהוֹצִיא כָּל נָשִׁים וְהַנוֹלָד מֵהֶם בְּעֵצַת ה' וְהַחֲרַדִּים בְּמִצְוֹת אִקְיָנוּ, וְכַתּוּרָה יַעֲשֶׂה", וכלל עצמו במועלים בה', **אף על פי שהוא לא נשא נכרית, ועשה זאת כדי שלא לבייש את נושאי הנוכריות.**

ושכניה בן יחיאל למד הנהגה זאת מתשובת הקדוש ברוך הוא ליהושע בן נון, או מתוכחת הקדוש ברוך הוא למשה.

ה. תשובת הקדוש ברוך הוא ליהושע בן נון.

כשנפלו ישראל בעי, והתפלל יהושע לפני ה', אמר לו ה' "קָם לְךָ, לָמָּה זֶה אַתָּה נֹפֵל עַל פְּנֶיךָ, חָטָא יִשְׂרָאֵל, וְגַם עָבְרוּ אֶת בְּרִיתִי אֲשֶׁר צִוִּיתִי אוֹתָם, וְגַם לָקְחוּ מִן הַחֶרֶם, וְגַם גָּבְּבוּ, וְגַם כָּחְשׁוּ, וְגַם שָׁמוּ בְּכִלְיָהֶם, וְלֹא יָכְלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָקוּם לְפָנַי אִיבִיָּהֶם ... אִם לֹא תִשְׁמְדוּ הַחֶרֶם מִקְרָבְכֶם". **ולא רצה הקדוש ברוך הוא לגלות ליהושע מי החוטא, אלא כלל אותו**

תלמידו של הלל.

אף הוא, הוכיח סופו, ששרתה עליו שכנה, ונתנבא בשעת מותו, ואמר, שמעון וישמעאל לחרבא [=רבן שמעון בן גמליאל ורבי ישמעאל יהרגו בחרב]. **וחברוהי לקטלא** [=חבריהם יהרגו במיתות אחרות כגון רבי עקיבא במסרקות של ברזל ורבי חנינא בן תרדיון בשריפה]. **ושאר עמא לביזא** [=ושאר העם יהיה לביזה]. **ועקן סגיאן עתידן למיתי על עלמא** [=וצרות גדולות עתידות לבוא לעולם].

ואף על יהודה בן בבא בקשו להספיד כן, הי חסיד הי עניו, אלא מאחר שנהרג על ידי המלכות, מיהרו לקברו מפני יראת המלך, ולא הספידוהו כנ"ל.

עיבור השנה תלוי בנשיא

כלל בידינו, **אין מעברים את השנה אלא בהסכמת הנשיא**

וכשהנשיא אינו כאן, יכולים לעבר את השנה בתנאי, 'על מנת שירצה הנשיא כשיבוא'. ואם בא, ואמר, 'רוצה אני', הרי השנה מעוברת.

מפני מה מעברים את השנה

[א] יש דברים, שאם ארע אפילו אחד מהם בלבד, די בכך, ומעברים את השנה בעבורו. ואלו הם :

א. נתקלקלו הדרכים בימות החורף,

ועדיין לא נתקנו, ומתוך כך עולי רגלים אינם יכולים לבוא.

ב. נתקלקלו הגשרים בימות החורף, ועדיין לא נתקנו, ומתוך כך עולי רגלים אינם יכולים לבוא.

ג. נמוקו התנורים שצולים בהם את הפסח בגשמי החורף, **ויש להמתין עד שיתייבשו בחמה.**

ד. נעקרו בני גולה ממקומם לעלות לירושלים לרגל לעשות פסחיהם, **ולא יוכלו להגיע עד הפסח.** [נדווקא לצורך בני הגולה שיצאו לדרך מעברים, אבל לצורך בני ארץ ישראל אין מעברים, כי לעולם יש די זמן מראש חודש ניסן עד הפסח להגיע מכל ארץ ישראל לירושלים].

ה. יתכן שלדעת רבן שמעון בן גמליאל, כשמתאחרת התקופה לבוא, גם כן מעברים את השנה, אף שאין טעם נוסף לעבר. [ואין זה כאביב ופירות האילן, שאין מעברים בשבילם לבד כמבואר בהמשך. רש"י פירש שעל איחור התקופה מעברים בפני עצמו, כי הוא מהתורה, שנאמר "וְחַג הָאֶסֶף תְּקַוְּפַת הַשָּׁנָה". ותוס' כתבו, שגם עיבור משום אביב ופירות האילן הוא מהתורה, אלא שעל איחור התקופה מעברים בפני עצמו, כי אי אפשר לטעות בו, מה שאין כן אביב ופירות האילן, שאפשר לטעות בהם, ואין מעברים על אחד מהם בפני עצמו].

ו. לדעת רבי שמעון, מעברים את השנה מפני הטומאה, כפי שיתבאר בעזה"י בדף י"ב.

שבחלק אחד לא הבשילו.

- וכל שכן שאם הבשילו התבואות בכל שלוש חלקי ארץ ישראל, כבר הגיע האביב.

ב. לא יבשילו פירות האילן עד העצרת. משום שעצרת הוא זמן הבאת ביכורים [של שבעת המינים], ואם לא יביאם בבוא לרגל, צריך לטרוח ולעלות פעם אחרת.

ואף לעניין זה הולכים אחר רוב חלקי ארץ ישראל, כפי שנתבאר לעניין האביב.

ג. מתאחרת התקופה של החמה. [ובדף י"ג יתבאר בעזה"י, האם הכוונה לתקופת תשרי, שמאחרת מלבוא בחג הסוכות. או שהכוונה לתקופת ניסן, שמאחרת מלבוא בפסח].

ד. לא גדלו גדיים וטלאים דיים, ויוכלו לעשות פסח רק מהקטנים. **ולא גדלו תורים דיים,** ויוכלו להביא קיני יולדות רק מבני יונה קטנים².

- **וכשעיברו את השנה בעבור שני דברים מהמנויים כאן, ואחד מהם הוא שלא בא האביב, הכל שמחים,** כי מאחר שלא בשלה התבואה, ואינה ראויה להיקצר, לא אכפת להם שמאריכים עליהם איסור חדש.

אבל כשבשלה התבואה, ומעברים את השנה מטעמים אחרים, הם עצבים, משום שאסורים לאכול מהחדש עד

[ב] יש ארבעה דברים, שאם יהיו שנים מהם בשנה אחת, מעברים את השנה בעבורם. ואלו הם:

א. לא יגיע האביב [=הבשלת התבואות] **עד הפסח.** יש מפרשים משום שנאמר "בחודש האביב", ואם לא תבשיל התבואה, אין זה חודש האביב. ויש מפרשים משום שצריך להביא את מנחת העומר מתבואה חדשה, ואם לא הבשילה התבואה לא יוכלו להביא את העומר.

- כשלא הבשילו התבואות בכל שלוש חלקי ארץ ישראל, [ניהודה, ועבר הירדן, והגליל], דבר פשוט הוא שלא הגיע האביב.

- וכן כשלא הבשילו התבואות **בשני חלקי ארץ ישראל,** אף על פי שבחלק אחד כבר הבשילו, לא הגיע האביב. [וכשלא הגיע האביב מחמת עבר הירדן והגליל, ולא מחמת יהודה, ועיברו את השנה, אינם שמחים, כי כשיבוא זמן העומר, כבר יבשו תבואות יהודה שהבשילו מוקדם, ואינם רכות ומלאות, כפי שראוי להביא את העומר, ומאחר שעיקר הבאת העומר מיהודה, ממנו ביאו ולא כראוי¹, ועוד שמאריכים על בני יהודה את איסור חדש].

- אבל אם הבשילו התבואות בשני חלקי ארץ ישראל, כבר הגיע האביב, אף על פי

הוספות

¹ עיין רש"י כאן ובגמרא במסכת מנחות.

² מפירוש התוס' משמע, שעניין זה מצטרף עם אחד מהשלושה הראשונים, לעבר שבשילם את השנה, ואם כן על שנים מתוך הארבעה מעברים. אלא שיל"ע מדוע נשנו השלושה בפני עצמם, וזה בפני עצמו.

הפסח, אף שכבר ראוי לאכילה.

- **ויתכן שלדעת רבן שמעון בן גמליאל**, מאחר שאם התקופה באה בזמנה, ומעברים את השנה מטעמים אחרים, ונמצא שחג הסוכות מתאחר לתוך החורף, ועולי רגלים עצבים, לפיכך **הכל שמחים שמעברים את השנה כשהתקופה מתאחרת**, ולא כשבאה בזמנה.

[ג] **יש דברים, שאין מעברים את השנה בעבורם אף יהיו כמה מהם יחד בשנה אחת. ואלו הם :**

א. **מפני השלג** אין מעברים את השנה, כי לא יחדלו מלבוא בגללו.

ב. **מפני הצינה** אין מעברים את השנה, כי לא יחדלו מלבוא בגלל זה.

ג. **מפני גלויות ישראל שלא עקרו ממקומם לעלות לרגל.**

כמה ימים הוא חודש העיבור

לדעת תנא קמא, חודש העיבור הוא **שלושים יום**.

ולדעת רבן שמעון בן גמליאל, או **שלושים יום**, או **עשרים ותשעה יום**, **כפי מה שירצו חכמים**.

נוסח הודעת הנשיא על העיבור

כשמעברים את השנה, אין צריך לשלוח להודיע בארץ ישראל, כי מחמת קרבתם

לבית דין, ידעו את הדבר, אבל לבני חו"ל צריך לשלוח להודיע על זאת.

רבן שמעון בן גמליאל [שהיה דור ששי להלל, והיה ענו] **כתב** כך: מהודעין אנחנא לכוון דגוזליא רכיכין ואימריא דעדקין וזימנא דאביבא לא מטא **ושפרת מילתא באנפאי** ואוספיית על שתא דא תלתין יומין. [=מודיעים אנחנו לכם, שהגוזלים רכים, והכבשים דקים, וזמן האביב לא בא, וטוב הדבר בפני, והוספתי על השנה שלושים ימים].

ורבן גמליאל [שהיה דור חמישי להלל, והיה תקיף לנהוג שררה] **כתב** כך: לאחנא בני גלוותא בבבל ולאחנא דבמדי ולשאר כל גלוותא דישאל שלומכון יסגי לעלם מהודעין אנחנא לכוון דגוזליא רכיכין ואימריא עדקין וזמנא דאביבא לא מטא **ושפרא מילתא באנפאי ובאנפי חבריי** ואוספיית על שתא דא יומין תלתין [=לאחינו בני גלות בבל, ולאחינו שבמדי, ולשאר כל גלויות ישראל, שלומכם ירבה לעולם, מודיעים אנחנו לכם, שהגוזלים רכים, והכבשים דקים, וזמן האביב לא בא, וטוב הדבר בפני ובפני חבריי, והוספתי על שנה זו שלושים ימים].

יש לומדים מכאן, שהתקיפים של הדורות הראשונים, עדיפים על הענווים של הדורות האחרונים, שהרי רבן שמעון בן גמליאל שהיה ענו בדור מאוחר, הזכיר רק את עצמו, ורבן גמליאל שהיה תקיף בדור מוקדם הזכיר גם את חבריו. - **ולפירוש רש"י יש לדחות זאת, כי יתכן**

עד שבא רבי עקיבא ולימד, שכל שלא בא לעונת המעשר, אינו מתעשר, ופטור מהביעור.

היכן בית דין יושבים לעבר את השנה

לדעת תנא קמא, לכתחילה מעברים את השנה ביהודה. אולם בדיעבד, אם עיברו את השנה בגליל, השנה מעוברת.

ולדעת חנניה איש אונו, אף בדיעבד אין השנה מעוברת בגליל אלא ביהודה, שנאמר, "לְשָׁכְנוּ תִדְרְךְּשׁוּ וּבְאֶתְּ שְׁמָה". [ויש אומרים משום שנאמר, "כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה"].

וכל זה כשיש בארץ ישראל מי שראוי לעבר את השנה, אבל אם אין בארץ ישראל מי שישב לעבר את השנה, [או שגזרה המלכות שלא לשבת לעבר בה את השנה], מעברים את השנה אפילו בחו"ל, כרבי עקיבא, שלא הניח כמותו בארץ ישראל, ועיבר את השנה בנהרדעא.

עיבור שנה וקידוש

החודש ביום ולא בלילה

אין מעברים את השנה אלא ביום. ואם עיברו בלילה, אינה מעוברת.

ואין מקדשים את החודש אלא ביום. ואם קדשו בלילה, אינו מקודש, שנאמר על יום ראש השנה, "כִּי חֶק לְיִשְׂרָאֵל הוּא מְשַׁפֵּט לְאֶקִי יַעֲקֹב", ללמד, שהחוק שעושים בו, כלומר קידוש החודש, הרי

שאחרי שהורידו את רבן גמליאל מנשיאותו נעשה עניו, ואז הזכיר את חבריו, אבל כשהיה תקיף, לא היה מזכירם. ואם כן אין ללמוד מכאן שהתקיפים הראשונים, עדיפים על הענוים האחרונים, [אלא שהענוים הראשונים עדיפים על הענוים האחרונים].

- ולפירוש תוס' יש לדחות זאת, כי יתכן שאחרי שמינו את רבי אלעזר בן עזריה לנשיא יחד עמו, הזכיר את חבריו, ועשה זאת מעיקר הדין, כי לא היה נשיא יחידי, ולא מענוה. [ואם כן, אפילו ללמוד מכאן שהענוים הראשונים עדיפים על האחרונים אין ללמוד מכאן].

מדיני ביעור מעשרות

כל המפריש מעשרות של תבואות שלוש השנים הראשונות לשמיטה, או של תבואות שלוש השנים שאחריהן, כשמגיע עונת הביעור בגמר תבואות השנה השלישית, [ערב פסח של שנה רביעית], ובגמר תבואות השנה השישית, [ערב פסח של שנה שביעית], אסור לו להשהותם בידו, אלא לבערם מרשותו, ולתת אותם לבעליהם. תרומה לכהן. מעשר ראשון ללוי. מעשר עני לעני. ומעשר שני מתבער מהעולם בכל מקום שהוא, או יעלה אותו לירושלים קודם הפסח.

בראשונה היו בית דין מזהירים את הכל, למהר להפריש את מעשרותיהם קודם שעת הביעור, כדי שיוכלו לקיים בהם את הביעור. וכן נהג רבן גמליאל.

הוא כמשפט, וכבר למדנו (במקום אחר), **מעוברות עתידות**, ובלבד שלא יעשו שלוש מעוברות רצופות, שלא יתאחר ניסן לאמצע הקיץ. **[ורבי שמעון מתיר אף בזה]**.

דף יב

ולפירוש השני של רש"י, אמנם יכולים לשבת בכל זמן שהוא [ביום], ולא רק באותה שנה שמחשבים אם צריכה להתעבר אלא אף כמה שנים מראש. אבל בכל ישיבה יחשבו שנה אחת שצריכים לעבר, או שתי שנים, אבל לא שלוש. **[ורבי שמעון מתיר לחשב בישיבה אחת אפילו שלוש שנים מעוברות]**.

ולפירוש התוס', אין מחשבים אם צריך לעבר את השנה, אלא **באותה שנה שמעברים אותה**, ואם ישבו קודם לכן, אין סומכים על החשבון הזה, אלא חוזרים ומחשבים אחר ראש השנה.

איזו חודש ראוי להתעבר

אין מעברים אלא את חודש **אדר**, שנאמר, **"לְחֹדֶשׁ שְׁנַיִם עָשָׂר הוּא חֹדֶשׁ אֲדָר"**, ואם יעברו חודש אחר, לא יהא אדר חודש שנים עשר.

מתי מודיעים שעיברו את השנה

- **לכתחילה יש להודיע זאת סמוך לחודש אדר**, שאז יהיו הכל זכורים בשעת מעשה, וידעו שפסח נדחה בחודש,

אין מעברים שנת רעבון

שנת רעבון, **אף על פי שהתקיימו בה התנאים לעיבור שנה**, [המבוארים בדף יש אומרים, כגון שאחרו האביב ופירות האילן], אין מעברים אותה.

כי כמו בכל שנה, גם בשנה זו התבואה החדשה אסורה עד הקרבת העומר בפסח, ומאחר ששנה זו שנת רעב, כבר כלו כל תבואות שנים שעברו, וצריכים ביותר לאכילת החדש, ולכן **אין לעכב את התרת אכילת החדש. וכן עשה אלישע הנביא.**

ממתי בית דין יושבים לחשב

אם השנה צריכה להתעבר

לפירוש ראשון של רש"י, יכולים בית דין לשבת בכל זמן שהוא [ביום], ולא רק באותה שנה שמחשבים אם צריכה להתעבר, או בשנה שלפניה, אלא אפילו כמה שנים מראש¹. וכמו כן יכולים לחשב באותה ישיבה, אפילו כמה שנים

¹ הוספות

מכל הדברים שמעברים בשבילם את השנה, אי אפשר לדעת כמה שנים מראש, אלא את התקופה. ואם כן לפי פירושי רש"י כאן, מצאנו מי שאומר, שמעברים על התקופה בפני עצמה, שאם לא כן איך מחשבים שנים עתידות הצריכות עיבור. ובדף יש אומרים הגמרא הסתפקה אם כן דעת רבן שמעון בן גמליאל.

ולא יאכלו בו חמץ. גושי עפר מארץ העמים, שהיא מטמאה

באהל (כפירוש רש"י). או במגע ומשא (כפירוש תוס''), ויטמאו טהרות ארץ ישראל].

ובית רבן גמליאל היו מעברים את השנה השמינית, ואינם חוששים לכך שכלו תבואות שנה שביעית, כי מותר להביא תבואות מחו"ל, ואין חוששים שיביא עמהם גושי עפר מארץ העמים.

- **ומפני הדחק**, כגון שחוששים שלא יוכלו להודיע סמוך לאדר מאיזו סיבה, או שיבוא מלך רשע ויעכב, **מותר להודיע** שהשנה מעוברת **מיד אחרי ראש השנה**.

- **אבל קודם ראש השנה אין מודיעים בכל אופן**, מפני שיש שכחה בדבר עד הפסח, ויבואו לאכול חמץ בפסח.

עיבור שנה ששית או

שביעית או שמינית

א. שנה ששית.

רגילים לעבר את השנה הששית של השמיטה, כדי להוסיף להם חודש של היתר עבודה בקרקע.

ב. שנה שביעית.

אין מעברים את השנה השביעית, לפי שמאריכים בכך את איסור עבודת הקרקע, ולכאורה הכוונה בזה, שאין מעברים את השביעית, אף אם היא ראויה להיות מעוברת על פי המבואר בדף יש אומרים].

ג. שנה השמינית.

לדעת תנא קמא, **אין מעברים** את השנה השמינית, משום שתבואות השנה השביעית מועטות מחמת השמיטה, ויש למהר את הפסח, להקריב בו את העומר, המתיר את התבואות החדשות של השנה השמינית. [ותבואות של חו"ל אסור להביא לארץ, כי יש לחוש שיביאו עמהם

עיבור השנה מפני הטומאה

אם רוב הציבור טמאי מתים בפסח, מקריבים את קרבן הפסח בטומאה, ככל קרבן ציבור שזמנו קבוע שעושים אותו אפילו בטומאה. [ואם רק מיעוט הציבור טמאים, אינם עושים אותו בטומאה, אלא הטהורים עושים את הראשון בטהרה, והטמאים יטהרו, ויעשו פסח שני בטהרה].

ואם היו רוב הציבור טמאי מתים בסוף אדר, וידוע שלא יוכלו להיטהר עד הפסח, כגון שכלה אפר הפרה, ואין יכולים למצוא עכשיו פרה אדומה. **אם לא יעברו את השנה**, יעשה הפסח בטומאה. ואם יעברו את השנה, יספיקו להיטהר עד הפסח, ויעשה הפסח בטהרה. ונחלקו חכמים אם מעברים את השנה מפני זה.

לדעת רבי יהודה, **טומאה הותרה בציבור**, כלומר כשאמרה תורה שקרבן ציבור שזמנו קבוע יעשה בטומאה, התירה התורה את הטומאה אצלו

עד מתי מעברים את השנה

שנינו במסכת עדויות, "העיד רבי יהושע ורבי פפיס ... שמעברין את השנה בכל אדר", כלומר **עד היום האחרון של חודש אדר**.

אבל אחר שקידשו את חודש ניסן, שוב אי אפשר לעבר את השנה, שנאמר בחודש ניסן, "החֲדָשׁ הַזֶּה לְכֶם ראש חֲדָשִׁים", ללמד שמשנקבע החודש להיות ניסן, אי אפשר לעשותו אדר שני, ויהיה החודש שלאחריו ניסן, אלא זה שכבר נקרא ניסן הוא ניסן ולא אחר.

ואמר שמואל, שביום שלושים של אדר, אף אם עוד לא קדשו בו את החודש הבא, מכל מקום, **מאחר שראוי לקדש בו את חודש ניסן, אין מעברים בו את השנה, ואם כן, מעברים את השנה רק עד יום עשרים ותשעה באדר**.

ואם עברו ועיברו את השנה ביום שלושים של אדר, כשיבואו עדים להעיד על החודש, **אין מקדשים את החודש** לומר מקודש הוא, אלא שותקים, וממילא מתקדש חודש אדר שני, וכשיבוא ראש חודש נוסף, יקדשוהו, להיות ניסן.

ואם עברו ועיברו את השנה ביום שלושים של אדר, וגם עברו וקידשו את החודש לומר מקודש. **לדעת רבא בטל העיבור**, והחודש הוא חודש ניסן. **ולדעת רב נחמן לא בטל העיבור**, והחודש הוא חודש אדר שני.

לגמרי, כטהרה גמורה, וכמו כן, כשרוב הציבור טמאים, והפסח קרב בטומאה, הרי זה כפסח הקרב בטהרה, **ואם כן כשרוב הציבור טמאים אין שום סיבה לעבר את השנה כדי שיעשה הפסח בטהרה**, כי גם בלא שתתעבר השנה, הרי זה כפסח שנעשה בטהרה, ואם עיברו את השנה מפני הטומאה, טעות היא בידם, ואין השנה מעוברת.

ולדעת רבי שמעון, טומאה דחוויה היא בציבור, כלומר כשאמרה תורה שקרבן ציבור שזמנו קבוע יעשה בטומאה, לא התירה התורה את הטומאה אצלו לגמרי, כטהרה גמורה, אלא אמרה אף על פי שיש טומאה האיסור להקריב בטומאה נדחה אבל ודאי שאם היה נעשה בטהרה היה טוב יותר וכמו כן, כשרוב הציבור טמאים, והפסח קרב בטומאה, אין זה כפסח הקרב בטהרה, **ואם יש אפשרות לעשות את הפסח בטהרה על ידי עיבור השנה, יש לעשות זאת לכתחילה**.

ולדעת תנא קמא, לכתחילה אין מעברים את השנה מפני הטומאה, שיעשה הפסח בטהרה, **אבל בדיעבד אם עיברו את השנה מפני הטומאה, השנה מעוברת**. [ולא נתבאר אם לדעתו טומאה הותרה בציבור, ואף על פי כן בדיעבד השנה מעוברת. או שלדעתו טומאה דחוויה בציבור, ואף על פי כן אין לעבר לכתחילה מפני הטומאה].

חייבות בפסח כאנשים, ומאחר שרוב האנשים טמאים, עושים את הפסח בטומאה.

במה חטא חזקיה

כתוב בדברי הימים (בי' ל' י"ח) "כי מרבת העם, רבת מאפרים ומנשה וששכר וזבלון, לא הטהרו, כי אכלו את הפסח בלא ככתוב, כי התפלל וחקקהו עליהם לאמר, ה' הטוב כי כפר בעד". ומבואר כאן, שחזקיהו חטא בכך שעשו את הפסח שלא בזמן הראוי לו, וביקש על כך כפרה.

דף יג

ועל התקופה

החמה מקיפה¹ את כדור הארץ היקף יומי [עם כל גלגל המזלות], והיקף שנתי [שהיא מהלכת בתוך גלגל המזלות]. ומהלך החמה בהיקף השנתי הוא מעט יותר מ- 365 יום.

כל רבע שנה [=91 יום ו-7.5 שעות] **נקרא תקופה. ושם התקופה נקרא בשם החודש שהיא מתחילה בו** בדרך כלל, [לבני ארץ ישראל כמו לשאר יושבי החצי הצפוני], **תקופת תשרי** [היא תחילת הסתו], **תקופת טבת** [היא תחילת החורף], **תקופת ניסן** [היא תחילת האביב], **ותקופת תמוז** [היא תחילת הקיץ].

תקופות אלו אין להם זמן קבוע בשנה העברית, כי הן תלויות בהיקף החמה, והשנה העברית תלויה בחודשי הלבנה, שהם 29 יום ו-12 שעות ו-793/1080 [של שעה]. ולפי זה, שנה פשוטה שיש בה שנים עשר חודשים, היא מעט יותר מ-354 יום.

ואם כן, בכל שנה התקופה של החמה מתאחרת מהשנה הקודמת ב-11 יום. אלא אם כן מעברים את השנה,

לדעת רבי יהודה, רוב הציבור היו טמאים בעבודה זרה [שמטמאת כמות], וכשחזקיה הפרישם מעבודה זרה, לא יכלו להיטהר עד הפסח, **ועיבר את השנה מפני הטומאה,** כדי שיטהרו עד הפסח הדחוי. וחטא בזה, כי טומאה הותרה בציבור, ואין מעברים את השנה מפניה. [כן פירש רש"י. אולם בירושלמי מבואר, שעיבר את השנה מפני טומאת מת ממש, שמצאו את גלגלתו של ארונה היבوسی תחת המזבח, ונטמאו בה].

ולדעת רבי שמעון, חזקיה חטא בכך **שעיבר את השנה ביום שלושים של אדר.**

לדעת רבי שמעון בן יהודה, חזקיה חטא בכך, שאמר לטמאים לעשות פסח שני, כשהיו מותרים לעשות את הראשון בטומאה. שהיו רוב הזכרים טמאים, ורוב הנקבות טהורות, והטהורים והטהורות מרובים על הטמאים והטמאות, הוא סבר בטעות, שנשים חייבות בפסח כאנשים, ואם כן רוב הציבור טהורים, והטמאים נדחים לפסח שני. אולם האמת היא, שנשים אינן

¹ הוספות

¹ בכל החשבונות של העיבור וקביעת העיתים, אנו מתייחסים לחמה כמקיפה את הארץ ולא להיפך, ולכן כתבתי כך בפשיטות, אף שבעצם העניין מי מקיף את מי כבר נשפך דיו רב, ולא כאן המקום לבאר זאת.

ב-ג. ולדעת תנא קמא ורבי שמעון, דין זה שאין לתקופה להתאחר, נלמד מהכתוב "וְחַג הָאָסִיף תְּקִיפֵת הַשָּׁנָה", ולדעת שניהם, הכתוב בא ללמד, שכל זמן האסיף שבחג הסוכות, כלומר כל חולו של מועד, שמותר לאסוף בו דבר האבד, יש לו להיות בתקופת השנה הנכנסת, כלומר בתקופת תשרי של שנה זו, ולא בתקופת תמוז של שנה שעברה.

ואם כן, אם בלא עיבור תחל תקופת תשרי באחד מימי חול המועד או אחר כך, ולא קודם לימי חול המועד, יש לעבר את השנה. אלא שבזה נחלקו.

- אחד מהם אומר, שיום התקופה עצמו שייך לתקופה הקודמת [=יום תקופה גומר], ורק היום שאחריו שייך לתקופה החדשה. ולכן, אם בלא עיבור יחול יום התקופה בט"ו בתשרי, אין מעברים את השנה. אבל אם יחול יום התקופה בט"ז בתשרי [שהוא היום הראשון של חול המועד], או לאחר מכן, מעברים את השנה.

- ואחד מהם אומר, שיום התקופה עצמו שייך לתקופה החדשה [=יום תקופה מתחיל], ולכן אם בלא עיבור יחול יום התקופה בט"ז בתשרי, [שהוא היום הראשון של חול המועד],

ומאריכים אותה בחודש שלם, שעל ידי זה התקופה שאחר העיבור מקדימה לבוא בחודש שלם.¹

וכבר נתבאר בדף יש אומרים, שאיחור התקופה הוא אחד הסיבות שבשבילם מעברים את השנה. ונחלקו חכמים, מניין אנו לומדים זאת. ומתוך כך נחלקו מתי יש לעבר את השנה מחמת איחור התקופה:

א. רבינא אמר, שלדעת אחרים, דין זה שאין לתקופה להתאחר, נלמד מהכתוב "וְחַג הָאָסִיף תְּקִיפֵת הַשָּׁנָה", ולדעה זו, הכתוב בא ללמד, שכל החג הבא בזמן אסיפה, כלומר כל שבעת ימי הסוכות, יהיו בתקופת השנה הנכנסת, כלומר בתקופת תשרי של שנה זו, ולא בתקופת תמוז של שנה שעברה. ולדעתם יום התקופה עצמו שייך לתקופה הקודמת, [=יום תקופה גומר], ורק היום שאחריו שייך לתקופה החדשה, ולכן:

- אם בלא עיבור יחול יום התקופה בית דין בתשרי, אין מעברים את השנה, אבל אם יחול יום התקופה בט"ו בתשרי [שהוא היום הראשון של סוכות], או לאחר מכן, מעברים את השנה [כי אין כל שבעת ימי החג בתקופה החדשה].

הוספות

כי כשחסר רק יום אחד לתקופה, אין צורך לעבר את השנה, ודי בכך שיעברו את חודש אלול, ויוסיפו לו יום אחד.

ו. **ורב שמואל בר יצחק אמר, שלדעת אחרים, דין זה שאין לתקופה להתאחר, נלמד מהכתוב "שָׁמֹר אֶת חֹדֶשׁ הָאָבִיב", הבא ללמד, שיהיה האביב, כלומר תקופת ניסן, שבה הפירות מבכרים, בתוך זמן חידוש הלבנה של חודש ניסן.**

רש"י מפרש שלדעה זו, חידוש הלבנה הוא ארבעה עשר יום ראשונים של החודש, שבהם הלבנה גדלה, וכן לדעתם יום התקופה מתחיל.

ותוסי מפרשים, שלדעתם, חידוש הלבנה הוא גם ביום חמישה עשר של החודש, וכן לדעתם יום תקופה גומר.

- **ואם כן** [לכל הפירושים], **יש לתקופה לחול עד לארבעה עשר בניסן, ולכן אם לפי החשבון, תחול תקופת ניסן בט"ו בניסן, אין מעברים את השנה, אלא מוסיפים לחודש אדר יום אחד, כך שתחול התקופה בית דין בניסן.** אבל **אם תחול תקופת ניסן בט"ז בניסן** [או אחר כך], לא יועיל אם יוסיפו יום אחד לחודש אדר, ומעברים את השנה. ומבואר בסוגיה, שלמעשה, שיעור זה קרוב לשיעורו של רבי יהודה, כי כשתחול תקופת ניסן בט"ז בניסן, תחול תקופת תשרי בכ"א בתשרי.

סמיכת זקנים על ראש

פר העלם דבר של ציבור

בפרשת פר העלם דבר של ציבור, [היא

אין מעברים את השנה, אבל **אם יחול יום התקופה בי"ז בתשרי** או לאחר מכן, **מעברים את השנה.**

ד-ה. **ולדעת רבי יהודה ורבי יוסי, דין זה שאין לתקופה להתאחר נלמד מהכתוב "וַיַּחַג הָאֲסִיף תְּקִיפַת הַשָּׁנָה", ולדעת שניהם, הכתוב בא ללמד, שמקצת מזמן האסיף שבחג הסוכות, כלומר מקצת מחולו של מועד, שמותר לאסוף בו דבר האבד, יש לו להיות בתקופת השנה הנכנסת, כלומר בתקופת תשרי של שנה זו, ולא בתקופת תמוז של שנה שעברה.**

ואם כן, אם בלא עיבור תחל תקופת תשרי אחר גמר ימי חול המועד, יש לעבר את השנה. אלא שבוזה נחלקו.

- **רבי יהודה אומר, שיום התקופה עצמו שייך לתקופה הקודמת [=יום תקופה גומר], ורק היום שאחריו שייך לתקופה החדשה, ולכן, אם בלא עיבור יחול יום התקופה בכ"א בתשרי, אין מעברים את השנה, אבל אם יחול יום התקופה בכ"א בתשרי,** [שהוא היום האחרון של חול המועד], או לאחר מכן, **מעברים את השנה.**

- **ורבי יוסי אומר, שיום התקופה עצמו שייך לתקופה החדשה [=יום תקופה מתחיל], ולכן אם בלא עיבור יחול יום התקופה בכ"א בתשרי,** [שהוא היום האחרון של חול המועד], אין מעברים את השנה, אבל **אם יחול יום התקופה בכ"ב בתשרי** או לאחר מכן, **מעברים את השנה.**

ורבינו תם מפרש, שלדעת רב אחא בר יעקב, יש להוסיף יום אחד על כל השיעורים הנ"ל,

לדון דיני קנסות, אבל אין צריכים להניח את ידיהם על ראשו.

ב. כמה סומכים. שלושה. [וכן הלכה, אף שלא נמצא טעם לדבר, שהרי אם נלמד ממשנה שסמך את יהושע, יש לנו ללמוד שיחיד סומך, כמשה שסמך יחידי. א"נ יש ללמוד ששבעים ואחד סומכים, שהרי משה שקול כשבעים ואחד].

ג. היכן סומכים. אך ורק בארץ ישראל, ולא רק הסומכים צריכים להיות בארץ, אלא גם הנסמכים, כי הנסמכים צריכים להיות אצל הסומכים. [כן מבואר בדף י"ד].

דף יד

רבי יהודה בן בבא מסר נפשו על הסמיכה

פעם אחת גזרה מלכות הרשעה, שכל הסומך יהרג, וכל הנסמך יהרג, ועיר שסומכים בה תיחרב, ותחומין שסומכים בהם יעקרו.

הלך רבי יהודה בן בבא, וישב בין שני הרים גדולים, ובין שתי עיירות גדולות, ובין שני תחומי שבת, בין אושא לשפרעם, וסמך שם חמישה זקנים, ועל כך הוא זכור לטוב, שאלמלא הוא בטלו דיני קנסות מישראל.

ואלו הם הזקנים שסמך. (א) רבי מאיר. (ב) רבי יהודה. (ג) רבי שמעון. (ד) רבי

טטאת הבאה כשחטאו הציבור באיסור כרת על פי הוראת טעות של הסנהדרין], נאמר, "וְסִמְכוּ זִקְנֵי הָעֵדָה אֶת יְדֵיהֶם עַל רֹאשׁ הַפֶּרֶר". ולהלן יתבאר בעזה"י, מי הסומכים, כיצד סומכים, וכמה סומכים.

א. מי הם הסומכים. מתוך שנאמר "זִקְנֵי הָעֵדָה", למדנו שהכוונה לזקנים מהסנהדרין הגדולה, [שם הכוונה לזקני השוק, היה כתוב "זקני" בלבד, ואם הכוונה לזקני סנהדרין קטנה, היה כתוב "זקני עדה"].

ב. כיצד סומכים. סומכים ממש, שמניחים ידיהם על ראש הפר, ולא רק עומדים סמוך. [לדעת רבי שמעון, הדבר נלמד מהכתוב "וְסִמְכוּ". ולדעת רבי יהודה, הדבר נלמד בגזרה שווה "ראש" "ראש" מפרשת עולה, שנאמר בה סמיכה, וצריך לסמוך ממש].

ג. כמה סומכים. לדעת התנא של המשנה, ולדעת רבי שמעון, סומכים שלושה, שנאמר "זִקְנֵי" בלשון רבים, ללמד שיהיו שנים, ומאחר שאין בית דין שקול, מוסיפים שלישי. ולדעת רבי יהודה, סומכים חמישה, כי הכתוב "וְסִמְכוּ" אינו צריך ללמד דין סמיכה, הנלמד בגזרה שווה, אלא לרבות עוד שני סומכים, ואם כן יש חמישה.

סמיכת זקנים להיות מומחים

יש סמיכה נוספת הנקראת סמיכת זקנים כפי שיתבאר.

א. מהי הסמיכה. שהסומכים קוראים לנסמך בשם "רבי", ונותנים לו רשות

משום דברי רבי אלעזר, 'לעולם הוי קבל וקיים' [=לעולם היה בחושך ותקיים], כלומר הרחק עצמך מהרבנות שמקברת את בעליה.

אולם כששמע את דברי רבי אלעזר, 'אין אדם עולה לגדולה, אלא אם כן מוחלים לו על כל עוונותיו', המציא עצמו שיסמכוהו.

שבחים ששבחו

לנסמכים בשעת סמיכתם

א. כשסמכו את רבי זירא, שרו כך, לא כחל [לעיניים], ולא שרק [לפנים], ולא פירכוס [לשער], ויעלת חן. כלומר נאה הוא בלא שום צורך בקישוטים.

ב. כשסמכו את רבי אמי ורבי אסי, שרו כך, כל מן דין [=כל כמו אלון] כל מן דין סמוכו לנו, [שראוים הם לסמיכה], לא תסמכו לנו, לא מסרמיטין [לשון סמרטוט, שאין נותנים טעם הגון לדברייהם], ולא מסרמיטין, [שמהפכים טעמי תורה], ויש אומרים לא מחמיטין, [שחומסים ומונעים מלומר טעמי תורה], ולא מטורמיטין.

שבח ששבחו את רבי אבהו

כשרבי אבהו היה בא מהישיבה לבית הקיסר, שרות בית הקיסר היו יוצאות, ושרות לו כך, רבה דעמיה [=נשיא בעמיו], מדברנא דאומתיה [=מנהיג אומתו], בוצינא

יוסי. (ה) רבי אלעזר בן שמוע. (ו) ורב אויא מוסיף אף רבי נחמיה.

מי סמך את רבי מאיר

מתחילה רבי עקיבא סמך את רבי מאיר, ולא קיבלו זאת חכמים. [משמע מכאן שמחאת החכמים מבטלת את הסמיכה].

ולבסוף רבי יהודה בן בבא סמכו, כמבואר לעיל, וקיבלו זאת חכמים.

בני עלי אין נסמכים

בקללת בני עלי נאמר, "ולא יהיה זקן בביתך כל הַיָּמִים ... וְכָל מְרֻבֵּית בֵּיתְךָ יָמוּתוּ אֲנָשִׁים". ואמרו חכמים, שאין אלו שתי קללות זהות.

הקללה השניה, "וְכָל מְרֻבֵּית בֵּיתְךָ יָמוּתוּ אֲנָשִׁים" היא, שזרע עלי לא יאריכו ימים, וימותו בני שמונה עשרה.

והקללה הראשונה, "ולא יהיה זקן בביתך כל הַיָּמִים" היא, שאפילו אלו שיאריכו ימים, על ידי שיעסקו בתורה וגמילות חסדים, המכפרים את עוונם, לא יזכו להיות סמוכים.

וכן היה עם רבי חנינא ורבי הושעיא, שהיו מבני עלי, ולא עלה ביד רבי יוחנן לסומכם.

מעלת הנסמך

מתחילה נחבא רבי זירא שלא יסמכוהו,

דנהורא [=נר של אור. על שם שהיה נאה], **בריך** מתייך לשלם [=ברוך בואך לשלום].

מניין הדיינים שבלשכת הגזית

בכל זמן צריך שיהיו בלשכת הגזית, לכל הפחות, עשרים ושלושה דיינים, כמניין סנהדרין קטנה. ודבר זה למד מהכתוב, "שָׁרָף אֶנּוּ הַסֵּהר אֶל יַחְסֵר הַמִּזְגָּה", שדרך מזיגת יין הוא שני חלקים מים ואחד יין, ואם כן, מכאן יש ללמוד שלא יחסרו הסנהדרין שלישי, כשיעור מזיגה שהוא שלישי, ושליש של שבעים ואחד הם עשרים ושלושה. ויש מפרשים משום שמו"ג בגימטריה 50, ואסור שיחסרו 50 דיינים, אבל כשיחסרו 49, וישארו 22, אין לחוש, ומאחר שאין בית דין שקול, יוסיפו אחד, והרי כאן עשרים ושלושה.

ואין כולם יוצאים יחד, אלא לדבר המוטל עליהם, כגון להוסיף על העיר והעזרות, שאי אפשר לקדש קדושות אלו בלא כל הסנהדרין. וכן למדידת עגלה ערופה לפי דעת רבי אליעזר בן יעקב.

וכל זה בזמן הקרבת הקרבנות, אבל אחר הקרבת תמיד של בין הערביים, כל אחד הולך לביתו.

חליצה ומאונין בפני כמה

לדעת התנא של המשנה, היבמה **חולצת בפני שלושה דיינים**, ודין זה אינו מבואר במסכת זו אלא במסכת יבמות.

לדעת התנא של המשנה, קטנה שנישאת בנישואין שתקנו חכמים לקטנה, ובאה

מדידת העיר הקרובה אל החלל החייבת להביא עגלה ערופה

בפרשת עגלה ערופה הבאה על ידי העיר הקרובה לחלל הנמצא, לכפר על מותו, נאמר, "וַיִּצְאוּ זִקְנֵיךָ וְשֹׁפְטֵיךָ וּמַדְדוּ אֶל הָעָרִים אֲשֶׁר סְבִיבֹת הַחֲלָל".

ומי הזקנים היוצאים למדידה. לדעת רבי שמעון ורבי יהודה, מתוך שנאמר "זִקְנֵיךָ וְשֹׁפְטֵיךָ", למדנו, שהכוונה לזקנים מהסנהדרין הגדולה, נשאם הכוונה לזקני השוק, היה כתוב "זקני" בלבד, ואם הכוונה לזקני סנהדרין קטנה, היה כתוב "זקניך" בלבד]. **ולדעת רבי אליעזר בן יעקב, "זִקְנֵיךָ" אלו זקני סנהדרין גדולה, "וְשֹׁפְטֵיךָ" הם המלך והכהן הגדול שכולם יוצאים למדוד.**

וכמה זקנים יוצאים למדידה. לדעת רבי שמעון, יוצאים שלושה זקנים, שנאמר "זִקְנֵיךָ" בלשון רבים, ללמד שיהיו שנים, ומאחר שאין בית דין שקול, מוסיפים שלישי. ולדעת רבי יהודה, יוצאים חמישה, כי יש לרבות עוד שנים מהוי"ו של המילה "וְשֹׁפְטֵיךָ". [אך ממה שנאמר "וַיִּצְאוּ... וּמַדְדוּ" אין לרבות עוד זקנים, כי מהכתובים הללו לומדים דברים אחרים, "וַיִּצְאוּ" הם ולא שלוחם, "וּמַדְדוּ" אפילו ברור הדבר מי העיר הקרובה]. **ולדעת רבי אליעזר בן יעקב, יוצאים כל שבעים ואחד זקנים של סנהדרין גדולה, [עם**

למאן בהם, ממאנת בפני שלושה שלושה. דיינים, וגם דין זה אינו מבואר במסכת זו אלא במסכת יבמות.

פדיון הקדש

לדעת התנא של המשנה, כשבאים לפדות חפצי הקדש, אם הם **מטלטלים**, צריכים **שלושה** בני אדם להעריך את שוויים. ואם הם **קרקעות** צריך **עשרה** בני אדם להעריך את שוויים, [ואחד מהם יהיה כהן].

ולדעת רבי אליעזר בן יעקב, כשבאים לפדות חפצי הקדש, **אפילו** הם **מטלטלים**, צריכים **עשרה** בני אדם להעריך את שוויים.

כמה דברים נקראו צינורא

- א. כאן בסוגיה מפרש רש"י, שמזלג קטן שטוויים בו זהב נקרא צינורא.
- ב. ובמסכת שבת מבואר, שהכלי שמחטטים בו את הפתילות, ומקנחים בו את הנרות, נקרא צינורא.
- ג. ויש מפרשים שהמזלג הגדול שמהפכים בו את אברי התמיד נקרא צינורא.
- ד. ורבינו חננאל מפרש, שעצים שהאש שולטת בהם [עצי נורא] נקראים צינורא.

דף טו

ביאור המשנה "הערכין המטלטלים"

לדעת רב גידל אמר רב, אף על פי שלא

חילול נטע רבעי ומעשר שני

נטע רבעי [פירות שנה רביעית של נטיעה], וכן פירות מעשר שני, דינם להיאכל בירושלים, או פודים אותם בכסף, ומעלים את הכסף לירושלים, וקונים בו בירושלים דברי מאכל.

וכשבאים לפדות פירות מעשר שני, אם יש להם שער ידוע, פודים אותם כפי השער הידוע. ואם אין להם שער ידוע, כגון שהרקיבו, צריכים שלושה בני אדם להעריך את שוויים, ואפילו אחד מהם נוכרי, ואפילו אחד מהם הוא בעליהם, סומכים על אומדנם. [רש"י מפרש שיעריכו אותם שלושה סוחרים הבקאים בשומא. ויש מפרשים שיעריכו אותם שלושה בני אדם הרוצים לקנותם, ויקנה מי שיתן יותר].

מתוך דברי רש"י במשנה משמע, שכן הדין גם כשבאים לחלל פירות נטע רבעי. אולם התוס' מפרשים, שהבא לחלל נטע רבעי, צריך שלושה בני אדם להעריך את שוויים, אפילו כשיש להם שער ידוע, מתוך שאדם להוט לאכול את הפירות של הנטיעה, שהיו עד עתה ערלה, יש לחוש שלא יעריך אותם כראוי.

ועוד כתבו התוס', שכל זה בזמן שהיו מעלים את הפירות לירושלים, והיו מחללים אותם בשוויים, אבל בזמן הזה, שאין מעלים את הפירות לירושלים, ומחללים שווה הרבה על פרוטה, אין צריך להעריך את שוויים בפני

ממנו את חובו להקדש. אם בא לגבות ממנו **ממטלטלים**, צריך שלושה בני אדם שיעריכו את שוויים. ולדעת רבי יהודה אחד מהם יהיה כהן. ואם בא לגבות ממנו קרקעות, צריך עשרה בני אדם שיעריכו את שוויים.

"ואדם כיוצא בהן"

האומר 'דמי עלי', כלומר **הרי עלי לתת להקדש את שוויי, מעריכים אותך, כמה היה שווה להימכר בשוק, אם היה עבד,** וכך נותן להקדש. והערכה זו כהערכת קרקעות היא, שצריכים לכך **עשרה בני אדם, ואחד מהם כהן.**

וכן לדעת האומרים שהמקדיש את עבדו נעשה קדוש, [ואינו יוצא לחירות], כשבאים לפדותו, יש להעריך את שוויו בעשרה בני אדם, ואחד מהם כהן.

דין דבר העומד להיגזז

א. ענבים.

מצינו חילוק בין מטלטלים לקרקעות לעניין שבועה, שנשבעים על המטלטלים ולא על הקרקעות [או על המחובר לקרקעות].

- והאומר לחבירו עשר גפנים תלושות

נאמרה פרשת ערכין אלא בבני אדם, [שהאומר, 'ערכי עלי', או 'ערך פלוני עלי', נותן להקדש כפי הערך הקצוב בפרשה, לפי מניין שנותיו של האדם הנערך, בין אם הוא שווה הרבה או מעט], אבל **האומר "ערך כלי זה עלי"**, מעיקר הדין לא אמר כלום, כי לא נאמרו ערכים בתורה לכלים אלא לבני אדם. מכל מקום לדעת האומרים, שכשאדם אומר לתת דבר להקדש, **אינו מוציא דבריו לבטלה**, יש לומר, שהאומר כן, יודע שאין 'ערך' לכלי, **וכוונתו לומר "שווי כלי זה עלי"**, ומתחייב בכך לתת להקדש את שווייו של הכלי. וכשבאים להעריך את שווי הכלי, לדעת כמה חייב זה להקדש, יעריכו אותו שלושה בני אדם. ולדעת רבי יהודה אחד מהם יהיה כהן.

ולדעת רב חסדא אמר אבימי, מי שאמר 'ערכי עלי', או 'ערך פלוני עלי', ונתחייב בכך את הערך הקצוב בתורה, והיו לו מטלטלים, ואמר, 'הרי אלו לערכי', חלה עליהם קדושה, וכשבא לפדותם צריך שלושה בני אדם שיעריכו את שוויים. ולדעת רבי יהודה אחד מהם יהיה כהן¹.

ולדעת רבי אבהו, מי שאמר 'ערכי עלי', או 'ערך פלוני עלי', ונתחייב בכך את הערך הקצוב בתורה, ובא הגזבר לגבות

הוספות

¹ לפי ביאור רבי אבימי, הדין הזה של "הערכין המטלטלין" הוא הדין האמור לעיל "פדיון הקדש", ואם כן לכאורה כשם שרבי יהודה חולק כאן, ואומר שצריך שאחד מהשלושה יהיה כהן, כך הוא חולק לעיל, ומה שאמרו במשנה, 'רבי יהודה אומר בשלושה, הולך על שני הדינים הללו. אלא שיש להקשות על הביאור הזה, לאיזה צורך נשנה הדין הזה של "הערכין המטלטלין", הלא כבר שנינו שפדיון הקדשות בשלושה. וכתב רש"י, שבא להשמיענו, שאף על פי שערך הוא דבר קצוב לפי השנים, מכל מקום, כשאמר הרי אלו לערכי, דעתו לאתפוס כל דמי שויין, אף אם המה הרבה יותר מדמי ערכו הקצוב.

- **ושער מחובר הרי הוא כאדם שדינו כקרקעות.** כשנפדה נישום בעשרה, וכשהוא קדוש אין בו מעילה.

- **ושער העומד להיגזז.** לדעת חכמים, דינו **כשער מחובר**, [ואף רבי מאיר מודה לזה, כי אין השער מתקלקל בכך שאין גוזזים אותו, ולכן כל זמן שהוא מחובר דינו כמחובר]. **ולדעת רבן שמעון בן גמליאל**, דינו **כשער גזוז**.

רובע נרבע ושור הנסקל

בהמשך יתבאר בעזה"י, שדיני נפשות של בני אדם, נידונים בעשרים ושלושה דינים, ומבואר כאן, שיש גם בעלי חיים שנהרגים בבית דין, ונידונים בעשרים ושלושה דינים.

א. בהמה שרבעה אשה, נהרגת בבית דין של עשרים ושלושה, כמיתת האשה, **שנאמר**, "וַיֵּאָשֶׁה אִישׁוֹ תִּקְרַב אֶל כָּל בְּהֵמָה לְרַבְעָה אֹתָהּ וְהָרְגָתָ אֶת הָאִשָּׁה וְאֵת הַבְּהֵמָה מוֹת יוּמָתוּ דְמִיָּהֶם בָּם", הוקשה מיתת הבהמה למיתת האשה, ללמד שכשם שמיתת האשה בעשרים ושלושה, כך מיתת הבהמה בעשרים ושלושה.

ב. בהמה שרבעה איש, נהרגת בבית דין של עשרים ושלושה, כמיתת האיש, **שנאמר**, "כָּל שֶׁכַּבַּעַם בְּהֵמָה מוֹת יוּמָת", ואין הכתוב מדבר באיש שרבע בהמה, [המבואר כבר מהפסוק הכתוב באות ג'], אלא בבהמה שרבעה איש, ומתוך

מסרתי לך, והלה מודה שקיבל חמש, הרי זה מודה במקצת מטלטלים, ונשבע שבועת מודה במקצת.

- והאומר לחבירו עשר גפנים מחוברות מסרתי לך, והלה מודה שקיבל חמש, הרי זה מודה במקצת קרקעות, ואינו נשבע שבועת מודה במקצת.

- והאומר לחבירו עשר גפנים מחוברות **העומדות להיבצר** מסרתי לך, והלה מודה שקיבל חמש. **לדעת חכמים**, כל זמן שהענבים מחוברים, **דינם כקרקעות**, ואינו נשבע שבועת מודה במקצת. **ולדעת רבי מאיר**, מאחר שהענבים **עומדים להיבצר**, חיבורם לקרקע מכחיש אותם, **ואין לדונם כקרקעות**, אלא **כמטלטלים**, ונשבע שבועת מודה במקצת. ולפירוש הראשון בתוס', לא נחלקו אלא לעניין שבועה, אבל הכל מודים, שבעל חוב הגובה מנכסים משועבדים, שגובה מהלקוחות את הפירות המחוברים לקרקע עם הקרקע, אינו גובה את הפירות העומדים להיגזז.

ב. שער.

מצינו כמה חילוקים בין מטלטלים לבין בני אדם [שדינם כקרקעות] לעניין הקדש. (א) מטלטלים הנפדים נישומים בשלושה, וקרקעות הנפדות נישומות בעשרה. (ב) יש דין מעילה במטלטלים, ואין מעילה בקרקעות.

- **ושער גזוז הרי הוא מטלטלים.** כשנפדה נישום בשלושה, וכשהוא קדוש יש בו מעילה.

שמתחייבים מיתה, נידונים בעשרים ושלשה, כך השור כשהוא נסקל, מיתתו בעשרים ושלשה. ולפירוש הראשון בתוס', רק משום שהבעלים עצמם אינם נהרגים, ניתן ללמוד מהכתוב הזה, ששור הנסקל נידון בעשרים ושלשה. משום שבדרך כלל רק כשמיתת הבעלים כתובה קודם למיתת השור, כמו בפסוקים הקודמים, יש להקיש את מיתת השור למיתת האדם, לדונו בעשרים ושלשה. אבל כשמיתת השור כתובה תחילה, אין להקיש למיתת האדם ללמוד ממנה. ורק בזה שבאמת אין האדם מת, ואם כן מה שנכתב "וְגַם בְּעֵלְיוֹ יוּמָת" מיותר, ניתן להקיש לו את מיתת השור הכתובה לפניו. (וכן נראה מפירוש רש"י במשנה).

שור סיני

מי שקרב להר סיני [בזמן מתן תורה] בעוד השכינה שם, בין איש ובין בהמה, נידון לסקילה בעשרים ושלשה דיינים, שנאמר, "לא תגע בו יד פי סקול וסקל או ירה יירה אם בהמה אם איש לא יחיה", כשם שהאיש נידון בעשרים ושלשה, [בסנהדראות שהתקינו על ידי יתרו], כך בהמה נידונית בעשרים ושלשה.

הזאב והארי הדוב והנמר

והברדלס והנחש שהרגו

לדעת תנא קמא, כשם ששור שהרג אדם נסקל על ידי בית דין של עשרים ושלשה, כך דין כל שאר החיות שהרגו, כגון הזאב והארי הדוב והנמר והברדלס

שנקרא האיש הנשכב בלשון "שוכב", למדנו, שדין הנשכב עם בהמה, כדין שוכב עם בהמה, וכשם ששוכב עם בהמה, מיתת שניהם בעשרים ושלשה [כמבואר באות ג'], כך נשכב עם בהמה, מיתת שניהם בעשרים ושלשה.

ג. בהמה שנרבעה לאיש, נהרגת בבית דין של עשרים ושלשה, שנאמר, "וְאִישׁ אֲשֶׁר יִתֵּן שִׁכְבָּתוֹ בְּבַהֲמָה מוֹת יוּמָת וְאֵת הַבְּהֵמָה תִּהְרֹגוּ", הוקשה מיתת הבהמה למיתת האיש, ללמד שכשם שמיתת האיש בעשרים ושלשה, כך מיתת הבהמה בעשרים ושלשה.

ד. שור הנסקל, [כלומר, שור שדינו לסקילה על שהרג אדם], נהרג בבית דין של עשרים ושלשה, שנאמר "וְאִם שׂוֹר נִגַּח הוּא מִתְּמַל שִׁלְשָׁם וְהוֹעֵד בְּעֵלְיוֹ וְלֹא יִשְׁמְרֵנוּ וְהִמִּית אִישׁ אוֹ אִשָּׁה הַשׂוֹר יִסְקַל וְגַם בְּעֵלְיוֹ יוּמָת", הוקשה סקילת השור למיתת הבעלים, ללמד שכשם שכשהבעלים נהרגים בבית דין, הם נידונים בעשרים ושלשה דיינים, כך כשהשור נסקל, הוא נידון בעשרים ושלשה דיינים. [ופסוק זה שונה מהפסוקים הקודמים, כי בפסוק זה הבעלים עצמם אינם נהרגים כמו השור, שהרי אין אדם נהרג על רציחת שורו, שנאמר "מוֹת יוּמָת הַמֵּכָה רֹצֵחַ הוּא", ללמד שאין אדם נהרג אלא כשרצח בעצמו], ומה שנכתבה כאן מיתת הבעלים, הכוונה היא, שכשם שכשהבעלים נהרגים במקום

והנמר והברדלס זינם כשור כדברי תנא קמא. **והנחש אינו כשור** כדברי רבי אליעזר.

ברדלס

רש"י פירש, שברדלס חיה היא, ובלע"ז קורין אותה פוטויו"ש [=בואש].

ותוסי כתבו, שאמנם גם חיה זו קרויה ברדלס, אבל הברדלס שנשנה במשנתנו הוא מין נחש, [וקרוי גם אפא וצבוע].

מדיני עיר הנידחת

בשלהי המסכת יתבאר בעזה"י, שדין אנשי עיר שהודחה רובה לעבוד עבודה זרה, שונה מדין יחיד העובד עבודה זרה. כגון לעניין זה, שיחיד שעבד עבודה זרה נידון בסקילה, וממונו מותר ליורשיו, ואנשי עיר הנידחת שעבדו עבודה זרה, נידונים בסייף, וממונם בשרפה.

ונחלקו כאן חכמים, במניין אנשי העיר הראויה להיות נידונית בדין עיר הנידחת.

לדעת רבי יאשיה, ישוב שיש בו מעשרה בני אדם **ועד מאה בני אדם**, ראוי להיות נידון כעיר הנידחת, אבל ישוב שיש בו פחות מעשרה בני אדם, אינו נקרא עיר, [שנאמר "העיר היצאת ... מאה תשאיר עשרה"], וישוב שיש בו יותר ממאה בני אדם, נחשב כציבור, ובציבור שעבד עבודה זרה, לא נאמר דין עיר הנידחת.

והנחש, שכל מקום שנאמר בתורה "שור", אין הכוונה לשור בלבד וכל עופות וחיות ובהמות בכלל.

ולדברי ריש לקיש [שתניא כוותיה], כך **דעת רבי אליעזר, שהזאב והארי הדוב והנמר והברדלס והנחש אינם כשור, כי כשהמיתו**, התברר שאינם בני תרבות, כלומר עומדים להזיק, ואי אפשר ללמדם שלא יזיקו, ומאחר שכן הם, אסור לגדלם, ותקנו חכמים, **שאינן צריך לדונם בבית דין של עשרים ושלושה, אלא כל הקודם יהרוג אותם**, וזכות היא לו שמציל את הבריות מהזיקם, [ואסורים בהנאה כשור שנגמר דינו לסקילה]. אבל כל זמן שלא הרגו, ולא הוכח שעומדים להזיק, מן הסתם יש להם תרבות, כלומר אדם יכול ללמד אותם שלא יזיקו, ולכן מותר לגדל אותם, ושייכים הם לבעליהם, וההורג אותם, מזיק הוא את הבעלים, וחייב לשלם להם. [רבינו תם מפרש שכל זה, כשקשורים בשלשאות, אבל לגדל בביתו בלא שלשאות אסור].

ולדברי רבי יוחנן כך **דעת רבי אליעזר, שהזאב והארי הדוב והנמר והברדלס והנחש אינם כשור, ואפילו לא המיתו, כל הקודם רשאי להורגם**, ומותר לו לקחת את עורם, כמי שהרג חיה מההפקר, כי מן הסתם אינם בני תרבות, כלומר עומדים להזיק, ואי אפשר ללמדם שלא יזיקו, ומאחר שכן הם, אסור לגדלם כלל, וכמי שאינם שייכים לבעליהם הם, אלא כהפקר הם.

ולדעת רבי עקיבא, הזאב והארי הדוב

קלפי ואורים ותומים, כתחילת נחלת הארץ.

ג. **ולדעת רבינא, שבת שחטא רובו בעבודה זרה**, אין דנים את אנשי השבת בבית דין של עשרים ושלושה כשאר יחידים שנידונים בדיני נפשות, אלא **דנים אותם בבית דין של שבעים ואחד**, שנאמר, **"וְהוֹצֵאתָ אֶת הָאִישׁ הַהוּא אֹו אֶת הָאִשָּׁה הַהוּא אֶשְׂרֵךְ עֲשׂוּ אֶת הַדָּבָר הַרְעֵה הֵזֶה אֶל שְׂעָרֶיךָ"**, ללמד, שיחידים, [כגון איש או אשה], אתה מוציא לדון בבית דין שבשעריך, [שהוא של עשרים ושלושה], אבל ציבור, אינך מוציא לדון בבית דין שבשעריך, אלא בבית דין של שבעים ואחד. [ומכל מקום, מיתתם בסקילה כיחידים, ולא בסיף כאנשי עיר הנידחת, כי לדברי הכל, אין דין עיר הנידחת לרוב שבת שחטא].

אין דנים את נביא השקר אלא על פי בית דין של שבעים ואחד

בדף פ"ט יתבאר בעזה"י, שנביא השקר מיתתם בחנק. [ושלושה מיני נביאי שקר הם שמיתתם בחנק. (א) המתנבא מה שלא שמע. (ב) המתנבא מה שנאמר לחבירו ולא לו. (ג) המתנבא בשם עבודת כוכבים]. ומבואר כאן, שנביא השקר נידון בבית דין של שבעים ואחד.

א. **לדעת רבי יוסי ברבי חנינא, הדין הזה למד בגזרה שווה "יזיד" "בזדון"**, שבנביא השקר נאמר לשון הזדה, **"אִיִּךְ הַנְּבִיא אֶשְׂרֵךְ יִזִּיד לְדָבָר דְּבָר בְּשָׂמִי אֶת אֶשְׂרֵךְ"**

ולדעת רבי יונתן: ישוב שיש בו ממאה בני אדם ועד רוב שבת מישראל, ראוי להיות נידון כעיר הנידחת, אבל ישוב שיש בו פחות ממאה בני אדם, אינו נקרא עיר, [שנאמר "העיר היצאת אֶלְךָ תִּשְׁאִיר מֵאָהָה"], וישוב שיש בו יותר מרובו של שבת, נחשב כציבור, ובציבור שעבד עבודה זרה, לא נאמר דין עיר הנידחת.

דף טז

אין דנים את השבת אלא על פי בית דין של שבעים ואחד

א. **לדעת רב מתנה, נשיא שבת, שחטא בחטא שעונשו מיתה**, אינו נידון בבית דין של עשרים ושלושה, כשאר ישראלים הנידונים בדיני נפשות, אלא **נידון בבית דין של שבעים אחד**, כי נאמר למשה השקול כסנהדרין גדולה של שבעים ואחד, **"וְהָיָה כָּל הַדָּבָר הַגָּדֹל יָבִיאוּ אֵלֶיךָ"**, ללמד, שדינו של גדול בישראל, כנשיא שבת, יביאו למשה או לסנהדרין אחרת של שבעים ואחד דיינים.

ב. **ולדעת עולא אמר רבי אלעזר, כשיש דין ודברים בעניין גבולי נחלות השבטים**, ונפלה מחלוקת בדבר, **יש לדון זאת בבית דין של שבעים ואחד**, כתחילת נחלת הארץ, שהיתה על פי בית דין של שבעים ואחד. **ודבר זה נדחו בגמרא**, שאם כן, יש לנו לדון גם על פי

נְבִיאָו אֱלִיָּדָה, **ללמד**, **שדינו של גדול בישראל, ככהן גדול, יביאו למשה או לסנהדרין אחרת של שבעים ואחד דיינים.** ודווקא כשהוא נידון בדיני נפשות, אבל בדיני ממונות הרי הוא ככל ישראל, ונידון בשלושה. וכשהרג שורו אדם, ספק בגמרא אם נידון בעשרים ושלושה ככל שור הנסקל, או בשבעים ואחד כדין בעליו.

ב. אמנם יש תנא אחר, האומר, שכוונת הכתוב, "וְהָיָה כָּל הַדָּבָר הַגָּדוֹל יָבִיאוּ אֱלִיָּדָה", שכל דין קשה יביאו אל משה, ואם כן אין ללמוד מכאן שבעלי השררה ככהן גדול, נידונים בבית דין של שבעים ואחד.

מי נשאלים באורים ותומים

מבואר כאן בסוגיה ששלושה נשאלים באורים ותומים. (א) מלך. (ב) כהן משוח מלחמה. (ג) סנהדרין.

שנאמר, "וְלִפְנֵי אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן יַעֲמֹד וְשָׂאֵל לוֹ בְּמִשְׁפַּט הָאוּרִים לִפְנֵי ה' עַל פִּי יִצְאוּ וְעַל פִּי יָבִאוּ הוּא וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִתּוֹ וְכָל הָעֵדָה". "הוא", זה מלך. "וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִתּוֹ", זה כהן משוח מלחמה. "וְכָל הָעֵדָה", אלו סנהדרין.

אין יוצאים למלחמת הרשות

אלא על פי בית דין של שבעים ואחד

בענין סדר היציאה למלחמה בימי דוד נאמר, "וְאַחֲרֵי אַחִיתּוֹפֶל הָוָדָע בֶּן בְּנֵיָהוּ

לא צויתיו לדבר ואֲשֶׁר יְדַבֵּר בְּשֵׁם אֱלֹהִים אַחֲרַיִם וּמֵת הַנְּבִיא הַהוּא", ובזקן ממרא שהורה כנגד דעת הסנהדרין הגדולה, נאמר לשון הזדה, "וְיִהְיֶינָה אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה בְּזָדוֹן לְבַלְתִּי שְׂמַע אֶל הַכֹּהֵן הַעֲמִיד לְשָׂרֵת שֵׁם אֶת ה' אֶקְיָד אוֹ אֶל הַשֹּׁפֵט וּמֵת הָאִישׁ הַהוּא וּבַעֲרַף הָרֶע מִיִּשְׂרָאֵל", וכשם שאין זקן ממרא אלא זה שהורה כנגד סנהדרין של שבעים ואחד, כך נביא השקר נהרג בבית דין של שבעים ואחד.

ב. ולדעת ריש לקיש, הדין הזה למד בגזרה שווה "דבר" "דבר", שבנביא השקר נאמר, "אִם הַנְּבִיא אֲשֶׁר יִזִּיד לְדַבֵּר דָּבָר בְּשְׂמִי אֶת אֲשֶׁר לא צויתיו לדבר ואֲשֶׁר יְדַבֵּר בְּשֵׁם אֱלֹהִים אַחֲרַיִם וּמֵת הַנְּבִיא הַהוּא", ובהוראת הסנהדרין הגדולה לזקן ממרא נאמר, "וְעֲשִׂיתָ עַל פִּי הַדָּבָר אֲשֶׁר יִגִּידוּ לְךָ מִן הַמְּקוֹם הַהוּא". וכשם שהדבר שיש לעשותו בהוראת הסנהדרין, הוא דבר שהורו סנהדרין של שבעים ואחד, כך מיתת נביא השקר, היא בבית דין של שבעים ואחד.

אין דנים את כהן גדול אלא

בבית דין של שבעים ואחד

א. לדעת התנא של המשנה, כהן גדול, שחטא בחטא שעונושו מיתה, אינו נידון בבית דין של עשרים ושלושה, כשאר ישראלים הנידונים בדיני נפשות, אלא נידון בבית דין של שבעים ואחד, כי נאמר למשה השקול כסנהדרין גדולה של שבעים ואחד, "וְהָיָה כָּל הַדָּבָר הַגָּדוֹל

בניהו בן יהודע, נכתב מחמת שנשאלו בו באורים ותומים.

ד. "וְיִשָּׂר צָבָא לְמִלְכָּא יוֹאֲב" – ורק אחרי כל זה, היו יוצאים למלחמה על ידי יואב שר הצבא.

ומכאן למדנו, שאין יוצאים למלחמת הרשות, [שאינה לכיבוש הארץ כבימי יהושע], **אלא על פי בית דין של שבעים ואחד,** כדוד, שלא הוציא את העם למלחמה, אלא על ידי סנהדרין של שבעים ואחד.

מלחמה לצורך פרנסה

אמר רב אחא בר ביזנא אמר רבי שמעון חסידא, כנור היה תלוי למעלה ממטתו של דוד, ונקב שלו כלפי צפון.

כיון שהגיע חצות לילה, רוח צפונית מנשבת בו, והיה מנגן מאליו, מיד היה דוד עומד ועוסק בתורה עד שעלה עמוד השחר, שנאמר "עוֹרָה כְּבוֹדֵי עוֹרָה הַנֶּבֶל וְכְנוֹר אֶעֱיָרָה שְׁחָר", כלומר על ידי הכינור אני קם קודם עלות השחר, וכבר מחצות היה עוסק בתורה, שנאמר, "חֲצוֹת לַיְלָה אֶקוּם לְהוֹדוֹת לָךְ עַל מַשְׁפָּטֵי צְדָקָדְךָ". כיון שעלה עמוד השחר, נכנסו חכמי ישראל אצלו, אמרו לו, אדונינו המלך, עמד ישראל צריכים לפרנסה. אמר להם, לכו והתפרנסו זה מזה. אמרו לו, אין הקומץ משביע את הארי, ואין הבור מתמלא מחולייתו. אמר להם, לכו פשטו ידיכם בגדוד. מיד יועצים באחיתופל,

[כן גרסת הספרים וגרסת רבינו תם, אולם בגמרא וברש"י כתוב, "בניהו בן יהודע"] וְאַבְיָתָר וְיִשָּׂר צָבָא לְמִלְכָּא יוֹאֲב". וכך הוא ביאור הכתוב:

א. "וְאַחֲרֵי אַחֲתִיפֹל" – תחילה היו יועצים באחיתופל, שהיה יועץ המלך, כמבואר בכתוב, "וַיַּעֲצֵת אַחֲתִיפֹל אֶשְׂרָר יַעֲזֵר בְּיָמֵים הָהֵם כְּאֶשְׂרָר יִשָּׁאֵל אִישׁ בְּדָבָר הָאֲקִים כֹּן כָּל עֲצַת אַחֲתִיפֹל גַּם לְדָוִד גַּם לְאַבְשָׁלִים".

ב. "וְיְהוֹנָדָע בֶּן בְּנַיְהוּ" נולגרת רש"י "בניהו בן יהודע" – לאחר מכן היו נוטלים רשות מבניהו בן יהודע, שהוא מופלא שבבית דין, כלומר היו נמלכים בסנהדרין הגדולה אם לצאת למלחמה. תוס' מפרשים, שעניין זה שהיה בניהו בן יהודע ראש הסנהדרין, נלמד מהכתוב, "וּבְנַיְהוּ בֶן יְהוֹנָדָע עַל הַכְּרָתִי וְהַפְּלִתִי", שלפירושו, כרתי ופלתי הם סנהדרין, ומבואר בכתוב הזה, שבניהו בן יהודע היה ממונה על הסנהדרין וכשם שהוא היה ראש הסנהדרין מן הסתם גם יהודע בן בניהו אביו היה ראש הסנהדרין.

ג. "וְאַבְיָתָר" – לאחר מכן היו שואלים באורים ותומים על ידי אביתר הכהן. רש"י מפרש, שעניין זה, שאביתר אמור בפסוק הנ"ל, משום שנשאלו על ידו באורים ותומים, נלמד מהכתוב "וּבְנַיְהוּ בֶן יְהוֹנָדָע עַל הַכְּרָתִי וְהַפְּלִתִי", שלפירושו, כרתי ופלתי הם אורים ותומים, ומתוך שנכתבו אורים ותומים בפסוק זה אחר בניהו בן יהודע, למדנו שגם אביתר הכתוב בפסוק הנ"ל אחר

- ואף שבפסוק הזה נאמר "וְכֵן תַּעֲשׂוּ", גם על בניין המשכן, וגם על תבנית כל כליו, מכל מקום מה שנאמר "וְכֵן תַּעֲשׂוּ", ללמד שהקידוש של דורות הבאים, יהיה באותו אופן שהיה הקידוש בזמן משה, אינו אלא על בניין המשכן והמקדש, אבל הכלים של הדורות הבאים, מתקדשים בעבודתם בלבד, שנאמר בכלים, "אֵת כָּל כְּלֵי הַשָּׁרֵת אֲשֶׁר יַשְׁרְתוּ בָם בְּקִדְשׁ", ללמד שהשירות [=העבודה] בהם בלבד, מקדש אותם, ואינם צריכים לדבר נוסף, אף לא למשיחה ככלים הראשונים, שנאמר בהם "וַיִּמְשְׁחֵם וַיִּקְדָּשׁ אֹתָם", כי ממה שנאמר בהם "אֹתָם", יש ללמוד, שדווקא אותם משחו, [וקידשו על פי מלך ונביא וסנהדרין גדולה], אבל לדורות, אין צריך משיחה [ושאר דברים], והעבודה בהם בפני עצמה מקדשת אותם.

העמדת בתי דינים ושוטרים בישראל

נאמר בתורה, "שֹׁפְטִים וְשֹׁטְרִים תִּתֵּן לָךְ בְּכָל שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ לְשִׁבְטֶיךָ וְשִׁפְטוּ אֵת הָעָם מִשְׁפַּט צְדָק".

ומכאן למדו חכמים, שיש להעמיד שופטים [=סנהדרין של עשרים ושלושה לדון דיני נפשות], ושוטרים [=החובטים במקלות על פי השופטים לכל מי שאינו שומע], לכל שבט ושבט, ולכל עיר ועיר, [ואם יש בעיר אחת שני שבטים, עושים בה שני בתי דינים, אחד לכל שבט].

ובתי דינים אלו מתמנים על פי

ונמלכים בסנהדרין, ושואלים באורים ותומים ויוצאים.

אין הבור מתמלא מחולייתו

א. רש"י מפרש, שחוליית הבור היא קבוצת עפר שמוציאים מקרקעיתו, וכוונת המאמר הוא, שהעוקר חול מקרקעית בור, וחוזר ומשליכו בתוכו, אינו ממלא בכך את הבור.

ב. ויש מפרשים, שחוליית הבור היא הקרקע שמניחים על שפת הבור [כשחופרים, וזה כל החול שהיה במקום שיש עתה בור], וכוונת המאמר, שאם יחפרו בור, ויחזרו ויכניסו בו את כל החול שהיה במקום חלל הבור, גם כן לא יתמלא הבור, כי כשמוציאים את החול, הוא נחסר, ואין בו די למלא כל הבור.

ג. ורבינו תם מפרש, שחוליית הבור היא מקור נביעת מימיו, וכוונת המאמר, שאין הבור מתמלא מהמים הנובעים בו.

קידוש ירושלים העזרות והמקדש וכליו

- בעניין עשיית המשכן נאמר, "וַעֲשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשִׁכְנֹתַי בְּתוֹכָם כְּכֹל אֲשֶׁר אָנִי מְרַאֶה אוֹתְךָ אֵת תְּבִנֹת הַמִּשְׁכָּן וְאֵת תְּבִנֹת כָּל כְּלָיו וְכֵן תַּעֲשׂוּ", ללמד, שקידוש המקדש לדורות הבאים, כקידוש המקדש בזמן משה, וכשם שבזמן משה, נתקדש המשכן על פי מלך ונביא [וסנהדרין גדולה, שהרי נתקדש על ידי משה, שהיה מלך ונביא] ושקול כנגד סנהדרין גדולה, כך לדורות הקדושה חלה על פי [מלך ונביא] וסנהדרין גדולה של שבעים ואחד.

הסנהדרין הגדולה של שבעים ואחד, שכן מצינו בימי משה, שהעמיד בתי דינים, והוא שקול כסנהדרין של שבעים ואחד.

רבי יהודה אומר, ממה שנאמר "תִּתֵּן לְךָ", יש ללמוד, **ש אחד ממונה על כולם**. **רש"י מפרש** שהכוונה לסנהדרין גדולה של שבעים ואחד, הממונה על כל השאר. **ויש מפרשים** שהכוונה לנשיא הממונה על כולם. **ותוס' מפרשים** שהכוונה למופלא שבבית דין, שלדעת רבי יהודה בכל בית דין, מלבד מניין הדיינים שבה, היה עוד זקן מופלג בחכמה, הנקרא מופלא שבבית דין. (מתוך דברי תוס' כאן, משמע, שבכל סנהדרין היה מופלא שבבית דין, אולם בדף ג' כתבו התוס', שבכל סנהדרין גדולה היה מופלא שבבית דין).

ורבן שמעון בן גמליאל אומר, ממה שנאמר "לְשִׁבְטֵיךָ וְלְשִׁבְטֵיךָ", יש ללמוד, **שמצווה שידונו בני השבט בבית דין של שבטם**, ולא בבית דין של שבט אחר.

אין דנים את אנשי עיר הנידחת אלא בבית דין של שבעים ואחד

בעניין עובדי עבודה זרה נאמר, "וְהוֹצֵאתָ אֶת הָאִישׁ הַהוּא אוֹ אֶת הָאִשָּׁה הַהוּא ... אֶל שְׁעָרֶיךָ", כלומר לבית דין של עשרים ושלושה שבאותה העיר, ומכאן למדנו, שדווקא יחידים שחטאו בעבודה זרה, נידונים בבית דין של אותה העיר, אבל עיר שהודחה לעבודה זרה, אינה נידונית בבית דין של אותה העיר, אלא בבית דין

של שבעים ואחד.

היכן אין עושים עיר הנידחת

אין עושים עיר הנידחת **בספר** הוא כרך המבדיל בין ישראל לגויים כלומר עיר גבול.

שנאמר בפרשה, "וְיָצְאוּ אֲנָשִׁים בְּנֵי בְלִיעֵל מִקֶּרְבֶּךָ", ללמד שאין הפרשה מדברת, אלא בעיר שבתוך הארץ, ולא בעיר שבסופה.

ורבי שמעון נותן טעם לדבר, והוא, **שמא ישמעו גויים**, [שנפרץ גבול הארץ, ויבואו דרך שם], **ויחריבו את ארץ ישראל**.

כמה ערים נידחות עושים

בכתוב מבואר, **שעיר אחת או שתיים, עושים בהם דין עיר הנידחת**, שנאמר "כִּי תִשְׁמַע בְּאַחַת עָרֶיךָ", "בְּאַחַת" היינו עיר אחת, "עָרֶיךָ" היינו שתי ערים, **אבל שלוש ערים אין עושים בהם דין עיר הנידחת**.

לדעת ריש לקיש, לעניין זה, **ארץ ישראל נחשבת כשלושה מקומות**, [יהודה גליל ועבר הירדן], ובכל אחד מהמקומות אין עושים שלוש ערים נידחות. אבל עושים בכל אחד מהמקומות שתי ערים נידחות, **ואם כן בכל ארץ ישראל עושים שש ערים נידחות**.

ולדעת רבי יוחנן, לעניין זה, **כל ארץ ישראל נחשבת כמקום אחד**, ולכן אין עושים שלוש ערים נידחות, אפילו כל אחת מהן בחלק אחר של הארץ, כגון אחת בגליל, אחת ביהודה, ואחת בעבר הירדן. אבל **עושים בכל ארץ ישראל**

מִשָּׁה אֶסְפָּה לִּי שְׁבָעִים אִישׁ מִזְקְנֵי יִשְׂרָאֵל, הרי כאן שבעים, ונאמר "וְנִשְׂאוּ אִתָּךְ בְּמִשְׁאָה הָעָם", כלומר הם ידונו יחד עם משה, הרי כאן שבעים ואחד דיינים. ואין לומר שהפסוק "וְנִשְׂאוּ אִתָּךְ", בא ללמד, שיהיו הדיינים מיוחסים, כדברי רבי יהודה, כי דין זה יש ללמוד ממה שנאמר בסנהדרין קטנה "וְנִשְׂאוּ אִתָּךְ".

ולדעת רבי יהודה, סנהדרין גדולה היתה של **שבעים** דיינים, שנאמר, "וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה אֶסְפָּה לִּי שְׁבָעִים אִישׁ מִזְקְנֵי יִשְׂרָאֵל", ומה שנאמר, "וְנִשְׂאוּ אִתָּךְ בְּמִשְׁאָה הָעָם", לא בא ללמד שידונו עם משה אלא שיהיו דומים לו בכך שיהיו מיוחסים כמוותו. ומכל מקום גם רבי יהודה מודה, שנוסף לשבעים הדיינים, היה זקן אחד, שהוא מופלא שבבית דין, כמבואר בדף ט"ז, אלא שהוא אינו ממניין הסנהדרין (תוס' בדף ג').

"וְהִתְיַצְבוּ שָׁם עִמָּךְ" משום שכינה

יש מפרשים שמה שנאמר בעניין הזקנים, "וְהִתְיַצְבוּ שָׁם עִמָּךְ", הכוונה **שיעמדו עם משה חוץ לאהל, ולא יכנסו, משום השכינה שבאהל.**

ויש מפרשים שמה שנאמר בעניין הזקנים, "וְהִתְיַצְבוּ שָׁם עִמָּךְ", הכוונה **שיעמדו עם משה, כדי שתשרה עליהם השכינה**, ככתוב "וְאֶצְלָתִי מִן הַרוּחַ אֲשֶׁר עָלֶיךָ וְשָׁמַתִּי עֲלֵיהֶם".

"וַיִּשְׂאָרוּ שְׁנֵי אַנְשִׁים בְּמַחְנֶה"

יש אומרים בקלפי נשתיירו, שבשעה

שתי ערים נידחות, ובלבד שלא יהיו שתייהן באותו חלק של הארץ, כגון שתייהן ביהודה או שתייהן בגליל, אלא אחת ביהודה ואחת בגליל. [והטעם לכך שאין להרבות בערים נידחות שלא תהא ארץ ישראל קרחת מיושבים].

פעמים רב היה אומר, דווקא **בית דין אחד אינו עושה דין עיר הנידחת בשלוש ערים** [במקום אחד], אבל אם מתו הדיינים הראשונים שעשו דין עיר הנידחת בשתי ערים [במקום אחד], ונתמנו **דיינים אחרים** תחתיהם, האחרונים **עושים דין עיר הנידחת בעוד שתי ערים** [במקום הראשון], וכן לעולם, כל בית דין רשאי לעשות דין עיר הנידחת בשתי ערים [נוספות, במקום שעשו את הראשונות].

ופעמים רב היה אומר, לעולם לא יעשו דין עיר הנידחת בשלוש ערים [במקום אחד], **אפילו על ידי כמה בתי דיינים**, ומאחר שעשו בשתי ערים דין עיר הנידחת [במקום אחד] שוב לא יעשו [במקום זה] עיר הנידחת לעולם. [והטעם לכך שאין להרבות בערים נידחות שלא תהא ארץ ישראל קרחת מיושבים].

דף יז

מניין הדיינים בסנהדרין הגדולה

לדעת חכמים, סנהדרין גדולה היתה של **שבעים ואחד** דיינים, שנאמר, "וַיֹּאמֶר ה' אֶל

יהושע מכניס את ישראל לארץ.
והסיבה ששמח משה כששמע שהם מתנבאים, ואמר, "וימי יתן קל עם ה' נביאים", משום שלא אמרו לו מה נבואתם, רק שהם מתנבאים.

- ואבא חנין אומר משום רבי אליעזר, שהתנבאו **על השלו**, שיעלה על המחנה.

- ורב נחמן אמר שהתנבאו **על גוג ומגוג**.

ולפי שני הביאורים האחרונים, הטעם שיהושע לא היה מרוצה מנבואתם, ואמר למשה, "אֲדַנִּי מֹשֶׁה כְּלָאִם", כי אין דרך ארץ שיתנבאו, כי הדבר דומה לתלמיד המורה בפני רבו. (ניתכן ששונה נבואתם מנבואת שבעים הזקנים, שהזקנים היו עם משה, מה שאין כן אלו, שהתנבאו בפני עצמם).

"אֲדַנִּי מֹשֶׁה כְּלָאִם", כלומר, הטל עליהם צרכי ציבור, ונבואתם כלה מאליה, שאין השכינה שורה אלא מתוך שמחה.

סנהדרין קטנה יש בה

עשרים ושלושה דיינים

א. על עשרת המרגלים, שחטאו בהוצאת דיבה על הארץ, **נאמר**, "עַד מִתִּי לְעֵדָה הִרְעָה הָאֵת", ומכאן יש ללמוד **שעשרה קרויים עדה**.

ב. בפרשת רוצח נאמר, "וְשִׁפְטוּ הָעֵדָה ... וְהִצִּילוּ הָעֵדָה", כלומר בבית דין שדן את

שאמר לו הקדוש ברוך הוא למשה, "אֶסְפָּה לִּי שְׁבָעִים אִישׁ מִזְקְנֵי יִשְׂרָאֵל", בירר משה ששה זקנים מכל שבט, והביא שבעים ושנים פתקים, על שבעים כתב 'זקן', ושנים הניח חלק, בללם ונתנם בקלפי, ואמר להם, בואו וטלו פתקיכם, כל מי שעלה בידו 'זקן', אמר לו משה, כבר קידשך שמים, ומי שעלה בידו חלק, אמר לו משה, המקום לא חפץ בך, אני מה אעשה לך. ושנים מאותם שבעים שהלכו ליטול פתק מהקלפי, עלה בידם חלק, ונשתיירו בקלפי **שני פתקים**, שהיה כתוב בהם 'זקן', שהיו **של אלדד ומידד**, **שלא הלכו ליטול משום שנתיירו שלא יעלה בידם חלק**.

ורבי שמעון אומר, **במחנה נשתיירו**, שבשעה שאמר לו הקדוש ברוך הוא למשה, "אֶסְפָּה לִּי שְׁבָעִים אִישׁ", אמרו אלדד ומידד, **אין אנו ראויים לאותה גדולה**.

אמר הקדוש ברוך הוא, הואיל ומיעטתם עצמכם, הריני מוסיף גדולה על גדולתכם, ומה גדולה הוסיף להם, שכל שבעים הזקנים נתנבאו ופסקו, [שנאמר בהם "וַיִּתְּנָבוּ" לשון עבר], ואלדד ומידד נתנבאו ולא פסקו [שנאמר בהם "מִתְּנַבְּאִים" לשון הווה].

נבואת אלדד ומידד

- יש אומרים¹ שהתנבאו, **'משה מת**

הוספות

¹ יתכן שזו דעת רבי שמעון.

באות ב], וגם צריך שיהיה ראוי שיהיו בו המחייבים מרובים על המזכים בשנים, [כמבואר באות ג], על כרחנו צריך שיהיו בבית דין עשרים ושנים דיינים, עשרה מזכים ושנים עשר מחייבים, ומאחר שאין עושים בית דין שקול, [כמבואר באות ד'], יש להוסיף עוד דיון, הרי כאן עשרים ושלושה דיינים.

מתי עושים בית דין שקול

א. הכל מודים, שאם אחד הדיינים אמר, שאינו יודע מה לפסוק, הרי זה כמי שאינו, ושוב אין מקבלים את דבריו אם חוזר ואומר [מחייב אני], ואפילו אם מבאר מדוע אמר מתחילה שאינו יודע לפסוק, ומראה צדדים שהיו לו לכאן ולכאן, ולא שהיה כאלם בהלכה, מכל מקום אינו נמנה עמהם, וכאילו יש כאן רק עשרים ושנים דיינים, ומוסיפים עליהם עוד שנים, ודנים בעשרים וארבעה דיינים.

ב. לדעת רבי יהודה, סנהדרין גדולה היא בית דין שקול של שבעים דיינים. [וטעמו מבואר בדף ג'].

הטיה לרעה על פי שנים

אפשרות רק בבית דין שקול

כבר נתבאר לעיל, שאין מחייבים בדיני נפשות, אלא כשרבו המחייבים על המזכים לכל הפחות בשנים.

הרוצח יש עדה של דיינים מחייבים, ועדה של דיינים מזכים, ומכאן יש ללמוד, שכל סנהדרין קטנה, צריך שתהא ראויה לכך, שיהיו בה עשרה מחייבים ועשרה מזכים, סך הכל עשרים דיינים.

ג. לעניין הכרעת הדין בבית דין נאמר, "לא תהיה אַחְרֵי רְבִים לְרֵעַת ... אַחְרֵי רְבִים לְהַטֹּת", וממה שנאמר "לא תהיה אַחְרֵי רְבִים לְרֵעַת", יש ללמוד שדווקא לחובה אין הולכים אחר הרוב, אבל לזכות הולכים אחר הרוב, ואם כן, למה נאמר "אַחְרֵי רְבִים לְהַטֹּת", הלא ללמד שלזכות הולכים אחר הרוב אין צורך, אלא ללמד שאפילו לחובה הולכים אחר הרוב, וכדי שלא יהיו הכתובים סותרים זה את זה, על כרחך, כך כוונת הכתוב, "לא תהיה אַחְרֵי רְבִים לְרֵעַת", כשהמחייבים מרובים על המזכים באחד, אבל "אַחְרֵי רְבִים לְהַטֹּת" אפילו לרעות, כשהמחייבים מרובים על המזכים בשנים.

ד. דבר נוסף שיש ללמוד מהכתוב הנ"ל הוא, שאין עושים בית דין שקול, כלומר בית דין שיכול להיחלק מחצה לזכות ומחצה לחובה, שאם כן, לא יתכן שתהיה הטייה לטובה על פי אחד. [ובדף ג' נכתב, שהדין הזה למד מהכתוב, "לִנְטֹת אַחְרֵי רְבִים לְהַטֹּת", הבא ללמד שיש לעשות בית דין נוטה].

ה. ומאחר שכל בית דין צריך שיהיה ראוי שיהיו בו עשרה מזכים, [כמבואר

הבאות: (א-ב) **בעלי קומה**, ובעלי **מראה**, [שתהא אימתם מוטלת על הבריות]. (ג) בעלי **חכמה**. (ד) בעלי **זקנה**. (ה) ובעלי **כשפים**, [שיוכלו להמית מכשפים הבוטחים בכשפיהם להינצל מבית דין, ושיוכלו לגלות את המכשפים המסיתים ומדיחים בכשפיהם כמו הנוצרים]. (ו) **יודעים בשבעים לשון**, [שיוכלו להבין עדות בכל לשון, שאם לא יבינו את העד, ויצטרכו למתורגמן, לא יוכלו לקבל את העדות, משום שנחשבת כעד מפי עד, שאין מקבלים אותה]

ומתוך דברי רבי יוחנן נראה, שהוא מצריך שכל הדיינים יהיו יודעים בשבעים לשון. אולם יש אומרים שדי אם יהיו בסנהדרין שלושה היודעים לדבר שבעים לשון, ועוד אחד המבין. ויש אומרים שדי אם יהיו בסנהדרין שנים היודעים לדבר שבעים לשון, ואחד המבין. ויתכן שרבי יוחנן דיבר בסנהדרין גדולה, והם דברו בסנהדרין קטנה.

ולדעת רב יהודה אמר רב, אין מושיבים בסנהדרין, אלא **מי שיודע לטהר את השרץ**, כרב שטיהר את השרץ בקל וחומר מנחש. **רש"י מפרש**, שיש לטהר את השרץ **מטומאת שרצים האמורה בו**, בקל וחומר, מה נחש החמור, שממית ומרבה טומאה, אינו מטמא במותו, שרץ הקל, שאינו ממית, ואינו מרבה טומאה, לא כל שכן. **ורבינו תם** הקשה, מה לנו בחריפות של הבל, לטהר מה שטימא התורה בפירוש, ולכן הוא **מפרש**, שיש לטהר את השרץ **מטומאת נבילות**, שלא יטמא כזית ממנו במשא כנבילה, בקל וחומר, מה נחש

אולם בבית דין של עשרים ושלושה הדבר לא יתכן. כי אם המחייבים שנים עשר, והמזכים אחד עשר, המחייבים יתרים על המזכים באחד. ואם המחייבים שלושה עשר, והמזכים עשרה, המחייבים יתרים על המזכים בשלושה.

ורק כשבית דין שקול יתכן שיהיו המחייבים יתרים על המזכים בשנים, כגון כשאחד הדיינים אמר איני יודע והוסיפו שנים אחרים שיחד עם עשרים ושנים הראשונים הם עשרים וארבעה דיינים. או לדעת רבי יהודה בסנהדרין גדולה, שלדעתו היא בית דין שקול של שבעים דיינים.

סנהדרין שראו כולם לחובה

אמר רב כהנא, סנהדרין שכולם חייבו את הנידון, **פוטרים אותו**, משום שהדין הוא, שאין גומרים את הדין לחובה בו ביום, אלא למחרת, שמא בינתיים ימצאו לו זכות. וכשכולם מחייבים אותו, מסתבר שלא ימצאו לו שום זכות, ואי אפשר לקיים בו את הדין הזה, של הלנת הדין למציאת זכותו.

דברים שחייבים

להיות בדייני הסנהדרין

לדעת רבי יוחנן, אין מושיבים בסנהדרין, אלא מי שיש בו את המעלות

אמוראי דנהרדעא – הוא רב חמא.

נהרבלאי מתנו – הוא רמי בר ברבי. [וי"ג רבי בר ברוכי].

אמרי בי רב – לפירוש רש"י, בדרך כלל הוא רב הונא, אלא אם כן מוכח שאינו רב הונא, [כגון שאומר רב הונא דבר בשם אמרי בי רב], שאז אמרי בי רב הוא רב המנונא. ולפירוש רבינו תם, תמיד הוא רב הונא, ונקרא כן כשאמר דברים בשם רבו רב.

אמרי במערבא [=בארץ ישראל] – הוא רבי ירמיה.

שלחו מתם [=שלחו מארץ ישראל] – הוא רבי אלעזר.

מחכו עלה במערבא – הוא רבי יוסי ברבי חנינא.

כל עיר שאין בה עשרה דברים הללו אין תלמיד חכם רשאי לדור בתוכה

(א) בית דין מכים ועונשים.

(ב) קופה של צדקה, נגבית בשנים, ומתחלקת בשלושה.

(ג) בית כנסת.

(ד) בית מרחץ.

(ה) בית הכסא.

(ו) רופא [למול תינוקות].

(ז) אומן [=מקיז דם].

(ח) לבלר [=לכתוב ספרים].

שממית, ומרבה טומאה, טהור מטומאת נבילות, שרץ הקל, לא כל שכן.

כינויי החכמים

הלומדים לפני החכמים – הוא לוי הלומד לפני רבי.

הדנים לפני החכמים – הם (א) שמעון בן עזאי, (ב) ושמעון בן זומא, (ג) וחנן המצרי, (ד) וחנניא בן חכינאי. ולדעת רב נחמן גם (ה) שמעון התמני. וכל אלו לא באו לכלל זקנה ויושבים בקרקע לפני הזקנים ודנים עימהם בהלכה.

רבותינו שבבבל – הם רב ושמואל.

רבותינו שבארץ ישראל – הוא רבי אבא.

דייני גולה – הוא קרנא.

דייני דארץ ישראל – הם רבי אמי ורבי אסי.

דייני דפומבדיתא – הוא רב פפא בר שמואל.

דייני דנהרדעא – הוא רב אדא בר מניומי.

סבי דסורא – הם רב הונא ורב חסדא.

סבי דפומבדיתא – הם רב יהודה ורב עינא.

חריפי דפומבדיתא – הם עיפה ואבימי בני רחבה.

אמוראי דפומבדיתא – הם רבה ורב יוסף.

בשקר את העדים, ויהיו אלו ראויים להזים את הזוממים. ועוד 5 לצורך קופה של צדקה, שנגבית בשנים ומתחלקת בשלושה. ועוד 1, שיהיה רופא, ואומן, ולבלר, ומלמד תינוקות.

ולדעת רבי נחמיה, אם יש בעיר 230 בני אדם היא ראויה לסנהדרין, שכל דיין צריך להיות לכל הפחות שר של עשרה בני אדם, שהיא השררה הקטנה ביותר שמצינו, אבל בפחות מעשרה לא מצינו שררה.

דף יח

ולדעת רבי, אם יש בעיר 277 או 278 בני אדם, היא ראויה לסנהדרין. וטעם הדבר, כי כשאחד הדיינים אומר איני יודע, מוסיפים עליהם עוד שנים, ואם אחר כך נחלקו הדיינים בשווה, מוסיפים עליהם עוד זוגות, עד שיהיו כמניין סנהדרין גדולה, 70 כדעת רבי יהודה, ו-71 כדעת חכמים, ואם כן, יש להוסיף על שיעורו של רבי נחמיה 47 כדעת רבי יהודה, ו-48 כדעת חכמים¹.

מניין דייני ישראל

כתוב בתורה, "וְשִׁמְתָּ עֲלֵהֶם שְׁרֵי אֲלָפִים שְׁרֵי מֵאוֹת שְׁרֵי חֲמִשִּׁים וְשְׁרֵי עֶשְׂרֵת", ומאחר שהיו בני ישראל שש מאות אלף, נמצא, שהיו 600 שרי אלף. 6,000 שרי

(ט) טבח. [רש"י לא גורס טבח, ומפרש, שקופה של צדקה יש בה שני דברים. [א] נגבית בשנים. [ב] מתחלקת בשלושה.

(י) מלמד תינוקות.

(יא) משום רבי עקיבא אמרו, אף מני פירות, שהם מאירים את העיניים.

מניין אנשי העיר שיש להיות בה

סנהדרין [קטנה של עשרים ושלושה]

לדעת תנא קמא, אם יש בעיר 120 בני אדם היא ראויה לסנהדרין. וכך החשבון. 23 דייני הסנהדרין. ועוד שלוש שורות של עשרים ושלושה תלמידים היושבים לפניהם [כפי שיתבאר בעזה"י בדף ל"ז], סך כל התלמידים 69. ו-10 בטלנים של בית הכנסת, [שבכל מקום צריך שיהיו עשרה בני אדם בטלים מכל מלאכה, להיות מזומנים לבית הכנסת שחרית וערבית, שכשהקדוש ברוך הוא בא לבית הכנסת, ואינו מוצא שם עשרה, מיד כועס]. ו-2 סופרי הדיינים, הצריכים לכתוב את דברי המזכים ודברי המחייבים, [כפי שיתבאר בעזה"י בדף מ']. ו-2 חזנים [=שמשי בית דין] להלקות החייב, ולהזמין בעלי דינים לדין, ו-2 בעלי דינים. ו-2 עדים. ו-2 שראויים להזים את העדים אם ישקרו, שעל ידיהם יתייראו העדים מלשקר. ועוד 2, שמא ישכור החייב שני זוממים, להזים

הוספות

¹ ולא זכיתי להבין זאת, הלא ממה נפשך, אם צריך שגם הדיינים הנוספים יהיו שרי עשרות, אם כן, לדעת רבי יהודה צריך שיהיו בעיר 700 בני אדם, ולדעת חכמים 710 בני אדם, ואם אין צריך שיהיו הנוספים שרי עשרות, למה לא די ב-230, ויבואו הדיינים הנוספים מתוך בני העיר.

ויש מפרשים שכל השררות היו בני עשרים עד ששים, אלא ששרי האלפים היו גם שרי מאות, ושרי חמישים, ושרי עשרות, שהחשובים שבשרי העשרות היו גם שרי חמישים, והחשובים שבהם היו גם שרי מאות, וכן הלאה לפי חשיבותם.

מאות. 12,000 שרי חמישים. 60,000 שרי עשרות. סך כל השרים 78,600.

יש מפרשים ששרי עשרות היו בני עשרים עד ששים, שהם במניין שש מאות אלף של בני ישראל, אבל שאר השררות היו זקנים מששים שנה.

סליק פרק דיני ממונות

פרק שני כהן גדול

דף יח

סידור פרק כהן גדול

אחרי פרק דיני ממונות

כתבו התוס', אחרי ששינו בסוף פרק ראשון, 'אין דנים כהן גדול אלא על פי בית דין של שבעים ואחד', ממשיך התנא לשנות שאר דיני כהן גדול, ואחר כך דיני מלך, ואחר כך בפרק שלישי, חוזר לענייני מסכת סנהדרין.

ישראל. אלא שיש חילוק אחד בינו לשאר ישראל, שכשהוא נידון דיני נפשות, אינו נידון בבית דין של עשרים ושלושה כשאר ישראל, אלא בבית דין של שבעים ואחד, שנאמר "וְהָיָה כָּל הַדָּבָר הַגָּדֹל יָבִיאוּ אֵלָיִךָ" [כמבואר בדף ט"ז].

ודוקא כשהוא נידון בדיני נפשות, שגם הדין הוא דבר גדול, הוא נידון בבית דין של שבעים ואחד, אבל בשאר דינים, כגון שעבר על עשה ולא תעשה, דינו ככל ישראל, ואינו נידון בבית דין של שבעים ואחד.

הרוצח בשגגה שגולה לעולם

מי שהרג בשגגה, גולה לעיר מקלט, עד מות הכהן הגדול, [או עד מות משוח שעבר. ויש אומרים גם מות משוח מלחמה], שהיו בעולם בשעת גמר דינו.

ואם בשעת גמר דינו לא היו בעולם אחד מהכהנים הללו, אף שנתמנו אחר גמר דינו, אינו יוצא מעיר מקלטו לעולם, ואפילו ימותו בעודו שם.

ואין חילוק בדין זה, בין אם היה ההורג בשוגג הדיוט או שהיה כהן גדול. וזה וזה גולים לעיר מקלט, ואף שכשהוא כהן גדול, יש סברא לומר, שלא יגלה, כי אין תקנה לגלותו, שהרי במיתתו מי ישוב מעיר גלותו, [אם במיתת עצמו, אין לו תועלת בכך. ואם במיתת אחר, הלא אין עתה עוד כהן גדול זולתו], ומכל מקום הוא

התקוששו וקושו

אמר ריש לקיש, אמר הכתוב, "התקוששו וקושו", מכאן שיש לאדם לקשט עצמו תחילה, [כלומר ליישר דרכיו], ורק אחר כך לקשט אחרים, [כלומר ליישר דרכי אחרים], ואם כן אין ראוי לדון אחרים, אלא מי שאפשר לדון אותו.

כהן גדול דן ודנים אותו

כהן גדול יושב בסנהדרין, ודן, ככל שאר ישראל הכשרים לדון, [ורק בעיבור השנה אינו יושב, מטעם שיתבאר בעזה"י בהמשך].

כהן גדול נידון על ידי בית דין ככל

אין זה מכבודו, [והרי הוא כזקן שפטור מהשבת אבדה שאין דרכו להתעסק עמה]. **אבל כשהוא יודע עדות לבן המלך, והמלך רוצה שיבוא להעיד לבנו, המלך בא ויושב עם הסנהדרין, והכהן הגדול בא ומעיד לפניו, ואין לו פחיתות כבוד, משום שהוא מעיד בפני המלך,** [וכשיגמור עדותו, ילך המלך, וידונו הדיינים על פי עדות הכהן הגדול].

אין מושיבים את המלך להיות דיין עם הסנהדרין

והטעם לכך, משום שנאמר, "וְלֹא תִעָנֶה עַל רֵב", ללמד, שאין דיין רשאי לסתור דברי חבירו הגדול ממנו, [ובכלל הדין הזה, שאין הדיינים רשאים לסתור דברי המלך שהוא גדול מהם].

ומחמת הדין הזה, שהקטן אסור לסתור דברי הגדול, אמרו חכמים, שתחילה יאמרו דעתם הקטנים, ואחר כך הגדולים, שבאופן הזה, כשהקטן אומר דעתו, אינו סותר דברי גדול ממנו, כי עדיין לא אמר כלום, והגדול יוכל לומר אחר כך מה שירצה.

ואולם תקנה זו אינה מועילה אלא כשהמלך אינו יושב עימם, אבל כשהמלך עימם, אין זה מכבודו לדבר לבסוף, ומאחר שידבר ראשון, שוב לא יוכלו לסתור דבריו. ואם יאמר דעתו לחובה, לא יכלו לזכות את הנידון, ולכן אמרו חכמים, שאין מושיבים מלך לדון עם הסנהדרין.

גולה, שנאמר "לְנוֹס שָׁמָּה כָּל רֹצֵחַ", לרבות כהן גדול שהרג.

הפטורים מהשבת אבדה

בפרשת מציאת אבדה נאמר, "לא תוכל להִתְעַלֵּם", והרואה אבדה, ואינו מתעסק בה להשיבה לבעליה, עובר באיסור זה. **אולם יש יוצאים מן הכלל,**

א. כגון מי שאין מכבודו להתעסק באבדה, כזקן שמצא בהמה, ואין מכבודו להתעסק בה, [ופטור מלהשיב, כי נאמר "וְהִתְעַלְמָתָּ", ללמד שפעמים מותר להתעלם מהאבדה].

ב. וכגון מי שיש לו איסור להתעסק באבדה, ככהן, והאבדה במקום טומאה, שאסור לו להיכנס לשם.

ג. וכגון מי שיש לו הפסד ממון בהשבת האבדה, שעוסק במלאכה ששכרה מרובה, ואם יבטל ממנה, יפסיד יותר מכל שווי האבדה.

עדות של כהן גדול

כהן גדול היודע עדות בענייני איסור והיתר או קידוש החודש, מחויב לבוא להעיד, אף שאין מכבודו לבוא לבית דין לעמוד בפניהם, משום ש"אין חִקְמָה וְאין תְּבוּנָה וְאין עֶצָה לְנֶגֶד ה'", כלומר מאחר שהעדות היא לכבוד ה', להעמיד את התורה ודיניה, אין חוששים לכבוד שום אדם אפילו הוא כהן גדול.

וכשהוא יודע עדות לחבירו בדיני ממונות, אינו מחויב לבוא להעיד לו, כי

אין מושיבין מלך בעיבור שנה

אין מושיבים מלך בין הדנים אם לעבר את השנה, כי המלך חפץ שתתעבר, ואם כן הוא נוגע בדבר.

והטעם לכך, כי הוא חפץ שתתעבר השנה, [משום אפסניא, כלומר] משום שהמלך רגיל לחלק ממון לחיילותיו סכום קבוע לכל שנה, בין תתעבר ובין לאו, ולפיכך, ככל שיתעברו יותר שנים, כך טוב לו, שמשלם את הממון הקבוע, לזמן רב יותר.

אין מושיבין כהן גדול בעיבור שנה

אין מושיבים כהן גדול בין הדנים אם לעבר את השנה, כי הכהן הגדול אינו רוצה שתתעבר, ואם כן הוא נוגע בדבר.

והטעם לכך שאינו חפץ שתתעבר השנה, משום צינה, שכשתתעבר השנה, יהיה יום כיפור הבא מאוחר יותר, וכבר יהיה חורף, והוא צריך לטבול ביום כיפורים חמש טבילות, כשיהיה קר [כפירוש רש"י], וגם הרצפה קרה, ויתקרר ממנה, בעבודה שעובד לבדו כל היום יחף, [כפירוש תוס'].

חודש אדר כפי סברת הרועים

רועה בקר אחד אמר, אם בכיר [=אם חטים שנזרעו בתחילת החורף] ולקיש [=ושעורים שנזרעו עתה] כחודש יינץ [=יצמחו עתה בזמן אחד מחמת חום

הקרקע], דין הוא אדר [=זהו אדר], ואם לאו, לית דין אדר אלא שבט.

ורועה בקר שני אמר, אם תור בצפר בתלג ימות [=אם בבקר יהא הקור חזק, עד שיהא השור קרוב למות מחמת הצינה], ובטיהרא בטול תאינה ידמוך [=ובצהרים יגדל כח החום, עד שיהא השור שוכב בצל התאנה מחמת החום], ישלח משכיה [=ויפשיט עורו, כלומר יתחכך בתאנה מחמת החום], דין הוא אדר, ואם לאו, לית דין אדר אלא שבט.

ורועה בקר שלישי אמר, אם קידום תקיף לחדא יהא יפח בלועך נפיק לקיבליה [=אם כבר תשש החורף כל כך שכשיהא רוח מזרחית חזקה מאד והיא מביאה צינה, ואתה מנשב בפיך ויוצא לקראתה, ונפיחתך קשה מן הרוח ומחמתה], דין הוא אדר, ואם לאו לית דין אדר אלא שבט.

ועיברו חכמים את אותה שנה, [ונתקיימו בכך דברי הרועים], ולא משום שסמכו חכמים על דברי הרועים הללו עברו את השנה, אלא משום שלפי דרכי העיבור היתה השנה צריכה להתעבר, אבל דברי הרועים אינם כלום, שהרי פעמים החום מקדים, ופעמים הוא מאחר, ופעמים הפירות מקדימים, ופעמים הם מאחרים, שהרי הדברים הללו שאמרו תלויים בחודשי החמה, וכשמעברים את השנה יקדים החורף, וכשלא יעברו הוא יאחר, ורק בדרך מקרה ארע שבאותה שנה היה אדר כפי שאמרו הרועים.

שייבם אותה, ובביאות אלו אין מצווה, רק איסור אלמנה, [שאין מצוות יבום אלא בביאה הראשונה].

דף יט

כהן גדול אינו נטמא לקרובים

כהן גדול שמת לו מת, מזהר בתורה, "וימן המקדש לא יצא ולא יחלל את מקדש אקיו", והכוונה היא¹, שיעשה חיזוק וגדר לכך, שלא יגרום לעצמו לצאת מקדושתו, ולהיטמא במת.

לדעת רבי יהודה, מחמת הציווי הזה לא יצא אחר המיטה כלל, שמא מחמת צער יטמא במת.

ולדעת רבי מאיר, רשאי לצאת אחר המיטה, ובלבד שיתרחק מהמיטה בשיעור כזה, שלא יהיה עם נושאי המיטה באותו מבוי, אלא כשהם יוצאים ממבוי ראשון, רק אז הוא נכנס בו, וכשהם יוצאים מהשני, רק אז הוא נכנס בו, ומלווה כך עד שיגיעו לשער העיר, [אבל חוץ לעיר שאין מבואות, אין היכר להרחקתו מהמיטה, ולא ילווה כלל].

שורה שעושים בחזרה מקבורת המת

בראשונה, כשהיו חוזרים מקבורת המת, היו האבלים עומדים במעמדם, וכל העם

יבום וחליצה בכהונה גדולה

כשהכהן הגדול מת בלא בנים, אשתו זקוקה לייבום או חליצה, ואחד מאחיו חולץ או מייבם את אשתו.

וכשמת אחיו של הכהן הגדול בלא בנים, ואשת אחיו זקוקה לייבום או חליצה, הכהן הגדול חולץ לאשת אחיו, אבל אינו מייבם אותה, משום שכהן גדול אסור באלמנה.

אם היתה אשת אחיו שמת נשואה לאחיו, ועתה היא אלמנה מן הנישואין, הכהן הגדול אסור לייבם אותה מהתורה, ואף על פי שיש מצווה בייבום, ובכל מקום מצוות עשה דוחה איסור לא תעשה, וטעם האיסור, כי אלמנה מן הנישואין יש בה לכהן גם איסור עשה, [שמצווה לשאת בתולה ולא אלמנה], וגם איסור לא תעשה, [שאסור לשאת אלמנה], ואין מצוות עשה [כגון של יבום], דוחה איסור עשה ולא תעשה.

ואם היתה אשת אחיו שמת מאורסת לאחיו, ועתה היא אלמנה מן האירוסין, ועודה בתולה, אינה אסורה לו אלא באיסור לא תעשה, [שאסור באלמנה], ומן התורה מותר לו לבוא עליה ביאה ראשונה, שמקיים בה מצוות יבום, משום שמצוות עשה זו דוחה את האיסור, ומכל מקום אף את זו לא ייבם, שמא יבוא עליה פעמים נוספות אחר

הוספות

¹ במשנה פירש רש"י, שלדעת רבי יהודה, כוונת הציווי שלא יצא מהמקדש ממש, אולם מסוגית הגמרא משמע, שהכל מודים שכוונת הציווי לעשיית גדר שלא יטמא, ולא נחלקו אלא מהו הגדר.

עומד מימינו, וראש בית אב משמאלו, [אבל משוח שעבר אינו עומד אצלו, שמא תחלש דעתו של הכהן הגדול, כי יהיה סבור שהמשוח שעבר שמח באבלו משום שבעטיו, הוא אינו משמש].

כהן גדול בניחומי אבלים

כשאחרים מנחמים כהן גדול, אומרים לו, 'אנו כפרתך', והוא אומר להם, 'תתברכו מן השמים'.

וכשכהן גדול מנחם אחרים, הוא אומר להם, 'תתנחמו'.

סעודת הבראה

סעודה ראשונה שהאבל אוכל, נקראת סעודת הבראה, ואסור לאכול משלו, אלא משל אחרים.

וכשכהן גדול אבל, ומברין אותו סעודה ראשונה משל אחרים, כל העם מסובים על הארץ, משום צערן של הכהן הגדול, אבל הוא מסב בכבוד על הספסל.

תקנות שהתקין רבי יוסי בציפורי

א. אמר רמי בר אבא, **התקין רבי יוסי בציפורי, שלא תהא אשה מהלכת בשוק ובנה אחריה, משום מעשה שהיה, שגנבוהו רשעים מאחריה, וכשלא ראתה אותו, התחילה בוכה, אמר לה אחד מהם, בואי ואראנו לך, ונכנסה אחריו ועיינו אותה.**

עוברים על פניהם בשורה, ומנחמים אותם. והיו שתי משפחות בירושלים מתגרות זו בזו, זאת אומרת אני עוברת תחילה, וזו אומרת אני עוברת תחילה. התקינו שיהיו העם עומדים בשורה, והאבלים עוברים. ורבי יוסי החזיר את הדבר ליושנו בציפורי, שיהיו אבלים עומדים וכל העם עוברים. ורבי יאשיה רבה אמר לרב מנשיא בר עות בבית עלמין של הוצל, שאפשר לעשות כך, ואפשר לעשות כך.

ועוד אמר רבי יאשיה, שאין שורה פחותה מעשרה, ואין אבלים מהמניין.

ועוד מבואר בסוגיה, שכשהעם עוברים והאבלים עומדים, האבלים משמאל המנחמים הם עומדים.

כהן גדול בשורה

כשהכהן גדול עובר בשורה לנחם את האבלים, הסגן [הקרוי גם ממונה], ומשוח שעבר, [כגון שארע בזה פסול, ומשחו אחר תחתיו, וכשחזר זה עבר המשוח], שניהם הולכים מימינו של הכהן הגדול, וראש בית אב, ושאר העם משמאלו של הכהן הגדול. נמצא שהכהן הגדול ומלויו לא הלכו ממש באותה שורה של שאר העם, אלא מעט ימינה משאר העם.

וכשהכהן הגדול אבל, ועומד להתנחם מהשורה, כל העם עוברים משמאלו, [ככל שאר האבלים], ומשום כבודו. הסגן

אבל צריך שיהיו שניהם שווים, או שיהיו שניהם עומדים, או שיהיו שניהם יושבים, אבל אחד עומד ואחד יושב לא. ובדיני נפשות לעולם עומדים.

ולפירוש שני בתוס', אף בדיני ממונות, בשעת קבלת עדות, בעלי הדין בעמידה. [וכן בשעת גמר הדין].

ב. ואמר רמי בר אבא, התקין רבי יוסי בציפורי, שיהיו נשים מספרות [=מדברות] בבית הכסא שבשדות, [שהכל פננים שם], משום ייחוד, שמא ילך שם אדם, וכשלא ישמע קול אדם, יכנס, וייתחד עימהן.

מלך בדין

מעיקר הדין, לעניין דיני ממונות, המלך דינו ככל ישראל, אחרים דנים אותו, והוא רשאי לשבת לדון אחרים, וכן הכתוב אומר, "בית דוד זה אָמַר ה' דִּינוּ לְבַקֵּר מִשְׁפָּט". וכתבו התוס' שדווקא דיני ממונות הם דנים, אבל דיני נפשות לא, שהרי אין מושיבים מלך בסנהדרין, משום "ולא תִעָנֶה עַל רֵב", כמבואר בדף י"ח. ורק כשדנים מי שמרד בו, רשאי לשבת בדין, כי בזה אין לו בזיון שידברו אחרים לפניו, ואם כן יאמרו מה שירצו בלא שיתרו הקטנים את דבריו, כי ידברו לפניו.

ומשום מעשה שהיה עם ינאי המלך, תקנו חכמים, שאין דנים את מלכי ישראל [אפילו דיני ממונות]. ומאחר שאין דנים אותם, גם הם אינם רשאים לדון אחרים, [שאיין לאדם לקשט אחרים, אלא אחר שמקשט עצמו]. וכתבו התוס' (בדף י"ח) שדווקא לבדו המלך אינו דן אחרים, אבל כשיושב בדין עם עוד דיינים רשאי לדון, כי אין הדין נגמר רק על פיו.

עמידת בעלי הדין בשעת הדין

לפי הפירוש הראשון בתוס', בדיני בממונות, אין חובה שיהיו בעלי הדין בעמידה דווקא,

תלמיד חכם או מלך בפני בית דין

כבוד תורה עדיף על כבוד המלכות, ולעניין עמידה בדין, תלמיד חכם אינו צריך לעמוד בפני הדיינים, ומלך צריך לעמוד בפניהם.

תלמיד חכם או מלך המוחלים על כבודם

תלמיד חכם רשאי למחול על כבודו, כי התורה שלמד, שלו היא. והמלך אינו יכול למחול על כבודו, כי אין הכבוד שלו, אלא משום ציווי המקום, שתהא אימתו על ישראל, והמלך אינו יכול להפקיע את ישראל מהמצווה.

מעשה ינאי המלך

עבדו של ינאי המלך הרג נפש, אמר שמעון בן שטח לחכמים, תנו עיניכם בו ונדוננו, [בלא להחניף לו, ובלא לשאת פניו]. שלחו לו, 'עבדך הרג נפשי'. שלח להם את עבדו שידונו אותו. שלחו לו, 'בא גם אתה', שהרי אמרה תורה, "וְהוֹעֵד בְּבִעְלֵיו", ללמד שבעל הממון יהיה בשעה שדנים את ממונו. [ופירש רש"י, שצריך לבוא לשם, כי כשדנים את ממונו, גם הוא נפסד].

לחליצה, כמבואר במסכת יבמות].

יבום וחליצה במלך

לדעת תנא קמא, כשמת אח המלך בלא בניס, ואשתו זקוקה ליבום או חליצה, המלך אינו מייבם את אשת אחיו, כי גנאי הוא למלך לקום על שם אחיו. וכמו כן אינו חולץ לאשת אחיו, כי גנאי למלך לבוא לבית דין, ושתהא רוקקת בפניו.

ולדעת רבי יהודה, אם רצה המלך לחלוץ או לייבם, ולמחול על כבודו, רשאי, וזכור לטוב, ואף על פי שלצורך שאר דברים אין המלך רשאי למחול על כבודו, לצורך מצווה הוא רשאי.

אלמנת מלך

לדעת תנא קמא, אלמנת המלך אסורה לכל אדם, אף למלך אחר. וכשאמר הנביא לדוד, "וְאֶתְּנָהּ לְךָ אֶת בֵּית אֲדֹנָיִךְ וְאֶת נְשֵׁי אֲדֹנָיִךְ בְּחִיקָךְ", אין הכוונה שישא דוד את אלמנות שאול המלך, אלא את בנותיו מירב ומיכל.

ולדעת רבי יהודה, אלמנת המלך מותרת למלך אחר. וזהו שנאמר לדוד, "וְאֶתְּנָהּ לְךָ אֶת בֵּית אֲדֹנָיִךְ וְאֶת נְשֵׁי אֲדֹנָיִךְ בְּחִיקָךְ", הכוונה שישא את אלמנות שאול המלך.

קידושי דוד את מירב בת שאול

לדעת רבי יוסי, דוד קידש את שתי בנות

בא ינאי המלך וישב. אמר לו שמעון בן שטח, ינאי המלך עמוד על רגליך, ויעידו בדך, שלא לפנינו אתה עומד, אלא לפני מי שאמר והיה העולם אתה עומד. אמר לו ינאי המלך, 'לא כמו שאתה אומר אלא כמו שיאמרו חבריך', כלומר לך לא אשמע אלא אם יאמרו חבריך כמותך. וכבשו כל שאר הדיינים פניהם בקרקע מחמת יראת המלך, ולא אמרו לו לעמוד.

אמר להם שמעון בין שטח לשאר הדיינים, 'בעלי מחשבות אתם, יבוא בעל מחשבות, ויפרע מכם'. מיד בא גבריאל וחבטן בקרקע, ומתו. באותה שעה אמרו, מלך לא דן ולא דנים אותו, לא מעיד ולא מעידים אותו.

עדות של מלך

מתוך הפירוש הראשון בתוס' (בדף י"ח) משמע, שהמלך אינו מעיד כלל, לא בדיני ממונות, ולא בדיני איסור והיתר.

ולפירוש השני בתוס' (הני"ל), המלך אינו מעיד בדיני ממונות, [שאין מכבודו להעיד לחבירו], אבל בדיני איסור והיתר הוא מעיד, [כפי שהתבאר בדף י"ח לעניין כהן גדול].

יבום וחליצה באשת מלך

כשהמלך מת בלא בניס, ואשתו זקוקה לייבום או חליצה, אחיו של המלך אינו יכול לייבם את אשתו, כי אשת המלך אסורה להדיוט. ומאחר שאינו יכול לייבם אותה, גם לחלוץ אינה חולצת. [לכאורה הטעם לכך שאינה חולצת, שכל שאינה עולה ליבום, אינה עולה

ומסרה לפלטי בן ליש, שלא כדין.

יש אומרים ששאל טעה, כי היה סבור, מאחר שדוד נתן לו הלוואה גדולה [=העושר הגדול שהתחייב שאלו לתת לו], ופרוטה [=מאה ערלות פלשתים], אינה מקודשת בכך, **כי המקדש במלווה ופרוטה, זעתו על המלווה,** ואין אדם מקדש במלווה. אבל האמת היא שדעתו על הפרוטה, ולכן היא מקודשת.

יש אומרים ששאל טעה, כי היה סבור שערלות הפלשתים אינם שוים כלום, ואם כן אפילו פרוטה לא קיבל מדוד לשם קידושין, אבל האמת שהם שוים פרוטה, כי ניתן להאכילם לכלבים וחתולים, ולכן היא מקודשת.

פלטי בן ליש

מתחילה בשעה שנתן שאלו את מיכל לפלטי, **נכתב** שמו כן, פלטי, **אולם לבסוף** כשיצאה ממנו, **נכתב פלטיאל, על שם שפלטו א מן העבירה כל הימים שהיתה עמו,** שנעץ חרב בינו לבינה, ואמר, כל העוסק בדבר זה ידקר בחרב.

וכך ביאור הכתוב כשיצאה ממנו, "וַיִּלְדָּ אֶתְּהָ אִישׁוֹ", כלומר שנעשה לה כאישה, [לעניין שהיה מגדלה ומחבבה, אבל לא בא עליה]. "הַלּוֹדָ וּבָכָה אַחֲרֶיהָ", שהיה בוכה על המצווה שהלכה ממנו. "עַד בְּחָרִים", שנעשו שניהם כבחורים, שלא טעמו טעם ביאה.

ואמר על כך רבי יוחנן, תקפו של יוסף,

שאלו, מירב ומיכל, קידושין גמורים.

[ומאחר שהיתה מירב אשת דוד, היתה אסורה לעדריאל, ובעבירה נתנה לו שאלו. וכן יש לדרוש מהכתוב, "חֲמִשָּׁת בְּנֵי מִיכַל בַּת שָׁאוּל אֲשֶׁר יָלְדָה לְעִדְרִיאל בֶּן בְּרִזְלֵי הַמְּחֻלָּתִי", וכי לעדריאל ניתנה, והלא לפלטי נתנה, אלא להקיש קידושי מירב לעדריאל, לקידושי מיכל לפלטי, מה אלו בעבירה כמבואר בהמשך, אף אלו בעברה]. ואף על פי שאין אדם מקדש את אחות אשתו בחיי אשתו, חלו קידושי מיכל לדוד אחר קידושי מירב לדוד, משום **שבשעה שקידש את מיכל כבר מתה מירב.**

ולדעת רבי יהושע בן קרחה, לא קידש דוד את מירב קידושין גמורים, כי לא קיבל שאלו ממנו כלום לשם קידושיה. [אלא שהיה לו חוב לדוד, על שהבטיח למי שיכה את גלית, "וַיַּעֲשֶׂרְנוּ הַמְּלָךְ עֶשֶׂר גְּדוּלִי", ובכך לא יכול דוד לקדשה, שהמקדש בהלוואה אין כאן קידושין]. ואם כן מירב לא היתה אשתו של דוד, ובדין ניתנה לעדריאל, **ודוד היה מותר במיכל אחותה בחייה.** וזהו ששלח דוד "אֶל אִישׁ בִּשְׁת בֶּן שָׁאוּל לֵאמֹר תִּנֶּה אֶת אִשְׁתִּי אֶת מִיכַל אֲשֶׁר אֲרִשְׁתִּי לִי בַמָּאָה עָרְלוֹת פְּלִשְׁתִּים", שכוונתו לומר, מיכל אשתי, אבל מירב אינה אשתי.

קידושי דוד את מיכל

דוד קידש את מיכל במאה ערלות פלשתים, ואף על פי כן הלך שאלו

טורח השבטים, שעל אברהם היה צריך להיות מוטל אותו טורח, שנאמר לו, "וְהִרְבֵּיתִי אֶת-זַרְעֲךָ", ויעקב פדאו. ותוסי מפרשים, שהיה ליעקב **צער עם יוסף ואחיו וירידתם למצרים**.

דף כ

"שִׁקְרַת הַחֹן וְהַבֶּל הַיִּפִּי"

אִשָּׁה יִרְאֵת ה' הִיא תִתְהַלֵּל"

א. יש אומרים, שקר החון, זה יוסף, והבל היופי, זה בועז, יראת ה' היא תתהלל זה **פלטי בן ליש**.

ב. דבר אחר, שקר החון, זה דורו של משה, והבל היופי, זה דורו של יהושע, יראת ה' היא תתהלל, **זה דורו של חזקיה**. שדורו של משה ויהושע עסקו בתורה הרבה, ודורו של חזקיה יותר מהם, עד שבדקו מדן ועד באר שבע, ולא מצאו עם הארץ.

ג. דבר אחר, שקר החון, זה דורו של משה ויהושע, והבל היופי, זה דורו של חזקיה, יראת ה' היא תתהלל, **זה דורו של ר' יהודה ברבי אילעאי**, שהיו ששה תלמידים מתכסים בטלית אחת [מחמת עוניים], ועוסקים בתורה.

המלך בהלוויית המת

לדעת רבי יהודה, בהלוויית המת, **המלך רשאי לצאת אחר המיטה**, ללוות את

[דבר גדול שעשה, שפטפט ביצרו במעשה אשת פוטיפר], **כעונותנותו של בועז**, [כדבר קל שעשה בועז, כשבאה אליו רות בלילה, שנאמר בו, "וַיְהִי בְחֻצֵי הַלְּלָה וַיִּחְרַד הָאִישׁ וַיִּלְפָּט וְהָנָה אִשָּׁה שִׁכְבֶּת מִרְגְּלֵתָיו", ודרשו חכמים, שנעשה אברו קשה כראשי לפתות, ואף על פי כן כבש את יצרו]. ושל בועז גדול משל יוסף, כי רות פנויה היתה, ועמו במיטה, והיצר גדול יותר, ואשת פוטיפר אשת איש, ואינה עמו במיטה. **ותוקפו של בועז, כעונותנותו של פלטי**, שבועז התגבר פעם אחת, ופלטי שנים רבות.

וזהו **שנאמר**, "רבות בנות" [=יוסף ובעז] "עשו חיל" [=שהתגברו על יצרם], "וְאֵת עֲלִית עַל כְּלָנָה" [=פלטי בן ליש]. "שִׁקְרַת הַחֹן" [=זה יוסף], "וְהַבֶּל הַיִּפִּי" [=זה בועז], "**אִשָּׁה יִרְאֵת ה' הִיא תִתְהַלֵּל**" [=זה פלטי בן ליש].

המגדל יתום בתוך ביתו

או מלמד תורה לבן חברו

כל המגדל יתום בתוך ביתו, מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו.

וכל המלמד בן חברו תורה, מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו.

יעקב פדה את אברהם

ישעיה אומר, "לִכְן כֹּה אָמַר ה' אֵל בֵּית יַעֲקֹב אֲשֶׁר פָּדָה אֶת אַבְרָהָם", וכונתו לכך שיעקב פדה את אברהם **מצער גידול בנים**. רש"י מפרש שהוטל על יעקב

זערו, שנאמר, "וַיִּדְעוּ כָּל הָעָם וְכָל יִשְׂרָאֵל בַּיּוֹם הַהוּא כִּי לֹא הִיְתָה מִהֶמְלֶךְ לְקִמְיַת אֶת אֲבִנָּר בֶּן נָר".

ובירושלמי, יש מי שאומר, שהולכות לפני המיטה, לפי שגרמו מיתה לעולם. ויש מי שאומר, שהולכות אחר המיטה, ואנשים לפני המיטה, לפי שגנאי לבנות ישראל שיסתכלו בהן אנשים.

למה נענש אבנר

לדעת רב יהודה, אבנר נענש [למות], **משום שלא מיחה בשאול**, כשהרג את נוב עיר הכהנים. ורבי יצחק אומר, שאבנר מחה בשאול, אבל שאול לא שמע לו.

ולדעת רבי יצחק, אבנר נענש, משום שאיחר את מלכות בית דוד שתי שנים ומחצה. שאחרי מות שאול, אבנר המליך את איש בושת על ישראל שתי שנים. ואף שעשה כן כי דרש את הכתוב, שנאמר ליעקב, "וּמְלָכִים מִחֻלְצֵיךָ יֵצְאוּ", שהכוונה לשני מלכים שיצאו מבנימין, ואיש בושת היא המלך השני. מכל מקום לא היה לו להמליך את איש בושת, אחרי שכבר נמשח דוד למלך על פי נביא. והכתוב "וּמְלָכִים מִחֻלְצֵיךָ יֵצְאוּ", יתקיים בזמן אחר. רש"י מפרש, שמלכות ישראל היתה בטלה חמש שנים אחר מות שאול, ולאחר מכן מלך איש בושת שתי שנים, ולאחר מכן היתה חצי שנה בין מיתתו למלכות דוד על כל ישראל, ואם היה אבנר רוצה, באותו זמן היו ממליכים את דוד במקום איש

המת, כשם שמצינו במיתת אבנר, "וְהֶמְלֶךְ דָּוִד הִלְךְ אַחֲרֵי הַמְּטָה".

ולדעת תנא קמא, המלך אינו יוצא מפתח פלטרין שלו ללוות את המת, ואין ראייה ממה שיצא דוד אחר מיטת אבנר, כי הוראת שעה היתה מחמת טעם שהיה בדבר, כי יואב הרג את אבנר, והיו העם סבורים שבשליחות דוד נעשה הדבר, לכן יצא, והראה לעם את צערו ממות אבנר. וזהו שכתוב, "וַיָּבֵא כָּל הָעָם לְהַבְרֹת אֶת דָּוִד לְחֵם", והקרי הוא "להכרות", שהעם היו סבורים, שבמצוות דוד נהרג אבנר, ובאו להכרותו, ולבסוף כשהכירו שלא מאתו יצא הדבר, באו להברותו.

נשים בהלוויית המת

לדעת רבי יהודה, בהלוויית המת, הנשים אינן יוצאות לאחר המיטה, אלא לפני המיטה, שכן מצינו בדוד, שהלך אחרי מיטת אבנר, ואם הנשים הולכות אחר המיטה, ודאי לא היה דוד הולך עימהן. ואין לחוש להרהור, אף שיוצאות לפני המיטה, והאנשים אחריהן, כיון שהוא שעת צער.

ולדעת תנא קמא, הכל תלוי במנהג, אם נהגו הנשים לצאת אחרי המיטה, יוצאות, ואם נהגו לצאת לפני המיטה, יוצאות. ויתכן שגם במות אבנר יצאו הנשים אחר המיטה, ומה שנאמר, שהלך דוד אחרי המיטה עימהן, לא רק אחר המיטה הלך, אלא לפניה ואחריה, להראות לכל העם, אנשים ונשים את

ראשונה משל אחרים, **כל העם מסובים על הארץ**, משום צערן של המלך, אבל הוא מסב בכבוד על הדרגש.

בושת, והיה מקדים למלוך על כל ישראל שתי שנים ומחצה. ותוסי' מפרשים, שהיה חצי שנה בין מות שאול למלכות איש בושת, ואחרי שנתים של מלכותו בטלה מלכות ישראל חמש שנים, עד שמלך עליהם דוד.

כפיית המטה באבלות

מדיני אבלות, יש לכפות את כל המיטות שבבית, [כלומר להופכם], חוץ ממיטה המיועדת להניח עליה כלים, ולא לשבת עליה¹.

ולדעת רבן שמעון בן גמליאל, דרגש אין צריך לכפותו, ודי להתיר את הלולאות שבו, והעור נופל².

ערסא דגדא

ערסא דגדא [=מיטת המזל], היא מיטה [ושלחן] שהיו נוהגים לערוך בבית, ולא היו משתמשים בהם כלל, אלא למזל הבית היו מונחים.

ערסא דצלא

ערסא דצלא [=מיטת עור] **קרויה דרגש**, והחילוק בינה למיטות אחרות, שבשאר מיטות יש נקבים בארוכות המיטה, שבהם מסרגים את החבלים מכאן לכאן, [עד שממלאים את כל השטח שביניהם חבלים, ומניחים שם דבר רך ושובכים], אבל בנקבי ארוכות המיטה של הדרגש, אין מכניסים חבלים, אלא תולים בהם לולאות, ופורסים ביניהם עור שתלויות בו רצועות, ומכניסים את ראשי הרצועות בתוך הלולאות, ועל ידי זה העור פרוס בין ארוכות במיטה.

סעודת הבראה במלך

כשהמלך אבל, ומברין אותו סעודה

דברים האמורים בפרשת המלך

״וַיֹּאמֶר שְׂמוּאֵל אֶת כָּל דְּבָרַי ה' אֵל הָעָם הַשְּׂאֵלִים מֵאֵתוֹ מֶלֶךְ׃ וַיֹּאמֶר זֶה יִהְיֶה מִשְׁפֵּט הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר יִמְלֹךְ עֲלֵיכֶם אֶת בְּנֵיכֶם יִקַּח וְשָׂם לוֹ בְּמִרְכָּבָתוֹ וּבְפָרָשָׁיו וְרָצוּ לִפְנֵי מִרְכָּבָתוֹ׃ וְלָשׂוּם לוֹ שָׂרֵי אֲלָפִים וְשָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְלַחֲרֹשׁ חֲרִישׁוֹ וְלַקְצָר קִצְרוֹ וְלַעֲשׂוֹת כָּלֵי מַלְחָמָתוֹ וְכָלֵי רִכְבּוֹ׃ וְאֵת בְּנוֹתֵיכֶם יִקַּח לְרִקְחוֹת וְלִטְבָּחוֹת וְלֵאפוֹת׃ וְאֵת שְׂדוֹתֵיכֶם וְאֵת כְּרָמֵיכֶם וְזֵיתֵיכֶם הַטּוֹבִים יִקַּח וְנָתַן

הוספות

¹ ומיטה שיש לה נקליטים זוקף אותה ודיו.

² וחכמים אומרים שזוקף אותו.

[ו]זו אחת משלוש המצוות שנצטוו ישראל בכניסתם לארץ, והשנייה להכרית את זרעו של עמלק, והשלישית לבנות את בית הבחירה].

ולדעת רבי אלעזר, זקנים שבדורו [שמואל] **כהוגן שאלו**, שבקשו, "תְּנֵנָה לָנוּ מֶלֶךְ לְשִׁפְטָנוּ", כלומר שרצו מלך לשופטם ולרדות הסרבנים שבהם. **אבל עמי הארץ** שבהם **קלקלו**, שבקשו, "וְהִיָּינוּ גַם אֲנַחְנוּ כְּכָל הַגּוֹיִם וְשִׁפְטָנוּ מִלְּכָנוּ וְיִצָּא לְפָנֵינוּ וְנִלְחַם אֶת מִלְחַמֹּתֵינוּ", כלומר שרצו מלך שילחם מלחמותיהם.

ולדעת רבי נהוראי, פרשת המלך שבתורה, לא נאמרה למצווה, שישומו עליהם מלך, אלא על דרך נבואה נאמרה, כלומר גלוי וידוע לפני שעתידים אתם לבקש שלא כהוגן, "אֲשַׁיְמָה עָלַי מֶלֶךְ כְּכָל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סָבִיבֵתִי", וכשתבקשו כן, תשימו עליכם מלך, אבל אינכם מצווים בזה לכתחילה.

על מי מלך שלמה

- בתחילה, קודם שנשא שלמה נשים נכריות, **מלך אף על העליונים**, שנאמר, "וַיֵּשֶׁב שְׁלֹמֹה עַל כִּסֵּא ה'".
- **ולאחר מכן מלך על כל התחתונים**, שנאמר, "כִּי הוּא רִדָּה בְּכָל עֵבֶר הַנְּהָר מִתְּפֹסֵס וְעַד עֶזְרָה".
- **ולאחר מכן מלך רק על ישראל**, שנאמר, "אֲנִי קֹהֵלֶת הִיְתִי מֶלֶךְ עַל

לְעִבְדָיו: **וְזָרְעֵיכֶם וְכַרְמֵיכֶם יַעֲשֶׂר וְנָתַן לְסָרִיסָיו וְלְעִבְדָיו: וְאֵת עֲבָדֵיכֶם וְאֵת שְׁפָחוֹתֵיכֶם וְאֵת בַּחוּרֵיכֶם הַטּוֹבִים וְאֵת חֲמוּרֵיכֶם יִקַּח וְעֲשֶׂה לְמִלְאכָתּוֹ: צֹאנְכֶם יַעֲשֶׂר וְאֵתֶם תִּהְיוּ לוֹ לְעִבְדִים".**

לדעת רבי יוסי [ושמואל], **כל האמור בפרשה, מותר למלך לעשות** לעם. והסיבה לכך שנענש אחאב, על שנטל את כרם נבות. (א) כי אין היתר למלך לקחת אלא כדי לתת לעבדיו, אבל לא לעצמו. (ב) ויש מפרשים שאם היה נוטל מחמת דין המלוכה, היה רשאי, ולא היה נענש, אבל כשביקש מנבות שימכור לו, היה סבור שרשאי לסרב, ולכך נענש אחאב. (ג) ויש מפרשים שלא נענש אחאב על עצם נטילת הכרם, אלא על שביקש לעשות בו עבודה זרה. (ד) והנקדן מפרש, שאין למלך היתר לקחת כרמים מהעם, אלא הרחוקים מהעיר, אבל כרם נבות שהיה אצל היכל אחאב, אסור למלך ליטול. (ה) ויש מפרשים שדווקא שדה מקנה מותר למלך ליטול, אבל שדות אחוזה אסור. (ו) ויש מפרשים שלא נאמרה פרשת המלך אלא למלך שנמלך על כל ישראל ויהודה ומאת המסופם, ואחאב לא מלך על יהודה וגם לא מלך מאת המסופם.

ולדעת רבי יהודה [ורב], **כל האמור בפרשה, אסור למלך לעשות לעם**, ולא נאמרה הפרשה הזו, אלא כדי להטיל עליהם את מורא המלך, לקיים מה שנאמר, "שׁוֹם תְּשִׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ", שתהא אימתו עליך.

ולדעת שני התנאים הללו, יפה שאלו העם להשים עליהם מלך, שהרי נצטוו על כך בתורה, "שׁוֹם תְּשִׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ".

דף כא

ישאָרעל¹.

- ולאחר מכן מלך רק על ירושלים, שנאמר, "דבְּרֵי קִהְלֵת בְּן דָּוִד מְלֶכֶךְ בִּירוּשָׁלַם".

- ולאחר מכן מלך רק על מיטתו, שנאמר, "הִנֵּה מִטָּתוֹ שָׁלְשָׁלְמָה".

- ולאחר מכן, כשהשליכו אשמדאי מכסאו, מלך רק על מקלו או גונדו [יש מפרשים שגונדו הוא טליתו וי"ג קודו, שהוא מקידה של חרס ששותים בה מים], שנאמר "וְזֶה הִנֵּה חֶלְקֵי מִכָּל-עַמְלִי".

יש אומרים שלבסוף חזר למלכותו, [כעין מלכות הראשונה על העליונים]. ויש אומרים שלא חזר למלכותו.

המלך פורץ גדר

המלך פורץ גדרות של אחרים, לעשות לו דרך ישר לשדהו ולכרמו, ואין מוחים בעדו. ודרך המלך אין לו שיעור, אלא כפי הצריך לו כך יעשה.

חלוקת שלל המלחמה

כשחולקים את הביזה [שלל המלחמה], אוצרות המלכים ניתנים למלך, כי רק לו הם ראויים. ושאר הביזה, מחצה למלך, ומחצה לעם.

כמה נשים המלך רשאי לשאת

לדעת תנא קמא של המשנה¹, המלך מותר לשאת שמונה עשרה נשים, בין אם הן כשרות ובין אם הן פרוצות, אבל יותר משמונה עשרה נשים, אסור לו לשאת, אפילו הן כשרות. שנאמר "וְלֹא יִרְבֶּה לוֹ נָשִׁים", ללמד, שאין לו להרבות בנשים יותר מהמידה, אבל פחות מהמידה מותר. ובמה שהוא רשאי לשאת, כלומר עד שמונה עשרה, אין חילוק בינו לשאר בני אדם, ונושא איזו אשה שירצה. ומניין הנשים שהוא רשאי לשאת, נלמד ממה שאמר נתן הנביא לדוד, "וְאִם מֵעַט וְאִסְפָּה לָךְ כִּהְנֶה וְכִהְנֶה", ללמד שיוסיפו לו נשים, פי שתיים כמניין נשים שהיו לו, ["כִּהְנֶה וְכִהְנֶה"], ובאותה שעה היו לו שש נשים, שנאמר, "וַיִּנְלְדוּ לְדָוִד בָּנִים בְּחֶבְרוֹן וַיְהִי (א) בְּכוֹרוֹ אֶמְנוֹן לְאֶחֱיָנֶעַם הַיִּזְרְעֵאלִית: (ב) וּמִשְׁנֵהוּ כְלָאֵב לְאֶבְיָגַיִל אִשְׁתֵּי נָבָל הַכַּרְמֶלִי (ג) וְהַשְּׁלִשִׁי אֶבְשָׁלוֹם בֶּן מֵעֵכָה בֵּית תַּלְמִי מְלֶכֶךְ גְּשׁוּר: (ד) וְהַרְבִּיעִי אֲדָנִיָּה בֶּן חַגִּית (ה) וְהַחֲמִישִׁי שָׁפְטָנָה בֶּן אֶבְיָטָל: (ו) וְהַשְּׁשִׁי יִתְרֶעַם לְעִגְלָה אִשְׁתֵּי דָּוִד". ואם כן, אחרי שהוסיפו לו "כִּהְנֶה וְכִהְנֶה", היו לו שמונה עשרה נשים.

הוספות

¹ כן מפרש רע"ב אולם התוסי' בכמה מקומות מפרשים שרבי יהודה ורבי שמעון חולקים בביאור דברי תנא קמא ואין במשנה מחלוקת משולשת.

בנשים כשרות.

עגלה זו מיכל

עגלה אשת דוד זו מיכל, ולמה נקרא שמה עגלה, משום שחביבה עליו כעגלה. ובתברון ילדה לו את יתרו, אבל אחר המעשה, שבזה לדוד על שפזז וכרכר לפני ה', נענשה, ושוב לא היה לה ולד עד יום מותה.

נשים ופלגשים

אמר רב יהודה אמר רב, נשים בכתובה ובקידושין, פלגשים בלא כתובה ובלא קידושין.

בעלי אגרופים של בית דוד

ואמר רב יהודה אמר רב, ארבע מאות ילדים היו לו לדוד, וכולם בני יפת תואר היו, ומגדלי בלוריות היו, וכולם יושבים בקרונות של זהב, ומהלכים בראשי גייסות היו, והם היו בעלי אגרופים של בית דוד.

מעשה אמנון ותמר

ואמר רב יהודה אמר רב, תמר אחות אבשלום בת יפת תואר היתה, שנאמר, "וַעֲתָה דָבָר נָא אֶל הַמֶּלֶךְ כִּי לֹא מִנְעֵנִי מִמֶּנִּי", הרי שהיתה מותרת לאמנון, ואין זה אלא אם כן היתה בת יפת תואר.

ויש אומרים שיש ללמוד ממה שנאמר, "וַיֹּאסֶפֶה לָדָד כְּהֵנָה וְכְהֵנָה", שהוסיפו לו תחילה שש, כמניין נשיו, ולאחר מכן הוסיפו לו עוד שתיים עשרה, כמניין כל הנשים עד ההוספה השניה, סך הכל **עשרים וארבע נשים**.

ויש אומרים שיש לדרוש מהווי"ו של "וְכְהֵנָה", שהוסיפו לו פעם שלישית כמניין כל הנשים עד ההוספה, כלומר עוד עשרים וארבע, סך הכל **ארבעים ושמונה נשים**.

ולדעת רבי יהודה, לא נאמר שיעור (שמונה עשרה נשים) **למניין נשי המלך אלא כשנושא פרוצות**, שנאמר "וְלֹא יִרְבֶּה לוֹ נָשִׁים וְלֹא יִסּוּר לְבָבוֹ", כלומר איסור ריבוי הנשים, הוא מחמת שיסירו את לבו, ואם כן אינו אמור אלא בנשים פרוצות, **אבל כשרות נושא כמה שירצה**.

ולדעת רבי שמעון, לא נאמר שיעור (שמונה עשרה נשים) **למניין נשי המלך, אלא כשנושא כשרות, אבל פרוצות אסורות לו מכל וכל**. שאם היה כתוב רק, "וְלֹא יִרְבֶּה לוֹ נָשִׁים", היינו דורשים שטעם האיסור הוא שלא יסור לבבו, והיינו אומרים שלא נאמר איסור ריבוי הנשים אלא בפרוצות, [משום שלדעת רבי שמעון יש לדרוש את טעם דיני התורה], אבל עתה שנכתב בפירוש "וְלֹא יִסּוּר לְבָבוֹ", הרי זה בא ללמד, שאפילו אחת פרוצה אסור לשאת, וממילא מה שנאמר, "וְלֹא יִרְבֶּה לוֹ נָשִׁים", בא ללמד, שאסור להרבות [יותר משמונה עשרה], אפילו

ללמד, שרק הבן מותר להתייחד עם אמו, האסורה לו, אבל עם שאר עריות, אסור לאדם להתייחד.

סימן של מלכי בית דוד

בחלל כתר מלכות של בית דוד היה שרביט של זהב מדופן לדופן, ולא היה יכול ללבושו כראוי, אלא מי שיש לו חריץ בראשו כנגד השרביט, וזו עדות לבית דוד, שהראוי למלוך, הכתר הולמו, ושאינו ראוי למלוך, אין הכתר הולמו. וזהו שנאמר, "וַיִּצְדֵּק בְּךָ חֲגִית מִתְּנַשָּׂא לְאֹמֶר אֲנִי אֶמְלֹךְ", שביקש ללבוש את הכתר, אבל לא הלמו.

לא ירבה לו סוסים

המלך אסור להרבות לו סוסים יותר מכדי צורך רכבו ופרשיו בהרווחה. [יש מפרשים כגון שיהיה לרוכב שני סוסים, שבכל שעה ירכב על סוס אחד, והסוס השני ינוח]. ובכל סוס וסוס שהוא מרבה לו שלא לצורך, הוא עובר בלאו, "לא יִרְבֶּה לוֹ סוּסִים".

לא ירבה לו כסף וזהב

המלך אסור להרבות לו ממון יותר מכדי צורך חילותיו בהרווחה, [שאם יצטרך לעוד חיילות, יהא מצוי בידו ממון לשכור]. וכשמרבה לו יותר מהשיעור הזה, עובר בלאו "וְכֶסֶף וְזָהָב לֹא יִרְבֶּה לוֹ מֵאֹד".

רש"י מפרש שהיתה בת דוד ומעכה, אלא שנולדה ממעכה קודם שנתגיירה בלב שלם, ולכן היתה מותרת לאמנון. ותוסי מפרשים, שתמר היתה בת מעכה, ולא היתה בת דוד, ונולדה למעכה, קודם שתפסה דוד כדין יפת תואר.

"וּלְאַמְנוֹן רַע וְשָׂמוֹ יוֹדֵב בֶּן שְׁמֶעָה אָחִי דָּוִד וַיּוֹנֵדֵב אִישׁ חָכֵם מֵאֹד". ואמר רב יהודה אמר רב, איש חכם לרשעה.

"וַיִּשְׁנֹאֶה אֲמִנוֹן שְׁנֹאֶה גְדוֹלָה מֵאֹד", משום שקשרה לו נימא, ועשאתו כרות שפכה.

ואף שקודם שחטאו בנות ישראל, לא היה להם לא שער בית השחי, ולא שער בית הערוה, תמר שהיתה בת יפת תואר, היה לה שער הערוה.

"וַתִּקַּח תָּמָר אֶפֶר עַל רֵאשָׁה וַתִּכְתֹּת הַפְּסִים אֲשֶׁר עָלֶיהָ קִרְעָה וַתִּשֶׂם יָדָהּ עַל רֵאשָׁה וַתִּלְךָ הַלֹּץ וְזָעָקָה", תנא משמיה דרבי יהושע בן קרחה, גזר גדול גזרה תמר באותה שעה, שנשאו שאר נשים קל וחומר בעצמן, ואמרו, אם לבנות מלכים וצנועות ארע קלקול זה, להדיוטות על אחת כמה וכמה.

איסור ייחוד

אמר רב יהודה אמר רב, באותה שעה גזרו, שלא יתייחד אדם אפילו עם פנויה.

אבל ייחוד עם עריות אסור מהתורה, שנאמר, "כִּי יִסִּיתָךְ אֲחִיךָ בֶּן אִמֶּךָ",

שלמה, אני ארבה, ולא אשיב, ונכשל, שנאמר, "וַיִּתְצֵא מֶרְפָּכָה מִמִּצְרַיִם וכו'".

חשיבות הכסף בימי שלמה

קודם שנשא שלמה את בת פרעה נאמר, "אִין כֶּסֶף נְחֹשֶׁב בְּיָמַי שְׁלֹמֹה לְמֵאוּמָה", מחמת שהיה הכסף מרובה מאד. ואחר שנשאה, נתמעט מעט הכסף, ונאמר, "וַיִּתֵּן הַמֶּלֶךְ אֶת הַכֶּסֶף בִּירוּשָׁלַם כְּאֲבָנִים", שכבר נחשב מעט.

מצוות כתיבת ספר תורה

כל אדם מישראל מצווה לכתוב לעצמו ספר תורה משלו, ואפילו אם הניחו לו אבותיו ספר תורה, שנאמר "וַיִּעֲתֶה כְּתָבוּ לָכֶם אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת".

והמלך מצווה לכתוב לעצמו שני ספרי תורה, שנאמר, "וְכָתַב לוֹ אֶת מִשְׁנֵה הַתּוֹרָה הַזֹּאת". אחת יוצאת ונכנסת עמו. ואחת מונחת לו בבית גזיו. וזו שיוצאת ונכנסת עמו, עושה אותה כמין קמע, ותולה אותה בזרועו, שנאמר "שְׁוִיֶּיִתִּי ה' לְגִנְדִי תָמִיד כִּי מִיְמִינִי בֵּל אָמוּט", יוצא למלחמה מוציאה עמו, נכנס הוא מכניסה עמו, יושב בדין היא עמו, מיסב היא כנגדו, שנאמר "וְהִיָּתָה עִמּוֹ וְקָרָא בּוֹ כָּל יְמֵי חַיָּיו". אבל אינו נכנס בה לא לבית המרחץ ולא לבית הכסא, שנאמר, "וְהִיָּתָה עִמּוֹ וְקָרָא", ללמד שתהא עמו רק במקום שמותר ללמוד בו.

כתב עברי

מבואר בגמרא שכתב עברי, של בני עבר הנהר, הוא כתב ליבונהא.

- רש"י מפרש, שהוא כתב של אותיות גדולות, כעין אותן שכותבים בקמיעות ומזוזות.

תחילת מלכות רומי

בשעה שנשא שלמה את בת פרעה, ירד גבריאלי, ונעץ קנה בים, והעלה עליו שירטון, ועליו נבנה כרך גדול שברומי.

מקראות שנכשל בהן שלמה

אמר רבי יצחק, מפני מה לא נתגלו טעמי תורה, [כגון למה נאסרה לבישת שעטנו ואכילת חזיר], ששני מקראות נתגלה טעמם, ונכשל בהם שלמה גדול העולם.

מקרא ראשון, הוא מה שנאמר למלך, "וְלֹא יִרְבֶּה לוֹ נָשִׁים וְלֹא יָסוּר לְבָבוֹ", כלומר לא ירבה לו נשים שמה יסור לבו, ואמר שלמה, אני ארבה ולא אסור, ונכשל שנאמר "וַיְהִי לְעַת זְקֵנָה שְׁלֹמֹה נָשָׁיו הָיוּ אֶת לְבָבוֹ".

ומקרא שני, הוא מה שנאמר למלך, "וְרַק לֹא יִרְבֶּה לוֹ סוּסִים וְלֹא יָשִׁיב אֶת הָעַם מִצְרַיִמָה לְמַעַן תִּרְבֹּת סוּסֵי", כלומר לא ירבה לו סוסים, שמה ישיב את העם מצרימה במלאכת הבאת הסוסים, ואמר

ולדעת רבי ורבי שמעון בן אלעזר, לא נשתנה הכתב מעולם, אלא מתחילה כך היה הכתב, ונקרא כתב אשורי, משום שהכתב הזה הוא מאושר שבכתבים.

ולפי דבריהם סיבה היתה לכך שלא ידעו לקרוא מה שכתב המלאך.

- לדעת רבי, משום שעזבו את התורה, ושכחו את הכתב שהיה תמיד.

- ולדעת רבי שמעון בן אלעזר, לא שכחו את הכתב, וידעו לקרוא, אבל לא הבינו, כי היה כתוב גימטריא. לדעת רב היה כתוב, "יטת יטת אדך פוגחמט", שהוא בא"ת ב"ש, "מנא מנא תקל ופרסין". ולדעת שמואל היה כתוב, "ממתוס ננקפי אאלרן", ויש לקרוא תחילה את האותיות הראשונות של כל מלה, ולאחר מכן את השניות של כל מילה, וכן הלאה.

מ	מ	ת	ו	ס
נ	נ	ק	פ	י
א	א	ל	ר	ן

ולדעת רבי יוחנן היה כתוב, "אנם אנם לקת ניסרפוי", ויש לקרוא כל מילה מסופה לראשה. ולדעת רב אשי היה כתוב, "נמא נמא קתל פורסין", ויש לקרוא בכל מילה את האות השניה תחילה, ואחר כך את שאר האותיות.

המתפלל צריך שיראה

עצמו כאילו שכנה כנגדו

אמר רב חנה בר ביזנא אמר רבי שמעון

- ויש מפרשים שזהו כתב שנעשה על ידי שממלאים דיו את כל הדף, ומניחים את מקום האות, ונעשית האות לבן, וכל הדף שחור.

- ורבינו תם מפרש, שזהו סוג כתב משונה.

כתב ולשון של תורה

אמר מר זוטרא ואיתימא מר עוקבא, בתחילה ניתנה תורה לישראל בכתב עברי ולשון הקודש. חזרה וניתנה להם בימי עזרא, בכתב אשורית ולשון ארמי. ביררו להם לישראל כתב אשורית ולשון הקודש, והניחו לכותים כתב עברית ולשון ארמית.

דף כב

לדעת רבי יוסי, ראוי היה עזרא שתינתן תורה על ידו, ואף שלא ניתנה תורה על ידו, נשתנה הכתב על ידו, שבימי עזרא נשתנה מכתב עברית לכתב אשורית, שנאמר בעזרא, "ויכתב הנשֶׁתָּן", כלומר כתב שנשתנה, ועל ידי המלאך נשתנה, שכתב לבלשצר, "מנא מנא תקל ופרסין", ולא ידעו לקרותו, כי נכתב בכתב משונה ממה שכתבו בו עד עתה. ודבר זה, שעתיד הכתב להשתנות, כבר נאמר בתורה, "ויכתב לו את משנה התורה הזאת", ללמד שכתובה בכתב העתיד להשתנות, ונקרא הכתב החדש כתב אשורית, משום שעלה עם ישראל מאשור.

נפשיה לשלמא נקיט [=מחזיק עצמו כאיש שלום, שאינו רוצה לגנוב], כלומר מפני שזקנת ותשש כחד, אתה אומר שאני אסורה לך. אמר, קראו לי לבת שבע. "וַתְּבֹא בַת שֶׁבַע אֶל הַמֶּלֶךְ הַחֲדָרָה וְהַמֶּלֶךְ זָקֵן מְאֹד וְאַבְיִשָׁג הַשְּׁוֹנְמִית מְשַׁרְתֵּת אֶת הַמֶּלֶךְ", מלמד שבאותה שעה **בא דוד על בת שבע שלוש עשרה ביאות**, כמניין התיבות שבפסוק. ["בת שבע" נחשבת כתיבה אחת].

כמה קשים הגירושין

אמר רב שמן בר אבא, **בוא וראה כמה קשים גירושין, שהרי דוד המלך התירו לו להתייחד עם אבישג, ולא התירו לו לגרש אחת מנשיו כדי שיוכל לשאת את אבישג.**

ואמר רבי אלעזר, **כל המגרש את אשתו ראשונה, אפילו מזבח מוריד עליו דמעות.**

מיתת האישה

אמר רבי יוחנן ואיתימא רבי אלעזר, אין **אשתו של אדם מתה**, אלא אם כן מבקשים ממנו ממון, בשביל שישלם נדרו, או להשיב מה שגזל, ואין לו לשלם.

ואמר רבי יוחנן, **כל אדם שמתה אשתו ראשונה, כאילו חרב בית המקדש בימיו.**

ועוד מבואר, שאדם שמתה אשתו בימיו: (א) **עולם חשך בעדו**, [כדברי רבי אלכסנדר]. (ב) **פסיעותיו מתקצרות**,

חסידא, המתפלל צריך שיראה עצמו כאילו שכנה כנגדו, **שנאמר, "שְׁוִיִּתִּי ה' לְנֶגְדֵי תְּמִיד"**.

השתמשות בכלי המלך

אין רוכבים על סוסו של המלך. ואין יושבים על כסאו של המלך. ואין משתמשים בשרביטו של המלך. ובכלל הדינים הללו, שאין משתמשים בשום דבר של המלך, כגון משרתת המלך כאבישג.

ודוקא הדיוט אינו משתמש בהם, אבל מלך אחר משתמש בהם, [אחר מותו של זה]. ולכן אבישג אסורה להדיוטות ומותרת לשלמה.

דוד ואבישג

כתוב בתחילת ספר מלכים, **"וְהַמֶּלֶךְ דָּוִד זָקֵן בָּא בַיָּמִים וַיִּכְסְהוּ בַּבְּגָדִים וְלֹא יָחַם לוֹ: וַיֹּאמְרוּ לוֹ עֲבָדָיו וַיִּבְקְשׁוּ לְאֲדָנֵי הַמֶּלֶךְ נְעִרָה בְּתוּלָה וְעִמְדָה לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וַתְּהִי לוֹ סִקְנֵת וְשִׁכְבָּה בְּחִיקָה וְחֵם לְאֲדָנֵי הַמֶּלֶךְ: וַיִּבְקְשׁוּ נְעִרָה יָפָה בְּכָל גְּבוּל יִשְׂרָאֵל וַיִּמְצְאוּ אֶת אֲבִישָׁג הַשְּׁוֹנְמִית וַיָּבֵאוּ אֹתָהּ לַמֶּלֶךְ: וַתִּנְעֶרָה יָפָה עַד מְאֹד וַתְּהִי לַמֶּלֶךְ סִקְנֵת וַתְּשַׁרְתֶּהוּ וְהַמֶּלֶךְ לֹא יָדָעָה"**.

אמרה לו אבישג, שא אותי לאשה. אמר לה, את אסורה לי, כי כבר יש לי שמונה עשרה נשים. אמרה לו, חסריה לגנבא, [=כשהגב חסר, שאינו מוצא מקום לגנוב],

אשה [קודם שנבעלה פעם ראשונה], **גולם היא**, [כלומר לא נגמרה יצירתה, שכן נקרא כלי שלא נגמרה עשייתו, כמו ששינינו במסכת כלים פ"ב מ"ח, גולמי כלי עץ], **ואינה כורתת ברית אלא למי שעשאה כלי**, [שהוא בועלה, כמו] שנאמר, "פִּי בַעֲלֶיךָ עֲשִׂיךָ ה' צְבָאוֹת שְׁמוֹ".

מיתת האיש או האישה

אין איש מת אלא לאשתו, שנאמר "וַיָּמָת אֶלְיָמֶלֶךְ אִישׁ נְעָמִי".

ואין אשה מתה אלא לבעלה, שנאמר "וַיָּאֲנִי בְּבֹאֵי מִפְּדֹן מִתָּה עָלַי רַחֵל".

אין רואים את המלך כשאינו מכובד

אין רואים את המלך, לא כשהוא מסתפר. ולא כשהוא ערום. ולא כשהוא בבית המרחץ. שנאמר, "שׁוֹם תִּשָּׂים עֲלֶיךָ מְלָךְ", שתהא אימתו עליך.

זמני תספורות

המלך מסתפר בכל יום, שנאמר "מְלָךְ בְּיָפְלוֹ תִּחַזְּנֶנָּה עֵינֶיךָ".

וכהן גדול מסתפר בכל ערב שבת, הואיל ומשמרות מתחדשות בו, כלומר מתחלפות, זו יוצאה וזו נכנסת, וצריך שיראו אותו בני המשמרת החדשה ביופיו.

וכהן הדיוט [אסור לגלח את שער ראשו

[כדברי רבי יוסי ברבי חנינא]. **(ג) עצתו נופלת**, [כדברי רבי אבהו].

זיווגו של אדם

זיווגו הראשון של האדם נקבע לפי מזלו, בתחילת זמן ההריון [של הזכר. וזמן זה נקרא ארבעים יום קודם יצירתו, כי אין יצירת האדם מתחילה, אלא ביום ארבעים להריון, אבל קודם לכן נחשב כמים בעלמא]. וכתבו התוס' שעל ידי תפילה אפשר לשנות את הדבר.

וזיווגו השני של האדם נקבע לפי מעשיו, [צדיקה לצדיק, ומרשעת לרשע], ועל זה נאמר "לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים". וזיווג זה קשה לפני המקום כקריעת ים סוף, משום שצריך לשנות את סדרי בראשית על מנת שיתקיים, כי אינה בת זוגו.

אשת נעורים

אמר רב שמואל בר נחמן, **לכל יש תמורה חוץ מאשת נעורים.**

וכן שנה רב יהודה לרב יצחק בנו, **אין אדם מוצא קורת רוח אלא מאשתו ראשונה.**

והדברים הללו אמורים אף באשתו של רב יהודה עצמו, **שקרא עליה את המקרא, "ומוצא אני מר ממות את האשה אשר היא מצודים וחרמים"**, כי אף שהיתה תקיפה, היתה מעברת על מידותיה, והיה מוצא בה קורת רוח.

ואמר רב שמואל בר אונאי משמיה דרב,

אמנם יש חילוק בין זה לזה, שכהן ששתה יין ועבד, עבודתו מחוללת, וכהן שראשו פרוע ועבד, אין עבודתו מחוללת.

איסור שתיית יין לכהן בזמן הזה

לדעת חכמים, אף שמעיקר הדין איסור שתיית יין הוא רק בשעת העבודה, מדברי סופרים אסור לכהנים לשתות יין אף שלא בשעת עבודה, אם יתכן שיזדקקו להם לעבודה. ולכן אף בזמן הזה, מאחר שיש לחוש שיבנה בית המקדש במהרה, ויזדקקו לכהנים לעבודה, מי שיודע מתי זמנו לעבוד, [שמכיר את המשמרת שלו, ויודע באיזה שבוע זמנה לעבוד, או שמכיר את בית האב שלו, ויודע באיזה יום זמנו לעבוד], אסור לשתות יין באותו זמן, ומי שאינו יודע מתי זמנו לעבוד, אסור ביין לעולם, שמא עתה זמנו לעבוד, ואם יבנה בית המקדש יזדקקו לו לעבודה.

ולדעת רבי, אם היה לנו לאסור לכהנים לשתות יין שמא יבנה בית המקדש מהרה, יש לאסור לכל הכהנים לשתות בכל זמן, אף למי שזמן משמרתו אינו עתה, כי כשיבנה הבית מהרה, לא יספיקו לסדר את המשמרות, ומתחילה יעבדו בלא סדר, ויזדקקו אף למי שאינו מהמשמרת של השבוע, אלא שאין לחוש לכך כלל, ומאחר שהבית חרב, מותר לכל הכהנים לשתות יין, אף למי שיודע שהיום זמנו לעבוד.

לגמרי, ולא לגדלו יותר מדאי, אלא] **מסתפר** [לכל הפחות] **אחת לשלושים יום**, שנאמר ביחזקאל, "[וְרֵאשֵׁם לֹא יִגְלַחוּ]", ללמד שאסורים לגלח שערם לגמרי], "וּפְרָע לֹא יִשְׁלַחוּ", ללמד שכשיגיע שערם לכדי שיעור "פרע", שהוא מה שיגדל בשלושים יום, לא יגדלו יותר, אלא יספרו את ראשם. והתספורת תהיה באופן כזה, "כְּסוּם יִכְסְמוּ אֶת רְאשֵׁיהֶם", כלומר ככוסמת שהשיבולים שבה ראשה של זו מגיע בצד עיקרה של זו, וכן יספרו את ראשם, שיגיע ראש שער זה, לצד עיקר השער הסמוך לו.

כהנים שתויי יין ופרועי ראש

הכתוב אומר, "וַיִּדְבֹר ה' אֶל אֶהֱרֹן לֵאמֹר יִין וְשִׁכָר אֶל תִּשְׁתֶּה אֹתָהּ וּבִנְיָד אֲתָדָבְרָאֲכֶם אֶל אֶהֱל מוֹעֵד וְלֹא תִמְתּוּ", ומכאן למדנו, **שכהן ששתה יין, אסור לעבוד בבית המקדש. ואם שתה יין ועבד, מתחייב מיתה בידי שמים.**

והלכה למשה מסיני, שכן הדין לעניין כהן פרוע ראש, [כלומר שגידל שער יותר משלושים יום], שאסור לעבוד בבית המקדש, ואם עבד, מתחייב מיתה בידי שמים. **ובא יחזקאל ורמז זאת**, בכך שסמך דין פרועי ראש, לדין שתויי יין, שנאמר, "[וְרֵאשֵׁם לֹא יִגְלַחוּ וּפְרָע לֹא יִשְׁלַחוּ כְּסוּם יִכְסְמוּ אֶת רְאשֵׁיהֶם:]יין לא יִשְׁתּוּ כָּל פֶּהוּ כְּבוֹאֵם אֶל הַחִצֵּר הַפְּנִימִית".

איסור פריעת ראש לכהן בזמן הזה

מאחר שאין האיסור אלא בזמן העבודה, הכל מודים שבזמן הזה מותר לכהנים לגדל את שערם פרע, ולא אסרו להם שמה יבנה הבית מהרה ויזדקקו להם לעבודה.

- יש אומרים שלא אסרו להם להיות פרועי ראש, כי אם יבנה הבית, מיד יספרו את ראשם, ויהיו ראויים לעבודה. [מה שאין כן אם ישתו יין, לא יוכלו להכשיר אותם לעבודה].

- ורב אשי אמר, שהטעם שלא אסרו להם להיות פרועי ראש בזמן הזה, כי אפילו אם יבנה הבית, ויעבדו כך כשהם

פרועי ראש, אין העבודה מחוללת. [מה שאין כן אם יעבדו שתויי יין, שהעבודה מחוללת].

"עָרַל לֵב וְעָרַל בָּשָׂר"

נאמר ביחזקאל, "עָרַל לֵב וְעָרַל בָּשָׂר לֹא יָבֹא אֶל מִקְדָּשִׁי", ומכאן למדנו, שכהן משומד, שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים [=עָרַל לֵב], וכן כהן שהוא ערל כי סכנה למולו, כגון שמתו אחיו מחמת מילה, ויש חשש שגם הוא ימות אם ימול [=וְעָרַל בָּשָׂר], שניהם פסולים לעבודה. ודבר זה הלכה למשה מסיני הוא, אלא שיחזקאל כתב זאת בספרו.

סליק פרק כהן גדול

פרק שלישי זה בורר

אותה העיר.

אין האחד כופה את חברו לדון בבית דין שאינו חפץ בו, מאחר שתבירו מתרצה בבית דין מומחים אחר של אותו מקום, [ולדעת התוס' כן הדין גם כשמתרצה בבית דין מומחים הרחוק שלושה פרסאות ממקומם], ולא ידונו אלא בבית דין ששניהם חפצים בו.

שלושה דיינים לדיני ממנות

על ידי זבל"א [=זה בורר לו אחד]

כדי שיצא הדין לאמיתו, ויצייתו לו בעלי הדינים, ידונו בפני שלושה דיינים, על ידי שכל אחד מבעלי הדין יברור דין אחד, ושני הדיינים יבררו דין שלישי, וכך יקבל החייב את הדין, כי יאמר, אני עצמי בררתי האחד, ואם היה יכול להפך בזכותי, היה מהפך, והדין יוצא לאמיתו, כי הדיינים יהפכו בזכות שניהם, כי שניהם בררום.

ולדברי הכל לא יתמנה הדין השלישי אלא על ידי הסכמת השנים הראשונים, שהרי אין להם לשבת בדין אלא עם מי שיתרצו בו, [כפי שיתבאר בהמשך].

אלא שלדעת חכמים, רק על ידי שני הדיינים הראשונים מתמנה השלישי.

אבל לדעת רבי מאיר, הדין השלישי מתמנה גם על ידי שני בעלי הדינים, וצריך שיתרצו בו שניהם.

ולדברי רבי יוחנן, כשהאחד אומר לא אדון לפני הדין שברר חברי. רבי מאיר

דף כג

לווה ומלווה שכל אחד מהם אינו רוצה לדון בבית דין שחברו רוצה בו

א. כשאחד רוצה לדון בפני בית דין מומחים של אותה העיר, וחבירו רוצה ללכת לדון במקום הוועד, [שיש בו הרבה תלמידי חכמים, ועדיף על סתם בית דין מומחים].

המלווה כופה את הלווה ללכת לדון עמו בבית הוועד, משום שנאמר "וְעָבַד לְוָה לְאִישׁ מִלּוֹה".

והלווה אינו כופה את המלווה ללכת עמו לבית הוועד, אלא ידונו במקומם.

ב. כשאחד רוצה לדון בפני בית דין של אותה העיר, שאינם בקיאים בדיני תורה [כערכאות שבסוריא], וחבירו רוצה ללכת לדון בפני בית דין מומחים של עיר אחרת.

כל אחד מהם כופה את חברו, ללכת לדון עמו בבית דין מומחים שבעיר אחרת, ולא ידונו בפני בית דין שאינם בקיאים שבעירם, אלא אם כן שניהם מתרצים בו.

ג. כשאחד רוצה לדון בפני בית דין מומחים של אותה העיר, וחבירו רוצה לדון בפני בית דין מומחים אחר של

ואין ראוי לתלמיד חכם לשבת בסעודה, אלא אם כן יודע מי יושב עמו, כי גנאי לתלמיד חכם לישב אצל עם הארץ בסעודה.

הפוסל את עדי בעל דינו

הכל מודים שאין אחד יכול לפסול את עדי בעל דינו, [אלא אם יבואו עדים כשרים, שאינם נוגעים בדבר, ויפסלוהו]. ונחלקו האמוראים בגמרא, כיצד ליישב את דברי רבי מאיר, שאמר זה פוסל עדיו של זה.

לדעת ריש לקיש: רבי מאיר וחכמים נחלקו כשאחד קיבל עליו, שיאמינו לעדות עד אחד שיביא בעל דינו כעדות שני עדים, ויחייבוהו על פיו.

- לדברי רבי מאיר, יכול לחזור בו, ולומר, שלא יאמינו לעד אלא כעד אחד, שאין מחייבים ממון על פי עדותו.

- ולדברי חכמים, אינו יכול לחזור בו, ומאחר שקיבל עליו, שיאמינו לעד, הוא מתחייב ממון על פי עדותו.

לדעת רבי אלעזר: רבי מאיר וחכמים נחלקו, כשהאחד בא עם אדם נוסף, ומעיד על משפחת העד של בעל דינו, שהם פסולים, כגון שהם מזרע עבד שלא נשתחרר,

- לדברי רבי מאיר, מאחר שאינו בא לפסול את העד בפני עצמו, אלא את כל

אומר, שאם האחד בירר דיין שאינו מומחה, חבירו יכול לומר, לא אדון לפניו, ואם בירר דיין מומחה, חבירו אינו יכול לעכב. וחכמים אומרים, שגם כשהאחד מברר דיין שאינו מומחה¹, חבירו אינו יכול לעכב.

ולדעת רבין אמר רבי יוחנן [בדף כ"ד] כשהאחד אומר, הדיין שבירר חברי פסול הוא, והעדים שיש לחברי פסולים הם, ונמצאו דבריו על העדים אמת. רבי מאיר אומר, מתוך [=מגו] שנמצאו דבריו על העדים אמת, יש להאמינו גם לעניין הדיין, והדיין שבירר חברו פסול. וחכמים אומרים, שאין לפסול את הדיין שבירר חברו, כל זמן שלא הוכח שהוא פסול, ואין להאמין את הפוסל משום שנמצא כדבריו לעניין העדים.

להכיר עם מי חותם

עם מי דן ועם מי סועד

אין העדים חותמים על השטר, אלא אם כן יודעים מי חותם עימהם, שמא יחתום עימהם עד אחד פסול, ומבטל עדות כולם, [כי עדות שנמצא אחד מהעדים פסול, כל העדות פסולה], ונמצאו הכשרים בושים.

ואין הדיינים יושבים בדין, אלא אם כן יודעים מי יושב עימהם, [שמא ישב מי שאינו ראוי לדון ומקלקל את הדין].

הוספות

¹ כערכאות שבסוריא [תנסי' דף ג' ד"ה א].

לחייבו.

לדעת רב דימי אמר רבי יוחנן [כפירוש השני]: **רבי מאיר וחכמים נחלקו, כשבעל הדין אומר, שיש לו שתי כתות עדים, האומרים כדבריו, ובא שכנגדו להעיד [עם אדם נוסף], שעדי הכת הראשונה הם פסולים.**

- **לדברי רבי מאיר**, זה שאמר, שיש לו שתי כתות עדים, **אינו צריך לברר את דבריו**, כלומר להביא שתי כתות כשרות, ודיו אם תהא אחת מהן פסולה, [ובלבד שיביא שתי כתות כמו שאמר]. **ולפיכך יכול שכנגדו להעיד [עם אחר] על פסול הכת הראשונה**, ואינו נוגע בעדותו, כי בזה לא ירוויח כלום, משום שיפסיד בדין על פי דברי הכת השניה.

- **ולדברי חכמים**, זה שאמר שיש לו שתי כתות עדים, **צריך לברר את דבריו**, כלומר להביא שתי כתות עדים כשרות, ואם לא יהיו שתיהן כשרות, לא יזכה בדין. **ולפיכך שכנגדו אינו להעיד [עם אחר] על פסול הכת הראשונה**, כי הוא נוגע בעדותו, מאחר שעל פי הכת הזו רוצה בעל דינו לחייבו.

ולדעת רבין אמר רבי יוחנן: רבי מאיר וחכמים נחלקו, כשהאחד אומר, הדיין שבירר חברי פסול הוא, והעדים שיש לחברי פסולים הם, ונמצאו דבריו על הדיין אמת.

- **לדברי רבי מאיר**, מתוך [=מגו] שנמצאו

משפחתו, **אינו נחשב כנוגע בעדותו**, ונאמן לפסול את משפחת העד, וממילא נפסל גם העד.

- **ולדברי חכמים**, מאחר שבעדותו רוצה לפסול את עדו של בעל דינו, **נוגע הוא בעדותו**, ואינו נאמן לפסול את משפחת העד.

לדעת רב דימי אמר רבי יוחנן [כפירוש הראשון]: **רבי מאיר וחכמים נחלקו, כשבעל הדין אומר, שיש לו שתי כתות עדים, האומרים כדבריו, ובא שכנגדו להעיד [עם אדם נוסף], שעדי הכת הראשונה הם פסולים.**

- **לדברי רבי מאיר**, זה שאמר, שיש לו שתי כתות עדים, **צריך לברר את דבריו**, כלומר, להביא את שתי הכתות, ואם לא יביא את הכת השניה, לא יזכה בדין. **ולפיכך יכול שכנגדו להעיד [עם אחר] על פסול הכת הראשונה**, ואינו נוגע בעדותו, **כי בכל אופן לא יפסק הדין על פי דברי הכת הראשונה**, ורק כשיביא בעל הדין את הכת השניה, ייפסקו שהדין עמו. [ואז יסמכו על הכת השניה, אף על פי שנפסלה הראשונה, כי אינו צריך להביא שתי כתות כשרות, רק לברר שיש לו שתי כתות עדים כמו שאמר, ואם אחת כשרה דין].

- **ולדברי חכמים**, זה שאמר, שיש לו שתי כתות עדים, **אינו צריך לברר את דבריו**, ודיו אם יביא כת אחת כשרה. **ולפיכך שכנגדו אינו להעיד [עם אחר] על פסול הכת הראשונה**, כי הוא נוגע בעדותו, **מאחר שעל פי הכת הזו רוצה בעל דינו**

¹ העירוני שדעה זו והבאות כולם לבאר דברי רבי אלעזר באו. היספות

עוררין, ואמר, "כבר הורה זקן", אף על פי שאם היה רבי יוסי קיים, היה כפוף ויושב לפני רבי.

תלמידי ארץ ישראל ותלמידי בבל

נאמר, "וְאָקַח לִי שְׁנֵי מְקֻלוֹת לְאַחַד קְרָאתֵי נְעָם וְלְאַחַד קְרָאתֵי חִבְלִים".

נועם – אלו תלמידי חכמים שבארץ ישראל, שמנעימים זה לזה בהלכה [=מעיינים יחד ומתקן זה את דברי זה והשמועה יוצאה לאור].

חובלים – אלו תלמידי חכמים שבבבל, שמחבלים זה לזה בהלכה [=מקשים זה לזה בלשון עז וחמה].

ועוד נאמר, "וְהִנֵּה מְנוֹרַת זָהָב ... וּשְׁנַיִם זֵיתִים עָלֶיהָ ... וַיֹּאמֶר אֵלָהּ שְׁנֵי בָנֵי הַיְצָהָר הָעֵמֶדִים".

בני היצהר – אלו תלמידי חכמים שבארץ ישראל, שמשמנים זה לזה בהלכה כשמן זית.

ושנים זיתים עליה – אלו תלמידי חכמים שבבבל, שמרוורין זה לזה בהלכה כזית, [היינו אילן הזית שהוא מר].

מקום חנופה וגסות הרוח

כתוב בספר זכריה הנביא, "וְאָשָׂא עֵינָי וַאֲרָא וְהִנֵּה שְׁתֵּים נָשִׁים יוֹצְאוֹת וְרוּחַ

דבריו על הדיין אמת, יש להאמינו גם לעניין העדים¹, ועדי חברו פסולים. [ובתנאי שיש לחבירו עדים נוספים, אבל אם אלו עדי היחידים, שרק על פיהם יזכה בדין, ויחייב את זה שבא לפוסלם, אינו יכול לפוסלם, משום שנוגע הוא בעדותו זו].

- ולדברי חכמים, אין לפסול את העדים, כל זמן שלא הוכח שהם פסולים, ואין להאמין את הפוסל משום שנמצא כדבריו לעניין הדיין.

דף כד

בני ארץ ישראל היו מחבבים זה את זה

ריש לקיש שהיה חריף וחכם הרבה, והרואה אותו בבית המדרש, כאילו עוקר הרים וטוחנם זה בזה, וכשראה דבר תמוה בדברי רבי מאיר, קראו פה קדוש, ויישב את דבריו.

רבי מאיר בתלמודו

כל הרואה את רבי מאיר בבית המדרש כאילו עוקר הרי הרים וטוחנם זה בזה.

רבי מקבל דברי רבי יוסי

כששמע רבי את דברי רבי יוסי [שאמר שלא כדברי רבין], קיבל את דבריו ללא

¹ מתוך סוגית הגמרא משמע, שיש להאמין אותו, אף שאומר כן לבדו. אולם מתוך קושיית הגמרא, 'היינו דרב דימי, משמע, שגם בזה יש להאמינו רק כשאחר מעיד עמו על פסול העדים. ומכל מקום, אף שיש לבעל הדין עדים נוספים, אינו נאמן לפסול את אלו, אלא אם כן נמצא כדבריו לעניין הדיין. ויל"ע בזה.

שאינם קרובים], או שקיבלו עליהם דיינים שאינם בקיאים [שלושה רועי בקר], ולאחר מכן באו לחזור בהם מההסכמה הזו:

א. אם הנתבע חוזר בו מקבלתו שאמר תחילה, נאמנים עלי אלו שאם יחייבוני אתן לך, ועכשיו חוזר בו ואומר, לא אשלם על פי הדיינים הללו, אלא על פי דיינים כשרים. לדעת שמואל, הכל מודים שהדין עמו ואינו נותן. ולדעת רבי יוחנן ורבא, רבי מאיר אומר שהדין עמו, וחכמים [שרב נחמן פוסק כמותם] אומרים שאינו יכול לחזור בו.

ב. ואם התובע חוזר בו מקבלתו שאמר תחילה, נאמנים עלי אלו, שאם יזכוך אמחל לך על תביעתי, ועכשיו חוזר בו ואומר, לא אמחל על פי הדיינים הללו, אלא על פי דיינים כשרים. לדעת שמואל, רבי מאיר אומר שהדין עמו, ואין כאן מחילה. וחכמים אומרים שאינו יכול לחזור בו. ולדעת רבא, הכל מודים שאינו יכול לחזור בו. [ודעת רבי יוחנן לא התבארה בזה אם כשדברי שמואל או כדברי רבא].

ולדעת ריש לקיש, מחלוקת זו שנחלקו בה החכמים הללו, אם אחד מהם יכול לחזור בו, אין זה אלא כשבא לחזור קודם שנגמר הדין, אבל לאחר גמר דין, הכל מודים שאין יכול לחזור בו.

ולדעת רבי יוחנן [שרב נחמן פוסק כמותו], מחלוקת זו שנחלקו בה חכמים, אם אחד מהם יכול לחזור בו, אין זה

בְּכַנְפֵיהֶם וְלַהֲנִיחַ כְּנָפִים כְּכַנְפֵי הַחֲסִידָה וְתִשְׁאַנְהָ אֶת הָאֵיפָה בֵּין הָאֲרָץ וּבֵין הַשָּׁמַיִם: וְאָמַר אֶל הַמְּלֶאֶךְ הַדָּבָר בִּי אָנָּה הִמָּה מוֹלְכוֹת אֶת הָאֵיפָה: וְאָמַר אֶל־לְבָנוֹת לָהּ בֵּית בְּאֶרֶץ שְׁנַעַר."

ואמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי, ששתי נשים אלו הן חנופה וגסות הרוח, שירדו לבבל.

חנופה נותרה בבבל. וגסות הרוח השתרבה לעולם, כמו שאמרו, עשרה קבין של גסות הרוח ירדו לעולם, תשעה נטלה עולם, ואחת כל העולם כולו.

ודבר זה ארע לעולם, משום שהיו עניים בתורה, כמו שאמרו, סימן לגסות הרוח עניות התורה.

תלמוד בבלי

לדברי רבי יוחנן, תלמוד של בבל נקרא בשם תלמוד בבלי, משום שהוא בלול במקרא במשנה ובתלמוד.

ורבי ירמיה אמר, על הכתוב "בְּמַחְשָׁפִים הוֹשִׁיבֵנִי כְּמִתֵּי עוֹלָם", זה תלמודה של בבל, שאין נוחים זה עם זה, ותלמודם ספק בידם.

בעל דין המקבל עליו

לקיים דבר שאינו חייב

שני בעלי דינים שקבלו עליהם קרובים שידונו אותם [אבא או אביך עם שנים

שינצח, ולא התכוון לתת לחבירו בלב שלם],
ואסמכתא אינה קונה, ונמצא שהמנצח
 נוטל את הממון בגזל, [ומכל מקום אינו
פסול להעיד ולדון מהתורה כשאר גזלנים, כי
 המשחק בקוביא **סבור שאינו עושה איסור**,
 ואינו כגזלן החוטף מחבירו, שמתכוון לעשות
 איסור, ויש לחוש שיעיד שקר מחמת ממון].
ולדעת רבי יהודה, עצם המשחק בקוביא
אינו נחשב לגזל, [כפי שיתבאר בעזה"י
 בדברי רב ששת], **ומשחק בקוביא אינו**
פסול לעדות ולדון אלא כשזה כל
 עיסוקו, כי **כשאינו עוסק בישובו של**
עולם, [כלומר בדברים המועילים לבריות],
 אינו בקי בטיב דינים ומשא ומתן, ואינו
 ירא חטא, ויש לחוש שיעיד וידון שקר.

ולדברי רב ששת – אמנם דעת רבי טרפון,
 שעצם המשחק בקוביא, נחשב לגזל,
 והמשחק פסול לעדות. אבל **לדעת רבי**
יהודה וחכמים, עצם המשחק בקוביא אינו
נחשב לגזל, כי מעיקר הדין, המנצח זוכה
 בממון, ואין זה **אסמכתא**. >רש"י **מפרש**
שאסמכתא היא, כשמתחייב לתת ממון,
אם יתקיים דבר שבידו לבטלו, כגון אריס,
 שמתחייב לשלם לבעל הקרקע מחצית
 היבול, ואמר, שאם לא יגדל תבואה, ישלם
 לבעל הקרקע כאילו גידל כראוי, הרי זה
 אסמכתא, **כי ודאי לא התכוון לשלם** אלא
 אם יגדל, **אלא שהיה בטוח שיקיים דבריו**,
 ולא יצטרך לשלם. **מה שאין כן המתחייב**
לתת ממון אם יתקיים דבר שאין בידו
לבטלו, כגון משחק בקוביא, שמתחייב
 לתת את הממון למנצח, בזה אין לומר שלא
 התכוון לשלם אלא היה סבור שיזכה,

אלא כשבא לחזור אחרי שנגמר הדין.
אבל קודם גמר דין הכל מודים שיכול
לחזור בו.

וכל זה, כשלא עשו קניין על ההסכמה.
 אבל אם עשו קניין על כך, אף קודם גמר
 דין אינם יכולים לחזור בהם.

הפסולים להעיד ולדון מהתורה

א. עבדים פסולים להעיד ולדון מהתורה,
 כמבואר במסכת בבא קמא [דף פ"ח].

ב. גזלנים פסולים להעיד ולדון מהתורה,
 שנאמר "אל תִּשֶׁת יָדְךָ עִם רֶשַׁע לְהִית עֵד
 חָמָס", ללמד שגזלן החוטא בשביל
 תאות הממון, פסול להעיד, [כי כשם
 שגזל, כך יעיד שקר בשביל טובת הנאה
 שיקבל], וכל שכן שהוא פסול להיות דיין.

הפסולים להעיד ולדון מדברי חכמים

יש שאינם נחשבים גזלנים מהתורה,
אבל חכמים פסלו אותם להעיד ולדון
כגזלנים, משום שדומים הם לגזלנים,
 בכך שעוברים על דברי תורה, מחמת
 חימוד הממון:

א. משחק בקוביא. [=כעין משחקי קלפים,
 שכל אחד נותן ממון, והמנצח נוטל הכל].

לדברי רמי בר חמא – **דעת חכמים**,
שעצם המשחק בקוביא נחשב לגזל, כי
 מעיקר הדין, המנצח אינו זוכה בממון,
משום שאין זה אלא אסמכתא, [שכל
 אחד נותן את הממון, רק משום שסבור

כשישברו את הקוביא שמשחקים בה, ויחזרו בהם חזרה גמורה, שאפילו בחנם לא ישחקו.²

דף כה

אימתי ובמה בדברי רבי יהודה

א. כשחכמים אמרו דין, ובא רבי יהודה וסייג אותו בלשון "אימתי", [כגון כאן בסוגיה, שחכמים אמרו, משחק בקוביא פסול. ואמר רבי יהודה בלשון "אימתי", שהוא פסול רק כשאין לו אומנות אחרת].
לדעת רבי יהושע בן לוי ורבי יוחנן לא בא רבי יהודה לחלוק על דברי חכמים, אלא לפרש את דברי חכמים. ולדעת רמי בר חמא רבי יהודה בא לחלוק.

ב. וכשחכמים אמרו דין, ובא רבי יהודה וסייג אותו בלשון "במה דברים אמורים", [כגון מה ששינו במסכת עירובין דף פ"א, שלדברי חכמים, אין מערבים אלא מדעתו של האדם, ואמר רבי יהודה, "במה דברים אמורים, בעירובי תחומין, אבל בעירובי חצירות, מערבין לדעתו ושלא לדעתו"].
לדעת רבי יהושע בן לוי לא בא רבי יהודה לחלוק על דברי חכמים, אלא לפרש את דברי חכמים. ולדעת רבי

משום שאין הדבר בידו, אם יזכה או לא, אלא במזל הדבר תלוי, ולכן, אם אמר שישלם למנצח, **זאי התכוון לכך בלב שלם.**
ור"י מוסיף על דברי רש"י ומפרש, שכשמתנה על דבר שבידו לעשות, אם היה התנאי שישלם כפי מה שראוי לו לשלם, כגון אריס שאמר, שאם לא יגדל תבואה, ישלם לבעלים כאילו גידל כראוי, אין זו אסמכתא, ורק אם היה אומר, שאם לא יגדל כראוי, ישלם אלף זוז, יותר ממה שהיה ראוי לבעל הקרקע, הדבר נחשב כאסמכתא, אבל כשמתנה על דבר שאין בידו לעשות, כמשחק בקוביא, אין זה אסמכתא, אף כשמתחייב לשלם ממון רב. **ורבינו תם מפרש, שאסמכתא היא כשיש התחייבות להפסד בלבד, שאומר, אם לא אעבד את הקרקע, אשלם, שאינו מתכוון לכך, כי אין לו שום רווח בזה, מה שאין כן משחק בקוביא, שכשם שעלול להפסיד, כך יכול לזכות, ומאחר שרוצה לזכות אם ינצח, מתכוון לקניין גמור בין ינצח בין יפסיד - ומאחר שאין כאן אסמכתא, נמצא שהמנצח נוטל את הממון בדין, ואין לפסול את המשחק להעיד ולדון¹. אולם כשזה כל עיסוקו, ואינו עוסק בישובו של עולם, [כלומר בדברים המועילים לבריות], אינו בקי בטיב דינים ומשא ומתן, ואינו ירא חטא, ויש לחוש שיעיד וידון שקר ופסול לכך.**

ופסולים אלו חוזרים לכשרותם,

הוספות

¹ בתוסי' מבואר, שכל זה כשמעות המשחקים על הדף, שהוא קנוי למי שהרוויח לזכות בו את המעות, אבל כשמשחקים באמנה, אפילו הקנו זה לזה, לא קנה המנצח, שאסמכתא גמורה היא ואין קניין מועיל לה.

² דין זה כתוב בברייתא בדף כ"ה, אמנם מתוך פירוש רש"י לברייתא נראה, שהברייתא הזו פוסלת משחק בקוביא, [אף כשעושה זאת באקראי, ואם כן הטעם שהוא פסול, כי הוא נחשב כגולן], משום [שהמנצח נוטל את הממון שלא כדין, שאין זה אלא] אסמכתא, [ואסמכתא אינה קונה], ואם כן יתכן שגם דין הכשרתו האמור כאן, הוא לדעת הפוסלים אותו משום גזל, אבל לדעת הפוסלים אותו משום שאינו עוסק בישובו של עולם, מסתבר שמשעה שהיה לו אומנות אחרת, יהיה כשר, אף על פי שלא עזב את הקוביא.

יוחנן רבי יהודה בא לחלוק.

הראה את עצמו בצער על חטאו, [שגידל שערו וצפרניו], אין די בכך להחשיבו כבעל תשובה ולהכשירו, כי יתכן שלא שב מחטאו, אלא מראה כן לאחרים כדי שיקבלוהו. ורק כשילך למקום שאין מכירים אותו, ויתנהג שם כן, אין בכך מעשה ערמה אלא תשובת אמת. וכן אם ימצא אבדה חשובה, וישיבנה לבעליה, ניכר שחזר בו מחמדת הממון.

עוד פסולים מדברי חכמים

[נוסף על הנזכר בדף כ"ד]

ב. החוטאים בהלוואת ריבית.

בבא מציעא מבואר, שהלווה בריבית, והמלווה בריבית, שניהם עוברים באיסור תורה, ומאחר שחוטאים בכך על ידי חמדת הממון, הרי הם כגזלנים, שפסולים להעיד ולדון.

עוד פסולים מדברי חכמים

[נוסף על הנזכרים לעיל]

ג. מפריחי יונים.

- בבבא אמרו, שמפריחי יונים הם כמשחקים בקוביא, שכל אחד נותן ממון, ומתנים ביניהם, שמי שתגיע יונתו ראשונה, או מי שתנצח יונתו את יונת חבירו, [והוא הדין לבהמה וחיה], יקבל את כל הממון.

כשהלוואה בריבית שאינה קצוצה אין כאן איסור תורה, ואם כן הדבר פשוט שפסולם להעיד ולדון הוא מדברי חכמים בלבד, שהרי אינם כגזלנים מהתורה. ומכל מקום גם כשהלוואה בריבית קצוצה האסורה מהתורה, פסולם להעיד ולדון הוא מדברי חכמים בלבד, כי אינם דומים לגזלנים החומסיים ממון מחבריהם על כרחם, שהרי בהלוואת ריבית הדבר נעשה בהסכמה, ואינו נראה להם כאיסור.

ופסולים אלו חוזרים לכשרותם, כשיקרעו את השטר שיש בו ריבית, ויחזרו בהם חזרה גמורה, שאפילו לנוכרי לא ילוו בריבית.

ויש לשנות את שני הדינים¹, מפריחי יונים ומשחקים בקוביא, כי אם היו שונים רק דין משחק בקוביא, היה ניתן לומר, שהמשחק בקוביא, סבור שבידו לנצח, כי בקי במשחק, ולכן אם הפסיד אסמכתא היא, ואינו מחויב לתת מהדין, כי לא התכוון לכך, מה שאין כן מפריחי יונים, שאין הדבר תלוי בדעת המפריח, ואם כן אין כאן אסמכתא, אלא באמת התכוון לתת למי שינצח, ומהדין זכה

תשובת טבח שהוציא טרפות מתחת ידו

טבח שהוציא טריפות מתחת ידו, [שלגרסת הגמרא גם הוא נפסל בכך לעדות, ומכל מכל אין לאכול משחיטתו עד שיעשה תשובה]. אם

הוספות

¹ סברא זו היא רק כדעת האומרים, שפסול משחק בקוביא ומפריחי יונים הוא מחמת שנחשבים כאסמכתא. אולם לדעת האומרים שפסולם משום שאינם עסוקים בישובו של עולם, לכאורה יש לפרש את המשנה כרבי חמא בר אושעיא, שמפריחי יונים היינו ארא.

המנצח, ואינם פסולים. **ואם היו שונים רק דין מפריחי יונים, היה ניתן לומר, שמפריח יונים בידו לנצח, כי יודע לזרז את יונתו, ולכן אם הפסיד, אסמכתא היא, ואינו מחויב לתת מהדין, מה שאין כן משחק בקוביא, שאין הדבר תלוי בידו אלא במזל, ואם כן אין כאן אסמכתא, ומהדין זכה המנצח, ואינם פסולים.**

ב. חמסנים [הנוטלים בכח דברים של אחרים אך משלמים להם על כך]. לפי הפירוש הראשון בתוס', מאחר שנותנים ממון עבור החפץ שלוקחים, אין כאן איסור תורה של "לא תחמד", ולכן אינם פסולים אלא מדברי חכמים. ולפי הפירוש השני בתוס', אם הבעלים מתרצים על ידי כפיית החמסנים, אין כאן איסור תורה, אלא שראו חכמים, שהחמסנים לא היו חוששים לכך, והיו נוטלים אף בלא שיתרצו הבעלים, ולכן פסלו אותם, [ואם כן גילו שהם פסולים גמורים].

ג. רועים. מתחילה לא אמרו חכמים שהם פסולים, אף כשהיו מרעים בהמות בשדות אחרים, כי היו סבורים, שנכנסו לשם הבהמות מעצמם, ולא בכוונת הרועים. אולם כשראו שהרועים מתכוונים לכך, אמרו חכמים שהם פסולים, כשאר הגזלנים. ולדעת רבי יהודה, הרועה פסול, גם אם לא ראו אותו שמרעה בהמותיו בשדות אחרים, שחזקת כל הרועים לעשות כן. ומבואר בגמרא, שהרועה בהמות בשדות, פסול, בין אם רועה בהמות דקות ובין אם רועה בהמות גסות, אבל המגדל בהמות

ופסולים אלו חוזרים לכשרותם, כשישברו את הכלים שבהם מזרזים את יוניהם, ויחזרו בהם חזרה גמורה, שאפילו בחנם לא ישחקו.

ורבי חמא בר אושעיא אמר, שמפריחי יונים היינו ארא, כלומר יודע לשלח יונים לפתות יונים של אחרים לבוא אליו, וגוזל את בעליהם. [ואינם כגזלנים גמורים להיפסל להעיד ולדון מהתורה, משום שיוני שובך ועליה אין בהם גזל אלא מפני דרכי שלום, ואין זה גזל גמור].

ופסולים אלו חוזרים לכשרותם, כשישברו את הכלים שבהם מזרזים את יוניהם, ויחזרו בהם חזרה גמורה, שאפילו במדבר לא ישלחו את יוניהם לפתות יונים לבוא אליהם.

בני אדם נוספים שהוסיפו חכמים לפוסלם מלהעיד ומלדון בתקופה מאוחרת יותר

א. גזלנים הנוטלים מחרש שוטה וקטן מה שמצאו. אף שאין כאן איסור גזל מהתורה, כי חרש שוטה וקטן אין קניינם קניין, ומהתורה מה שמצאו

עשרה שנה, והיה רגיל לומר לשר העיר, שיושבי העיר מועטים הם, ואין לו לבקש מסים מרובים.

וכששר העיר היה מגיע לעיר, אביו של רבי זירא היה חושש שיראה שיושביה מרובים, והיה רוצה שיתחבאו בבתיהם, ולכן היה אומר לחכמים ברמז², "לָדָּ עָמִי בֵּא בְּחֶדְרֶיךָ", ולשאר האנשים היה אומר, 'ריש נהרא אתא למתא' [=שר העיר בא לעיר], 'והאידינא נכיס אבא לפום ברא וברא לפום אבא' [=ועתה ישחוט האב לפני הבן והבן לפני האב, כלומר אם יראה הרבה אנשים, יגבה מהם ממון], והיו הכל מתחבאים בבתיהם.

כאשר עמד למות, אמר, קחו שלוש עשרה מעות הצרות לי בסדיני, והחזירו לפלוני, שנטלתי ממנו לצורך המס, ולבסוף לא היה צורך בהם.

דף כו

גם סוחר שביעית פסולים להעיד ולדון

לדברי רב יהודה, בתחילה היו אומרים אוספי פירות שביעית כשרים, שהרי מותר לאכול את הפירות עד זמן הביעור, ואין שום איסור אם אוספים ואוכלים.

ביתו, אינו פסול, אלא כשמגדל בהמה דקה בארץ ישראל. [רש"י מפרש, משום שיש לחוש שתברח לשדות יותר מהגסה, והחמירו בארץ ישראל יותר משום ישוב הארץ. ותוסי' מפרשים, שיש לחוש שיבאו לרעותה בשדות]. אבל מגדל בהמה גסה, אפילו בארץ ישראל, כשר. [רש"י מפרש, משום שאפשר לשמור שלא תברח לשדות, ותוסי' מפרשים, שלא גזרו שלא יגדלו אותן, משום שצריכים להן לחרישה].

ד-ה . גבאים הממונים לגבות את מסי המלך, ומוכסים הממונים לגבות את המכס¹. מתחילה לא אמרו חכמים שהם פסולים, כי היו סבורים שאינם גובים אלא כפי הקצבה. אולם כשראו שגובים יותר מהראוי, אמרו חכמים שהם פסולים כשאר הגזלנים. ולדעת רבי יהודה אינם נפסלים אלא אם כן ראינו שנטלו יותר מהראוי, אבל מן הסתם אינם עושים זאת, וכשרים הם. וכתבו התוסי', שמכל מקום כשראינו שנטלו יותר מהראוי, יש חילוק בינם לשאר גזלנים, שכל גזלן מחזיר גזלתו, וחוזר לכשרותו, אבל אלו אינם יודעים למי להחזיר, ואינם יכולים לחזור לכשרותם, ואפילו יחזירו, כיון שעודם עוסקים בוה, חשודים לחזור לקלקולם.

אביו של רבי זירא גבאי כשר היה

אביו של רבי זירא היה גבאי המס שלוש

הוספות

¹ מתוך הסוגיה משמע, שגבאים ומוכסים הם עניין אחד, אולם רבינו חננאל כתב: אמר גאון זצ"ל, הני מוכסין לאו משום דשקלי טפי ממאי דקייץ להו פסלינהו רבנן, דאי הכי היינו גבאין, אלא בזמן שהמלכות מטילה מס כך וכך לגבותו מן היהודים, מכל אחד אחד לפי ממונו, כיון דחזי רבנן הני מוכסין, שמעריכין העם, ונושאים פנים למקצתן ומקילין עליהן, ומכבידין על מקצתם יותר מן הראוי, נמצא גזלנין, לפיכך פסלינהו רבנן.

² עיין יד רמה.

מתחת ידם את הממון שהרוויחו באיסור, ויחלקו אותו לעניים.

עיבור שנה על ידי מלמדי זכות על רשעים

רבי חייא בר זרנוקי ורבי שמעון בן יהוצדק היו הולכים לעסיא, לחשב אם השנה צריכה להתעבר. פגש בהם ריש לקיש, ונלווה אליהם, לראות איך יעשו את הדבר.

בדרך ראה אדם הזומר כרם, אמר להם, 'כהן זומר'. [כלומר מאחר ששביעית, ואסור לזמור, ודאי זה הזומר כהן הוא, שהרי הכהנים חשודים על השביעית, משום שמותרים הם בתרומה וקדשים, והשביעית גם היא מקדושת הארץ, ומורים לעצמם היתר בדבר]. אמרו לו, 'יכול לומר לעקל בית הבד אני צריך', [כלומר שאינו זומר לצורך השבחת הכרם, אלא שצריך את הענף להשתמש בו בבית הבד, וכגון שזומר את הענף באופן שאינו משביח את הכרם]. אמר להם, 'הלב יודע אם לעקל אם לעקלקלות' [=לעבור על דת].

שוב ראה אדם חורש, אמר להם, 'כהן וחורש'. אמרו לו, 'יכול לומר אגיסטון אני בתוכי', [כלומר אינו בעל הקרקע, אלא שכיר בתוכה. יש מפרשים שמותר לו לחרוש כי הוא שכיר בקרקע של נוכרי. ויש מפרשים שמותר לו לחרוש אף בקרקע של ישראל משום ארנונא]. אמרו, 'טרודא הוא דין' [=קנתרן הוא זה

ורק הסוחרים בפירות שביעית פסולים, משום שעוברים על מה שכתוב בתורה, "וְהִיְתָה שֵׁבֶת הָאָרֶץ לְכֶם לְאֶכְלָהּ", כלומר לאכילה ולא לסחורה. אולם משרבו הסוחרים, שהיו נותנים מעות לעניים כדי שילכו ויאספו פירות שביעית עבורם, חזרו לומר אחד זה ואחד זה פסולים, כי גם האוספים, מאחר שקיבלו מעות, ונתנו את הפירות לסוחרים, עברו באיסור סחורה בפירות שביעית.

ולדעת בני רחבה, בתחילה היו אומרים, אחד האוסף את פירות שדהו בשביעית, ואחד הסוחר בפירות שביעית, שניהם פסולים. אולם משרבו הגבאים האנסיים, שגובים את הארנונא [=מס המלך מהתבואות כך וכך כורים לשנה] אף בשביעית, התירו חכמים לאדם לחרוש ולזרוע את שדהו בשביעית, כדי לשלם את הארנונא, אבל לא התירו לו לחרוש ולזרוע כדי לסחור, והאוסף תבואתו בשביעית לשלם את הארנונא אינו נפסל לעדות. יש מפרשים שטעם ההיתר הוא משום ששביעית בזמן הזה מדברי חכמים היא, כי בטלה קדושת הארץ. ויש מפרשים שטעם ההיתר הוא משום פיקוח נפש, שאם אין להם לשלם את הארנונא עלולים למות בתפיסת המלך.

וכיצד חוזרים פסולים אלו לכשרותם. לדעת חכמים, פסולים אלו חוזרים לכשרותם, כשתגיע שביעית אחרת, ולא יעשו כן. ולדעת רבי נחמיה, אינם חוזרים לכשרותם, אלא אם יוציאו

קשר רשעים אינו מן המניין

קשר רשעים אינו מן המניין, ואין הולכים אחר רוב רשעים, אלא אחר רוב כשרים, אף על פי שהרשעים מרובים מהם.

שכן מצינו, שסיעת שבנא היתה מרובה מסיעת חזקיה, ששבנא היה דורש בשלושה עשר ריבוא, וחזקיה המלך היה דורש באחד עשר ריבוא. וכשבא סנחריב לצור על ירושלים, לדעת שבנא היה צריך להשלים עמו, ולדעת חזקיה לא היה צריך להשלים עמו. וחשש חזקיה שמא אין הדין עימו, משום שהרוב היו עם שבנא. בא הנביא ואמר לו, "לא תאמרון קֶשֶׁר לְכֹל אֲשֶׁר יאמר הָעַם הַזֶּה קֶשֶׁר", כלומר קשר רשעים הוא, וקשר רשעים אינו מן המניין.

מעשה שבנא

שבנא התגאה למרוד במלכות, והלך לחצוב לו קבר בקברי בית דוד, בא הנביא ואמר לו, "מה לך פה ומי לך פה כי חצבת לך פה קבר... הנה ה' מטלטלך טלטלה גבר" [שטלטול לגבר קשה מטלטול לאשה], "ויעטף עטה" [שפרחה בו צרעת שנאמר בה "יעל שפם עטה"], "צנוף יצנף צנפה כדור" [ניקיפוך חיילות כשורה. ויש מפרשים שתהא כגר שאין לו דירה. ויש מפרשים שיקיפוך ככדור], להגלותך "אֶל אֶרֶץ רְחֹבֵת יְדִים שְׁמָה תָמוּת".

ומטריח בדבריו]. **וכאשר הגיעו לעליה שבאו לחשב בה את עיבור השנה, נטלו את הסולם, שלא יוכל ריש לקיש לעלות עימהם.**

בא לפני רבי יוחנן, ואמר לו, 'וכי בני אדם החשודים על השביעית, [שנעשו סנגורים לרשעים], כשרים לעבר שנה'. שוב אמר, 'אין זו שאלה, שהרי לא עליהם אנו סומכים, ואינם אלא כשלושת רועי הבקר, שאמרו שהשנה צריכה להתעבר, ואמנם עברו את השנה, אבל לא על פי דבריהם, אלא על פי חשבון חכמים', [כמבואר בדף י"ח]. אך דחה תשובה זו, 'אין זה דומה, שהרי שם נמנו חכמים לעבר, ולא סמכו על דברי הרועים, וכאן באים אנו לסמוך עליהם, ורשעים הם, וקשר רשעים אינו מן המניין, ואין לסמוך עליו'. אמר לו רבי יוחנן, 'דא עקא' [=זו צרה], שאתה קורא אותם רשעים.

וכשבאו לפני רבי יוחנן, אמרו לו, 'מדוע שתק כשקרא להם ריש לקיש רועי בקר'. וענה להם רבי יוחנן, 'אפילו היה קורא לכם רועי צאן, לא היה לי מה לומר'.

סחורה באקראי בפירות שביעית

כתבו התוס', איסור סחורה בשביעית, הוא כשמוכר בשוק כעין חנות, אבל פעם אחת באקראי בעלמא, אין איסור.

מה פעל.

התורה נקראת "תושֶׁה"

יש אומרים מלשון תשישות, על שם שהיא מתשת את כוחו של האדם.

ויש אומרים על שם שנתנה בחשאי, מפני השטן, שהיה מקטרג, ואומר, תסתפק לעליונים, ולא ימסרו הלוחות ביד משה.

ויש אומרים שהוא לשון נוטריקון, "תו" רומז לתוהו, "שֶׁה" רומז לתשתית, והכוונה בזה היא, **שהתורה היא דברים בלבד**, שאין בהם ממש, כתוהו שאין בו ממש, **ואף על פי כן היא יסודו של העולם ותשתיתו**, ועליה העולם עומד.

מחשבה מועלת אפילו לדברי תורה

אמר עולא, מחשבה מועלת אפילו לדברי תורה, שנאמר "מִפֶּרַח מִחֻשְׁבוֹת עֲרוֹמִים וְלֹא תַעֲשֶׂנָה יְדִיהֶם תְּשִׁיחַ".

- **יש מפרשים שדאגת הלב על מזונותיו של אדם, מועילה לשכח לימודו**, וכוונת הפסוק, שהקדוש ברוך הוא נותן מזונות להפר את המחשבות על המזונות, שהיו מבטלות את הלימוד.

- **יש מפרשים שמחשבה שאדם מחשב כך וכך אעשה, כך וכך אצליח, מועילה להשביח את הדבר**, שלא תתקיים מחשבתו, **אפילו לדבר תורה**, כגון עד יום פלוני אסיים כך וכך מסכתות בגירסא.

"וְשִׁמָּה מִרְפָּבוֹת כְּבוֹדָךְ קִלּוֹן בֵּית אֲדָנֶיךָ", תנא, הוא ביקש קלון בית אדניו, לפיכך נהפך כבודו לקלון.

וכאשר יצא להשלים עם סנחריב, בא גבריאל וסגר את השער בפני סיעתו. אמרו לו, היכן סיעתך. אמר להם, חזרו בהם. אמרו לו, אם כן שחקת בנו, נקבוהו בעקביו, ותלאוהו בזנבי סוסייהם, והיו מגררים אותו על הקוצים ועל הברקנים.

אמר רבי אלעזר, שבנא בעל הנאה היה. יש מפרשים כמשמעו. ויש מפרשים [משכב זכור].

כי השתות יְהִרְסוּן צָדִיק מֵה פֶּעַל

יש מפרשים, "השתות" אלו צדיקים, שנאמר בהם, "כִּי לֵה' מִצְּקֵי אֶרֶץ וַיִּשֶׁת עֲלֵיהֶם תַּגְּלִי". א"נ "הפלא עצה הגדיל תושֶׁה", ו"צדיק" הוא הקדוש ברוך הוא. וכוונת הפסוק, שאם חזקיהו וסיעתו היו נהרסים, היינו שואלים איזה שכן הקדוש ברוך הוא משלם.

יש מפרשים, "השתות" זה בית המקדש, [על שם שהיתה בו אבן שתיח], וכוונת הפסוק, שאם בית המקדש נהרס על ידי עצת שבנא, היינו שואלים איה נפלאות הקדוש ברוך הוא.

ועולא מפרש, "השתות" אלו מחשבות, [כמו שנאמר "וְלֹא שֶׁת לְבוֹ גַם לְזֹאת"], וכך כוונת הפסוק, אילו מחשבותיו של אותו **רשע** אינן נהרסות, היינו שואלים צדיק

על פי כן מקבל מהם בפרהסיא, מחלל הוא שם שמים.

ומאחר שחוטא בכך מחמת חימוד ממון, דומה הוא לגזלן שחוטא מחמת חימוד ממון ופסול כמותו לעדות ולדון¹.

חשוד על העריות

החשוד על העריות כשר לעדות, [כפי שנתבאר בדף ט', בעניין 'רבע פסול לעדות].

ודוקא לשאר עדויות הוא כשר, אבל אינו נאמן להעיד על אשת איש, שמת בעלה, או גירשה בעלה, ועל ידי זה להתירה לכל כפנויה, כי יש לחוש שמשקר בעדותו, משום שחפץ בה.

גנב ניסן וגנב תשרי

פועל העוסק בדבר שנגמרה מלאכתו, מותר לו לאכול ממה שעוסק בו, [כמבואר בפרק השוכר את הפועלים]. והאריס, מאחר שדינו ליטול חלק בפירות הקרקע עם הבעלים, [למחצה לשליש או לרביע], יש לו רשות לאכול ממה שעושה בו, בדבר שנגמרה מלאכתו, רק מחלקו, ולא מחלק הבעלים.

אמנם אם מורה לעצמו היתר בדבר,

- ויש מפרשים שמחשבה שאדם חושב להעשיר עם לימוד התורה, אינה מחשבת אמת, כי לא יעלה בידו.

ואמר רבה, שכל זה כשעוסק בתורה שלא לשמה, אבל אם עוסק בה לשמה, אין לחוש לכך, [ולא ישכח את לימודו. ויעלה בידו לקיים מה שסבור לעשות. ויעשיר עם לימודו].

הכרזה על הפסולים

- גזלן גמור [החוטף ממון של אחרים], שפסול להעיד ולדון מהתורה, פסול בלא הכרזה, אלא מאחר שנודע שהוא גזלן, הרי זה פסול.

- ושאר הפסולים, שפסלו חכמים, אינם פסולים אלא אחר שיכריזו עליהם בבית דין שהם פסולים מחמת העבירה שבידם.

- ולעניין רועה, נחלקו חכמים. יש אומרים שפסול בלא הכרזה. ויש אומרים שפסול רק אחרי שיכריזו עליו, [ולאחר ההכרזה הוא פסול, אף על פי שאין עדות שגזל בפועל, כפי שנתבאר לעיל, שסתם רועים גזלנים הם].

המקבל צדקה מן הנוכרים

מבואר בגמרא שמי שזקוק לקבל צדקה מהנוכרים, ויכול לקבל מהם בצנעא, ואף

הוספות

¹ לא זכיתי להבין זאת, הלא לכאורה הוא מקבל בפרהסיא, מה שהיה מקבל בצנעא, ואם כן אין לו רווח ממנוי כלל מעצם הפרסום, שהוא בלבד חטא חילול השם, ואם כן החטא שחוטא אינו מחמת חימוד ממון, אלא כעין מומר להכעיס. ושמה אין הגמרא מדברת, אלא במי שהיה יכול לקבל מהם בצנעא, מעט כדי חייו, או הרבה בפרסום, ומחמת חימוד הממון נטל מהם הרבה בפרסום, ויליע בוה. [ומכל מקום גם אם כניס דברנו, מאחר שהלכה כאב"י, שמומר להכעיס פסול לעדות, הוא הדין בנידון זה, המקבל צדקה מהנוכרים פסול לעדות, כשהיה יכול לקבל בצנעא וקיבל בפרהסיא, אף אם לא הרוויח מכך שקיבל בפרהסיא].

היו עדי שקר, וכל מה שהעידו מאותה שעה ואילך אינו כלום. [ומכל מקום, רק מה שהעידו אחר שגמרו את אותה עדות בטל מחמת פסולם. אבל מה שהעידו בשעת עדותם הראשונה לא בטל, אף על פי שהוזמו על החלק הראשון מאותה עדות, ונמצא שכבר שקרו בעדותם קודם למה שאמרו אחרי כן, כי כל זמן שלא גמרו עדותם, יכולים לחזור בהם, ולא נעשו פסולים אלא משעת גמר העדות ששקרו בה].

ולדעת רבא ללשון הראשון, מהתורה אינם נפסלים אלא **מכאן ולהבא**, כלומר משעה שבאו עדים והזימו את עדות הראשונים, אבל כל עדויות שהעידו מאחרי העדות שהוזמו בה ועד עתה, נוכן שטרות שחתמו בהם עד עתה], אינן בטלות. והטעם לכך, כי מסברא אין להאמין למזימים יותר מהזוממים, שאלו שנים, ואלו שנים, וחדוש התורה הוא שיש להאמין למזימים ולא לזוממים, ו**מאתר שחידוש הוא, אין לך בו אלא משעת חידושו**, כלומר משעת עדות האחרונים.

ולדעת רבא ללשון השני, מהתורה הם נפסלים **למפרע** כסברת אביי, אלא **שחכמים תקנו** שלא לפסול עדויות שהעידו קודם שהוזמו, אלא רק **מכאן ולהבא**, משום שעד עתה לא נודע שהם שקרנים, ואם נפסול את עדויותיהם למפרע, יפסידו כל ה**לקוחות** שהחתימו אותם בשטרותיהם.

וכתבו התוס', שיש מי שאומר, [במסכת בבא בתרא], **שלדעת רבא, שני כתות עדים המכחישות זו את זו, שתיהן פסולות לכל**

ואוכל בדבר שנגמרה מלאכתו, ונוטל זאת מלבד חלקו בפירות, **אינו נפסל בכך לעדות** כגזלן, כי סבור שהבעלים אינו מקפיד עליו בדבר מועט ואין בכך חטא, ואינו חשוד לחטוא בדבר שיודע שאסור.

קוברי מתים ביום טוב

לדעת רב פפא, הקובר מתים ביו"ט, חוטא הוא מחמת חימוד הממון, שמקבל שכר על הקבורה, ולכן הוא **פסול לעדות**. [ואותם שקברו מתים ביום טוב של עצרת, נידה אותם רב פפא, ופסלם לעדות].

ולדעת רב הונא בריה דרב יהושע, הקובר מתים ביו"ט, **אינו פסול לעדות**, כי הוא סבור שיש בכך מצווה ואינו חוטא. ואפילו אם נידו אותו על כך, והוא חוזר ושונה בעבירה, אינו נפסל, כי הוא סבור שמוותר לחלל יו"ט בשביל לקבור, ומה שמנדים אותו, אין זה אלא לכפר לו על שחילל יו"ט, ואם כן, מאחר שאינו יודע שיש במעשהו חטא, אינו נפסל לעדות, שהרי אינו חשוד לעבור על איסור ידוע לו, אפילו בשביל ממון.

דף כז

עדים זוממים ממתי נפסלים

לדעת אביי [שהלכה כמותו], עדים זוממים **למפרע** הם נפסלים, כלומר מאחר שהוזמו, והתברר ששיקרו בשעה שהעידו, נמצא שמאותה שעה שהעידו

שאר עדויות שבתורה.

שני עדים כנגד האחד]:

ללשון הראשון – מאחר שאין בפסול האחרונים שום חידוש, הם נפסלים **למפרע**.

וללשון השני – גם בזה הם נפסלים **מכאן ולהבא** משום תקנת הלקוחות.

ב. כשהאחרונים פוסלים את הראשונים, על ידי שמעידים שהם גזלנים, ולא בהכחשת גוף עדותם, בזה סברא פשוטה היא שהאחרונים נאמנים, כי אין מי שמכחיש את דבריהם:

ללשון הראשון – מאחר שאין בפסול האחרונים שום חידוש, הם נפסלים **למפרע**.

וללשון השני – גם בזה הם נפסלים **מכאן ולהבא** משום תקנת הלקוחות.

ורבינו תם מפרש שבסוגיה נאמר עניין אחד:

ג. כשהזים רק עד אחד [וחבירו נפסל בעדות שהוא גזלן]:

ללשון הראשון – מאחר שזה שהזים, אין חידוש בכך שנפסל, שהרי שנים מזימים אותו, ואין אחד במקום שנים כלום, ממילא הוא נפסל **למפרע**.

וללשון השני – גם בזה הוא נפסל **מכאן ולהבא** משום תקנת הלקוחות.

מומר אוכל נבילות לתיאבון

לדברי הכל, מומר האוכל נבילות לתיאבון, **פסול להעיד ולדון**, כי האוכל נבילות מחמת תאבונו, חוטא בכך מחמת

יש מפרשים שלפי דעה זו, אין שום חידוש בפרשת עדים זוממים, במה שהזוממים פסולים, שהרי כן הדין בכל שני כתות עדים המכחישות זו את זו, ואם כן על כרחך לדעה זו, **רבא פסל עדים זוממים רק מכאן ולהבא משום תקנת הלקוחות כלשון השני**, ולא משום שיש חידוש בפסולם.

ויש מפרשים שאף לדעה זו, מאחר שבפרשת עדים זוממים חידשה תורה שהמזימים כשרים, מעתה כל הפרשה נחשבת כחידוש, הן כשרות המזימים ואין פסול הזוממים, ואין לך לפוסלם אלא משעת ההזומה, ואם כן אף לדעה זו **יתכן שלדעת רבא מהתורה עדים זוממים פסולים רק מכאן ולהבא כלשון הראשון**.

נפקא מינה בין שתי

הלשונות בדברי רבא

מתוך הסוגיה עם פירושו רש"י נראה שיש

שני דברים:

א. כשנפסלים הראשונים באופן שאינו חידוש, שיש כת עדים המזימה כל עד זומם בפני עצמו ואחד במקום שנים אינו כלום. [כגון שכל אחד עומד בפני עצמו כנגד שני המזימים אותו, שאם לא כן, אלא באים ארבעה להזים את השנים, אין עדיפות לארבעה על השנים. ודבר זה יתכן כשלדברי הזוממים לא ראו יחד את ההלוואה, אלא כל אחד ראה מחלון אחר, או שהחייב הודה למלווה שתי פעמים, בכל פעם בפני עד אחר, ובאו שני עדים להזים כל אחד על עדותו שבזה אין חידוש במה שהאחרונים נאמנים והראשונים מוכחשים, כי סברא פשוטה היא, שיש להאמין לשנים האחרונים, שמכחישים כל אחד מהראשונים בפני עצמו, ובכל הכחשה יש

שנמצא שקרן בעדות ממון, [על ידי שהזימו את עדותו], נפסל בכך גם לעדות נפשות. וכמו כן מי שחוטא בדבר קל, לאכול נבילות, שהוא רע בכך רק לשמים ולא לבריות, חשוד לחטוא בדבר חמור, להעיד שקר, שהוא רע בכך לשמים ולבריות, [שמפסיד אותם בעדותו].

ולדברי רבא, דעת רבי מאיר שהאוכל נבלות להכעיס, **כשר לעדות**, ואף שלדעת רבי מאיר, מי ששיקר בעדות ממונות הקלה, נפסל גם לעדות נפשות החמורה, אין זה אלא אחר שהוכח שהוא רע לשמים ולבריות [אפילו בעדות ממונות הקלה], אבל אוכל נבילות להכעיס, שלא הוכח כלל שהוא רע לבריות, אינו נפסל לעדות.

הנשבע שבועת שוא

שתי שבועות אסורות משום שבועת שוא. (א) כשנשבע על אבן שהוא אבן, כלומר שנשבע על הידוע ללא צורך, אף שהוא אמת. (ב) כשנשבע על אבן שהוא זהב, כלומר שנשבע לשקר בדבר ששקרו מפורסם.

והנשבע אחת משבועות אלו, רע הוא לשמים ולא לבריות, שהרי אינו מפסיד בכך ממון לחבירו, וגם אינו מרוויח כלום בשבועתו, ולכן **דינו לעניין עדות כדין אוכל נבילות להכעיס**.

בר חמא ניצל מעונש על הריגה

בר חמא הרג נפש. אמר ריש גלותא לרב

חמדת הממון, שמוצא לקנות נבילה בזול, וכבר נתבאר, שכל החוטא מחמת חמדת ממון, פסול לעדות, שהוא בכלל הכתוב, "אַל תִּשֶׁתְּ דָּדְךָ עִם רֵשָׁע לְהִית עֵד חָמָס", הכולל כל מי שחוטא מחמת חמדת ממון, שכשם שחוטא מחמת חמדת ממון, כך ישקר בעדותו עבור טובת הנאה של ממון.

מומר אוכל נבילות להכעיס

מומר האוכל נבילות להכעיס, אינו בכלל הכתוב, "אַל תִּשֶׁתְּ דָּדְךָ עִם רֵשָׁע לְהִית עֵד חָמָס", משום שהאוכל נבילות להכעיס את בוראו, אינו חוטא מחמת חמדת הממון. ונחלקו בו חכמים אם נפסל לעדות.

א. דעת רבי יוסי.

מומר להכעיס כשר לעדות, שהרי לדעתו, החוטא בדבר קל, אינו חשוד על דבר חמור, ומי שנמצא שקרן בעדות ממון, [על ידי שהזימו את עדותו], לא נפסל בכך לעדות נפשות, ואין לחוש שישקר בה. וכמו כן, מי שחוטא בדבר קל, לאכול נבילות, שהוא רע בכך רק לשמים ולא לבריות, אינו חשוד לחטוא בדבר חמור, להעיד שקר, שהוא רע בכך לשמים ולבריות, [שמפסיד אותם בעדותו].

ב. דעת רבי מאיר.

לדברי אביי [שהלכה כמותו], דעת רבי מאיר, שהאוכל נבילות להכעיס, **פסול לעדות**, שכן לדעת רבי מאיר, החוטא בדבר קל, חשוד אף על דבר חמור, ומי

ראשונה, ובעלה כמותה. [נוכר נכלל במה שכתוב לעיל כי בעל אחותו הוא חתן אביו או חתן בעל אמו].

(ו) **גיסו** [=בעל אחות אשתו]. שאשתו ואחותה יש ביניהן קרבה ראשונה, ובעליהן כמותן. [נוכר נכלל במה שאמרו שחתן חמיו פסול].

- והוא הדין בניהם וחתניהם, [סה"כ עוד ששה קרובים].

- ולדעת רבי יוסי בברייתא, [בדף כ"ח] חתן גיסו כשר, [אבל בן גיסו פסול, משום שהוא בעל אחות אמו של בן גיסו, וזה פסול כמבואר באות י'].
[קרבת אחי הורים]

(ז) **אחי אביו** (ח) **ואחי אמו**. שקרובים לו קרבה שניה.

(ט) **בעל אחות אביו** (י) **ובעל אחות אמו**. שאחות אביו ואחות אמו קרובים לו קרבה שניה, ובעליהן כמותן.

- והוא הדין בניהם וחתניהם, [סה"כ עוד שמונה קרובים].

(יא) **חורגו** [=בן אשתו]. שבן אשתו קרוב לאשתו מהכל, והוא כאשתו. וזה פסול לו לבדו, אבל בנו וחתנו של חורגו כשרים להעיד לו.

- **ולדעת רבי יוסי כך היתה משנה ראשונה** :

דודו [=ראשון בשני], ובן דודו [=שני בשני], וכל הראוי לירשו, כלומר **כל הקרובים ממשפחת האב פסולים** להעיד לו.

אבל הקרובים ממשפחת האם, כגון אחי

אבא בר יעקב, לעיין בדינו, ואם יתברר שבאמת הרג, יענישו אותו בעיניו. [יש מפרשים שינקרו את עיניו. ויש מפרשים שיטלו ממנו את ממונו, ויתנו לירשי ההרוג. ויש מפרשים שינדו אותו]. הביא בר חמא עדים, שהעידו על אחד מהמעידים שהרג את הנפש, שהוא גזלן. ועל ידי זה זיכו אותו בדין, כי רב פפי הוכיח מהמשנה, שהלכה כרבי מאיר, שהפסול לעדות ממון, פסול גם לעדות נפשות. נישק בר חמא את רב פפי על רגליו, וקיבל עליו לשלם כל ימיו את מס הגולגולת של רב פפי.

הקרובים שפסולים לעדות

- **לדעת תנא קמא במשנתנו, אלו הם הקרובים הפסולים לעדות מחמת קורבה** [ולדברי רבי יוסי זו משנת רבי עקיבא]:

[קרבת הורים]

(א) **אביו**. קרוב לו מהכל.

(ב) **בעל אמו**. אמו קרובה לו מהכל, ובעלה כמותה.

(ג) **חמיו** [=אבי אשתו]. חמיו קרוב לאשתו מהכל, והוא כאשתו.

- וכשם שאלו פסולים כך בניהם וחתניהם פסולים, [סה"כ עוד ששה קרובים].

[קרבת אחים]

(ד) **אחיו**. שקרוב לו קרבה ראשונה. [נוכר נכלל במה שאמרו שבן אביו פסול].

(ה) **בעל אחותו**. שאחותו קרובה לו קרבה

מזרעם, שנאמר "אִישׁ בְּחֶטְאוֹ יוֹמְתוֹ",
ללמד שאין אדם נענש על חטא אביו או
בנו, אלא על חטאו שלו.

ודווקא כשהבן צדיק, אינו נענש על חטא
אבותיו, **אבל אם אוהז מעשיהם הרעים**
בידו, נענש גם על עוון אבותיו, שנאמר
"פֶּקֶד עֲוֹן אָבֹת עַל בְּנֵים", וזה כשאוחזים
מעשי אבותיהם בידיהם, ככתוב "וְאָף
בְּעֹזֶת אֲבֹתָם אֶתְּם יִמְקֹוּ".

דף כח

מניין שקרובים פסולים לעדות

א. ראשון בראשון. וראשון בשני. ושני
בראשון.

כתוב בתורה, "לא יומתו אבות על בנים
ובנים לא יומתו על אבות", וכוונת הכתוב
לשני אחים ובניהם, ששני האחים הם
האבות, ובניהם הם הבנים. ומבואר
בכתוב, שהאבות אינם נהרגים בעדות
הבנים, ומכאן שבנו ובין אחיו פסולים
להעיד עליו. וכן מבואר בכתוב שהבנים
אינם נהרגים בעדות האבות, ומכאן שאביו
ואחיו אביו פסולים להעיד עליו. ודבר נוסף
יש ללמוד בקל וחומר, שהרי אם בן האח
אינו מעיד, כל שכן שהאח עצמו אינו מעיד.
ואם כן למדנו מכאן על ארבעה פסולים. (א)
אב. (ב) אח [=ראשון בראשון].¹ (ג) בן אח [=שני
בראשון]. (ד) אחי אב [=ראשון בשני].

אמו [=ראשון בשני], ובעל אחות אמו,
כשרים להעיד לו, שאינם ראויים
לירשו. [ודווקא הם כשרים להעיד לו,
אבל הוא פסול להעיד לאחי אמו, כי הוא
ראוי לרשת את אחי אמו].

ודווקא הקרוב לו באותה שעה שראה
את העדות, או שבא להעיד, הוא פסול
להעיד לו, **אבל אם היה קרוב קודם לכן**,
ונתרחק, כגון שהיה חתנו, וראוי לירשו,
[שהבת יורשת את אביה, והבעל יורש אותה],
ואחר מתה אשתו, קודם שראה את
העדות, **הרי זה כשר**.

מתה ביתו ויש לחתנו בנים ממנה

רבי יהודה אומר, אם מתה בתו, ויש
לחתנו בנים ממנה, הרי זה קרוב. [ובדף
כ"ח נחלקו חכמים אם הלכה כמותו]:

- אמר רבי תנחום אמר רבי טבלא אמר
רבי ברונא אמר רב שהלכה כרבי יהודה.
- ורבא אמר רב נחמן וכן אמר רבה בר בר
חנה אמר רבי יוחנן שאין הלכה כרבי יהודה.

מתי אדם נענש על עוון אחרים

כל ישראל ערבים זה לזה, ולכן מי שבידו
למחות ביד אחרים החוטאים, ואינו מוחה
בהם, נענש על כך, שנאמר "וְכָשְׁלוּ אִישׁ
בְּאָחִיו", כלומר יענשו על עוון אחיהם.

ומי שאינו יכול למחות באחרים
מלחטוא, אינו נענש עליהם, ואפילו הוא

¹ הוספות

¹ אח הוא ראשון. בן האח הוא שני. ובן בן האח הוא שלישי.

ב. שני בשני.

זממו לעשות, וכל זה בא להם על ידי צירופם, נמצא שכל אחד נהרג מחמת קרובו. [ורבא דחה דברים אלו, כי לא מחמת קרובו הוא נהרג אלא מחמת שהוזהם על ידי המזימים].

כדי ללמד את הדברים הנ"ל, די היה לכתוב "לא יומתו אבות על בן", ומתוך שכתבה תורה "על בנים" יש ללמוד שגם הבנים אינם מעידים זה לזה, ואם כן **למדנו פסול נוסף. (ה) בן אחי האב** [=שני בשני].

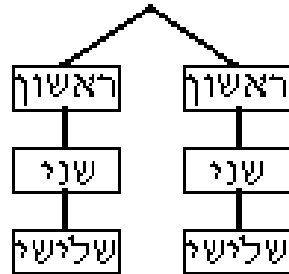
ולדעת רבא – כדי ללמוד את הדינים הנ"ל, די היה לכתוב, "ובן לא יומת על אבות", או "והם לא יומתו על אבות", ואין צורך לחזור ולכתוב **פעם שניה** "ובנים", ומתוך שכתבה זאת התורה, יש ללמוד, שבנים [כלומר קרובים], פסולים לגמרי, אף להעיד לאחרים.

לדעת רב – גם שלישי בראשון וראשון בשלישי פסולים. **שנאמר וי"ו במילה "ובנים"**, לרבות דור נוסף לפסול.

ד. קרבת אם.

ולדעת רבי אלעזר – גם שלישי בשני ושני בשלישי פסולים. **שנאמר "על בנים"**, לתת את פסולי האבות בבנים, וכשם שהשלישי פסול לראשון [כדברי רב], כך השלישי פסול לבנו של הראשון, כלומר לשני.

כדי ללמד את הדינים הנ"ל, די היה לכתוב "אבות" פעם אחת, ובפעם השניה לכתוב, "ובנים לא יומתו עליהם", ומתוך שכתבה תורה "אבות" פעם שניה, יש להוסיף אבות נוספים לפסול, ומאחר שכבר פסלנו את קרובי האב, יש ללמוד מכאן שגם קרובי האם פסולים.

ה. פסולים אף לזכות.

ג. להעיד לאחרים.

כדי ללמד את הדינים הנ"ל, די היה לכתוב "יומתו" פעם אחת, ומתוך שכתבה תורה "יומתו" פעם שניה, יש להוסיף עוד עדות שקרובים פסולים לה, ומאחר שכבר פסלנו את הקרובים לעדות חובה, יש ללמוד מכאן שגם לעדות זכות הם פסולים.

לדעת רמי בר חמא, אמנם מהכתובים יש ללמוד רק זאת, שהקרובים אינם מעידים זה לזה. אולם **מסברא** יש ללמוד ששני קרובים אינם מעידים יחד גם לאחרים, שהרי אם יעידו שני קרובים לאחרים, וימצאו זוממים, יענשו כאשר

ו. לעדות ממונות.

כשם שקרובים פסולים לעדות בדיני

במשנה, שהרי אני חתן אחותו [ובעלה], ומבואר במשנה, שחתן בעל אחותו פסול.

בן אחי חמותי לא יעיד לי – ודבר זה מבואר במשנה, שהרי אני חתן אחות אביו [ובעלה], ומבואר במשנה, שחתן בעל אחות אביו פסול.

בן אחות חמותי לא יעיד לי – ודבר זה מבואר במשנה, שהרי אני חתן אחות אמו [ובעלה], ומבואר במשנה שחתן בעל אחות אמו פסול.

אחי חמי לא יעיד לי – ודבר זה מבואר במשנה שהרי אני חתן אחיו ומבואר במשנה שחתן האח פסול.

בן אחי חמי לא יעיד לי – ודבר זה מבואר במשנה שהרי אני חתן אחי אביו ומבואר במשנה שחתן אחי האב פסול.

בן אחות חמי לא יעיד לי – ודבר זה מבואר במשנה שהרי אני חתן אח אמו ומבואר במשנה שחתן אחי האם פסול.

עדות לאשת הפסול

כשם שאדם קרוב לחורגו [=בן אשתו], כך הוא קרוב לאשת חורגו, ואינו מעיד לה. [וכן הדין בשאר נשות הקרובים].

בסורא אמרו, משום שהבעל כאשתו, כלומר כשם שאשתו היא חמות אשת חורגו, כך הוא עצמו נחשב כחמיה של אשת חורגו, ולכן הוא פסול להעיד לה.

ובפומבדיתא אמרו, משום שהאשה כבעלה, כלומר אשת חורגו נידונית

נפשות, כך הם פסולים לעדות בדיני ממונות, **שנאמר "מִשְׁפַּט אֶחָד יִהְיֶה לָכֶם"**, להשוות דיני ממונות לדיני נפשות.

מידת הקרבה שבה העדים פסולים

[סיכום מהאמור לעיל]

כשאח אחד או זרעו, באים להעיד לאח שני או לזרעו, האחים נקראים ראשונים, ובניהם נקראים שניים, ובני בניהם נקראים שלישיים. וכך הוא דינים:

דרגה (א) **ראשון בראשון** – לדברי הכל העדים פסולים.

דרגה (ב) **ראשון בשני ושני בראשון** – לדברי הכל העדים פסולים.

דרגה (ג) **שני בשני** – לדברי הכל העדים פסולים.

דרגה (ד) **שלישי בראשון וראשון בשלישי** – לדעת משנתנו הם כשרים. **ולדעת רבי אלעזר רוב הם פסולים.** רבינו תם מפרש שהלכה כרב, והם פסולים. אולם בנוסח פירוש רש"י המודפס כתוב שהם כשרים.

דרגה (ה) **שלישי בשני ושני בשלישי** – לדעת משנתנו **ולדעת רב הם כשרים.** **ולדעת רבי אלעזר הם פסולים.** והלכה שהם כשרים.

אופן נוסף שנזכרו בו פסולי קורבה

אחי חמותי לא יעיד לי – ודבר זה מבואר

ולדעת רבינא, אמנם הארוס והארוסה אינם נחשבים כקרובים, ולכן אם מעיד לחובתה מקבלים את עדותו, **אולם** מאחר שעומדים להינשא, יש לחוש שישקר לטובתה, ולכן **אינו נאמן להעיד לטובתה**.

ומסקנת הגמרא, שארוס אינו מעיד לארוסה כלל, לא לזכות ולא לחובה, כי לעניין עדות דינם כקרובים גמורים, משום שפסול קורבה לעניין עדות נובע מכך שהם קרובים בדעתם זה לזה, ומשעת אירוסין כבר נתקרבו, ואין זה דומה לדין קורבה האמור בטומאה אוננות וירושה, שתלוי בקרבת בשר גמורה.

שמואל ופינחס אחיו, היו אחים וגיסי, כי היו נשותיהם אחיות.

קרוב שנתרחק כשר לדון.

דף כט

אוהב ושונא לעניין עדות

לדעת רבי יהודה, אוהב ושונא פסולים לעדות. אוהב זה שושבינו, [לדברי רב, הוא פסול להעיד לו כל שבעת ימי המשתה. ולדברי רבא, מיום הראשון ואילך אינו פסול לעדות!].

כבעלה, שהוא חורגו, ולכן פסול להעיד לה.

אמר רב הונא אמר רב, **מניין שהאשה כבעלה, שנאמר "עֲרוֹת אַחִי אָבִיךָ לֹא תִגְלֶה אֶל אִשְׁתּוֹ לֹא תִקְרַב דְּדִתְךָ הוּא"**, והלא אשת דודו היא ולא דודתו, וקראה **הכתוב דודתו**, ללמד שאשה כבעלה.

אח אחיו

אחי האח [כגון שהיה אחיו מן האב בלבד, וזה אחיו מן האם בלבד]. **לדעת רבי ירמיה**, פסול. **ולדעת רב חסדא, כשר**.

שני מחותנים

שני מחותנים [אבי חתן ואבי הכלה], אינם קרובים מחמת נשואי בניהם, **ומעידים זה לזה**.

קרבת ארוס וארוסה

לדעת רבה בר בר חנה, ארוס מעיד לארוסה, משום שאינם נחשבים כקרובים אלא אחר הנישואין, כמו שאמר עולא, שאין דינה כנשואה, לעניין שאם מתה, בעלה אינו אוגן ומטמא לה, ולא יורש אותה, וכן אם הוא מת, היא אינה אוננת ומטמאה לו.

הוספת

¹ כן נראה מפשטות הסוגיה, שדברי רבא באים לבאר את דעת רבי יהודה, ורבנן האמורים בגמרא, הם אמוראים שאמרו זאת משמו של רבא, [ואם כן מה שאמרו מיום ראשון ואילך, היינו אחר היום הראשון, אבל ביום הראשון הוא פסול

שָׁנוּן אִישׁ עֲנָה בְּרַעְהוּ יַד שְׁקָר", [כלומר כמה מיני מיתות באים על ידי עד שקר], ויתיראו מלשקר, שמא ימותו בדבר. ורב אשי אמר, שלא ימנעו מלשקר בשביל כך, כי יאמרו, שהם לא ימותו קודם זמנם, כמאמר בני אדם, שב שני הוה מותנת [=שבע שנים יש דבר], ואיניש בלא שניה לא שכיב [=ואדם לא מת קודם זמנו].

ולדעת נתן בר מר זוטרא, כך אומרים להם, **סהדי שקרי אאוגרייהו זילי**, כלומר עדי השקר בזויים הם בעיני השוכרים אותם, כמו שנאמר בענין עדי השקר שאמרו לאחאב לשכור, כנגד נבות היזרעלי, שאמרו לו כך, "וְהוֹשִׁיבוּ שְׁנַיִם אֲנָשִׁים בְּנֵי בְלַעַל נְגִדוּ וַיַּעֲדְהוּ", הרי שקראו להם הבאים לשוכרם בשם גנאי, וכשישמעו זאת העדים, יחזרו בהם, כי לא ירצו להיות בזויים.

עדות הודאה

א. כשעדים אומרים, "יודעים אנו שראובן חייב ממון לשמעון, שהרי לוי **אמר לנו זאת**". אין מחייבים את ראובן על פי עדותם, כי הם לא ראו שראובן לווה, ולא ראו שראובן הודה.

ב. וכשעדים אומרים, "יודעים אנו שראובן חייב ממון לשמעון, שהרי כך **אמר לנו ראובן בעצמו**". גם כן אין מחייבים את ראובן על פי עדותם, משום שפעמים אדם אומר לאחרים שחייב

ושונא, כל שלא דבר עמו שלשה ימים באיבה.

ולדעת חכמים, לא נחשדו ישראל להעיד שקר משום איבה ואהבה, **וכשרים**.

ודוקא בעדות נחלקו, אבל בדין מודים חכמים שפסול לדונו, כי מאחר ששונא אותו, לא ימצא לו זכויות.

תלמידי חכמים ששונאים זה את זה

שני תלמידי חכמים ששונאים זה את זה, אינם יושבים לדון בבית דין אחד.

מה אומרים לעדי ממונות

כדי שלא יבואו להעיד שקר

לדעת רב יהודה, כך מזהירים עדי ממונות שלא ישקרו, אומרים להם, **שבעבור עוון עדי שקר גשמים נעצרים**, שנאמר "וַיִּשְׂיֹאִים רְרוּחַ וַנִּשֵּׁם אֶין אִישׁ מִתְהַלֵּל בְּמִתַּת שְׁקָר", ויתיראו מלשקר שמא עליהם יבוא הרעב.

ורבא אמר, שלא ימנעו מלשקר בשביל כך, כי יאמרו, שהם לא ירעבו, כמאמר בני האדם, שב שני הוה כפנא [=שבע שנים יש רעב], ואבבא אומנא לא חליף [=ועל פתח בעל המלאכה לא עובר הרעב].

ולדעת רבא, כך אומרים להם, **שבעבור עוון עדי שקר בא דְּבַר**, שנאמר "מִפִּיץ וְחָרַב וְחָץ

הוספות

לעדוּת]. אולם הגאון בעל "פורת יוסף" מפרש, שדברי רבא באים לבאר את דברי חכמים, ורבנן האמורים בגמרא הם חכמי המשנה, וכך צריך לומר, יורבנן [מאי סברין], משמיה דרבא אמרי אפילו מיום ראשון ואילך' [ואם כן הכוונה שאפילו ביום הראשון הוא כשר לעדות].

הודאה גמורה, כי כשיש עדים על ההודאה, אין אדם מודה אלא באמת, ועל פי עדות זו ראובן חייב לשלם.

אבל אם שמעון אמר לעדים "אתם עדיי", וראובן לא הסכים שיעידו, אין בהודאתו כלום, ואין מחייבים אותו על פי העדות שהודה.

האם טוענים לבעל הדין טענות

זכות כשאינו יודע לטעון בעצמו

א. בדיני ממונות. אין טוענים עבורו, [כפי שנתבאר לעיל באות ג].

ב. בדיני נפשות [חוץ ממסית]. טוענים עבורו.

ג. בדין מסית. אין טוענים עבורו, שנאמר, "וְלֹא תִחַמְל וְלֹא תִכְסֶּה עָלָיו". וכן היה בדינו של נחש הקדמוני, שהסית את חוה לאכול מעץ הדעת, שהיה אפשר לטעון עבורו טענות זכות, [דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעים, ואם כן היה יכול לומר לקדוש ברוך הוא, לא היה לה לשמוע לי, אלא לציווי הקדוש ברוך הוא], ולא טען לו הקדוש ברוך הוא טענה זו.

וכתבו התוס', שלא כל מסית יכול לטעון טענה זו, שרק הנחש, שלא נצטווה שלא להסית, ונענש על מה שחטאה חוה בגללו, יכול לומר לא היה לה לשמוע לי, אבל מי שנצטווה שלא להסית, נענש על עצם הסתתו, ועל זה אינו יכול לטעון כלום.

מניין שכל המוסיף גורע

א. בעניין עץ הדעת ציווה הקדוש ברוך

גמון, אף שאינו חייב, ועושה זאת כדי שלא יחזיקוהו לעשיר.

ג. וכשעדים אומרים, "יודעים אנו שראובן חייב ממון לשמעון, שהרי ראינו ששמעון תבע את ראובן, והודה לו ראובן על חובו". בזה הדין תלוי.

אם ראובן אומר, "איני חייב כלום, ומה שהודיתי לו, לא היה אלא בשחוק", ראובן נאמן, ואין מחייבים אותו על פי העדים, כי פעמים כשאדם תובע את חברו בשקר, הוא משטה ושחוק עמו, ומודה לו, ואין כוונתו להודות. ואם ראובן אומר, "לא אתן לך עד שתביא עדים שלויתי ממך", אין אנו טוענים במקומו, שהודה לו בשחוק, אלא מאחר שהודה בפני עדים שחייב ישלם. ודווקא לו אין טוענים זאת, אבל אם מת ראובן, ובא שמעון לתבוע את הירשים על סמך ההודאה הזו, אנו טוענים לירשים, שלא הודה אביהם באמת, אלא שיטה בשמעון.

ואם ראובן אומר, "לא הודיתי לשמעון". לדעת אב"י, הוחזק שקרן, שהרי עדים אומרים שהודה. ולדעת רבא, כשאדם מודה בשחוק, שוכח הוא את הודאתו, ולכן יתכן שהודה בשחוק, ושכח, ולכן אומר שלא הודה כלל, ואינו מוחזק בזה לשקרן.

ד. וכשעדים אומרים, "יודעים אנו שראובן חייב לשמעון, שהרי בפנינו הודה ראובן לשמעון על חובו, ואמר זאת אחר שעשו אותנו עדים על כך". כך הדין:

אם ראובן החייב אמר להם "אתם עדיי", או ששמעון התובע אמר להם "אתם עדיי" וראובן שתק, יש כאן עדות על

ישמעאל ברבי יוסי, יש בכך ראייה שחייב להם ממון, כי בשעת מותו לא אכפת לו אם יחשבוהו כעשיר, ולא יאמר שחייב ממון, אלא כשבאמת חייב, ולא כדי שלא להשביע את עצמו. **ולדעת רבי חייא, אין בכך ראייה שחייב להם ממון, כי יתכן שאמר זאת רק כדי שלא להשביע את בניו,** כלומר שלא יראו כבעלי ממון השבעים מממון, אבל באמת אינו חייב כלום.

וכשהוציאו ממון מהירשים על פי דעת רבי ישמעאל ברבי יוסי, אף שלפי דעת רבי חייא נעשה הדבר שלא כהלכה, אמר, "כבר הורה זקן", ולא החזיר את הממון הזה ליורשים.

כתיבת שטר על חוב שיש בו עדי הודאה

הלוואה בשטר עדיפה מהלוואה בעל פה לכמה דברים, [כגון לגבות ממשועבדים, ושלא יוכל הלווה לומר פרעתין]. **וכשאדם לווה מחבירו בלא שטר,** [ובלא עדים], **הוודה לו על כך בפני עדים,** [באופן שיש לסמוך על עדות ההודאה כמבואר לעיל].

אם החייב אמר לעדים שיכתבו את החוב בשטר, או שבשעת ההודאה עשה קניין על חובו, [כלומר שעבד את נכסיו למלווה לתשלום חובו], **כותבים זאת בשטר,** [שסתם קניין לכתובה עומד], **ומעתה נעשית ההלוואה כהלוואה בשטר.** [אולם אם החייב חזר בו קודם שנכתב השטר, הרשות בידו, ויכול לומר, לא תכתבו שטר]. ואם בא לידינו

הוא שלא יאכלו ממנו, והזהיר שהעונש על כך הוא מיתה, **וחוה הוסיפה לומר לנחש, שהקדוש ברוך הוא ציווה גם שלא לגעת בו, ומתוך כך בא הגירעון,** שדחף נחש את חוה על האילן עד שנגעה בו, ואמר לה, ראי שאין מיתה על הנגיעה, אף על האכילה לא תמותי.

ב. במידות הארון נאמר, **"אֲמַתִּים וְחֻצֵי אָרְכוֹ",** ואם לא היו מוסיפים את האות אל"ף, וכותבים מתים [=מתאים], היה שיעורו גדול יותר, הרי שבתוספת האל"ף נגרע השיעור.

ג. בעניין מניין היריעות נאמר **"עֶשְׂרֵי עֶשְׂרֵה יְרִיעֹת"** [=אחד עשרה יריעות], ואם לא היו מוסיפים את האות עי"ן וכותבים שתי עשרה, היה מניין מרובה יותר הרי שבתוספת העי"ן נגרע השיעור.

האם אדם אומר דברים שלא להשביע את עצמו או את בניו

א. מי שאמר שהוא חייב ממון לאנשים מסוימים, אין מזה ראייה שבאמת הוא חייב להם, **כי יתכן שאמר זאת רק כדי שלא להשביע את עצמו,** כלומר שלא יראה כבעל ממון השבע מממון, אבל באמת אינו חייב להם. ולולא הסברא הזאת היה משלם על פי הודאתו, ואינו יכול לומר, משטה הייתי בהם, כי אין אדם משטה אלא במי שתובע אותו, אבל אלו לא תבעו אותו כלל, ולמה ישטה בהם.

ב. מי שאמר קודם מותו, שהוא חייב ממון לאנשים מסוימים. **לדעת רבי**

ב. וכשהיתה ההודאה בפני שלושה
[בהודאת חוב];

– **לדעת רב, כותבים** את ההודאה בשטר, הואיל והודה בפני שלושה, שהם כבית דין, ולבית דין יש כח להפקיע את רכושו, לעשות את החוב כמלווה בשטר, שהפקר בית דין הפקר. [אולם למעשה לא נהג כן רב, אלא חשש לדברי רב אסי].

– **ולדעת רב אסי, אין כותבים** את ההודאה בשטר, אף על פי שהודה בפני שלושה, כי לא התכוון אלא שיהיו עדים בדבר, ולא שיהיו דיינים.

– **ולדעת רב אדא בר אהבה, אם הודה** בפני שלושה שכבר **היו יושבים יחד קודם להודאתו**, אין ראייה שהתכוון שיהיו דיינים אלא עדים בלבד, **ואין כותבים** את החוב בשטר. **אבל אם הוא אסף אותם שיהיו שלושה**, הרי הראה שרוצה להודות בפני שלושה, ואם כן כוונתו שיהיו כדיינים, ולכן **כותבים** את החוב בשטר.

– **ולדעת רבא, אם הודה סתם בפני** שלושה, אין ראייה שהתכוון שיהיו דיינים, אפילו אם הוא אסף אותם, ואין כותבים את החוב בשטר. **ורק אם אמר להם בפירוש, שיהיו כדיינים, כותבים** את החוב בשטר.

– **ולדעת מר בר רב אשי, אפילו אסף** שלושה, ואמר להם שיהיו כדיינים, והודה בפניהם, אין כותבים את החוב בשטר. **ורק אם ישבו כדרך דיינים**

שטר, שחתומים בו שני עדים, וכתוב בו, 'בפנינו הודה פלוני', הרי זה ככל שטר חוב, אף על פי שלא כתבו בתוכו שנכתב בצוואת החייב, או שנעשה קניין, כי בוודאי לא היו כותבים את השטר, אלא אם כן היה רשאים לעשות זאת.

וכשלא אמר להם לכתוב זאת בשטר, ולא עשה קניין על כך, פעמים אינם כותבים זאת, ואין כאן אלא הלוואה בעל פה, **ופעמים כותבים** זאת, ויש כאן הלוואה בשטר:

א. כשהיתה ההודאה בפני שני עדים, אין כותבים את החוב בשטר, ואין כאן אלא הלוואה בעל פה.

ודווקא בהודאת חוב של מטלטלין, **אבל אם הודה לו שקרקע** שמוחזק בה שייכת לתובע. **לדעת מר זוטרא** [שהלכה כמותו], מאחר שקרקע בחזקת בעליה עומדת, ואינה מחוסרת גביה, **כותבים** שטר על כך, שאין זה שטר גביה, אלא גילוי מילתא בעלמא, שהקרקע של התובע. **ולדעת אמימר, גם בזה אין כותבים.**

ולפי ההלכה שבהודאת קרקע כותבים שטר. **דעת רבינא, שכן הדין גם בהודאת מטלטלין שהם בעין**, שההודאה אינה כהודאה על חוב, אלא מגלה שמה שברשותו של המודה שייך לתובע, **וכותבים** שטר על כך. **ולדעת רב אשי,** מאחר שהם ברשות המודה, ועדיין מחוסרים גביה, **אין כותבים** את השטר, ככל הודאה במלווה על פה.

צריכים לכתוב את השטר בנוסח של דיינים, ולא בנוסח של עדים.

ואם מת אחד מהם קודם שחתמו, צריכים לכתוב בפירוש, "במותב תלתא הוינא וחד ליתוהי" [=במושב שלושה היינו ואחד מת], ואם לא כתבו זאת, וחתמו שנים, יש לחוש שלא היו מתחילה אלא שנים, ולא היה להם לכתוב את השטר ואם כן השטר פסול.

ואם כתוב בשטר, שעשו אותו על פי הוראת אדם גדול, אין לחוש שטעו לעשות שטר על פי שנים, ובוודאי היו מתחילה שלושה.

מי סידר הגמרא

כתב רש"י, שבית דין של רב אשי היה ראש בימי רבינא, ושניהם סדרו גמרא של תלמוד בבלי.

ראיתי אביכם שהטמין מעות והן של

מי שמת אביהם, ואמר להם אדם אחד, אני ראיתי את אביכם שהטמין מעות בשידה תיבה ומגדל, ושל פלוני הן, או של מעשר שני הן.

- אם אמר להם, שהם טמונים, במקום, שהוא עצמו לא יכול לקחתם משם, כגון שאמר שטמונים בביתם, אין בדבריו כלום, ונוטלים את המעות לעצמם.

- ואם אמר להם, שהם טמונים, במקום, שהוא עצמו יכול לקחתם משם, כגון

במקום קבוע לדין, ושלחו לחייב לבוא לפניו לדין, ובא והודה בפניהם, מאחר שמתפרסם החוב על ידי העמדתו בדין, כותבים את החוב בשטר.

באלו מקומות הלכה כמו בר רב אשי

א. ברוב הש"ס.

לפירוש רש"י, ורבינו גרשון, וריב"ן, אין הלכה כמותו. ולפירוש סדר תנאים ואמוראים, ורבינו חננאל, הלכה כמותו.

ב. באודיתא [=הודאה בפני שלושה המבוארת לעיל].

לפירוש רש"י, ורבינו גרשון, וריב"ן, ורבינו חננאל, (ובעל הלכות גדולות, ובעל הערוך), הלכה כמותו. ולפירוש סדר תנאים ואמוראים, אין הלכה כמותו.

ג. במיפך שבועה [שלדעתו אף בשבועה מהתורה יש דין היפוך שבועה על שכנגדו].

לפירוש רש"י, ורבינו גרשון, ורב האי גאון, הלכה כמותו. ולפירוש סדר תנאים ואמוראים, ובעל הלכות גדולות, ובעל הערוך, ורבינו חננאל, אין הלכה כמותו.

ד. בחורי.

לפירוש רבינו חננאל, אין הלכה כמותו.

דף ל

שטר שנכתב אחרי הודאה בפני שלושה

שלושה שהודה החייב בפניהם, [באופן שנחשבים כבית דין, ויכולים לכתוב על כך שטר],

**כתיבת פסק דין כשיש מחלוקת
בין הדיינים והלכו אחר הרוב**

לדעת רבי יוחנן, כשהוכרע הדין על פי הרוב, כותבים את הפסק כאילו יצא מפי כולם, כגון **"פלוני זכאי"** או **"פלוני חייב"**, שאם יכתבו מי מהדיינים מזכה, ומי מחייב, יעברו על הכתוב בתורה, **"לא תלך רכיל בְּעַמֶּיךָ"**, שידע הנידון מי זיכה אותו ומי חייבו.

ולדעת ריש לקיש, אם יכתבו את הפסק כאילו יצא מדעת כולם, הדבר נראה כשקר, שהרי לא יצא כן מפי כולם, ולכן אסור לכתוב זאת, אלא **יכתבו מי זיכה ומי חייב**, ואין כאן איסור, **"לא תלך רכיל בְּעַמֶּיךָ"**, משום שעליהם מוטל לדון.

ולדעת רבי אלעזר, אם יכתבו כאילו יצא הפסק מפי כולם, הדבר נראה כשקר, ואם יכתבו מי מזכה ומי מחייב, יש כאן איסור **"לא תלך רכיל בְּעַמֶּיךָ"**, לכן יכתבו, **"מתוך דברי הדיינים יצא הפסק כך וכך"**, וכך אינם כותבים שיצא הפסק מדעת כולם, וגם אינם כותבים מי זיכה ומי חייב.

נפסק הדין על פי הרוב ונתברר כטעות

שלושה שדנו דין, ונחלקו בדבר, והלכו אחר הרוב, ולאחר מכן נתברר שטעו, באופן שיש לדיין לשלם מה שטעה והפסיד לנידון, **השנים שטעו**, שהם שני שליש מבית דין, **משלמים לנידון שני**

שאמר שטמונים בשדה, **דבריו קיימים**, ונותנים את המעות למי שאמר, כי מגו (=מתוך) שהיה יכול לקחתם משם, ולתת אותם למי שאמר שהם שייכים, נאמן על כך, אף בלא שיעשה זאת בפועל.

ראו אביהם מטמין ואמר להם שהן של

מי שראו את אביהם מטמין מעות בשידה תיבה ומגדל, ואמר להם, של פלוני הן, או של מעשר שני הן:

- אם נראה להם, שמתכוון לדבריו, כדי שידעו מה לעשות בממון אחר מותו, יש להם לקיים דבריו.

- אבל אם נראה להם שהממון שלו, ואינו אומר שהוא של אחרים אלא להערים עליהם, משום שירא שיטלו זאת בחייו, או יחזיקוהו כעשיר, ויבקשו ממנו ממון, אין בדבריו כלום, ונוטלים זאת לעצמם אחר מותו.

בא בחלום ואמר לו מעות טמונים של

מי שמת אביו, והיה מצטער על מעות שהניח אביו, שלא ידע היכן הם, ובא בעל החלום [=שר (=מלאך)] המראה חלומות בלילה, ואמר לו, **'כך וכך מעות הן, ובמקום פלוני הן, אבל של מעשר שני הן'**, אם נמצאו שם מעות, רשאי לקחת אותן לעצמו, משום שדברי חלומות לא מעלין ולא מורידין.

שליש ממה שהפסידו אותו, ושליש הוא מפסיד. ואינם משלמים את חלקו של הדיין שלא טעה, כי לולא שדן עימהם, לא היו משלמים כלל, כי היו רק שנים. אבל אם היו חמישה דיינים, ושלושה טעו ופסקו כמותם, הם משלמים לנידון הכל, כי על ידיהם לבד גם היה נגמר הדין.

מקצת מסדרי הדין

מקבלים עדות כל אחד מהעדים בפני עצמו, שלא יהיו שאר העדים עמו בחדר. **יש אומרים** שרק לצורך בדיקתם עושים כן, אבל לאחר שנבדקו ונמצאו מכוונים, **יכניסו את כל העדים יחד, ויקבלו עדותם יחד,** שאין עדותם מתקיימת בבית דין, עד שיעידו כאחת. **ורבי נתן אומר, שעדים יכולים להעיד זה שלא בפני זה,** ואם כן מקבלים את עדותם ממש כל אחד בפני עצמו. **ואם נמצאו דברי כל העדים מכוונים** לדבר אחד, **הדיינים נושאים ונותנים בדבר.**

עדים שלא ראו את המעשה בבת אחת

לדעת תנא קמא בברייתא, אין עדות שני עדים מצטרפת, אלא אם כן ראו את אותו מעשה כאחד. (א) סברא היא, שאם כל אחד מעיד על מעשה אחר, כגון על הלוואה אחרת, אין כאן שני עדים על אותו חוב. (ב) קרא הוא, שנקראו העדים בתורה בלשון יחיד "עד", ללמד שאינם מצטרפים עד שיראו כאחד.

ולדעת רבי יהושע בן קרחה, עדותם מצטרפת אפילו אחד ראה היום ואחד מחר, (א) סברא היא, שהרי כל אחד מעיד שהלווה חייב מנה. (ב) קרא הוא שנאמר "והוא יעד או רָאָה או יָדַע" לרבות ראייה אחר ראייה.

ובגמרא באו כמה פרטים של הדין הזה.

א. מעידים על שני חובות. כגון זה אומר, בפני לווה מנה ביום ראשון. וזה אומר, בפני לווה מנה ביום שני. או זה אומר, ביום ראשון הודה זה בפני זה שחייב לו. וזה אומר, בפני לווה ממנו ביום שני, שדבר ברור הוא, **שמעידים על שתי הלוואות שונות, אבל שניהם מעידים על חוב של מנה.**

- לדעת רב חייא אמר רב, ולדעת נהרדעי, הלכה כרבי יהושע בן קרחה, שהעדים מצטרפים. [ולדברי רב יוסף כן דעת עולא].

- ולדעת עולא, וכן לדעת רב [כפי דברי רבין

מקצת מסדרי הדין

יש אומרים שבשעת הדיון בעלי הדין היו בפנים. ורבי נחמיה אומר, בשעת הדיון מוציאים את בעלי הדין לחוץ.

אם נחלקו הדיינים בדין, כגון שנים מזכים ואחד מחייב, או שנים מחייבים ואחד מזכה, **הולכים אחר הרוב.**

ואם אחד הדיינים אינו יודע אם לזכות או לחייב, הרי זה כמי שאינו, ויש כאן שני דיינים, ואפילו שניהם אומרים דבר אחד, אין לפסוק את הדין בשנים, ולכן **מוסיפים עליהם עוד שני דיינים.**

גמרו את הדין, [לדעת רבי נחמיה] **היו**

עדים]. ויש מפרשים שהכוונה לעדות שמעידים על בן אדם, שאמר עליו אביו שהוא בנו בכורו.

- לדעת רב אידי בר אבין, בזה אף חכמים מודים, לרבי יהושע בן קרחה שהעדים מצטרפים.

ה. מעידים על שתי חזקה בקרקע אחת.
כגון זה אומר בפני החזיק בקרקע שלוש שנים, תשס"ו תשס"ז תשס"ח, וזה אומר בפני החזיק בקרקע שלוש שנים, תשס"ט תשי"ע תשע"א, שמעידים על שנים אחרות, אבל שניהם מעידים שזה החזיק בקרקע הזו שלוש שנות חזקה.

- לדעת רב אידי בר אבין, בזה אף חכמים מודים, לרבי יהושע בן קרחה שהעדים מצטרפים.

ו. מעידים על סימני גדלות שונים בבן אחד או בבת אחת. כגון זה אומר יש שתי שערות בכרסה, וזה אומר יש שתי שערות בגבה, שכל אחד מעיד על סימנים אחרים, אבל שניהם מעידים על גדלות אותו אדם.

- לדעת רב אידי בר אבין, בזה אף חכמים מודים, לרבי יהושע בן קרחה שהעדים מצטרפים.

סמיכת אדם גדול בטעות

גברא רבה [=אדם גדול], **כיון דסמיך** [=מאחר שסמך אדם להיות רב], אף על פי שעשה זאת מפני דבר מסוים שהתברר כטעות, לא נתבטלה הסמיכה, והרי זה **סמיך**.

שבאו ממחוזא], אין הלכה כרבי יהושע בן קרחה, והעדים אינם מצטרפים.

ב. מעידים על חוב אחד. כגון, זה אומר, בפני הודה על חובו ביום ראשון. וזה אומר, בפני הודה על אותו חוב ביום שני. או זה אומר, בפני לווה ביום ראשון, וזה אומר בפני הודה על אותו חוב ביום שני.

- בזה אף לדעת רב, הלכה כרבי יהושע בן קרחה שהעדים מצטרפים.

ג. מעידים על קרקע אחת. כגון, זה אומר, בפני הודה ביום ראשון שהקרקע של זה. וזה אומר, בפני הודה ביום שני שהקרקע של זה.

- לדעת רבי חייה אמר רב, ולדעת עולא, הלכה כרבי יהושע בן קרחה שהעדים מצטרפים. [אבל חכמים חולקים על זה].

- ולדעת רבי אבא אמר רב הונא אמר רב, ולדעת רב אידי בר אבין, בזה אף חכמים מודים לרבי יהושע בן קרחה שהעדים מצטרפים.

ד. מעידים על בכור. יש מפרשים שהכוונה לעדות שמעידים על בכור בהמה, שנפל בו המום מאליו, לפי שנחשדו הכהנים להטיל מומים בבכורות בזמן הזה, כי אינם מותרים אלא כשייפול בהם המום, וצריך להעיד שנפל בו המום מאליו. [ואין נראה לתוס', כי לפירושם לעדות זו די בעד אחד]. ויש מפרשים שהכוונה לעדות שמעידים על בכור בהמה, שהתירו חכם על ידי שנפל בו מום. [ואין נראה, כי לעדות זו אין צריך שני

דף לא

עדים המכחישים זה את זה בבדיקות

- **ולדעת נהרדעי, כשאחד אומר מנה שחור, ואחד אומר מנה לבן, מקבלים את עדותם.** [וילייע אם דווקא בדיני ממונות הדין כן, או אף בדיני נפשות].

ומתוך פירוש רש"י משמע, שרק נהרדעי הולכים בשיטת רבי שמעון בן אלעזר המבוארת להלן, אבל החולקים עליהם אינם הולכים בשיטת רבי שמעון בן אלעזר. אולם התוס' מפרשים, שהכל מודים לדברי רבי שמעון בן אלעזר, אלא חולקים איזה עניין דומה להכחשת מנה ומאתים.

ג. **הכחשה בחלק ממעשה עצמו, כגון זה אומר לווה מנה, וזה אומר לווה מאתים.**

- **לדברי רבי שמעון בן אלעזר, דעת בית שמאי, שאין מקבלים את עדותם, כי מכחישים זה את זה.**

- **ולדברי רבי שמעון בן אלעזר, דעת בית הלל, שמאחר שיש בכלל מאתים מנה, אין כאן הכחשה אלא במנה השני, אבל מנה אחד ששניהם מעידים עליו ישלם על פיהם.**

וכשיש שתי כתות עדים, אחת אומרת לווה מנה, ואחת אומרת לווה שתיים, הכל מודים שישלם מנה שהכל מעידים עליו. יש מפרשים שבית שמאי מודים בזה, אף שלדבריהם יש כאן כת אחת שקרנית, וכלל בידינו שאם יש עד אחד פסול, אין מקבלים את כל העדים, כי אין הכלל הזה אלא כשידוע מי הפסול, אבל בזה אין ידוע מי פסול. אי"נ לדברי בית שמאי, כשיש עד אחד פסול, מתקיימת העדות בשאר העדים. אי"נ אין עד אחד פסול פוסל את כל העדים, אלא כשמעידים כולם יחד, אבל כאן כל כת העידה בפני עצמה, ואין

כבר נתבאר לעיל, שאין מקבלים את העדים, אלא אם כן נמצאו דבריהם מכוונים בלא סתירות. ואמנם אם הכחישו זה את זה בגוף העדות, אי אפשר לסמוך עליהם. אבל כשהכחישו זה את זה בדבר שאינו גוף העדות, פעמים ניתן לקבל את דבריהם, משום שיתכן שלא שמו אל לבם דברים צדדיים, ואין ראיה מהסתירה שהם משקרים, ועיקר דבריהם אמת.

א. **הכחשה בדבר שאינו המעשה עצמו, כגון [בדיני ממונות] זה אומר לווה ממון בארנקי שחורה, וזה אומר לווה ממון בארנקי לבנה, [או זה אומר לווה בדיוטא עליונה, וזה אומר לווה בדיוטא תחתונה, ודוגמתו בדיני נפשות], זה אומר בגדי הרוצח שחורים, וזה אומר בגדי הרוצח לבנים.**

- **לדברי רבא, דעת רבי יהודה שבדיני ממונות העדות כשרה ואינה נפסלת בהכחשתם, ובדיני נפשות אין מקבלים את עדותם.**

- **ולדעת רב חסדא, אף בדיני נפשות העדות כשרה ואינה נפסלת בהכחשה זו.**

ב. **הכחשה בדבר המעשה עצמו, כגון [בדיני ממונות] זה אומר לווה מנה שחור [=סלע ישנה], וזה אומר לווה מנה לבן, [ודוגמתו בדיני נפשות], זה אומר רצח בסייף, וזה אומר רצח בגרזן.**

- **לדעת רב יהודה ורב חסדא אין מקבלים את עדותם.**

פסול באלו פוסל את אלו.

סתירת פסק הדין

א. הבא לבית דין, ולא היה שטר זכותו בידו, ויצא חייב מבית דין, ולאחר זמן מצא את שטר זכותו והביאו.

- הכל מודים שאפילו אם מצא את שטרו לאחר זמן מרובה, בית דין סותרים את הפסק הראשון, ומחייבים את שכנגדו.

ב. הבא לבית דין, ולא היה שטר זכותו בידו, וחייבוהו, ואמרו לו, "כל ראיות שיש לך הבא בתוך שלושים יום ונסתור את דינך".

- לדעת חכמים, אם הביא ראיה בתוך שלושים יום, סותרים את הפסק הראשון, ומחייבים את שכנגדו, ואם הביא ראיה אחר שלושים יום, אין סותרים את הפסק הראשון.

- ולדעת רבן שמעון בן גמליאל, אפילו אם הביא ראיה לאחר זמן מרובה, בית דין סותרים את הפסק הראשון, ומחייבים את שכנגדו.

והלכה כרבן שמעון בן גמליאל, ובית דין שעשה כחכמים, אין בכך כלום, אלא מחזירים את הדבר.

ג. הבא לבית דין, ולא היה שטר זכותו בידו, וחייבוהו, ושאלו אותו אם יש לו עוד ראיות, ואמר, "אין לי שום ראיה", ולאחר זמן הביא ראיה.

- לדעת חכמים, אף על פי שהביא ראיה, אין סותרים את הפסק הראשון, שהרי אמר אין לי ראיה, ואם כן יש לחוש

ומתוך המבואר בסוגיה משמע, שאין להכשיר עדים המכחישים זה את זה, אלא מטעם שההכחשה היא בדבר צדדי, שאין אדם שם אל לבו, אבל אין להכשיר אותם על סמך דברי רבי יהושע בן קרחה, האומר, ששני עדים מצטרפים, אף על פי שכל אחד ראה דבר אחר, כי רק כשכל אחד ראה דבר אחר, ואינו מכחיש את חברו, [כגון שכל אחד ראה ביום אחר, ואינו אומר שחבירו לא ראה], יש לצרף את עדותם, אבל כשמכחישים זה את זה, אין לצרפם, [אלא כשיש לומר שלא שמו אל ליבם].

אולם רש"י מפרש, שלדעת רבי חנינא, רבי צירף שני עדים המכחישים זה את זה בדבר צדדי, משום שסמך על דברי רבי יהושע בן קרחה, והדבר צ"ע.

דיין האומר חוץ לבית דין

אני זכיתי וחבריי חייבו

דיין האומר חוץ לבית דין, אני זיכיתי וחבריי חייבו, ומה אעשה, שהם רבים ממני, ולכן נגמר הדין לחובה. עובר על הכתוב בתורה, "לא תלך רכיל בְּעַמֶּיךָ", שהוא בכלל הכתוב, "הולך רכיל מְגַלָּה סוד".

פירסם סוד ישן

נתפרסם על תלמיד אחד, שגילה דבר, שנאמר בבית המדרש לפני עשרים ושתים שנה, והוציאו רב אמי מבית המדרש, ואמר שהוא מגלה סודות.

שהביא עתה ראייה מזויפת.

גמליאל במשנה הלכה כמותו, חוץ ממקום אחד, והוא הנקרא **ראיה אחרונה**. [כלומר המחלוקת האחרונה בעניין הבאת ראיה לסתור את הדין, (אות ג' הני"ל)].

ולדעת רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן, שבכל מקום שהובאו דברי רבן שמעון בן גמליאל במשנה הלכה כמותו, חוץ משלושה מקומות. (א) **ערב**. (ב) **צידן**. (ג) **ראיה אחרונה**.

שטר שביד שלישי

שטר שאינו ביד הלווה או המלווה, אלא ביד אדם שלישי שהפקידו אצלו את השטר, **ואמר** אותו אדם, **שהשטר פרוע**, הרי זה **נאמן**:

- **לדעת רבי** האומר ששטר נקנה במסירה, כשנמסר לשליש הרי הוא כשלו, ובידו למחול עליו, ומתוך [=מגו] **שבידו למחול**, נאמן לומר שהוא מחול.

- **ולמסקנה** הכל מודים שהשליש נאמן לומר שהשטר מחול, מתוך [=מגו] **שהיה יכול לשורפו**, [ואין הלכה כרב נחמן, שאמר, שאין זה מגו, כשהשטר מקוים, או כשהשטר הוחזק בבית דין וראוהו ביד השליש].

יבמה הולכת אחר היבם

בדף כ"ג נתבאר, מה הדין כשאחד אומר נדון כאן, ואחד אומר נלך למקום הוועד. והיבמה הולכת אחר היבם לעירו, אפילו

- **ולדעת רבן שמעון בן גמליאל**, אם הביא ראיה, בית דין **סותרים את הפסק הראשון**, ומחייבים את שכנגדו, כי יתכן שלא ידע שיש לו ראיה, ולכן אמר "אין לי ראיה", ולאחר מכן נודע לו על ראיתו, והביאה.

והלכה כחכמים, ודבר פשוט הוא שביט דין שעשה כרבן שמעון בן גמליאל, אין בכך כלום, אלא מחזירים את הדבר.

אולם במקום שנסתבר שאינו משקר, אלא שנתחדשה לו ראיה לאחר זמן, ולא ידע עליה קודם לכן, **כגון יתום** שחייבוהו, ואמר שאין לו ראיה, ולאחר מכן נודע לו על ראיה, **או כל אדם שאמר** אין לי ראיה, ולאחר מכן **באו לו עדים ממדינת הים**, **או שנתגלית לו ראיה שהיתה מופקדת ביד אחרים**, **בזה הכל מודים שנאמן**, אף על פי שאמר תחילה אין לי ראיה.

ד. הבא לבית דין, ולא היה שטר זכותו בידו, וחייבוהו, **ושאלו אותו אם יש לו עוד ראיות**, **ואמר**, "אין לי שום ראיה", **וכשראה שמתחייב בדין**, **אמר לשנים שיעידו לטובתו**, **או שהוציא ראיה מתוך בגדו**.

- **הכל מודים שוודאי עדי שקר הם**, **וודאי ראית שקר היא**, ואין סותרים את הפסק הראשון.

מתי אין הלכה כרבן שמעון בן גמליאל

לדעת רבה בר רב הונא אמר רבי יוחנן, שבכל מקום שהובאו דברי רבן שמעון בן

ויש מפרשים שמר עוקבא היה בעל תשובה, [שנתן עיניו באשה אחת, והעלה לבו טינא (=נימוק, מרוב אהבה נטמטס לבו), ונפל בחולי, ואשת איש היתה, לימים נצרכה ללוות ממנו, ומתוך דוחקה, נתרצית לו, וכבש יצרו, ופטרה לשלום, ונתרפא], **וכשהיה יוצא לשוק, היה נר דולק בראשו, ועל שם האור הזה כתבו לו, "לדזיו ליה כו"'**.

דייני ארץ ישראל שלחו למר עוקבא, שהיה אב בית דין [או ראש הגולה] בבבל: 'עוקבן הבבלי צעק לפנינו, שירמיה אחיו העביר עליו את הדרך', [יש מפרשים שסירסו ואיבד ממנו דרך בני אדם. ויש מפרשים שלא נהג עמו כדרך בני אדם בענייני ממון], 'לכן אמור לו לירמיה, שידון עם אחיו בבבל, ואם לא ישמע, [שיאמר נלך לבית דין הגדול], הכרח אותו שיבוא וידון עם אחיו כאן בארץ ישראל'.

ורב אשי אמר, שבאמת לא היו יכולים לדון אותו אלא בארץ ישראל, כי היו דיני קנסות, ומה שאמרו לו, שאם ירצו ידונו בבבל, לא אמרו כן אלא מפני כבודו של מר עוקבא.

בעירה יש בית דין חשוב יותר, שנאמר, "וְקָרְאוּ לוֹ זְקֵנֵי עִירוֹ", ללמד שהיא באה לעירו.

תשלום הוצאות הדרך לבית דין בעיר אחרת

כתבו התוס', [לפי הגרסא המודפסת], שמי שמתחייב בדין, אינו משלם לשכנגדו את הוציאות, אף על פי שהזיקו ללכת לדון בעיר אחרת.

כינוי של משה

יש גורסים שמונה רבינו מכונה כאן בר בתיה [=בן בתיה], על שם שבתיה בת פרעה גדלה אותו כבן.

ויש גורסים שמונה רבינו מכונה כאן בר ביתיה [=בן ביתו], על שם הכתוב "עֲבָדֵי מֹשֶׁה בְּכָל בֵּיתֵי נְאֻמָּן הוּא".

מר עוקבא היה לו זיו

יש מפרשים שמשום שהיה מר עוקבא חכם גדול, וכתוב "חֻכְמַת אָדָם תֵּאִיר פְּנֵיו", כששלחו לו דברים, כתבו לו, "לדזיו ליה...", כלומר למי שמקרין עור פניו כמשה.

סליק פרק זה בורר

פרק רביעי אחד דיני ממונות

דף לב

ימנעו בני אדם מלהלוות לחבריהם, שמא יכפרו הלווים בחובם, והמלווים לא ימצאו בנקל עדים, שיוכלו להעיד על החוב, ולעמוד בכל הדרישות והחקירות, [המבוארות בפרק "היו בודקין"].

ולדעת רבא – תקנת חכמים היא, שבדיני הלוואות מקבלים את העדים בלא דרישה וחקירה, מטעם שלא תנעול דלת בפני לוויים. [כלומר כשאדם תובע את חברו על שהלווה לו, ומביא על כך עדים שראו את ההלוואה, או שמביא עדים שבפניהם הודה לו הנתבע שהוא חייב]. אבל בדיני קנסות, אין טעם לתקן שיקבלו את העדים בלא דרישה וחקירה, ולכן בהם יש לחקור ולדרוש את העדים כדין התורה.

ולדעת רב פפא – תקנת חכמים היא, שבדיני ממונות מקבלים את העדים בלא דרישה וחקירה, נולא נתבאר בדבריו אם רק בהלוואות הדין כן, כדברי רבא, או בכל דיני ממונות, כדברי רבי חנינא]. אולם **כל זה כשאינן הדין מרומה, אבל כשבית דין מכירים בתובע הזה שהוא רמאי, או מבינים מדבריו שטוען טענת רמאות, אין מקבלים את עדיו אלא אחר דרישה וחקירה.** [ואם ברור להם שהוא מרמה, אין דנים את הדין כלל, אף לא אחר דרישת וחקירה של העדים].

באלו אופנים המלווה

גובה חוב שהלווה בשביעית

כלל בדינו, שבשנה השביעית החובות בטלים, שנאמר, "וְזֶה דְבַר הַשְּׂמֵטָה שְׁמוֹט כֹּל בְּעַל מַשָּׁה

דרישה וחקירה בדיני נפשות

בתחילת פרק "היו בודקין" מבואר מהכתובים, "וְדַרְשֵׁת וְחַקְרֶת ... הֵיטֵב ... וְדַרְשֵׁת הֵיטֵב ... וְדַרְשׁוּ ... הֵיטֵב", שיש לדרוש ולחקור את העדים, עד שיתבאר מדבריהם הזמן שבו ראו את העדות, שאם ראו אותם אחרים במקום אחר, יעידו עליהם שהיו עימהם באותו זמן במקום אחר, ויזימו את עדותם, שכל עדות שאי אפשר להזימה אינה עדות.

דרישה וחקירה בדיני ממונות

מדין תורה שוים דיני ממונות לדיני נפשות, ואין לקבל את העדים בדיני ממונות אלא אחר דרישה וחקירה כדיני נפשות, שנאמר "מִשְׁפֵּט אֶחָד יִהְיֶה לָכֶם". אולם למעשה אין הדין כן, כי חכמים תיקנו, שיש אופנים שמקבלים את העדים בדיני ממונות, אף בלא דרישה וחקירה. ויש בזה כמה דעות:

לדעת רבי חנינא – תקנת חכמים היא, שבכל דיני ממונות, מקבלים את העדים בלא דרישה וחקירה, והטעם לכך, שלא תנעול דלת בפני לוויים, כלומר, אם לא יקבלו עדים אלא אחר דרישה וחקירה,

במקום אחר, יעידו עליהם שהיו עימהם באותו זמן במקום אחר, ויזימו את עדותם, שמדין תורה כל עדות שאי אפשר להזימה אינה עדות.

צָדֵק צָדֵק תִּרְדֹּף

לדעת ריש לריש – נכפלה מילת "צדק", להזהיר את בית דין, לדקדק בדין מרומה הרבה, לחקור ולדרוש היטב, ודווקא לעניין דין מרומה נאמר הפסוק הזה, [כשבית דין מכירים בתובע הזה שהוא רמאי, או מבינים מדבריו שטוען טענת רמאות], אבל כשבעלי הדין נראים כדוברי אמת, ולא כבאים לרמות, נאמר "בְּצִדְקָתְשִׁפֵּט עֲמִיתְךָ", ולא נכפלה מילת "צדק".

לדעת רב אשי וברייתא אחת – נכפלה מילת "צדק", ללמד, שיש לעשות צדק בשני דברים. (א) יש לעשות צדק בדין. (ב) ויש לעשות צדק בפשרה. כיצד, כגון שתי ספינות עוברות בנהר, והגיעו יחד למקום צר שאין בו מעבר לשתיהן יחד בבת אחת, אלא זו אחר זו. אם אחת טעונה, ואחת אינה טעונה, תידחה שאינה טעונה מפני טעונה. ואם שתיהן טעונות או ריקות, ואחת קרובה לעירה, ואחת אינה קרובה לעירה, תידחה הקרובה מפני שאינה קרובה. ואם היו שתיהן קרובות, או שתיהן רחוקות, הטל פשרה ביניהן, אחת תעלה שכר לחברתה, ואחת תעבור ראשונה.¹

קְדוֹ אֲשֶׁר יִשֶׁה בְּרַעְהוּ לֹא יִגַּשׁ אֶת בְּרַעְהוּ וְאֵת אֲחִיו כִּי קָרָא שְׂמִטָּה לְהִי". ויש אופנים שבהם אין החובות בטלים.

א. כשיש משכון על החוב. [המלווה גובה אותו אף אחר שעברה השביעית].

ב. כשכתב פרוזבול. [המלווה גובה את החוב, אף אחר שעברה השביעית].

ג. כשהמלווה בא לגבות את החוב קודם ראש השנה של שמינית. [שהרי אין השביעית משמטת את החובות אלא בסופה].

שטר מאוחר

שטר חוב **כשר**, אפילו אם באים עדים ומעידים, שבזמן הכתוב בשטר, לא היו עדי השטר במקום הכתוב בשטר.

- משום שיתכן שנכתב השטר קודם לזמן הכתוב בו, והמלווה מחל ללווה, שלא ישתעבדו לו נכסיו מיד, אלא מזמן מאוחר יותר, ולכן כתבו בשטר זמן מאוחר יותר.

- או משום שהשטר נכתב אחרי זמן ההלוואה שלא במקום כתיבת ההלוואה, וכתבו בשטר את זמן כתיבת השטר, ואת מקום ההלוואה, אף שאין זה מקום כתיבת השטר, [ושטר שנכתב כן הוא כשר].

וכל ההכשר הזה, הוא **לאחר שהכשירו חכמים עדים בדיני הלוואות בלא דרישה וחקירה.** אבל קודם לכן, מדין תורה אין העדים חותמים בשטר אלא אם כן כתוב בו הזמן והמקום שהם חותמים בו, שאם יראו אותם אחרים

הוספות

¹ לא נתבאר בגמרא, אם כל האמור כאן לעניין הספינה, בא לבאר רק מה היא פשרה או גם מה הוא דין. אולם מסתבר שכשאין הספינות שוות, מעיקר הדין הטעונה קודמת, והרחוקה קודמת, ורק כשהן שוות, יש כאן פשרה על ידי שמעלות שכר זו לזו.

סימן שהיו עושים בשעת המשתה

כשהיו עושים משתה במקום הנקרא ברור חיל, היו מדליקים נרות ביום, או מרבים בנרות בלילה, ולפיכך, כשהיו רואים אור הנר בברור חיל [ביום, או נרות הרבה בלילה], הרי זה סימן שיש משתה שם.

וכתבו התוס', שעל פי זה נהגו להדליק נר במילה.¹

ועוד כתבו שמה שנהגו לפרוס מפה על הפתח, הוא על פי המבואר במסכת בבא בתרא, שמנהג גדול היה בירושלים, כל זמן שמפה פרוסה על הפתח, אורחים נכנסים.

דברים שבין דיני ממונות לדיני נפשות

כבר נתבאר בתחילת הפרק, שמדין תורה, דיני ממונות שווים לדיני נפשות לדרישה וחקירה, שנאמר "מִשְׁפָּט אֶחָד יִהְיֶה לָכֶם". אולם יש עשרה דברים [במשנה], שבהם דיני ממונות שונים מדיני נפשות. ובעזה"י נבאר על סדר הגמרא, מה הם אותם דברים, ומדוע יש בהם הבדל בין דיני ממונות לדיני נפשות.

[א] מניין הדיינים

דיני ממונות דנים בשלושה דיינים. ודיני נפשות דנים בעשרים ושלושה דיינים, כפי שנתבאר בפרק ראשון מן הכתובים.

לדעת ברייתות אחרות – נכפלה מילת

"צדק", ללמד, שיש לבעלי הדין להדר אחרי בית דין יפה, וללכת אחר חכמים לישיבה כלומר אחר בית דין קבוע במקוון וועד החכמים. כגון אחר רבי אליעזר ללוד. ואחר רבן יוחנן בן זכאי לברור חיל. ואחר רבי יהושע לפקיעין. ואחר רבן גמליאל ליבנה. ואחר רבי עקיבא לבני ברק. ואחר רבי מתיא לרומי. ואחר רבי חנניא בן תרדיון לסיכני. ואחר רבי יוסי לציפורי. ואחר רבי חנינא בן אחי רבי יהושע לגולה (=פומבדיתא). ואחר רבי לבית שערים, ואחר חכמי הסנהדרין הגדולה ללשכת הגזית.

סימן שהיו עושים במילת התינוקות

בשעה שגזרה המלכות שלא למול, היו יראים לפרסם את מילת התינוקות, וכדי להודיע את הדבר במקום הנקרא בורני, נהגו להשמיע קול ריחים, שהם סימן לשחיקת הסימנים [=רפואות] למכת התינוק, ולפיכך, כששמעו קול ריחים בבורני, הרי זה כאילו הכריזו, שיש שם ברית מילה, [=שבוע הבן שבוע הבן].

וכתבו התוס', שיתכן שאף קודם החורבן היו נוהגים להשמיע קול ריחים, ואז לא עשו זאת משום גזירת המלכות, אלא משום שמחה.

הוספות

¹ דברי התוס' בזה נמשכים אחר דבריהם בדיבור הקודם שהביאו שם דברי הירושלמי שלא כדברי הגמרא כאן. ומשמע יש ללמוד עניין זה.

[ב] תחילת המשא ומתן

בדיני ממונות הדיינים פותחים את המשא ומתן כפי שירצו, בין לזכות בין לחובה. ובדיני נפשות הדיינים פותחים את המשא ומתן לזכות ולא לחובה.

לדעת רב יהודה – הפתיחה לזכות היא, שאחר שגמרו העדים להעיד לחובת הנידון, הדיינים אומרים להם, 'מי יאמר שהעדתם אמת, שמא בעצה באתם'. ואומרים להם כן כי כשיראו שאנו חושדים בהם, יחזרו בהם מעדותם תוך כדי דיבור, וכך יינצל הנידון. ניש מפרשים שאומרים להם זאת כדי שיחזרו בהם אף אחר כדי דיבור, קודם שנגמרה חקירת העדות, אבל לאחר כדי דיבור מסוף חקירת העדות, ודאי אינם יכולים לחזור בהם].

אך לדעת עולא, אין לעשות כן, כי נאמר "ובערך קרע מקרן קרן", ללמד שיש לבער את החוטאים, ואם יחסמו את העדים מלהעיד על החוטאים, לא נוכל לבערם. ואין זה דומה למה שאמר רבי שמעון בן אלעזר, שמעכבים את העדים הרבה עד שיעידו ומסיעים אותם מחדר לחדר, שמא יחזרו בהם, כי כשאין חוסמים אותם בפועל, אין לחוש.

ולדעת עולא – הפתיחה לזכות היא, שאחר שהעידו העדים לחובת הנידון, בית דין שואלים אותו, אם יש לו עדים שיזימו את אלו.

אך לדעת רבה, אין לעשות זאת, שמא יביא עדים שיזימו את אלו, אחר שיגמר הדין על פיהם, ועל ידי האחרונים יהרגו הראשונים, שעונש הזוממים כפי מה שזממו לעשות לנידון, ונמצא שבית דין פתחו בדבר שהוא זכות לנידון וחובה לעדים.

ולדעת רבה – הפתיחה לזכות היא, שאחר שהעידו העדים לחובת הנידון, בית דין שואלים אותו, אם יש לו עדים שיכחישו את אלו, [כגון שיאמרו מי שאתם מעידים שנהרג אנו ראינו אותו חי אחרי כן].

ולדעת רב כהנא – הפתיחה לזכות היא, שאחר קבלת עדות העדים, קודם שפותחים במשא ומתן, יאמרו הדיינים, 'מדבריכם נזדכה פלוני', כלומר סופו שיצא זכאי לפי ראות עינינו, ואחר כך נושאים ונותנים בדבר.

ולדעת אבני רבא – הפתיחה לזכות היא, שיאמרו לנידון, אם לא הרגת אל תפחד. [וכן למד רבי, ממה שמבואר בפרשת סוטה, שתחילת מאמר הכהן לאשה, "אם לא שָׁכַב אִישׁ אִתְּךָ וְאִם לֹא שָׁטִית טְמֵאָה תַּחַת אִישׁ אִישׁ הַנְּקִי"'].
ולדעת רב אשי – הפתיחה לזכות היא, שיכריזו בית דין, "כל מי שיודע לו זכות יבוא וילמד עליו".

[ג] הכרעת רוב

בדיני ממונות, מטילים את הדין על פי רוב של דין אחד, בין לזכות, [שהמזכים יתרים על המחייבים באחד], בין לחובה, [שהמחייבים יתרים על המזכים באחד]. ובדיני נפשות, מטילים את הדין על פי רוב של דין אחד לזכות, [שהמזכים יתרים על המחייבים באחד], ורק על פי רוב של שני דיינים לחובה, [שהמחייבים יתרים על המזכים בשנים].

דף לג

[ד] ביטול הדין אחרי שנפסק

בדיני ממונות

לדעת רב יוסף – דיין מומחה, [יש מפרשים בקי בדינים. ויש מפרשים דווקא סמוך], **שפסק** את הדין, **ואחר כך נראה לו שטעה** [אפילו **בשיקול הדעת**]. **חוזר ומבטל את הפסק הראשון**. אבל **דיין שאינו מומחה**, **שפסק** את הדין, **ואחר כך נראה לו שטעה**, **אינו יכול לחזור ולבטל את הפסק הראשון**, כי בעל הדין אומר לו, מי יאמר שקודם טעית, ועכשיו אתה אומר כהלכה, שמא עכשיו אתה טועה, וקודם אמרת כהלכה. **ומכל מקום**, מאחר שהדין סבור עתה שהדין אם מי שחייבו תחילה, ואינו יכול לחייב את שכנגדו לשלם לו, **על הדיין לשלם לו מה שהפסידו**.

ולדעת רב נחמן – לעניין חזרת הדין, אין חילוק בין דיין מומחה לדיין שאינו מומחה, ושניהם **אינם יכולים לחזור בהם בעצמם ממה שפסקו**, [אלא אם כן יש גדול מהם שאומר כמותם עכשיו], כי בעל הדין אומר להם, מי יאמר שקודם טעית ועכשיו אתה אומר כהלכה, שמא עכשיו אתה טועה, וקודם אמרת כהלכה. אולם לעניין תשלומים למי שחייבו תחילה יש ביניהם חילוק. המומחה אינו חייב לשלם לו, כי מאחר שהוא מומחה, מסתבר שדן כראוי, וטעה מחמת מזל

של הנידון, ומאחר שמזלו של הנידון גרם, אין לחייב את הדיין. אבל זה שאינו מומחה, ודאי טעה כי לא דן כראוי, ולכן עליו לשלם מה שטעה מחמת רשלנותו. וכל זה כשהדיינים באו לחזור בהם על ידי עצמם, **אבל אם יש מומחה גדול מהם, שאומר כמותם, שטעו תחילה בשיקול הדעת**, **יכולים לחזור בהם מהפסק הראשון** ולבטלו, [וממילא אין לדיינים לשלם כי בעלי הדין יעשו כפי הפסק האמיתי].

ולדעת רב ששת – [אמנם לעניין חזרת הדין, אין חילוק בין דיין מומחה לדיין שאינו מומחה, ודין שניהם שווה, אך] **אם טעה הדיין בדבר משנה**, [כל דין שנאמר בו איך ההלכה, בין שהוא מפורש במשנה, או שהוא מאמר אחד האמוראים, הפוסק כנגדו, הרי זה טועה בדבר משנה, שטעותו ברורה, ובוהו] **הפסק הראשון בטל**, ואינו כלום, [וממילא אין לדיינים לשלם, כי בעלי הדין יעשו כפי הפסק האמיתי]. **ואם טעה הדיין בשיקול הדעת**, [שיש כמה דעות בעניין ולא נאמרה בזה הלכה ברורה אבל רוב הדיינים פוסקים באופן אחד והוא טעה ופסק באופן אחר], **אינו יכול לבטל את הפסק הראשון**, [לא בעצמו ולא על ידי גדול האומר כמותו], כי בעל הדין אומר לו, מי יאמר שקודם טעית, ועכשיו אתה אומר כהלכה, שמא עכשיו אתה טועה, וקודם אמרת כהלכה, [אלא שבוה יש חילוק בין מומחה לשאינו מומחה לעניין התשלומים, שהמומחה פטור מלשלם, ושאינו מומחה חייב לשלם].

ולדעת רב חסדא – אם טעה הדיין, ועשה מעשה בידיו, על פי מה שפסק, [כגון שחייב את הזכאי, ונטל ממנו את המעות,

זכות, ונקי הוא, **מחזירים את הדין מחובה לזכות**, ואין הורגים אותו [= "וְנָקִי .. אֶל תִּהְרָג"].

אבל אם יצא זכאי וצדיק בדין, ואמר אחד, יש לי ללמד עליו חובה, **אין מחזירים את הדין מזכות לחובה**, ואין הורגים אותו [= "וְצַדִּיק אֶל תִּהְרָג"].

ודיני גליות ומלקות, שוים בזה לדיני נפשות, משום שיש גזרה שווה להשוותם, דיני גליות "רוצח" "רוצח", ודיני מלקות "רשע" "רשע".

אבל מסית אין דינו כן, אלא מחובה לזכות אין מחזירים את דינו, ומזכות לחובה מחזירים את דינו, שנאמר, "וְלֹא תִחַמְל וְלֹא תִכְסֶה עָלָיו", א"י "כִּי הָרַג תִּהְרָגְנוּ".

- **ומה שאמרנו, שבדיני נפשות אין מחזירים את הדין מזכות לחובה, אין זה אלא כשטעו בדבר** שאינו מפורש בתורה, אלא במשנה או ברייתא [= שאין הצדוקים מודים בו], כגון בדין רוצח שטעו באומדן האבן שהרג בה אם יש בה כדי להמית. או שטעו לומר, שאם ההרוג התרה בו, אין זו התראה. או שהיה ההרוג רודפו, והיה יכול להצילו בלא להרוג את הרודף, והרגו, וטעו לומר שהוא פטור. וכגון בדין נואף ונואפת, שטעו לומר שאם בא עליה שלא כדרכה פטור. א"י טעו לומר שאם הערה בלבד פטור.

- **אבל טעו בדבר** המפורש בתורה [= שאפילו הצדוקים מודים בו], **מחזירים את**

ונתן לשכנגדו. ולעניין זיכה את החייב, יש אומרים שבכך שמחזיק את הממון ביד של החייב, הוא נחשב כעושה מעשה, אף שלא עשה בידיו כלום, כי על פי דבריו יעכב החייב את הממון בידו, ורבינא אמר, שאין זה נחשב כעושה מעשה, ומעשה של זיכוי החייב, הוא כשהיה לתובע משכון, וזיכה הדיין את החייב, ונתן לו את המשכון שביד התובע], **בזה אינו יכול לבטל את הפסק הראשון**, [ואם הוא מומחה, פטור

מלשלם, ואם אינו מומחה, חייב לשלם]. **ואם טעה הדיין, אבל לא עשה מעשה בידיו**

על פי מה שפסק, [יש אומרים שהדבר יתכן רק כשמתחילה חייב את הזכאי, ולא נטל ממנו את המעות בידיו. ורבינא אמר שהדבר יתכן גם כשיזיכה את החייב, וכשלא החזיר לו משכון שביד התובע], אלא אמר לבעלי הדין, והם עשו על פי דבריו, **יכול לחזור ולבטל את הפסק הראשון**, [ולא נתבאר אם רק מומחה חוזר בו, או גם שאינו מומחה, וכן אם גם בשיקול הדעת חוזר בו, או רק כשטעה בדבר משנה, וכן אם צריך גדול ששיייעו בחזרה, או שחוזר בעצמו].

ובכל האמור כאן שיכולים הדיינים לחזור בהם מהפסק הראשון, [הם הדיינים המסומנים בקו תחתון], אין חילוק בין זכות לחובה, אלא **יכולים לחזור בהם בין לזכות ובין לחובה**.

ובדיני נפשות

נאמר, "וְנָקִי וְצַדִּיק אֶל תִּהְרָג". נקי זה שנתחייב בדין, אבל באמת לא חטא, ונקי הוא מהחטא. וצדיק הוא זה שהוצדק וזוכה בדין, אף על פי באמת חטא.

ומכאן למדנו, שבדיני נפשות, אם נתחייב הנידון בדין, ואמר אחד, יש לי ללמד עליו

שמתחרט ודואג שמא יגמר הדין לחובה על פי עדותו, ויביא הנידון עדים להזימו, ויהרג. וכל זה בדיני נפשות, אבל בדיני ממונות, לא נתבאר בגמרא, אם שומעים את דברי העד או לא. [ואמנם מן הפסוק אין ללמוד שלא לשמוע דבריו, כי הפסוק מדבר רק בדיני נפשות, אבל יתכן שאין לשמוע דבריו, משום שהוא נוגע בדבר, ויליע בזה].

הדין אף מזכות לחובה, כי הדין הראשון אינו כלום, שהרי הכל יודעים שהוא טעות. [ולכאורה הוא הדין לעניין מסיתי, באופן הזה מחזירים את הדין אף מחובה לזכות].

[ה] **מי רשאי ללמד זכות**

ומי רשאי ללמד חובה

א. הדיינים עצמם.

בין בדיני ממונות, ובין בדיני נפשות, הדיינים אומרים להיכן דעתם נוטה, בין לזכות, ובין לחובה, שהרי באים לדון דין אמת, ויש לומר את כל צדדי הדין.

ב. תלמיד היושב לפני הדיינים.

בדיני ממונות – אם באו התלמידים לומר דעתם להיכן הדין נוטה, שומעים דבריהם בין לזכות בין לחובה.

אבל בדיני נפשות – שומעים דבריהם לזכות ולא לחובה, [שנאמר "אָקֵד לֹא יִעָנֶה בְּנֶפֶשׁ לְמוֹת", והכוונה שאחד התלמידים לא ילמד חובה על הנידון למות].

ג. עד המעיד בדין הזה.

אם בא העד ללמד חובה על הנידון – לדברי הכל אין שומעים את דבריו, שנאמר "וְיֵעָד ... לֹא יִעָנֶה בְּנֶפֶשׁ לְמוֹת", והכוונה בזה, שהעד לא ילמד חובה על הנידון למות.

ואם העד בא ללמד זכות על הנידון למות – לדברי רבי יוסי ברבי חנינא, שומעים את דבריו. ולדברי חכמים, אין שומעים את דבריו, משום שהוא נוגע בעדותו,

דף לד

[ו] שינוי דעת הדיין בשעת משא ומתן

בדיני ממונות – דיין שהתחיל להביא ראיות לצד אחד, יכול לחזור בו, ולבטל את ראיותיו, ולהביא ראיות לצד אחר, בין מזכות לחובה, ובין מחובה לזכות.

ובדיני נפשות – דיין שהתחיל להביא ראיות לחובת הנידון, יכול לחזור בו, ולבטל ראיותו, ולהביא ראיה לזכות הנידון. ודיין שהתחיל להביא ראיה לזכות הנידון, אינו יכול לחזור בו, ולבטל ראיותו, כי על ידי שאין לו פתחון פה לחזור בו, אלא לחזק דבריו, יחזר אחר ראיות לחזק דבריו, ועל ידי זה תוכל לבוא הצלה לנידון, ונאמר "וְיִהְיֶה לְךָ חֵן בְּעֵינֵי הַיְהוָה", ללמד שיש לחפש לנידון הצלה. וכל זה בשעת המשא ומתן, אבל בשעת גמר דין, שכל דיין אומר דעתו, ועומדים למניין לפסוק כפי הרוב, אם גמר בדעתו שראית הזכות שאמר בטלה, וטעות היא, יש לו לומר את דעתו לחובה כפי האמת, ולכן אף על פי שלימד על הנידון זכות,

חוזר ומלמד עליו חובה.

אין ללמוד את אותו דין משני הפסוקים, אלא מאחד מהם בלבד, ואם כן זה שטועה, מודה, שלפי האמת אין הדין כמו שאומר.

~

ולדברי אביי, מצינו שאמרו רבי ישמעאל ורבי עקיבא אותו דין, וכל אחד למד אותו ממקום אחר. והוא מה שאמרו, שהזורק דם קדשים חוץ לעזרה חייב כרת. רבי ישמעאל לומד זאת ממה שנאמר בשוחט קדשים בחוץ, "דָם יִקָּשֵׁב לְאִשׁ הַהוּא דָם שֶׁפָּדָה". ורבי עקיבא לומד זאת ממה שנאמר במעלה קדשים בחוץ, "אֲשֶׁר יַעֲלֶה עֲלֶה אוֹ זָבַח". ומאחר שאין דין אחד יוצא משני מקראות, אחד מהם טועה.

המזבח מקדש את הראוי לו

יש דברים שהיו ראויים לעלות למזבח, ונפסלו למעלות לו, [כגון על ידי מחשבת פיגול או נותר], ואין הפסול גורם להם, אלא שלא יעלו על המזבח, אבל אם עברו והעלו אותם למזבח, המזבח מקדש אותם למרות פסולם, ונחלקו חכמים מה הם הפסולים הללו.

לדעת רבן גמליאל, כל דבר הראוי לעלות למזבח [כשהוא כשר], **ואפילו דם ונסכים**, [שכשהם כשרים עולים למזבח לקרנותיו או לקירותיו], אף על פי שנפסלו, **אם עלו לא ירדו**, שנאמר, "הוא העֲלֶה על מוקְדָּה על הַמִּזְבֵּחַ", מה עולה שהיא ראויה למזבח, אם עלתה לא תרד, אף כל שהוא ראוי למזבח, אם עלה לא ירד. **ואין לך למעט, אלא דבר שלא היה ראוי למזבח מעולם, כגון קמצים שלא קדשו בכלי.**

בגמרא הובאו כמה משניות, להקשות מהן על הדין הנ"ל, [שבשעת גמר דין המלמד זכות חוזר ומלמד חובה], ובעזה"י יתבארו המשניות הללו בהמשך המסכת במקומן.

טעם אחד משני מקראות

פעמים, מקרא אחד מלמד כמה הלכות, שנאמר, "אֶחָת דְּבָר אֲלֵקִים שְׁתֵּימָּזוּ שְׁמֵעֲתִי כִּי עָז לְאֲלֵקִים" (כדברי אביי), א"נ משום שנאמר, "הֲלוֹא כֹה דְּבָרִי פָּאֵשׁ נָאִם ה' וְכִפְטִישׁ יִפְצֹץ סֶלַע", שכשם שפטיש מחלק את הסלע לכמה ניצוצות, או כשם שהפטיש מתחלק על ידי סלע חזק לכמה ניצוצות, כך דיבור אחד של הקדוש ברוך הוא יוצא לכמה דברים (כדברי רבי ישמעאל).

אבל לעולם לא ילמדו שני מקראות את אותה ההלכה, כי אחר שכתב הקדוש ברוך הוא את הדין פעם אחת, אינו צריך לחזור ולכתבו.

ולפיכך, אם יאמרו שני דיינים דין אחד, וכל אחד יאמר שלומד זאת מפסוק אחר, הדבר ברור שדיין אחד טועה. ואם על פי הדין הזה, שני הדיינים מזכים או מחייבים, **אין מוניים אותם אלא כאחד**, [שהרי כל אחד אומר שמחמת הפסוק שמביא הדין כדבריו, אבל מודה שלולא הפסוק הזה, לא היה הדין כן, ועל כרחך אחד מהם טועה, שהרי

בכשרות], **אם עלתה, תרד**.

[ז] **גמר דין ביום או בלילה**

בדיני ממונות.

לדברי חכמים – תחילת משא ומתן של **דין** אינו כשר אלא **ביום**, שנאמר, "וְהִיָּה בְיוֹם הַנִּחִילוֹ אֶת בְּנָיו", ביום ולא בלילה. אבל **גמר הדין** כשר **גם בלילה**, שנאמר "וְשִׁפְטוּ אֶת הָעָם בְּכָל יְעַת", אפילו בלילה. [ומסתבר שהפסוק הראשון מדבר בתחילת הדין שהיא עיקר, וגמר הדין הוא בלילה].

ולדברי רבי מאיר – **גם גמר הדין** אינו כשר אלא **ביום**, שנאמר בכהנים, "וְעַל פִּיהֶם וְהִיָּה כָּל רִיב וְכָל נִגְעִי", להקיש ריבים [=הדין מתחילתו עד סופו] לנגעים, וללמד, שכשם שאין הכהן רואה את הנגע אלא ביום, שנאמר "וּבְיוֹם הַרְאוֹת בּוֹ", [או "כִּי יִגַּע נֶרְאָה לִי", כלומר ביום, שהנגע נראה בלא עזרת נרות]. כך אין דנים אלא ביום, לא תחילת דין ולא גמר דין. **וכן יש ללמוד מהיקש זה דינים נוספים**. (ב) כשם שאין נגעים נראים לסומא (=עיוור) אפילו בעין אחת בלבד, שנאמר "לְכָל מְרֵאָה עֵינֵי הַכֹּהֵן", כך אין דן מי שהוא **עיוור אפילו בעין אחת**, [ודווקא לדון הוא פסול אבל לעדות הוא כשר]. (ג) וכן יש ללמוד מההיקש, שכשם שקרובים פסולים לדון, כך **כהנים קרובים אינם רואים את הנגע**.

אבל אין ללמוד מההיקש, שכשם שהדין בשלושה דיינים, כך ראיית הנגע בשלושה כהנים, כי מפורש בכתוב

ולדעת רבי יהושע, רק כל הראוי

לאשים, כלומר שכשהוא כשר, הוא נשרף על גבי האש שעל המזבח, כמו **אימורי** [=בשר] הקרבנות, **אף על פי שנפסל, אם עלה למזבח**, קדשו המזבח ונעשה לחמו, ולא ירד. אבל דבר שאינו ראוי לאש המזבח, כגון **דם פסול**, ו**נסכים פסולים**, שאינם נשרפים על המזבח, [אף כשהם כשרים], **אפילו אם עלו ירדו**, שנאמר, "הֲעֵלָה עַל מוֹקְדָה", מה עולה שהיא ראויה למוקד [=אש המזבח], אם עלתה לא תרד, אף כל שהוא ראוי לאש, אם עלה לא ירד.

ולדעת רבי עקיבא, כל קרבנות בעלי

חיים שנפסלו, אם עלו למזבח לא ירדו, שבכתוב המכשיר פסולים שעלו, "כָּל הַנֶּגַע בְּמִזְבֵּחַ יִקְדָּשׁ", כתוב "עֲלֵת", ללמד, שדווקא בעלי חיים [כעולה], **ואפילו עולת העוף**, אם נפסלו, ובכל זאת עלו למזבח, קדשו, אבל שאר דברים, אם עלו, ירדו.

ולא נתבאר במה חולק רבי עקיבא על רבי יהושע, הלא שניהם מכשירים בעלי חיים שעלו, ולא נסכים שעלו. ואפשר שלדעת רבי עקיבא, **הדם** שעלה, לא ירד, כי הוא מבעלי חיים. ולדעת רבי יהושע **הדם** שעלה ירד כי אינו ראוי לאשים.

ולדעת רבי יוסי הגלילי, רק קרבנות

בהמה שנפסלו, אם עלו לא ירדו, [הן הבשר הראוי לאשים והן הדם שאינו ראוי לאשים], שבכתוב המכשיר פסולים שעלו, "כָּל הַנֶּגַע בְּמִזְבֵּחַ יִקְדָּשׁ", כתוב "כִּבְשִׂים", ללמד שדווקא כבשים פסולים שעלו קדשו, אבל שאר דברים לא, ואפילו **עולת העוף שנפסלה**, [שראויה לעלות למזבח

"והוקבא ... אַל אַחד ... הפְּתִיגִים".

ובדיני נפשות.

שצוואת המת בפני שלושה ביום, הרי היא כדין פסוק, ואין צריך עוד לדיינים, לקיים דבריו. אבל צוואת המת בלילה, אינה כדין, וצריך שיעידו על כך בפני דיינים ביום, כדי שיתקיים הדבר.

הכל מודים שתחילת הדין וגמר הדין אינם אלא ביום, שנאמר בעניין הדין שדנו את החוטאים בבעל פה, "וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה קַח אֶת כָּל רְאֵשֵׁי הָעָם", אלו הדיינים, וידונו את החוטאים, "וְהִזְקַע אוֹתָם לְה' נֶגֶד הַשָּׁמַיִם וְיָשֹׁב חֶרוֹן אָף ה' מִיִּשְׂרָאֵל", והוקעה היא התליה שאחר גמר דין, הרי שגמרו את הדין ביום¹, בעוד השמש זורחת.

דף לה

לדון שנים למיתה ביום אחד

בית דין אחד, אינו דן שני בני אדם למיתה ביום אחד, כשכל אחד מת מחמת דבר אחר, [כגון זה חילל שבת וזה עבד עבודה זרה]. אבל במיתה אחת ועבירה אחת, דנים שנים ביום אחד, [כגון שניהם רצחו].

דיין עיוור

נתבאר לעיל שלדעת רבי מאיר, אין כשר לדון אלא מי שרואה בשתי עיניים, אבל עיוור בעין אחת פסול לדון, וכל שכן עיוור בשתי עיניים.

[ח] גמר דין בו ביום או למחרת

בדיני ממונות – גומרים את הדין באותו היום שהחלו לדון, בין אם דעת רוב הדיינים לחייב, ובין אם דעת רוב הדיינים לזכות.

אבל לדעת חכמים, כשם שגמר דין בלילה כשר, אף על פי שאין רואים בלילה, כך דיין עיוור אפילו בשתי עיניים כשר לדון. וכן פסק רבי יוחנן.

אבל בדיני נפשות – אם דעת רוב הדיינים לזכות את הנידון, גומרים את הדין באותו יום לזכותו. אבל אם לא עלה בידם לזכותו, אין גומרים את הדין לחובתו באותו יום, אלא מלינים את גמר הדין עד למחרת, שמא בינתיים ימצאו לו זכות.

מה לומד רבי מאיר מהפסוקים שדרשו מהם חכמים את זמן הדין [בממון]

"וְשִׁפְטוּ אֶת הָעָם בְּכָל עֵת", מלמד שדנים אפילו ביום המעונן, שאינו ראוי לראיית נגעים, [שהוקשו לדין].

"וְהָיָה בַיּוֹם הַנִּחְיָלוֹ אֶת בְּנָיו", מלמד

הוספות

¹ עיין רש"י, ופי"ע לקמן ל"ה.

הלנת צדקה בתעניות

אמר רבי אלעזר אמר רבי יצחק, כל תענית שמלינים בו את הצדקה, נשהיו רגילים לעשות צדקה בלילי תעניות, והיו עיני העניים נשואות לכך, וכשמלינים את הצדקה, נמצאו העניים רעבים, והרי זה] **כאילו שופך דמים**, שנאמר, "מִלְאָתִי מִשֶּׁפֶט צָדֵק גְּלִין בָּהּ וְעֵתָהּ מְרַצְחִים".

וכל זה במקום שרגילים לתת לעניים דבר מוכן לאכול, כלחם ותמרים. אבל במקום שרגילים לתת להם כסף, או חטים ושעורים, לא נשענו העניים עליהם אותו הלילה, ואין איסור אם ילינו את הצדקה עד למחר.

אין דנים [דיני נפשות] לא

בערב שבת ולא בערב יום טוב

מי שנגמר דינו למיתה, יש להורגו בו ביום שנגמר דינו, כי כשנגמר דינו למיתה, ומעכבים את מותו עד למחר, יש בכך משום עינוי הדין.

יש להורגו באותו יום קודם הלילה, כי נאמר "נִגְדָה הַשֶּׁמֶשׁ", ללמד שהורגים את הנידון ביום ולא בלילה.

וביום השבת אי אפשר להרוג את הנידון למות, כי רציחת [=מיתת] בית דין אינה דוחה את השבת. ומעתה אם ידונו בערב שבת ויום טוב, ויראו שיש לחייב את הנידון, ומתוך כך עליהם להלין את הדין למחרת, כשיגמרו את הדין למחרת לחובה, לא יוכלו להרוג את הנידון

רבי [חמא ברבא] חנינא לומד זאת, ממה שהוכיח ישעיה את בני ירושלים, ואמר, "מִלְאָתִי מִשֶּׁפֶט צָדֵק גְּלִין בָּהּ וְעֵתָהּ מְרַצְחִים", כלומר מתחילה היו מלינים את הדין כדי לצדקו, ועתה שאין עושים כן, הרי הם כמרצחים.

ורבא לומד זאת, ממה שאמר ישעיה "אֲשֶׁרוּ חֲמוּץ" [=אשרו דיין שמחמץ את דינו], כלומר שמשאה אותו, ומלינו כדי להוציאו לאמיתו.

נזקקים לתובע תחילה

ממה שנאמר "אֲשֶׁרוּ חֲמוּץ", כלומר החזיקו את הנגזל, ולא נאמר "אשרו חומץ", להחזיק את הגזלן, למדנו שנזקקים לתובע תחילה:

רש"י מפרש – כגון שזה תובע את חברו לדין, על שהלווה לו ואינו משלם, וזה טוענו משכון היה לי בידך ונתקלקל או אבד, נזקקים תחילה לתביעת התובע, עד שיהא ממונו בידו, ואחר כך נזקקים לדין המשכון.

ורב"א מפרש – שבאופן הנ"ל דנים הכל יחד, ולא טיריחו בית דין פעמיים, אלא שמקבלים תחילה את עדי התובע, ונפקא מינה אם העדים עומדים למות או ללכת למדינת הים, ולא יספיקו להעיד אלא עדי אחד מהם, התובע יביאם ולא הנתבע.

ויש מפרשים – שאם זה תובע את חברו על שחבל בו, וזה אומר שיביא עדים שהנחבל חייב לו ממון, ולכן אינו חייב לשלם על החבלה, אין ממתנינים לנתבע, כי אין נותנים זמן לחבלות, אלא דנים אותו מיד על שחבל, וכשיביא עדים על שהנחבל חייב לשלם לו, ידונו זאת.

אינה דוחה את עבודת הציבור, כפי שיתבאר בעזה"י בהמשך, ואם כן לא מצינו דחיה לקל וחומר הנ"ל, ויש להקשות מדוע קבורת מת מצווה אינה דוחה שבת, הלא היא דוחה את העבודה שדוחה את השבת.

עבודה דוחה את השבת

לא נתבאר בסוגיה, מניין לנו שעבודה דוחה את השבת, אבל הדבר מפורש בכתובים, שמקריבים קרבנות ביום השבת.

קבורת מת מצווה דוחה את העבודה

בפרשת נזיר נאמר, "כִּלְיָיִם הַזֵּירוּ לָהּ עַל נֶפֶשׁ מֵת לֹא יָבֵא לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ לְאָחִיו וּלְאֶחָתוֹ לֹא יִטְמָא לָהֶם בְּמֹתָם", ומאחר שנאמר שאסור לו להיטמא למתים, בכלל זה כל קרוביו, ואם כן למה פרט הכתוב ארבעה קרובים בפני עצמם:

"לאביו" – מלמד, שדווקא לקרובים ושאר מתים אינו מטמא, אבל מטמא הוא למת מצווה, ומתעסק בקבורתו.

"ולאמו" – מלמד, שאפילו היה הנזיר הזה כהן, שיש בו שתי קדושות, דווקא לקרובים ושאר מתים אינו מטמא, אבל מטמא הוא למת מצווה.

"לאחיו" – מלמד, שאפילו היה נזיר זה כהן גדול, שקדושתו חמורה, שאף בלא נזירות אסור להיטמא לקרוביו, מכל

בשבת בו ביום, [כי מיתת בית דין אינה דוחה שבת], ולא למוצאי שבת, [כי אין מיתת בית דין בלילה], אלא למחרת ביום ראשון, ויבואו לידי עינוי דין.

ואין לומר שכשיראו בערב שבת ויום טוב שיש לחייב את הנידון, ילינו את הדין עד יום ראשון, ואז יגמרו את הדין, כי כשיעבור זמן בין המשא ומתן לבין גמר הדין, ישכחו את הטעמים שאמרו בערב שבת ויום טוב. ואף על פי שסופרי הדיינים כתבו דעת כל אחד מהדיינים, את סברתם אי אפשר לכתוב כראוי [=ליבא דאינשי לא כתבי, כלומר אף שזכורים את יסוד טעמיהם, שוכחים את יסוד הטעמים, ואינם יכולים ליישבם כבתחילה].

ולכן אין דנים לא בערב שבת ולא בערב יום טוב.

קבורת מת מצווה אינה דוחה את השבת

לא נתבאר בסוגיה, מניין לנו שקבורת מת מצווה אינה דוחה את השבת.

אבל נתבאר, מדוע אין לומר שתדחה את השבת מקל וחומר, [קבורת מת מצווה דוחה עבודה, ועבודה דוחה שבת, קל וחומר שקבורת מת מצווה תדחה שבת].

יש לדחות את הקל וחומר הזה, משום שמצינו, שאין לעשות כזה קל וחומר, [שהרי מיתת בית דין דוחה את העבודה, שדוחה את השבת, ואף על פי כן מיתת בית דין עצמה אינה דוחה את השבת].

אמנם לפי דעת אביו, [מיתת בית דין

ציבור. [ומכאן יש ללמוד שאין לעשות קל וחומר כנ"ל].

מקום דווקא לקרובים ושאר מתים אינו מטמא, אבל מטמא הוא למת מצווה.

"ולאחותו" – מלמד שמתבטל אפילו

ממצווה שיש בה כרת, כגון קרבן פסח

[ומילה], ומתעסק במת מצווה. רש"י מפרש,

שהכתוב הזה מדבר בנייר שהוא כהן גדול, החולך להקריב פסח [או למול את בנו]. ומכל מקום יש ללמוד מכאן, שגם שאר בני אדם ההולכים להקריב פסח, מבטלים זאת כדי לקבור מת מצווה. ותוסי' מפרשים, שהכתוב הזה מדבר בסתם בני אדם ההולכים להקריב פסח [או למול בניהם], שיש להם לבטל זאת מפני קבורת מת מצווה.

רציחה [=מיתת בית דין]

אינה דוחה את השבת

בעניין מצוות שבת, נאמר בתורה, "לא תבערו אש בכל משבתיכם ביום השבת", ובעניין מיתות בית דין נאמר, "והיו אלה לכם לחקת משפט לדתיכם בכל מושבתיכם".

וכשם שהמושבות האמורים למטה, הכוונה לבתי דינים, כך מושבות האמורה לעניין שבת, היינו בתי דינים, ואמרה תורה, שאף בבית דין לא יבערו אש להרוג את הנידון למות.

רציחה [=מיתת בית דין]

דוחה את העבודה

נאמר בתורה, "וכי יזד אִישׁ עַל רֵעֵהוּ לְהַרְגוֹ בְּעֶרְמָה מֵעַם מִזְבְּחֵי תִקְוָנוּ לְמוֹת", ולמדנו מכאן, שאם היה כהן רוצח, ורוצה לעבוד, אין שומעים לו, אלא מביאים אותו לדון בבית דין, ונהרג, [ואפילו אם אין שם כהן אחר], ונמצא שמיתת בית דין דחתה את העבודה.

וכשם שאין בית דין הורגים בשריפה

שיש בה חילול שבת, [שהיו מבשלים פתילה של עופרת, ונותנים בתוך פיו של הנידון, ושורפת בני מעויו, כפי שיתבאר בעזה"י בדף נ"ב, ויש בזה משום איסור בישול בשבת], כך אין בית דין הורגים בשאר מיתות בית דין, שיש בהם חילול שבת, [שההריגה יש בה חבורה, ויש בה תיקון וכפרה למת, והכל מודים שהעושה חבורה שיש בה תיקון, מחלל את השבת].

לדעת אביי – הכתוב מדבר בכהן הבא

להקריב קרבן יחיד, אבל כשהוא בא להקריב קרבן ציבור, אין מיתת בית דין דוחה את העבודה, ואין לוקחים אותו להרגו, שהרי עבודת ציבור דוחה את השבת, והשבת דוחה את מיתת בית דין, קל וחומר שעבודת ציבור תדחה מיתת בית דין.

ולדעת רבא – על כרחנו הכתוב מדבר גם

בכהן הבא להקריב קרבן ציבור, שנאמר "מִזְבְּחֵי", וזהו קרבן התמיד, שהוא זבח המיוחד לקדוש ברוך הוא, והוא קרבן

דף לו

תורה וגדולה במקום אחד

שלוש פעמים מצינו, שהיתה תורתם וגדולתם של ישראל אצל אדם אחד כל ימי גדולתו, שאין כמותו בכל ישראל

בתורה וגדולה, נולא פסקה ממנו כל ימיו]:

(א) **משה** [היה מלך].

(ב) **רבי** [היה נשיא].

(ג) **רב אשי**.

וארבע פעמים מצינו, שהיתה תורה וגדולה אצל אדם אחד, בחלק מימי גדולתו:

(א) **שאול**. [בתחילת מלכותו לא היה יחיד בגדולה, כי שמואל היה עמו].

(ב) **דוד**. [בתחילת מלכותו לא היה יחיד בתורה, שהיה כפוף לעירא היעירי].

(ג) **שלמה**. [בתחילת מלכותו לא היה יחיד בתורה, כי שמעי בן גירא היה קיים].

(ד) **חזקיה**. [בתחילת מלכותו לא היה יחיד בתורה, כי שבנא היה קיים, והיתה ישיבתו גדולה משל חזקיה]. וי"ג שחזקיה לא זכה לתורה וגדולה אף מקצת ימיו, משום שלא היה מושל על כל ישראל, שהרי כבר גלו עשרת השבטים.

ויש שהיו גדולים מאד בתורה וגדולה, אבל לא זכו שתהא תורה וגדולה אצלם בלבד:

(א) **יהושע**. לא היה יחיד בתורה, שהרי אלעזר היה עמו. [וכן עתניאל בן קנז].

(ב) **י"ג אלעזר**. לא היה יחיד בתורה, שהרי פינחס היה עמו.

(ג) **פינחס**. לא היה יחיד בתורה, שהרי הזקנים [עתניאל ואבצן] היו עמו.

(ד) **עזרא**. לא היה יחיד, שהרי נחמיה היה עמו.

(ה). **הונא בר נתן**. אף שהיה גדול בתורה, והיה קרוב למלכות, והתקיים בו "יָהִי מְלָכִים אִמְנֵיךָ", מכל מקום היה כפוף לרב אשי.

[ט] **מי מהדיינים אומר דעתו תחילה**

בדיני ממונות.

במשנה מבואר, שבדיני ממונות, [והוא הדין כשיש שאלה באיסור והיתר], **הדיין הגדול אומר דעתו תחילה**, [משום כבודו], ואחר כך אומרים שאר הדיינים את דעתם לפי חשיבותם. יש מפרשים שאם חולקים על הגדול, יאמרו בדרך שאלה, ולא בדרך סתירת דבריו, שהרי נאמר "ולא תענה על רבי". ויש מפרשים שאומרים אף כחולקים על דבריו, שלא נאמר, "ולא תענה על רבי" אלא בדיני נפשות.

אולם בבית זינו של רבי, מפני ענווה יתרה שהיתה בו, לא היה אומר דעתו תחילה, אלא **הקטנים היו אומרים דעתם לפניו**.

ובדיני נפשות.

מתחילים מן הקטנים, כי אם יתחילו מן הגדול, ויחייב לא יוכלו הקטנים לחלוק עליו, ולא תהא הצלה לנידון. ודבר זה שאין חולקים על הגדול, אנו למדים מהכתוב "ולא תענה על רבי", הבא ללמד, שאין חולקים על הרב [הגדול ומופלא שבבית דין]. א"י משום שנאמר, "ויאמר דוד לאנשיו חגרו איש את חרב ויחגרו איש

מרבו, ואם כן הוא רבו דעה אחת.

והבן, נמנה בפני עצמו באיסורים, אבל לא בדינים. [ואפילו בקידוש החודש ועיבור השנה אינו נמנה].

ומי שאינו נמנה בפני עצמו אינו יושב שם כלל אפילו בשתיקה אלא הולך.

[י] **זקן סריס ומי שאין לו בנים ואכזרי**

בדיני ממונות, זקן, וסריס, ומי שאין לו בנים, ואכזרי, **כשרים** לדון.

אבל בדיני נפשות, זקן, [ששכח כבר צער גדול בנים, ואינו רחמני, וכן] סריס, ומי שאין לו בנים, **פסולים לדון.** ורבי יהודה מוסיף אף אכזרי. ודווקא בשאר דיני נפשות הדין כן, כי יש להדר אחר הצלת הנידון, **אבל בדין מסית מושיבים אותם** לדון, כדי שיחייבו את הנידון].

עניין זה הוא העניין העשירי שבין דיני ממונות לדיני נפשות, ואף שבמשנה העניין העשירי הוא שבדיני נפשות צריך דיינים מיוחסים, כפי שיתבאר בעזה"י בהמשך, מכל מקום, אותנו עניין יוצא ממה שאמרו, שדיני נפשות בעשרים ושלושה, כי מאחר שצריכים סנהדרין קטנה, ממילא צריך מיוחסים, כדין סנהדרין קטנה, ואם כן אינו עניין בפני עצמו.

דין שור שהרג

דין שור הנסקל שווה לדיני נפשות, [שנאמר, "השור יסקל וגם פֶּעֲלָיו יומת" כמבואר

אֶת חֲרָבוֹ וַיִּחַגֵּר גַּם דָּוָד אֶת חֲרָבוֹ", מלמד שאמר דעתו אחרון, כי אין לקטנים לחלוק על הגדולים.

דין של מורד במלכות

כתבו התוס', מורד במלכות אין צריך לדנו כשאר חייבי מיתות, [לעניין כל המפורש בפרק זה, שיש בהם דינים מיוחדים], אבל צריך לקבל עליו עדות בבית דין, לדעת שהוא מורד במלכות.

תלמידו ובנו של הדיין

דיני ממונות ונפשות וכל הדברים שצריך בהם מניין מסוים של דיינים, המניין האמור בהם מעכב, ובלא אותו מניין אין כאן דין מכל וכל, ולעולם הדין נפסק על פי רוב מניין הדיינים.

והלכות איסור והיתר אין צריך בהם מניין, ואפילו יחיד מורה בהם הלכה, אלא שכשיש בהם מחלוקת בין החכמים, אז עומדים למניין, ופוסקים את ההלכה כפי המרובים.

וכשבאים להימנות למניינים אלו, וישב בהם הרב עם תלמידו או בנו :

היה תלמיד צריך לרבו לגמרא אבל לא לסברא, נמנה בפני עצמו בין באיסורים בין בדינים, כי יודע למצוא סברות וראיות מעצמו, ואינו אומר מחמת רבו.

היה התלמיד צריך לרבו לגמרא וסברא, נמנה בפני עצמו באיסורים, אבל לא בדינים כי אינו אומר אלא מה ששמע

דף לו

אופן ישיבת דייני הסנהדרין

בין בסנהדרין גדולה של שבעים ואחד, ובין בסנהדרין קטנה של עשרים ושלושה, הדיינים היו יושבים כחצי עגול, כדי שיהיו כולם רואים זה את זה.

אבל אם היו יושבים בשורה ישרה, היושבים בשני קצות שורה, לא היו רואים זה את זה.

ובעיגול שלם אינם יושבים, [אף שיכולים כולם לראות זה את זה], כי בעלי הדין והעדים צריכים לדבר בפני כולם, כדי שיוכלו לדקדק בדבריהם היטב, ואם היו יושבים בעיגול שלם, ובעלי הדין והעדים היו באים לדבר בפניהם, היו פני בעלי הדין והעדים למקצת הדיינים, ואחוריהם למקצת הדיינים.

ועניין זה מבואר בכתוב "שְׁרָרָךְ אֶגֶן הַסֵּהר אֶל יְחִסֵּר הַמְּזַג בְּטִנְךָ עֲרַמַת חֲטִים סוּגָה בְּשׁוֹשְׁנִים". ואגב לימוד העניין הזה מהכתוב יתבאר כל הכתוב הזה:

"שְׁרָרָךְ" [=טבורך] – **זו סנהדרין היושבת בבית המקדש שהוא בטבורו** [=באמצעו] של עולם.

ונקראת סנהדרין **"אֶגֶן הַסֵּהר"** – **"אֶגֶן"** על שם שמגינה על כל העולם. **"הַסֵּהר"** על שדומה לסהר [=ירח] שהוא עגול. [ומכאן למדנו שסנהדרין יושבת בעיגול].

בפרק ראשון, **אך ורק לעניין זה שנידון בסנהדרין קטנה של עשרים ושלושה דיינים.** אבל לשאר דברים שבין דיני ממונות לדיני נפשות, שווה הוא לדיני ממונות.

(י) מי כשר לדון

דיני ממונות – הכל דנים, אפילו פסולי יוחסין, כגר וממזר. [לפירוש התוס', גר שאינו מזרע ישראל, דן רק גרים, ואם אביו או אמו מישראל, הוא דן אף ישראלים. ולפירוש רש"י, אף גר שאינו מזרע ישראל, דן ישראלים].

ודיני נפשות – אין דנים אותם אלא כהנים לווים וישראלים מיוחסים הראויים להשיא בנותיהם לכהנים. [לפירוש רש"י, גר שאמו מישראל, דן דיני נפשות].

- לדעת אמרימר, הדבר למד מהכתוב **"ומום אֶין בְּךָ"**, הבא ללמד, שבית דין צריכים להיות מנוקים ממום יוחסין. אך יש לדחות זאת, ולומר, שהפסוק בא לשלול מומי הגוף.

- ולדעת רב אחא בר יעקב, הדבר למד ממה שנאמר למשה, **"וְהִתְיַצְבוּ שָׁם עִמָּךְ"**, הבא ללמד שיהיו מיוחסים כמשה. ויש לדחות זאת ולומר, ששם דווקא הוצרכו מיוחסים כי באו לקבל נבואה.

- ולדעת רב נחמן בר יצחק, הדבר למד ממה שאמר יתרו למשה, **"וְהִקְלַמְעֲלִיךָ וְנִשְׂאוּ אִתָּךְ"**, הבא ללמד שיהיו מיוחסים כמשה.

עלינו, "סוּגָה בְּשׁוֹשְׁנִים", שבגדר קל אנו נשמרים מהעברה.

וכל זה כשכבר בא עליה פעם אחת, אבל אם עדיין לא בעל, אסור להתייחד עמה.

קריבה לעריות

איסור קירבה לעריות הוא אפילו כשהוא בנגדו והיא בנגדה, ובזה שווים כל העריות, בין שאין סופם להיטהר, [וכגון שמותרים להיות יחד, שיש אחרים עימם, ואין כאן איסור יחוד], ובין באשתו נידה.

ריקנים שבך

אמר ריש לקיש, "כְּפֹלַח הָרְמוֹן וְקֶתֶדֶן", מלמד שאפילו ריקנים שבך, מלאים מצוות כרמון.

ורבי זירא אמר, "וַיִּנְרַח אֶת רִיחַ בְּגָדָיו", אל תיקרי בגדיו אלא בוגדיו, [שאפילו הבוגדים שבך, מריחים ריח מצוות].

הבריונים שכני רבי זירא

בשכונתו של רבי זירא היו אנשים בורים ופריצים [=בריונים]. רבי זירא היה מקרב אותם, כדי שישבו בתשובה, וחכמים היו מקפידים על כך.

כאשר מת רבי זירא, אמרו אותם בריוני, עד עתה רבי זירא היה קיים, והיה מתפלל עלינו, עתה מי יתפלל בעדנו, הרהרו בלבם, ועשו תשובה.

"אל יחסר המזג" – רגילים למזוג [=לערב] את היין במים, באופן שיש שליש יין ושני שליש מים, ואם כן שיעור היין במזיגה הוא שליש. ואם הכתוב אומר לסנהדרין, שלא תחסר משיעור מזיגה, הכוונה היא, שלעולם לא יפחתו בלשכת הגזית, משליש הסנהדרין הגדולה, כלומר שאין הדיינים של הסנהדרין הגדולה רשאים לצאת מלשכת הגזית, [קודם הקרבת תמיד של בין הערבים (תוס' בדף י"ד)], אלא אם כן נותר בה עשרים ושלושה דיינים, שהם שליש מהסנהדרין.

"בְּטָנָה עֲרַמֵּת חֲטִים" – מה ערימת חטים, הכל נהנים ממנה, אף סנהדרין, הכל נהנים מטעמיהם.

"סוּגָה בְּשׁוֹשְׁנִים" – הכתוב הזה מדבר בכל ישראל, ובא לשבח אותם, שבאזהרה קלה, ובהבדלה מועטת, הם פורשים מהעברה, ואינם צריכים גדר חזק של אבנים להפריד בינם לעבירה, אלא אפילו אין ביניהם לבין העברה אלא גדר שושנים, לא יפרצו לחטוא. וכתבו התוס', שענין זה נאמר לענין איסור נידה, שכשהאשה אומרת לבעלה, דם [שהוא אדום כשושנה] ראיתי, מיד הוא פורש.

דין יחוד באשתו נידה

אף על פי שאיסור יחוד עם העריות הוא מהתורה, אין זה אלא בעריות שאין סופם להיטהר לו, אבל אשתו נידה שסופה להיטהר לו, אין יצרו תוקפו, ורשאי להתייחד עמה. שהרי התורה העידה

סופרי הדיינים

בפרק חמישי יתבאר בעזה"י, שיש לכתוב את דברי הדיינים, כדי שלא ישכחו את דבריהם כשיגמרו את הדין למחרת, וסופרי הדיינים היו כותבים זאת.

לדעת תנא קמא – שני סופרי דיינים היו עומדים לפני הסנהדרין, אחד מימין, ואחד משמאל, וכל אחד מהם כותב את מה כל מה שאמרו הדיינים, הן לזכות והן לחובה, וצריך שנים ולא די בסופר אחד, שאם יטעה האחד, יוכיח כתבו של חברו.

ולדעת רבי יהודה – שלשה סופרי דיינים היו עומדים לפני הסנהדרין, אחד כותב אך ורק את דברי הדיינים המזכים, ואחד כותב אך ורק את דברי הדיינים המחייבים, ומתוך שאין עליהם טרחה לכתוב את כל דברי הדיינים, יכתבו כראוי, והשלישי כותב גם את דברי הדיינים המזכים, וגם את דברי הדיינים המחייבים, שאם יטעה אחד מהראשונים, יוכיח כתבו של שלישי.

שלש שורות של תלמידי

חכמים יושבים לפני הסנהדרין

מתוך פירוש רש"י משמע, שדין זה אמור רק בסנהדרין קטנה של עשרים ושלושה, והטעם לכך שיש להוסיב תלמידי חכמים לפני הסנהדרין, משום שפעמים מוסיפים עליהם עד שבעים

ואחד, [כגון כשהיתה הטייה לרעה על פי אחד, שמוסיפים שנים שנים עד שבעים ואחד], **ואם כן צריך שיהיו לפניהם עוד ארבעים ושמונה תלמידי חכמים,** שיוכלו להשלימם לשבעים ואחד, ואין לעשות שתי שורות של עשרים וארבעה, שלא יהיו שורות התלמידים גדולות משורות הדיינים, וכן אין לעשות שורות קטנות משורות הדיינים, ומאחר שיש לעשות שורות של עשרים ושלושה, יש לעשות שלוש שורות, כדי שיהיו שם ארבעים ושמונה תלמידי חכמים.

וסדר הישיבה בשורות הוא לפי מעלתם, הגדולים בראשונה, והקטנים מהם בשניה, והקטנים מהכל בשלישית

וכן סדר הישיבה בכל אחת מהשורות הוא לפי מעלתם, הגדול שבשורה בראשה, והשני שבשורה למטה ממנו, וכן הלאה.

וכשמת אחד מהדיינים, סומכים את הגדול שבכל התלמידים תחתיו, וכל אחד מהתלמידים זו למקום שבו ישב הגדול ממנו, ומושיבים במקום האחרון אחד מהקהל.

כשכל אחד זו ממקומו למקום שבו ישב הגדול ממנו, אלו שהיו בראשי השורות, זו לסוף השורות הבאות, ואין להם לומר, עד עתה ישבתי בראש השורה, ואיני רוצה לשבת בזנב השורה, משום שיש לאדם להיות זנב לאריות, ולא ראש לשועלים.

הכתוב כאילו קיים עולם מלא, ואם נהרוג את הנידון על פיכם, מחריבים אתם עולם מלא.

- ומאחר שכל אדם חשוב כל כך, כעולם מלא, אין ראוי לו שיעיד שקר, ויטרד מעולמו בעבירה אחת.

ואף שהריגת אדם דבר חמור הוא מאד, אם אמת בפי העדים, אין להם להימנע מלהעיד, ולא יאמרו, 'מה לנו ולצרה הזאת, להכניס ראשנו בדאגה, אפילו על האמת', כי מחויבים הם להעיד מה שראו, ואם ימנעו מכך, עוון הוא בידם, שנאמר, "וְהוּא יָעֵד אוֹ רָאָה אוֹ יִדְעֵ אִם לֹא יִגִּיד וְנִשְׂא עֲוֹנוֹ".

ולא יאמרו, 'נוח לנו לחטוא חטא קל, של אי אמירת העדות, ולא לחוב בדמו של הנידון, שהריגתו דבר חמור הוא', כי כשהוא חייב מיתה, אין כאן שום חטא בהריגתו, אדרבה מצווה היא, ונאמר "וּבְאֵבֶד רְשָׁעִים רָחָה".

עדות באומד

א. בדיני ממונות.

לדעת חכמים – אין דנים אלא על פי מה שראו העדים בפועל, אבל אם לא ראו את המעשה עצמו, אלא ראו דבר שממנו ניתן ללמוד שכך היה המעשה [באומד], אין לומדים מדבריהם, שכך היה המעשה.

ולדעת רבי אחא – אם ממה שראו העדים יש ללמוד מה ארע, אף שלא ראו

כיצד מאיימים על עדי

נפשות שלא יעידו שקר

היו מכניסים את העדים לבית דין, ומאיימים עליהם שלא יעידו שקר, וכן שלא יעידו אלא אם כן ראו את המעשה בעיניהם, אבל אם לא ראו בעיניהם את המעשה עצמו, אלא שהיה נראה מתוך דברים אחרים שכך היה [=מאומד], או ששמעו שכך היה המעשה מעד אחר, או מאדם נאמן, אין להם להעיד על כך, וואף שגם בדיני ממונות הדין כן, ואין צריך לומר להם זאת קודם עדותם, בדיני נפשות אומרים להם, **כדי להרבות עליהם דברים ואזהרות, שלא יעידו, אם שקר בפייהם.**

ומוסיפים להזהיר אותם מחמת דברים

שיש רק בדיני נפשות, שמא על ידי כך יחזרו בהם ולא יעידו, אם שקר בפייהם, וכך אומרים להם:

- שמא אין אתם יודעים שסופנו לבדוק אתכם בדרישה ובחקירה, ועכשיו שנבדוק אתכם נמצא שאתם שקרנים.

- הווי יודעין שלא כדיני ממונות דיני נפשות, דיני ממונות, אדם שהעיד שקר, נותן מומן לזה שנפסד על ידו, ומתכפר לו, אבל דיני נפשות, דמו ודם זרעו של הנהרג תלויים בהורג עד סוף העולם. [שכן מצינו בקין כפי שיתבאר בעזה"י בהמשך].

- ולפיכך נברא אדם יחידי, ללמדך, שמאדם אחד יוצא עולם ומלואו, ואם כן כל המאבד נפש אחת מישראל, מעלה עליו הכתוב כאילו איבד עולם מלא, וכל המקיים נפש אחת מישראל, מעלה עליו

מתי בטלו מיתות בית דין

מדין תורה, כל זמן שסנהדרין גדולה יושבת בלשכת הגזית, דנים דיני נפשות בכל מקום, ואם אינם יושבים שם, אין דנים דיני נפשות בשום מקום.

וארבעים שנה קודם חורבן הבית, רבו הרוצחים, [ולא היו יכולים להספיק לדונם], וגלתה סנהדרין מלשכת הגזית, כדי שלא יהיו יכולים לדון דיני נפשות. אולם כשהיו רואים צורך שעה, לדון דיני נפשות, [בדבר שאינו רציחה], היו חוזרים ללשכת הגזית, ודנים, [וכך דנו את ישו הנוצרי].

ומשחרב הבית, בטלו דיני נפשות מכל וכל.

חייב מיתה שאי אפשר לדונו

מי שחטא בחטא שעונשו מיתה, ואי אפשר לדונו, [כגון אחר החרבן, או בזמן הבית כשאין עדים²], אינו ניצול מעונשו, אלא הקדוש ברוך הוא מביא עליו פורענות הדומה למיתה שהוא מחויב בה.

מי שנתחייב סקילה – או נופל מן הגג, [כנסקלים שהיו דוחפים אותם מגובה של שתי קומות], או חיה דורסתו, [כנסקלים שהיו מפילים אותם לארץ].

מי שנתחייב שריפה – או נופל בדליקה, או נחש מכישו [והארס שורפן].

מי שנתחייב הריגה – או נמסר למלכות, [שמתזים ראשו], או ליסטים באים עליו, [ודרכם להמית בסייף].

זאת בעיניהם, הרי זה כאילו שהעידו

שכך ארע, ודנים על פי עדותם, כגון שראו גמל אוחר בין הגמלים. [יש מפרשים שהכוונה לגמל שהיה נושך גמלים. ויש מפרשים שהכוונה לגמל זכר, שהיה מזדווג עם הנקבה, ונקרא אוחר, משום שדרכו לבעול אחר כנגד אחר]. ונמצא גמל הרוג בצידו, אף על פי שלא ראינו שהאוחר הרגו, בידוע שהאוחר הרגו, [שדרך הנושכים להרוג. וכן דרך המזדווגים להכות את הסמוכים להם].

ומתוך דברי משנתנו אין ראייה אם התנא של המשנה סובר כדברי חכמים או כדברי רבי אחא. [אולם לפי מה שכתבו התוס' שלדעת רבי אחא דנים באומד אפילו דיני נפשות התנא של המשנה אינו סובר כמותו].

ב. בדיני נפשות.

דעת משנתנו [והברייתא ורבי שמעון בן שטח] – אין דנים דיני נפשות באומד, אלא על פי עדות של המעשה עצמו. ולכן אם ראו העדים את הנידון, שהיה רץ אחרי חבירו לחורבה, ונכנסו אחריו, ומצאו סייף בידו, ודמו מטפטף, והרוג מפרפר, אין הורגים את הנידון על פיהם. ורק אם ראו את מעשה הרציחה עצמו הורגים את הנידון על פיהם. שנאמר "על פי שְׁנַיִם עֵדִים או שְׁלֹשָׁה עֵדִים יוּמַת הַמֵּת", ואין נקראים עדים אלא אם ראו את המעשה.

ודעת רבי אחא – מתוך הסוגיה משמע, שבדיני נפשות מודה רבי אחא, שאין דנים באומד. אולם התוס' כתבו, שלפי המסקנה, דעת רבי אחא, שגם בדיני נפשות, דנים באומד.

הוספות

² יש מפרשים שבזמן הבית, אם עשו תשובה, בגדי כהונה היו מכפרים להם [תוס'].

הָאֶרֶץ זְמַרְתָּ שְׁמַעְנֵנוּ צְבִי לְצַדִּיק", מכנף הארץ, ולא מפי הארץ. אבל לרעה פתחה את פיה, שנאמר בעדת קרח, "וַתִּפְתַּח הָאֶרֶץ אֶת פִּיהָ". ומה שפתחה את פיה לקבורת המצרים בים סוף, שנאמר "תִּבְלַעְמוּ אֶרֶץ", אין זה נחשב כפתיחה לטובה, כי טובת המצרים אינה קרויה טובה.

אמירת קדושה

כתוב בתשובת הגאונים, שאין בני ארץ ישראל אומרים קדושה אלא בשבת, שנאמר בחיות הקודש, "שִׁרְפִים עֹמְדִים מִפְעַל לוֹ שֵׁשׁ כְּנָפַיִם שֵׁשׁ כְּנָפַיִם לְאַחַד בְּשִׁתַּיִם יִכְסֶה פָּנָיו וּבְשִׁתַּיִם יִכְסֶה רַגְלָיו וּבְשִׁתַּיִם יַעֲוֹפֵף". וכל כנף אומר שירה אחת ביום בששת ימי החול, וכשיגיע שבת, אומרים החיות לפני המקום, ריבונו של עולם, אין לנו עוד כנף, והקדוש ברוך הוא משיב להם, יש לי עוד כנף אחד שאומר לפני שירה, שנאמר "מִכְּנָף הָאֶרֶץ זְמַרְתָּ שְׁמַעְנֵנוּ". [תוס'].

כפרת הגלות

לדעת רב יהודה בריה דרבי חייא, גלות מכפרת מחצה מהעונש, שכן מצינו בקין, שנאמר לו, "נָע וְנָד תִּהְיֶה בְּאֶרֶץ", ולאחר שגלה, [שנאמר "וַיֵּצֵא קַיִן"], נאמר, "וַיִּנָּשֵׁב בְּאֶרֶץ נֹד", ולא כתוב נע.

ולדעת רב יהודה, גלות מכפרת שלשה דברים, שנאמר, "הִיֵּשֵׁב בְּעִיר הַזֹּאת

מי שנתחייב חנק – או טובע בנהר, או מת בסרונכי [=חולי בגרון הקרוי אסכרא].

ומי שנתחייב שתי מיתות נידון בחמורה.

וכתבו התוס', שמה שראינו כמה חוטאים שמתים כדרכם, ואינם נענשים כנ"ל, זכות מילה תולה להם, ומקבלים בעולם הזה שכר מצוות שעשו.

"דמי אחיד"

כשהרג קין את אחיו, אמר לו הקדוש ברוך הוא, "מָה עָשִׂיתָ קוֹל דְּמֵי אֶחִיד צַעֲקִים אֵלַי מִן הָאֲדָמָה" **בלשון רבים, ולא אמר לו "מָה עָשִׂיתָ קוֹל דֵּם אֶחִיד צַעֲקֵי אֵלַי מִן הָאֲדָמָה" בלשון יחיד.**

- **יש אומרים שהכוונה בזה לדמו ודם זרעו של הבל עד סוף העולם, שעל כולם נענש קין.**

- **דבר אחר, שהיה דמו של הבל מושלך על העצים ועל האבנים**, משום שעשה בו קין חבורות ופציעות הרבה, והוריד ממנו דם רב עד שהרגו, שלא היה יודע מהיכן נשמה יוצאה, והיה מכה במקומות רבים, עד שהגיע לצוארו¹.

אמר רב יהודה בריה דרבי חייא, **מיום שפתחה הארץ את פיה לטובה, וקיבלתו לדמו של הבל, שוב לא פתחה**. [שדמי הבל נבלעו באדמה לגמרי, מה שאין כן שאר דמים, שכשנבלעים, רישומם ניכר]. שנאמר "מִכְּנָף

¹ הוספות

¹ יתכן שאין כאן מחלוקת, ושתי הדרשות נלמדות משתי פסוקים שונים, הדרשה הראשונה מהפסוק, "וַיֵּאמֶר מָה עָשִׂיתָ קוֹל דְּמֵי אֶחִיד צַעֲקִים אֵלַי מִן הָאֲדָמָה", והדרשה השנייה מהפסוק, "וַיִּנָּשֵׁב בְּעִיר הַזֹּאת מִן הָאֲדָמָה אֲשֶׁר פָּצְתָה אֶת פִּיהָ לִקְחַת אֶת דְּמֵי אֶחִיד מִיָּדֶךָ".

כיון דאיבסוס [=נשתכרו], פתחו ואמרו, אין בן דוד בא, עד שיכלו שני בתי אבות מישראל, ואלו הן, ראש גולה שבבבל, ונשיא שבארץ ישראל, שנאמר, "והיה" מושיעם של ישראל, "למקדש" של ישראל, "ולאָבן נָגַף וְלָצוּר מְכַשׁוּל לְשָׁנֵי בְּתֵי יִשְׂרָאֵל".

אמר להם, בניי, קוצים אתם מטילים לי בעיניי. אמר לו רבי חייא, רבי אל ירע בעיניך, יין ניתן בשבעים אותיות, נין גימטריא 70], וסוד ניתן בשבעים אותיות, [סוד גימטריא 70], נכנס יין יצא סוד.

זירוז הגלות

נאמר, "וישקד ה' על הרעה ויביאה עלינו כי צדיק ה' אקינו", כלומר לטובתנו זירוז הקדוש ברוך הוא את גלות יהודה לבבל בחורבן הבית הראשון. ושני דברים טובים היו בכך.

א. כדי שיגיעו לבבל בעוד תלמידי החכמים שגלו עם יכניה קיימים, ויספיקו ללמוד מהם.

ב. כדי שלא יעברו 852 שנים של מרד בקדוש ברוך הוא, שאז לא היו נגאלים עוד לעולם.

החרש והמסגר

החרש והמסגר, אלו תלמידי חכמים, שבשעה שפותחים בדברי תורה, נעשים הכל כחרשים, שאינם יכולים לטעון

ימות בחרב ברעב ובדבר והיצא אל הפשדים והיה לה נפשו לשלל וחי".

לדעת רבי יוחנן, גלות מכפרת על הכל, שנאמר על יכניה מלך יהודה, "כתבו את האיש הזה ערירי גבר לא יצלח בימיו כי לא יצלח מזרעו איש ישב על פסא דוד ומושל עוד ביהודה". ואחרי שגלה נאמר, "ובני יכניה אסר שאלתיאל בנו", הרי שנולד לו בן, ונקרא הבן אסיר, על שעברתו אמו בבית האסורים, ונקרא שאלתיאל, על ששתלו אל שלא כדרך הנשתלים, שהרי אין האשה מתעברת מעומד, והיא נתעברה מעומד, ושהיה בית האסורים צר, ואין מקום לשכב, ושילשלו שם אשה], דבר אחר נקרא שאלתיאל, על שנשאל הקדוש ברוך הוא על אלתו [=שבעות] שנשבע שלא יהיה ליכניה בן, [והתירו לו מפליא של מעלה].

דף לה

זרובל נקרא כן על שם שנזרע בבבל, אולם שמו נחמיה בן חכליה.

ביאת בן דוד

יהודה וחזקיה בני רבי חייא היו יושבים בסעודה לפני רבי, ולא אמרו דבר, אמר רבי, אגברו חמרא אדרדקי, כי היכי דלימרו מילתא, [=תנו יין לתלמידים, כדי שיפתחו את פיהם], וכך היה.

כנגדם כלום, ובשעה שסוגרים פיהם מחמת שאינם יודעים, הדבר סגור למרי, כי אין מי שידע, מה שהם לא יודעים. וגלועם יכניה אלף חרש ומסגר. מהרה של אדון העולם הוא 852 שנה. [עניין זה מובא במשנה ובברייתא].

1. שיאמר כל אחד ואחד בשבילי נברא העולם, כלומר חשוב אני כעולם מלא, ולא אטרד מן העולם בעבירה אחת. [עניין זה מובא במשנה ויליע בזה].

2. מפני הצדיקים ומפני הרשעים, שלא יהיו הצדיקים אומרים, אנו בני צדיק, ואין אנו צריכים להתרחק מן העבירה, כי לא נכשל בה, ולא יהיו רשעים אומרים, אנו בני רשע, ואין אנו צריכים להתאמץ לשוב בתשובה, כי לא יועיל. [עניין זה מובא בברייתא].

מפני מה אין פרצופי

בני אדם דומים זה לזה

שמא יראה אדם דירה נאה ואשה נאה, ויאמר, שלי היא, ואין אדם מכחישו, הואיל ונראה כמו הבעלים.

וזהו שנאמר, "וְיִמְנַע מִרְשָׁעִים אוֹרָם", כלומר מנע מהם קלסתר פניו, ושינה בני אדם זה מזה, "וְיִרְוַע רָמָה תִּשְׁבֵּר", כלומר בכך תשבר זרועם הבאה לגזול.

בשלשה דברים אדם משתנה מחבירו

רבי מאיר אומר, בשלשה דברים אדם משתנה מחבירו, (א) בקול. (ב) במראה.

כנגדם כלום, ובשעה שסוגרים פיהם מחמת שאינם יודעים, הדבר סגור למרי, כי אין מי שידע, מה שהם לא יודעים. וגלועם יכניה אלף חרש ומסגר. מהרה של אדון העולם הוא 852 שנה.

למה נברא אדם יחידי

א. ללמדך, שכל המאבד נפש אחת מישראל, מעלה עליו הכתוב כאילו איבד עולם מלא, וכל המקיים נפש אחת מישראל, מעלה עליו הכתוב כאילו קיים עולם מלא, שהרי מאדם אחד יוצא עולם ומלואו. [עניין זה מובא במשנה].

ב. מפני שלום הבריות, שלא יאמר אדם לחבירו, אבא גדול מאביך, ומה עכשיו שנברא יחיד אדם אומר כן לחבירו, אם היו נבראים שנים, על אחת כמה וכמה. [עניין זה מובא במשנה ובברייתא, ונקרא בברייתא מפני המשפחות].

ג. מפני הגזלנים ומפני החמסנים, שהיו אומרים קרקע זה לאבינו היתה, ולא לאביכם, [עניין זה מובא בברייתא, ולכאורה אינו נזכר במשנה. אולם יתכן שמה ששינו במשנה, 'מפני שלום הבריות, שלא יאמר אדם לחבירו, אבא גדול מאביך', אין זה עניין אחד, כפי שכתב לעיל, אלא שני עניינים. (א) 'מפני שלום הבריות', וזהו מה ששינו בברייתא 'מפני הגזלנים'. (ב) 'שלא יאמר אדם לחבירו, אבא גדול מאביך', וזהו מה ששינו בברייתא, 'מפני המשפחות', ויליע בזה].

ד. שלא יהיו המינים אומרים, הרבה רשויות בשמים, וכל אחד ברא את שלו.

[עניין זה מובא במשנה ובברייתא].

ה. להגיד גדולתו של הקדוש ברוך הוא,

(ג) ובדעת.

"וַיִּצַר ה' אֱלֹהִים אֶת

הָאָדָם עֵפֶר מִן הָאֲדָמָה"

בקול ובמראה משום ערוה, שלא יתחלף לאשה בבעלה.

ובדעת, מפני הגזלנים והחמסנים, שלא ידעו מה שבלב בני אדם והיכן ממונם.

רבי מאיר אומר, אדם הראשון מכל העולם כולו הוצבר עפרו, וביארו זאת האמוראים.

גופו – מבבל. [וכיון שנלקח משם עפר רב נעשית עמוקה].

ראשו – מארץ ישראל, [שהיא גבוהה וחשובה מכל הארצות].

אבריו [=ידיו ורגליו] – מכל שאר ארצות. עד כאן מדברי רב אושעיא משמיה דרב.

עגבותיו – מאקרא דאגמא, [מקום בבבל שהוא עמוק ביותר]. כן אמר רבי אחא.

מפני מה נברא אדם בערב שבת

א. שאם לא היה נברא אחרון, המינים היו אומרים, שותף היה לו לקדוש ברוך הוא במעשה בראשית, וסייע אותו לברוא את הברואים המאוחרים לו.

ב. שאם תזוח דעתו עליו, אומר לו, יתוש קדמך במעשה בראשית.

ג. כדי שיכנס למצוה [=שבת] מיד.

ד. כדי שיכנס לסעודה מיד, [שימצא הכל מוכן, ויאכל מאשר יחפוץ].

~

רש"י מפרש, שקודם שחטא האדם, נאמר בו שהיה "על גפי מרמי קרת", כלומר במקום גבוה, אבל אחר שחטא, ירד מגדולתו, והיה רק על כסא.

ותוס' מפרשים, שקודם שנזדווגה חווה לאדם, נאמר בו, שהיה "על גפי מרמי קרת", כלומר לבדו, כמו "אם בגפו יבא בגפו יצא", ולבסוף היה על כסא.

אמר הקדוש ברוך הוא, "מי פתי יסר הנה" [=מי פיתה את אדם שיסור ויחטא], "חסר לב אמרה לו" [=האשה שהיא חסר לב היא אמרה לו].

סדר בריאת אדם הראשון ויומו הראשון

אמר רבי יוחנן בר חנינא, שתיים עשרה שעות הוי היום. וזהו סדר יום בריאתו של אדם הראשון. שעה ראשונה הוצבר עפרו. שניה נעשה גולם. שלישית נמתחו אבריו. רביעית נזרקה בו נשמה. חמישית עמד על רגליו. ששית קרא שמות [לכל החיות]. שביעית נזדווגה לו חוה. שמינית עלו למטה שנים [=אדם וחווה] וירדו ארבעה [=אדם וחווה קין ותאומתו. אבל הבל לא נולד באותו הפעם, שנאמר, ותוסף ללדת, ושתי תאומות נולדו עם הבל, שנאמר, את אחיו את הבל]. תשיעית נצטווה שלא לאכול מן האילן. עשירית סרת. אחת עשרה נידון. שתיים עשרה נטרד והלך לו, שנאמר, "וְאָדָם בִּיקָר בֶּלְלִי", שלא זכה ללון בכבוד ויקר שהיה

מידת אדם הראשון

בו וקודם הלילה נטרד ממנו.

אדם הראשון מסוף העולם ועד סופו היה, [כדברי רב יהודה אמר רב], **וזהו השיעור שמן הארץ עד לרקיע,** [כדברי רבי אלעזר], שנאמר, **"אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹקִים אֶדָם עַל הָאָרֶץ וְלִמְקַצֵּה הַשָּׁמַיִם וְעַד קֶצֶה הַשָּׁמַיִם"**.

כיון שסרת, הניח הקדוש ברוך הוא ידו עליו, ומיעטו, שנאמר, **"אֲחֹר וְקָדָם צִרְתָּנִי וְתִשֶׁת עָלַי כַּפְּכָה"**.

אדם הראשון ראה העתידות

אמר ריש לקיש, ממה שנאמר, **"זֶה סֵפֶר תּוֹלְדֹת אֲדָם"**, למדנו, **שהראה לו הקדוש ברוך הוא דור דור ודורשיו, דור דור וחכמיו.** כיון שהגיע לדורו של רבי עקיבא, שמח בתורתו, ונתעצב במיתתו. ואמר, **"וְלִי מָה יִקְרֶוּ רֵעִידָא"**. [כלומר, קשה וכבד עלי מה שארע עם רעי הא, ש"ייקר" בלשון ארמי הוא "כבד"].

ואמר רב יהודה, **שמהכתוב הזה יש ללמוד, שאדם הראשון היה מדבר בלשון ארמי.**

דברים שאינם כהוגן

שאמרו על אדם הראשון

ואמר רב יהודה אמר רב, **אדם הראשון מין היה¹** [=נוטה לעבודת כוכבים], שנאמר,

מתי אדם נופל ביד חיה רעה

אמר רמי בר חמא, **אין חיה רעה שולטת באדם, אלא אם כן נדמה לו כבהמה,** שנאמר **"וְנִמְשַׁל כַּבְּהֵמוֹת נִדְמוּ"**.

דברי המלאכים על בריאת האדם

אמר רב יהודה אמר רב, **בשעה שבקש הקדוש ברוך הוא לבראות את האדם, ברא כת אחת של מלאכי השרת, אמרו להם, רצונכם "נַעֲשֶׂה אֶדָם בְּצַלְמֵנוּ", אמרו לפניו, רבש"ע מה מעשיו. אמר להם, כך וכך מעשיו. אמרו לפניו, רבש"ע "מָה אֲנוֹשׁ כִּי תִזְכְּרֵנוּ וְיָבֵן אֶדָם כִּי תִפְקְדֵנוּ". הושיט אצבעו קטנה ביניהם ושרפם. וכן כת שניה. כת שלישית אמרו לפניו, רבונו של עולם, ראשונים שאמרו לפניך מה הועילו, כל העולם כולו שלך הוא, כל מה שאתה רוצה לעשות בעולמך עשה.**

כיון שהגיע לאנשי דור המבול ואנשי דור הפלגה, שמעשיהן מקולקלים, אמרו לפניו, רבונו של עולם, לא יפה אמרו ראשונים לפניך. **אמר להם, "וְעַד זְקֵנָה אֲנִי הוּא וְעַד שִׁיבָה אֲנִי אֶסְבֵּל"**, כלומר כל ימיו אסבלנו.

הוספות

¹ פירש רבינו חננאל: רב, ורבי יצחק, ורב נחמן, באו להודיע, כי המינים אומרים, כי אדם הראשון מין היה כמותם, ומושך בערלתו היה, וכופר בעיקר השכינה היה, ומביאים ראיה לדבריהם מאלו הפסוקים, הווי זהירים בתשובתם,

הָאֵדָם בְּצִלְמוֹ.

- וירד ה' לראת את העיר ואת המגדל ... הבה נבדה ונבנה שם שפתיים.

- ונקומה ונעלה בית אל ונאעשה שם מזבח לאל הענה אתי ביום צרתי ... ויבן שם מזבח ויקרא למקום אל בית אל פי שם נגלו אליו האקים בברחו מפני אחיו.

- פי מי גוי גדול אשר לו אקים קרבים אליו פה אקינו בכל קראנו אליו.

- ומי כעמך פישראל גוי אחד בארץ אשר תלכו אלהים לפדות לו לעם.

והטעם שבכל אלו נכתב גם בלשון רבים, להורות שאין הקדוש ברוך הוא עושה דבר, אלא אם כן נמלך בפמליא של מעלה, שנאמר, "בגזרת עירן פתגמא וימאמר קדישין שאלתא".

- כרסון רמין [=כסאות הונחו] ועתיק יומינו יתב [=והקדוש ברוך הוא יושב].

והטעם שמניחים שתי כסאות:

לדעת רבי עקיבא [מתחילה] – אחד לו ואחד לדוד.

ולדעת רבי יוסי [וכן הסכים רבי עקיבא לבסוף] – שניהם לקדוש ברוך הוא, אחד לדיון ואחד לצדקה.

ולדעת רבי אלעזר בן עזריה – שניהם לקדוש ברוך הוא באותה העת, אחד כסא לישוב עליו, ואחד שרפרף להדום רגליו.

אמר לו רבי אלעזר בן עזריה לרבי

"ויקרא ה' אקים אל האדם ויאמר לו איפה" כלומר אן נטה לבך.

ורבי יצחק אמר, מושך בערלתו היה, שנאמר "והמה פאדם עברו ברית", ונאמר "את בריתי הפר".

ורב נחמן אמר, כופר בעיקר היה, שנאמר, "והמה פאדם עברו ברית", ונאמר, "על אשר עזבו את ברית ה' אלקיהם וישתחוו לאלהים אחרים ויעבדום".

דע מה שתשיב לאפיקורוס

רבי אליעזר אומר, הוי שקוד ללמוד תורה, ודע מה שתשיב לאפיקורוס. ואמר רבי יוחנן, רק לאפיקורוס גוי יש להשיב, אבל לאפיקורוס ישראל אין להשיב, שהרי כבר הכיר באמות, וכפר, ומתוך כך מדקדק, ולא תוכל להשיבו דבר המקובל לו.

ראייות מינים ותשובותם

אמר רבי יוחנן, כל מקום שפקרו המינים, ומביאים ראיה מהתורה להפקרם, שיש שתי רשויות, תשובתם כתובה בצד ראיתם, שיש רק רשות אחת. [ראיתם מסומנת בקו אחד, ותשובתם בשני קווים].

- ויאמר אקים נעשה אדם ... ויברא אקים את

הוספות
ללמד מה שתשיבו להם. וכן פירוש כל כיוצא באלו. אבל חכמי התלמוד, חס שהם אומרים על אדם הראשון ועל כיוצא בו גם. והמפרש זולתי זה הפירוש, עתיד ליתן את הדין.

פסוק שביאר כובס אחד

יש פסוק ששמע כובס מרבי מאיר את ביאורו, ואמר לפני רבי ישמעאל ברבי יוסי, למין אחד ששאלו.

"וְהָ הַמְטִיר עַל סֶדֶם וְעַל עֲמֻרָה גְפְרִית וְאֵשׁ מֵאֵת ה' מִן הַשָּׁמַיִם" – אף על פי שהממטיר הוא ה', כתוב, "וְהָ הַמְטִיר ... מֵאֵת ה'", ולא כתוב, "וְהָ הַמְטִיר מאתו", שכן דרך הכתובים, שמחליפים מנוכח לנסתר. כמו שמצינו, וַיֵּאמֶר לְמֶדֶד לְנִשְׁיוֹ עֲדָה וְצִלָּה שְׁמַעוֹן קוֹלֵי נָשִׁי לְמֶדֶד הַאֲזָנָה אֶמְרָתִי, ולא אמר "נשיי האזנה אמרת".

דרשות רבי מאיר

אמר רבי יוחנן, כשהיה רבי מאיר דורש, היה דורש שליש בהלכה [=שמעתא], ושלש באגדה, ושלש במשלים.

ואמר רבי יוחנן, שלוש מאות משלות שועלים היו לו לרבי מאיר, ואנו אין לנו אלא שלוש.

דף לט

- (א) "אבות יאכלו בסר וְשֵׁנֵי הַבְּנִיִּים תִּקְהִינָה". (ב) "מֵאֲזֵנֵי צֶדֶק אֲבִי צֶדֶק".
- (ג) "צִדִּיק מִצָּרָה נִחְלָץ וְיָבֵא רָשָׁע תַּחְתָּיו".

מלשון הגמרא משמע, ששלושה משלים הם. אולם רש"י מפרש, שהכל משל אחד, אלא

עקיבא, עקיבא, מה לך אצל הגדה, כלך אצל נגעים ואהלות.

פסוק שביאר רב אידית למין אחד ששאלו

אמר רב נחמן, היודע להשיב תשובות למינים כרב אידית, ישיבם, ואם לאו לא ישיבם. וזה הפסוק שהובא כאן שביאר רב אידית למין אחד ששאלו.

"וְאֵל מִשָּׁה אָמַר עֲלֵה אֵל ה'" – אם ה' הוא האומר, היה לו לומר "עלה אלי". אלא האומר אינו ה', ולא נכתב שמו של האומר, כי הוא מטטרון, ששמו כשם רבו, שנאמר "כִּי שָׁמִי בְּקִרְבּוֹ". כך ביאר רב אידית את הפסוק, אולם לפי מה שביאר הכובס לפני רבי ישמעאל ברבי יוסי את הפסוק האמור בסדום (להלן), יש לפרש גם כאן, שהאומר הוא ה', ודרך הכתובים שהאומר מדבר על עצמו בגוף שלישי.

"וַיְהִי אֲנֹכִי שְׁלֹחַ מִלְאָךְ לְפָנָיִךְ לְשִׁמְרֶךָ דְּבִרְךָ וְלִהְיֶיךָ אֵל הַמְקוֹם אֲשֶׁר חִבַּנְתִּי הַשָּׁמַר מִפְּנֵי וְשָׁמַע בְּקוֹלִי אֵל תַּמִּיר בּוֹ כִּי לֹא יִשָּׂא לְפִשְׁעֵכֶם כִּי שָׁמִי בְּקִרְבּוֹ" – אין לפרש, 'אל תמרה את פיו, כי אם תעשה זאת, יעניש, ולא ישא לפשעכם', משום שאין בו שום כח, לא לתת שכר, ולא להעניש. וכך פירוש הכתוב, 'אל תמיר [=תחליף] אותי בו, כי אין בו כח לשאת את פשעכם'. ובאמת מאחר שאין בו שום כח מעצמו, לא רצו בו ישראל אפילו שיהיה שליח ה', שאמרו לה', 'אם אין פניך הלכים אל תעלנו מִזֶּה', כלומר שחפצו רק בהנהגת ה' בעצמו.

לְקַח מִן הָאֲדָם לְאִשָּׁה וַיִּבְרָא אֶל הָאָדָם׃
לְקִיחַת הַצֵּלַע הַצֵּלַע אֵינָה נַחֲשֶׁבֶת כַּגִּנְיָבָה,
 אלא כמי שנטלו ממנו כלי של כסף, ונתנו
 לו כלי של זהב, **שְׁהֵרִי נִטְלוּ מִמֶּנּוּ צֵלַע**
אֶחָת, וְנִתְּנוּ לוֹ שִׁפְחָה לְשִׁמְשׁוֹ. וְמָה
שֶׁנֶּעֱשָׂה הַדָּבָר שֶׁלֹּא בִּפְנֵי עַל יַדִּי הַפֶּלֶת
 תרדמה, **כִּי אִם הִיא רוֹאָה אוֹתָהּ,**
 כשנעשית מבשרו, קודם גמר תיקונה,
הִיתָה נִמְאֶסֶת עֲלָיו. [עניין זה בארה בתו של
 הקיסר].

ב. אִמְרוּ הַכּוֹפֵר לְרַבֵּן גַּמְלִיאֵל, יוֹדֵעַ אֲנִי
מֵה עוֹשֶׂה אֱלוֹקִיכֶם (והיכן יושב). נחלש
 רבן גמליאל ונאנח. אמר לו הכופר, 'על
 מה זה'. אמר לו רבן גמליאל, 'בן אחד יש
 לי בכרכי הים, ויש לי געגועים עליו,
 רוצה אני שתראה לי אותו'. אמר לו
 הכופר, 'וכי יודע אני היכן הוא?'. **אִמְרוּ לוֹ**
רַבֵּן גַּמְלִיאֵל, 'אֵת שִׁישְׁנוּ בֶּאֱרֹץ, אֵינְךָ
יודע, אֵת שִׁישׁ בְּשָׁמַיִם תִּדְעֵ?'

ג¹. [ללשון הראשון ביאר לו את הפסוק] **"מוֹנֶה**
מִסֶּפֶר לְכּוֹכְבִּים" – **שֶׁבַח הַבוֹרָא בּוֹה**
 הוא, שמונה את הכוכבים אף שהם
 בתנועה ברקיע, ואינם עומדים במקום
 אחד, ודומים הם לחבושים הנמצאים
 במסנת, שמערבבים אותם, והם נעים,
 ובן אדם אינו יכול למנותם כך.

ג². [ללשון שני] **אִמְרוּ הַכּוֹפֵר לְרַבֵּן גַּמְלִיאֵל,**
שֶׁמִּנֵּיין הַכּוֹכְבִּים יוֹדֵעַ לוֹ, [וְאִם כֵּן מֵה
 השבח ששבחו את הקדוש ברוך הוא,
 שהוא **"מוֹנֶה מִסֶּפֶר לְכּוֹכְבִּים"**. אמר לו

שבמשל הזה מוזכרים שלושה פסוקים¹,
 שכך פירש רש"י את המשל:

השועל רימה את הזאב, ואמר לו שאם יכנס
 לחצר היהודים בערב שבת, ויתקן עמהם
 צרכי סעודה, בתמורה יאכל עמהם בשבת.
 וכשבא ליכנס, חברו עליו במקלות. בא להרוג
 את השועל. אמר לו השועל, לא הלקוד, אלא
 בשביל אביך, שפעם אחת התחיל לסייעם
 בסעודה, ואכל כל נתח טוב. אמר לו, ובשביל
 אבא אני לוקה? אמר לו, הן, "אָבוֹת יֵאָכְלוּ
 בְּסֶרַח [=ענבים קודם בישולם המקהים את
 השנים] וְשִׁנֵּי הַבָּנִים תִּקְהֶינָה". אבל בא עמי,
 ואראך מקום לאכול ולשבו. בא לו על
 הבאר, ועל שפתו מוטל עץ, והחבל מושכב
 עליו, ובשני ראשי החבל שני דליים קשורים.
 נכנס השועל בדלי העליון, והכביד, וירד
 למטה, ודלי התחתון עלה. אמר לו הזאב,
 למה אתה נכנס לשם? אמר לו, יש כאן בשר
 וגבינה לאכול ולשבו, והראה לו דמות
 הלבנה במים כדמות עגול כמין גבינה עגולה.
 אמר לו, אני היאך ארד, אמר לו, הכנס אתה
 בדלי העליון. נכנס, והכביד, וירד, ודלי
 שהשועל עליו עלה. אמר לו, היאך אני עולה,
 אמר לו, "צִדִּיק מִצָּרָה נִחְלָץ וַיָּבֵא רָשָׁע
 תַּחְתָּיו". לא כך כתוב, "מֵאֲזֵי צִדְקַת אֲבִי
 צִדְקָה".

דְּבָרִים שְׁבִיֵּארוּ לְכוֹפֵר [וי"ג לקיסר]

שְׁדִיבְרָ עִם רַבֵּן גַּמְלִיאֵל

א. **"וַיִּפֹּל ה' אֱלֹקִים תְּרַדְמָה עַל הָאָדָם**
וַיִּשָּׂן וַיִּקַּח אֶחָת מִצֵּלְעָתָיו וַיִּסְגֹר בְּפֶשֶׁר
תַּחְתָּנָה וַיִּבֶן ה' אֱלֹקִים אֶת הַצֵּלַע אֲשֶׁר

¹ ואם כן, מעלת רבי מאיר היתה, שבמשל אחד היה מזכיר שלוש מאות פסוקים, ולא שהיו לו שלוש מאות משלים נפרדים, ויל"ע בזה.

הוא הקדוש ברוך הוא], ומחצינך ולמטה נעשית על ידי הקדוש ברוך הוא [=אהורמיז, ורבינו תם גורס הורמין, וזהו שד]. אמר לו, אם כן היאך מניח התחתון לעליון להעביר מים סרוחים בארצו, הלא כל מה שאדם מכניס דרך פיו, מוציא דרך הנקבים התחתונים.

רבי תנחום מנצח את הקיסר וניצול ממונות

אמר קיסר לרבי תנחום, בא נהיה כולנו לעם אחד, אמר לו, טוב, אלא אנו מהולים ואיננו יכולים לשוב להיות ערלים כמותכם, אתם מהלו עצמכם ותהיו כמונו.

אמר לו הקיסר, אמנם נצחת אותי בדבריך, אלא שכל המנצח את הקיסר, משליכים אותו למקום חיות רעות, השליכוהו, ולא אכלו אותו החיות.

אמר מין אחד לקיסר, הסיבה שלא אכלו אותו החיות, כי לא היו רעבות, השליכו את המין, ואכלוהו.

כיצד שכינה שורה על כל עשרה

אמר כופר לרבן גמליאל, אתם אומר ששכינה שורה על כל עשרה מישראל, כמה שכינה יש? קרא רבן גמליאל לשמשו של הכופר, והיכהו על צוארו, אמר לו, מדוע נכנסה החמה לבית הכופר. אמר לו השמש, החמה מאירה על כל העולם. אמר רבן גמליאל, ומה

רבן גמליאל, 'אמור לי כמה שיניים בפיד'. הכניס ידו לפיו, ומנה אותם. אמר לו רבן גמליאל, 'את שבפיך לא ידעת, [וצריך היית למנותם], את שברקיע תדע [בלא למנות?], ולמנות את שברקיע אינך יכול'.

ד. אמר הכופר לרבן גמליאל, מי שברא הרים, לא ברא רוח, שנאמר, "פי הנה יוצר הרים ויברא רוח", ואם כן יש בורא, ויש יוצר, ואין זה אותו אחד. אמר לו רבן גמליאל, הלא בבריאת האדם גם כן נאמר לשון בריאה ולשון יצירה, "ויברא אלקים את האדם... וייצר ה' אלקים את האדם", וכי יתכן שאותו אדם נברא על ידי שתי רשויות? ואם תאמר שכן הוא, הלא שני אברים סמוכים הם זה לזה, אוזן ועין, ונאמר ביצירתם לשונות שונים, "הנטע אֵזֶן הָלֹא יִשְׁמַע אֶם יִצַר עֵיִן הָלֹא גִבִּיט", וכי יתכן שנבראו על ידי שתי רשויות? ואם תאמר אף בזה שאמנם נבראו על ידי שתי רשויות, אם כן איך יתכן שלעולם ימותו כל אברי האדם בבת אחת? על כורחך אחד ממית את האדם, ואם כן אחד בראו, אף שנאמר ביצירתו כמה לשונות, והוא הדין להרים ורוח.

חצי עליון וחצי תחתון של האדם הכל על ידי הקדוש ברוך הוא

מכשף אחד אמר לאמימר, יודע אני על ידי כישוף, שמחצינך ולמעלה נעשית על ידי שד [=הורמיז]. ורבינו תם מפרש שהורמיז

טהרת הקדוש ברוך הוא

מין אחד אמר לרבי אבהו, אקיכס כהן הוא, שנאמר "ויקחו לי תרומה", ומאחר שכהן הוא עליו להיטהר מטומאה, אם כן כשקבר את משה, במה טבל, הלא במים לא היה יכול לטבול, שאינם מספיקים לו, שנאמר "מי מדד בשעלו מים".

אמר לו רבי אבהו, טבל באש, שנאמר, "כי הנה ה' באש יבוא", וטבילה באש מועילה, והיא הטבילה העיקרית, אבל טבילה במים היא רק כשאי אפשר לטבול באש, שנאמר, "וכל אשר לא יבא באש תעבירו במים" [ודחייה בעלמא דחאו].

ישראל אינם בכלל כל הגוים

מין אחד אמר לרבי אבינא, נאמר "כל הגוים [=עמים] באין נגדו", ואם כן, ישראל גם כן אינם חשובים לכלום, שהרי הם בכלל כל הגוים.

ענה לו רבי אבינא, אין ישראל בכלל הגוים, שכן אמר בלעם, "ובגוים לא יתחשב".

למי ה' טוב

נאמר, "טוב ה' לכל", ונאמר "טוב ה' לקונו". משל לאדם, שיש לו פרדס, כשהוא משקה, משקה את כולו, כשהוא עוֹדֵר, אינו עוֹדֵר אלא טובים שבהם.

החמה, שהיא אחד מאלף אלפי רבוא שמיים העומדים לפני הקדוש ברוך הוא, מאירה על כל העולם, השכינה על אחת כמה וכמה, [שיכולה לשרות על כל עשרה ועשרה מישראל].

יחזקאל סובל חטא שמיטה של ישראל

מין אחד אמר לרבי אבהו, אלוקיכס מגנח בעבדיו הנביאים, שאמר ליחזקאל, "ואתה שִׁכַּב על צִדְּךָ הַשְּׂמֹאלִי וְשָׁמַתְּ אֶת עֹן בֵּית יִשְׂרָאֵל עָלָיו מִסְפֵּר הַיָּמִים אֲשֶׁר תִּשְׁכַּב עָלָיו תִּשָּׂא אֶת עֹנָם: וְאֲנִי נֹתֵתִי לָךְ אֶת שְׁנֵי עֹנָם לְמִסְפֵּר יָמִים שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְתִשְׁעִים יוֹם וְנִשְׂאֶתְךָ עֹן בֵּית יִשְׂרָאֵל: וְכָלִיתָ אֶת אֱלֹהֵי הַשְּׂכִיבֹתָ עַל צִדְּךָ הַיְמָנִי שְׁנֵית וְנִשְׂאֶתְךָ אֶת עֹן בֵּית הַיְהוּדָה אַרְבָּעִים יוֹם יוֹם לְשָׁנָה יוֹם לְשָׁנָה נֹתֵתִי לָךְ".

ותלמיד אחד שאל את רבי אבהו, מה הטעם במצוות השמיטה.

אמר רבי אבהו, עתה אומר לכם דבר המועיל לשניכם, [כלומר תשובה לשניכם], **הקדוש ברוך הוא אמר לישראל, זרעו שש, והשמיטו שבע, כדי שתדעו שהארץ שלי היא.** [עד כאן תשובה לתלמיד]. **והם לא עשו כן, אלא חטאו, וגלו.** מנהגו של עולם, מלך בשר ודם שסרח עליו מדינה, אם אכזרי הוא, הורג את כולם, אם רחמן הוא הורג חצים, אם רחמן, מלא רחמים הוא, מייסר הגדולים שבהם ביסורים, אף כך **הקדוש ברוך הוא, מייסר את יחזקאל, כדי למרק עונותיהם של ישראל.** [עד כאן תשובה למין].

רינה באבוד הרשעים

במיתת אחאב בן עמרי נאמר, "ויעבר הרנה במחנה", והכוונה לרינה המיועדת לבוא המזכרת בפסוק, "ובאבד רשעים רנה".

מפלת הרשעים

כשיצא יהושפט להילחם בעמונים, נאמר, "בצאת לפגי החלוצים והאמרים הודו לה' כי לעולם חסדו", ולא נאמר בהודאה זו "כי טוב", משום שאין הקדוש ברוך הוא שמח במפלתם של רשעים. וכן מצינו שכשרדפו מצרים אחר ישראל בים סוף, נאמר, "ולא קרב זה אל זה כל היללה", שבאותה שעה בקשו מלאכי השרת לומר שירה לפני הקדוש ברוך הוא, אמר להם הקדוש ברוך הוא, מעשה ידי טובעים בים, ואתם אומרים שירה לפני.

ומכל מקום, אף שהוא אינו שש במפלת רשעים, **מישש הוא אחרים**. וכן מבואר בכתוב, שלעניין הטובה נאמר, "כפאשר שש ה' עליכם להיטיב אתכם ולהרבות אתכם", שהוא עצמו שש בדבר, אולם לעניין הרעה נאמר, "ישש ה' עליכם להאביד אתכם ולהשמיד אתכם", שישש אחרים לעשות זאת, אבל הוא עצמו לא ישוש.

סופו של אחאב

נאמר באחאב, "וימת המלך ויבוא שמרון

ויקברו את המלך בשמרון וישטף את הרקב על ברכת שמרון **וילקו הפלבים את דמו והזנות רחצו כדבר ה' אשר דבר**.

לדעת רבי אלעזר, אין הכוונה לזונות ממש, אלא **לחזיונות** [=נבואות]. שבמיתת אחאב נתקיימו שתי נבואות שניבאו עליו. אחת **של מיכיהו**, שאמר לאחאב קודם צאתו למלחמה, "אם שוב תשוב בשלום לא דבר ה' בי". ואחת **של אליהו**, שאמר לו על מעשה נבות היזרעלי, "כה אמר ה' במקום אשר לקקו הפלבים את דם נבות ילקו הפלבים את דמך גם אתה".

ולדעת רבא, הכוונה לזונות ממש, שאחאב איש מצונן היה [=לא אוהב תשמיש], ועשתה לו איזבל דמות שתי זונות במרכבתו, כדי שיראה אותן ויתחמם, וכשמת נשפך עליהן דמו.

הריגת אחאב

בהריגת אחאב נאמר, "ואיש משש בקשת לתמו ויפה את מלך ישראל בין הדבקים ובין השרונים".

לדעת רבי אליעזר, ההורג עשה זאת לפי **תומו**, [בלא כוונה].

ולדעת רבא, כוונת הפסוק שההורג הרג את אחאב לתמם [=להשלים] את הנבואות שניבאו עליו.

בית אחאב לא נתברך בשביל עובדיה

"ויקרא אחאב אל עבדיהו אשר על הבית ועבדיהו הנה גרא את ה' מאד".

... לשני מחנות ויאמר אם יבוא עשו אל המחנה האחת והקהו והיה המחנה הנשאר לפליטה".

ולדעת רבי אבהו – לא החביא את כולם יחד, לפי שלא היו המערות שלו מחזיקות יותר מחמשים איש.

"חזון עבדיה פה אמר ה' אקים לאדם"

לדעת רבי יצחק – הטעם שעובדיה התנבא לאדם, כי אמר הקדוש ברוך הוא, יבא עובדיהו הדר בין שני רשעים [אחאב ואיזבל], ולא למד ממעשיהם, וינבא על עשו הרשע, שדר בין שני צדיקים [יצחק ורבקה], ולא למד ממעשיהם.

ולדעת אפרים מקשאה תלמידו של רבי מאיר משום רבי מאיר – הטעם שעובדיה התנבא לאדם, כי היה גר אדומי, כמאמר בני האדם, מינייה וביה אבא ניזיל ביה נרגא [=מעצמו של יער יעשו בית יד לגרון לקצוץ את היער]. וכן מצינו שדוד שבא ממואב, הוא זה שענש אותם, שנאמר, "וינף את מואב וימדידם בחבל השפב אותם ארצה וימדד שני חבלים להמית ומלא החבל להחיות". וכן הירך מתוכה מסרחת.

קרבן מלך מואב

כשנלחמו יהודה וישראל במואב בזמן אלישע, נאמר "וירא מלך מואב כי חזק ממנו המלחמה... וישח את בנו הבכור אשר מלך

"ויקרא אחאב אל עבדיהו אשר על הנית", אמר לו, לבן נתברך בזכות יעקב, כמו שאמר ליעקב, "ויברכני ה' בגלגלך", פוטיפר נתברך בזכות יוסף, שנאמר, "ויברך ה' את בית המצרי בגלל יוסף", ביתו של אותו אדם [הכוונה לאחאב עצמו] אינו מתברך, שמה אינך ירא אלקים.

יצאה בת קול ואמרה, "ועבדיהו היה ירא את ה' מאד", אבל ביתו של אחאב אינו מזומן לברכה¹.

מעלות עובדיה

אמר רבי אבא, גדול שנאמר בעובדיהו, יותר ממה שנאמר באברהם. לאברהם נאמר, "כי עתה ידעתי כי ירא אלקים אתה", ולא נאמר מאד, ובעובדיהו נאמר, "ירא את ה' מאד".

אמר רבי יצחק, מפני מה זכה עובדיהו לנביאות, [אף שהיה גר ואין השכינה שורה אלא על משפחות מיוחסות שבישראל]? מפני שהחביא מאה נביאים במערה, שנאמר "ויהי בהכרית איזבל את נביאי ה' וישח עבדיהו מאה נביאים ויחביאם חמשים איש במערה וכלכלם לחם וקמים".

למה חילק עובדיה את הנביאים

לדעת רבי אלעזר – לא החביא את כולם יחד, כי למד מיעקב, שנאמר בו, "ויחץ

הוספות

¹ עיין מהרש"א ח"א.

"וּכְמַשְׁפָּטֵי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיכֶם לֹא עָשִׂיתֶם", כוונתו שלא עשו כמעשיהם המתוקנים, כגון כעגלון מלך מואב, שהיה מכבד את ה', וכשאמר לו אהוד, "דַּבֵּר אֲקִים לִי אֶלְיָד", מיד "וַיִּקֶּם מֵעַל הַפָּסֵא".

וכשהוכיח יחזקאל את ישראל, **"וּכְמַשְׁפָּטֵי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיכֶם עָשִׂיתֶם"**, כוונתו שעשו כמעשיהם המקולקלים של הגוים, כגון מישע מלך מואב שהקריב בנו לעבודה זרה.

יופיה של אבישג

על אבישג השונמית נאמר, **"וְהִנְעֲרָה יָפָה עַד מְאֹד"**, ואמר רבי חנינא בר פפא, **עדיין לא הגיעה לחצי יופי של שרה**, שנאמר, **"עַד מְאֹד"**, ולא מאד בכלל, ובשרה נאמר, **"כִּי יָפָה הוּא מְאֹד"**¹.

תַּחֲתֵינוּ וַיַּעֲלֵהוּ עֲלֵהָ עַל הַחֲמָה וַיְהִי קֶצֶף גָּדוֹל עַל יִשְׂרָאֵל וַיִּסְעוּ מֵעָלָיו וַיָּשְׁבוּ לְאֶרֶץ".

- **יש אומרים שהעלה את בנו לשם שמים**, ומשום כן היה "קֶצֶף גָּדוֹל עַל יִשְׂרָאֵל".

- **יש אומרים שהעלה את בנו לשם עבודה זרה**, והטעם שהיה "קֶצֶף גָּדוֹל עַל יִשְׂרָאֵל", כי בכך נזכר עוונם, שגם הם היו עושים כן.

- **"וַיִּסְעוּ מֵעָלָיו וַיָּשְׁבוּ לְאֶרֶץ"**, נולא נאמר לארצם], מכאן אמר רבי חנינא בר פפא, באותה שעה ירדו רשעיהן של ישראל למדריגה התחתונה, שנגזר עליהם פורענות.

כמשפטי הגוים עשו ולא עשו

כשהוכיח יחזקאל את ישראל,

סליק פרק אחד דיני ממונות

הוספות

¹ כתב רש"י: האי קרא דאבישג נקט למדרש הכא, משום דרשה דלעיל, דדרש "מאד" דכתיב בעובדיהו. ע"כ. [ואפשר שהביאו זאת כדי שלא לסיים בדבר רע].

פרק המישי היו בודקין

דף מ

חומרה שאין בחברותיה, ואין לומר שאם בדבר קל אין מחייבים את הנידון אלא אחר דרישה וחקירה, גם בדבר החמור לא יחייבו בלא דרישה וחקירה. עיר הנידחת חמורה, שגם הממון של החוטאים אבד. ועובד עבודה זרה חמור, שהוא בסקילה. ועדים זוממים חמורים, שנידונים בלא התראה.

ולמסקנה למדו זאת בגזרה שווה, ממה שנכתבה המילה "היטב" בכל הפרשיות, ומכאן שכל דין האמור בפרשה אחת אמור גם בחברותיה.

והמילה "היטב" האמורה בכל הפסוקים, נכתבה בשינוי, [שלא נכתבה מילה בלשון דרישה או חקירה], אך ורק כדי ללמד ממנה את הגזרה שווה הזו, והרי זה כמילה שהיא פנויה ללמד, ונכתבה רק לצורך גזרה שווה, ולא לשום צורך אחר, שאין משיבים על הגזרה שווה הזו שום קושיה.

ומכאן למדנו, שבדיני נפשות שעונשם סקילה, [כעובד עבודה זרה], או בדיני נפשות שעונשם סייף, [כאנשי עיר הנידחת, וזוממים שזממו להרוג אדם באשמת רציחה], חוקרים את העדים בשבע חקירות.

ואם בדיני נפשות חמורים הדין כך, כל שכן בקלים מהם, כדיני נפשות שעונשם חנק [הקלה מסקילה וסייף], או כדיני נפשות שעונשם שריפה, [שלדברי חכמים קלה מסקילה].

אמנם זה כדעת חכמים, האומרים ששריפה קלה מסקילה. אולם לדברי רבי

מניין שיש לבדוק את העדים בחקירות א. מתחילה אמר רב יהודה, ששבע חקירות נכתבו בתורה.

[בחקירת עדי עיר הנידחת] נאמר, "וְדַרְשֵׁתָּ וְחִקְרָתָּ וְשָׁאַלְתָּ הֵיטֵב וְהִנֵּה אָמַת נְכוּן הַדָּבָר", הרי שלוש חקירות.

[ובחקירת עדי יחיד העובד עבודה זרה] נאמר, "וְהִגַּד לְךָ וְשָׁמַעְתָּ וְדַרְשֵׁתָּ הֵיטֵב וְהִנֵּה אָמַת נְכוּן הַדָּבָר", הרי עוד שתי חקירות.

[ובחקירת עדים הבאים להזים עדים זוממים] נאמר, "וְדַרְשֵׁתָּ הַשְּׂפָטִים הֵיטֵב", הרי עוד שתי חקירות.

סך הכל נאמרו בתורה שבע חקירות, ואף על פי שלא נאמרו כולן בפרשה אחת, יש ללמוד, שהדינים האמורים בפרשה אחת, אמורים גם בחברותיה. ואם כן הרי זה כאילו נכתבו שבע חקירות בכל אחת מהפרשיות.

תחילה למדו זאת בבניין אב, מאחר שהפרשיות שוות, שכולן בדיני נפשות, יש ללמוד, שהדינים האמורים באחת, אמורים גם בחברותיה. אך דחו זאת, משום שאין הפרשיות שוות, ובכל אחת יש

נכתב].

אמנם כל זה כדעת האומרים, שאין למצוא אלא שבע חקירות, ואם כן, החקירה השמינית באה לרבות חקירות לדיני נפשות שאינם כתובים בפרשיות אלו. אבל לדעת האומרים, שיש למצוא חקירה שמינית, [כגון בכמה בשעה, או באיזה יובל], יש ללמוד שצריך חקירה שמינית בפרשיות אלו, ואין ללמוד חקירה בדיני נפשות שעונשם שריפה.

מה הם החקירות

הטעם שיש לבדוק את העדים בחקירות, כדי לברר היכן היו בזמן העדות, ועל ידי כך יוכלו להזים את עדותם, מי שראו אותם באותו זמן במקום אחר. ושבע החקירות המועילות לעניין זה הם:

(א) באיזה שבוע [של יובל].

(ב) באיזו שנה [של שבוע].

(ג) באיזה חודש.

(ד) בכמה בחודש.

(ה) באיזה יום [של שבת]. ואף על פי, שאמרו בכך וכך בחודש, שואלים אותם באיזה יום בשבת היה, שמא יש עדים להזימם, ואינם מעלים על לבם חשבון של חודש, וכששואלים אותם באיזה יום, והם אומרים ביום פלוני, נזכרים עדי הזמה להזימם].

(ו) באיזה שעה [של יום]. שמא אין עדים להזימם לכל היום, ויש עדים להזימם אותה שעה].

שמעון, שריפה חמורה מהכל, ולפי זה קשה מניין שבדיני נפשות שעונשם שריפה חוקרים את העדים בשבע חקירות.

ב. ולבסוף אמר רב יהודה שאחת עשרה חקירות נכתבו בתורה.

מלבד שבע החקירות המבוארות לעיל, כתובות בתורה עוד ארבע חקירות,

[בחקירת עדי עיר הנידחת] נאמר, "וְהָיָה אֲמַתְּ [כָּוֵן] הַדְּבָרִי", הרי עוד שתי חקירות.

[ובחקירת עדי יחיד העובד עבודה זרה] נאמר, "וְהָיָה אֲמַתְּ [כָּוֵן] הַדְּבָרִי", הרי עוד שתי חקירות.

ועם השבע האמורות למעלה סך הכל אחת עשרה חקירות.

טול את המילה "היטב" מכל פרשה, שלא באה ללמד חקירה נוספת, אלא לגזרה שווה, נותרו שמונה חקירות.

שבע מהן מלמדות שצריך שבע חקירות בכל אחד משלוש הפרשיות. [שלדברי חכמים מהן יש ללמוד שכן הדין בכל דיני נפשות, סקילה, שריפה, הרג, וחנק. ולדברי רבי שמעון, מהן יש ללמוד, שכן הדין רק בדיני נפשות שעונשם סקילה, חנק, והרג, אבל בדיני נפשות שעונשם שריפה לא].

והחקירה השמינית באה ללמד, שגם בדיני נפשות אחרים, כגון בשריפה שאינה כתובה כאן, הדין כן. [לדברי חכמים מילתא דאתיא בקל ומחומר טרח וכתב לה קרא ולדברי רבי שמעון לצורך

ז) באיזה מקום.

לחייב את הנידון.

לדעת תנא קמא – מאחר שחייבה תורה לבדוק את העדים בשבע חקירות, **לעולם בודקים אותם בכל שבע החקירות**. ואפילו כשאין הדבר נצרך כדי לברר מתי והיכן בדיוק ראו את העדות, [כגון שאומרים עכשיו או אמש הרג פלוני], מכל מקום שואלים את העדים את כל החקירות, כדי להרבות עליהם בדברים, שאם הם משקרים יחזרו בהם.

ולדעת רבי יוסי – מאחר ש**ברוב הפעמים די לחקור אותם בשלוש החקירות האחרונות**, כדי לדעת מתי והיכן בדיוק ראו, אין חיוב לבדוקם תמיד אלא בשלוש חקירות אלו, [נא] באיזה יום. (ב) באיזה שעה. (ג) באיזה מקום, ורק כשהם מעידים על דבר שהיה בזמן רחוק, ולא די בשלוש חקירות אלו, ויבדקו אותם גם בשאר החקירות.

דין הבדיקות

מלבד החקירות [הנ"ל] שיש לחקור את העדים, כדי שתהא העדות עדות שניתן להזימה, **יש לשאול את העדים את גוף העדות, מה המעשה שראו, ולברר אם לפי מה שראו, עשה הנידון מעשה שיש לחייבו עליו**, [ושאלות אלו נקראות בדיקות בגוף העדות, ומלבדן ניתן לשאול את העדים אם ראו דברים נוספים, שאינם מגוף מעשה העדות, כפי שיתבאר בעזה"י בהמשך]. **והובאו בסוגיה כמה פרטים, שנחשבים מגוף העדות, ובלא שנדע אותם, לא נוכל**

א. אין חיוב מיתה על רציחת גוי, אלא על רציחת ישראל, ולכן שואלים עדי רציחה, אם מכירים את ההרוג שהוא יהודי, שמא גוי הוא, ואין הרוצח חייב מיתה.

ב. אין חיוב מיתה אלא אם כן היתרו בחוטא ויש בזה כמה פרטים.

- יש להתרות בו, ולומר לו, שהדבר אסור, ויקבל עליו את ההתראה, שיאמר יודע אני שכן אני מוזהר שלא לעשות.

- ויש לומר לו, שהעונש על העבירה הוא מיתה, ויתיר עצמו למיתה, שיאמר, על מנת כן אני עושה. [שנאמר "יִמַת הַמֵּת", ללמד, שאין ממיתים אלא את המת, כלומר את זה שהתיר עצמו למיתה בפיו].

- ויש להתראה להיות סמוך לחטא [תוך כדי דיבור של אמירת שלום], אבל אם שהה החוטא אחרי שהתרו בו יותר מכדי דיבור, יתכן ששכח את ההתראה, ואינו נהרג כמי שלא התרו בו.

ולכן יש לשאול את העדים, **אם התרו בנידון. וקיבל עליו את ההתראה. והתיר עצמו למיתה. וחטא מיד תוך כדי דיבור**. שאם לא יתקיימו כל הפרטים הללו, אי אפשר לחייב את הנידון מיתה.

ג-ד. וכשמעידים על עובד עבודה זרה, שואלים אותם, איזו עבודה זרה עבד, [פעור או מרקוליס]. ובאיזו עבודה עבד

העדה", אף אחר שמצאווהו והתרו בו היה מקושש, ולכן הקריבוהו אל משה, ומכאן שאין אדם מתחייב מיתת סקילה כמחלל שבת, אלא אם כן התרו בו, והבין שהדבר אסור, ועבר וחטא.

ד. "כי יהיה נער בתולה מארשה לאיש ומצאה איש בעיר ויכב עמה והוצאתם את שניהם אל שער העיר ההוא וסקלתם אתם באבנים ונתנו את הנער על דבר אשר לא צעקה בעיר ואת האיש על דבר אשר ענה את אשת רעהו ובערת הרע מקרבך". על דבר היינו דיבור של התראה, שרק על פיו הם נהרגים. ומכאן שאין אדם מתחייב מיתת סקילה כבא על נערה המאורסה, אלא אם כן התרו בו, והבין שהדבר אסור, ועבר וחטא. ומאחר שהתראה לחיוב סקילה כבר ידועה מהכתוב האמור לעיל, הכתוב הזה בא ללמד התראה לחיוב שריפה.

וכתבו התוס', שמסברא יודעים אנו, שאין להרוג בלא התראה, שהרי בלא התראה אין לדעת אם העושה שוגג או מזיד. והכתובים הללו באו ללמד, שאף חבר, היודע דינים, שודאי מזיד הוא, אינו נהרג בלא התראה. ולדעת האומרים חבר אינו צריך התראה, הכתוב הזה בא ללמד, שאין הורגים אלא כשחטא תוך כדי דיבור להתראה. ומפירוש רש"י משמע שצריך להתרות תוך כדי דיבור כי אם יעבור לאחר מכן יש לחוש ששכח את ההתראה.

עדי נערה המאורסה

עדים שהעידו על נערה מאורסה שזינתה, [ונגמר דינה על פיהם], והוזמו,

אותה, [בשחיטה, או בהקטרה, או בניסוך, או בהשתחוואה].

דף מא

מניין להתראה מן התורה

א. "ויאיש אשר יקח את אחתו בת אביו או בת אמו וראה את ערותה ... ונכרתו לעיני בני עמם", וכי בראית הערוה הדבר תלוי, [הלא אינם בכרת עד שיבוא עליה]. אם כן למה נאמרה ראייה, ללמד, שאינם חייבים עד שיראו, ויבינו שהדבר אסור, ויעברו, כלומר אינם חייבים עד שיתרו בהם. [נבחסא זה יש כרת ומלקות, ולעניין כרת ודאי אין צריך התראה, שדין שמים הוא, וכלפי שמיא גליא אם מזיד הוא או שוגג, ואם כן לעניין חיוב מלקות נאמר דין זה]. ומכאן שאין אדם לוקה, אלא אם כן התרו בו, והבין שהדבר אסור ועבר וחטא.

ב. "וכי יזד איש על רעהו להקרו בְּעַרְמָה מעם מזבחי תקחנו למות", מכאן שאין אדם מתחייב מיתת סייף כרוצח, אלא אם כן התרו בו, והבין שהדבר אסור, ועבר וחטא, [שנאמר "יזיד", ואיך נדע שהוא מזיד, אם לא יתרו בו. אי"נ ממשמע שנאמר "יזיד" בלשון עתיד, משמע שעדיין הוא מזיד, אף אחר שהתרו בו].

ג. "ויקח בני ישראל במדבר ומצאו איש מקושש עצים פיום השבת ויקריבו אתו המצאים אתו מקושש עצים אל משה ואל אהרן ואל כל

סנהדרין מלשכת הגזית, וישבה במקום הנקרא חנות, כדי שלא ידונו דיני נפשות.

וכל שנותיו של רבי יוחנן בן זכאי מאה ועשרים. ארבעים שנה ראשונות עסק בסחורה. ארבעים שנה אמצעיות למד תורה. ארבעים שנה אחרונות לימד, ונעשה דיין ומורה הוראות. ותמו מאה ועשרים שנותיו אחר חורבן הבית, שכן שנינו במסכת ראש השנה, שאחר החורבן התקין רבן יוחנן בן זכאי כמה תקנות. נמצא שארבעים השנים שהיה רבי יוחנן בן זכאי דיין, החלו אחר ארבעים השנים האחרונות של בית המקדש, ואם כן בכל השנים שהיה דיין לא דנו דיני נפשות.

ומה שהוזכרו דבריו בעניין בדיקת העדים בדיני נפשות, היה זה כשדנו דיני נפשות בעודו תלמיד, ואמר את דבריו [לזכות] לפני רבותיו הדיינים, וקבלו את דבריו, והוזכרו בשם בן זכאי. [ולאחר זמן שנעשה רבן, ואמרו בשמו, אמרו בשם רבן יוחנן בן זכאי].

מה בין חקירות לבדיקות

כבר נתבאר לעיל, שמלבד מה שהעדים מעידים על גוף המעשה, שואלים אותם גם דברים שאינם מגוף המעשה.

(א) חקירות. שחוקרים את העדים בשבע חקירות, הלמדות מהכתובים "ודרשת וכו'", כדי שתהא עדותם ראויה להזמה,

אינם נהרגים, כי יכולים לומר, לא באנו לחייבה מיתה, אלא לאוסרה על בעלה.

ומתוך שאינם נהרגים כשהוזמו, כשלא הוזמו אי אפשר לחייב אותה מיתה על פיהם, כי כל עדות שאי אפשר לקיים בה דין הזמה, אינה עדות.

וכל זה כשלא התרו בה, אבל אם התרו בה, כוונתם לחייבה מיתה, והיא נהרגת על פי עדותם, ואם הוזמו הם נהרגים.

וכן מה שאמר רבי יוסי ברבי יהודה, שאם היתה חברה, היודעת שהדבר אסור, אינה צריכה התראה, ונהרגת על פי העדים בלא התראה, אין זה אלא כשוודאי באו לחייבה מיתה, ולא לאוסרה על בעלה. וניתן לדעת דבר זה, אף כשלא התרו בה, כגון כשמעידים על כך שזנתה פעם שניה אחרי שכבר נאסרה לבעלה ולבועל, שאין צורך בעדותם אלא לחייבה מיתה.

דין עדים המכחישים זה את זה בבדיקות, בדברים שאינם מגוף המעשה, כבר נתבאר בדף ל'. וכאן נוסף שדעת בן זכאי במשנתנו, כדעת רבי יהודה שם, שאף הכחשה בדבר שאינו מגוף העדות, מבטלת את העדות בדיני נפשות.

רבן יוחנן בן זכאי

ארבעים שנה קודם חורבן הבית גלתה

ולדעת רבי עקיבא, שלושה עדים שנמצא אחד מהם קרוב או פסול, כולם פסולים, ורבי שמעון חולק על כך.

ולדעת החולקים על רבי עקיבא – עדותם קיימת. [לפירוש רש"י, לא נתבאר מי הם החולקים על רבי עקיבא. ולפירוש התוס', רבי שמעון הוא החולק על רבי עקיבא].

(ב) בדיקות. שבודקים אותם בדברים שאינם מגוף המעשה, כגון מה היה צבע הבגדים שהיה לבוש, שמא ימצאו מכחישים זה את זה, ועל ידי כך תבטל עדותם, ודבר זה, שאם אין עדותם מכוונת היא בטלה, נלמד ממה שנאמר "וְכֹהֵן הַדָּבָר", [כן דעת בן זכאי וסיעתו, וכן שיטת הסוגיה המבוארת להלן. אולם לדעת החולקים עליהם, אין העדות בטלה על ידי הכחשה בדבר שאינו מגוף המעשה, כפי שנתבאר לעיל].

ובבדיקות אלו, **אם אמר אחד העדים, או שאמרו שניהם, שאינם יודעים, אין העדות בטלה,** כי אין הדבר מגוף המעשה, ואין חסרון ידעתו מעכבת את ידיעת המעשה, [אלא שאם הכחישו העדים זה את זה, שכל אחד אמר דבר אחר, העדות בטלה, מחמת שהאחד שקר].

הכחשה בחקירות

א. הכחשה באיזה יום בחודש.

(א) כשהעדים מכחישים זה את זה ביום אחד – עד רובו של חודש, כגון אחד אומר בשנים בחודש, ואחד אומר בשלושה

על ידי שיתברר היכן ומתי ראו את המעשה, ואם יש עדים שראו אותם במקום אחר, יזימו אותם, אבל כל עדות שאינה יכולה לבוא לידי הזמה, אינה עדות.

ולכן **אם אמר אחד מהעדים איני יודע** מתי היה המעשה, [אפילו יודע את היום ושאר החקירות חוץ מאחת, כגון שאינו יודע את השעה], **העדות בטלה,** כי אי אפשר להזימו על עדותו, [אלא אם יש עדים שראו אותו כל הזמן במקום אחר, ואינו] כשאר עדים [שיכולים להזים אותם, מי שראה אותם באותה שעה בלבד במקום אחר].

ואם היו שלושה עדים ורק אחד אמר איני יודע:

לדעת רבי עקיבא – כל העדות בטילה. [רש"י מפרש, שבאמת רבי שמעון הוא שאמר את הדין הזה במסכת מכות, והטעם שהעדות בטלה, **כי היא נחשבת כעדות שאי אפשר להזימה, משום שעדות של שלושה הוקשה לעדות של שנים, וכשם שאין שנים נעשים זוממים עד שיזומו שניהם, כך שלושה אינם נעשים זוממים עד שיזומו שלושתם, וכשאחד אומר בחקירות איני יודע, אי אפשר להזימו, וממילא אי אפשר להזים את כל העדים, ואף שרבי שמעון אמר את הדין הזה, הוא נזכר כאן בשם רבי עקיבא, כי רבי עקיבא מודה לו. ותוסי מפרשים, שכשאחד אומר איני יודע, הטעם שכל העדות בטלה, אינו משום שהעדות הזו היא כעדות שאי אפשר להזימה, אלא משום שהאומר איני יודע נחשב כקרוב או פסול,**

קביעת החודש בתקיעת שופר.

ב. הכחשה באיזה שעה.

(א) אם מכחישים זה את זה **בשעה אחת** – הכל מודים **שעדותם קיימת**, כי עדים טועים בזה, ובאמת מתכוונים לאותה שעה.

(ב) אם מכחישים זה את זה **בשתי שעות** – **לדברי חכמים, עדותם בטלה**, כי עדים אינם טועים בשיעור כזה, ואם כן כל אחד אומר שראה בשעה אחרת. **ולדברי רבי יהודה, ברוב השעות העדים טועים אף בשיעור כזה, ולכן עדותם קיימת, אבל אם האחד אומר שראה בשעה חמישית** [של היום], **והאחד אומר שראה בשעה שביעית** [של היום], **עדותם בטלה**, כי בזה ודאי אין העדים טועים, שהרי בשעה חמישית חמה במזרח, ובשעה שביעית חמה במערב, ואינם מתכוונים לאותה שעה, אלא מכחישים זה את זה.

(ג) ואם מכחישים זה את זה **בסימן מובהק** – **אפילו בשיעור סמוך, כגון זה אומר קודם הנץ החמה, וזה אומר בשעת הנץ החמה, עדותם בטלה**, כי בסימן מובהק אין העדים טועים. ואין אומרים שבאמת היה קודם הנץ החמה, וזה שאומר בשעת הנץ החמה, טעה, כי ראה אור אחר, והיה סבור שהוא אור החמה. [דין זה כתוב בדף מ"ב].

ברכת [חידוש] הלבנה

דרך הלבנה, שמתחדשת בכל תחילת

בחודש, או אחד אומר בשנים עשר בחודש ואחד אומר בשלושה עשר בחודש, **עדותם קיימת**, כי באמת שניהם מתכוונים לאותו יום, [שהרי כששאלנו אותם באיזה יום בשבוע אמרו אותו דבר], אלא שלעניין ימי החודש, האחד טעה, כי לא ידע מתי קבעו את ראש החודש, כגון שהיה החודש שעבר מעובר, ונקבע ראש חודש ביום שלושים ואחד של החודש הקודם, ולא ידע, והיה סבור שנקבע ראש חודש יום אחד קודם לכן. [וביארר התוס', שהטעם שאנו אומרים כן, כי רוב העולם טועים בכך. אבל אם לא היו הרוב טועים בכך, אין לומר שהאחד טעה, אף על פי כששאלנו אותם איזה יום בשבוע אמרו אותו דבר, שאם במה ששאלנו אותם את היום בחודש, אנו מחזיקים אותם כמכחישים זה את זה, כששבו ואמרו דבר אחד ביום שבשבוע, הרי הם כחוזרים ומגידים, שאינם יכולים]. וכל זה עד רובו של חודש, **אבל משעבר רוב החודש**, כבר נודע מתי נקבע החודש, ואם הכחישו זה את זה ביום אחד, **העדות בטלה**.

(ד) וכשמכחישים זה את זה **בשני ימים** – **אפילו בתחילת החודש**, כגון זה אומר בשלושה בחודש, וזה אומר בחמישה בחודש, **עדותם בטלה**, ואין אומרים שהאחד טעה מתי נקבעו שני חודשים. כי משעבר רוב החודש הקודם, כבר נודע מתי נקבע, ולא יתכן שיטעו אלא בקביעת החודש הזה. ואפילו נאמר שלא נודעה הטעות עד סוף החודש, מכל מקום לא יתכן שיטעה אדם בקביעת שני חודשים, ואם טעה באחד, בקביעת השני כבר ידע שטעה, שהרי מפרסמים את

הוא, יש לברך מעומד, מפני כבוד השכינה שהוא מקבל [=הלכך נימרינה מעומד].

מרימר ומר זוטרא מכתפי [=היו נושאים אותן על הכתף], ומברכים. [יתכן שכוונת הגמרא ללמד, שאף שהיו זקנים, שלא יכלו ללכת בעצמם, הקפידו לצאת לברך, משום גודל המצווה].

ג. נוסח הברכה.

במערבא היו מברכים, **ברוך מחדש חדשים**. **ורב יהודה אמר**, שיש לברך, ברוך [וכו'], **אשר במאמרו ברא שחקים, וברוח פיו כל צבאם, חוק וזמן נתן להם, שלא ישנו את תפקידם**, [כפי שנצטוו ללכת ברקיע], **ששים ושמיים לעשות רצון קונם**, [שנאמר על השמש "יְשִׁישׁ כְּגִבּוֹרִי"], **פועלי אמת**, [שאינם משנים את סדרם], **שפעולתם אמת**. [וי"ג פועל אמת שפעולתו אמת, והכוונה לקדוש ברוך הוא, שבאמת ובדין מיעט את הלבנה], **וללבנה אמר** [הקדוש ברוך הוא], **שתתחדש** [בכל חודש], **עטרת תפארת לעמוסי בטן** [=ישראל], **שהם עתידיים להתחדש כמותה ולפאר ליוצרים על שם כבוד מלכותו ברוך אתה ה' מחדש חדשים**.

ואין לברך על חידושה של לבנה הטוב והמטיב [כעל בשורות טובות], ולא על חסרונה דיין האמת [כעל שמועות רעות], שאין כאן לא פורענות בחסרונה, ולא חסד במילואותה, אלא עולם כמנהגו נוהג בכל חודש, ודבר שבא כדרכו באופן קבוע, אין מברכים עליו הטוב, והמטיב או דיין האמת.

חודש, ומוסיפה אור בכל לילה עד אמצע החודש, ואז מתמעטת והולכת, עד שנעלמת בסוף החודש. ובכל חודש, כשרואה את הלבנה בחידושה, יש לברך על כך. ונתבארו כאן בגמרא כמה פרטים בדין הזה.

א. עד מתי מברכים.

לדעת רבי יעקב בר אידי – אפשר לברך על חידוש הלבנה, **עד שבעה בחודש**, **שבו כבר נראית חצי הלבנה**, אבל לאחר מכן, מאחר שכבר נתחדשה רוב הלבנה, אין לברך על התוספת שמוסיפה במיעוטה.

ולדעת נהרדעי – אפשר לברך על חידוש הלבנה, **עד ששה עשר בחודש**, **שבו מתמלאת ונראית כל הלבנה**, שכל זמן שהיא מוסיפה על היום הקודם, יש כאן חידוש, ואפשר לברך.

דף מב

ב. מעלת הברכה.

אמר רבי אחא בר חנינא אמר רבי אסי אמר רבי יוחנן, **כל המברך על החדש בזמנו, כאילו מקבל פני שכינה**, שנאמר בחידוש החודש "הַחֲדָשׁ הַזֶּה לְכֶם ראש חֲדָשִׁים" ונאמר בראיית השכינה "זֶה אֲ-לֵי וְאַנְהוּ". ולמדים זה מזה בגזרה שווה.

ותנא דבי רבי ישמעאל, **אילו לא זכו ישראל למצווה אחרת, אלא להקביל פני אביהם שבשמים פעם אחת כל חדש וחדש, דיים**.

ואמר אביי, הואיל ומקבל פני שכינה

גומרים את הדין לחובה בו ביום, אלא מלינים אותו עד למחר, וכך הוא הסדר: **כשראו לו חובה ביום הראשון, אחר שהולכים ממושב בית דין, נושאים ונותנים בדבר זוגות זוגות, וממעטים במאכל, ולא שותים יין כל היום,** [שנאמר, "אל למלקים שתו יין ולרזינים אי שקר", והכוונה בזה לעוסקים ברזו של עולם, כלומר בדיני נפשות, שלא ישתו שכר]. **וכל אחד לעצמו נושא ונותן בדבר כל הלילה. ולמחרת באים לבית דין, וגומרים את הדין,** [לחובה או לזכות, כפי שנתבאר בדף ל"ד].

שנים עשר מחייבים ואחד עשר מזכים

לדעת התנא של המשנה, כששנים עשר מחייבים ואחד עשר מזכים, מאחר שאין מחייבים בדיני נפשות על פי רוב של אחד, אי אפשר לחייב את הנידון, אך מאחר שהרוב מחייבים אותו, גנאי לבית דין שיצאו מהדין במחלוקת, בלא שיוכרע הדין על פיהם. ולכן מוסיפים עליהם שני דיינים, ודנים עימם, שמא על ידיהם, יכריעו את הדין, [אם יזכו שניהם, יש רוב לזכות, ואם יחייבו שניהם, יש רוב לחובה], ואם גם הם נחלקו, מוסיפים עוד שנים. וכך עושים עד שיהיו שבעים ואחד דיינים. ומכאן ואילך לכתחילה דנים אלו כנגד אלו, עד שיראו מקצת מאלו את דברי החולקים עליהם, ויהיה רוב שניתן להכריע את הדין על פיו, אבל אם לא עלה הדבר בידם, יזכו

"כי בתחבולות תעשה לך מלחמה"

במי אתה מוצא מלחמתה של תורה, [שיודע להורות כהלכה, ולעמוד על בוריה ועל עיקרה], **במי שיש בידו תבילות של משנה,** שאם יצטרך לו טעם בכאן, ילמדנו מתוך משנה אחרת. או אם יקשה לו דבר על דבר, יבין מתוך משניות הרבה שבידו, הא מני פלוני היא, ששמענוהו במקום אחר אומר כך. אבל אדם המפולפל ומחודד ובעל סברא ולא למד משניות וברייתות הרבה מהיכן יתגלה לו הסוד.

קרא רב יוסף על עצמו את הפסוק, "וְרַב תְּבוּאוֹת בְּכַח שׁוֹר", שהיה בקי בברייתות הרבה.

בעניין לימוד זכות וחובה בדין

כבר נתבאר בדף ל"ג, מי רשאי ללמד על הנידון בדיני נפשות, זכות [או חובה], וכאן נוספו בעניין הזה שני פרטים:

א. כשאחד מהתלמידים בא ללמד זכות, מעלים אותו למושב הדיינים, ושומעים את דבריו, ואינו יורד משם כל היום, ואם אמר דברי טעם, אינו יורד משם לעולם.

ב. הנידון עצמו גם כן רשאי ללמד על עצמו דברי זכות, ואם יש ממש בדבריו שומעים לו.

סדר גמר הדין לחובה

כבר נתבאר בדף ל"ה, שבדיני נפשות אין

להם, יאמר זאת בעצמו, ולא יאמרו זאת אחרים, כי עדיף לאדם להתבייש על ידי עצמו, ולא על ידי אחרים]. **אבל בדיני ממונות אינו אומר נזדקן הדין.**

ולדעת רב אשי, דין זקן הוא דין יפה, שראוי לסמוך עליו. ובדיני ממונות, גדול הדיינים אומר, נזדקן הדין, ושוב אין צריך לדקדק בו, [ואף על פי שאין לאדם לשבח את עצמו, שנאמר, "יְהִלְלֶךָ זָר וְלֹא פִיד", גדול הדיינים אומר שבח זה על הדין שדנו, כי עליו מוטל לומר את דברי בית הדין, ועל כורחו יאמר גם דברים של שבת]. אבל בדיני נפשות, אינו אומר נזדקן הדין, ואף משגמרוהו, אם ידקדק האחד, וימצא לו זכות, מחזירים את הדין.

את הנידון, אף על פי שהרוב מחייבים, וגנאי הדבר לבית דין.

ולדעת רבי יוסי, אין סיבה להוסיף דיינים, כי כן הוא דין התורה, שרוב לחובה על פי אחד אינו מחייב, ואם כן הנידון יצא זכאי בדין, ואין כאן שום גנאי לדיינים.

מתי אומר נזדקן הדין

לדעת רב אחא בריה דרב איקא, דין זקן הוא דין עמוק וקשה, שצריך להמתין בו, ולא למהר בו. ובדיני נפשות גדול הדיינים אומר, נזדקן הדין, כדי שלא ימהרו בו, [ואף שגנאי הוא לו, שהדין קשה

סליק פרק היו בודקין

פרק ששי נגמר הדין

דף מב

מחנות, שהרי מקום הוצאת הדשן הוא מקום הוצאת הפר, **ואם כן למה נאמר בדשן**, "וְהוֹצִיא אֶת הַדָּשֵׁן אֶל מַחוּץ לַמַּחֲנֶה", על כורחך בא ללמד, שיש להוציאו חוץ למחנה שלישי [=ירושלים, היא מחנה ישראל], וזהו גם מקום הוצאת הפרים הנשרפים.

ומכאן שמוציאים את הפרים הנשרפים חוץ לשלוש מחנות.

איסור שחיטת קדשים בחוץ

נאמר בתורה, "אִישׁ אִישׁ מִבֵּית יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יִשְׁחַט שׂוֹר אוֹ כֶּשֶׁב אוֹ עֵז בַּמַּחֲנֶה אוֹ אֲשֶׁר יִשְׁחַט מַחוּץ לַמַּחֲנֶה וְאֵל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לֹא הֵבִיאוּ לְהַקְרִיב קֶרֶבן לַח' לִפְנֵי מִשְׁפַּח ה' דָּם יִחָשֵׁב לְאִישׁ הַהוּא דָּם שֶׁפָּדָ וְנִכְרְתָה הָאִישׁ הַהוּא מִקֶּרֶב עַמּוֹ". ומכאן למדנו, שהשוחט קדשים חוץ לעזרה, חייב כרת, אף על פי שעשה זאת חוץ למחנה אחת, [מחנה שכינה].

מקום בית הסקילה

שלושה דינים נאמרו בעניין מקום בית הסקילה שסוקלים בו הרוגי בית דין:

א. חוץ לשלוש מחנות [כלומר חוץ לעיר].

לדעת הברייתא – הדבר למד ממה שנאמר בעניין סקילת המקלל, שיש להוציאו "אֶל מַחוּץ לַמַּחֲנֶה". והכוונה בזה שיש להוציאו חוץ לשלוש מחנות, שהרי גם לעניין פרים הנשרפים נאמר כן,

פרים הנשרפים נשרפים חוץ לשלוש מחנות

- בפר כהן משיח נאמר, "וְהוֹצִיא אֶת כָּל הַפֶּר אֶל מַחוּץ לַמַּחֲנֶה אֶל מְקוֹם טְהוֹר אֶל שֶׁפָּדָה הַדָּשֵׁן וְשָׂרַף אֹתוֹ עַל עֵצִים בְּאֵשׁ עַל שֶׁפָּדָה הַדָּשֵׁן יִשְׂרָף".

- בפר העלם דבר של ציבור נאמר, "וְהוֹצִיא אֶת הַפֶּר אֶל מַחוּץ לַמַּחֲנֶה וְשָׂרַף אֹתוֹ כְּאֲשֶׁר שָׂרַף אֶת הַפֶּר הָרִאשׁוֹן".

- בהוצאת הדשן נאמר, "וְהוֹצִיא אֶת הַדָּשֵׁן אֶל מַחוּץ לַמַּחֲנֶה".

(א) וממה שנאמר בפר העלם דבר, "וְשָׂרַף אֹתוֹ כְּאֲשֶׁר שָׂרַף אֶת הַפֶּר הָרִאשׁוֹן", למדנו ששני הפרים הנשרפים [פר כהן משיח ופר העלם דבר של ציבור] נשרפים באותו מקום, ואם כן די היה לכתוב באחד מהם, "אֶל מַחוּץ לַמַּחֲנֶה", כדי לדעת שנשרפים חוץ למחנה אחד [=עזרה, היא מחנה שכינה].

(ב) ומתוך שנכתב בשתי הפרשיות "אֶל מַחוּץ לַמַּחֲנֶה", למדנו, שיש להוציא אותם להישרף חוץ לשני מחנות [=ההרבית, הוא מחנה לווי].

(ג) וממה שנאמר בפר כהן משיח, "עַל שֶׁפָּדָה הַדָּשֵׁן יִשְׂרָף", היה אפשר ללמוד שמקום הוצאת הדשן הוא חוץ לשני

וּכְבַר נִתְבָּאֵר שֶׁשֶׁם הַכוּוֹנָה לְהוֹצֵאתָ חוּץ
לְשֹׁלֵשׁ הַמַּחֲנוֹת. וַיֵּשׁ לְלַמּוֹד בַּגִּזְרָה

שִׁוּוּהָ, שֶׁכֶּשֶׁם שֶׁלַעֲנִיין הוֹצֵאתָ פְּרִים
הַנִּשְׂרָפִים הַכוּוֹנָה חוּץ לְשֹׁלֵשׁ מַחֲנוֹת,
כֵּן לַעֲנִיין הוֹצֵאתָ הַמִּקְלָל הַכוּוֹנָה חוּץ
לְשֹׁלֵשׁ מַחֲנוֹת. [וּבַהֲמִשָּׁךְ יִתְבָּאֵר מִדּוּעַ הוֹצֵאתָ
חוּץ שֶׁל סִקִּילָה שִׁוּוּהָ לְהוֹצֵאתָ חוּץ שֶׁל פְּרִים
הַנִּשְׂרָפִים, וְלֹא לִיצִיאַת חוּץ הָאִמּוּרָה בְּאִסּוּר
שְׁחוּטֵי חוּץ, שֶׁהִיא חוּץ לְמַחֲנָה אַחַד].

וְלִדְעַת רַב פֶּפֶא – מִמָּה שֶׁנֶּאֱמַר לְמֹשֶׁה,
שֶׁהִיא יוֹשֵׁב בְּמַחֲנֵה לִוְיָהּ, שִׁישׁ לְהוֹצִיא
אֶת הַמִּקְלָל "אֶל מַחוּץ לְמַחֲנֵה", יֵשׁ
לְלַמּוֹד שֶׁהוֹצִיא אֹתוֹ חוּץ לְשֵׁנֵי מַחֲנוֹת.
וּמִמָּה שֶׁנֶּאֱמַר אַחֵר כֵּן פֶּעַם נּוֹסֶפֶת

"וַיִּוְצִיאוּ אֶת הַמִּקְלָל אֶל מַחוּץ לְמַחֲנֵה",
יֵשׁ לְלַמּוֹד שֶׁהוֹצִיא אֹתוֹ חוּץ לְעוֹד
מַחֲנָה, וְאִם כֵּן הוֹצִיא אֹתוֹ חוּץ לְשֹׁלֵשׁ
מַחֲנוֹת.

וְכִתְבוּ הַתּוֹסֵף, שִׁיּוֹצֵאִים מֵהַכֹּלֵל הַזֶּה, הֵם
נִעְרָה הַמַּאֲוֹרָסָה שִׁזִּינְתָהּ, וְאִין לָהּ פֶּתַח בֵּית
אֵב, וְעוֹבֵד עֲבוּדָה זָרָה, כִּשְׂאֵי אִפְשָׁר לְסוֹקְלוֹ
עַל פֶּתַח שַׁעַר עִירוֹ, שֶׁנִּסְקָלִים עַל פֶּתַח בֵּית
דִּין, מִשּׁוֹם שֶׁנֶּאֱמַר בָּהֶם "בִּשְׁעָרֶיךָ". וּמִכֵּל
מִקּוֹם אֵין לְלַמּוֹד מֵהֶם לְשֶׁאֵר הַנִּסְקָלִים,
מִשּׁוֹם שֶׁהֵם שְׁנֵי כְּתוּבִים הַבָּאִים כְּאַחַד. וְגַם
מִשּׁוֹם שִׁישׁ לְלַמּוֹד מֵהַכְּתוּבִים הַמְּבֹאֲרִים
לְעִיל, שֶׁאֵין סוֹקָלִים אֶת שֶׁאֵר הַנִּסְקָלִים
בְּבֵית דִּין.

וְלִדְעַת רַב אֲשֵׁי – מִמָּה שֶׁנֶּאֱמַר לְמֹשֶׁה,
שֶׁהִיא יוֹשֵׁב בְּמַחֲנֵה לִוְיָהּ, "הוֹצֵא אֶת
הַמִּקְלָל", יֵשׁ לְלַמּוֹד שִׁישׁ לְהוֹצִיא חוּץ
לְשֵׁנֵי מַחֲנוֹת. וּמִמָּה שֶׁנֶּאֱמַר גַּם "אֶל
מַחוּץ לְמַחֲנֵה", יֵשׁ לְלַמּוֹד שֶׁהוֹצִיא אֹתוֹ
חוּץ לְשֹׁלֵשׁ מַחֲנוֹת.

ב. חוץ לבית דין.

דְּבָרִים שֶׁהוֹצֵאתָ מִקְלָל כְּהוֹצֵאתָ פְּרִים
יֵשׁ דְּבָרִים שֶׁבָּהֶם דִּין הוֹצֵאתָ מִקְלָל
דּוּמָה לְדִין הוֹצֵאתָ פְּרִים הַנִּשְׂרָפִים:
(א) הוֹצֵא – שֶׁבִּשְׁנֵיהֶם נֶאֱמַר לְשׁוֹן
הוֹצֵאתָ.

גַּם כִּשְׁבִּית דִּין עֲצַמָּם חוּץ לְשֹׁלֵשׁ
מַחֲנוֹת, אֵין לַעֲשׂוֹת אֶת בֵּית הַסִּקִּילָה
בְּבֵית דִּין, אֲלֹא חוּץ לְבֵית דִּין, שֶׁנֶּאֱמַר
"הוֹצֵא אֶת הַמִּקְלָל", [כֵּן כְּתוּבֵי הַתּוֹסֵף,
אוֹלַם זֶה לֹא יִתְּקַן לְדַבְּרֵי רַב אֲשֵׁי].

(ב) אֵל מַחוּץ לְמַחֲנָה – שֶׁבִּשְׁנֵיהֶם נֶאֱמַר
"אֵל מַחוּץ" [וְלֹא "מַחוּץ" בְּלִבָּד].

ג. רְחוֹק מִבֵּית דִּין [מַעֲט].
וְגַם כִּשְׁבִּית דִּין חוּץ לְשֹׁלֵשׁ מַחֲנוֹת, לֹא דִי

ויש מקומות שנאמר סקילה "באבנים",
ללמד שאם לא מת באבן ראשונה, יש
לסוקלו באבנים נוספות.

החזרת הנידון מבית

הסקילה על ידי זכות שנמצאה

כשהנידון לסקילה יוצא מבית דין לבית
הסקילה, מעמידים אדם אחד על פתח
בית דין, ונותנים בידו סודרים, ואדם
אחד רוכב על סוס, עומד רחוק מהראשון
לכיוון בית הסקילה, במקום שיכול
לראות את הראשון. ואם אמר אחד
מבית דין יש לי זכות ללמד על הנידון,
העומד על הפתח מניף בסודרים, והרוכב
רואה, ורץ אחר הסוקלים לעצור אותם,
עד שיחקרו בית דין אם יש טעם בדברי
המלמד זכות.

יין שמשקים את הנידון למוות

היוצא ליהרג, משקים אותו קורט של
לבונה בכוס של יין, כדי שתיטרף דעתו,
שנאמר "תִּנְנוּ שֶׁכֶר לְאֹבֵד וַיֵּין לְמָרִי נִפְשִׁי".

מהיכן באים הדברים לצורך הנידון למוות

הדברים שבהם עונשים את הנידון, [אבן
שנסקל בה, עץ שנתלה עליו, סייף שנהרג בו,
סודר שנחנק בו, וכן פתילה שנשרף בה], כולם
באים משל ציבור, ולא משל הנידון,
שאין לומר לאדם שיביא דברים
להריגתו.

(ג) מכשיר – שבשניהם ההוצאה היא
המקום הכשר לעשיה. [וזהו הדבר
שבשבלו הוצאת מקלל למדה מהוצאת
פריס כי היא הדבר העיקרי].

(ד) מכפר – שבשניהם המעשה הוא
כפרה. [קרוב מכפר ומיתת בית דין
מכפרת].

דברים שהוצאת מקלל כהוצאת שחוטי חוץ
יש דברים בהם דין הוצאת מקלל דומה
ליציאה האמורה בשחוטי חוץ :

(א) אדם – בשניהם מדובר ביציאות
אדם.

(ב) חוטא – בשניהם מדובר בחוטא.

(ג) בנשמה – בשניהם יש פעולת נטילת
נשמה, [זה נסקל, וזה שוחט]. א"י שניהם
נענשים במיתה [זה בסקילה, וזה בכרת].

(ד) פיגול – בשניהם אין דין פיגול
[שמחשבה אסורה] מה שאין כן בפריס
הנשרפים שהם קרבן ואם היו נשחטים
בפנים על מנת להקטיר אמוריהם בחוץ
היו נפסלים.

דף מג

בכמה אבנים סוקלים את הנסקלים

יש מקומות שנאמר סקילה "באבן",
ללמד שאם סקלוהו באבן אחת ומת, דיו.

עליו בהליכתו להיסקל, **איש פלוני יוצא להיסקל, על שעבר עבירה פלונית, ביום פלוני, בשעה פלונית, במקום פלוני, ופלוני ופלוני עדין**, כל מי שידוע לו זכות, יבוא וילמד עליו, והסיבה להכרזה זו, **שאם יש עדים שיכולים להזים את עדין, יבואו ויצילוהו.**

וישו הנוצרי משום שהיה מקורב למלכות, המתינו בהריגתו 40 יום, וכל אותם 40 יום הכריזו עליו שהוא יוצא להיסקל על שכיסף והסית והדיח את ישראל, כל מי שידוע לו זכות יבוא וילמד עליו, ולא מצאו לו זכות, ותלו אותו בערב הפסח. וכן כשהרגו את חמשת תלמידיו, מתאי נקאי נצר בוני ותודה, מאחר שהיו מקורבים למלכות, היו צריכים להשיב להם על כל ראיות ההבל שהביאו להצלתם.

ממאמרי רבי יהושע בן לוי

כל הזובח את יצרו [שלאחר שהסיתו לחטוא, הורגו, ושב בתשובה], **ומתוודה עליו, מעלה עליו הכתוב כאילו כבדו לקדוש ברוך הוא בשני עולמים**, העולם הזה והעולם הבא, שנאמר "זֶבַח תִּזְבֹּחַ" **כִּכְבֹּדֶיךָ?**

בזמן שבית המקדש קיים, אדם מקריב עולה, שכר עולה בידו, מנחה, שכר מנחה בידו, אבל **מי שדעתו שפלה, מעלה עליו הכתוב כאילו הקריב כל הקרבנות כולם**, [שנאמר "זֶבַחִי אֲקִים רוּחַ נְשָׁבְרָה"], ואין תפילתו נמאסת, [שנאמר "לֵב נְשָׁבֵר וְנִדְבָה אֲלֵהֶם לֹא תִבְזֶה"].

ודברים שעושים לצורך הצלת הנידון, [סודר שמניפים בו וסוס שרץ ומעמידם], **ספק אם באים משל הנידון**, כי הם לצורך הצלתו, או שבאים **משל ציבור**, כי חובה על בית דין לעשותם.

וקורט לבונה בכוס של יין שמשקים אותו כדי שתיטרף דעתו, נשים יקרות שבירושלים היו מתנדבות ומביאות, ואם לא הביאו, מביאים משל ציבור שנאמר בהם "תנו".

יוצא להיסקל שאמר יש לי ללמד על עצמי זכות

מי שנגמר דינו לסקילה, והוליכוהו לבית הסקילה, ואמר יש לי ללמד על עצמי זכות, **מחזירים אותו לבית דין לשמוע דבריו:**

פעם ראשונה ושניה, מחזירים אותו, **אפילו אם לא אמר הולכים עמו טעם הגון**, כי יתכן שמחמת פחדו לא אמר דבריו כראוי, וכשיבוא לבית דין יתיישב ויאמר דבריו כראוי.

ולאחר מכן, אם אמר טעם הגון, מחזירים אותו, ואם לאו, אין מחזירים אותו, וכדי לדעת אם טעמו הגון, הולכים עמו שני תלמידי חכמים לשמוע מה יאמר.

הכרזה על הנסקלים [ושאר הנהרגים]

מי שיוצא להריגה בבית דין, מכריזים

יזוי של הנידון למוות

כשהנידון למוות רחוק מבית הסקילה כעשר אמות, אומרים לו, "התוודה, נעל חטא זה ועל שאר חטאים], שכן דרך כל המומתים שהם מתוודים, [שאינו להם לירא שיפסידו מכך בעולם הזה, כי בין כך הם מתים, ולעולם הבא הם נשכרים], שכל המתוודה יש לו חלק לעולם הבא, כמו שמצינו בעכו", [כפי שיתבאר בעזה"י בהמשך].

דיבר בעזות. ולא מפני שחבט את המעל לפני ה' [כמבואר בהמשך], שהרי גם פינחס עשה כן במעשה זמרי. ולא מפני שאמר, "למה העברת העביר את העם הזה את ה' ליתת אתנו ביד האמרי להאבידנו", שהרי גם משה אמר כן, "למה הרעתה לעם הזה". אלא מפני שאמר, "ולו הואלנו ונשב בעבר ה' ליתתנו", שמשמע מזה, שטוב לו שלא לקיים הציווי לעבור את הירדן.

ביאור כתובים מפרשת עכן [יהושע פרק ז']

הכתובים הבאים מבוארים בגמרא בדפים מ"ג ומ"ד, ונסדרו כאן לפי סדר הפרשה, ולא לפי סדר הגמרא.

כשנלחמו ישראל בעי נאמר, "ויכנו מהם אנשי העי בשלשים ושלשה איש". לדעת רבי יהודה, הכוונה לשלושים ושלשה איש ממש. ולדעת רבי נחמיה, הכוונה ליאיר בן מנשה, השקול כרובה של סנהדרין.

"ויאמר ה' אל יהושע קם לך למה זה אתה נפל על פניך". רב שילא ביאר, שכך אמר לו הקדוש ברוך הוא, אף שהם חטאו [כמבואר בהמשך], שלך קשה משלהם, שאף בשבילך נענשו, שאני אמרתי, "יהיה בעברכם את ה' ליתתנו תקימו את האבנים האלה", כלומר סמוך לירדן, ואתם הרחקתם ששים מיל עד הר גריזים והר עיבל הרחוקים מהירדן. ורב ביאר, שבזה לא חטא יהושע, כי ודאי עשה כאשר צווה, אלא כך אמר לו הקדוש ברוך הוא, אתה גרמת להם שיחטאו במעל, בכך שאסרת להם את ביזת יריחו, ולא היה לך לעשות כן, כמו שאמרתי לך לענין העי, "רק שאלה ובהמתה תבזו לכם".

"ויקרא יהושע שמלתיו ויפל על פניו ארצה לפני ארון ה' עד הערב הוא וזקני ישראל ויעלו עפר על ראשם".

"חטא ישראל", אף על פי שחטא ישראל הוא. "וגם עברו את בריתי אשר צויתי אותם וגם לקחו מן החרם וגם גנבו וגם פחשו וגם שמו בכליהם". ממה שנאמר חמש פעמים "וגם", למדנו, שעבר עכן על כל הכתוב בחמישה חומשי תורה. וממה

"ויאמר יהושע אהה ה' אלקים למה העברת העביר את העם הזה את ה' ליתת אתנו ביד האמרי להאבידנו ולו הואלנו ונשב בעבר ה' ליתתנו". אמר רב נחמן, זהו שכתוב, "תחננוים ידבר רש ועשיר יענה עזות", כשמשא ביקש רחמים על ישראל לפני המקום, היה מדבר תחננוים בלשון רכה, ויהושע

תַּכְחַד מִמֶּנִּי, אמר רבינא, **שיחז אותו**
דברים כדי שיודה, [שהטעה אותו
שיחשוב שאם יודה ייפטר], **ואמר לו, כולם**
נבקש ממך אלא הודאה, תן לו תודה,
והיפטר¹.

מיד, "ויען עכן את יהושע ויאמר אמנה
אנכי חטאתי לה' אלקי ישראל". "וכזאת
וכזאת עשיתי", מלמד שמעל בחרמים
אחרים, כשם שמעל בזה. לדעת רב אסי
אמר רבי חנינא, מעל בשלשה חרמים,
שנים בימי משה, [וכזאת וכזאת], ואחד
בימי יהושע. **ולדעת רבי יוחנן משום רבי**
אלעזר ברבי שמעון, מלמד מעל בחמשה
חרמים, **ארבעה בימי משה**, [מהווי
מרבה עוד מעילה], ואחד בימי יהושע.

"וארא בשלל אדרת שנער אחת טובה
[לדעת רב, איצטלא דמילתא, כלומר טלית
של צמר נקי. **ולדעת שמואל**, סרבלא
דצריפא, כלומר **סרבל צבוע בצרף**],
ומאתים שקלים קסף ולשון זָהָב אחד
חמשים שקלים משקלו וְאֶחָמֶדֶם
וְאֶקְחָם וְהִנֵּם טַמְּנִים בְּאֶרֶץ בְּתוֹךְ הָאֲהָלִי
וְהַקֶּסֶף תַּחֲתֵיהֶּ"'

"ויקחום מתוך האהל ויבאום אל יהושע
ואל כל בני ישראל ויצקם לפני ה' , בא
יהושע, וחבט את הדברים הללו לפני
המקום, ואמר לפניו, ריבונו של עולם, על
אלו תיהרג רובה של סנהדרין.

"ויקח יהושע את עכן בן זרח ואת הקסף
ואת האדרת ואת לשון הזָהָב ואת בניו

שנאמר, **"עברו את בריתי", למדנו, שעכן**
היה מושך בערלתו, שהיה מושך עור
אמתו תמיד, עד שכיסתה את ראש הגיד,
כדי שלא יראה מהול >ואם כן עבר גם על
מצוות שבגופו<. וממה שאמר יהושע אחר
כך, **"וכי עשה נבלה בְּיִשְׂרָאֵל"**, יש
אומרים שלמדנו מזה, **שבעל עכן נערה**
המאורסה, שנאמר בה, **"כי עשתה נבלה**
בישראל", >ואם כן היה רע לשמים וגם
לבריות, שבייש את משפחתה ואסרה על
בעלה<. ורבינא אמר, שכוונת יהושע
לומר, שידונו את החוטא בסקילה,
כמיתת נערה מאורסה שזנתה.

אמר לו יהושע, "רבש"ע מי חטא"? אמר
לו הקדוש ברוך הוא, "וכי דילטור
[=רכיל], **אני, לך הפל גורלות". הלך**
יהושע והפיל גורלות, ונפל הגורל על עכן.

אמר לו עכן, "יהושע בגורל אתה בא עלי,
[להרגני בלא עדים], אתה ואלעזר הכהן
שני גדולי הדור אתם, אם אני מפיל
עליכם גורל, על אחד מכם הוא נופלי,
ונכמו כן מאחר שכל ישראל צדיקים,
כשיפילו עליהם גורל, ייפול על מי שהוא
צדיק, ואם כן אין ראיה מהגורל שחטאתי].

"ויאמר יהושע אל עכן בני שים נא כבוד
לה' אלקי ישראל" [=אין נא אלא לשון
בקשה] וכך אמר לו, **"בבקשה ממך אל**
תוציא לעז על הגורלות, שעתידה ארץ
ישראל שתתחלק בגורל, שנאמר אך
גורל יחלק את הארץ¹.

"ותן לו תודה והגד נא לי מה עשית אל

¹ כתב הגריעב"ץ: אמת אמר לו, לא כיחש, כי על ידי כך נפטר מדין שמים, ... שכל המתוודה יש לו חלק לעולם הבא.

עליהם, נעשו ערבים זה בזה בקיום המצוות, ומעתה כשאדם חוטא, לא רק הוא נענש, אלא גם שאר ישראל, שערבו לו שלא יחטא. ונחלקו חכמים, על מה ערבו זה את זה.

לדעת רבי יהודה :

קודם שעברו ישראל את הירדן, הצדיקים היו נענשים על חטאים מפורסמים של אחרים, [ניתכן שלדעתו, אין צריך לקבל ערבות כדי להיענש על כך, כי מאחר שהדבר מפורסם חובה למונעו, ועל כך שלא מנעו את החוטאים נענשו], **אבל על חטאים נסתרים של אחרים, לא היו נענשים,** כי לא היו ערבים זה לזה.

ואחרי שקבלו עליהם ערבות בהר גריזים והר עיבל, נענשו אף על חטאים נסתרים של אחרים. [ומהטעם הזה נענשו ישראל על מה שמעל עכן בסתר אחר קבלת הערבות, ולא נענשו על מה שמעל בסתר קודם לכן].

- לפירוש הראשון של רש"י, פשט הפסוק, "הַנְּסִתְּרֵת לְה' אֲקִינּוּ וְהַנְּגַלְת לָנוּ וּלְבָנֵינוּ עַד עוֹלָם לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת", כך הוא, "הַנְּסִתְּרֵת לְה' אֲקִינּוּ", עליו לבקש עלבון העבירה ולהיפרע מן העוברים, ואין עלינו עונש בדבר, "וְהַנְּגַלְת לָנוּ", קולר תלוי בצואר כולנו. אולם כלל בידנו שיש לדרוש את הנקודה. [ואחת עשרה נקודות שיש על אחת עשרה אותיות, "לָנוּ וּלְבָנֵינוּ עַ", אין מקומן שם, אלא על האותיות "לְה' אֲקִינּוּ", ורק מפני שאין כבוד ה' להיות נקוד על אותיות ה', הנקודות נמצאות על המילים שאחר כך]. ומאחר שיש לדרוש את הנקודות

וְאֵת בְּנֵיהֶם וְאֵת שׂוֹרוֹ וְאֵת חֲמֹרוֹ וְאֵת צֹאנוֹ וְאֵת אֶהְלוֹ וְאֵת כָּל אֲשֶׁר לוֹ וְכָל יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ וַיַּעֲלוּ אֹתָם עִמָּךְ עֶכָזר, הטעם שהעניש אותו במעמד משפחתו וכל ישראל, הוא **כדי לרדותם, שיראו בקלקולו, ויזהרו בעצמם שלא לחטוא כמוהו.**

"וַיֹּאמֶר יְהוָה מֶה עֲכַרְתֶּנוּ יַעֲקֹב ה' בַּיּוֹם הַזֶּה", מאחר שהתודית, אינך עכור אלא ביום הזה, אבל אינך עכור לעולם הבא, מכאן שכל המתוודה יש לו חלק לעולם הבא. וכן יש ללמוד זאת ממה שנאמר, "וַיְבַנֵּי זָרַח זְמָרִי וְאֵיתָן וְהִימָן וְכַלְכַּל וְדָרַע בְּלָם חֲמִשָּׁה", והכוונה בזה, שכולם שווים לחיי העולם הבא, וזמרי האמור כאן הוא עכן. [יש אומרים עכן שמו, ולמה נקרא זמרי, כי עשה מעשה זמרי, (א) שנאף כזמרי, (ב) שנענשו ישראל בעונו כזמרי. ויש אומרים זמרי שמו, ולמה נקרא שמו עכן, שעיכו, כלומר גלגל עוונות ישראל עליהם, כעכן (=נחש) המגלגל עצמו כעגול].

"וַיִּרְגְּמוּ אֹתוֹ כָּל יִשְׂרָאֵל אֲבָן וַיִּשְׂרְפוּ אֹתָם" [את כספו זהבו ובגדיו] "בְּאֵשׁ", "וַיִּסְקְלוּ אֹתָם" [את שורו ובהמותיו] "בְּאֲבָנֵיהֶם", וקנס היה זה לאבד את ממונו, כדי שיראו אחרים ויראו.

כל ישראל ערבים זה לזה

כשעברו ישראל את הירדן, ושמעו ברכות וקללות בהר גריזים והר עיבל, וקבלו

לנסתרות, "הַנְּסֻתָּת לְהַ' אֶקְיִנוּ ... עַד עוֹלָם", כלומר תמיד אנו פטורים מהם. "וְהַנְּגֻלַת לָנוּ וְלַבְּנֵינוּ עַד עוֹלָם", כלומר תמיד אנו חייבים בהם.

והנקודה באה ללמד, שאחד מאלו אינו "עד עולם", ויתכן לדרוש זאת בשני אופנים. (א) שעל הנסותרות אין פטורים תמיד, ומתחייבים בהם אחר שעברו את הירדן, ומה שנאמר "עד עולם", לעניין חיוב הנגלות נאמר. (ב) שעל הנגלות אין חייבים תמיד, והיו פטורים מהם קודם שעברו את הירדן, ומה שנאמר "עד עולם", לעניין פטור הנסותרות נאמר.

וסברא היא, שדבר שכבר התחייבו בו, לא יפטרו ממנו, אבל דבר שפטורים ממנו, יתכן שיתחייבו בו לאחר זמן.

ואם כן מסתבר לדרוש כאופן השני, שלפיו מה שנאמר "עד עולם", בא לומר שלעולם פטורים מהנסותרות, אבל אין מסתבר לדרוש כאופן הראשון, שלפיו מה שנאמר "עד עולם", בא ללמד שלעולם חייבים על הנגלות, שהרי דבר פשוט הוא, שאם כבר התחייבו, שוב לא יפטרו, ולמה צריך לכתוב זאת.

דף מד

היכן היו הר גריזים והר

עיבל שנצטוו לבנות שם מזבח

לדעת רבי יהודה, הרים אלו שנצטוו ישראל לבנות שם מזבח, היו רחוקים מהירדן

על אותיות ה', כך יש לדרוש, שהנסותרות אינן "לה' אֶקְיִנוּ" עד עולם, אלא עד שיעברו את הירדן, אבל לאחר מכן גם הנסותרות "לָנוּ וְלַבְּנֵינוּ".

- ולפירוש השני¹ של רש"י, כך יש לדרוש את הפסוק, "הַנְּסֻתָּת לְהַ' אֶקְיִנוּ וְהַנְּגֻלַת", כלומר על ה' לבקש עלבון העבירה ולהיפרע מן העוברים, בין על עבירות נסותרות ובין עברות נגלות, ולא רק עליו, כי אם גם "לָנוּ וְלַבְּנֵינוּ", ואם כן הכל מוטל עליו ועלינו תמיד, ובאה הנקודה על "לָנוּ וְלַבְּנֵינוּ ע", לומר שלא תמיד הדבר מוטל גם עלינו, אלא רק אחר שעברו את הירדן, אבל קודם לכן לא נענשו על עברות נסותרות של אחרים.

ולדעת רבי נחמיה :

קודם שעברו ישראל את הירדן, לא היו נענשים אלא על חטאים שעשו בעצמם, אבל לא על חטא של אחרים, ואפילו היו מפורסמים, לשלדעתו אין להעניש אלא את החוטא, או מי שערב לו, אבל את שאר בני אדם אין להעניש, אפילו היה בידם למחות].

ואחרי שעברו ישראל את הירדן, קבלו עליהם ערבות, על חטאים מפורסמים של אחרים, והיו נענשים עליהם, אבל על חטאים נסתרים של אחרים, לא קבלו ערבות, ולא נענשו עליהם. [יתכן שלדעתו אין אפשרות לקבל ערבות על חטאים נסתרים, אלא על חטאים מפורסמים שביד הערב לתקן או למנוע במחאתו]. [ומה שנענשו ישראל על מעילת עכן, כי לא היתה בסתר, שאשתו ובניו ידעו ממנה].

- פשט הפסוק הוא, שיש חילוק בין הנגלות

¹ הוספות

¹ לכאורה יש בדברי רש"י שני פירושים, והפירוש השני מתחיל במילה "נמי", שזה כמו "אי נמי", ויל"ע בדבר.

המלחמה, יש לעסוק בה בלילה, והיה ליהושע לשכב בגלגל, שחנו בו ישראל, וללמוד, ולא לשכב במצור.

שאל יהושע, על איזה מהן באת? אמר לו המלאך, "עֲתָה בְּאֵתֵי", כלומר על של עכשיו, **שבטלתם תלמוד תורה.** ומתשובה זו למדו חכמים, שגדול תלמוד תורה יותר מהקרבת תמידים.

ומכיון ששמע זאת יהושע, נזהר, ולא הוסיף לבוא עוד במצור בלילה, ולכן נאמר בעניין מלחמת העי, "וילך יהושע בלילה ההוא בתוך העמק", שלן בעומקה של הלכה, [בנביא שלפנינו כתוב, "וַיֵּלֶךְ יְהוֹשֻׁעַ בַּלַּיְלָה הַהוּא בְּתוֹךְ הָעֵמֶק"].

"וַיִּפֹּל יְהוֹשֻׁעַ אֶל פְּנֵיו אַרְצָה וַיִּשְׁתַּחוּ", ואף על פי, [שבשדות ובהרים מקום שאין בני אדם מצויים ורגילים להיות שם שדים], אסור לאדם לומר שלום לחבירו בלילה, שמא הוא שד, ואין מוציאים שם שמים על המזיק, ושלום שם שמים הוא, [שנאמר "וַיִּקְרָא לוֹ ה' שְׁלוֹם"], וכל שכן שאסור להשתחוות לו, שמא שד הוא. מכל מקום מאחר שאמר לו, "אַנִּי שָׂר צָבָא ה'", אין לחוש שהוא שד, כי המזיקים אינם מוציאים שם שמים לבטלה, ושד לא היה לו אומר כן.

מאמר רוח פסקונית

בשעה שאמר לו הקדוש ברוך הוא ליחזקאל, לך אמור להם לישראל, "מְלַחְמֵיךָ וּמְלַדְתֵיךָ מֵאַרְצְךָ הִכְנַעְנִי, אֲבִיךָ

ששים מיל, והם ההרים שעתה יושבים בהם הכותים.

ולדעת רבי אלעזר, הרים אלו **סמוכים לירדן.** יש מפרשים שסמוך לירדן היו עוד שני הרים ממש שנקראו גריזים ועיבל, כמו שקרויים שני ההרים שיושבים בהם הכותים. ויש אומרים שלא היו סמוך לירדן שני הרים ממש, אלא שישראל עשו סמוך לירדן שתי גבשושיות עפר, וקראו להם בשמות הללו.

ולמעשה:

לדעת רב שילא – לא עשו ישראל כמו שנצטוו, כי **נצטוו לעשות סמוך לירדן,** [כדעת רבי אלעזר], **ועשו רחוק מהירדן.**

ולדעת רב – עשו ישראל כמו שנצטוו, אם סמוך, סמוך [כדעת רבי אלעזר]. ואם רחוק, רחוק [כדעת רבי יהודה].

מלאך שבא בזמן שצרו ישראל על יריחו

"וַיְהִי בַּהַיּוֹת יְהוֹשֻׁעַ בִּירִיחוֹ" [בזמן שבאו לצור עליה], **"וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיֵּרָא וְהָיָה אִישׁ עֹמֵד לְנִגְדוֹ וְחָרְבוֹ שְׁלוֹפָה בְּיָדוֹ. וַיֵּלֶךְ יְהוֹשֻׁעַ אֵלָיו וַיֹּאמֶר לוֹ הֲלֵנוּ אֶתָּה אִם לְצָרֵינוּ",** [מתוך שלא ידע מי הוא, אם ישראל או נוכרי, למדנו שיליה היה].

"וַיֹּאמֶר לֹא כִי אֲנִי שָׂר צָבָא ה'", ובא להוכיח את יהושע, על מצוות שבטלו ישראל מחמת המצור. (א) אמש [כלומר בין הערביים] בטלתם את קרבן התמיד.

(ב) ועתה בלילה אתם מבטלים תלמוד תורה, שבשעת המלחמה, מאחר שאי אפשר לעסוק בתורה ביום שהוא זמן

בָּרַךְ]. אם היית עושה כן, **הכל** היו **מאמצים את כוחך** [=נְכַל מְאֻמְצֵי כַח], והיית ניצול מהצרה, שלעולם יש להקדים תפלה לצרה, [כדי להינצל]. וכן מצינו, שאילו לא הקדים אברהם תפלה לצרה בין בית אל ובין העי, ובנה שם מזבח, כשנלחמו בניו בעי, לא היה נשאר מרשעי ישראל שריד ופליט.

ולדעת ריש לקיש – כוונת הכתוב, **שכל המאמץ עצמו בתפילה מלמטה** [=הַיְעָרֵךְ שׁוֹעֵד ... נְכַל מְאֻמְצֵי כַח], **אין צרים יכולים להסטינו מלמעלה** [=לא בָּרַךְ].

ולדעת רבי יוחנן – כוונת הכתוב, **שהבא לערוך תפילתו** [=הַיְעָרֵךְ שׁוֹעֵד], **יבקש רחמים, שיהיו מלאכי השרת מסייעים ומאמצים את כחו** [=נְכַל מְאֻמְצֵי כַח], **ולא יהיו לו צרים ומסטינים** [=לא בָּרַךְ].

וידוי בלא ידיעת כל חטאיו

מי שעומד למות, ואינו יודע להתוודות, [כגון שאינו זוכר כל חטאיו], **יאמר, "תהא מתתי כפרה על כל עוונותיי"**.

וידוי נידון למוות הבטוח בצדקתו

לדעת רבי יהודה, מי שדנו אותו למיתה ויודע בעצמו שלא חטא, **יאמר, "תהא מתתי כפרה על כל עוונותיי חוץ מזה"**. **ולדעת חכמים,** **לא יאמר "חוץ מזה"**,

הַאֲמַרְי וְאִמְרֵי חַתִּית". [פירש רש"י שתרח ואבותיו מכנען באו].

אמרה רוח פסקונית [=גבריאלין] **לפני הקדוש ברוך הוא,** ריבונו של עולם, **"אל תצא לְרַב מְהָר",** לריב עם ישראל בהזכרת גנות אבותם, **"פן מה תַעֲשֶׂה בְאַחֲרֵיתָהּ בְּהַכְלִים אֶתְךָ רַעֲד",** פן מה תעשה אם יבואו אברהם ושרה, שאתה מכלים אותם שאתה קורא אותם אמורי וחיתי, ויעמדו לפניך, ויאמרו, מה חטאנו לך שאתה מכלימנו, **"רַיְבָךְ רִיב אֶת רַעֲד",** אם יש לך להוכיח את ישראל, הוכח אותם בעצמם, **"וְסוֹד אַחַר אֵל תִּגְל",** אל תגלה סודם של אברהם ושרה.

שלוש שמות יש לו לרוח פסקונית

- (א) **פיסקון** - שפוסק דברים כלפי מעלה.
(ב) **איטמון** - שאוטם עונותיהן של ישראל.
(ג) **סיגרון** - כיון שסוגר [=שאינו לו רשות לבקש רחמים, כגון שגברה חימה], שוב אין מלאך אחר פותח בבקשה, כי לא יועיל.

[רעי איוב אמרו לו:] **הַיְעָרֵךְ**

שׁוֹעֵד לֹא בָּרַךְ [נְכַל מְאֻמְצֵי כַח]

לדעת רבי אלעזר – כך אמרו לו חבריו לאיוב, האם **הקדמת שוועה ותפילה** [=הַיְעָרֵךְ שׁוֹעֵד] **קודם שהיית בצרה** [=לא

וזה פעם אחת הכין סעודה לשר העיר, ולא בא שר העיר, וחילקה לעניים, וזה היה שכרו.

שאל אותו תלמיד, 'עד מתי יהא אותו האיש נדון בדין קשה'. השיב לו רבו, 'עד שימות שמעון בן שטח ויכנס תחתיו'. שאל התלמיד, 'למה מצפה לשמעון בן שטח עונש כזה. והשיב לו רבו, 'מפני נשים מכשפניות ישראליות שיש באשקלון, ואינו עושה בהן דין'.

למחר סיפר אותו תלמיד דברים לשמעון בן שטח. מה עשה? כינס שמונים בחורים בעלי קומה, והיה אותו היום יום גשמים, ונתן כד גדול ביד כל אחד ואחד, וקיפל טלית בתוך כל אחד, ואמר להם, 'הזהרו בהן במכשפות, שהן שמונים, ובשעה שתכנסו, יגביה איש אחת מהן מן הארץ, ושוב אין מכשפות שולטות בכס, ואם לאו, לא נוכל להם'.

הלך לו שמעון בן שטח לטרקלין שלהן, והניח הבחורים מבחוץ. אמרו לו המכשפות, 'מי אתה? אמר להן, 'מכשף אני, ולנסותכם בכשפים באתי'. אמרו לו, 'ומה כשפים בידך? אמר להן, 'יכולני להביא לכם שמונים בחורים עטופי טליתות נגובות, ואף על פי שהוא יום גשמים'. אמרו לו, 'הנראה'. יצא לחוץ, ורמז להם, הוציאו הטליתות מן הכדים, ונתעטפו בהן, ונכנסו. ואחז כל אחד את אחת מהן, והגביהה, ויכלו להן, והוציאו אותן, ותלו אותן.

נתקנאו קרוביהן בדבר, ובאו שנים מהם, וכוונו דבריהם, והעידו על בנו של שמעון בן שטח חיוב מיתה, ונגמר דינו. וכשהיה יוצא להיסקל, אמר, 'אם יש בי עוון זה, לא תהא מיתתי כפרה לי, ואם אינו כן, תהא מיתתי כפרה על כל עונותי, וקולר תלוי בצואר

ואפילו כשניכר לבית דין שהאמת עמו, כגון שאחר גמר הדין, אמרו העדים ששיקרו, ונתנו טעם למה עשו זאת, וניכרים דברי אמת. ומכל מקום הורגים את הנידון כפי שנגמר דינו, כי מאחר שגמרו העדים להעיד שוב אינם יכולים לחזור בהם מעדותם, (=כיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד), ועונש מותו תלוי בהם. ואפילו בזה לא יאמר הנידון 'חוץ מזה'!]. שאם יאמר כן, אף החוטאים יאמרו כן, כדי לנקות את עצמם, ויוציאו לעז על העדים והדיינים.

מעשה רבי שמעון בן שטח והמכשפות

מעשה בעיר אחת שמתו בו ביום, מוכס ישראל רשע [ששמו בעיא], ואדם גדול, ובאו כל בני העיר להתעסק במיטתו של הגדול, וקרובי המוכס הוציאו את מיטת המוכס אחריו, וקפצו עליהם אויבים, והניחו את המטות וברחו, והיה שם תלמיד אחד שישב לו עם מיטת רבו.

לאחר זמן חזרו גדולי העיר לקבור את החכם, ונתחלפה להם מטתו בשל המוכס, והיה אותו תלמיד צועק, ולא הועיל, וקרובי המוכס קברו את החכם.

נצטער אותו תלמיד מאד, מה חטא גרם לרבו להיקבר בבזיון כזה, ומדוע זכה אותו רשע להיקבר בכבוד גדול כזה. נראה לו רבו בחלום, ואמר לו, אל תצטער, בא ואראך בכבודי הגדול בגן עדן, ובא ואראך אותו האיש בגיהנם, שציר של פתח גיהנם סובב באזניו. אבל פעם אחת שמעתי בגנות תלמידי חכמים, ולא מחיתי, ולכן נענשתי.

ולדעת רבי יהודה – אף שהכתוב הזה מלמד רק שהאיש נסקל ערום, מכל מקום **אין כאן מיעוט** שהאשה אינה נסקלת ערומה, **וממילא** דין האשה כדין האיש, שהרי **הושוו האשה והאיש לכל עונשים שבתורה**.

[ותוס' כתבו שלדברי הכל אין כאן מיעוט, וממילא הדבר תלוי בסברות המבוארות באותיות ב' וג', ולפרושם יתכן שלא באה הגמרא לומר בתחילת דבריה אלא שלדברי חכמים מאחר שאין מפורש בתורה שתהא ערומה יכולים לומר שתהא מכוסה מפני הסברות הבאות ולדברי רבי יהודה מאחר שאין מפורש בתורה שתהא מכוסה לכן אפשר לומר שתהא ערומה מפני הסברות הבאות].

ב. לדברי רבה ורבא, הכל מודים שאין דינה מפורש בתורה, ויש ללמוד מסברא.

לדעת רבי יהודה – מסברא יש להשוות את האשה לאיש, ולסוקלה ערומה כמותו, **כשאר עונשים שבתורה** שהושוו בהם, **ואין להימנע מלהפשיטה, מחשש שיבואו הרואים להרהר בה, ולחטוא עמה,** [כמו שחוששים בסוטה השותה מים המרים, שלדעת רבי יהודה אם היתה נאה, אין מפשיטים אותה, שמא תצא זכאה, ויתגררו בה הרואים], **שהרי זו עומדת למות, ולא יחטאו עמה אחר מותה. ואין לחוש שעל ידי שיראו אותה ערומה, יבואו לחטוא עם אחרות, משום שאין יצר הרע שולט, אלא במי שענינו רואות. ולדעת חכמים – אין לסוקלה ערומה, משום הרהור עברה של הרואים¹, ולכן**

עדים'. ושמעו אלו, וחזרו בהם, ונתנו טעם לדבריהם, מחמת שנאת הנשים. ואף על פי כן לא נפטרו.

דף מה

האיש נסקל ערום

כשהנידון למוות היה רחוק מבית הסקילה ארבע אמות, היו מפשיטים אותו בגדיו, כדי לסוקלו ערום, **שנאמר "וְרָגְמוּ אֹתוֹ"**, ללמד שירגמו אותו עצמו בלא כסותו.

ומכסים אותו פרק אחד מלפניו, [יש מפרשים שהכוונה שמכסים חלק אחד מגופו. ויש מפרשים שהכוונה שמכסים אותו עם חתיכה אחת של בגד], כדי שלא תראה ערוותו.

והאשה

לדעת רבי יהודה, גם האשה נסקלת ערומה [ומכסים אותה שני פרקים, אחד מלפניה ואחד מאחוריה, מפני שכולה ערוה].

ולדעת חכמים: האשה נסקלת מכוסה.

א. מתחילת דברי הגמרא משמע, שהמחלוקת הזו תלויה במדרש הכתובים.

לדעת חכמים – מתוך הכתוב "וְרָגְמוּ אֹתוֹ", יש ללמוד שדווקא את האיש סוקלים ערום אבל לא את האשה.

¹ הוספות

¹ בפירוש רש"י מבואר, שאין הטעם משום הרהור, אלא משום שדי לנו אם תתיישר בהריגתה, ואין צורך לייסרה אף

שימות בסקילה.

ואם היה נאמר "סקול או גרה", היה לנו לקיים בו רק אחד מהדברים הללו, אך מאחר שנאמר בכל אחד כפילות לשון, "סקול וסקול", "גרה וגרה", למדנו, שאם לא מת באחד [בנפילה], יעשו בו את השני [סקילה], ומכל מקום אם מת בנפילה דיו.

ומתוך שנאמרה הכפילות בלשון עתיד, "סקול וסקול", "גרה וגרה", ולא בלשון ציווי שווה, "סקול סקול", "גרה גרה", למדנו, שאף לדורות, כך הורגים את החייב סקילה.

וכך הוא הסדר:

א. מעלים אותו לבית הסקילה, שגובהו שתי קומות של אדם¹, וכשידחוהו משם לארץ, נמצא ראשו נופל מגובה שלוש קומות. [ואף על פי שגם בנפילה מעשרה טפחים אדם מת, מפילים אותו מגובה שלוש קומות, כדי שימות מהר, ולא יסבול, אבל ממקום גבוה יותר אין להפילו כי בזה הוא מתגנה כי יתפזר גופו ויתפרקו אבריו וכרסו תתבקע].

ב. הנידון למוות עומד על גג בית הסקילה, ואחד מן העדים דוחפו, באופן שכשייפול על הארץ יהיה שוכב על מתניו, כלומר על צידו. ואם כשנפל נהפך על לבו, כלומר על פניו, הופכו על מתניו, [אבל לא יהפכנו לגמרי שיהא מושכב על גבו], כי כשהוא שוכב פרקדן, הוא מגונה

מכסים אותה. [אבל את הסוטה מפשיטים למרות החשש הזה, כי צריך לייסר אותה על שנסתרה, אפילו אם לא נטמאה. שאם לא נטמאה, אינה לוקה מהמים, ויוצאת, ואין לה שום יסור, ועל כורחך יש לבזותה להפשיטה, שלא תצא בלא יסור].

ג. יתכן שלפי הביאור האחרון בגמרא, הכל מודים שאין להימנע מלהפשיטה מחשש הרהור, וסיבת המחלוקת היא, איזו מיתה יפה לה, שהרי נאמר "וְאֶתְּהַבֵּת לְרַעַף כְּמוֹד", ללמד שיש להורגה באופן הטוב לה ביותר.

לדעת רבי יהודה – טוב לה שתיסקל ערומה, ותמות מהר, ולא יכאב לה הרבה, אף על פי שמתבזה בכך.

ולדעת חכמים – טוב לה שתיסקל מכוסה, ולא תתבזה להיות ערומה, אף על פי שבכך יארכו יסורי גופה.

אופן מיתת הנסקלים

בני ישראל הוזהרו בהר סיני בשעת מתן תורה, "הַשְּׁמֵרוּ לְכֶם עֲלֹת בְּהָר וַיִּגַּע בְּקֶצְהוּ כֹל הַנִּגַּע בְּהָר מוֹת יוֹמָת לֹא תִגַּע בּוֹ יָד כִּי סָקוּל יִסְקַל אוֹ גֵרָה יִגָּרָה", ומכאן למדנו כיצד ממתים את החייבים סקילה.

"גרה" [מלשון השלכה כמו "מִרְקַבֵּת פְּרָעָה וְחִילוּ גֵרָה בְּיָם"] – מכאן שמשליכים את הנידון, שימות בנפילה.

"סקול" – מכאן שסוקלים את הנידון,

הוספות

בהפשיטה, מה שאין כן בסוטה כני"ל.

¹ אם קומת אדם שמונה עשר טפחים, גובה בית הסקילה שלושים וששה טפחים.

ביותר, ואין לבזותו, ואם מת בנפילה זו, דיו.

שיעור בור "סתם"

- במסכת בבא קמא פירש רש"י, שסתם בור הוא עמוק עשרה טפחים בדיוק.

- וכאן פירש רש"י, שסתם בור אינו פחות מעשרה טפחים, אלא עשרה טפחים או יותר.

- ורבינו תם מפרש, שסתם בור עמוק הרבה יותר מעשרה טפחים.

האם בעינן קרא כדכתיב

דברים שנכתב בתורה איך לעשותם, ואין אפשרות לעשותם באותו האופן, אלא באופן אחר, פעמים עושים אותם באופן אחר, ופעמים אין עושים אותם כלל.

א. דברים שהכל מודים, שעושים אותם באופן שאפשר לעשותם, אף על פי שאין זה כמו שכתוב.

- **הריגת רוצח במזיד.** מדין התורה מי שהרג במזיד מיתתו בסייף, [כפי שיתבאר בעזה"י בדף נ"ב]. **אולם אם אי אפשר להמיתו בסייף, ממיתים אותו בכל מיתה שיכולים.** ודבר זה למד מהכתוב "מוות יומת המִפְּהָה", הבא לרבות בו מיתה בכל אופן שאפשר. וכתבו התוס', שכן הדין באנשי עיר הנידחת, שאי אפשר להורגם בסייף, שנהרגים בכל מיתה שאפשר להרגם, שנאמר בהם "הִפְּהָה תִּפְּהָה". וכן מי שנידונו לסקילה, ואי אפשר לסקולם, נהרגים בשאר מיתות, שנאמר בהם, "מוות יומתו דְּמִיָּהָם בָּם".

ג. אם הנידון לא מת בנפילה, שני העדים מגביהים אבן גדולה, משקלה משא שני בני אדם, שהיתה מוכנה לכך, והעד השני נוטלה כשהיא מוגבהת, ומשליכה בכוח על לבו של הנידון, [אבל לא ישליכוה שניהם, כי שנים אינם יכולים לכוון כוחם להשליך כאחד, שכשזה משליך זה מעכבו].
ואם מת הנידון בכך, דיו. וכתבו התוס', אף שסקילה נאמרה בפסוק תחילה, עושים אותה אחר הדחיה, כי מציינו בפסוק, שהסקילה סמוכה למיתה, שנאמר "וּסְקַלְתֶּם בְּאֲבָנִים וּמָתוּ".

ד. אם הנידון לא מת אף באבן שסקלוהו העדים, שאר העם סוקלים אותו עד שימות, שנאמר, "יַד הָעֵדִים תִּהְיֶה בּוֹ בְּרִאשֹׁנָה לְהַמִּיתוֹ וְיַד כָּל הָעָם בְּאַחֲרָנָה".
ואמרו חכמים, אף שכן הוא הדין, מכל מקום, מעולם לא היו צריכים לכך, לסקלו באבן שניה, כי תמיד מתו קודם לכן.

וכשקוברים את הנהרג בבית דין, קוברים סמוך לו בתוך ארבע אמותיו את הדברים שבהם הרגו והענישו אותו. עם הנסקל קוברים את האבן שנסקל בה, ואת העץ שנתלה עליו. ועם הנהרג קוברים את הסייף שנהרג בו. ועם הנחנק קוברים את הסודר שנחנק בו. שנאמר "קָבֹר תִּקְבְּרֵנּוּ", לרבות את אלו. ומאחר שלקחו מבית הסקילה את האבן שנסקל בה, מביאים לשם אבן אחרת, שתהיה מוכנה לאחר, כי צריך שתמיד תהיה שם אבן מוכנה לכך.

כתובים יתרים, שלא באו אלא ללמד שהדברים הללו מעכבים, **הדין כן**, אבל בשאר מקומות, אם אי אפשר לעשות כפי הכתוב יתכן שיעשו באופן אחר.

ג. **דברים שנחלקו בהם חכמים.**

- **אופן הסקילה. לדעת שמואל**, [בעיני קרא כדכתיב, ולכן] מאחר שנאמר, "יִדְּ הַעֲדִים תִּהְיֶה בּוֹ בְּרֵאשִׁיטָה לְהִמִּיתוֹ וַיִּדְּ כָּל הָעַם בְּאַחֲרָנָה", **אם אין העדים יכולים להתחיל בסקילה**, [כגון שנקטעה ידם, או שאינם כאן], הנידון פטור מסקילה, כי **אין לסקול** אלא באופן הכתוב בתורה, ואם אי אפשר לקיים זאת, אין סוקלים כלל. [אבל אם היו גדמים מתחילה, הוא נסקל, כי זו היד שהיתה להם תחילה, ודווקא כשאי אפשר לסקול ביד שהיתה להם תחילה, אינו נסקל]. ולדעת [רבי אליעזר ורבי שמעון] האומרים לעניין טהרת מצורע, שלא בעיני קרא כדכתיב, מסתבר שגם לעניין זה, אין לפטור את הנידון, ויסקלו אותו אחרים. [ניתכן שלדעת רבי עקיבא, אף על פי שאמר בעיני קרא כדכתיב, הוא נסקל, כי כוונת הפסוק, שאם עתה יש להם יד, יסקלו בו].

- **עיר הנדחת. לדעת רבי ישמעאל ורבי עקיבא** [בעיני קרא כדכתיב ולכן] מאחר שנאמר בעיר הנדחת "וְאֵת כָּל שְׂלָלָהּ תִּקְבֹּץ אֶל תוֹף רְחֻבָּהּ", **אין עושים עיר הנדחת אלא כשיש לה רחוב. לדעת רבי ישמעאל** דווקא כשהיה לה רחוב מתחילה. **ולדעת רבי עקיבא** יכולים לעשות לה רחוב אף עתה. ולדעת [רבי

- **הריגת רוצח בשגגה.** מדין התורה, מי שהרג בשגגה, ויצא מעיר מקלטו, **גואל הדם, שהוא קרובו של הנרצח, הורג אותו**, שנאמר, "וְגֹאֵל הַדָּם יָמִית אֶת הַרְצֵחַ". **ואם אין לנהרג גואל דם, בית דין מעמידים גואל דם** להרוג את הנידון, כשיצא מעיר מקלטו. ודבר זה נלמד מהכתוב "בְּפָגְעוֹ בּוֹ", הבא ללמד, שבכל אופן יש לפגוע בנידון, אם יצא מעיר מקלטו.

< **ואין ללמוד מכאן, שאף בשאר דברים**, שאי אפשר לקיימם כפי הכתוב, **הדין כן** ויעשו אותם באופן אחר, כי שני כתובים [או יותר] שנאמר בהם חידוש אחד, אין למדים מהם את החידוש הזה לשאר מקומות.

ב. **דבר שהכל מודים שאין עושים אלא באופן הכתוב בתורה.**

- **תנאים להיות בן סורר.** בפרשת בן סורר ומורה נאמר, "וְתִפְּשׂוּ בּוֹ אֲבִיו וְאִמּוֹ" בידיהם, מכאן **שאינם גדמים**. "וְהוֹצִיאוּ אֹתוֹ" ברגליהם, מכאן **שאינם חגרים**. "וְאָמְרוּ אֶל זִקְנֵי עִירוֹ" בפיהם, מכאן **שאינם אלמים**. "בְּנִנּוּ זֶה" מראים עליו, מכאן **שאינם עיוורים**. "אֵינְנוּ שֹׁמְעֵי בְּקִלְנוּ", מכאן **שאינם חרשים**, אלא שומעים שאינו מקבל דבריהם. **ואם לא מתקיים אחד מהכתובים הללו אין הבן נעשה סורר ומורה.**

< **ואין ללמוד מכאן שאף בשאר דברים**, שאי אפשר לקיימם כפי הכתוב, לא יעשו אותם באופן אחר, כי דווקא בזה שיש

לומר לך, שמה שכתוב תחילה באופן כללי, באמת אינו כן, ואינו אמור אלא בדברים המפורטים אחריו, שהם פירושו. [פרט הכוונה פירושו]. וכל זה כשהפרט נכתב סמוך לכלל, אבל כשהפרט מרוחק מהכלל, ההרחקה הזו באה ללמד, שהפרט אינו הדבר היחיד שנאמר בו הכלל, וגם הדומה לפרט לגמרי, הרי הוא בכלל.

ולדעת רבי אליעזר, התורה נדרשת בריבוי ומיעוט, כלומר כל מקום שנאמר דין באופן כללי, ולאחר מכן הוזכרו כמה פרטים, הפרטים הללו אינם פירושו של הכלל, אלא הכלל [=הריבוי] במקומו עומד, והרי הוא כמי שבא ללמד שהדין אמור בכל אופן, אלא מאחר שנאמרו אחריו כמה פרטים, כל פרט בא למעט את הריבוי, שלא תאמר הכול בכלל, אלא כגון זה הכתוב אחריו, והדומים לו, אבל דברים שאינם דומים לו כל כך, הרי הם יוצאים מן הכלל. וכל זה כשהמיעוט נכתב סמוך לריבוי, אבל כשהמיעוט מרוחק מהריבוי, ההרחקה הזו באה ללמד, שאין למעט מהריבוי כל מה שאינו דומה למיעוט כל כך, אלא רק מה שאינו דומה למיעוט כלל, אבל אם דומה לו קצת אינו מתמעט.

וכתב רש"י, שמכאן יש ללמוד את הטעם, למה שמבואר בכמה מקומות, שלדעת האומרים, שהתורה נדרשת בכלל ופרט, אם נכתב אחר כך כלל נוסף, [כלל ופרט וכלל], אין לרבות מהכלל האחרון אלא כעין הפרט. ולדעת האומרים, שהתורה נדרשת בריבוי

אליעזר ורבי שמעון] האומרים לעניין טהרת מצורע, שלא בעיני קרא כדכתיב, מסתבר שגם לעניין זה, עושים עיר הנידחת אף על פי שאין לה רחוב לא מתחילה ולא עתה.

- טהרת מצורע. לדעת תנא קמא של הברייתא [בעיני קרא כדכתיב, ולכן] מאחר שנאמר בטהרת המצורע, "וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדָּם הָאֲשֶׁם וְנָתַן הַכֹּהֵן עַל תְּנוּף אֶזְנוֹ הַמִּטְהָר הַיְמָנִית וְעַל בֶּהֱן יָדוֹ הַיְמָנִית וְעַל בֶּהֱן רִגְלוֹ הַיְמָנִית", אם [מתחילה היו לו בוהני ימין, ותנוך ימין, ולאחר מכן] נקטעו, אין לו טהרה עולמית. ולדעת רבי אליעזר ורבי שמעון, לא בעיני קרא כדכתיב, ומאחר שאי אפשר לתת את הדם באופן הכתוב, יתנו באופן אחר. לדעת רבי אליעזר, יתנו על מקומן של האברים הללו. ולדעת רבי שמעון, יתנו על האברים של שמאל תחת של ימין.

כלל ופרט (וכלל) או

ריבוי ומיעוט (וריבוי)

במקומות רבים בתורה, נאמר דין באופן כללי, ולאחר מכן מוזכרים כמה פרטים שבהם הדין אמור, ונחלקו חכמים, מה כוונת התורה בכתיבת הדין דרך כלל ואחר כך דרך פרט.

לדעת חכמים, התורה נדרשת בכלל ופרט, כלומר כל מקום שנאמר דין באופן כללי, ולאחר מכן הוזכרו כמה פרטים, הרי הם פירושו של מה שנאמר תחילה,

מפני שבידך את השם, וגנאי הדבר כלפי מעלה להיזכר, והרי זה ככל ככל ופרט המרוחקים זה מזה, שנחלקו בהם חכמים ורבי אליעזר [כמבואר לעיל]:

לדעת חכמים – אין בכלל אלא הפרט, כלומר **מגדף**, והדומה לו בכל, **כעובד עבודה זרה**, שכופר בעיקר כמותו, אבל שאר המומתים בבית דין, אפילו בסקילה, אינם נתלים.

ולדעת רבי אליעזר – המיעוט בא ללמד, שכל שאינו דומה למגדף כלל, כגון המומתים בבית דין בשאר מיתות, אינם נתלים כמותו, אבל **כל הנסקלים**, שדומים למגדף, בכך שמיתתם שווה, נתלים כמותו.

דף מו

ב. חוטאים שתולים אותם.

לדעת חכמים – האיש נתלה. והאשה אינה נתלית, שנאמר, "וכי יהיה באיש חטא משפט מנת והומת ותלית אתו על עץ", דווקא את האיש אתה תולה, ולא את האשה.

ולדעת רבי אליעזר – גם האשה נתלית. [אלא שאת האיש תולים ופניו כלפי העם, ואת האשה תולים ופניה כלפי העץ]. והכתוב "באיש", לא בא למעט אשה, אלא ללמד שגם בן סורר ומורה נתלה, שכן שני מיעוטים סמוכים הם, "באיש חטא", ומשניהם יש למעט בן סורר ומורה מדין תליה. [איש" ולא בן. "חוטא" ולא מי שנידון על שם סופו

ומיעוט, אם נכתב אחר כך ריבוי נוסף, [ריבוי ומיעוט וריבוי], הריבוי האחרון מרבה הכל.

שלדעת האומרים התורה נדרשת בכלל ופרט, הפרט הוא פירושו של הכלל הראשון, ואם לא היה נכתב אחר כך כלל נוסף, לא היינו לומדים אלא את הפרט עצמו, שאין בכלל הראשון אלא מה שבפרט, ואפילו הדומה לפרט לא תלמד ממנו, ולכן כשבא הכלל האחרון, בא לרבות כעין הפרט ותו לא.

אבל לדעת האומרים שהתורה נדרשת בריבוי ומיעוט, המיעוט אינו פירושו של הסתם, אלא מיעט אותו שלא יהא הכול במשמע, ואף בלא הכלל האחרון הייתי שומע מן המיעוט כל הדומים לו, שהרי לא בא המיעוט למעט אלא מה שאינו דומה לו, ולכן כשחזר וריבה, ריבה הכל, ולא מתמעט מן המיעוט אלא דבר אחר שלא תראה בו שום רמז דומה לפרט.

את מי תולים

א. עבירות שתולים עליהן.

נאמר בתורה, "וכי יהיה באיש חטא משפט מנת והומת ותלית אתו על עץ לא תליו נבלתו על העץ כי קבור תקברנו ביום ההוא כי קללת אקים תלוי ולא תטמא את אדמתך אֲשֶׁר ה' אֱקִיד נתן לך נחלה". מתחילה נאמר באופן כללי שכל המומתים בבית דין נתלים, ולבסוף נאמר שרק המגדף [=מקלל, ובלשון סגי נהור 'מברך'] את ה', נתלה, [שכך פירוש הפסוק, "קבור תקברנו ביום ההוא כי קללת אקים תלוי", הטעם שיש לקברו באותו יום, כי נתלה מפני שקילל את ה', והעוברים והשבים אומרים מפני מה זה תלוי,

והזוממים נחנקים על עדותם.

ב. שתי עבירות שונות שעל שתיהן נענשים באותה מיתה, בית דין אחד אינו דן על שתיהן ביום אחד. כנ"ל. ודוגמאות לדבר. (א) מגדף את ה' ועבודה זרה, ששניהם בסקילה. (ב) שני מכשפות אחת באוב ואחת בידעוני, ששתיהן בסקילה.

ג. שתי עבירות שוות שכל אחת יש בה מיתה אחרת, בית דין אחד אינו דן על שתיהן ביום אחד. כנ"ל. כגון בת כהן שזינתה תחת בעלה, שהיא נידונית בשריפה, אבל בועלה אינו כן, אלא אם היא ארוסה, הוא נידון בסקילה, ואם היא נשואה, הוא נידון בחנק. ולא זכיתי להבין, מדוע הדיו כן, הלא בזה, דין אחד לשניהם, ואינם חלוקים אלא בזה, שאם הם מתחייבים, הם מומתים באופנים שונים, אבל כל מה שהוא זכות לו, הוא זכות לה. ושמא אין ראיות לשניהם שוות, כי שמא היא אנוסה, והוא לא. אבל אם כן, אף בשתי עברות שוות, ניתן לומר כן. ויל"ע בדבר.

ד. שתי עבירה שוות שעל שתיהן נענשים באותה מיתה, בית דין אחד דן ביום אחד על שתיהן. כגון שנים שחללו שבת, או שנים שבעלו נערה מאורסה.

בית דין מכין ועונשין שלא מן התורה

ולא לעבור על דברי תורה אלא כדי לעשות סייג לתורה אמר רבי אליעזר בן יעקב, שמעתין [מרבותי], שלצורך שעה, אם ראו חכמים שהדור פרוץ בעברה מסוימת, מותר להם לעשות סייג לתורה, ולהכות ולענוש בני

(כמבואר בפרק בן סורר ומורה שכן הוא). ואין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות.

-

עוד מבואר בגמרא, שכשתולים את הנידון, תולים אותו בלא כסותו, שנאמר "וְתִלְיַתְּ אֹתוֹ", אותו בלבד בלא כסותו.

לדון שני דיני נפשות ביום אחד

א. שתי עבירות שונות שכל אחת יש בה מיתה אחרת, בית דין אחד אינו דן על שתיהן ביום אחד. כי בית דין צריכים לחפש ראיות [זכות] לכל אחד מהדינים, ולא יוכלו לעשות זאת כראוי, כי יהיו טרודים בכל פעם מחמת הדין השני. ודוגמאות לדבר. (א) מחלל שבת ורוצח, שהראשון בסקילה, והשני בסייף. (ב) בת כהן שזינתה, וזוממי זוממיה, כגון שבאו עדים והעידו על בת כהן שזנתה, וחייבו אותה שריפה, [ואת בועלה חנק], ואחר כך באו עדים שניים, והזימו את העדים הראשונים, וחייבו אותם חנק, על שזממו להרוג את הבעל בחנק, ופטרו את הבעל ואותה, ולאחר מכן באו עדים שלישיים, והזימו את המזימים [=השניים], ונמצא שעל ידי האחרונים, חוזר דין שריפה לבת כהן [וחנק לבעלה] על פי העדים הראשונים, והשניים שהזימו את העדים הראשונים, ורצו לחייב אותם חנק, יומתו בעצמם בחנק, נמצא שבת הכהן נשרפת על זנותה,

ונאמר, "לא תליו נבִּלְתוּ עַל הָעֵץ כִּי קָבוֹר תִּקְבְּרֶנּוּ בַּיּוֹם הַהוּא כִּי קָלְלַת אַקִּים תִּלְיִי", מכאן שיש לקוברו ביום שנתלה, ולא להשהותו ללון על העץ.

וחכמים הוסיפו לתקן, שלא ישחו אותו על העץ כלל, אלא **מעכבים את גמר דינו עד סמוך לשקיעת החמה**, [אבל לא שחרית, שמא יתרשלו בקבורתו, ויבאו עד הערב לידי שכחה, אבל סמוך לשקיעת החמה יקברוהו מיד], **וגומרים את דינו, וממיתים אותו, ואחר כך תולים אותו לקיים מצוות תלייה, ומתירים אותו מיד, וקוברים אותו.**

א. עץ התלייה.

מתוך שנאמר, "כִּי קָבוֹר תִּקְבְּרֶנּוּ", למדנו שקוברים עם הנידון דברים נוספים, ואחד מהם הוא העץ שנתלה עליו. ומאחר שנאמר בו לשון קבירה, משמע שהוא דבר שניתן לקוברו בלא הפסק, ואם כן אין לתלות אותו על עץ מחובר, שאי אפשר לקברו בלא קציצה, אלא בעץ תלוש.

לדעת חכמים – נעיצה בקרקע אינה נחשבת לחיבור לעניין זה, ולכן **נועצים קורה תלושה בקרקע, וסמוך לראשה עושים כמין יתד בולט, ועליו תולים את הנידון.**

ולדעת רבי יוסי – נעיצה בקרקע נחשבת כחיבור לעניין זה, ולכן אין לנעוץ את הקורה בקרקע, אלא **מניחים קורה על הקרקע סמוך לכותל, ומשעינים אותה**

אדם החוטאים בכך, אף בעונשים שאינם כתובים בתורה.

ומעשה באחד שרכב על סוס בשבת בימי יונים, [שיש במעשה זה איסור שבות דרבנן], והביאוהו לבית דין, וסקלוהו. לא מפני שראוי לכך, [שהרי אינו חייב מיתה], אלא שהשעה צריכה לכך, מפני שהיו פרוצים בעבירות, על ידי שהיוונים היו גוזרים עליהם גזירות.

שוב מעשה באדם אחד שהטיח את אשתו [=בא עליה] תחת התאנה, [שהוא מקום גלוי], והביאוהו לבית דין, והלקוהו. לא מפני שראוי לכך, אלא שהשעה צריכה לכך.

וכן עשה שמעון בן שטח, שדן שמונים נשים ביום אחד, אף שלא היה דינם שווה, [זו באוב וזו בידעוני], ואין דנים שנים ביום אחד, ותלה אותן אף על פי שאין תולים אלא את האנשים הנסקלים. ומכל מקום עשה זאת מפני שהשעה הוצרכה לכך, שהיו בנות ישראל פרוצות בכשפים, ועשה סייג לשעה, ותלאן לפרסם את הדבר, ודן את כולן ביום אחד, מפני קרוביהם שלא יתקשרו להצילן.

דין התלייה

אמרה תורה, "וְכִי יִהְיֶה בְּאִישׁ חֲטָא מִשְׁפָּט מִן תּוֹרָה וְהוֹמַת וְתִלְיָתָא אֹתוֹ עַל עֵץ", מכאן, שאחר המיתה יש לתלות את הנידון.

על הכותל, ותולים עליה את הנידון.

ב. אופן התליה.

מקריבים את ידי הנידון זו לזו, ותולים אותו בידיו.

מה הכוונה "כִּי קָלַת אֲקִים תְּלוּי"

[קללה מלשון קלות]

הכתוב "כִּי קָלַת אֲקִים תְּלוּי" בא ללמד, שדין תליה אמור במקלל את ה', [ובמי שדומה לו כמבואר לעיל]. אלא שלשם כך ניתן היה לכתוב, "כִּי מַקְלֵל אֲקִים תְּלוּי", ולמה נכתב "קָלַת"? לדרוש ממנו, שיש בדבר קלילות או פחיתות כבוד לה', ונאמרו בזה בסוגיה כמה עניינים.

א. מתוך פירוש רש"י במשנה משמע, שכשתולים את המקלל, מתחלל שם שמים, כי הרואים אומרים שנתלה על שגידף את ה', והזכרת העניין הזה, היא חילול ה', לכן אין להלין את הנתלה על העץ.

ב. ובברייתא בגמרא אמר רבי מאיר, שתליית אדם העשוי בצלם קונו, פחיתות כבוד היא לקונו, משל למה הדבר, דומה לשני אחים תאומים בעיר אחת, אחד מינוהו מלך, ואחד יצא לליסטיות, צוה המלך ותלאוהו, כל הרואה אותו אומר, המלך תלוי, צוה המלך והורידוהו.

ג. אמר רבי מאיר, בשעה שאדם מצטער, [על פורענות שבאה עליו בעוונתו] שכינה

קובלת ומתנוודדת עליו "קלני מראשי קלני מזרועי", כלומר כבד עלי ראשי וזרועי, כאדם שיגע ועיף.

אביי מפרש, "קלני" הוא נוטריקון, 'קל איני', כלומר איני קל אלא כבד, והרי זה כמפרש שהדבר קשה לו. ורבא מפרש, "קלני" הוא נוטריקון 'קל אני', ולשון כבוד הוא כלפי מעלה, שלא להזכיר שהדבר קשה לו, ואומר שהדבר קל לו, ומתכוון לומר שהוא קשה. ואמרו חכמים שאם כך המקום מצטער על דמם של רשעים שנשפך, קל וחומר על דמם של צדיקים.

איסור הלנת המת

איסור הלנת המת אינו אמור רק במי שנתלה, אלא בכל המתים כולם, שנאמר, "לא תלין נבלתו על העץ כי קבור תקברנו ביום ההוא", לרבות שאר הנקברים, שיקברו ביום מותם, ולא ילינו אותם, והמלין את מתו עובר בלא תעשה.

אולם המלין את המת לכבודו, כגון כדי שיספיקו להביא לו ארון ותכריכים, אינו עובר עליו.

קבורה בקרקע

רמז לקבורה בארץ מן התורה, שנאמר "קבור תקברנו", ללמד שלא די להכניס את המת לתוך ארגז, אלא צריך לקבורו ממש בתוך הארץ.

[ולא נתבאר מה הוא כבודם בהספדו, ויתכן שמתכבדים בכך שמראים שמצטערים על מתם כראוי. או בכך שניכר מההספד שכן משפחתם היה אדם כשר. ויל"ע בזה].

ומבואר בגמרא, שאף אם ההספד הוא משום כבוד החיים, יש להשהות את הקבורה כדי שיוכלו להספיד כראוי, כי המת מתרצה בהשהות את קבורתו כדי שיתכבדו קרוביו בהספדו, [וכן מצינו בשרה].

ומכל מקום, אם טעם ההספד משום כבוד החיים, הם יכולים למחול על כך, אבל הוא אינו יכול למחול, ואם אמר, "אל תספידוני", אין שומעים לו.

(ב) ויתכן שהסיבה שמספידים את המת, משום יקרא דשכבי, כלומר משום כבוד המת עצמו.

ואם כן, הוא יכול למחול על כך, ולומר, "אל תספידוני", אבל הקרובים אינם יכולים למחול על כבודו, ועל כורחם של היורשים ישכרו ספדן, להספידו כפי כבודו.

ומתחילה נסתפקו מה הטעם ומסקנת הגמרא, שההספד הוא כבוד המת, ואם לא נספד כהלכה, הדבר רע לו, [ויש לו בכך כפרה על חטאיו].

דף מז

עונש למת בעולם הזה אחר מותו

רבי נתן אומר, סימן יפה למת שנפרעים ממנו בעולם הזה לאחר מותו, [כגון (א) לא

ספק בגמרא מפני מה קוברים את המת

(א) יתכן שהסיבה שקוברים את המת היא [משום בזיונא, כלומר] שלא יתבזה לעין כל, שיראוהו נרקב ונבקע.

ומבואר בגמרא, שאם אינו נקבר, יש בזה בזיון לקרובים. ולכן אם זהו הטעם שקוברים את המתים, המת אינו יכול למחול על כך, ולומר שלא יקברו אותו, כי אינו יכול למחול על בזיון הקרובים. רש"י מפרש שגם למת וגם לקרובים יש בכך בזיון. אולם מתוך פירוש התוס' משמע, שרק לקרובים יש בכך בזיון, אבל למת עצמו אין בכך בזיון, ובלבד שישכב על מטתו, (אבל אם יגרר או יקבר שלא לפי כבודו, ודאי יש לו בזיון).

(ב) ויתכן שהסיבה שקוברים את המת היא [משום כפרה, כלומר] שתהא לו כפרה על עוונותיו, על ידי הורדתו והשפלתו בתחתיות.

ומבואר בגמרא שאם זה הוא הטעם, צדיק גמור אינו צריך להיקבר, ומה שקוברים אף את הצדיקים, "כי אָדָם אִין צְדִיק בְּאָרְץ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה טוֹב וְלֹא יִחָטָא".

וכמו כן מבואר בגמרא, שאם זה הטעם שקוברים את המת, מי שאומר שאינו רוצה בכפרה הזו, אין צריך לקוברו, ואפילו יקברו אותו אינו מתכפר.

מפני מה מספידים את המת

[משמיעים דברים לעורר צער על פטירתו]

(א) יתכן שהסיבה שמספידים את המת, משום יקרא דחיי, כלומר משום כבוד בני משפחתו של המת שעודם בחיים,

שְׁנַיִם בְּרוּחָד אֱלִי", כלומר שתשרה עליו רוח הנבואה, במעלה כפולה על מה ששרתה על אליהו. **וזכה**, שכל הניסים שאירעו על ידי אליהו, נכפלו על ידו.

ואף לעניין החייאת המת, **אליהו החיה מת אחד**, **ואלישע החיה שנים**. (א) החיה את **בנה של השונמית**. (ב) ריפא את צרעת **נעמן**, והמצורע חשוב כמת.

אבל מה שחי נביא השקר המת, כשנגע בעצמות אלישע, אינו נחשב עם לעניין זה, כי אותו מת לא חי אלא לשעה קלה, **בשביל שלא יקבר בקבר אלישע**, כי אין קוברים רשע אצל צדיק, ועמד, **ויצא מקבר אלישע, ומיד מת שוב**.

דין קרבנות שנדחו

מומר שאכל חלב, [או שחטא בשאר איסורים], והפריש בהמה לקרבן חטאת, הקרבן הזה דחוי [מעיקרו] הוא, **ואין מקבלים אותו ממנו**, שנאמר בפרשת **חטאת**, "וְיָאֵם נֶפֶשׁ אֶחָת תִּחַטָּא בְשִׁגְגָה מֵעַם הָאָרֶץ", דווקא מעם הארץ, ולא מהמומרים.

וכשר שחטא, והפריש בהמה לקרבן חטאת, ולאחר מכן המיר דתו, ושוב חזר בתשובה, מאחר שנדחה הקרבן בשעה שהיה מומר, הרי זה דחוי לעולם. [ואף על פי שגם בשעה שהיה מומר, היה בידו לחזור בו, אין בכך כלום, ודינו כדחוי].

ושוטה שאכל חלב, [או שחטא בשאר איסורים], והפריש בהמה לקרבן חטאת,

נספד [לפי כבודו]. (ב) לא נקבר [לפי כבודו]. (ג) חיה גוררתו. (ד) גשמים מזלפים על מטתו), **כי יש לו בזה כפרה על עוונותיו**.

קבורת הנהרגים בבית דין

מי שנהרג בבית דין, אינו נקבר בקברות אבותיו, לפי שאין קוברים רשע אצל צדיק, והנהרג רשע הוא. וכשם שאין קוברים רשע אצל צדיק, כך אין קוברים רשע חמור אצל רשע קל. **ושני בתי קברות היו מתוקנים לבית דין**, [כך הלכה למשה מסיני, שנים ולא ארבעה], **אחד לנהרגים ולנחנקים**, [שהם הנהרגים בחטאים קלים יותר], **ואחד לנסקלים ולנשרפים**, [שהם נהרגים בחטאים חמורים יותר].

ולאחר זמן, כשנתעכל הבשר, [שלדעת רבא כבר נתכפר במיתתו ובזיונו], מלקטים את עצמותיו, וקוברים אותן במקומן, [בקברות אבותיו].

והקרובים באים ושואלים בשלום הדיינים ובשלום העדים, כלומר שאין בלבנו עליכם, שדין אמת דנתם.

ולא היו מתאבלים [עליהם], כדי שיהא בזיונם כפרה להם], אבל אווננים ומצטערים [בלבד, שאין זה כבוד להרוג, ואין כפרתו נמנעת בכך], שאין אנינות אלא בלב.

אלישע קיבל פי שנים מאליהו

אלישע ביקש מאליהו, "ויהי נא פי

מקום אינם קרבים למזבח, משום שהם "זָבַח קִשְׁעִים", [ואי אפשר לפדותם כי קדשי מזבח הם], ודינם שימותו.

- **ולדעת רב יוסף**, אחר מיתת אנשי עיר הנידחת על ידי בית דין, נתכפר עוונם, ואינם רשעים, והטעם שאין מקריבים את קדשיהם, כי נדחו בשעה שהיו רשעים, והואיל ונדחו ידחו לעולם.

- **ולדברי אביי**, מיתתם אינה מכפרת על עוונם, ואם כן מחמת רשעותם אין להקריב את קדשיהם, [ואין מכאן ראייה שקרבן שנדחה, שוב לא יוכשר].

רשע שמת [כדרכו] או

נהרג [על ידי אחרים]

א. רשע שמת בדרך כל הארץ, לדברי הכל, מיתתו אינה מכפרת על עוונותיו, והרי הוא רשע כמו שהיה בחייו. ולכן, כהן שפירשו אבותיו מעם ה', ומתו, לא יטמא להם במותם, שנאמר בפסוק המתיר לו להיטמא לקרוביו, "לִנְפֹשׁ לֹא יִטְמָא בְּעַמִּי כִּי אִם לְשָׂאָרוֹ", שאין מותר להיטמא אלא לשארו, העושה מעשה עמו.

ב. רשע שנהרג על פי דין [כמו אנשי עיר הנידחת ושאר הרוגי בית דין]. לדעת אביי, מיתתו אינה מכפרת על עוונותיו, והרי הוא רשע כמו שהיה בחייו. [ולכן

הקרבן הזה דחוי [מעיקרון] הוא, ואין מקבלים אותו ממנו, משום שהשוטה אינו בר כפרה שנאמר בעניין הקרבנות, "יִקְרִיב אֹתוֹ לְרִצְנוֹ", ושוטה אין לו דעת.

ופקח שחטא, והפריש בהמה לקרבן חטאת, ולאחר מכן נשתטה, ושוב חזר ונפקח, מאחר שנדחה הקרבן בשעה שהיה שוטה, הרי זה דחוי לעולם. [ואף על פי שלא דחה את עצמו בידים, אלא ממילא נשתטה ונדחה, אין בכך כלום, ודינו כדחוי].

וכתבו התוס', שקרבן שהופרש בכשרות, ואחר כך נדחה, דחוי הוא לעולם לדברי הכל. אבל קרבן שהיה דחוי מעיקרו, יש אומרים שכשהוכשרו בעליו, גם הוא נראה. ויש אומרים שדחוי הוא לעולם, כקרבן שנראה ונדחה. ולדעת רבי יוחנן, בשני האופנים הקרבן דחוי לעולם. ואף שלדעתו החידוש היותר גדול הוא שגם באופן השני הקרבן דחוי לעולם, מכל מקום דיבר באופן הראשון, כי האופן השני אינו שכיח, משום שמומר אינו מפריש קרבנות, ושוטה אינו יכול להפריש קרבנות.

ואנשי עיר הנידחת שחטאו בעבודה זרה, אין מקבלים מהם שום קרבן, שנאמר "זָבַח קִשְׁעִים תֹּעֲבָה". **ואם היו בעיר הנידחת קדשי מזבח, אף על פי שאינם נשרפים עימה, כי מומן גבוה הם, ואינם בכלל הכתוב, "וְשָׂרְפֶתָּ בָאֵשׁ אֶת ... כֹּל שְׂקָלָהּ",** שאינם נחשבים כשללה, מכל

הוספות

¹ מסתבר שדין זה אמור, כשלא התוודו על עוונם, אבל אם התוודו, הרי הם כשרים כמבואר בדף מ"ג. או שמא אין הווידי מועיל, אלא לעניין שלא יטרד מחלקו לעולם הבא, אבל עדיין רשע הוא, ועתיד להיענש בידי שמים על עוונותיו. ויל"ע בזה.

בְּלֵיל עֶבְדֵיךָ מֵאֲכָל לְעוֹף הַשָּׁמַיִם בְּשֵׁר
חֲסִידֶיךָ לְחִיתוֹ אֶרֶץ", ודרשו חכמים
שהחסידים המוזכרים כאן, הם אלו
שהתחסדו עם קונם בחייהם, והעבדים
המוזכרים כאן, הם אלו שהיו חייבים
בדיני שמים על רשעותם, ומאחר שנהרגו
על ידי הגוים שלא על פי דין תורה, נתכפר
להם עוונותיהם¹, ונקראו עבדי ה'.

דופק וגולל

רש"י מפרש, שגולל הוא כיסוי הארון.
ודופק הם דפנות הארון.

ורבנו תם מפרש, שגולל הוא אבן גדולה
שמניחים על הקבר לסימן, והיא קרויה
מצבה. ודופק הם אבנים שמניחים בצדדים
של הקבר, והמצבה מונחת עליהם, שלא
תכביד על המת.

מתי מותר לפנות מת מקברו

א. מת שנקבר ברשות, אסור לפנותו
ממקומו. ובכלל זה. (א) קבר הידוע
[שנקבר שם מדעת בעל השדה], (ב) קבר של
מת מצווה, [הקונה את מקומו מחמת
התנאי שהתנה יהושע עם ישראל בכניסתם
לארץ, ואין מחזיקים קבר לקבר של מת
מצווה אלא אם התפרסם לכה כי כשנקבר
מת מצווה הדבר מתפרסם].

ב. אך אם הקבר מזיק את הרבים, כגון
שהוא במקום הילוך הרבים, ונטמאים
בו, מותר לפנותו, [אף על פי שנקבר שם

אין מתאבלים על הרוגי בית דין. ואין
קוברים אותם בקברות אבותיהם משום
שאין קוברים רשע אצל צדיק].

ולדעת רבא, מיתתו בפני עצמה אינה
מכפרת על עוונותיו, אבל אחר הקבורה
עוונותיו מתכפרים. [אך מאחר שבשעת
סתימת הגולל שהיא השעה שיש לאבלות
לחול, עדיין לא נתכפר עוונו, ואי אפשר
להתאבל עליו, שוב אין מתאבלים עליו
אחר כך].

ונחלקו חכמים מתי העוונות מתכפרים.
יש אומרים שרק אחרי שנתעכל בשרו
עוונותיו מתכפרים, [ולכן רק אחר
שנתעכל הבשר מלקטים את העצמות,
וקוברים אותן בקברות אבותיו]. ורב
אשי אמר, שכשיסבול מעט צער של
חיבוט הקבר, [שמתחיל בשרו להרקיב],
עוונותיו מתכפרים, [אף על פי שעדיין לא
נתעכל הבשר, והטעם שאין מעבירים
אותו לקברות אבותיו עד שיתעכל בשרו,
כי אי אפשר להעבירו קודם לכן, שנבקע
כרסו והוא מסריח].

וכתבו התוס', שלדעת רבא, מה ששינונו,
"אנשי עיר הנידחת אין להם חלק לעולם
הבא", היינו אם לא נהרגו, אבל אם נהרגו,
עונם מכופר.

ג. רשע שנהרג שלא על פי דין [כהרוגי
מלכות גוים], לדברי הכל מיתתו מכפרת
על עוונותיו, והרי הוא ככשר, שנאמר,
"מְמוֹר לְאֶסֶף אֲקִים בָּאוּ גוֹיִם בְּנִחְלָתְךָ טָמְאוּ
אֶת הַיָּבֵל קִדְשָׁךְ שְׁמוֹ אֶת יְרוּשָׁלַם לְעֵיִם נָתַנּוּ אֶת

¹ כתב הגריעב"ץ, לפי שלא הרגום אלא מחמת שישאל שומרי תורה היו.

שעבודה זרה שהיא קרקע עולם אינה נאסרת בהנאה], ומהטעם הזה היה מותר לקחות עפר מקברו של רב, כדי להתרפאות בו.

[ברשות].

ג. **ומת שנקבר בגזלה, מותר לפנותו** ממקומו. משום שלא קנה את מקומו, ובכלל זה, הוא מה שנקרא בגמרא קבר הנמצא, [קבר חדש בשדה, ויודע בעל השדה, שלא צווה מעולם לקוברו שם, ובגזלה נקבר].

דף מח

הזמנה [בלא מעשה]

מילתא או לאו מילתא

טומאת הקבר

א. עגלה ערופה.

בפרשת עגלה ערופה נאמר, "וְהוֹרְדוּ זִקְנֵי הַעִיר הַהוּא אֶת הָעֵגְלָה אֶל נַחַל אֵיתוֹ אֲשֶׁר לֹא יִעָבֵד בוֹ וְלֹא יִזְרַע וְיִקְרֹפוּ שָׁם אֶת הָעֵגְלָה בְּנַחֲלִי". ומכאן למדנו, שמשעת ירידתה לנחל, **כשהיא מוכנה לעריפה, היא נאסרת בהנאה, אף על פי שעדיין לא נעשה בה מעשה** [עריפה].

א. **כל קבר שאסור לפנותו, גזרו חכמים שיהיה מקומו טמא עולמית, אפילו אם יעברו ויפנוהו באיסור, כדי שלא יבואו לפנותו.**

ב. **וכל קבר שמותר לפנותו, לא גזרו בו חכמים שיהיה מקומו טמא, ואחר שפינו אותו הרי הוא טהור.**

ב. משמשי עבודה זרה.

נאמר בתורה, "וְאֵבֶד תִּאֲבָדוּן אֶת כָּל הַמְּקוֹמוֹת אֲשֶׁר עָבְדוּ שָׁם הַגּוֹיִם אֲשֶׁר אִתְּם יִרְשִׁים אִתְּם אֶת אֲלֹהֵיהֶם עַל הַהָרִים הַרְמִים וְעַל הַגְּבְעוֹת וְתַחַת כָּל עֵץ רַעְיָן". ומכאן למדנו שכל הכלים שהשתמשו בהם לעבודה זרה, **אסורים בהנאה. ודווקא כשהשתמשו בהם בפועל** נאסרו בהנאה, שנאמר "אֲשֶׁר עָבְדוּ", אבל אם הוכנו לכך בלבד, מותרים בהנאה.

איסור הנאה בקבר

א. **מדין התורה, כשם שהמת וכל הנקבר עמו אסורים בהנאה, כך הקבר עצמו אסור בהנאה לעולם, כשהוא קבר של בניין, ולא קרקע העולם, ובתנאי ששם קבר עליו מהתורה, כגון שנקבר ברשות, [ואפילו אם עתה מותר לפנותו כגון קבר המזיק את הרבים].**

ב. **וכשאין שם קבר עליו, כגון שנקבר שם המת בגזלה, אינו אסור בהנאה.**

ג. **משמשי המת** [וכן משמשי שאר דברים שיש בהם איסור או קדושה], נחלקו בהם חכמים.

ג. **וקבר בקרקע, אינו אסור בהנאה, אף כששם קבר עליו, כי קרקע עולם אינה נאסרת באיסור הנאה של מת, [כשם**

לדעת אביי [שמרימר פסק כמותו], **הזמנה**

[ויש ללמוד דין תכריכי המת מדין תשמישי עבודה זרה, ולא מדין עגלה ערופה. כי קבורה ותשמישי עבודה זרה שווים בכך שהם נאסרים מחמת שמשמים דבר אחר שהוא עיקר האיסור, אבל עגלה ערופה היא הדבר האסור עצמו].¹

ולכן בגד שארגו לצורך המת אחר מותו, כל זמן שלא כרכו בו את המת בפועל, מותר בהנאה.

ואמנם ברוב המקומות מכינים בגדים למתים קודם מותם, ובוזה הכול מודים שהבגדים אינם נאסרים משעת האריגה, כי אין כאן מת שאסור בהנאה, שיאסרו הבגדים מחמתו.

מכל מקום לא נחלקו אביי ורבא בדבר שאינו קיים, כי במקומות כמו הרפניא שהיו בהם עניים, לא היו מכינים להם בגדים קודם מותם, אלא לאחר מיתה היו גובים מעות, ואורגים בגדים קלושים לקבורה, ונמצא שבבגדים אלו מתקיימת מחלוקת אביי ורבא.

[אבל אם לא היו אורגים בגדים למתים אחר מותם, לא היה לאביי ורבא לחלוק בזה, אלא בדברים אחרים, שהם משמשי המת, ורגילים לעשות לו אחר מותו].

ואף תנאים נחלקו במחלוקת הזו:

רש"י מפרש באופן הבא. חכמים אומרים, שאין צריך לעבד את עור

מילתא היא, כלומר כשמכין דבר לצורך תשמיש המת, הרי היא כאילו כבר השתמש בו המת את התשמיש ההוא, ונאסר בהנאה.

ודבר זה למד בגזרה שווה מפרשת עגלה ערופה, שבמיתת מרים נאמר, "וַיִּתְּמַת שָׁם מִרְיָם וַיִּתְקַבֵּר שָׁם", ובפרשת עגלה ערופה נאמר, "וַיִּצְרְפוּ שָׁם", וכשם שעגלה ערופה נאסרת בהזמנה, גם בגדי המת נאסרים בהזמנה. [ויש ללמוד דין תכריכי המת מדין עגלה ערופה, ולא מדין משמשי עבודה זרה, כי קבורה ועגלה ערופה שווים בכך שהם דברים שיש לעשותם, אבל עבודה זרה היא דבר שאין לעשותו].

ולכן בגד שארגו אותו לצורך המת, [אחרי שכבר מת], אסור בהנאה, כאילו כרכו בו את המת בפועל.

ולדעת רבא [שרבנן והגמרא פוסקת כמותו], הזמנה לאו מילתא היא, כלומר כשמכין דבר לצורך תשמיש המת, אין בכך כלום, ואינו נאסר בהנאה, עד שימש את המת בפועל.

ודבר זה למד בגזרה שווה מפרשת משמשי עבודה זרה, במיתת מרים נאמר, "וַיִּתְּמַת שָׁם מִרְיָם וַיִּתְקַבֵּר שָׁם", ובפרשת משמשי עבודה זרה נאמר, "אֲשֶׁר עָבְדוּ שָׁם", וכשם שמשמשי עבודה זרה אינם נאסרים בהזמנה, כך בגדי המת אינם נאסרים בהזמנה.

¹ הוספות

¹ וכתבו התוס' שאיסור הנאה של גוף המת, נלמד מעגלה ערופה. ועורו בכלל גופו, ואסור בהנאה מהתורה, אבל אינו טמא מהתורה, אלא מאחר שטומאה חמורה לבני אדם מאיסורים, גזרו חכמים, שהעור יטמא, כדי שלא יעשה אדם מעור אביו ואמו שטיחים לחמור.

ואם נטמא טומאת מדרס, ולאחר מכן נעשה בגד לספר תורה, טהור מן המדרס בלא שום טבילה, כי מעתה אין יושבים עליו, [שהרי הוא תשמיש ספר תורה, (אבל טומאת מגע קלה עדיין טמא כי עדיין כלי הוא)].

- לדעת אביו, טהר מטומאת מדרס על ידי יחוד בלבד, שיחדו אותו לספר תורה.

- ולדעת רב חסדא ורבא, אינו נטהר מטומאת מדרס, אלא אם יחדו אותו לכך, וגם כרכו בו את התורה.

- אבל אם כרכו בו את ספר התורה בלא לייחדו לכך, לדברי הכול לא נטהר, כי מעשה בלא הזמנה אינו כלום, [שמא נעשה באקראי בעלמא].

התפילין לשמה, משום שהזמנה לאו מילתא היא, [כדעת רבא], ולכן לא אכפת לנו אם יעבדו לשמה או לא, שאין זה אלא ההזמנה לעשייה, והעיקר היא עשיית התפילין עצמם. **ורבן שמעון בן גמליאל**, פוסל תפילין שלא עובדו לשמה, כי הזמנה מילתא היא, [כדעת אביו], ואכפת לנו שגם ההזמנה תהיה לשמה.

ורבינו תם מפרש באופן הבא. **חכמים אומרים**, שאין צריך לעבד את עור התפילין לשמה, משום שהזמנה מילתא היא, [כדעת אביו], ודי בכך שמזמינם לשמה. **ורבן שמעון בן גמליאל** פוסל תפילין שלא עובדו לשמה, כי הזמנה לאו מילתא, [כדעת רבא], ואם כן לא די בהזמנה לשם תפילין, אלא בעיבוד.

מעשה בלא הזמנה

לדברי הכל, המשתמש בדבר מסוים בלא להזמינו ולהכינו לכך, **אינו מייחדו בכך למה שהשתמש בו, כי מאחר שלא הזמינו לכך, אקראי בעלמא הוא.**

ולכן מי שצרר תפילין בבגד, בלא להזמינו לכך, לא יחדו בכך לתפילין, ורשאי לצרור בו מעות לאחר מכן.

בגד שנעשה לספר תורה

כיפה [=צעף] **מקבלת טומאת מדרס, משום שראוי לכך, שהרי פעמים מקפלים אותו ויושבים עליו, ופעמים משעינים עליו את הראש.**

הנפש [=בנין שעל הקבר]

(א) בנו נפש לשם אדם חי ועדיין לא קברו בו כלל. **לדברי הכל הבניין מותר בהנאה,** כי אפילו אם יניחו בו את החי לא יאסר.

(ב) בנו נפש לשם אדם חי וקברו בו מת. משמע בגמרא, שלכל הפחות **בשעה שהמת קבור שם, נאסר הבניין בהנאה,** אף על פי שלא הזמינו לכך. **אבל אחר שפינו את המת משם, שב הבניין וניתר בהנאה.**

(ג) בנו נפש לשם אדם מת ועדיין לא קברו בו כלל. **לדעת אביו** הזמנה מילתא היא, והבניין **אסור בהנאה,** כאילו כבר נקבר בו המת. **ולדעת רב חסדא ורבא,**

המתים לעניין תפיסת הקבר, וכשיינתנו נפלים בקבר שהוכן לכך, יש כאן קבר גמור, האסור בהנאה לעולם.

ולדעת רבן שמעון בן גמליאל, אין לנפלים תפיסת הקבר.

מעות קבורה

גבו צדקה לצורך קבורת מתי מצווה, או לצורך קבורת עניים מתים, והיה די והותר. יניחו את המותר לצורך מתים אחרים.

גבו צדקה לצורך קבורת מת מסוים, והיה די והותר, זכה המת בכל מה שגבו לצורכו, ולא יינתן למתים אחרים. ונחלקו חכמים מה יעשו במעות.

לדעת תנא קמא, יינתן המותר ליורשיו. ולדברי רבא, אף על פי שהזמינו את המעות לצורך הקבורה, לא נאסרו בהנאה, כי הזמנא לאו מילתא היא. ואף על פי שהמת מתבזה בכך שגבו עבורו מעות, מוחל הוא ליורשיו, שיטלו את המעות היתרות על צורך קבורתו כפי הראוי לו. ולדברי אביי, אף שהזמנה מילתא היא, בזה מודים חכמים, שאין לאסור בהנאה, אלא מה שהוא צורך הקבורה.

ולדעת רבי מאיר, לא יגעו במעות, עד שיבוא אליהו, [כלומר לעולם]. לדברי אביי, טעם הדבר, כי נאסרו בהנאה מחמת שהזמינו אותם לצורך הקבורה.

הזמנא לאו מילתא היא, וכל זמן שלא נקבר שם המת, הבניין מותר בהנאה.

(ד) בנו נפש לשם אדם מת וקברו בו מת. לדברי הכול נאסר הבניין בהנאה לעולם, אפילו אם יפנו ממנו את המת, כי הזמינו אותו לצורך המת, וגם קברו בו את המת, והרי זה כקבר גמור.

(ה) בנו נפש לשם אדם חי, והוסיפו מעט לשם המת, ולא קברו בו כלל. כל זמן שהתוספת קיימת, דין זה שווה לדין ג'. וכשיסתרו את התוספת, דין זה שווה לדין א'.

(ו) בנו נפש לשם אדם חי והוסיפו מעט לשם המת וקברו בו מת, כל זמן שהתוספת קיימת, דין זה שווה לדין ד'. וכשיסתרו את התוספת, דין זה שווה לדין ב'.

קבורת הבן במה שנעשה לצורך קבורת לאב לדעת תנא קמא, החוצב קבר לאביו, ולבסוף האב נקבר במקום אחר, לא יקבר הבן בקבר שהיה מוכן לאב, משום כבוד אביו.

ולדעת רבן שמעון בן גמליאל, אף החוצב אבנים מן ההר, לבנות בהן קבר לאביו, ולבסוף נקבר אביו במקום אחר לא יקבר הבן באבנים הללו משום כבוד אביו.

תפוסת קבר של נפל

לדעת תנא קמא, דין נפלים כדין שאר

עליו **יאסרו בהנאה**. כי אם יהיו מותרים, יבואו לומר שגם התכריכים עצמם מותרים.

ולכן, מת שהיו אביו ואמו זורקים עליו בגדים מפני צערם, מצווה על אחרים להשיב אבדה לבעליה, ולהציל את הבגדים, שלא יגעו במת, ולא יאסרו בהנאה.

בתי התפילין

הלכה למשה מסיני, שפרשיות התפילין בבתי **מעור**, ואם ציפה אותם בזהב במקום בעור פסולות.

ודוקא עור **בהמה טהורה** כשר לכך, אבל אם עשה בתים מעור של בהמה טמאה, פסולות, שנאמר "לְמַעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת יְהוָה פְּפִידָה", ללמד שאין לעשות תפילין אלא מדברים המותרים לאכילת הפה.

ממון הנידונים למות

א. מי שנתחייב מיתה בבית דין, על רוב עברות שיש בהם חיוב מיתה, נענש בגופו בלבד, אבל ממונו אינו יוצא מרשותו, ויורשיו יורשים את נכסיו.

ב. ומי שנתחייב מיתה על שמרד במלכות. לדעת תנא קמא [בברייתא], נכסיו למלך. ולדעת רבי יהודה, נכסיו ליורשיו כשאר חייבי מיתה.

ולדברי רבא, טעם הדבר, כי המת מתבזה בכך שגובים עבורו מעות, ורבי מאיר, מסתפק, האם המת מוחל ליורשיו על ביזיונו, ומתרצה שיקברו אותו כפי הראוי לו, והם יטלו את המעות היתרים, או שאינו מוחל על כך, ומאחר שהתבזה בגבייה, רוצה שיוסיפו בכבוד קבורתו בכל המעות.

ולדעת רבי נתן, ירבו בכבודו של המת בכל המעות, כגון שיעשו לו דימוס [=בנין] על קברו, וזילוף [של יין] לפני מיטתו, אבל ליורשים לא יתנו כלום. לדברי אביי, טעם הדבר שלא יתנו ליורשים, כי נאסרו להם בהנאה, מחמת שהזמינו אותם לצורך הקבורה, ולכן יש לעשות בהם צרכי קבורה. ולדברי רבא, טעם הדבר, כי המת מתבזה בכך שגובים עבורו מעות, ורבי נתן אומר, שהמת אינו מוחל על כך ליורשיו, ומאחר שהתבזה בגבייה הממון, רוצה שיוסיפו בכבוד קבורתו בכל המעות.

בגדים שנתנו על המת

הזורק בגדים על המת יותר מכדי צורכו, [מחמת חיבת המת וצער החי], הבגדים הללו אינם נאסרים כתכריכי המת, כי אין כוונת הזורק לכך.

אך אם זרקו על המת בגדים, כשכבר היה במיטה שנקבר עמה, מאחר שמלובש הוא בתכריכים האסורים בהנאה, גזרו חכמים שגם בגדים שזרקו

דין מורד במלכות
דברים, כדי להוסיף על נבות כעס, ולא
ירננו אחרי אחאב.

מנוסת יואב להחזיק בקרנות המזבח

כששמע יואב בן צרויה, ששלמה רוצה
לדון אותו כמורד במלכות, [כפי שיתבאר
בעזה"י בדף מ"ט שעל עוון זה נהרג], נאמר,
"**וַיֵּנֶס יוֹאָב אֶל אֹהֶל ה' וַיִּחַזֵּק בְּקַרְנוֹת
הַמִּזְבֵּחַ ... כִּי פֹה אָמוֹת**".

לדעת חכמים, יואב ברח לשם, כי היה
סבור שהמזבח קולט אותו, שלא ידונו אותו,
ואף שלא יוכל להינצל בכך מהמיתה, כי
כשיישאר שם ימות ברעב, מכל מקום רצה
למות ברעב, ולא כמורד במלכות, **כדי שלא
יהיו נכסיו למלך**. [וטעה בכך, כי המזבח
אינו קולט אלא בגגו, והוא החזיק בקרנותיו.
ויש אומרים שלא למזבח ברח, אלא
לסנהדרין, אמר מוטב ייהרג בבית דין, וירשו
בניו את נכסיו, ולא יהרגהו המלך וירשהו
המלך].

**ולדעת רבי יהודה, יואב ברח לשם, כדי
להאריך את ימיו מעט**, ולא ימציא עצמו
למיתה ביד שלמה.

שלמה מקבל על זרעו קללת יואב

אחר שנס יואב להחזיק בקרנות המזבח
בא אצלו בניהו, ונאמר, "**וַיֵּשֶׁב בְּנֵיהוּ אֶת
הַמֶּלֶךְ דָּבָר לְאֹמֹר כֹּה דָבָר יוֹאָב וְכֹה
עָנִי**", וביארו, שכך אמר לו יואב, לך
אמור לשלמה, **בשנים לא תעניש אותי**,
[שכבר נתקלל על ידי דוד, "וַיֹּאֶל כְּפָרַת מִבֵּית

**המורד במלך, שלא לשמוע בקולו, חייב
מיתה**, שכך אמר ה' ליהושע, "כָּל אִישׁ
אֲשֶׁר יִמְרָה אֶת פִּידוֹ וְלֹא יִשְׁמַע אֶת דְּבַר יְיָ
לְכָל אֲשֶׁר תִּצְוֶנּוּ יוֹמָת רַק חֵזֶק וְאַמְץ".

**אולם אם המלך מצווה לאדם לעבור על
דברי תורה**, [כגון שאומר לו להרוג אדם
שלא כדיון, או אומר לו לבטל תורה], **אין
צריך לשמוע לו**, שנאמר "רק", וכל
מקום שנאמר "אך" או "רק" הדבר בא
למעט את הדין, לומר שאינו בכל מקום,
וכאן הוא בא ללמד, שאין לשמוע למלך
כשמצווה לעבור על דברי תורה.

הריגת נבות היזרעלי

כשאחאב רצה את כרם נבות היזרעלי,
העמידו על נבות עדי שקר, שאמרו, קילל
נבות את ה', ומרד במלכות, והרגוהו,
ואחאב ירש את כרמו.

**לדברי חכמים, העידו את נבות שמרד
במלכות, כדי שעל ידי זה יזכה אחאב
בכרמו**, כדיון מורד במלכות שנכסיו
למלך. **והעידו עליו שקילל את ה'**, כדי
להוסיף על נבות כעס הדיינים, שלא
ירננו אחר אחאב שבשבילו הרגו ובלי
פשע.

**ולדברי רבי יהודה, דנו את נבות ואת כל
משפחתו למיתה, עד שנעשה אחאב
שהיה בן אחי אביו היורש הקרוב לו**,
ולכן זכה בנכסים, ובאמת היה די לדונו
מחמת דבר אחד, אלא **שדנו אותו בשני**

יכול להצילו באחד מאבריו, ולא להרוג אותו.

ב. שוב דנו את יואב על שהרג את עמשא **בן יתר**. ובדין זה טען, שהרג את עמשא על שמרד במלכות דוד, שהרי דוד אמר לעמשא, "הֲזַעַק לִי אֶת אִישׁ יְהוּדָה שְׁלֹשֶׁת יָמִים", והוא לא עשה כן, אלא "וַיּוֹחֵר מִן הַמּוֹעֵד אֶשְׁרֵךְ יְעֻדוֹ". אולם יואב טעה בזה, כי עמשא איחר משום שלא רצה לבטל אותם מתלמודם, ומותר לעבור על דברי המלך כדי שלא לעבור על דברי תורה. [ומכל מקום **גם בדין זה יצא יואב זכאי**, כי הוא היה סבור שעמשא חייב מיתה, ומאחר שלא התרו בו שטועה בכך, אי אפשר לחייבו על הרציחה].

ג. ולבסוף דנו את יואב על שהיה מורד במלכות, שנאמר, "כִּי יוֹאֵב נָטָה אַחֲרַי אֲדַנְיָה", **ובזה נמצא חייב**.

וְאַחֲרַי אֲבִשְׁלוּם לֹא נָטָה

לדעת רב יהודה, הזכיר הכתוב שלא נטה יואב אחר אבשלום, משום שגם בזה לא היה נקי, שרק בפועל לא נטה אחר אבשלום שמרד בדוד, אבל בלבו ביקש יואב לנטות אחריו, אלא שהיה ירא לעשות זאת.

לדברי רבי אלעזר, היה ירא, משום שבאותה שעה עדיין לחלוחית [גבורתו] של דוד קיימת.

ולדברי רבי יוסי ברבי חנינא, היה ירא, משום שבאותה שעה עדיין איצטגניני של

יוֹאֵב זָב וַיִּמְצָרַע וַיִּמְחֹזֵק בְּפָלְךְ וְנָפַל בְּחֶרֶב וַחֲסֵר לְחַסִּים], **אם אתה הורג אותי, קבל עליך את הקללה שקיללני אביך**, ואם לא הניחני בעונש הקללה.

והתשובה, "וַיֹּאמֶר לוֹ הַמֶּלֶךְ עֲשֵׂה כְאֲשֶׁר דָּבַר וּפְגַע בּוֹ וּקְבַרְתּוּ", **ועל ידי זה כל קללות שקילל דוד את יואב נתקיימו בזרעו של דוד. רחבעם היה זב. עוזיה היה מצורע. אסא היה מחזיק בפלך** [=אוחז במקל להישען עליו מחמת חולי הרגלים הנקרא פודגרא, שהוא כמחט בבשר החי]. **יאשיה נפל בחרב**, [שירו בו חצים הרבה ועשו כל גופו ככברה]. **ויכניה היה חסר לחם**, וקיבל ארוחתו מיד אויל מרודך.

אמר רב יהודה אמר רב, **היינו דאמרי אינשי, תהא לוטא ולא תהא לאטה** [=נוח לך להיות מן המקוללים ולא מן המקללים לפי שסוף קללת חנם לשוב אל המקלל]

דף מט

על מה דנו את יואב

א. מתחילה דנו את יואב על שהרג את **אבנר בן נר**. ובדין זה **יצא זכאי**, כי אמר שהרג את אבנר כדין גואל הדם, על שהרג אבנר את עשאל אחי יואב.

ואף שאבנר עשה זאת משום שעשאל רדף אחריו להורגו, לא היה מותר לאבנר להרוג את עשאל שלא יהרגנו, כי היה

"מבור הסרה" – אמר רבי אבא בר כהנא, בור וסירה גרמו לו לאבנר שיהרג. בור רומז לצפחת מים, שלקח דוד מראשותיו של שאול כשהיה ישן במעגל, וכשאמר להם דוד, בני מות אתם שלא שמרתם את אדוניכם, שכבר הייתי יכול להורגו, ראו נא איפוא חנית המלך ואיה צפחת המים. היה לו לאבנר למחות בשאול, ולומר לו, ראה כמה צדיק הוא דוד שלא הרגך, ולא מיחה, אלא אמר שמא אחד מבני הצבא נתנם לו. וסירה הוא קוץ, שכשכרת דוד את כנף מעילו של שאול במערה, היה לו לאבנר ללמד זכות על דוד, ולומר לשאול, ראה כמה חס עליך, ולא הרגך בהיותך יחד עמו במערה. ולא לימד זכות, אלא אמר, שמא כשעברתם אצל הקוצים והסירים, נכנס אחד מן הקוצים בכנף מעילך, וחתכו.

"ויטוהו יואב אל תוף השער", אמר רבי יוחנן שזנו דין סנהדרין, על שהרג את עשאל אחיו.

"לדבר אתו בשלי", אמר רב יהודה אמר רב, דיבר עמו בעניין השלת [=חליצת] נעלים, ששאל אותו בערמה, יבמה גדמת היאך חולצת, התחיל שוחה מלפניו, ומראהו, כך היא חולצת בשיניה, והוא שלף חרבו והרגו.

"וינהו שם החמש", אמר רבי יוחנן בדופן חמישית [=כנגד צלע חמישית], מקום שמרה וכבד תלויים בו.

דוד קיימים. [בכל הש"ס אצטגנינות לשון חוזים בכוכבים ומזלות שבני אדם נסמכים עליהם, אבל כאן הכוונה לבעלי אגרופים של דוד, ונקראו כן משום שנשמך עליהם], והם ארבע מאות בני יפת תואר, מגדלי בלוריות, המהלכים בראשי גייסות.

משפט על ידי צבא

רבי אבא בר כהנא אמר, "וינהו דוד לעשה משפט וצדקה לכל עמו ויואב בן צרויה על הצבא", מכאן שהיו סמוכים זה על זה, על ידי שיואב על הצבא, יכול דוד לעשות משפט וצדקה, וזכותו של דוד שעשה משפט וצדקה, היא עמדה ליואב כשהיה על הצבא.

בגמרא אמרו, שרבי אבא בר כהנא, חולק על האמור לעיל. אולם לא נתבאר על מה הוא חולק. ויתכן שלדעות הקודמות, גבורת דוד הייתה בכוחו, ולכן כשהיה כוח דוד במותניו, לא נטה יואב אחר אבשלום, וכשהזקין דוד, לא חשש יואב. ולדעה זו, גבורת דוד הייתה בצדקתו, ואדרבה ככל שהזקין היא מתחזקת, ואם כן אין לומר שעתה נטה, כי כבר לא הייתה קיימת, וטעם אחר היה לו בכך. עוד יתכן שהמחלוקת היא על מי היה דוד נסמך, האם על בעלי אגרופים או על יואב. ויל"ע בזה.

הריגת אבנר

"ויצא יואב ... וישלח מלאכים אחרי אבנר וישבו אתו מבור הסרה ... ויטהו יואב אל תוף השער לדבר אתו בשלי וינהו שם החמש".

הריגת עמשא

"וְעַמְשָׂא לֹא נִשְׁמַר בְּחֶרֶב אֲשֶׁר בְּיַד יוֹאֵב
וַיַּכְהוּ בָּהּ אֶל הַחֲמִשָּׁה וַיִּשְׁפֹּף מַעֲיו אֶרְצָה", אמר
רב, לא נשמר ממנו, כי לא חשדו.

"צְדָקִים". שהם נצטוו מפי המלך עצמו,
ואף על פי כן לא עברו על דברי תורה,
והוא קיבל מהמלך רק איגרת להרוג את
אוריה, ושמע לו לעבור על דברי תורה.

אֲנָשִׁים צְדָקִים וְטָבִים מִמֶּנּוּ

כששלח שלמה את בניהו להרוג את
יואב, אמר, **"וְהָשִׁיב ה' אֶת דְּמוֹ עַל רֵאשׁוֹ**
אֲשֶׁר פָּגַע בְּשָׁנַי אֲנָשִׁים צְדָקִים וְטָבִים
מִמֶּנּוּ".

נאמר על יואב **"וַיִּקְבַּר בְּבֵיתוֹ בְּמַדְבַּר"**

- מכאן שהיה ביתו של יואב מופקר לכל
כמדבר, והיו עניים מתפרנסים ממנו.
- מכאן שהיה ביתו של יואב מנוקה מגזל
ועריות כמדבר, שאין בו גזל ועריות.

"וְטָבִים". שהם היו דורשים שאין
לשמוע למלך לעבור על דברי תורה,
לעמשא איחר לאסוף את יהודה במצוות
המלך, כדי שלא לבטל אותם מתלמודם.
ואבנר לא שמע לשאול להרוג את כהני נוב,
ויואב לא דרש כן, והרג את אוריה
במצוות דוד.

נאמר בדברי הימים **"וַיּוֹאֵב יַחְיָה אֶת**
שְׁאָר הָעִיר". מכאן למדנו, שאפילו
דברים דקים וענוגים, [כמוניי וצחנתא
שהם מיני דגים קטנים] שהיה טועם, היה
שולח לעניים.

סליק פרק נגמר הדין

פרק שביעי ארבע מיתות

בזדקים זאת על ידי כיבוסו בשבעת הסמנים [המנויים להלן], **אם עבר הכתם על ידם, בידוע שהוא דם, ואם לא עבר, בידוע שהוא צבע.**

- **ורבינו תם מפרש, שכשיש כתם של דם נידה המטמא טהרות הנוגעות בו** [אף כשהוא יבש], **הדרך לטהר את הדם מטומאתו, היא על ידי כיבוסו בשבעת הסימנים הללו, כי לאחר שכבסו בהם, הדם בטל וטהור, אף על פי שלא עבר מהבגד.**

ואלו הם שבעת הסמנים:

(א) רוק תפל [הוא רוק ריקני ונגוב וחסר כל טעם, על ידי שלא טעם כלום כל אותו יום].

(ב) מי גריסים [=מי לעיסת גריסים של פול, שלועסים וכוססים ומשפשפים אותו].

(ג) מי רגלים [שהחמיצו והסריחו].

(ד) נתר [מין אדמה].

(ה) בורית [מין עשב].

(ו) קמוליא [הוא הנקרא שלוף דוך].

(ז) אשלך [הוא הנמצא בנקבי מרגליות העולות מתוך הים] **וי"ג אשלג.**

ודוקא כשכיבסו את הכתם בשבעת הסימנים הללו בזה אחר זה בסדר הנ"ל, יוכל לבדוק אם הוא דם נידה או צבע, [אי נמי לבטל אותו מטומאתו], כי כל אחד מהסמנים הללו מועיל לחבירו הבא אחריו, אבל אם העבירם שלא כסידורם, או שהעביר את כל שבעת הסמנים

ארבע מיתות בית דין

ארבע מיתות נמסרו לבית דין, ושונות הן זו מזו בחומרם.

לדעת חכמים כך הוא הסדר. (א) סקילה. (ב) שריפה. (ג) הרג. (ד) חנק.

ולדעת רבי שמעון כך הוא הסדר. (א) שריפה. (ב) סקילה. (ג) חנק. (ד) הרג.

רבי שמעון	חכמים
שריפה	סקילה
סקילה	שריפה
חנק	הרג
הרג	חנק

[ובעז"י יתבארו טעמיהם בהמשך], ונפקא מינה, למתחייב שתי מיתות, שנידון בחמורה שביניהם.

סס

פירש רש"י, שכל דבר המועיל לדבר מה, נקרא אצל אותו דבר סס, שאין סס לשון בושם או מרפא, אלא **לשון דבר המתקן את חברו.**

שבעה סמנים מעבירים על הכתם

- **רש"י מפרש, שכשיש כתם בבגד, ואין ידוע אם דם נידה הוא, וטימא טהרות שנגע בהם, או צבע הוא, ולא טימא,**

כאחד, לא עשה ולא כלום.

חפצתי לקחתה".

(ג) "וּנְגַשָּׁה יְבַמְתּוּ אֵלָיו לְעִינֵי הַזְּקֵנִים וְחִלְצָה נַעֲלוּ מֵעַל רִגְלוֹ".

(ד) "וַיִּרְקַהּ בְּפָנָיו" רוק הנראה לדיינים, כשיוצא מפיה.

(ה) "וְעָנְתָה וְאָמְרָה כָּכָה יַעֲשֶׂה לְאִישׁ אֲשֶׁר לֹא יִבְנֶה אֶת בֵּית אָחִיו"

ומכל מקום אין הסדר מעכב, ובין שהקדים חליצה לרקיקה, או רקיקה לחליצה, מה שעשה עשוי.

בגדי כהונה

כהן הדיוט משמש בארבעה בגדים. (א)
כתונת. (ב) מכנסים. (ג) מצנפת. (ד)
אבנט.

וכהן גדול משמש בשמונה בגדים, ארבעה כשל כהן הדיוט, ומוסיף עליהם עוד ארבעה. (ה) חושן. (ו) אפוד. (ז) מעיל. (ח) ציץ.

ואף על פי שהבגדים הללו שנויים בסדר הזה, אין זה סדר הלבישה, אלא תחילה לכל הבגדים הם המכנסים, שנאמר, "וּמְכַנְסֵי בֶד יִהְיוּ עַל בְּשָׂרוֹ", ללמד, שבשעת לבישת המכנסים, רק הם יהיו על בשרו, ולא יהיה עימהם בגד אחר.

ומכל מקום, במשנה הקדימו את הכתונת, [וכן הוא בפסוק, "כְּתֹנֶת בֶּד קִדָּשׁ יִלְבָּשׁ וּמְכַנְסֵי בֶד יִהְיוּ עַל בְּשָׂרוֹ וּבְאֲבָנֵי בֶד

סדר יומא וסדר תמיד

כל עבודות יום הכיפורים השנויות במסכת יומא, כפי הסדר שהם שנויות, כך יש לעשותן, ואם הקדים מעשה לחבירו שלא כסדר, לא עשה ולא כלום.

ודין זה אינו משום שכל עבודה צריכה את העבודה הקודמת לה, כי באמת כל עבודה עומדת בפני עצמה, ואין שינוי הסדר פוסל, אלא משום חומרת היום.

וכל סדר העבודות השנויות במסכת תמיד, כפי הסדר שהן שנויות, כך יש לעשותן.

ומכל מקום, אין הדבר אלא למצווה, אבל אינו מעכב¹, ואם עבר ושינה, כשר.

סדר מצוות חליצה

בא הוא ויבמתו לפני בית דין [ליבם או לחלוץ], ונותנים לו עצה ההוגנת לו, [שאם הוא זקן והיא ילדה או איפכא, אומרים לו, לך אצל שכמותך ואל תכניס קטטה לתוך ביתך] וחלוץ לה. ובמשנה מבואר שכך הוא הסדר [ככתוב בפרשה]:

(א) היא אומרת [בלשון הקודש], "מֵאֵן יִבְמִי לְהִקָּים לְאָחִיו שֵׁם בְּיִשְׂרָאֵל לֹא אֶבְהַ בְּמִי".

(ב) והוא אומר [בלשון הקודש], "לֹא

¹ מהסוגיה מבואר שלדעת רב הונא בריה דרב יהושע הסדר מעכב ועיני רש"י.

כתוב סתם, "ובת איש כהן כי תחל לזנות את אביה היא מחללת באיש תשרף", ולא מפורש בכתוב שמדובר רק בנשואה, ורק משום שלדעת חכמים סקילה חמורה משריפה, הם מפרשים שהכתוב מדבר בנשואה בלבד, [אבל ארוסה דינה בסקילה כארוסה ישראלית שזנתה]. וענין זה שסקילה חמורה, אין ללמוד אלא משום שלדעתם פושט ידו בעיקר חמור משאר העבירות. וביאור דברי הגמרא כאן כך הם, אם תקשה, הלא בת כהן שזינתה נידונית בשריפה, וארוסה בת ישראל שזינתה, נידונית בסקילה, ואם כן שריפה חמורה מסקילה, שהרי זנות בת כהן חמורה מזנות ישראל, תתרץ, שכשאמרה תורה שבת כהן שזנתה תשרף, לא אמרה זאת אלא כשזנתה בנישואיה, [ובזה היא חמורה מבת ישראל נשואה שזנתה, שהיא בחנק ולא בסקילה].

ואין לומר שסייף חמור, שכן מצינו שאנשי עיר הנידחת, [שפשטו בעיקר], וחטאים גדול מאד, שהרי לכן נענשים אף באיבוד ממונם, דינם בסייף. כי מדין אנשי עיר הנידחת עצמו יש ללמוד שסקילה חמורה מסייף, שהרי רק הנידחים נידונים בסייף, אבל המדיחים [לדעת חכמים] דינם בסקילה, וודאי חטא המדיחים חמור מחטא הנידחים, ואם החוטא החמור נידון בסקילה, והקל נידון בסייף, ודאי סקילה חמורה מסייף.

ואין לומר שחנק חמור [לכל הפחות כסקילה], שכן מצינו שמכה אביו ואמו, שהוא חוטא בחטא גדול מאד, שכן הוקש כבודם לכבוד המקום, נידון בחנק. כי מצינו שארוסה שזנתה דינה בסקילה, ונשואה [ישראלית] שזנתה דינה בחנק, וחטא הארוסה חמור יותר, [כמבואר לעיל], ואם החוטא החמור נידון בסקילה, והקל נידון בחנק, ודאי

תקור ובמקצנת בד יצנף", **כי הכתונת חשובה יותר, שהיא מכסה את כל גופו.**

דף נ

סדר חומר מיתות בית דין

לדעת חכמים:

א. סקילה חמורה מכל מיתות בית דין, שכן מצינו, שהמגדף והעובד עבודה זרה, שהם חוטאים בחטאים גדולים מאד, שכן הם פושטים ידם בעיקר, ועונשם סקילה.

ומתוך סוגית הגמרא משמע, שהקשו על דבריהם, הלא מצינו שבת כהן שזנתה, שהיא עושה חטא גדול מאד, לחלל את אביה, [שאם היו נוהגים בו קודש, ינהגו בו חול, ואומרים, ארור שזו ילד, ארור שזו גידל], ועונשה שריפה, ואם כן נאמר ששריפה חמורה מכל מיתות בית דין. ותירצו, שלדעת חכמים, בת כהן ארוסה שזינתה, עונשה סקילה, ורק בת כהן נשואה שזינתה, עונשה שריפה, ואם כן, מדין זה עצמו יש ללמוד שסקילה חמורה משריפה, שהרי זנות ארוסה חמורה מזנות נשואה, [שהארוסה מחללת ומזנה בית אביה, ורעה לשמים, ולבריות, ולעצמה, שפוגמת כבודה ומשפחתה, ויש בזה בושה יותר מנשואה שזנתה שכבר נפגמה], ואם הארוסה החמורה בסקילה, והנשואה הקלה בשריפה, סקילה חמורה משריפה.

אולם רש"י מפרש, שמעונש בת כהן שזנתה אין ללמוד דבר, כי לא מפורש בה, שרק נשואה בשריפה ולא ארוסה, שהרי בתורה

סקילה חמורה מחנק.

ועונשה בשריפה.

ואין לומר שסקילה חמורה ממנה שהרי מגדף ועובד עבודה זרה נענשים בה. כי לדעת רבי שמעון, בת כהן שזנתה בשריפה, אף כשזנתה ארוסה, וארוסה בת ישראל שזנתה בסקילה, וזנות כהנת חמור מזנות ישראלית, ואם החוטא החמור נידון בשריפה, והקל נידון בסקילה, ודאי שריפה חמורה מסקילה.

ואין לומר שחנק חמור ממנה, שכן מכה אביו ואמו נענש בו. שהרי כהנת נשואה שזנתה דינה בשריפה, וישראלית נשואה שזנתה דינה בחנק, וחטא כהנת חמור יותר, [כמבואר לעיל], ואם החוטא החמור נידון בשריפה, והקל נידון בחנק, ודאי שריפה חמורה מחנק.

ואין לומר שסייף חמור ממנה, שכן אנשי עיר הנידחת נענשים בו. כי מדין אנשי עיר הנידחת עצמו יש ללמוד ששריפה חמורה מסייף, שהרי רק הנידחים נידונים בסייף, אבל המדיחים [לדעת רבי שמעון] דינם בחנק, וודאי חטא המדיחים חמור מחטא הנידחים, ואם החוטא החמור נידון בחנק, והקל נידון בסייף, ודאי חנק חמור מסייף, וכל שכן ששריפה שהיא חמורה מחנק חמורה גם מסייף.

ב. סקילה חמורה מחנק וסייף, שכן מצינו, שהמגדף והעובד עבודה זרה, שהם חוטאים גדולים מאד, שכן הם פושטים ידם בעיקר, ועונשם סקילה.

ואין לומר שחנק חמור [לכל הפחות כסקילה], שכן מכה אביו ואמו, נענש בו. כי מצינו שארוסה שזנתה דינה בסקילה, ונשואה [ישראלית] שזנתה דינה בחנק, וחטא הארוסה חמור יותר, [כמבואר לעיל], ואם

ב. שריפה חמורה מסייף וחנק, שכן מצינו, שבת כהן [נשואה] שזנתה, שחטאה גדול מאד, שכן היא מחללת את אביה, ועונשה בשריפה.

ואין לומר שסייף חמור ממנה, שכן אנשי עיר הנידחת נענשים בו. כי יש ללמוד בגזרה שווה ["אביה" "אביה"], שכשם שסקילה חמורה מסייף, כך שריפה חמורה מסייף, [בגזרה מארוסה שזנתה כתוב "אביה", ועונשה סקילה, ובבת כהן שזנתה כתוב "אביה", ועונשה שריפה].

ואין לומר שחנק חמור ממנה, שכן מכה אביו ואמו נענש בו. שהרי כהנת נשואה שזנתה דינה בשריפה, וישראלית נשואה שזנתה דינה בחנק, וחטא כהנת חמור יותר, [כמבואר לעיל], ואם החוטא החמור נידון בשריפה, והקל נידון בחנק, ודאי שריפה חמורה מחנק.

ג. סייף חמור מחנק, שכן מצינו, שניתן לאנשי עיר הנידחת שחטאם גדול, שהרי לכן נענשים אף באיבוד ממונם, ודינם בסייף.

ואין לומר שחנק חמור ממנו, שכן מכה אביו ואמו נענש בו. כי ודאי חטא אנשי עיר הנידחת חמור יותר, שהרי פשטו ידם בעיקר.

ד. חנק קל מכל מיתות בית דין.

לדעת רבי שמעון:

א. שריפה חמורה מכל מיתות בית דין, שכן מצינו, שבת כהן שזינתה, שחטאה גדול מאד, שכן היא מחללת את אביה,

דינה בחנק.

דין זה יש ללמוד, ממה **שכתוב**, "וְאִישׁ אֲשֶׁר יִנְאַף אֶת אִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר אֵינָהּ אִשׁוֹ וְנִנְאַף אֶת אִשְׁתּוֹ רְעֵהוּ מוֹת יוֹמָת הַנָּאֵף וְהַנָּאֶפֶת", וכל סתם מיתה שבתורה היא חנק, והכתוב הזה לא חילק בין ארוסה לנשואה, או בין כוהנת לישראלית, ואם כן בת ישראל נשואה בכלל הכתוב הזה. ואמנם אם לא היו כתובים נוספים, גם בשאר האופנים היו דנים בחנק, אלא שנאמרו כתובים נוספים לעניין ארוסה וכוהנת כמבואר להלן.

ב. בת ישראל ארוסה שזנתה דינה **בסקילה.**

דין זה יש ללמוד ממה **שכתוב**, "כִּי יִהְיֶה נֶעֱרַךְ בְּתוּלָה מֵאֶרְשָׁה לְאִישׁ וּמִצָּאָה אִישׁ בְּעִיר וְשָׁכַב עִמָּה וְהוֹצֵאתָם אֶת שְׁנֵיהֶם אֶל שַׁעַר הָעִיר הַהוּא וּסְקַלְתָם אֹתָם בְּאֲבָנִים וְמָתוּ". והכתוב הזה לא חילק בין כוהנת לישראלית, ואם כן בת ישראל ארוסה היא בכלל הכתוב הזה, [ולעניין בת כהן יתבאר בהמשך].

ג. בת כהן שזנתה תחת בעלה דינה **בשריפה.**

דין זה יש ללמוד ממה שכתוב, "וּבֵת אִישׁ כֹּהֵן כִּי תַחַל לְזָנוֹת אֶת אִבְיָהּ הִיא מְחֻלָּלָה בְּאֵשׁ תִּשְׂרָף". והכתוב הזה סתם, ולא פירש, האם הוא מדבר בארוסה, או בנשואה, או בשתייהן, ונחלקו בזה תנאים.

לדעת חכמים, הכתוב הזה מדבר רק

החוטא החמור נידון בסקילה, והקל נידון בחנק, ודאי סקילה חמורה מחנק.

ואין לומר שסייף חמור ממנה, שכן אנשי עיר הנידחת נענשים בו. כי מדין אנשי עיר הנידחת עצמו יש ללמוד שסקילה חמורה מסייף, שהרי רק הנידחים נידונים בסייף, אבל המדיחים [לדעת רבי שמעון] דינם בחנק, וודאי חטא המדיחים חמור מחטא הנידחים, ואם החוטא החמור נידון בחנק, והקל נידון בסייף, ודאי חנק חמור מסייף, וכל שכן שסקילה שהיא חמורה מחנק חמורה גם מסייף.

ג. חנק חמור מסייף, שכן ניתן למכה אביו ואמו, שהוקש כבודם לכבוד המקום.

ואין לומר שסייף חמור ממנה, שכן אנשי עיר הנידחת נענשים בו. כי מדין אנשי עיר הנידחת עצמו יש ללמוד שחנק חמור מסייף, שהרי רק הנידחים נידונים בסייף, אבל המדיחים [לדעת רבי שמעון] דינם בחנק, וודאי חטא המדיחים חמור מחטא הנידחים, ואם החוטא החמור נידון בחנק, והקל נידון בסייף, ודאי חנק חמור מסייף.

ד. סייף קל מכל מיתות בית דין.

דף נא

הדינים הבאים, ומקורותיהם, מבוארים בדפים נ"א נ"ב

דין אשת איש שזנתה תחת בעלה

א. בת ישראל נשואה שזנתה תחת בעלה

אב], וניתן להעמידו בארוסה, אף שהוא בא להחמיר עליה הכוהנת, כי [לדעתו] שריפה חמורה מסקילה. אולם מכאן יש ללמוד, שכשם שכוהנת ארוסה חמורה מישראלית ארוסה [דרגה אחת], כך יש לכוהנת נשואה להיות חמורה מישראלית נשואה [דרגה אחת], ומאחת שישראלית נשואה נידונת בחנק, יש לדון כוהנת נשואה בסקילה, [שלדעתו היא חמורה מחנק דרגה אחת].

ואם כן, בת כהן ארוסה דינה **בשריפה**, [שלא כבת ישראל ארוסה שהיא בסקילה]. ובת כהן נשואה דינה **בסקילה**, [שלא כבת ישראל נשואה שהיא בחנק]

ולדעת רבי ישמעאל – הכתוב הזה מדבר רק בבת כהן ארוסה, [שכן יש ללמוד בבנין אב], וניתן להעמידו בארוסה, אף שהוא בא להחמיר על הכהנת, כי [לדעתו] שריפה חמורה מסקילה. ובת כהן נשואה דינה כבת ישראל.

ואם כן, בת כהן ארוסה דינה **בשריפה**, [שלא כבת ישראל ארוסה שהיא בסקילה]. ובת כהן נשואה דינה **בחנק**, [כבת ישראל נשואה].

בת כהן אשת פסול

לדעת חכמים, בכל בת כהן מחמירים עליה יותר מבת ישראל כפי הדינים הנ"ל, ואפילו אם היא אשת פסולים, ככותי, חלל, ממזר, ונתין, שאסורה להם

בבת כהן נשואה, שהרי הכתוב בא להחמיר עליה יותר מבת ישראל, ולנשואה יש חומרא, אם תישרף ולא תיחנק כבת ישראל, אבל לארוסה אין חומרא, אם תישרף ולא תיסקל כבת ישראל, כי [לדעתם] סקילה חמורה משריפה.

ואם כן, בת כהן ארוסה דינה **בסקילה**, [כבת ישראל ארוסה]. ובת כהן נשואה דינה **בשריפה**, [שלא כבת ישראל נשואה]

ולדעת רבי עקיבא ורבי שמעון – הכתוב הזה מדבר גם בבת כהן ארוסה, וגם בבת כהן נשואה. מתחילת הסוגיה משמע, שהדבר למד מתוך כך שהכתוב הזה בא להחמיר על בת כהן מבת ישראל, ואינו מפרש במי הוא מדבר, ומאחר שגם בארוסה וגם בנשואה יש חומרא אם ישרפו ולא יסקלו או יחנקו, כי [לדעתם] שריפה חמורה אף מסקילה, יש להעמיד את הכתוב בשתיקה. אולם בהמשך הסוגיה מבואר, שבאמת היה ניתן ללמוד בגזרה שווה, שהכתוב מדבר רק בארוסה, אלא שיש לרבות גם נשואה מהוי"ו של "ובת".

ואם כן, לדעתם, בת כהן ארוסה ובת כהן נשואה, שתיהן דינן **בשריפה**, [שלא כבת ישראל, שהארוסה בסקילה, והנשואה בחנק].

ולדעת רבי אליעזר [כפי דברי רבא] – הכתוב הזה מדבר רק בבת כהן ארוסה, [כפי שיש ללמוד מגזרה שווה או בבניין

ומאחר שאפילו פנויה המזנה עם אביה דינה בשריפה: **נשואה בת ישראל שזנתה עם אביה, לדברי הכול דינה בשריפה, [שלא כמי שזנתה אם אחר שדינה בחנק].**

וארוסה בת ישראל שזנתה עם אביה. **לדעת רבי שמעון, דינה בשריפה, [ולא בסקילה כמי שזנתה עם אחר],** כי לדעתו שריפה חמורה מסקילה. אבל לדעת חכמים דינה בסקילה, [כמי שזנתה עם אחר], כי לדעתם סקילה חמורה משריפה.

וכן הדין בבת כהן שזנתה עם אביה. **לדעת רבי ישמעאל כשהיא נשואה אם זנתה עם אחר דינה בחנק, וכשמזנה עם אביה דינה בשריפה.**

ומאחר שהמזנה עם חמיה דינה בסקילה:

נשואה בת ישראל שזנתה עם חמיה, לדברי הכל דינה בסקילה, [שלא כמי שזנתה עם אחר שדינה בחנק].

וכן הדין בבת כהן שזנתה עם חמיה, לדעת רבי ישמעאל, כשהיא נשואה, אם זנתה עם אחר, דינה בחנק, וכשמזנה עם חמיה, דינה בסקילה.

דינים ופרטים נוספים הנלמדים

מהכתוב "ובת איש פהן כי תחל לזנות"

את אביה היא מחללת באש תשרף"

"ובת איש פהן" – מכאן שהדבר תלוי בה,

באיסור לאו, כי מכל מקום קידושה תופסים, ואסורה לשאר בני אדם כאשר איש, ולכן כשהיא מזנה עם אחרים תחת בעלה, דינה כשאר בנות כוהנים המזנות תחת בעליהן.

ולדעת רבי מאיר, לא נאמרו הדינים הנ"ל אלא בבת כהן שהיא אשת כשרים, [ככוהנים לוויים וישראלים], אבל אשת כותי, חלל, ממזר, ונתין, המזנה תחתיהם, דינה כאשת ישראל, משום שנאמר בכתוב, "כי תחל לזנות", ללמד, שאין הכתוב מדבר, אלא במי שעתה תחילת חילולה, אבל מי שנישאת לפסולים, כשמזנה תחתיהם, אין זה תחילת חילולה.

וכשם שנחלקו לעניין זה, כך נחלקו לעניין תרומה שאכלה בת כהן שנישאת לפסולים. לדעת רבי מאיר, משלמת חומש כזר. ולדעת חכמים, אינה משלמת, משום שהיא בת כהן. [אבל כשנישאת ללוי וישראל, מודה רבי מאיר שאינה משלמת חומש כזר, כי ראויה לשוב לבית אביה].

מזנה תחת בעלה החייבת שתי מיתות נידונית בחמורה

יש להוסיף, שבכל שלושת הדינים המבוארים לעיל, [בת ישראל נשואה. ובת ישראל ארוסה. ובת כהן], אם יש לחייבה מיתה נוספת על הזנות הזו, דנים אותה בחמורה.

ואין לומר שכוונת הכתוב "אָבִיָּה" ללמד שדווקא בת כהן המזנה עם אביה בשריפה [והיינו למדים מכאן, שבת ישראל אינה בשריפה שלא כדרשת רבי יצחק בר אבודימי], כי נאמר "היא מְחַלֶּלֶת", ללמד שמדובר בזנות שהיא עושה ולא הוא.

ולדברי רבי ישמעאל, יש ללמוד מבניין אב, שהכתוב הזה מדבר בארוסה, ולא בנשואה, שהרי כן מצינו בבת ישראל, שנאמר בה דין מיוחד לארוסה, ואם כן כשנאמר דין מיוחד לבת כהן, לארוסה [ולא לנשואה].

ולדעתנו מהכתוב "וַיָּבֵת" [בוי"ו] יש לרבות בעלות מום², שלא תאמר רק כהנות תמימות יש בהם קדושה יתירה, להחמיר עליהם בעונשן. [ורבי עקיבא לומד זאת, מהכתוב בבני אהרן, "קְדָשִׁים יְהִי וְלֹאֲקִיָּהֶם ... וְהָיָה קְדָשׁ" לרבות בעלי מומים לקדושה].

ולדעתנו, מהכתוב "אֶת אָבִיָּהּ הִיא מְחַלֶּלֶת", יש ללמוד, שמבזים את אביה, שאם היו נוהגים בו קודש, נוהגים בו חול. כבוד, נוהגים בו בזיון. אומרים, ארור שזו ילד, ארור שזו גידל, ארור שיצאה זו מחלציו. ועל פי דברים אלו קוראים רשע בן רשע אף לרשע בן צדיק. [יש מפרשים שלדעת רבי עקיבא אין מחללים את כבוד אביה. ויש מפרשים שרבי עקיבא מודה לזה, כי אין מקרא יוצא מידי פשוטו].

[לדברי חכמים הכתוב מדבר רק בנשואה, ואם כן לא מסתבר שלומדים זאת מגזרה שווה כנ"ל,

ולא בבעלה, ואין חילוק אם נישאת לכהן או ללוי ולישראל לכותי לחלל לממזר ולנתין [כדעת חכמים המבוארת לעיל].

"יתחל לזנות" – מכאן למדו, שהכתוב מדבר בחילול של זנות. [אבל אם היה כתוב רק "יתחל" היינו אומרים שהכתוב מדבר בבת כהן שחללה שבת, והחמיר עליה¹ הכתוב שידונו אותה בשריפה [כדעת רבי שמעון ששריפה חמורה מסקילה שנתנה לשאר בני אדם] ורק על הכוהנות החמיר בעונש חילול שבת אבל על הכהנים לא כי הותרה אצלם שבת בעבודה].

"אֶת אָבִיָּהּ הִיא מְחַלֶּלֶת" – לדעת רבי עקיבא ורבי שמעון, מכאן למדו בגזרה שווה, שהכתוב מדבר בזנות אשת איש, [ארוסה ונשואה שתייהן נחשבות אשת איש], שכן נאמר גם בעניין נערה מאורסה שזנתה, "כִּי עֲשֶׂתָהּ נְבִלָה בְּיִשְׂרָאֵל לְזָנוּת בֵּית אָבִיָּהּ", ושם מדובר באשת איש. [ולולא גזרה שווה זו היינו אומרים, שהכתוב מדבר אף בבת כהן פנויה שזנתה, וכדעת רבי אלעזר, שפנוי הבא על הפנויה שלא לשום אישות עשאה זונה לפוסלה מהכהונה. ויש מפרשים שאף החולקים על רבי אלעזר מודים, שדווקא בפעם אחת אינה נעשית זונה, אבל בכמה ביאות נעשית זונה, והיינו אומרים שאף זו בשריפה]. ומכל מקום לדעת רבי עקיבא ורבי שמעון, אין הכתוב מדבר בארוסה בלבד אלא בכל אשת איש, **בין ארוסה ובין נשואה, שנאמר "וַיָּבֵת" [בוי"ו] לרבות נשואה.**

הוספות

¹ שהרי ריבה הכתוב בכהנים מצוות יתירות.

² העירוני שאין הכוונה לבעלות מומים אלא לבנות של כהנים בעלי מום.

**רבי אליעזר אומר, אַתְּ אַבִּיָּה
בשריפה ואת חמיה בסקילה**

לדעת רבין משמיה דרבי יוסי ברבי חנינא, **משנה זו כדברי חכמים** היא. [בת כהן ארוסה בסקילה, ובת כהן נשואה בשריפה]. **וכך היא הצעה של משנה**, [כלומר וכך תפרש את דברי רבי אליעזר], **נשואה, שכשהיא בת ישראל, דינה קל משריפה**, [שהוא העונש על המזנה עם אביה], **כשהיא כוהנת** מחמירים עליה יותר, **ודינה בשריפה** [כמזנה עם אביה]. **וארוסה שכשהיא בת ישראל דינה בסקילה**, [כדין מזנה עם חמיה, שהוא עונש חמור מעונש המזנה עם אביה], **כשהיא בת כהן**, אין מה להחמיר בה יותר, **ודינה בסקילה**, [כמזנה עם חמיה]. **ואף לדעת רבינא, משנה זו כדברי חכמים**, [בת כהן ארוסה בסקילה, ובת כהן נשואה בשריפה], **ואין לשנותה כלשונה, אלא כך, 'את אביה', [כלומר בת כהן ארוסה, שעודה בבית אביה, דינה] 'בסקילה', 'ואת חמיה', [כלומר בת כהן נשואה, שכבר נכנסה לבית חמיה, דינה] 'בשריפה'**. רש"י מפרש, שהתנא קרא לארוסה "את אביה", ולנשואה "את חמיה", משום שהוא נמשך אחר לשון התנא השנוי לפניו, שמבאר את הפסוק "אַתְּ אַבִּיָּה" וְתוֹסִי מְפָרְשִׁים, שהסיבה שהורגלו לשנות את הברייתא 'את אביה בשריפה', שלא כפי כוונת התנא, משום שנמשכו אחר הכתוב בבת כהן, "אַתְּ אַבִּיָּה היא מְחַלְלַת בָּאֵשׁ תִּשְׂרֹף".

ויתכן שלומדים זאת **מסברא**, שהרי רק בנשואה יש חומרא לדונה בשריפה ולא בארוסה.

"היא ... בָּאֵשׁ תִּשְׂרֹף" – [בברייתא הראשונה מבואר שיש ללמוד] **מכאן, שלא נאמרה חומרא זו, אלא לכהנת עצמה, אבל הבועל את הכהנת, נידון כדין בועל ישראלית, ועדים שהעידו עליה בשקר שזנתה, והוזמו, נידונים כמי שהעידו על ישראלית, ולא על כהנת.**

ורבי ישמעאל אומר שדין זה שהעדים הזוממים נידונים כמי שבאו לחייב ישראלית, ולא כמי שבאו לחייב כהנת, נלמד מהכתוב בפרשת עדים זוממים, **"וְעִשְׂתֶּם לוֹ כַּאֲשֶׁר זָמַם לְעִשׂוֹת לְאָחִיו"**, הבא ללמד שדנים אותם כפי מה שזממו לעשות לאחיהם [הבועל], ולא כפי מה שזממו לעשות לאחותם [הנבעלת], ומאחר שהבועל נידון כבועל ישראלית, אף העדים הזוממים מתחייבים כן.

אם גם דין זוממים נלמד מהכתוב "היא", מסתבר שאפילו אם באו להעיד רק עליה ולא על הבועל, אינם בשריפה. אבל אם דין זוממים נלמד מהכתוב "לְאָחִיו", ולא לאחותו, יתכן שרק כשבאו לחייב את הבועל והנבעלת, מאחר שבאו לחייב שתי מיתות, אמרה תורה שידונו במיתה שבאו לחייב את הבועל ולא במיתה שבאו לחייב אותה, אבל כשבאו לחייב את הנבעלת לבדה, יתחייבו בשריפה כמותה, ויל"ע בזה. ומתוך דברי התוסי' משמע שהם מפרשים, שאין כאן מחלוקת, והכל מודים שצריך לשני הפסוקים, כי שני הפסוקים צריכים זה לזה, ויש לעיין גם בפירוש רש"י בדף פ"ד ע"ב בד"ה זוממי, ובדף צ' ע"א בד"ה לאחיו ולאחותו.

- ויש מפרשים שרק רב יוסף סובר כן, אבל החולקים עליו אומרים, שיש לדעת את ההלכה אף בדבר שאינו נוהג עתה.

- ויש מפרשים שרק כשנחלקו חכמים בדבר שאינו נוהג בזמן הזה, והוא דין הבא מחמת איסור, [כגון מה העונש שנענשים על חטא מסוים], אין צורך לפסוק כמי ההלכה, כי אף בימות המשיח לא יהיו צריכים לדעת זאת, שהרי יהיו כולם צדיקים, ולא יחטאו.

- ויש מפרשים שבכל מקום יש לדעת את ההלכה, אף בדבר שאינו נוהג כלל, ורק כשנחלקו חכמים בישוב לשון התנא או השמועה, ולא בדין עצמו, אין צורך לפסוק הלכה כאחד מהם¹. וכן משמע בסוגייתנו.

דף נב

שריפת עדת קרח

”וְאִשׁ יִצְאָה מֵאֵת ה' וְתֹאכַל אֶת הַחֲמִשִּׁים וּמְאֵתִים אִישׁ מִקְרִיבֵי הַקְּטָרֹת: וַיִּדְבֹּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: אָמַר אֶל אֶלְעָזָר בֶּן אֶהֱרֹן הַכֹּהֵן וַיִּרַם אֶת הַמִּחֹתֶת מִבֵּין הַשָּׂרְפָה וְאֵת הָאֵשׁ זָרָה הִלָּאָה בִּי קִדְשׁוֹ: אֵת מִחֹתֹת הַחֲטָאִים הָאֵלֶּה בְּנִפְשֹׁתֵם וְעָשׂוּ אִתְּם רִקְעֵי פִחִים צָפוּי לַמִּזְבֵּחַ בִּי הַקְּרִיבִם לִפְנֵי ה' וַיִּקְדְּשׁוּ וַיְהִי לְאוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל: וַיִּסַּח אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן אֶת מִחֹתֹת הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר הַקְּרִיבֵי הַשָּׂרְפָה וַיִּרְקְעוּם צָפוּי לַמִּזְבֵּחַ: וַזָּכְרוּ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא יִקְרַב אִישׁ זָר אֲשֶׁר לֹא מִזְרַע אֶהֱרֹן הוּא לְהִקְטִיר קְטָרֹת לִפְנֵי ה' וְלֹא יִהְיֶה קְלָחָר וַיִּכְעַדְתָּ פְּאֶשֶׁר דָּבָר ה' בְּיַד מֹשֶׁה לֵאמֹר:”

ולדעת רבי ירמיה, משנה זו כדברי רבי ישמעאל היא, [בת כהן נשואה בחנק], וכשאמר התנא ובת כהן נשואה בחנק], וכתאמר התנא 'את אביה בשריפה', כוונתו לומר, שכשהיא ברשות אביה, שהיא ארוסה, דינה בשריפה, אבל כשאמר התנא 'את חמיה בסקילה', אין כוונתו לומר, שכשהיא ברשות חמיה, שהיא נשואה, דינה בסקילה, כי באמת דינה בחנק, אלא כוונתו לומר, שאם זנתה עם חמיה [כשהיא נשואה], אז דינה בסקילה.

ולדעת רבא, משנה זו כעין דברי רבי שמעון היא, שבת כהן חמורה מבת ישראל גם באירוסין וגם בנישואין, אולם בשניהם היא חמורה מבת ישראל בדוגא אחת בלבד, ולכן 'את אביה בשריפה', כלומר כשהיא ארוסה בבית אביה, היא בשריפה, החמורה מסקילה [האמורה בארוסה ישראלית] דרגא אחת. 'ואת חמיה בסקילה', כלומר כשהיא נשואה בבית חמיה, היא בסקילה, החמורה מחנק [האמורה בנשואה ישראלית] דרגא אחת.

הלכתא למשיחא

- יש מפרשים שכשנחלקו חכמים בדבר שאינו נוהג בזמן הזה, אין צורך לפסוק כמי ההלכה. ואם פסקו חכמים הלכה כדעה מסוימת, יש לשאול על כך, מדוע נפסקה ההלכה, הלא אין צורך בכך, אלא כשיבואו ימות המשיח.

הוספות

¹ כי כשיבוא המשיח ויחיה המתים נשאל את התנא איך אמר.

שנים בחוטמו של זה ושנים בחוטמו של זה, ושרפוס, ואם כן, בשעה שמתו, עוד היה גופם קיים, והיו כשאר מתים, שגופם קיים, אבל אחר כך נשרף כל גופם, ולא נותר מהם אלא בגדם ושלדם.

שריפת הפרים

אם הפהו המשיח יחטא ... והקריב ... והוציא את קל הפך ... ושרף אתו על עצים בראש על שפך הדשו ישרף.

ואם כל עדת ישראל ישגו ונעלם דבר מעיני הקהל ויעשו אחת מקל מצות ה' אשר לא תעשינה ויאשמו ... והקריבו ... והוציא את הפך ... ושרף אתו כאשר שרף את הפך הראשון

לדברי הכל כוונת הכתוב שצריך לשרוף את הפרים לגמרי.

מצוות הנשרפים [בבית דין על חטאם]

בעניין חיוב מיתה בשריפה נאמר, "באש תשרף", וכל חכמי ישראל מודים בזה שכוונת התורה לשריפת הנשמה בלא הגוף.

והטעם לכך, כי דבר ברור הוא, שאין ללמוד שהשריפה האמורה בבית דין, היא כשריפה האמורה בפרים הנשרפים, אלא כשריפה האמורה בעדת קרח או בבני אהרן, משום ששריפת בית דין דומה לשריפת עדת קרח ובני אהרן בארבעה דברים. (א) שלשתם בני אדם. (ב) שלשתם חוטאים. (ג) בשלשתם השריפה באה ליטול מהם את הנשמה

יש אומרים, לא נשרף גופם אלא נפשם בלבד, שנאמר "בַּנְּפֹשֶׁתָם", ולא בגופם.

ורבי אלעזר אומר, נשרף גופם לגמרי. ומה שנאמר "הַחַטָּאִים הָאֵלֶּה בַּנְּפֹשֶׁתָם" לא בא לומר איך נשרפו, אלא מה גרם להם לחטוא, והוא עסקי נפשותם [=מאכל ומשתה הנכנסים בנפשותם] שהאכילם קרח כמו שדרש ריש לקיש מהכתוב "בַּחֲנֻפֵי לַעֲגִי מְעוּג חֶרֶק עָלֵי שְׁנַיִמוֹ" שבשביל שהחניף להם קרח [=בחנפי] בלגמות [=לעגי] של מאכל ומשתה [=מעוג] נתחברו עמו והחניפו גם לו, ועל ידי זה חרק עליהם שר של גיהנם שיניו [=חרק עלי שנימו].

שריפת בני אהרן

ויקחו בני אהרן נדב ונאביהוא איש מחתתו ויתנו בהו אש וישימו עליה קטרות ויקריבו לפני ה' אש זרה אשר לא צוה אתם: **ותצא אש מלפני ה' ותאכל אותם וימתו לפני ה' "** ["]... ונאחיקם כל בית ישראל ובכו את השרפה אשר שרף ה'["].

רבי אלעזר אומר, לא נשרף גופם אלא נפשם בלבד, שנאמר בהם לשון מיתה, "וימתו לפני ה'", וסתם מיתה, נשמה ניטלת מהגוף, והגוף קיים.

ויש אומרים, נשרף גופם לגמרי. ומה שנאמר בהם לשון מיתה, לא בא ללמד, אלא שתחילת השריפה היה מתוכם ולא מבחוץ, כמו שאמר אבא יוסי בן דוסתאי, שני חוטים של אש יצאו מבית קודש הקדשים, ונחלקו לארבעה, ונכנסו

ומבואר בגמרא, שדין זה שהשריפה היא שריפת נשמה בלא גוף נלמד בגזרה שווה. והצדוקים אינם מודים לו, אלא אומרים, "בְּאֵשׁ תִּשְׂרֹף" ממש.

וכשאמר רבי אלעזר ברבי צדוק שראה בילדותו ובגדלותו בית דין שעשו כן, אמרו לו, שמה שאומר שראה בילדותו אין לסמוך עליו, כי אין מביאים ראיה מן הקטן, ומה שאומר שראה בגדלותו, גם כן אינו כלום, כי ודאי ראה בית דין של צדוקים.

מיתת בני אהרון

מאחר שהזכירו בסוגיה את מיתת בני אהרון, ביארו, שבשביל שהיו מבקשים שררה ורבנות מתו. שכך אמרו חכמים, וכבר היו משה ואהרון מהלכים בדרך, ונדב ואביהוא מהלכים אחריהם, וכל ישראל אחריהם, אמר לו נדב לאביהוא, אימתי ימותו שני זקנים הללו, ואני ואתה ננהיג את הדור, אמר להם הקדוש ברוך הוא, נראה מי קובר את מי.

ואמר רב פפא, היינו דאמרי אינשי, נפישו גמלי סבי, דטעיני משכי דהוגני [=הרבה גמלים זקנים, שטעונים עורות גמלים יונקים שמתו לפניהם].

עדת קרח

ומאחר שהזכיר את מיתת עדת קרח, שהיו תלמידי חכמים ונשיאי עדה

ולא אחר שכבר מתו. (ד) שלשתם אינם קדשים ששייך בהם פיגול], ואינה דומה לשריפת הפרים אלא בשני דברים. (א) בשניהם השריפה היא ציווי המקום (=מכשיר) (ב) שניהם דבר הנוהג לדורות].

ומאחר שיש לנו ללמוד משריפת עדת קרח או משריפת בני אהרון, ובאחד מהם השריפה היא שריפה ממש, ובאחד מהם השריפה היא נפש בלא גוף, יש לנו ללמוד מאותו אחד, שבו אין השריפה ממש, אלא נפש בלא גוף, שנאמר "וְאֶהְבֶּתְּ לְרַעַךְ קָמוּדָךְ", ללמד שיש לברור לנידון מיתה יפה.

וכך סדר מצוות הנשרפים:

א. היו משקעים את הנידון בזבל עד ארכובותיו [=ברכיו], כדי שלא יתהפך אנה ואנה ותיפול הפתילה על בשרו מבחוץ.

ב. היו פותחים את פיו. [לדברי תנא קמא היו עושים זאת על ידי שהיו כורכים בגד על צוארו, (בגד קשה החונק אותו, עטוף בבגד רך להגן על צארו שלא יפצע), ושנים מושכים את קצות הבגד, כדי שיחנק ויפתח את פיו. ולדברי רבי יהודה פותחים את פיו בצבת].

ג. מתיכים פתילה של עופרת.

ד. זורקים את העופרת המותכת לתוך פיו, ויורדת לתוך מעיו, וחומררת את בני מעיו, [כלומר מכווצת אותם מלשון "חִמְרְמוּ מֵעֵי"]

בְּרִיתִי". [המכה את עבדו חייב מיתה, משום שהעבד חייב במצוות שהאשה חייבת בהן]. וההורג בן חורין נידון בסייף, אף על פי שכתוב בו "יִמְכֹּר אִישׁ וְגַם מוֹת יוֹמָת", וסתם מיתה היא חנק, כי לא יתכן שההורג בן חורין קל מהורג עבד, [וזה כדעת חכמים האומרים שסייף חמור מחנק]. ויש אומרים שמהכתוב בפרשת עגלה ערופה, "וְאִתָּה תִּבְעַר הַדָּם הַנָּקִי מִקְרָבָד", הוקשו כל שופכי דמים [=רוצחים] לעגלה ערופה, וכשם שעגלה ערופה נהרגת בסייף, כך כל הרוצחים דינם בסייף.

ב. אופן ההריגה:

לדעת חכמים, מתיזים את ראשו של הנידון בחרב כדרך שהמלכות עושה [שהורגים אותו מעומד ונופל].

ולדעת רבי יהודה, מניחים את ראשו של הנידון על הסדן [גזע עץ עבה תקוע בארץ] וקוצץ את ראשו בקופיץ [=מין סכין גדול].

מתחילה היה נראה שטעמו של רבי יהודה, שאין מתיזים את ראש הנידון כדברי חכמים, כי יש לו בכך ניוול, שהורגים אותו מעומד ונופל. אולם באמת לא זה הטעם, שהרי קציצת ראשו על הסדן ניוול גדול יותר, אלא טעמו שלא להרוג בסייף כדרך שהמלכות עושה, כי נאמר "וּבְחֻקֵּיהֶם לֹא תִלְכוּ", שאין לעשות כמעשה הגוים. וחכמים חולקים עליו, ואומרים, שכל דבר שאנו עושים משום שהוא כתוב בתורה, ולא משום שהגוים עושים אותו, מותר לעשותו, ולא אכפת לנו שגם הגוים עושים כן.

ומכל מקום, לדברי הכול חותכים את

ואנשי שם, ביארו, שפיתה אותם אותו רשע, על ידי שנהנו מממונו, כי בזה הוקלו בעיניו, שיוכל לפתותם, להחזיק ידו במחלוקת, ולמרוד בקדוש ברוך הוא. שכן אמר רבי אלעזר, לָמָּה תלמיד חכם דומה לפני עם הארץ? בתחלה, [בעודו מתנהג בכבודו שאינו צריך לו], דומה לקיתון של זהב. סיפר הימנו, דומה לקיתון של כסף. נהנה ממנו, דומה לקיתון של חרש, כיון שנשבר שוב אין לו תקנה.

דיני נפשות בזמן הזה

אין דנים דיני נפשות בזמן הזה, שנאמר, "וּבְאֵת אֵל הַכְּהֻנִים הַלְוִיִּם וְאֵל הַשֹּׁפֵט אֲשֶׁר יִהְיֶה בַּיָּמִים הַהֵם וְדָרְשֶׁת וְהִגִּידוּ לָךְ אֵת דְּבַר הַמִּשְׁפָּט", ללמד שרק בזמן שכהן משמש בבית המקדש, יש משפט.

מצוות הנהרגים

[בבית דין סייף על חטאים]

א. על שני חטאים נענשים במיתת סייף.

(א). אנשי עיר הנידחת. שנאמר בהם, "הִפְּה תִּפְּה אֶת יִשְׁבֵי הָעִיר הַהוּא לְפִי חֲרָב".

(ב). רוצח. יש אומרים שההורג את עבדו נידון בסייף, שכן נאמר בו, "וְכִי יִכֶּה אִישׁ אֶת עַבְדּוֹ אוֹ אֶת אִמּוֹ בְּשֶׁבֶט וְגַם יָמַת יָדוֹ נָקַם יָנְקָם", ונקימה היא מיתת חרב, שנאמר, "וְהִבֵּאתִי עֲלֵיכֶם חֲרָב לְקַמֵּת נָקָם

שהגויים עושים זאת, אלא מפני שנאמר **הדבר בתורתנו**. שכך אמר הנביא לצדקיהו, "אף שָׁמַע דָּבָר ה' צְדָקְיָהוּ מִלֶּדֶי הַיְהוּדָה כִּה אָמַר ה' עֲלֶיךָ לֹא תָמוּת בְּחָרֵב בְּשָׁלוֹם תָּמוּת וּבְמִשְׁרָפוֹת אֲבֹתֶיךָ הַמְּלָכִים הָרָאשִׁימִים אֲשֶׁר הָיוּ לְפָנֶיךָ כִּן יִשְׁרָפוּ לְךָ".

וכתבו התוס', שדווקא דברים שנהגו בהם הגויים שלא לשם עבודה זרה, מותר לנו לעשותם, אם הם כתובים בתורה. אבל מה שנהגו הגויים לעשותם לשם עבודה זרה, אסור לנו לעשות כמותם, אפילו אם הדבר כתוב גם בתורה.

פנים ועורף וצוואר שמולם

- הפנים הם הצד הקדמי של הראש.
- והעורף הוא הצד האחורי של הראש, שהעורף הוא אחורי הפנים, שנאמר "וַיִּפְנוּ אֵלַי עֶרְף וְלֹא פָנִים", כלומר עורף הוא חילוף הפנים.
- והצוואר הוא החלק המחבר את הראש עם הגוף, [וקרוי גם גרון].
- ואחורי הצוואר הוא חלק הצוואר שתחת העורף, ומאחר שהוא רואה את העורף, קרוי גם "מול עורף".
- [וקדמת הצוואר, הוא חלק הצוואר שתחת הפנים, ומאחר שהוא רואה את הפנים, קרוי גם "מול פנים"].

סתם מיתה האמורה בתורה היא חנק

א. דעת רבי יאשיה.

בכל מקום שנאמר בתורה חיוב מיתה,

ראשו של הנידון על ידי האורך החד של הסייף, ולא תוקעים אותו בבטנו או בגרונו על ידי חוד הסייף.

- יש אומרים שהסיבה שאין תוקעים את הסייף בבטנו או בגרונו של נידון [כדבריה ליה מבריה, כלומר כמו שתוקעים ברו בחבית לעשות בה נקב], משום שנאמר "לפי חרב", ופי החרב היא האורך החד של החרב, ולא חוד החרב. [ודבר זה יש ללמוד מהכתוב "וְחָרֵב פִּיפִיּוֹת", המלמד שיש חרב בעל שני פיות, ועל כורחך הכוונה לאורך החרב, ולא לחודה, כי אין חרב שיש לו שני חודים, אבל יש חרב שהוא חד וחותר משני צידי אורכו, (שלא כמו סכינים שאנו אוכלים בהם שחותכים רק מצד אחד)].
והסיבה שחותכים אותו בצווארו, ולא חולקים אותו לאורכו לשנים [=גיסטרא], כי נאמר "וְאֶהְבֶּתְ לְרַעַךְ כְּמוֹד", ללמד שיש לברור לו מיתה יפה.

- ויש אומרים שהטעם שחותכים את הנידון בצווארו, [ולא באמצעו, ולא בתקיעה], כי הוקשו הרוצחים לעגלה ערופה, ועגלה ערופה חותכים אותה בצווארה. ואף על פי שאותה חותכים בצווארה מאחריה, את הנידונים חותכים בצוארם מלפנים ולא מאחור, כי זו מיתה יפה יותר, ונאמר "וְאֶהְבֶּתְ לְרַעַךְ כְּמוֹד".

שורפים על המלכים

מלך שמת, שורפים את מיטתו, ואת כלי תשמישו. ואף על פי שכן הם דרכי האמורי, אין בכך איסור "וּבְחֻקֵּיהֶם לֹא תִלְכוּ", כי אין אנו עושים זאת משום

בתורה שבת כהן שזנתה נידונת בשריפה ואינה נידונת כבת ישראל, שנאמר בה מיתה סתם, ואם כן מיתה סתם אינה שריפה.

מצוות הנחנקים

[בבית דין על חטאם]

- א. היו משקעים את הנידון בזבל עד ארכובותיו [=ברכיו], כדי שלא יוכל לזוז.
ב. כורכים בגד על צווארו, [בגד קשה הראוי לחנוק, עטוף בבגד רך, להגן על צווארו שלא יפצע].
ג. שנים מושכים את קצות הבגד, וחונקים אותו עד שיוצאת נשמתו.

דרשת הכתובים האמורים בניאוף

וְאִישׁ – פֵּרַט לִקְטָן שֶׁאִינוּ אִישׁ, [ואינו חייב במצוות], ופטור. [אבל אם הוא בן תשע שנים ויום אחד, שביאתו ביאה, האישה חייבת, כי היא חייבת במצוות, והיא אשת איש שבא עליה אחר].

אֶשֶׁר יִנְאֹף אֶת אִשְׁתּוֹ אִישׁ – פֵּרַט לֵאשֶׁת קָטָן, שבאמת אינה אשתו של בעלה, [כי אין לקטן קידושין. ואפילו אם אביו ייעד לו את אמתו לאישה, או שהוא יבמה של האישה, והיא מוטלת עליו מהתורה, כי בכל אופן עד שיהא גדול אין כאן אישות], ואם כן

בלא לפרש איזו מיתה היא, אין משמעות הכתוב דווקא לחנק, כי "מיתה" הוא שם כולל לכל המיתות. אלא מאחר שהדבר סתום, ואינך יודע איזו מיתה חייבה תורה, אין לך כוח להחמיר על הנידון, ועל כורחך תן לו את המיתה הקלה ביותר, שהיא חנק, [כדעת חכמים], אבל אין הדבר נלמד ממשמעות הכתוב.

ואף על פי שלא נאמר בשום מקום בתורה, שיש מיתת חנק, הדבר ידוע, משום שהלכה למשה מסיני היא, שנמסרו לבית דין ארבע מיתות, סקילה שריפה הרג וחנק¹.

ב. ודעת רבי יונתן.

חנק אינה המיתה הקלה ביותר, אלא סייף, [כדעת רבי שמעון], ומכל מקום, כשכתבה התורה חיוב "מיתה", ולא ביארה שהכוונה לסקילה, או שריפה, או סייף, הרי זה כמי שכתבה בפירוש חנק, כי משמעות "מיתה" סתם, הוא חנק, שהיא המיתה הקרובה ביותר לחיוב "מיתה" בידי שמים, [שגם בו נאמר "מיתה" סתם], שבשניהם אין המיתה עושה רושם במת, שאינה עושה בו חבלה או סימן, [מה שאין כן בסקילה וסייף]. ואין לומר שהכוונה לשריפה, [שאינה עושה רושם מבחוץ כפי שהתבאר לעיל], כי מפורש

הוספות

¹ בתחילת הסוגיה פירש רש"י שלדעת רבי יאשיה גם סדר המיתות נאמר מהלכה למשה מסיני, ואם כן מהלכה אנו למדים שחנק היא המיתה הקלה. אולם בסוף הסוגיה פירש רש"י, שמשברא יש ללמוד שחנק היא הקלה שבכולם, מתוך שאינה מפורשת בשום מקום בתורה, על כורחך היא הקלה, שהניחו אותה למקומות הסתומים, שלא יוכלו להחמיר עליהם יותר.

אין כאן ניאוף אשת איש.

אין זו עבודת כוכבים].

אֲשֶׁר יִנְאַף אֶת אִשְׁתּוֹ יָעֵהוּ – פֵּרַט לַאֲשֶׁת גוֹיִם, [כי אין לגוי קידושין], ואם כן אין כאן ניאוף אשת איש. [ומכל מקום דווקא מיתה ואזהרה אין בה, אבל איסור יש בדבר, שאם לא כן, למה הוצרכה תורה להתיר אשת איש בדין יפת תואר, הלא אם אין שום איסור בדבר, אין שום חילוק בינה לפנויה].

מוֹת יוֹמָת הַנְּאֻף וְהַנְּאֻפֶּת – בַּחֲנֻקָּה, שכן כל מיתה האמורה בתורה בלא ביאור היא מיתת חנק, [כמבואר לעיל].

(י) בעל אוב.

(יא) ידעוני.

(יב) המחלל את השבת.

(יג) המקלל אביו ואמו. [הטעם שמקלל אביו ואמו חמור ממכה אותם, כי המקלל עושה שתי רעות, האחת היא שמבזה את אביו ואמו, והשנייה היא שמוציא שם שמים לבטלה].

(יד) הבא על נערה המאורסה.

(טו) המסית [את היחיד לעבוד עבודה זרה].

(טז) המדיח [עיר הנידחת].

(יז) המכשף.

(יח) בן סורר ומורה.

בעבודה זרה, ובנערה המאורסה, ובחילול שבת, ובאוב, וידעוני, ובמגדף, מפורש בתורה שדינם בסקילה.

ובשאר המנויים לעיל אין הדבר מפורש, אלא נלמד בגזרה שווה, [ברובס¹ הדבר נלמד בגזרה שווה], שנאמר בכל אחד מהם "דְּמִיָּהֶם בָּם", כמו שנאמר באוב וידעוני. אבל אין ללמוד זאת בגזרה שווה ממה שנאמר בכל אחד מהם "מות יומתו", שאם כן נלמד מאשת איש שגם בה נאמר "מות יומתו", ודינה בחנק, או מרוצח, שגם בו נאמר "מות יומתו", ודינו בסייף. ומה שנאמר בכל אחד "מות

דף נג

אלו הם הנסקלים

(א) הבא על אמו.

(ב) הבא על אשת אביו.

(ג) הבא על כלתו.

(ד) הבא על הזכור.

(ה) הבא על הבהמה.

(ו) האשה המביאה את הבהמה עליה.

(ז) המגדף.

(ח) העובד עבודת כוכבים.

(ט) הנותן מזרעו למולך [בדף ס"ד יתבאר בעזה"י, שיש אומרים, שדין זה הוא בכלל עבודת כוכבים, אבל התנא של משנתנו מונה אותו בפני עצמו, כי לדעתו

¹ הוספות

¹ מכשף נלמד בגזרה שווה אחרת כפי שיתבאר בעזה"י בדף ס"ז.

לדברי אביו ורבא, רבי יהודה לומד זאת, ממה שנאמר באיסור בא על אמו, "וְעֲרֹת אִמָּךְ לֹא תִגְלַח אִמָּךְ הוּא לֹא תִגְלַח עֲרֹתֶיהָ", כי מאחר שאמר הכתוב, "וְעֲרֹת אִמָּךְ לֹא תִגְלַח", מה צריך לומר, "אִמָּךְ הוּא לֹא תִגְלַח עֲרֹתֶיהָ", אלא ללמד, שאין אדם חייב על אמו, אלא משום איסור אמו, ולא משום איסור אחר. [וכדבריהם תניא בספרי שהוא מדרשו של רבי יהודה].

ומתחילה הקשו על דברי אביו שתי קושיות: (א) אם כך דורש רבי יהודה פסוק זה, כמו כן יש לו לדרוש את הפסוק, "עֲרֹת אִשְׁתְּ אֲבִיךָ לֹא תִגְלַח עֲרֹת אֲבִיךָ הוּא", מאחר שאמר הכתוב, "עֲרֹת אִשְׁתְּ אֲבִיךָ לֹא תִגְלַח", מה צריך לומר, "עֲרֹת אֲבִיךָ הוּא", אלא ללמד, שאין אדם חייב על אשת אביו, אלא משום איסור אשת אביו, ולא משום איסור אחר. ומעתה, הפסוקים סותרים זה את זה, הכתוב הראשון אומר שהבא על אמו שהיא אשת אביו חייב עליה רק משום אמו. והכתוב השני אומר שחייב עליה רק משום אשת אביו. אי"נ אפילו תפרש שעל כורחך הפסוקים אינם סותרים זה את זה, על ידי שתאמר שכוונת כל אחד מהפסוקים לומר, שאין איסור בא על אמו אמור אלא במי שאסורה לו רק משום אמו, ואין איסור אשת אביו אמור אלא במי שהיא רק אשת אביו, מכל מקום דבר תמוה הוא, שמי שהיא רק אמו או רק אשת אביו אסורה לו, ואם היא גם אמו וגם אשת אביו היא מותרת לו.

(ב) הלא הכתוב "אִמָּךְ הוּא" בא ללמד דבר אחר, והוא, שאמו שאינה אשת אביו יש בה חיוב סקילה, [אף שלא נאמר בה "דמיהם במ"].

יומתו", בא ללמד, שאם אי אפשר להורגם במיתה האמורה בהם, הורגים אותם בכל מיתה שיוכלו.

ופרטי הדינים של כל המנויים לעיל יתבארו בעזה"י בהמשך, [בפרק הזה עד סופו, ובפרק בן סורר ומורה עד דף ע"א].

הבא על אימו שהיא אשת אביו

א. לדעת חכמים, הבא על אמו שהיא אשת אביו [בין אם נתקדשה לאביו קודם לידתו ובין לאחר מכן], חייב עליה משום שני שמות של איסור. (א) משום איסור בא על אמו, הנלמד מהכתוב "עֲרֹת אֲבִיךָ וְעֲרֹת אִמָּךְ לֹא תִגְלַח אִמָּךְ הוּא לֹא תִגְלַח עֲרֹתֶיהָ". (ב) משום איסור בא על אשת אביו, הנלמד מהכתוב, "עֲרֹת אִשְׁתְּ אֲבִיךָ לֹא תִגְלַח עֲרֹת אֲבִיךָ הוּא". ונפקא מינה, שאם עשה זאת בשוגג, חייב שתי חטאות, אף על פי שעשה הכול במעשה אחד. אבל אם עשה זאת במזיד, אין נפקא מינה מהדין הזה, כי ממה נפשך נסקל פעם אחת.

ב. ולדעת רבי יהודה [במשנה], לא נאמר

איסור "עֲרֹת אִשְׁתְּ אֲבִיךָ לֹא תִגְלַח עֲרֹת אֲבִיךָ הוּא" אלא באשת אביו שאינו אמו, אבל אם היא אמו, אינו אסורה לו אלא משום, "וְעֲרֹת אִמָּךְ לֹא תִגְלַח אִמָּךְ הוּא לֹא תִגְלַח עֲרֹתֶיהָ". ולכן הבא על אמו שהיא אשת אביו, אף על פי שהיא ראויה לאביו, ונחשבת כאשת אביו, אינו חייב עליה אלא משום איסור בא על אמו בלבד.

והקשו על דבריו, אם כך דורש רבי יהודה את הפסוק הזה, כמו כן יש לו לדרוש מהכתוב "עֲרֹת פְּלִתָּהּ לֹא תִגְלֶה אֶשֶׁת בְּנֶדְהָּ הוּא לֹא תִגְלֶה עֲרֹתָהּ", שהבא על כלתו אינו חייב עליה אלא משום ערווה אחת, ומבואר במשנה שאף לדעת רבי יהודה, הבא על כלתו שהיא אשת איש, חייב עליה גם משום אשת איש.

הבא על אימו שאינה ראויה לאביו

נתבאר שנחלקו חכמים בדין הבא על אימו שהיא אשת אביו. אמנם כל זה כשיש לאביו קידושין באמו, אבל אם אין לאביו בה קידושין, לדברי הכול אינו חייב עליה משום אשת אביו, אלא משום אמו בלבד.

לדעת חכמים, רק מי שאסורה לאביו באיסור כרת או סקילה, [כגון אחות אביו או חמות אביו] אין לו בה קידושין, אבל אם אסורה לו באיסור לא תעשה [כגון ממזרת לישראל] או עשה [אלמנה לכהן גדול], יש לו בה קידושין, וחייב עליה גם משום אשת האב.

ולדעת רבי יהודה [בברייתא] ורבי עקיבא, אף מי שאסורה לאביו באיסור לא תעשה, אין לאביו בה קידושין, ואינה אשת אביו.

איסור מצווה ואיסור קדושה בעריות

לדעת חכמים, איסורי מצווה הם איסורי

וכן הכתוב "עֲרֹת אֶבְיָהּ הוּא" האומר באשת אביו בא ללמד דבר אחר, והוא, שאשת האב אסורה לבן, אף לאחר מיתת האב].

ורבא תירץ על הקושיות הללו:

(א) רק מהכתוב "אֶמְדָּה הוּא לֹא תִגְלֶה עֲרֹתָהּ", יש לדרוש שבא ללמד שאין לחייב על האם אלא משום איסור אם, אבל מהכתוב "עֲרֹת אֶבְיָהּ הוּא", אין לדרוש שאין לחייב על אשת האב אלא משום איסור אשת האב, כי לדעתו משמעות הכתוב "ערוות אביך" הוא אשת האב, בין שהיא אמו, ובין שאינה אמו, ולכן כשכתבה התורה "עֲרֹת אֶבְיָהּ .. לֹא תִגְלֶה ... עֲרֹת אֶשֶׁת אֶבְיָהּ לֹא תִגְלֶה עֲרֹת אֶבְיָהּ הוּא", אין כאן שום מיעוט בכתוב האחרון מהכתוב הראשון, אלא כל הזמן הכתוב מדבר באשת אביו, בין שהיא אמו ובין שאינה אמו, מה שאין כן כשבא הכתוב ואומר "אֶמְדָּה הוּא לֹא תִגְלֶה עֲרֹתָהּ", בזה כוונת הכתוב לאמו שאינה אשת אביו, ואם כן בזה הוא ממעט את הכתוב הראשון, שמתחילה משמע שהבא על אשת אביו שהיא אמו חייב, ועתה אומר הכתוב שאינו חייב אלא על אמו שאינו אשת אביו, ועל כרחק כוונת הכתוב לומר, שהבא על אמו חייב רק משום אם ולא משום אשת אביו.¹

(ב) חיוב סקילה של בא על אמו שאינה אשת אביו, נלמד מגזרה שווה, ולא מהכתוב "אֶמְדָּה הוּא".

ולדברי רב אחא בריה דרב איקא, רבי יהודה לומד שאין אדם חייב על אמו, אלא משום איסור אמו, ולא משום איסור אחר. משום שנאמר באיסור בא על אמו "לֹא תִגְלֶה עֲרֹתָהּ" ללמד שאין בה אלא איסור אחד של ערווה והוא איסור אם.

הוספות

¹ בבבאור עניין זה עיין בדברי רש"י.

אָבִידָּ לֹא תִגְלֶה עֲרֹנֹת אָבִידָּ הוּא". וכך דרשו חכמים את שני הכתובים הללו בספרי [שהוא מדרשו של רבי יהודה]:

"וְאִישׁ" – פֵּרֵט לִקְטוֹן, [שאינו חייב במצוות, ואינו נסקל אם בא על אשת אביו או על אמו].

"אֲשֶׁר יִשְׁכַּב אֶת אִשְׁתּוֹ אָבִיו" – בין שהיא אמו ובין שאינה אמו. [כך משמעות הכתוב. אולם למעשה, לדעת רבי יהודה, מסוף הפסוק יש ללמוד, שאם היא אמו, אינו חייב עליה משום אשת האב, אלא משום אמו בלבד].

"עֲרֹנֹת אָבִיו גְּלָה" – להביא את אמו שאינה אשת אביו. [דבר זה למד בגזרה שווה, מהכתוב האמור באזהרה, "עֲרֹנֹת אָבִידָּ הוּא", ושם מבואר שדין אמו כדין אשת אביו]. וחכמים אומרים, שהכתוב הזה בא לרבות עונש באשת האב לאחר מיתת האב.

"מוֹת יוֹמָתוֹ שְׁנֵינִיהֶם דְּמִיָּהֶם בָּם" – בסקילה. [דבר זה למד בגזרה שווה מהכתוב האמור באוב וידעוני, "בְּאֶבֶן יִרְגְּמוּ אֹתָם דְּמִיָּהֶם בָּם"].

"עֲרֹנֹת אָבִידָּ ... לֹא תִגְלֶה" – מכאן אזהרה לבא על אשת אביו, בין שהיא אמו, ובין שאינה אמו. [ודבר זה שהכתוב מדבר בבא על אשת אביו, ולא על אביו ממש במשכב זכור, יש ללמוד בגזרה שווה הנ"ל, מהכתוב האמור בעונש, ששם מבואר, שערוות האב היא אשת האב, שנאמר "וְאִישׁ אָשֶׁר יִשְׁכַּב אֶת אִשְׁתּוֹ

ערווה שהוסיפו חכמים על הכתוב. [והם הנקראים שניות לעריות]. וקרא להם התנא איסור מצווה, משום שמצווה לשמוע דברי חכמים. ואיסור קדושה הם נשים האסורות לכהונה, ואין בהם כרת, כמו אלמנה לכהן גדול, וגרושה וחלוצה לכהן הדיוט, וקרא להם התנא איסור קדושה, משום שנאמר בעניינם "קדושים יהיו לאלוקיהם".

ולדעת רבי יהודה, איסור מצווה הם נשים האסורות לכהונה, ואין בהם כרת, כמו אלמנה לכהן גדול, וגרושה וחלוצה לכהן הדיוט, הכתובים בספר ויקרא, המסתיים בפסוק, "וְאֵלֶּה הַמִּצְוֹת אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהַר סִינַי". ואיסור קדושה, הם שניות מדברי סופרים, שאסרו אותם חכמים משום קדש עצמך במותר לך.

דף נד

מדרש הפסוקים

שני כתובים נאמרו בעניין הבא על אמו ועל אשת אביו. האחד לעניין העונש, והאחד לעניין האזהרה [איסור].

לעניין העונש נאמר, "וְאִישׁ אָשֶׁר יִשְׁכַּב אֶת אִשְׁתּוֹ אָבִיו עֲרֹנֹת אָבִיו גְּלָה מוֹת יוֹמָתוֹ שְׁנֵינִיהֶם דְּמִיָּהֶם בָּם". ולעניין האזהרה נאמר "עֲרֹנֹת אָבִידָּ וְעֲרֹנֹת אִמָּךְ לֹא תִגְלֶה אִמָּךְ הוּא לֹא תִגְלֶה עֲרֹנֹתָ עֲרֹנֹת אִשְׁתּוֹ

על אשת אב אלא משום אשת אב ולא משום אשת איש. [ונמצא שאם היא אמו, חייב עליה רק משום אמו, ואם אינה אמו, אף שהיא אשת איש, חייב עליה רק משום אשת אב]. **וחכמים אומרים, שהכתוב הזה בא לרבות איסור אשת אב אף לאחר מיתת האב,** [ולדבריהם אשת אב שהיא אשת איש חייבים עליה גם משום אשת איש, ונמצא שהבא על אמו, שהיא אשת אביו, ואשת איש, חייב משום שלושה שמות].

סיכום דיני אשת האב

א. הבא על אשת האב, [בין אשתו מהאירוסין ובין אשתו מהנישואין], חייב עליה משום אשת אב, בין בחיי האב, ובין לאחר מיתת האב.

ב. ואם היא אמו. לדעת חכמים, חייב גם משום אמו. ולדעת רבי יהודה, חייב רק משום אמו.

ג. ואם היא אשת איש. לדעת חכמים, חייב גם משום אשת איש. ולדעת רבי יהודה, אינו חייב עליה משום אשת איש, אלא אם היא אמו, חייב רק משום אמו, ואם אינה אמו, חייב רק משום אשת האב.

הבא על כלתו

הבא על כלתו, [בין שנתארסה לבנו, ובין שנישאת לבנו], חייב עליה משום כלתו, בין בחיי בנו, ובין לאחר מיתת בנו. ואין

אָבִיו עֲרֹת אָבִיו גְּלָהּ]. **וחכמים אומרים, שהכתוב הזה מדבר, בבא על אביו במשכב זכור, ולחייב את החוטא עם אביו בלאו נוסף על הלאו הכללי, "וְאֵת זָכָר לֹא תִשָּׁבַב מִשְׁכְּבֵי אִשָּׁה"**. ולדברי הכול כן כוונת הכתוב, "עֲרֹת אָחִי אָבִיךָ לֹא תִגְלֶה" למשכב זכור עם אחי האב, ולחייב את החוטא עם אחי אביו בלאו נוסף. [ולדעת האומרים שעונשים מדין קל וחומר, מכאן לומד רבי יהודה, שאם החוטא עם אחי אביו עובר בשני לאוים, כל שכן שהחוטא עם אביו עובר בשני לאוים].

"וְעֲרֹת אִמְךָ לֹא תִגְלֶה" – מכאן אזהרה לבא על אמו [שאינה אשת אביו].

"אִמְךָ הוּא" – כלומר כשיש לך לחייב משום אשת אב ומשום אם, כמו שמשמע מתחילת הפסוק, אל תחייב אלא משום אם, **מכאן שהבא על אמו חייב רק משום אם ולא משום דבר אחר.** <**וחכמים אומרים, שהכתוב הזה בא ללמד, שאמו שאינה אשת אביו, שווה לאמו שהיא אשת אביו, ומכאן יש ללמוד שכמו שבא על אשת אביו חייב סקילה, כך בא על אמו שאינה אשת אביו חייב סקילה**>.

"עֲרֹת אִשְׁתְּ אָבִיךָ לֹא תִגְלֶה" – לרבות איסור אשת אב אף לאחר מיתת האב. וחכמים אומרים, שמהכתוב הזה יש ללמוד את עיקר האיסור לבא על אשת האב, [שהרי את הכתוב הראשון הם מעמידים בבא על האב עצמו].

"עֲרֹת אָבִיךָ הוּא" – מלמד שאין חייבים

קטן **בן שלוש שנים ויום אחד**, אבל בא על פחות מבן שלוש שנים ויום אחד, לא, מאחר שבאשה אין הדבר נחשב ביאה, ונאמר כאן "מִשְׁפְּכֵי אִשָּׁה", ללמד, שאין חייב אלא באופן הנחשב כביאה אצל אשה. ותניא בבבלייתא כדעת רב.

"מִשְׁפְּכֵי אִשָּׁה" – מגיד לך הכתוב ששני משכבות יש באשה, שווים זה לזה, לחייב בכל עריות כדרכה ושלא כדרכה, וכן הבא על הזכר, אף על פי שביאה שלא כדרכה היא, חייב. [ואמר על כך רבי ישמעאל, הרי הכתוב הזה בא ללמד על הזכר שחייב אפילו שלא כדרכה, ונמצא מלמד, שהבא על הערוה שלא כדרכה חייב, שהרי למשכב זכר אינו צריך, כי אין משכב זכר אלא שלא כדרכו, ולא בא אלא ללמד שגם באשה שלא כדרכה חייבים].

"מוֹת יוֹמְתוֹ דְּמִיָּהּ בָּס" – בסקילה, [דבר זה למד בגזרה שווה, מהכתוב האמור באוב וידעוני, "בְּאֶבֶן יִרְגְּמוּ אֹתָם דְּמִיָּהּ בָּס", (ומה שנכתב גם "מוֹת יוֹמְתוֹ", ללמד, שאם אי אפשר להמיתם בסקילה, ממיתים אותם בכל מיתה שיוכלו, כפי שהתבאר בדף ג"ג)].

ב. האזהרה.

אזהרה לשוכב שלא ישכב עם זכר למדנו מהכתוב "וְאֵת זָכָר לֹא תִשְׁכַּב מִשְׁפְּכֵי אִשָּׁה תוֹעֵבָה הוּא".

ולדעת רבי ישמעאל, אזהרה לנשכב למדנו מכתוב אחר, והוא, "וְלֹא יִהְיֶה קִדְשׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל", שהכוונה בו לאסור זנות של אנשים, בין שוכב בין נשכב, [שכן נאמר

לחייבו שנים על כך, אחת משום כלתו, ואחת משום אשת בנו, כי כלתו ואשת בנו אחת הן, ומה שחזר עליה הכתוב פעמיים, לרבות חיוב לאחר מיתת בנו.

ואם היא אשת איש, חייב עליה גם משום אשת איש.

דין משכב זכור

א. העונש.

בעניין עונש משכב זכור נאמר, "וְיֹאשִׁי אֲשֶׁר יִשְׁכַּב אֶת זָכָר מִשְׁפְּכֵי אִשָּׁה תוֹעֵבָה עָשׂוֹ שְׁנֵינְיָהֶם מוֹת יוֹמְתוֹ דְּמִיָּהּ בָּס", וכך דרשו את הכתוב.

"וְיֹאשִׁי" – פרט לקטן, [שאינו חייב במצוות, ואינו נסקל אם בא על הזכר].

"אֲשֶׁר יִשְׁכַּב אֶת זָכָר" – בין שהנשכב גדול ובין שהוא קטן, גדול השוכב עמו חייב. ומכאן יש ללמוד, שכן הדין גם כשהשוכב קטן והנשכב גדול, שבכל אופן שאחד מהם בלבד הוא בר עונשים, הוא נענש, אף על פי שחבירו קטן ופטור. ומכל מקום לא בכל קטן אמור הדין הזה, אלא, לדעת רב דווקא אם הקטן הוא בן תשע ויום אחד, אבל גדול הבא על קטן פחות מבן תשע ויום אחד פטור, הואיל והוקשו שוכב ונשכב זה לזה, ונשכב גדול אינו חייב אלא אם כן בא עליו בן תשע שנים ויום אחד, שביאתו ביאה, ואם כן הוא הדין שוכב, אינו חייב אלא אם כן בא על בן תשע שנים ויום אחד¹. ולדעת שמואל, הדין הזה אמור אף בגדול הבא על

¹ הוספות

¹ העירוני שלפי הדברים הללו ההיקש הוא מנשכב לשוכב אולם צריך לבאר שההיקש הוא משוכב לנשכב.

"כָּל שֹׁכֵב עִם בְּהֵמָה מוֹת יוֹמָת" – מִכָּאן, יֵשׁ לְלִמּוּד, שְׁגָם הַנִּשְׁכָּב עִם בְּהֵמָה נֶעֱנַשׁ, שהרי לענוש את השוכב אין צריך לפסוק זה, ועל כרחך לעניין הנשכב הוא אמור.

ב. האזהרה.

אזהרה לשוכב שלא לשכב עם בהמה למדנו מהכתוב, **"וּבְכָל בְּהֵמָה לֹא תִתֵּן שֹׁכְבִיתָּהּ לְטִמְאָה בָּהּ"**

ונחלקו אמוראים מניין למד רבי ישמעאל **אזהרה לנשכב**. לדברי רבי אבהו, אזהרה לנשכב למדנו **מכתוב אחר**, והוא, **"וְלֹא יִהְיֶה קֹדֶשׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל"**, שהכוונה בו גם לאסור זנות של בהמות, [שכן נאמר במלכים לשון קדש, **"וְגַם קֹדֶשׁ הָיָה בְּאַרְצָךְ עֲשׂוֹ כְּכָל הַתּוֹעֵבֹת הַגּוֹיִם"**, וזנות בהמות היא מכלל התועבות שעשו הגוים]. **ולדברי אביי**, הכתוב **"וְלֹא יִהְיֶה קֹדֶשׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל"**, אינו מדבר בזנות בהמה, אלא בזנות גברי, ואזהרה לנשכב למדנו, **ממה שנאמר עונש הנשכב בלשון שוכב**, **"כָּל שֹׁכֵב עִם בְּהֵמָה מוֹת יוֹמָת"**, **ללמד ששוכב ונשכב שווים הם לגמרי**, וכשם שיש אזהרה לשוכב מהכתוב הנ"ל, **"וּבְכָל בְּהֵמָה לֹא תִתֵּן שֹׁכְבִיתָּהּ לְטִמְאָה בָּהּ"**, כך יש אזהרה לנשכב.

ולדעת רבי עקיבא, אזהרה לנשכב למדנו מאותו הכתוב המזהיר את השוכב, שכן יש לקראו גם כך, **"וּבְכָל בְּהֵמָה לֹא תִתֵּן שֹׁכְבִיתָּהּ לְטִמְאָה בָּהּ"** כלומר שלא תשכב אותך הבהמה.

במלכים לשון קדש, **"וְגַם קֹדֶשׁ הָיָה בְּאַרְצָךְ עֲשׂוֹ כְּכָל הַתּוֹעֵבֹת הַגּוֹיִם"**, ושם הכוונה לחטא שוכב ולחטא נשכב, שכן נאמר שם לשון תועבה, ומצינו בכתוב **"תּוֹעֵבָה עֲשׂוֹ שְׁנֵיהֶם"**, שלשון זה מכוון לשוכב ולנשכב¹.

ולדעת רבי עקיבא, אזהרה לנשכב למדנו מאותו הכתוב המזהיר את השוכב, שכן יש לקראו גם כך, **"וְאֵת זָכָר לֹא תִשָּׁכַב מִשְׁכְּבֵי אִשָּׁה תּוֹעֵבָה הוּא"**.

דין רובע ונרבע

א. העונש.

בעניין עונשו של שוכב עם בהמה, נאמרו שני פסוקים, (ב) **"וְאִישׁ אֲשֶׁר יִתֵּן שֹׁכְבִיתוֹ בְּבֵהֵמָה מוֹת יוֹמָת וְאֵת הַבְּהֵמָה תִּהְרֹגוּ"**. (א) **"כָּל שֹׁכֵב עִם בְּהֵמָה מוֹת יוֹמָת"**. וכך **דרשו את הפסוקים.**

"וְאִישׁ" – פרט לקטן, [שאינו חייב במצוות, ואינו נסקל, אם בא על הבהמה, אפילו הקטן בן תשע שנים ויום אחד, שביאתו ביהא].

"אֲשֶׁר יִתֵּן שֹׁכְבִיתוֹ בְּבֵהֵמָה" – בין בהמה גדולה ובין בהמה קטנה.

"מוֹת יוֹמָת" – בסקילה. [הדבר למד בגזרה שווה "תהרגו", שנאמר כאן **"וְאֵת הַבְּהֵמָה תִּהְרֹגוּ"**, ונאמר במסית, **"כִּי הָרַג תִּהְרָגוּ ... וְסָקְלִתוּ בְּאֲבָנִים נְמוֹת"**]. **ומכאן למדנו עונש לשוכב.**

¹ ואף שגם בכתוב המזהיר את השוכב, נאמר לשון תועבה, אין ללמוד ממנו שהאזהרה האמורה בכתוב היא גם לנשכב, משום שכתוב בו בפירוש **"לֹא תִשָּׁכַב"**, ואם כן אינו מדבר אלא בשוכב.

כתב רש"י, שאין לגרוס והביא זכור עליו, אלא והביא זכר עליו, שאין נקרא זכור אלא נקב המשכב.

סיכום הדינים הנ"ל בעניין אזהרת שוכב ונשכב בזכור ובהמה

	בא על הזכור	הביא זכר עליו	בא על הבהמה	הביא עליו בהמה עליו
דעת רבי עקיבא	ואת זכר לא תשכב	ואת זכר לא תשכב	ובכל בהמה לא תתן שכבתך	ובכל בהמה לא תתן שכבתך
דעת רבי ישמעאל לדברי רבי אבהו	ואת זכר לא תשכב	ולא יהיה קדוש	ובכל בהמה לא תתן שכבתך	ולא יהיה קדוש
דעת רבי ישמעאל לדברי אביי	ואת זכר לא תשכב	ולא יהיה קדוש	ובכל בהמה לא תתן שכבתך	ובכל בהמה לא תתן שכבתך

דף נה

ביאה בהמה

לסברת רב נחמן בר רב חסדא, הבא על בהמה אינו חייב אלא כשבא עליה **כדרכה**, אבל שלא כדרכה, לא, כי בהמה לא נאמר "משכבי", לרבות שלא כדרכה.

ונפקא מינה בין הדעות השונות

ולסברת רב פפא: אדרבה, אם יש לחלק בין ביאה באשה לביאה בהמה, יש לך לחייב בהמה **בכל נקב שבה**, שהרי אף כדרכה אין זה דרכה, ואם כן כל ביאה בהמה שלא כדרכה היא.

	בא על הזכור והביא זכור עליו	הביא עליו זכר ובהמה	בא על הבהמה והביא עליו בהמה	בא על הזכור והביא זכר עליו
דעת רבי עקיבא	(א) ואת זכר לא תשכב	(א) ואת זכר לא תשכב	(א) ואת זכר לא תשכב	(א) ואת זכר לא תשכב
דעת רבי ישמעאל לדברי רבי אבהו	(א) ואת זכר לא תשכב	(א) ואת זכר לא תשכב	(א) ואת זכר לא תשכב	(א) ואת זכר לא תשכב
דעת רבי ישמעאל לדברי אביי	(א) ואת זכר לא תשכב	(א) ואת זכר לא תשכב	(א) ואת זכר לא תשכב	(א) ואת זכר לא תשכב

אולם¹ בברייתא שנינו, הבא על הבהמה, **בין כדרכה בין שלא כדרכה**, חייב.

ביאת בהמה באשה

האשה המביאה את הבהמה עליה, בין כדרכה, בין שלא כדרכה, חייבת סקילה, שנאמר "וְאִשָּׁה אֲשֶׁר תִּקְרַב אֵל כָּל בְּהֵמָה לְרַעֵהָ אֹתָהּ וְהִרְגִּתָּ אֶת הָאִשָּׁה וְאֶת הַבְּהֵמָה מוֹת יוּמָתוּ דְמֵיהֶם בָּם".

- **לפירוש התוס', אין מי שחולק על כך.**

- **ורש"י מפרש**, שכן דעת רב נחמן בר רב

¹ כן כתבתי, כי הבנתי שכל נקב ונקב היינו אף שאר נקבים שבגוף, אולם מדברי כמה ראשונים משמע, שלא בא לרבות אלא שלא כדרכה. ואם כן, בדיון הזה הברייתא כדברי רב פפא.

המערה בעצמו

רב אחדבוי בר אמי שאל את רב ששת, המערה בעצמו מה דינו. והשיב לו רב ששת, קבסתן, כלומר, צערתי ששאלתני דבר שאינו אפשרי.

ורב אשי אמר, שכשהאבר בקושי, הדבר באמת אינו אפשרי, כי לא יוכל לכופפו לעצמו. אבל כשהאבר מת ואינו קשה, הדבר אפשרי. ומעתה אם הערה בעצמו באבר מת, לדעת האומרים משמש בעריות באבר מת, פטור, גם זה פטור. ולדעת האומרים משמש בעריות באבר מת חייב, זה חייב שתיים, אחת משום שוכב, ואחת משום נשכב.

מדוע הורגים את הבהמה

בהמה שנרבעה או רבעה נהרגת, שנאמר, "וְאִישׁ אֲשֶׁר יִתֵּן שְׂכָבְתּוֹ בְּבַהֲמָה מוֹת יוּמָת וְאֵת הַבְּהֵמָה תַּהַרְגֵהוּ. וְאִשָּׁה אֲשֶׁר תִּקְרַב אֵל כָּל בְּהֵמָה לְרִבְעָה אֹתָהּ וְהִרְגִּתָּ אֶת הָאִשָּׁה וְאֵת הַבְּהֵמָה מוֹת יוּמָתוֹ דְּמִיָּהֶם בָּס", ושני טעמים נאמרו בדבר.

א. משום שהיא גרמה לאדם תקלה
[מכשול עוון] שנהרג על ידה.

ב. משום שכשרואים אותה, הכול אומרים, זו היא שנסקל פלוני על ידה, ובהזכרת העניין הזה יש לו קלון
[בושה].

ובמשנה אמרו מתחילה את העניין הראשון, [ואם אדם חטא, בהמה מה

חסדא והברייתא. אולם לדעת רב פפא, האשה המביאה את הבהמה עליה, אינה חייבת, אלא כשהביאה אותה עליה כדרכה.

הערה בעריות בזכור ובהמה

א. המערה [=יש אומרים זו נשיקת אבר. ויש אומרים זו הכנסת עטרה], **באחת מכל העריות, דינו כמי שגמר את הביאה, שנאמר בעניין נדה, "וְאִישׁ אֲשֶׁר יִשְׁכַּב אֶת אִשָּׁה דְּזָה וְגִלָּה אֶת עֲרוֹתֶיהָ אֶת מְקוֹרָהּ הֵעֲרָה וְהוּא גִלָּתָהּ אֶת מְקוֹר דְּמִיָּה וְנִכְרְתוּ שְׁנֵיהֶם מִקֶּרֶב עַמִּים",** ללמד, שמתחייב על הערה. וכל העריות הוקשו זה לזה, שנאמר, "כִּי אֵת כָּל הַתּוֹעֵבוֹת הָאֵל עָשׂוּ אֲנָשֵׁי הָאָרֶץ אֲשֶׁר לְפָנֶיכֶם וַתִּטְמָא הָאָרֶץ ... כִּי כָל אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה מִכָּל הַתּוֹעֵבוֹת הָאֵלֶּה וְנִכְרְתוּ הַנְּפֹשׁוֹת הַעֹשֹׂת מִקֶּרֶב עַמִּים", ואם כן בכל העריות, המערה דינו כמי שגמר את הביאה, כדין מערה בנדה.

ב. המערה בזכור, דינו כמי שגמר את הביאה, שנאמר באיסור משכב זכור, "מִשְׁכַּבֵּי אִשָּׁה", ללמד, שכל שיש בו חיוב באשה, יש בו חיוב באיש.

ג. המערה בהמה, דינו כמי שגמר את הביאה, שנאמר בעניין איסור אחות אביו ואחות אמו, "וְעֲרוֹת אַחֹת אִמְךָ וְאַחֹת אָבִיךָ לֹא תִגְלֶה כִּי אֵת שְׂאֵרֹי הֵעֲרָה עֵינֶם וְשָׂאוּ", ללמד, שיש איסור בהערה, ואין צריך לכתוב הזה לעניין איסור אחות אביו ואמו, שהרי הוקשו לכל העריות, ולא נכתב אלא לרבות איסור הערה אף בהמה.

עבודה זרה, יש טעם לאבדם משום שהביאו על הגויים תקלה של עוון שעונשו מיתה. אבל אין טעם לאבדם משום שאם יקיימום הם גורמים להם קלון, שהרי קלון הגויים אינו טעם מספיק. ואף על פי כן נאמר בהם "וְאֲשֵׁרֵיהֶם תִּשְׁרְפוּן בְּאֵשׁ", הרי שיש לאבד אותם אף מטעם תקלה לבדה.

ב. דברים שהם בעלי חיים.

כשעובד כוכבים בא על הבהמה הוא נהרג, [כי בני נח הוזהרו על כך]. וכן כשעובד כוכבים משתחוה לבהמתו הוא נהרג [כי בני נח הוזהרו על עבודה זרה]. נמצא שיש טעם להרוג את הבהמה משום שהביאה על הגוי תקלה של עוון שעונשו מיתה. אבל אין טעם להורגה משום שאם יקיימוה היא גורמת לו קלון, כי אינה גורמת לו קלון, שהרי דרכם של הגויים בכך, ואינם מתביישים בזה, ועוד שקלונם של הגויים אינו טעם מספיק להרוג בהמה מחמתו.

לדעת רב ששת – אף על פי שאין כאן אלא טעם אחד, של תקלה, ואין כאן טעם של קלון, הורגים את הבהמה, כמו שמצינו לעניין אילנות אשרה.

ולדעת אביי ורבא יש לחוס על בעלי חיים יותר מאילנות, ולכן דינם שונה.

לדעת רבא – רק כשבעלי החיים נהנו מהעבירה, [כגון ברביעה], הם נהרגים, אף על פי שיש כאן רק טעם של תקלה לבדה, ואין כאן טעם של קלון. אבל

חטאה, אלא לפי שבאה לאדם תקלה על ידה, לפיכך אמר הכתוב תיסקל".] ולבסוף אמרו את שני העניינים, "ידבר אחר, שלא תהא בהמה עוברת בשוק ויאמרו זו היא שנסקל פלוני על ידה".]

- ניתן לומר, שהרישא באה ללמד שהורגים בהמה, אף מטעם תקלה לבדה, בלא קלון, [כגון בהמה שבא עליה גוי, שנהרג על כך, ויש לו תקלה, אבל אין לו קלון, כפי שיתבאר בעזה"י בהמשך]. וכן דעת רב ששת.

- וניתן לומר, שהרישא באה ללמד, שהורגים בהמה אף מטעם קלון לבדו, בלא תקלה, [וכוונת הרישא לתקלת קלון, ולא לתקלה ממש, וכגון ישראל שבא על הבהמה בשוגג, שאינו נהרג, אבל יש לו קלון, כפי שיתבאר בהמשך וכן ראוי לפרש את המשנה שכולה מדברת בישראל]. ובדין זה הסתפק רב המנונא.

המתעה את חברו מדרכי חיים לדרכי מיתה

מה אילנות [של אשרה] שאין אוכלים, ואין שותים, ואין מריחים, אמרה תורה השחת שרוף וכלה, הואיל ובא לאדם תקלה על ידם. המתעה את חברו מדרכי חיים לדרכי מיתה, על אחת כמה וכמה.

תקלה בלא קלון

א. דברים שאינם בעלי חיים.

אילנות של אשרה שעבדו אותם הגויים

רצו להוכיח שהיא נהרגת. **ודבריהם נדחו**.

ההוכחה ודחייתה

כשבהמה באה על קטנה, או כשקטן בא על בהמה, אף על פי שהקטן והקטנה אינם נהרגים, כי אינם ברי עונשין, הבהמה נהרגת.

ורב יוסף ורוב אמרו, שבדין הזה יש טעם אחד להרוג את הבהמה, והוא שיש להם קלון בקיומה, על ידי שיאמרו הרואים, זו היא שנכשלו בה, אבל מטעם תקלה אין להרוג את הבהמה, כי לא נעשית להם הבהמה לתקלה לענוש אותם מיתה, שהרי אינם נהרגים.

ואם כן, יש להוכיח מכאן, שכשיש רק טעם של קלון להרוג את הבהמה, הורגים אותה.

אולם הגמרא דחתה דברים אלו, כי מאחר שבאמת הקטן והקטנה מזידיים במעשה, באמת היו ראויים להיענש במיתה על המעשה, ואם כן על פי האמת, הבהמה הזו גרמה להם תקלת מיתה, אלא שבפועל אינם נהרגים, כי חס [=ריחם] רחמנא [=קדוש ברוך הוא] עליהם, שלא לענוש אותם מחמת קטנותם, ודווקא עליהם הוא חס, אבל לא על הבהמה, וממילא יש להרוג אותה, כי יש כאן תקלה וקלון.

ואם כן אין ללמוד מהדינים הללו האם הורגים את הבהמה גם כשיש רק קלון בלא תקלה.

כשבעלי החיים לא נהנו מהעבירה, [כגון כשהשתחוו להם], אין להרוג אותם כשיש כאן טעם של תקלה בלא טעם של קלון. ולכן, **כשגוי בא על בהמה, הבהמה נהרגת. וכשגוי [או ישראל] משתחוה לבהמה, הבהמה אינה נהרגת.**

ולדעת אביי – אין להרוג בעלי חיים אלא כשיש בהם את שני הטעמים, תקלה וקלון. יש מפרשים שלפי זה, לדעת אביי אין הורגים בהמה שבא עליה גוי, ולא בהמה שעבד אותה הגוי, כי אין כאן אלא טעם של תקלה, משום שאין קלון לגוי [זה קלונו מועט]. ויש מפרשים שלדעת אביי, גוי הבא על הבהמה, מאחר שעניין זה קלונו מרובה, שעבר על מצוות קונו, וגינה עצמו בדבר מגונה, אף על פי שהוא גוי, יש לו קלון, ולכן הורגים את הבהמה, אבל בהמה שהשתחוה לה הגוי, אינה נהרגת.

קלון בלא תקלה

כשישראל בא על בהמה בשוגג, אינו נהרג. ואם כן יש כאן טעם אחד להרוג את הבהמה, והוא, שיש לו קלון בקיומה, על ידי שיאמרו הרואים אותה, זו היא שנכשל בה פלוני. אבל מטעם תקלה אין להורגה, כי לא נעשית לו תקלה לענוש אותו מיתה, שהרי אינו נהרג על שגגתו.

רב המנונא הסתפק בדין הזה, האם הבהמה נהרגת או לא. ורב יוסף ורובא

ו. **בא עליה אחד מן הפסולים**, [כגוי חלל, נתין, ממזר], **פסלה** מן הכהונה.

ז. **אם בא עליה אחד מכל העריות** האמורות בתורה [לחיוב מיתה, ובכלל זה בהמה], **מומתים על ידה**, והיא פטורה, [שאינה בת עונשין].

בן תשע שנים ויום אחד ביאתו ביאה

קטן פחות מתשע שנים, שבעל, אין ביאתו ביאה, וכמי שנגע באצבעו הוא. ובן תשע שנים ויום אחד ביאתו נחשבת ביאה. **ונפקא מינה** :

א. **בא על יבמתו, קנאה**, [לירשה, ושלא תיפטר עוד בחליצה אלא בגט]. ומכל מקום אינו יכול להוציאה בגט עד שיגדיל¹.

ב. **בעל נידה, נטמא כדין בועל נדה**, לטמא משכבו התחתון כל שבעה, לטמא אוכלים ומשקים. [אבל פחות מתשע שנים אינו מטמא אלא טומאת ערב כנוגע בנדה].

ג. אם הוא **פסול, ובעל אישה, פסלה מהתרומה**.

ד. אם הוא **כהן, ובעל אישה לשם קידושין, אינו מאכילה בתרומה**, כי אין קניינו כלום ואין כאן קידושין.

ה. **רבע בהמה או נרבע** לבהמה ואין ידוע אלא **על פי עצמו או על פי עד אחד, פסל את הבהמה מעל גבי המזבח, ואם יש**

בת שלוש שנים ויום אחד ביאתה ביאה

קטנה פחות משלוש שנים, שנבעלה, אין ביאתה ביאה, ועדיין בתולה היא, [בתוליה חוזרים]. ובת שלוש שנים ויום אחד ביאתה נחשבת ביאה, ומשתיבעל פעם אחת הרי היא בעולה, ואין בתוליה חוזרים, **ונפקא מינה** :

א. **שמתקדשת בביאה** [על ידי אביה, אם מסרה לאחר לבוא עליה לשם קידושין].

ב. **אם הייתה זקוקה ליבום, כשבא עליה יבם קנאה**, [ויצאה בכך ידי ייבום, ומעתה היא כאשתו לכל דבר, ויוצאת ממנו בגט בלא חליצה].

ג. **חייבים עליה משום אשת איש** [אם קיבל בה אביה קידושין, ובא עליה אחר, חייב הבעל משום בועל אשת איש. אבל קודם שלוש אף שהיא מתקדשת בכסף, הבא עליה פטור, כי אין זו ביאה].

ד. **מטמאה את בועלה** [בנידותה כבועל נידה, לטמא משכבו התחתון להיות ראשון לטומאה לטמא אוכלים ומשקים כל שבעה, ולא כנוגע בנדה שאינו טמא אלא עד הערב].

ה. אם נישאת לכהן [על ידי קידושי אביה], **אוכלת בתרומה**, [כנשואה. אבל פחות מכך, מאחר שאינה ראויה לביאה, אין חופתה חופה, ואינה כנשואה לכהן, אלא כארוסה לכהן, שאינה אוכלת בתרומה].

¹ הוספות

¹ עיין תוס'.

עדים, הבהמה נסקלת.

הוא, כמו שאמר בלעם, "מָה אֶקֶב לֹא קִבָּה אֶל". ולשון דקירה ועשיית חור הוא, כמו שנאמר "וַיִּקֶּב חֹר בְּדַלְתָּו". ולשון פירוש הוא, כמו שנאמר, "הַאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר נִקְּבוּ בְּשֵׁמוֹת", שהכוונה בזה לאנשים שנתפרשו שמותיהם].

ו. **בא על אחת מכל העריות האמורות בתורה, מומתים על ידו**, והוא פטור שאינו בר עונשין.

דף נו

מכל מקום אין כוונת הכתוב, "וַיִּקֶּב שֵׁם ה' מוֹת יוֹמָת", **אלא למקלל**, כי רק במקלל אפשר לנקוב שם בשם, ואין הכתוב מחייב מיתה אלא לנקוב שם בשם כפי שיתבאר להלן]. ועוד שכתוב בתחילת העניין, "וַיִּקֶּב בּוֹ הָאִשָּׁה הַיִּשְׂרָאֵלִית אֶת הַשֵּׁם וַיִּקְלַל", ומכאן, שנוקב האמור בעניין הזה הוא מקלל. [ומלבד זאת, אין לומר שענש הכתוב מיתה את המפרש את ה', כי אין בו איסור לא תעשה, אלא איסור עשה, ואין עונש מיתה בלא אזהרת לא תעשה].

שלושה דברים שאסור לעשות בשם ה'

א. **אסור לקללו** - שנאמר "אֱלֹהִים לֹא תִקְלַל", ובכלל זה שלא לקלל את ה', לא בשמו המיוחד, [י-ד-ו-ד], ולא בכינויים, [כגון א-ל-ק-י-ם, ש-ד-י, צ-ב-א-ו-ת], שכל השמות בכלל "אלקים", [שאין "אלקים" אלא לשון שררה וחשיבות הוא, כמו שאמר ה' למשה, "רָאָה נְתַתִּיךָ אֱלֹהִים לְפָרְעָה"]].

ב. **אסור לאבדו**, [כלומר שלא לנקב שם הכתוב בקלף, ושלא למוחקו] - שנאמר בעניין איבוד שמות עבודה זרה, "לֹא תַעֲשֶׂוּן כֹּן לַה' אֱלֹהֵיכֶם".

ג. **אסור לפרשו** [כלומר להזכירו באותיותיו ובפירושיהם] - שנאמר "אֶת ה' אֱקִיף תִּירָא".

וכך דרשו חכמים את הכתוב הנ"ל:

"אִישׁ אִישׁ" - **לדעת חכמים**, **דברה תורה בלשון בני אדם**, ואין לדרוש דבר ממה שנכפלה המילה "איש". **ולדעת רבי מאיר** נכפלה המילה "איש", לרבות את הגויים לדין זה, כלומר לחייב גם אותם מיתה על ברכת ה' כישראל, **ומכאן למדנו שגוי חייב מיתה** כישראל, **אפילו קילל בכינוי**, [כדעת רבי מאיר, שישראל חייב מיתה אף על ברכת הכינוי, כמבואר להלן]. **אבל אם קילל בשם המיוחד**, **חייב מיתה לדברי הכל מהכתוב "ויצו ה' אקים על האדם"** כפי שיתבאר בהמשך.

אולם רק העושה את אחד מהדברים הללו עונשו מיתה, שנאמר, "וַיִּקֶּב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּדַבֵּר לְאָמֵר אִישׁ אִישׁ כִּי יִקְלַל אֶקְיִי וְנָשָׂא חֶטְאוֹ. וַיִּקֶּב שֵׁם ה' מוֹת יוֹמָת רְגוּם יִרְגְּמוּ בוֹ כֹּל הָעֵדָה כִּגְר כְּאֶזְרָח בְּנִקְבוּ שֵׁם יוֹמָת".

ואף על פי שכל אחד מהדברים הנ"ל נקרא נוקב שם ה'. [שנוקב לשון קללה

חייב מיתה אף כשיברך שם בלבד. ולדעת רבי מאיר, הכתוב הזה בא ללמד, שדווקא ישראל נסקל על ברכת ה', אבל גוי דינו בסייף, [שכל מיתה האמורה בבני נח אינה אלא בסייף, שנאמר בהם "שֶׁפָּדָם דָּם הָאֲדָם בְּאֲדָם דָּמוֹ שֶׁשָּׁפָד", ומיתה אחרת לא נזכרה בהם].¹

סיכום הדינים הנ"ל:

גוי המברך		ישראל המברך		
בכינוי	בשם המיוחד	בכינוי	בשם המיוחד [כשנוקב שם בשם]	
פטור ממיתה				דעת חכמים לדברי רבי יצחק נפחא
חייב מיתה [סייף] מהכתוב "כָּגַר כְּאֲזָרַח" [ולפירושו תנ"ס] הדבר הזה נזכר במכתוב הזה עם הכתוב "אִישׁ אִישׁ"	חייב מיתה [סייף] מהכתוב "כָּגַר כְּאֲזָרַח" [ולפירושו תנ"ס] הדבר הזה נזכר במכתוב הזה עם הכתוב "אִישׁ אִישׁ"	חייב כרת מהכתוב "כִּי יִקְלַל אֱלֹהֵי וְנִשְׂא חֲטָאוֹ" חייב סקילה מהכתוב "וְיִקְבַּשׁ ה' מוֹת יוֹמָת"	חייב סקילה מהכתוב "כִּי יִקְלַל אֱלֹהֵי וְנִשְׂא חֲטָאוֹ"	דעת חכמים לדברי רבי מיישא
חייב מיתה [סייף] מהכתוב "אִישׁ אִישׁ"	חייב מיתה [סייף] מהכתוב "אִישׁ אִישׁ"	חייב סקילה מהכתוב "כִּי יִקְלַל אֱלֹהֵי וְנִשְׂא חֲטָאוֹ"	חייב סקילה מהכתוב "כִּי יִקְלַל אֱלֹהֵי וְנִשְׂא חֲטָאוֹ"	דעת רבי מאיר

"כִּי יִקְלַל אֱלֹהֵי וְנִשְׂא חֲטָאוֹ" – כתוב זה מדבר במקלל בכינוי [כגון א-ל-ק-י-ם, ש-ד-י, צ-ב-א-ו-ת]. לדעת חכמים, אין עונשו מיתה בידי אדם כמקלל בשם המיוחד, ונשיאות חטא האמורה בו אינה אלא כרת. ולדעת רבי מאיר, אף זה עונשו בסקילה כמקלל בשם המיוחד, הכתוב בסמוך לו, וזו היא נשיאות חטא האמורה בו.

"וְיִקְבַּשׁ ה' מוֹת יוֹמָת רָגוּם יְרַגְמוּ בּוֹ כָּל הַעֵדָה" – כתוב זה מדבר במקלל שם המיוחד [ד-ו-ט-י], ולדברי הכל עונשו מיתה. ומכל מקום אין חייב מיתה עד שיפרש השם בפיו, [אבל אם לא הוציא שם בפיו אלא שמע שם יוצא מפי אחר וגדפו פטור], ואינו חייב מיתה עד שיברך שם בשם, [כגון יכה שם פלוני את שם פלוני, או יקלל שם פלוני את שם פלוני], שנאמר, "וְיִקְבַּשׁ שֵׁם ... בְּנִקְבוֹ שֵׁם יוֹמָת".

"כָּגַר כְּאֲזָרַח" – לדברי רבי מיישא, חכמים לומדים מהכתוב הזה, שדווקא ישראל [גר ואזרח] נאמר בו חיוב מיתה על ברכת השם המיוחד, ולא על הכינוי, וגוי חייב מיתה אף על הכינוי. ולדברי רבי יצחק נפחא, חכמים אומרים, שגוי אינו חייב מיתה על הכינוי, והם לומדים מכאן, שדווקא ישראל [גר ואזרח], אינו חייב מיתה עד שיברך שם בשם, אבל גוי

הוספות

¹ בדף ס', ללשון ראשון, אמר רב אחא בר יעקב, שאינו חייב עד שיברך שם בן ארבע אותיות, אבל לא שם בן שתי אותיות. וללשון שני, אמר רב אחא בר יעקב, שחייב כשיברך שם בן ארבע אותיות, אף על פי שלא בירך שם המפורש בן ארבעים ושתיים אותיות.

² ורבי מנחם ברבי יוסי חולק [רש"י בדף ס"ו וע"ש בהגה"ש].

³ ויש מי שאומר שדינם חנוק. ומה שנאמר בתמך "הוציאוהו ותשרפו", לא משום דדינא הכי, דאפילו מיתה לא נתיחייב, לא בדינא דידהו, ולא בדינא דידן, וכשהחמירו עליה לחייבה מיתה כיבמה שזנתה, אוקמוהא אמיתות בת כחן דבשריפה, לפי שהיתה בתו של שם. [תנ"ס].

מצוות שנאמרו לבני נח

דעת תנא קמא בברייתא

שבע מצוות נצטוו בני נח, וכולן למדות מהכתוב, ויִצְו ה' אֱלֹהִים עַל הָאָדָם לֵאמֹר מִכֹּל עֵץ הַגֵּן אָכַל תֹּאכְלוּ.

[א] "וְיִצְו" – אלו הדינים. וכן הוא אומר, "כִּי יִדְעִיתִי לַמְּצוֹר אֲשֶׁר יַצְוָה אֶת בְּנֵי וְאֶת בִּיתוֹ אֲחֲרָיו וְשִׁמְרוּ דְרָךְ ה' לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט".

כן מבאר רבי יוחנן. [וכן שאר הכתובים הבאים הם כביאורו]. אולם לדעת רבי יצחק, "וְיִצְו" זו עבודת כוכבים. יש אומרים משום שנאמר, "סָרוּ מִהָר מִן הַדָּרָךְ אֲשֶׁר צִוִּיתֶם עֲשׂוּ לָהֶם עֵגֶל מִסְכָּה", [ולפי זה יש לבן נח איסור אפילו לעשות עבודה זרה, ולא רק לעבודה, (אבל אין לו איסור לחבק ולנשק עבודה זרה שאין דרכה בכך)]. ויש אומרים משום שנאמר, "עֲשִׂיךָ אֲפָרִים [ביד האומות] רְצוּץ מִשְׁפָּט [מיוסר ביסורים. ולמה לו כל זאת], כִּי הוֹאִיל הֲלָךְ אַחֲרַי צוּ [=צוואות חדשות של נביאי הבעל]", [ולפי זה אין לבן נח איסור אלא לעבוד עבודה זרה, אבל מותר לו לעשותה].

[ב] "ה'" – זו ברכת השם. וכן הוא אומר, "וְיִנָּקֵב שֵׁם ה' מוֹת יוֹמָת".

[ג] "אֱלֹהִים" – זו עבודה זרה. וכן הוא אומר, "לֹא יִהְיֶה לָךְ אֱלֹהִים אַחֲרָיִם".

ולדעת רבי יצחק, "אֱלֹהִים" אלו הדינים, שנאמר, "וְיִנָּקֵב בְּעַל הַבַּיִת אֶל הָאֱלֹהִים" [=לבית דין].

[ד] "עַל הָאָדָם" – זו שפיכות דמים. וכן הוא אומר "שִׁפְךָ דַּם הָאָדָם".

[ה] "לֵאמֹר" – זו גילוי עריות. וכן הוא אומר "לֵאמֹר הוּ יִשְׁלַח אִישׁ אֶת אִשְׁתּוֹ וְהִלָּכָה מֵאִתּוֹ וְהִיְתָה לְאִישׁ אַחֵר". [וכל העריות נאסרו לבן נח, חוץ מנערה המאורסה, שנאמר לאבימלך "הִנֵּךְ מֵת עַל הָאִשָּׁה אֲשֶׁר לְקַחְתָּ וְהוּא בְּעַלְתָּ בְּעַלִּי", כלומר משום שהיא בעולת בעל, אבל אם היתה ארוסה, לא היתה אסורה לו].

[ו] "מִכֹּל עֵץ הַגֵּן" – ולא גזל. [מתוך שהוצרך להתיר ולהפקיר לו את עצי הגן, יש ללמוד, שמה שכל מה שאינו מופקר, אסור לו].

[ז] "אָכַל תֹּאכְלוּ" – ולא אבר מן החי. [כלומר, העומד לאכילה תאכל, ולא תאכל אבר מן החי שאינו עומד לאכילה, כי בהמה בחייה אינה עומדת לאכילה אלא לגדל ולדות].

דעת תנא דבי מנשה

שבע מצוות נצטוו בני נח, ואינן נלמדות מהכתוב הנ"ל, אלא כל אחת למדה מכתוב אחד.

[א] עבודה זרה [ב] גילוי עריות – שנאמר "וּתְשַׁחַת הָאָרֶץ לְפָנֵי הָאֱלֹהִים", ותנא דבי רבי ישמעאל, בכל מקום שנאמר השחתה, אינו אלא דבר ערוה ועבודה זרה, דבר ערוה שנאמר, "כִּי הִשְׁחִית כָּל בְּשָׂר אֶת דְּרָכָו", עבודה זרה שנאמר, "פֶּן תִּשְׁחַתּוּן וְעֲשִׂיתֶם לָכֶם פְּסָל".

ולדעת תנא קמא, לא נאמר הכתוב הזה, אלא להראות שכן היתה דרכם.

[ג] **שפיכות דמים** – שנאמר, "שֹׁפֵךְ דַּם הָאָדָם בְּאָדָם דָּמוֹ יִשְׁפֹּךְ".

ולדעת תנא קמא, לא נאמר הכתוב הזה, אלא ללמד, באיזו מיתה הם נהרגים כשיחטאו, אבל אזהרתם אינה מכאן.

[ד] **גזל** – שנאמר "כָּל רָמֶשׂ אֲשֶׁר הוּא חַי לְכֶסֶם יִהְיֶה לְאֶקְלָה כִּי־יִרְקַע עֵשֶׂב נִתְּתִי לָכֶם אֶת כָּל־", ומכאן שלא הותר להם אלא ירק עשב המופקר לכל, [כל הגדל מאליו קרוי עשב], אבל לא הותר להם ירק גינה, שיש לו בעלים.

ולדעת תנא קמא, לא בא הכתוב הזה, אלא להתיר להם להמית בעלי חיים ולאכול את בשרם, [שדבר זה נאסר לאדם הראשון].

[ה] **אבר מן החי** – שנאמר, "אֵדָךְ בְּשָׂרָה בְּנִפְשׁוֹ דָּמוֹ לֹא תֹאכְלוּ", כלומר בעוד שהבשר חי, שנפשו, שהיא דמו, בו, לא תאכלוהו.

ולדעת תנא קמא, לא בא הכתוב הזה, אלא להתיר אכילת אבר מן החי בשרצים, כלומר רק בשר שיש בו חילוק בין בשרו לדמו, [שהבשר קרוי בשר, והדם קרוי נפש], בו לא תאכלו אבר מן החי, [כפי שנצטוויתם מהכתוב "אֶלֶל תֹּאכְלוּ"], אבל בשרצים, שאין בהם חילוק זה, והכל קרוי בשר, אין בהם איסור אבר מן החי.

[ו] **סירוס** – שנאמר "וְאֶתֶם פְּרוּ וְרִבּוּ שְׂרָצוּ בְּאֶרֶץ וְרִבּוּ בָהּ", ולא תעשו דבר המונע

ולדעת תנא קמא, לא בא הכתוב הזה, אלא לברך אותם שיתרבו.

[ז] **כלאים** – שנאמר לנח להביא לתיבה, "מִהָעוֹף לְמִינֵהוּ וּמִן הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ מִכָּל רֶמֶשׂ הָאֲדָמָה לְמִינֵהוּ שְׁנַיִם מִכָּל יָבֹאוּ אִלְיָךְ לְהַחְיֹת", ומאחר שנצטווה להביא זכר ונקבה מכל מין, למדנו, שאסור להרביע מין על שאינו מינו.

ולדעת תנא קמא, לא בא הכתוב לכך, אלא שיהיה לכל מין ממינו בצוותא עמו.

ונמצא, שאין חילוק בין תנא קמא לתנא דבי מנשה, אלא בשתיים, תחת ד"ך [=דינים וברכת ה'] שאמר תנא קמא, אמר תנא דבי מנשה ס"ך [=סירוס וכלאים].

דעות תנאים נוספים.

יש חמשה תנאים, שמודים לדברי תנא קמא, שיש ללמוד מהכתוב, "וַיִּצְוֵהוּ אֱלֹהִים עַל הָאָדָם לֵאמֹר מִכָּל עֵץ הַגֶּן אָכַל תֹּאכְלוּ" שבע מצוות לבני נח, אלא שכל אחד מהם מוסיף על כך עוד.

- לדעת רבי חנניה בן גמליאל, בני נח נצטוו אף על **הדם מן החי**. [ודבריו מבוארים בדף נ"ט].

- לדעת רבי חידקא, בני נח נצטוו אף על **הסירוס**. [מסתבר שבזה הוא סובר כתנא דבי מנשה].

- לדעת רבי שמעון, בני נח נצטוו אף על **הכישוף**. [ודבריו מבוארים בדף ס'].
- לדעת רבי יוסי, בני נח נצטוו אף על כל

נצטווה בכולם.

לדעת רבי יהודה – אדם הראשון נצטווה רק על **עבודה זרה** בלבד.

ולדעת רבי יהודה בן בתירה – אדם הראשון נצטווה על **עבודה זרה** ועל **ברכת השם**.

ויש אומרים – אדם הראשון נצטווה על **עבודה זרה** ו**ברכת השם** ועל **הדינים**.

ואלו מצוות שנצטווה לדורות. אולם מלבדם נצטווה גם ציוויים שאינם לדורות. (א) **שלא להרוג בעלי חיים** ולאוכלם. (ב) **שלא לאכול מעץ הדעת**.

מצוות שנתחייבו בהם ישראל במרה

שנינו בברייתא, **עשר מצוות נצטוו ישראל במרה, שבע שקיבלו עליהן בני נח, והוסיפו עליהם עוד שלושה**.

[ח] **דינים** – שנאמר "שָׁם לֹא חָק וּמִשְׁפָּט".

יש אומרים שהברייתא הזו היא כדעת תנא קמא, האומר, שדינים הם משבע מצוות בני נח, והדינים שנצטוו במרה יש בהם תוספת על מה שנצטוו בני נח.

- לדעת רבה בר אבוה, במרה נצטוו שלא לדון דיני נפשות אלא בעשרים ושלושה דינים, ובשני עדים, ובהתראה. [וקשה כי אין אלו דינים אלא מצוות דינים, ולמה קרא להם התנא דינים].

- לדעת רבא, במרה נצטוו על דיני קנסות. [וקשה כי אין לתנא לקרות לקנסות,

האמור בפרשת כישוף, "לא יִמְצָא בְּךָ

מעביר בנו ובתו באש [ב] **קסם קסמים** [ג]

מעונן [ד] **ומנחש** [ה] **ומכשף**. [ו] **וחבר חבר** [ז]

ושאל אוב [ח] **וידעני** [ט] **ודרש אל**

המתים", כי נאמר בהם, "כִּי תִזְעַבְתָּ ה'

כָּל עֲשֵׂה אֵלֶּה וּבְגִלַּל הַתּוֹעֵבֹת הָאֵלֶּה ה'

אֶקְיֶף מוֹרִישׁ אוֹתָם מִפְּנֵיךָ", הרי שנענשו

הגוים על דברים אלו, ולא ענש אותם ה',

אם לא היו מצווים בהם.

- לדעת רבי אלעזר, בני נח נצטוו אף על כלאים של **הרבעת בהמה והרכבת אילן**, אבל מותרים הם ללבוש כלאים ולזרוע כלאים. [ודבריו מבוארים בדף ס'].

ובדפים נ"ח ונ"ט מבואר, שיש להם איסור **להכות את ישראל**. ויש להם איסור **לשבות ממלאכה יום שלם**. ויש להם איסור **לעסוק בתורה**. ועל כל אחד מהאיסורים הללו, אם עברו חייבים מיתה.

ובמסכת עבודה זרה דף ה' ע"ב נאמר שאסורים להקריב מחוסר אבר. והתוס' שם ביארו, מדוע לא נמנה איסור זה עם שבע מצוות בני נח.

מצוות שנאמרו לאדם הראשון

מתוך הסוגיה משמע, **שכל המצוות האמורות לעיל לבני נח, כבר נצטווה בהם אדם הראשון**.

אולם יש תנאים החולקים על כך, ואומרים, שכל האמור לעיל לא נצטוו בו אלא בני נח, אבל אדם הראשון לא

"אִישׁ אִישׁ אֵל כָּל שְׂאֵר בְּשָׂרוֹ לֹא תִקְרְבוּ לְגִלּוֹת עִרְוָה", לרבות חיוב מיתה לבן נח כישראל. (ג) **ברכת השם**, שכן כשנכתב העונש על זה לישראל, נאמר, "אִישׁ אִישׁ כִּי יִקְלַל אֶקְוִי וְנִשְׂא חֲטָאוֹ", לרבות חיוב מיתה לבן נח כישראל.

ולדברי רב ששת אמרי בי רב, **על ארבע מצוות בן נח נהרג**. על השלושה האמורים לעיל. והרביעית (ד) היא **עבודה זרה**, שכן נאמר בעניין המולך, שהוא מעין עבודה זרה, "אִישׁ אִישׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִן הַגֵּר הַגֵּר בְּיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יִתֵּן מִזְרְעוֹ לְמִלְכָּה מוֹת יוּמָת עִם הָאָרֶץ יִרְגְּמָהּ בְּאָבִו", לרבות חיוב מיתה לבן נח כישראל. [ויתכן שלדעת רב יוסף מולך אינו עבודה זרה, ולכן אין בן נח נהרג על כך].¹

ולדברי רב הונא ורב יהודה וכל תלמידי רב, **בן נח העובר על אחת מכל שבע המצוות שנצטוו, חייב מיתה**, שכן מפורש לעניין שפיכות דמים [כמבואר לעיל], והוא הדין לכל השאר.

שהם מקצת מהדינים, דינים, שמשמעותם כל הדינים].

- ולדעת רב אחא בר יעקב, במרה נצטוו להושיב בתי דינים בכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר. [נדברים אלו דחויים כי גם בני נח מצויים בכך].

ורבא, אמר שהברייתא הזו היא כדעת תנא דבי מנשה, האומר שלא נצטוו בני נח על הדינים.

ושני הדברים הנוספים שנצטוו במרה.

[ט] **שבת** [י] **כיבוד אב ואם** – שבשניהם נאמר בדברות האחרונות "כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ" [י] "שְׁמֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ ה' אֱלֹהֶיךָ". [כ] "אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמְךָ כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ ה' אֱלֹהֶיךָ". והכוונה בזה לומר "כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ" במרה.

והקשו התוס', הלא אברהם כבר נצטווה על המילה לו ולזרעו, ובני יעקב כבר נצטוו על גיד הנשה, ואם כן במרה היו מחויבים יותר מעשר מצוות.

דף נז

איסור גזל בגוי

גוי הגוזל [בין את חבירו ובין את ישראל] **חייב מיתה**. [כמבואר לעיל]. **ואין חילוק בין חוטף מיד הנגזל, או חוטף מרשות הנגזל**.

ואין חילוק בין גזל דבר שווה פרוטה, לגזל דבר שאינו שווה פרוטה. אם גזל מגוי, דין פשוט הוא שחייב אף על פחות

על אלו מצוות בן נח נהרג

לדברי רב יוסף אמרי בי רב, על שלוש מצוות בן נח נהרג. (א) **על שפיכות דמים**, שכן מפורש בכתוב, "שִׁפְךָ דָּם הָאָדָם בְּאָדָם דָּמוֹ יִשְׁפָּךְ". (ב) **גילוי עריות**, שכן כשנכתב איסור זה לישראל, נאמר,

¹ הוספת

¹ עיין ערוך לנר.

איסור גזל בישראל

ישראל הגוזל מישראל שווה פרוטה, עובר בלא תעשה [בלבד, ואינו חייב מיתה].
גזל פחות משווה פרוטה, עשה איסור, אבל לא עבר בלא תעשה, כי נאמר "וְהָשִׁיב אֶת הַגְּזֹלָה", ללמד שאין איסור "וְלֹא תִגְזֹל", אלא במי שמחויב להשיב, ופחות משווה פרוטה אין חייבים להשיב.
וכמו כן אסור לגזול את שפחת חברו, אף כשאין לה אישות, ואינה אסורה מדין ערווה, והבא על שפחת חברו המיוחדת לעבד עברי, חייב אשם, וזהו דין שפחה חרופה.

וישראל הגוזל גוי, דבר היתר הוא, שנאמר "לֹא תַעֲשֶׂק אֶת רֵעֶךָ", וגוי אינו בכלל רעך, **ומכל מקום יש מי שאומר, שמדרבנן הדבר אסור, משום חילול השם**.

- וכן הדין אם נוטל אשת יפת תואר של גוי במלחמה.

- וכן הדין אם גוזל שפחת גוי שיחדה הגוי לעבדו.

דין רוצח

גוי שהרג [בין את חברו בין את ישראל], **חייב מיתה** [כמבואר לעיל].

וישראל שהרג גוי, פטור מהמיתה, אבל אסור לעשות זאת. [שכן **דין גוי ודין רועי בהמה דקה ישראלים**, גזלנים המרעים

משווה פרוטה, כי גוי אינו מוחל על כך, והרי זה כגזל דבר שווה פרוטה. ומכל מקום גם כשגזל מישראל פחות משווה פרוטה חייב מיתה, כי אף שדרך ישראל למחול על כך, בשעת הגזלה הוא מצטער, והרי זה גזל, ולא אכפת לנו שהישראל מוחל אחר כך, ופוטרו מחיובו הממוני לו, כי בכל אופן אין דינו של הגוי תלוי בחיוב תשלומים, שהרי תמיד אינו משלם, אלא נהרג.

- **וכן דין גוי הגונב**, [בין את חברו בין את ישראל].

- **וכן דין גוי העושק שכר שכיר**, [בין את חברו, בין את ישראל].

- **וכן הדין אם נוטל אשת יפת תואר במלחמה**, [בין מחבירו בין מישראל], כי גם זה בכלל גזל הוא.

- **וכן הדין אם גוזל שפחה המיועדת לעבד**, [בין מחבירו בין מישראל], כי גם זה בכלל גזל הוא.

פועל גוי אצל ישראל

אוכל מהפירות כפועל ישראל

מבואר בגמרא, שגוי העושה מלאכה אצל ישראל, משעת גמר מלאכת המחובר, מותר לאכול ממלאכתו כדין פועל ישראל, כי אין דבר שמותר לישראל לקחת מישראל על כורחו, וכשהגוי ייקחנו יחשב לו לגזלה.

**כָּל חֵיהָ אֲדַרְשָׁנוּ וּמִיַּד הָאָדָם מִיַּד אִישׁ
אֲחִיו אֲדַרְשׁ אֶת נַפְשׁ הָאָדָם. שֶׁפֶּךְ דָּם
הָאָדָם בָּאָדָם דָּמוֹ יִשְׁפֹּךְ כִּי בְצַלֵּם אֱקִים
עֲשֵׂה אֶת הָאָדָם.”**

”וְאָז אֶת דְּמָכֶם לְנַפְשֵׁיכֶם אֲדַרְשׁ” –
מכאן שבן נח נהרג אפילו בדיין אחד.

”מִיַּד כָּל חֵיהָ” – מכאן שבן נח נהרג
אפילו שלא בהתראה.

”אֲדַרְשָׁנוּ וּמִיַּד הָאָדָם” – מכאן שבן נח
נהרג אפילו בעד אחד.

”מִיַּד אִישׁ” – ולא ”מיד אשה”, כלומר
לא דן ולא מעיד אלא איש, אבל לא
אשה. ומכאן שאין אשה מצווה על
הדינים, ומה שאמר ה' על אברהם, ”כִּי
יִדְעֶתְיוּ לְמַעַן אֲשֶׁר יִצְנֶה אֶת בְּנָיו וְאֶת
בֵּיתוֹ [=היינו נשים] אַחֲרָיו וְשָׁמְרוּ דְרָף ה'
לְעֵשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט”, אין הכוונה
שהבנים והנשים יעשו משפט וצדקה,
אלא הבנים יעשו משפט, והנשים יעשו
צדקה. ודווקא על הדינים אין האשה
מצווה, אבל אין ללמוד מהכתוב ”מִיַּד
אִישׁ”, שאין אשה נהרגת על רציחה, כי
נאמר ”שֶׁפֶּךְ דָּם הָאָדָם”, לרבות אותה
לחיוב רציחה.

”אֲחִיו” – אפילו הדיין או העד קרובים
של הנידון הוא דן אותו או מעיד עליו.

”שֶׁפֶּךְ דָּם הָאָדָם בָּאָדָם דָּמוֹ יִשְׁפֹּךְ” – רבי

בהמותיהם בשדות אחרים, כך הוא, לא
מעלים אותם מהבור להצילם מהמיתה
ולא מורידים אותם לבור להמיתם
[בידים].

וישראל שהרג ישראל [בעדים והתראה],
נהרג [כמבואר בפרקים הקודמים].

דין רודף

לדברי הכול, מי שרדפו אחריו להורגו,
ואינו יכול להציל את עצמו אלא בהריגת
רודפו, מותר לו להציל עצמו בהריגת
הרודף¹.

ולדעת חכמים, גם אם הנרדף יכול
להציל עצמו על ידי פגיעה באחד מאברי
הרודף, מותר לו להרוג את הרודף.

ולדעת רבי יונתן בן שאול, אם הנרדף יכול
להציל עצמו על ידי פגיעה באחד מאברי
הרודף, אסור לו להרוג את הרודף, ואם
עבר והרגו, חייב מיתה כרוצח. [כשהנרדף
גוי והרודף גוי או ישראל. או כשהנרדף והרודף
ישראל. אבל כשהנרדף ישראל והרודף גוי, אין
הישראל נהרג על שרצח את הגוי].

דינים הנלמדים מהכתובים

האמורים לנח ובניו בעניין רציחה

”וְאָז אֶת דְּמָכֶם לְנַפְשֵׁיכֶם אֲדַרְשׁ מִיַּד

הוספות

¹ זה האופן שכתב רש"י, ויתכן שכתב כן, ולא כתב שהכול מותרים להציל, כי יתכן שלשיתנו, רק כפי שכתב, דין זה תמיד נכון, שהנרדף רשאי להציל עצמו בהריגת הרודף, ואפילו הרודף ישראל והנרדף גוי, אבל לאחרים אין הדין כן, אלא כשהרודף והנרדף שניהם ישראלים או שניהם גויים, או כשגוי רודף אחר ישראל, אבל כשישראל רודף אחר גוי, יתכן שאין להורגו כדי להציל את הגוי. ויל"ע בדבר. והרב ש"י שליט"א תירץ, שרש"י כתב כן, כי רק באופן הזה חכמים חולקים, ופוטרים, אפילו יכול להצילו באחד מאבריו אבל אחרים היכולים להציל באחד מאבריו, חייבים אם הרגוהו, אף לחכמים.

שהכוונה בזה לגילוי עריות, כפי שנתבאר לעיל.

(ב) מה שנכפלה המילה "איש", בפרשת עריות, "איש איש" אָל כַּל שָׂאָר בְּשָׂרוֹ לֹא תִקְרְבוּ לְגִלּוֹת עֲרֹוֹתָ אֲנִי ה'". לרבות את הגוים לדיני עריות כישראל.

התוס' מפרשים, שמהכתוב הראשון יש ללמוד, שכל העריות שישנן לבני נח, אסורות לו, ולא בא הכתוב השני, אלא להוסיף לו עריות שאין לבני נח אלא לישראל, ואלו הן ארוסה, וכן נשואה שאינה בעולה, שלבני נח אינן נחשבות אשת איש, [כמו שנאמר לאבימלך "הֲנָדָה מֵת עַל הָאִשָּׁה אֲשֶׁר לָקַחְתָּ וְהוּא בְּעֵלְתָּ בְּעַלִּי", ולא נאמר לו "והיא אשת איש" כי רק משום שהיא בעולת בעל, היא אסורה לו, אבל אם היתה ארוסה, או נשואה שלא נבעלה, לא היתה אסורה לו], **ולישאל הן נחשבות אשת איש.**

וגם שאר התנאים [רבי אליעזר ורבי עקיבא ורבי מאיר] מודים לחכמים, שזה מה שהכתוב השני מלמד, ולא נחלקו עם חכמים אלא אם בן נח חייב על שאר עריות, שלכאורה למדות מהכתוב הראשון.

וכפי פירוש התוס' משמע מתוך הסוגיה. **אולם רש"י מפרש, שלדברי חכמים, הכתוב השני בא ללמד, שבן נח חייב כישראל על כל העריות הכתובות בפרשת עריות¹, [והכתוב הזה מלמד מה**

ישמעאל דורש זאת כך, מי שהוא "שִׁפְדָּה דַם הָאָדָם בְּאָדָם", דינו ש"דָּמוֹ יִשְׁפָּדָה", כלומר יהרג בסייף, ומי הוא אדם באדם שחייבים על הריגתו, זה עובר במעי אמו, שהוא אדם בתוך אדם, **ומכאן שבן נח נהרג אפילו על רצח עוברים**, [כגון שהכה אשה מעוברת ויצאו ילדיה]. **ותנא דבי מנשה דורש** זאת כך, מי שהוא "שִׁפְדָּה דַם הָאָדָם", כלומר מי שרצח אדם, כך הוא דינו, "בְּאָדָם דָּמוֹ יִשְׁפָּדָה", כלומר ייהרג במיתה שאין בה שפיכות דם אלא בתוך האדם, וזו היא מיתת חנק, שאין הדם יוצא בה לחוץ, **ומכאן שכל מיתת בן נח אינה אלא בחנק.**

בן נח אסור באשת איש

כתוב בתורה, "עַל כֵּן יַעֲזֹב אִישׁ אֶת אִבִּי וְאֶת אִמּוֹ וְדָבַק בְּאִשְׁתּוֹ", ללמד שבן נח מותר רק באשתו, ואסור באשת חבירו [כן מבואר בדף נ"ח].

ואף על פי שהכתוב אומר זאת לאיש, מכל מקום גם האשה אסורה בכך, שנאמר לשניהם, "וְהָיוּ לְבָשָׂר אֶחָד", ללמד שלשניהם נאמר הציווי.

דין ערוה בבני נח

דעת חכמים, שני כתובים יש, ללמוד מהם איסורי ערוה בבני נח.

(א) מה שצוּוּהָ אָדָם הָרִאשׁוֹן "לְאִמּוֹ",

¹ אלו דיני העריות האמורים בפרשה. "עֲרֹוֹת אֲבִיד וְעֲרֹוֹת אִמָּה לֹא תַגְלֶה אִמָּה הוּא לֹא תַגְלֶה עֲרֹוֹתֶיהָ. עֲרֹוֹת אִשְׁתְּ אֲבִיד לֹא תַגְלֶה" הוספות

כוונת הכתוב "לאמר"]. **לדעת רבי אליעזר** כך יש לדרוש את

הכתוב:

"**יַעֲזֹב אִישׁ אֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ**", כלומר אביו ואמו אסורים לו באיסור ערווה, ומסתבר שאביו ואמו האמורים כאן שווים הם זה לזה. [ואין לומר שבא הכתוב לאסור אותם עצמם, כי אביו כבר אסור לו מהכתוב "ודבק", כפי שיתבאר בהמשך, ואין לומר שבא הכתוב "אביו" לאסור את אשת אביו, כי אם כן אין "אביו" שווה ל"אמו" שזה עניין אישות וזו אמו ממש]. על כרחך **בא הכתוב לאסור את אחות אביו ואת אחות אמו**, [כי רק כשנפרש ש"אביו" היינו אחות אביו, ו"אמו" היינו אחות אמו, יהיו שניהם שווים], **וכל שכן שאחותו** עצמה אסורה לו.

ומכל מקום לא כל קורבת אחווה אסורה לבן נח, אלא רק קורבת אחווה **מן האם**, [כלומר אחות אביו מן האם, ואחות אמו מן האם, ואחותו מן האם], **אבל אחווה מן האב, אינה אסורה**, שנאמר "אֶחָתִי בַת אָבִי הוּא אֵדָּךְ לֹא בַת אִמִּי וְנָתַחֲלִי לִי לְאִשָּׁה", כלומר מאחר שהיא אחותי מהאב ולא מהאם, היא מותרת לי.

ושאר עריות שאינן מחמת אחווה אלא מחמת אישות [כגון, אשת אחיו. אשת אביו. אשת אחי אביו. חמותו], **אינן**

ושאר התנאים חולקים על כך מכל ומכל, ואומרים, שהכתוב השני אינו מלמד כלל דיני עריות בבני נח.

ומכל מקום בכל העריות שישנן בבני נח, כשיבוא עליהן בן נח, דינו בסייף [לדברי חכמים, ובחנק לדברי תנא דבי מנשה], **בין אם בא על גויה, או על ישראלית**, [כגון שבא על בעולת בעל ישראלית], **אבל עריות שאינן אלא לישראל, כשיבוא על ישראליות, דינו כישראל, ולכן אם בא על נערה מאורסה ישראלית, דינו בסקילה, ואם בא על ישראלית נשואה שלא נבעלה, דינו בחנק, ובכל אופן נידון בדין אחד ועד אחד ובלא התראה.**

דף נח

לדעת רבי אליעזר ורבי עקיבא, אין ללמוד מהכתוב הראשון, שבן נח חייב על כל העריות ששייכות בו, **כי נאמר לבן נח פסוק נוסף, "על כן יעזב איש את אביו ואת אמו וידבק באשתו והיו לבשר אחד"**, ומהכתוב הזה יש ללמוד, **שלא כל העריות אסורות לבן נח, אלא מה שצווה בו לעזבם**, [ויש אומרים שגם את הדומים להם].

הוספות

ערות אביד הוא. ערות אחותך בת אביד או בת אמה מולדת בית או מולדת חוץ לא תגלה ערותו. ערות בת בנד או בת בתך לא תגלה ערותו פי ערותך הנה. ערות בת אשת אביד מולדת אביד אחותך הוא לא תגלה ערותה. ערות אחות אביד לא תגלה שאר אביד הוא. ערות אחות אמה לא תגלה פי שאר אמה הוא. ערות אחי אביד לא תגלה אל אשתו לא תקרב דדתך הוא. ערות פלגת לא תגלה אשת בנד הוא לא תגלה ערותה. ערות אשת אחיד לא תגלה ערות אחיד הוא. ערות אשה ובתה לא תגלה את בת בנה ואת בת בתה לא תקח לגלות ערותה שארה הנה זמה הוא. ואשה אל אחתה לא תקח לזרר לגלות ערותה עליה בחייה. ואל אשה בנות טמאה לא תקרב לגלות ערותה. ואל אשת עמיתך לא תפן שכבתך לזרע לטמאה בה. ויליע אם לכל האמור כאן נתרבו הגוים, או רק לדברים שהם משום קרבה, ככתוב בפסוק שנאמר בו "איש איש", אבל נדה אינה בכלל זה.

אסורות לו.

וללשון אחד בגמרא אמר רב הונא, שגם **בתו מותרת לו.**

ולדעת רבי עקיבא כך יש לדרוש את **הכתוב:**

"**וַיַּעֲזֹב אִישׁ אֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ**", כלומר אביו ואמו אסורים לו באיסור ערווה, ואף שמסתבר שאביו ואמו האמורים כאן שווים הם זה לזה, מכל מקום מאחר שאי אפשר להשוותם, אלא כדברי רבי אליעזר, על כרחך אינם שווים, כי לא מצינו שתקרא אחות אביו בשם ערות אביו, אלא בשם שאר אביו, ורק אשת אביו נקראת ערות אביו, ואם כן על כרחך "אביו" האמור כאן, היינו אשת אביו, [ובא הכתוב לאוסרה אפילו אחר מות אביו], ו"אמו" האמורה כאן היא אמו ממש, [ובא הכתוב לאוסרה אפילו היא אנוסת אביו ולא אשת אביו], ואם כן **בא** הכתוב **לאסור את אשת אביו ואת אמו.**

ומתוך דברי רבי מאיר תלמידו מבואר, שלדעת רבי עקיבא, **בא הכתוב לאסור** לבן נח **את אשת אביו ואת אמו, וגם את כל הדומים להם,** [בכך שיש בהם חיוב מיתה לישראל], **ולכן כל ערווה שיש בה חיוב מיתה לישראל, בן נח מוזהר עליה, ונהרג אם עבר.** אולם כל ערווה שאין בה חיוב מיתה לישראל אלא כרת בלבד, [כגון, אחותו. אחות אביו. אחות אמו. אשת אחיו. אשת אחי אביו. אחות אשתו], בן נח אינו מוזהר עליה.

ואולם ללשון אחד בגמרא, אמר רב הונא, שלדברי שניהם, [רבי אליעזר ורבי עקיבא], גוי מותר בבתו, כי בתו לא נזכרת בכתוב הזה, ואם כן, הוא סבר, שלדעתם אין ללמוד מהכתוב הזה שגם עריות הדומות לו אסורות, אלא רק מה שנכלל בכתוב "אביו" ו"אמו", ותו לא.

ביאור סוף הכתוב "על כן יעזב איש את אביו

וְאֶת אִמּוֹ וְדָבַק בְּאִשְׁתּוֹ וְהָיוּ לְבָשָׂר אֶחָד"

"**וְדָבַק**" – מכאן שאינו מותר אלא במי שנידבק עמו, אבל אסור בזכר, שאינו נדבק עמו, [שמתוך שאין הנשכב נהנה אינו נדבק עמו].

"**בְּאִשְׁתּוֹ**" – מכאן שאינו מותר אלא באשתו, אבל אסור באשת אחרים.

"**וְהָיוּ לְבָשָׂר אֶחָד**" – מכאן שאינו מותר אלא במי שיכול לצאת מהם זרע, שנעשה בשר האב והאם אחד בו, אבל אסור **בבהמה וחיה,** שאינם יולדים מהאדם, ואין בשרם נעשה אחד.

דין ערווה בגרים

מדין תורה כל גר שנתגייר, בשעת גירותו הרי הוא כקטן שנולד עכשיו בלא אב ואם וקרובים, ואם כן מדין תורה כל **קרובותיו מותרות לו,** אפילו אמו ואחיותיו, כי אינן נחשבות קרובותיו.

אולם חכמים תקנו שכל מי שהייתה

גזרו באחות אמו מן האב, כי אין זו אחווה מן האם.

ולדברי הכל, לדעה זו, גר מותר באשת אחיו, ובאשת אחי אביו, ובאשת אביו, ובכלתו, ובאחות אשתו, [כי אין איסור ערוה משום אישות לבן נח, ולא יאמרו באנו מקדושה חמורה לקדושה קלה].

רש"י מפרש שכן דין גר גמור, או מי שהיתה הורתו שלא בקדושה, ולידתו היתה בקדושה, [כלומר שנתגייר במעי אמו]. אבל מי שהוא בן גרים, אף על פי שכל קרוביהם אינם נחשבים קרובים מהתורה, כי משעה שנתגיירו הוריו נחשבו כקטנים שנולדו, ואם כן בנותיהם אינן נחשבות כאחיותיו מהתורה, מכל מקום, מאחר שתחילת יצירתו בקדושה, ונראה כישראל ולא כגר, גזרו בו חכמים לאסור לו את כל העריות, אף אלו שמותרות לבן נח.

ויש מפרשים להיפך, שמי שתחילת יצירתו בקדושה, לא גזרו בו אפילו את העריות האסורות לבן נח, כי הוא מעולם לא היה בן נח, ומעולם לא נאסר בהן, ואם כן כשהיו מותרות לו, אין לומר בו, שבא מקדושה חמורה לקדושה קלה, שהרי לא התירו לו מה שכבר נאסר לו.

ויש מפרשים שדין מי שיצירתו בקדושה, כדין גר גמור.

שתי קרובות שנתגייר

אין נושאים אשה ובתה שנתגיירו. ואם נשא את הבת ומתה, יש אומרים שמותר

אסורה לו בגיותו, תיאסר לו גם בגרותו, כדי שלא יאמרו באים מקדושה חמורה לקדושה קלה, [כלומר קודם היו אסורים בעריות ועתה מותרים].

ויש מקומות שאין בהם הטעם הנ"ל, כגון לדעת רבי עקיבא, שאחות מותרת לבן נח. ומכל מקום גזרו, שמי שהורתו ולידתו בקדושה, לא יישא את אחותו בת אביו ואמו, שנולדה להוריו קודם שנתגיירו, שמא יישא את אחותו שתיוולד להם אחר כך, והיא אחותו מהתורה, וערוה גמורה היא.

ויש מקומות שאין בהם הטעם הנ"ל, וגזרו על הגר שלא יישא ערוה, שמא יבואו להתיר גם לישראל.

והברייתא שהובאה בזה בגמרא, היא כדעת רבי אליעזר, האוסר לגוי ערוה של אחווה מן האם.

ומאחר שהגר אסור בכל מי שהיו אסורות לו בגיותו, לדעת רבי אליעזר, אם נתגיירו אחיותיו מן האם, או אחיות אביו מן האם, או אחיות אמו מן האם, שהיו אסורות לו בגיותו, לא יישאן בגרותו, ואם נשאן, יוציאן, [ולכתחילה לא יישא גם את האחיות מן האב, מטעם המבואר במסכת יבמות, אלא שאם נשאן אינו מחויב להוציאן].

ולדעת רבי מאיר, לדעה זו גזרו גם על אחות אמו מן האב, אף שאין כאן אחווה מן האם, משום שהיא אחות אמו, ואם היתה מותרת, היו עלולים להחליף בינה לבין אחות האב מן האם, ולומר, כשם שזו מותרת, כך זו מותרת. אולם חכמים חולקים עליו, ואומרים, שלדעה זו, לא

מותר באמו ומותר בבתו [וכל שכן בשאר עריות של קורבה]. והסיבה לכך, כי עבד זה יצא מכלל גוי, [ופקעו ממנו דיני בן נח], ולכלל ישראל לא בא [לגזור עליו שלא יאמרו באים מקדושה חמורה לקלה].

אישות בשפחה של בן נח

אמר רב דימי אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא, בן נח שייחד שפחה לעבדו, ובא עליה [הוא או בן נח אחר], נהרג עליה, כדין בן נח הבא על אשת חברו.

ויחוד שפחה המחשיב אותה כאשת העבד הוא משעה שיהיה הדבר ידוע, ותיקרא בפי בנות העיר נערותו של פלוני העבד.

ויציאת שפחה מחזקת אישות העבד, להיחשב כפנויה, הוא משתלך פרועת ראש בשוק, [שאינן דרך הנשואות ואף הנוכריות] ללכת פרועות ראש].

ביאה שלא כדרכה

א. גוי הבא על אשתו שלא כדרכה. לדעת רבי חנינא, חייב מיתה, כי נאמר לגוי "וְדַבַּק", ללמד שאין להתיר לו ביאה אלא כדרכה, אבל ביאה שלא כדרכה אסורה, כי אין כאן דבק, שמתוך שאינה נהנית בדבר, אינה נדבקת עמו. **ולדעת רבא, גוי מותר לבוא על אשתו שלא כדרכה**, כי אין דבר שמותר לישראל ואסור לגוי.

ב. ישראל הבא על אשתו שלא כדרכה.

לשאת את אמה, כי אינה נחשבת חמותו מהתורה, ויש אומרים שאסור בה.

"ויקח עמרים את יוכבד"

דדתו [אחות קהת אביו] **לו לאשה"**

לדעת רבי עקיבא, יוכבד מותרת לעמרים, מפילו אם היא **אחות אביו** [קהת] **מהאב ומהאם**, כי לא נאסרו לבני נח, עריות שאין בהם חיוב מיתה לישראל [כמבואר לעיל], ובאחות אביו אין אלא כרת.

ולדעת רבי אליעזר, יוכבד מותרת לעמרים, רק אם היא **אחות אביו** [קהת] **מהאב בלבד**, אבל אם היתה אחותו מהאם, אסורה לו, כי כל אחווה מן האם אסורה לבן נח.

איסור קרובות לאדם ובניו

מפני מה לא נשא אדם את בתו, כדי שיגמול חסד עם בנו, שיישא קין את אחותו, ויבנה בעולם מהחסד הזה, שנאמר **"כי אמרתי עולם חסד יבנה"**.

לדעת רבי אליעזר, רק לקין הותר הדבר, אבל שאר בני נח באיסורם עומדים, שלא לשאת את אחיותיהם.

ולדעת רבי עקיבא, מאחר שהותר לקין לשאת את אחותו, שוב לא נאסרו בני נח בכך.

דין ערוה לעבד כנעני של ישראל

אמר רב חסדא, עבד [כנעני של ישראל]

המגביה ידו על חבירו להכותו

ולדעת ריש לקיש, המגביה ידו על חבירו להכותו, אף קודם שהכה, **משעת ההגבהה נקרא רשע**, כמו שנאמר, "וַיֹּאמֶר לְרָשָׁע לָמָּה תִּכֶּה רֵעִי", וְלֹא נֹאמַר "למה הכית?", הרי שקראו משה רשע קודם שהכה בפועל.

ולדעת רבי חנינא, **משעה שמאיים להכות נקרא חוטא**, שכן מצינו בבני עלי, שהיו תוקפים בבשר הזבחים ליטול את חלקם, ואמרו לבעלים, "עֲתָה תִּתֶּן, וְאִם לֹא לְקַחְתִּי בְּחֻזְקָה", שהיו מאיימים להכות, ונאמר עליהם, "וַתְּהִי חֲטָאת הַנְּעָרִים גְּדוּלָּה מְאֹד".

ולדעת רב הונא, אם רגיל להרים ידו על חבירו, **תקצץ ידו** [יש אומרים **בידי שמים**]. ורב הונא שעשה כן בפועל לאדם אחד שהיה מרים ידיו על אחרים, קנס היה, ולא מעיקר הדין. **ויש אומרים שתקצץ ידו בבית דין כי כן דין הרגיל להכות**], שנאמר "וַיִּזְרְעֵךָ רָמָה תִּשְׁבֵּר".

ולדעת רבי אלעזר, **אין לו תקנה אלא קבורה**, שנאמר "וְאִישׁ זָרוּעַ לוֹ הָאָרֶץ".

עבודת האדמה

אמר רבי אלעזר, **לא נתנה קרקע לקנותה ולעבדה, אלא למי שהוא בעל זרוע**, מפני שהתגר רב בה, על ידי שבאות בהמות ומפסידות, וגנבים באים וגונבים, ועוררים עליו, וצריך שיהא חזק לעמוד כנגדם.

בסוגיה זו מבואר שהדבר מותר. ובמסכת

יבמות משמע שהדבר אסור, ועל עוון זה מתו ער ואונן. **וכתבו התוס'**, שאם עושה כך **תדיר**, כדי שלא תתעבר ויכחיש יופיה, **אסור**, אבל אם רוב תשמישו כדרכה, אלא **שבאקראי** בעלמא מתאוה לה שלא כדרכה, **מותר**.

ג. גוי הבא על אשת חבירו שלא כדרכה. לדעת רבא, גוי **מותר** לבוא על אשת חבירו שלא כדרכה, כי בכתוב "בְּאִשְׁתּוֹ", המלמד שאינו מותר אלא באשתו, אבל אסור באשת אחרים, נאמר "וַיִּדְבֹּק", ללמד שדווקא כדרכה מותר באשתו ולא באשת חבירו, אבל שלא כדרכה מותר בשתייהן.

ד. ישראל הבא על אשת חבירו שלא כדרכה. חייב מיתה, כמי שבא עליה כדרכה, כפי שנתבאר לעיל מהכתוב "משכבי אשה".

הכאת ישראל

אמר רבי חנינא, **גוי שהכה את ישראל חייב מיתה**, שנאמר, "וַיְהִי בַיָּמִים הָהֵם וַיִּגְדַּל מֹשֶׁה וַיֵּצֵא אֶל אֶחָיו וַיִּרְאֵם וַיִּסְבְּלוּם וַיִּרְאֵם אִישׁ מִצְרִי מִכָּה אִישׁ עֲבָרֵי מֵאֲחָיו. וַיִּפְּרוּ כֹה וְכֹה וַיִּרְאֵם כִּי אֵין אִישׁ וַיִּנְדֹּף אֶת הַמִּצְרִי וַיִּטְמְנֶהוּ בַחֹל".

ואמר רבי חנינא, **הסוטר** [=מכה] **לועו של [איש] ישראל, כאילו סוטר לועו של שכינה**, שנאמר, "מוֹקֵשׁ אָדָם" [=הנוקש את ישראל שקרויים אדם] "וַיִּלַּע קִדְשׁ" [=כאילו הכה את לועו של הקדוש ברוך הוא].

יש אומרים שמוֹרְטָה לשון ירושה היא, כלומר אנו ירשנו אותה, וגוי הלומד בה, הרי הוא גוזל אותה מבעליה, וגזל משבע מצוות בני נח, וחייבים עליהם מיתה [סייף].

ויש אומרים שמוֹרְטָה לשון אירוסין היא, [כמו מאורסה], כלומר התורה היא מאורסת לנו, וגוי הלומד בה, הרי הוא כבא על נערה מאורסה מישראל, שדינו בסקילה.

וכל זה כשעוסק בשאר דיני התורה, אבל מותר לו לעסוק בהלכות שבע מצוות בני נח, להיות בקי בהן, ועל גוי העוסק בתורה בדברים המותרים לו, אמר רבי מאיר, שחשוב הוא ככהן גדול.

אדם

- רש"י מפרש, שלדעת רבי שמעון, כל מקום שכתוב "אדם", הכוונה לישראל ולא לגויים, ולדעת רבי מאיר, "אדם" כולל גם את הגויים.

- ורבינו תם מפרש, שלדברי הכל, "אדם" היינו ישראל, "האדם" כולל גם את הגויים.

- וה"ר משולם מפרש, שלדברי הכל, "אדם" האמור בפורענות, היינו ישראל, אבל בשאר מקומות, "אדם" כולל גם את הגויים.

"אֵד בְּשָׂר בְּנִפְשׁוֹ דָּמוֹ לֹא תֹאכְלוּ"

לדעת רבי חנינא בן גמליאל יש לדרוש את הכתוב כך:

ואמר ריש לקיש, אם עושה אדם עצמו כעבד לאדמתו, לעסוק בה תמיד, לחרישה והשקאה וניכוש ועידור, ישבע לחם, ואם לאו, לא ישבע לחם, שנאמר, "עֶבֶד אֲדָמְתוֹ יִשְׁבַּע לֶחֶם".

גוי ששבת

ואמר ריש לקיש, גוי ששבת ממלאכתו יום שלם חייב מיתה, שנאמר "וְיָוִם וְלַיְלָה לֹא יִשְׁבְּתוּ", ואזהרתם זו מיתתם.

ואמר רבינא, לא רק שבינתה לשם חובה אסורה לו, כגון לקבל על עצמו יום שבת כישראל, או יום ראשון כנוצרים, אלא אפילו מנוחה בעלמא יום שלם אסורה לו וחייב לעשות מלאכה בכל יום.

ולא נמנית מצווה זו עם שבע מצוות בני נח, כי לא נמנו במניין שבע מצוות בני נח, אלא דברים שצריך להימנע מלעשותם, [כגזל, עוולה בדין, עריות, וכדומה], אבל דברים שצריך לעשותם, [כמלאכה בכל יום], לא מנו.

דף נט

גוי שעוסק בתורה

אמר רבי יוחנן, גוי שעוסק בתורה חייב מיתה, שנאמר, "תוֹרָה צְנָה לָנוּ מִשָּׁה מוֹרְטָה קְהֵלֶת יַעֲקֹב", לנו היא מורשה ולא להם.

מן החי, משום דם מן החי, אלא ללמד שאף על פי שהבהמה חיה, ואינו שוחטה, כשמקיז ממנה דם, הדם אסור מדין דם, **כדין דם שיוצא משחטה**, ולא תאמר רק דם שחיטה נאסר, [ומכל מקום גם דם הקזה זה אינו אסור אלא שהנפש יוצאה בו].

כל מצווה שנאמרה לבני נח ונשנית לישראל בסיני לאלו ולאלו נאמרה

וראיה לדבר, עבודה זרה וגילוי עריות, שנאמרו לבני נח, ונשנו לישראל בסיני, ואף על פי כן לא בטלו מבני נח, שכן מצינו שנענשו עליהם אף אחר מתן תורה.

וכל זה במצוות שנשנית אזהרתן בסיני, אבל אם נשנו לצורך לימוד דין מסוים, הרי הן כמצוות שלא נשנו, שלא נאמרו אלא לישראל, [כמבואר להלן], כגון:

א. מצוות מילה – שנאמרה לאברהם שהוא בן נח, "וְאַתָּה אֶת בְּרִיתִי תִשְׁמֹר אֵתהּ וְיָרָעַד אֶחָרִיד לְדֹרְתָם", ונשנית בסיני, "וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי פְּמוֹל בְּשָׂר עָרְלְתוּ", ואף על פי כן לישראל נאמרה ולא לבני נח, כי לא נשנית אלא ללמד שמילה ביום השמיני דוחה את השבת.

א"נ הטעם שבני נח לא מצוים בה, כי מעולם לא נצטוו בה אלא אברהם וזרעו, שכן נאמר לו, "אֵתהּ וְיָרָעַד אֶחָרִיד".

"אֵף בְּשָׂר בְּנִפְשׁוֹ... לֹא תֹאכְלוּ" – כלומר, בעוד הנפש קיימת בבשר, לא תאכלו אותו, מכאן שבני נח אסורים באבר מן החי.

"בְּנִפְשׁוֹ דָּמוֹ לֹא תֹאכְלוּ" – כלומר בעוד הנפש קיימת, לא תאכל את הדם, **מכאן שבני נח אסורים בדם מן החי**.

ולדעת חכמים:

לא בא הכתוב הזה, אלא להתיר אכילת אבר מן החי ברצים, שכך פירושו, רק בשר שיש בו חילוק בין בשרו לדמו, [שהבשר קרוי בשר, והדם קרוי נפש], בו לא תאכלו אבר מן החי, [כפי שנצטוייתם מהכתוב "אכל תאכל"], אבל שרצים, שאין בהם חילוק זה, והכול קרוי בשר¹, אין בהם איסור אבר מן החי.

רק חֵזַק לְבַלְתִּי אֶכֶל הַדָּם כִּי הַדָּם הוּא הַנֶּפֶשׁ וְלֹא תֹאכֵל הַנֶּפֶשׁ עִם הַבֶּשֶׂר

לדעת רבי חנינא בן גמליאל, גם הכתוב הזה בא לאסור דם מן החי, שכך פירושו, "ולא תאכל הנפש עם הבשר", כלומר "לא תאכל" את הדם הנזכר בראש המקרא, בעוד "הנפש עם הבשר", כלומר בעודו חי. [והטעם שנכפל הציווי לישראל, ללמד שלא בטל מבני נח, כמבואר להלן, שרק דברים שנשנו לישראל לא בטלו מבני נח].

ולדעת חכמים, לא בא הכתוב לאסור דם

הוספות

¹ עיין מרגליות חים.

הותרו אחר מתן תורה אף שכבר בטל הטעם, עד שנאמר להם בפירוש, "שובו לָכֶם לְאֶהֱלִיכֶם".

כל מצווה שנאמרה לבני נח ולא נשנית לישראל בסיני לישראל בלבד נאמרה

מתוך ששנה הכתוב לישראל על מצוות שכבר נצטוו בני נח, [כעבודה זרה וגילוי עריות ושאר מצוות], למדנו, שאם לא היה שונה אותם הכתוב, לא היו חייבים בהם הכל, אלא בטלו ממקצתם [או מישראל או מבני נח].

ודבר פשוט הוא, שלא ביטל הכתוב מצוות מישראל ושייר אותם רק לבני נח, כי כשיצאו בני ישראל מכלל בני נח, להתקדש מהם יצאו, ולא להקל עליהם, ואם כן, אם בטלו מצוות, רק מבני נח בטלו ולא מישראל.

היתר אשת יפת תואר לישראל

הסיבה שהותרה אשת יפת תואר לישראל ונאסרה לגויים, אין זה משום שיש בגויים קדושה יתרה, אלא משום שלא נאמר דין אשת יפת תואר, אלא למי שנצטווה להילחם לכבוש ארצות, שאינה מותרת אלא במלחמה, ורק לבני ישראל נאמר ציווי לכבוש ארצות.

מי נאסר להשחית זרעו

כתבו התוס', מי שמצווה על פריה ורביה מצווה שלא להשחית זרע.

[וישמעאל ועשו אינם בכלל זה, שנאמר לאברהם "כי בְּיָצֵחֶק יִקְרָא לְךָ זָרַע", הרי שלא נקרא זרעו אלא יצחק ולא ישמעאל, ואף לא כל יצחק אלא "בְּיָצֵחֶק", והכוונה שרק יעקב בן יצחק נחשב זרעו, ולא עשו, ומכל מקום מל אברהם גם את ששת בני קטורה אשתו, (כמו שמל את ישמעאל בנו), שנאמר "אֶת בְּרִיתִי הִפְרָ", לרבות את בני קטורה, (הם עצמם אבל לא זרעם)].

ב. מצוות פריה ורביה – שנאמרה לבני נח, שנאמר, "וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם אֱלֹהִים וְרַבּוּ", ונשנית בסיני, שנאמר למשה, לומר לבני ישראל, אחר מתן תורה, "לֵךְ אָמַר לָהֶם שׁוּבוּ לָכֶם לְאֶהֱלִיכֶם", והכוונה ששוב לא יפרשו מהאשה, כמו שפרשו קודם מתן תורה. ואף על פי שנשנית, לישראל נאמרה ולא לבני נח, כי לא נשנית אלא ללמד, [שכל דבר שבמניין צריך מניין אחר להתירו, כלומר] שכל דבר הנאסר על ידי בית דין, אף על פי שמתחילה נאסר לזמן קצוב, כמו שנאסרו תחילה, "לְשִׁלֶּשֶׁת יָמִים אֶל תִּגְשׁוּ אֶל אִשָּׁה", כשעבר הזמן, אין האיסור בטל מעצמו, אלא בית דין צריכים לשוב ולהתירו בפירוש, ולכן היה צריך לומר להם "שובו לָכֶם לְאֶהֱלִיכֶם". ויש מפרשים שדבר שמתחילה נגזר לזמן קצוב, מותר מעצמו כשיעבור הזמן, ורק דבר שלא נגזר לזמן קצוב, אבל נגזר מחמת טעם מסוים, אף כשיתבטל הטעם, הגזרה אינה בטלה מעצמה, אלא כשיבטלו אותה בפירוש, ופרישת מתן תורה לא נאמר בה זמן קצוב, אלא טעם, והוא שעומדים לקבל את התורה בעוד שלושה ימים, ולכן לא

ואבנים טובות, ומרגליות, ולא עוד, אלא שמפשילים רצועה תחת זנבו, ומוציא בה עפר לגנתו ולחורבתו.

ומה ששינו, שהיה רבי יהודה בן תימא אומר, אדם הראשון מיסב בגן עדן היה, והיו מלאכי השרת צולים לו בשר, ומסננים לו יין, הציץ בו נחש, וראה בכבודו, ונתקנא בו. בשר זה שהיה אוכל, לא היה בשר בעלי חיים, אלא בשר היורד מן השמים, ואינו בכלל איסור אכילת בשר שנאסר בו.

בשר היורד מהשמים

רבי שמעון בן חלפתא היה מהלך בדרך, געגוע בו אריות שהיו רוצים לאכלו, אמר, "הקפירים שאגים לטרף ולבקש מאל אקלים", ירדו לו מן השמים שני ירכיים של בשר. אחד אכלו האריות. ואחד הניחו, נטלו ובא לבית המדרש, ושאל, דבר טמא הוא זה או דבר טהור, אמרו לו, **אין דבר טמא יורד מן השמים.**

כישוף לבני נח

לדעת רבי שמעון בני נח מוזהרים על הכישוף, משום שנאמר, "מכשפה לא תחיה", ובסמוך לו "כל שכב עם בהמה מות יומת", ללמד, שכל שאסור לשכב עם בהמה אסור בכישוף.

אכילת בשר לאדם הראשון ולבני נח

אמר רב יהודה אמר רב, **אדם הראשון לא הותר לו בשר לאכילה¹**, שנאמר, "הנה נתתי לכם את כל עשב זרע זרע אשר על פני כל הארץ ואת כל העץ אשר בו פרי עץ זרע זרע לכם יהיה לאכלה ויכלל חית הארץ", כלומר אתם והחיות מותרים בעשבים ועצים, אבל חית הארץ אינה נתונה לכם לאכילה. **וכשבאו בני נח התיר להם**, שנאמר, "כל רמש אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה כירק עשב נתתי לכם את כל".

ומה שנאמר לאדם הראשון, "וידו בדגת הים ובעוף השמים ובכל חיה הרמשת על הארץ", אין הכוונה שיאכלו אותם, אלא שישעבדו אותם למלאכה.

- **בדגי הים ניתן לקשור קרון** שביבשה, והוא מושך בו בנהר על שפת היבשה.

- **ובעוף השמים** כתרנגולים ואווזים **ניתן לדוש** תבואות.

ומה שנאמר **"ובכל חיה הרמשת על הארץ"**, הכוונה בזה **לנחש, שהיה ראוי למלאכות רבות קודם שנתקלל לילך על גחונו**, כמאמר רבי שמעון בן מנסיא, חבל על שמש גדול שאבד מן העולם, שאילו לא נתקלל נחש, כל אחד ואחד מישראל היו מזדמנים לו שני נחשים טובים, אחד משגרו לצפון, ואחד משגרו לדרום, להביא לו סנדלבוניים [שם אבנים] טובים,

הוספות

¹ היינו להמית ולאכול, אבל מתה מאליה מותר, [ואבר מן החי אפילו נפל ממאלו אסור]. [תוסי' בדף נ"ו, ורש"י בדף (ז"ז)].

דף ס

להרביע מין במין אחר.

ומכאן למדנו שנצטוו בני נח על כד, ולכן
כשנאמרו שוב בסיני, קראם הכתוב
חוקים שכבר חקקתי לך.

דין שומע אזכרה

השומע ברכת ה' או שומע עדים בשעה
שמעידים ששמעו את המגדף מברך את
ה', כך יעשה.

א. משום כבוד ה', חייב לעמוד על רגליו,
כששומע שמזכירים את שמו. שנאמר,
”וְאֵהוּד בָּא אֵלָיו [אל עגלון מלך מואב] וְהוּא
יֹשֵׁב בְּעִלְיָת הַמִּקְרָה אֲשֶׁר לוֹ לְבָדוֹ וַיֹּאמֶר
אֵהוּד דָּבַר אֲלֵיךָ לִי אֵלֶיךָ וַיִּקָּם מֵעַל
הַכֶּסֶּא”, והדברים קל וחומר, ומה עגלון
מלך מואב, שהוא נכרי, ולא שמע אלא
כינוי (=אֲלֵיךָ), עמד, ישראל, ושומעים
שם המפורש (י-ד-ו-ד), על אחת כמה
וכמה.

ב. ועל ששמע שנתברך ה', חייב לקרוע
את בגדו. שנאמר, ”וַיָּבֵא אֲלֵיךָ כִּי
חִלְקֶיךָ אֲשֶׁר עַל הַבֵּית וְשָׂבָנָה הַסֵּפֶר
וַיִּזְאַח בְּן אֶסָף הַמְּזֻכָּר אֶל חִזְקִיָּהוּ קְרוּעֵי
בְּגָדִים [על ששמעו גידופי השם] וַיִּגְדוּ לוֹ אֵת
דְּבָרֵי רַבְשָׁקָה”.

ג. ואינו מאחה את הקרעים לעולם. שכן
נאמר בעניין הקרע שקרע אלישע על אליהו
כשעלה בסערה השמימה ”וַיֹּאֲלִישֶׁע רְאֵה
וְהוּא מְצַעֵק אֲבִי רַבִּי יִשְׂרָאֵל וּפְרָשִׁי

לדעת רבי אלעזר בני נח מצווים על
הכלאים [הרבעת בהמה והרכבת אילן]

נאמר בתורה, "את חקתי תשמרו,
בהמתך לא תרביע כלאים, שדך לא
תזרע כלאים [הכוונה בזה לאיסור להרכבת
אילן מין בשאינו מינו, דוגמת איסור הרבעת
בהמה הקודם לו, ונוהגים דינים אלו אף בחו"ל
שהרי הרבעת בהמה אינה חובת קרקע אלא חובת
הגוף וחובת הגוף נוהג בכל מקום, והוא הדין
לאיסור הרכבת בהמה הסמוך לו], וּבָגַד כְּלָאִים
שְׂעָטָנוּ לֹא יַעֲלֶה עֲלֶיךָ”. ולדעת רבי אלעזר,
משמעות הכתוב, "את חקתי תשמרו",
המקדים לדינים הנ"ל, הוא, שעליך
לשמור את החוקים הללו שכבר חקקתי
לך בעבר. ומסתבר שהכוונה לשני
הדינים הראשונים, המדברים בעניין
הרבעת בהמה, והרכבת אילן, שיש בהם
ערבוב המינים, שכן מצינו, שכבר נזכרו
עניינים אלו בפרשת בראשית, שנאמר
בעניין הצמחים, ”וַיִּתְּצָה הָאֱלֹהִים דָּשָׁא עֵשֶׂב
מִזְרִיעַ זֶרַע לְמִינֵהוּ וַיַּעַץ עֵשָׂה פְּרִי אֲשֶׁר זָרְעוּ בוֹ
לְמִינֵהוּ”, שמשמעות הכתוב שלא
להרכיב מין במין אחר. וכן נאמר בעניין
בעלי החיים ”וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת ... כָּל נֶפֶשׁ הַחַיָּה
הַרְמִשֶׁת אֲשֶׁר שָׂרְצוּ הַמַּיִם לְמִינֵהֶם וְאֵת כָּל עוֹף
כָּנָף לְמִינֵהוּ ... וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֵת חַיַּת הָאָרֶץ
לְמִינָהּ וְאֵת הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ וְאֵת כָּל רֶמֶשׂ
הָאֲדָמָה לְמִינֵהוּ”, שמשמעות כל אלו שלא

¹ העירוני ששמע את השם בלשונו ולכן נחשב הדבר לכינוי.
הוספות

ורק כשנגמר הדין, ובאים לומר חייב הוא, מאחר שאינם יכולים להרגו על פי עדות ששמעו, שהרי לא שמעו מפי העדים אלא קללת כינוי, **עתה יש לשמוע מהעדים את הקללה כלשון ששמעו מהמגדף**.

ומאחר שגנאי להשמיע ברכת השם לרבים, מוציאים את כל בני האדם חוץ לבית דין.

ואומרים לגדול העדים, אמור מה ששמעת בפירוש, והוא אומר.

ובשעה שהדיינים שומעים את השם מפי העדים, הם **עומדים** על רגליהם, [כדין שומע אזכרה].

ומאחר שהדיינים שומעים שברך זה את השם, **קורעים** את בגדיהם, [כדין שומע את ברכת השם].

ולא מאחים את הקרעים עולמית, [כדין קרע על ברכת השם].

והעדים אינם צריכים לקרוע, כי כבר קרעו בשעה ששמעו מפי המגדף.

והעד השני אינו צריך לחזור ולהזכיר את ברכת השם כעד הראשון, אלא **אומר, אף אני שמעתי כמוהו**.

וכן העד השלישי אומר, אף שמעתי אני כמוהו.

גם אני כמוהו

מדין תורה, בין בדיני ממונות, ובין בדיני

ולא ראהו עוד ויחזק בנגדו ויקרעם לשנים קרעים, והכוונה לקרעים שלא יתאחו לעולם, שלכן חזר הכתוב על המילה "קרעים", והוא הדין לקריעה על ה'.

לדעת רב יהודה אמר שמואל, אין הדין הזה אמור אלא בשומע ברכת השם המיוחד מפי ישראל, [וישראל מומר בכלל זה], אבל שמע ברכת כינוי ה', או ששמע ברכת ה' מגוי, אינו חייב לקרוע.

ולדעת רבי חייא, הדין הזה אמור אף בשומע ברכת כינוי ה', ואף כששומע זאת מגוי. ומכל מקום מודה רבי חייא, שבזמן הזה שאנו בגלות, ואין אימת בית דין על הבריות לדון בדיני נפשות על ברכת ה', **אין קורעים על כך**, כי הגויים מברכים את כינוי ה' תדיר, ואם היו קורעים על כך, היו הבגדים מתמלאים קרעים.

אופן דין מגדף

כל זמן שבית דין נושאים ונותנים בדינו, אין העדים חוזרים על ברכת ה' בלשון ששמעו מהמגדף, אלא תחת הזכרת השם ששמעו ממנו, אומרים שם אחר, כגון "יוסי". [המשנה נקטה בשם זה, כי יש בו ארבע אותיות, כשם המיוחד שיש בו ארבע אותיות, ומשום שמניין "יוסי" (=86) הוא כמניין "א-ל-ה-י-ם"].

ואם כן בשעת המשא והמתן, לא יאמרו העדים ששמעו מהמגדף, "יכה ה' את ה'", [או "יקלל ה' את ה'"], **אלא "יכה יוסי את יוסי"**, [או "יקלל יוסי את יוסי"].

בכלל זה.

ב. העובד עבודה זרה שלא כדרכה.

מלבד הכתובים הנ"ל, המלמדים על חטאו ועונשו של העובד עבודה זרה כדרכה, נאמר גם הכתוב הבא "זָבַח לְאֱלֹהִים יָחָרָם [=ימות] בְּלִתִּי לֵה' לְבָדוּ".

ומכאן יש ללמוד, שהשוחט לעבודה זרה עונשו מיתה, אפילו אין דרכה של עבודה זרה זו בכך, כי משמעות הכתוב, שהזובח לאחד מכל האלוהות שבעולם חייב מיתה, ואפילו אותם שאין דרך עבודתם בכך, כי לא נאמר עובד לאלהים בשחיטה יחרם, אלא זובח, ואפילו אין עבודתה בכך. [ונאמרה אזהרה על כך, "וְלֹא יִזְבְּחוּ עוֹד אֶת זְבַחֵיהֶם לְשִׁעִירִם אֲשֶׁר הֵם זֹנִים אֲחֵרִים"].

ומהמידות שהתורה נדרשת בהן, שכל דבר שהיה בכלל, [כשחיטה לעבודה זרה, שהיתה בכלל כל העבודות, שחייבים עליהם רק עם כך דרכה של עבודה זרה], ויצא מן הכלל, [כשחיטה לעבודה זרה, שנאמר בה חיוב אף שלא כדרכה], לא על עצמו בלבד יצא ללמד, אלא על כל הכלל יצא ללמד, שכל הדומה לדבר שיצא מן הכלל, גם הוא יצא מן הכלל, ואם כן כל הדומה לשחיטה, שהיא עבודה שנעשית לשמים במקדש, כהקטרה, וניסוך, [וזריקת הדם בכלל זה, והוא הדין לשאר עבודות הדם, כקבלה והולכה¹], גם הוא יצא מן הכלל,

נפשות, אין צריך לשמוע את העדות מכל העדים, ודי שהאחד יאמר מה שראו, והשאר יאמרו, "גם אנו ראינו כמוהו".

אולם חכמים תקנו, שבדיני ממונות ובדיני נפשות, **כל אחד מהעדים יפרש** את עדותו בעצמו ולא יאמר "גם אני כמוהו".

ורק בעדות על ברכת ה', הניחו הדין כדין תורה, מפני כבוד ה', שלא יחזרו כל אחד מהעדים על הגידוף.

מדיני עבודה זרה

א. העובד עבודה זרה כדרכה.

העובד עבודה זרה בדבר שדרך עובדיה לעובדה בו, בכל אופן שדרכם לעובדה, לא רק בזביחה והקטרה, אלא אפילו בגיפוף ונשוק, ואפילו דרך בזיון, כפעור ומרקוליס, אם כך הוא דרך עבודתה, עבר בכך על מה שכתוב בתורה, "וּפָן תִּדְרָשׁ לְאֱלֹהֵיהֶם לְאֹמֵר אֵיכָה יַעֲבֹדוּ הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה אֶת אֱלֹהֵיהֶם וְאֶעֱשֶׂה כֵּן גַּם אֲנִי", המלמד שנאסרו ישראל לעבוד את אלוהי הגויים כדרך עבודתם.

וחייב מיתה על חטאו, שנאמר, "כִּי יִמָּצֵא בְּקִרְבְּךָ ... אִישׁ אוֹ אִשָּׁה ... וַיִּלְדָּךְ וַיַּעֲבֹד אֱלֹהִים אֲחֵרִים ... וְהוֹצֵאתָ אֶת הָאִישׁ הַהוּא אוֹ אֶת הָאִשָּׁה הַהוּא ... וּסְקַלְתָּם בְּאֲבָנִים וּמָתוּ", וכל שעבד עבודה זרה בדבר שדרך עובדיה לעובדה

הוספות

¹ כן נראה בפשטות, שהרי יצאה זביחה ללמד, שכל עבודות הנעשות לשם פגנים, חייבים עליהם לשם עבודה זרה.

ומתו. [ונאמרה אזהרה על כך "פי לא תשתחוה לאל אחר"].

ומכאן יש ללמוד, שמי ש**משתחוה לעבודה זרה עונשו מיתה**, אפילו אין דרכה של עבודה זרה זו בכך, כי על כרחך כוונת הכתוב לחייב מיתה על השתחוואה שאינה דרך עבודתה, כי השתחוואה שהיא דרך עבודתה היא בכלל הכתוב "וַיִּלְךְ וַיַּעֲבֹד".

ואין לומר שגם הכתוב הזה יצא מהכלל ללמד על כל הכלל, שכל המכבד עבודה זרה שבכך הוא דומה למשתחוה, שעוסק בכבודה של עבודה זרה, חייב מיתה. כי אם כן, שחיטה והקטרה בכלל זה, ולמה יצאו בפני עצמן [כמבואר באות ב'], אלא על כרחך, כתוב זה לא יצא ללמד על כל הכלל, אלא על עצמו בלבד, שיש חיוב מיתה למשתחוה לעבודה זרה אפילו אין דרכה בכך.

ואם כן.

המשתחוה לעבודה זרה, חייב מיתה, אף על פי שאין דרך עבודתה בכך.

אבל המכבדה בשאר אופנים, כגון מגפץ [=מחבק], מנשק, מכבד, מרביץ [את העפר], רוחץ, סך, מלביש, מנעיל, אם אין

ו**חייבים עליו**, אף על פי שאין דרכה של העבודה זרה בכך.

ואין לומר שלא יצאו מהכלל אלא עבודות דם כשחיטה, שהיא עבודת דם, כי נאמר בפסוק "בְּלִתִּי לֹהֵי לְבָדוֹ", ללמד, שכל עבודה הנעשית לה', אין לעשותה אלא לה', ואם עשאה לעבודה זרה, חייב מיתה, כי כולן בכלל הכתוב "זֶבַח לְאֱלֹהִים יִחָרֵם".

ואם כן.

הזובח [=שוחט], או **מקטיר**, או **מנסך**, או **עובד** עבודה זרה, **באחד משאר העבודות שעובדים במקדש**, **חייב מיתה**, אפילו אין דרך העבודה זרה בכך.

אבל העובד עבודה זרה **באופן אחר**, שאין דרכה בכך, **אינו חייב מיתה**. אלא עובר באיסור לא תעשה בלבד. [שנאמר "לא תעבדם" כמה פעמים, ולא נשנה אלא ללמד, שאף עבודה שלא כדרכה אסורה].

ג. המכבד עבודה זרה [בדבר שאינו דרך עבודתה].

מלבד הכתובים הנ"ל, מבואר בתורה שיש חיוב מיתה נוסף בעבודה זרה, והוא למשתחוה לה, שנאמר "כִּי יִמְצָא בְּקִרְבְּךָ ... אִישׁ או אִשָּׁה ... וַיִּלְךְ וַיַּעֲבֹד אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם ... וְהוֹצֵאתָ אֶת הָאִישׁ הַהוּא או אֶת הָאִשָּׁה הַהוּא ... וּסְקַלְתֶּם בְּאֲבָנִים

הוספות

אולם הר"ן כתב זאת שלא בצורה החלטית.

והרבה ראשונים כתבו, שזביחה לא יצאה ללמד על כל עבודות הנעשות לשם, אלא על הקטרה וניסוך בלבד [וזריקה בכלל ניסוך].

יש מהם המפרשים, שלא יצאה זביחה ללמד אלא על דברים שמצאנו בכתובים שנעשים לשם עבודה זרה, ורק בהקטרה וניסוך וזריקה יש כתובים כאלו.

ויש מהם שמפרשים, שלא יצאה זביחה ללמד אלא על שדומים לה, שנעשים לשם בפנים, וחייבים עליהם אם נעשו לשם בחוץ, להוציא קבלה והולכה, שאין חייבים עליהם לשם בחוץ [נד רמה].

שהתיר ריש לקיש את הבהמה, רק בהנאה התירה, אבל באכילה אסורה, כי השוחט הוא מומר לעבודה זרה, ואין אוכלים משחיטת מומר לעבודה זרה. ויש מפרשים שריש לקיש התיר את הבהמה אף באכילה, כי בשעה ששחט, עדיין לא היה מומר לעבודה זרה, ורק מכאן ואילך אם ישחט בהמה תאסר באכילה. ואף על פי שלדעת ריש לקיש הבהמה אינה אסורה, השוחט נהרג, ואין בכך כלום שהבהמה אינה אסורה, וכמו כן מצינו, שהעובד עבודה זרה שהיא קרקע חייב מיתה, אף על פי שהיא אינה נאסרת בכך.

הסכמה לעבוד עבודה זרה

[א] [ז] לדעת רב המנונא ורבינא. המקבל עליו לעבוד עבודה זרה, דינו כמי שעשה זאת בפועל, וחייב מיתה על שקיבל עליו את העבודה זרה לאלוה. רב המנונא העמיד את המשנה, המחייבת רק על העבודה עצמה, במי שאמר בפירוש, שאינו מקבל עליו את העבודה זרה אלא בעבודה, ולכן לא נתחייב על קבלתו, אלא על העבודה בפועל, ואמר זאת לרבה, בשעה שחיפש אחר שווריו האבודים.

[ב] תחילה אמר רב יוסף. נחלקו תנאים בדין זה, לדברי רבי מאיר, המקבל עליו לעבוד עבודה זרה, חייב מיתה. ולדברי רבי יהודה, אינו חייב מיתה, עד שיעבוד בפועל.

אולם רב יוסף עצמו חזר בו, ואמר,

דרך עבודתה בכך, אינו חייב מיתה, אלא עובר באיסור לא תעשה בלבד, [שנאמר "לא תעבדם" כמה פעמים, ולא נשנה אלא ללמד, שאף עבודה שלא כדרכה אסורה].

דף סא

[מחשבים מעבודה לעבודה] שחט בהמה על מנת לזרוק דמה לעבודה זרה [ולא זרק]

לדעת רבי יוחנן, כשם ששוחט קרבן על מנת לזרוק דמו למחר, [ומחשבה פסולה היא, כי אסור לזרוק את הדם מחר], נפסל הקרבן מחמת מחשבת פסול זו, אף על פי שלבסוף זרק את דמו היום. כך השוחט בהמה על מנת לזרוק דמה לעבודה זרה, אף על פי שלבסוף לא זרק את הדם לעבודה זרה, נאסרה הבהמה בהנאה במחשבה זו, כבהמה שקרבה לעבודה זרה.

ולדעת ריש לקיש, אין ללמוד, שכשם שבמקדש מחשבה לזרוק את הדם בחוץ פוסלת, כך מחשבה פוסלת לשם עבודה זרה, ולכן הבהמה אינה נאסרת אלא מותרת.

ומכל מקום הכל מודים, שהשוחט נהרג כדין עובד עבודה זרה, כי השחיטה צורך הזריקה היא, ומאחר שחשב בשחיטה מחשבת עבודה זרה, הרי זה כעובד עבודה זרה. ולפי זה, יש מפרשים שמה

שמעולם לא נחלקו בזה חכמים.

שבחיה, ודאי הסכמה גמורה היא. ומתוך פרשת מסית יש ללמוד, שהפרשה מדברת במסית באופן הזה, כי כלפי המסית האומר לניסת שבחים על העבודה זרה שאין הניסת מכיר, נאמר, "מַאֲלֵהי הַעַמִּים אֲשֶׁר סָבִיבֵיכֶם הַקְּרָבִים אֶלֶיךָ או הַרְחִיקִים מִמֶּנִּי", כלומר כשם שהקרובים שאתה מכיר אין בהם ממש, כך הרחוקים שאינך מכיר אין בהם ממש, ואין לך לשמוע למסית. וכל זה במי שניסת על ידי שאמרו לו את שבחי העבודה זרה, **אבל מי שניסת בלא לשמוע שבחים**, רגיל לחזור בו, ואין זו הסכמה גמורה שיהרג עליה.

[ו] לדעת רב אשי. רק מומר לעבודה זרה חייב מיתה על הסכמתו לעבוד, כי ודאי הסכמה גמורה היא, לקבל עליו את העבודה זרה לאלוה, ולא יחזור בו. אבל ישראל כשר המקבל עליו לעבוד עבודה זרה, אינו נהרג על כך, כי מן הסתם יחזור בו, ואין כאן קבלת עבודה זרה עליו לאלוה.

[מסית לעצמו] האומר בואו ועבדוני

לפירוש הראשון בתוס':

דעת רבי יהודה – שיש חילוק בין מסית לעבודה זרה עץ ואבן, לבין מסית שיעבדו אותו עצמו, על ידי שטוען שהוא אלוה, שהמסית לעבודה זרה עץ ואבן, מאחר שדרך בני אדם להתפתות לכך, חייב מיתה על עצם הסתתו, אף על פי שאינה אלא דיבור, והניסת לא נתרצה לו. אבל המסית שיעבדו אותו, מאחר שאין ראוי

[ג] ולמסקנה דעת רב יוסף. יחיד שהסיתו אותו לעבוד עבודה זרה, והסכים, חייב מיתה על הסכמתו, כי שוב לא יחזור בו מהסכמתו מלעבוד, והרי זו הסכמה גמורה, ונהרג עליה, שנאמר במי שהסיתוהו לעבוד עבודה זרה, "לא תאבה לו ולא תשמע אליו", ומכאן, שאם אבה ושמע לו, נהרג על כך, אף על פי שעדיין לא קיים, ונבהמשך יתבאר בעזה"י, האם יש חילוק בין מי שהסיתו אותו לעבוד עץ ואבן, לבין מי שהסיתו אותו לעבוד אדם]. אולם רבים שהסיתו אותם לעבוד עבודה זרה, והסכימו, אינם נהרגים על כך, שאין זו הסכמה גמורה, כי רגילים הם לחזור בהם, ולכן אינם נהרגים על כך.

[ד] לדעת אביי. מי שהסיתו אותו אחרים לעבוד עבודה זרה, ונתרצה, חייב מיתה, כי הסכמה גמורה היא, ושוב לא יחזור בו, משום שנמשך אחריהם, ומאחר שאבה ושמע אליהם, חייב מיתה. אבל מי שהחליט מעצמו לעבוד עבודה זרה, אינו נהרג על כך, כי רגילות היא שיחזור בו, שהרי אין מי שימשוך אותו אחריו, ולכן אינו נהרג אלא כשיעבוד בפועל.

[ה] לדעת רבא. מי שהסיתו אותו לעבוד עבודה זרה, על ידי שאמרו לו את שבחיה, כגון, כך וכך אוכלת, כך וכך שותה, כך וכך מטיבה, כך וכך מריעה, ונתרצה להם, נהרג על הסכמתו, כי מאחר שנתרצה על ידי ששמע את

שחייבים עליהם מיתה, כגון בעבודות שדרכה בכך, או בעבודות שעושים במקדש, או השתחוה לה], אולם לא עשה זאת משום שמאמין בה ומקבלה עליו לאלוה, אלא משום שאהובו מבקש ממנו שיעבדה, או משום שמאיימים עליו שיעבדה וירא לעבור על כך ואם כן בפועל עבד אבל לא כיון לכך.

לדעת אבוי – דינו כמי שעבד עבודה זרה וקיבלה עליו לאלוה, כי למעשה עבד אותה, ולכן אם עשה זאת **במזיד, בעדים והתראה**, הוא **נסקל**. ואם עשה זאת **בשוגג**, כי היה סבור שמותר, **חייב חטאת**.

ולדעת רבא – **בין בשוגג בין במזיד, פטור ממיתה**, כי אינו חייב מיתה אלא אם כן מקבל עליו את עבודה זרה לאלוה. **יש מפרשים** שדין זה אמור **אף במקום שהוא מצווה להיהרג ולא לעבוד את העבודה זרה**, שהחייב להיהרג ולא לעבור אינו אלא לכתחילה, אבל בדיעבד, אם עבר, ולא מסר נפשו, אינו נהרג על כך, כי לא קבל עליו את העבודה זרה לאלוה. **ויש מפרשים** שבמקום שמצווה להיהרג ולא לעבור, אם עבר ולא נהרג חייב מיתה, ורבא לא פטר את העובד, אלא **במקום שהכל עובדים מיראה**, שבוה אינם מצווים להיהרג ולא לעבור].

ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה

המן עשה עצמו אלוה, והיו עובדים אותו מיראת המלך, אבל מרדכי לא השתחוה לו. **לדעת אבוי** – מרדכי לא השתחוה להמן,

לשמוע לו, כי יאמרו לו במה אתה שונה מאתנו, **אינו חייב מיתה על עצם ההסתה**, [כשלא נתרצו לו].

ולדעת רבי מאיר – אין חילוק בין זה לזה, ואף המסית לעצמו, שאומר לבני אדם שיעבדו אותו, כי הוא אלוה, **חייב מיתה על עצם ההסתה**, אף על פי שלא נתרצו.

ולפירוש השני בתוס':

הכל מודים, שהמסית שיעבדו אותו, חייב מיתה על עצם ההסתה כמסית לעבודה זרה עץ ואבן, כי שניהם שווים בכך, שאם ישמעו להם, נמצא שהסיתו לחטא עבודה זרה, **ולא נחלקו רבי יהודה ורבי מאיר, אלא בניסת שהסיתו אדם שיעבוד אותו**.

לדעת רבי יהודה – הניסת שהסיתו אדם לעבדו, שונה מהניסת שהסיתו אותו לעבוד עבודה זרה עץ ואבן, שזה שניסת לעבודה זרה ונתרצה, חייב על כך מיתה, שהרי בכך קיבל עליו עבודה זרה לאלוה, ועבר על הכתוב "לא תאָבֶה לוֹ וְלֹא תִשְׁמַע אֲלָיו", **אבל מי שהסיתו אדם לעבדו, ואמר לו הן, אין כאן שום הסכמה**, כי סבור, במה הוא שונה ממני שאעבדנו, וכשאמר הן, לא נתכוון **אלא לצחוק עמו**.

ולדעת רבי מאיר – אין חילוק בין זה לזה, ואף מי שהסיתו אדם לעבדו, ונתרצה בכך, **חייב מיתה על שאבה ושמע**.

העובד עבודה זרה מאהבה ומיראה

מי שעבד עבודה זרה [באחת העבודות

חיוב חטאת

א. דין הדיוט.

בכל אחד משלושת האופנים הבאים, שעל ידם יחטא האדם, יביא קרבן חטאת, [ברוב הדברים יביא כבשה או שעירה. ובעבודה זרה יביא שעירה]:

[א]. [באומר מותר לגמרי, כלומר] כשחטא משום **שלא ידע כלל שיש איסור** כזה. [כגון שלא ידע שיש איסור שבת, וחילל שבת].

[ב]. [בהעלם דבר, כלומר] כשחטא משום **שטעה בדין**. [כגון שידע שיש איסור שבת, אבל סבור שמותר לחללה לצורך מסוים, ובאמת הדבר אסור].

[ג]. [בשגגת מעשה, כלומר] כשידע את כל הדין, אבל **סבור שאינו עובר** עליו. [כגון שיודע הלכות שבת על בורין, וחללה על ידי שטעה, כי סבור שיום ראשון].

וכשיש לו ספק אם חטא באחד מן האופנים הללו או לא, מביא אשם תלוי.

ב. דין ציבור וכהן משיח.

אין חיוב חטאת, אלא כשחטאו על ידי שטעו בדין, ועשו מעשה על פיהם. [כשהציבור עשה מעשה על פי הוראת בית דין, הם מביאים פר, והוא נשרף. וכשהכהן המשיח עשה מעשה על פי הוראתו, הוא מביא פר ונשרף, וכשהנשיא חטא מביא זכר, ונאכל. וכל זה ברוב הדברים, אבל אם חטאו בעבודה זרה, יחיד ומשיח מביאים

משום שאף מחמת יראה אסור לעבוד לעבודה זרה.

ולדעת רבא – מרדכי לא השתחוה להמן, כי היו צלמים תלויים על לבו, ואותם לא צווה המלך לעבוד, ואם כן לא היתה זו עבודה זרה מיראה. **א"נ משום קידוש ה' מסר נפשו,** אף שהיה מותר לו להשתחוות להמן שהיו עובדים אותו מיראה. [וכל זה כפי הפירוש השני המובא לעיל בדברי רבא, **אולם לפי הפירוש הראשון,** מרדכי לא השתחוה להמן, **כי לכתחילה אף מיראה אין לעבוד עבודה זרה אלא למסור הנפש שלא לעבודה ולהיהג.**]

לבו לשמים

המשתחוה לעבודה זרה, וסבור שבת כנסת הוא, מאחר שלבו לשמים, אין כאן השתחוואה לעבודה זרה.

ואפילו יודע שזה הבית עבודה זרה הוא, והוא משתחוה בתוכו לשמים, אין כאן עונש, שהרי אף המשתחוה לבית כנסת, לא לבית הוא משתחוה, אלא למי ששכן שמו עליה.

משתחוה לאנדרטא

אנדרטא הוא צלם שהיו עושים בדמות המלך, והרואה אותו, משתחוה לכבוד המלך. ופעמים שעובדים אותו.

ומי שראה אנדרטא נעבדת, ולא ידע שהיא נעבדת, **והשתחוה לה, אין בכך כלום.** אולם אם כן קבלה עליו באלוהות, חייב מיתה.

שעירה וציבור מביאים פר ושעיר].

- מתוך דברי רבא מבואר, שאינם חייבים חטאת, אלא כשחטאו באופן השני המבואר לעיל, כלומר שידעו את עיקר הדין, וטעו בהלכה מסוימת שבו, וזה בלבד נקרא העלם דבר, אבל חטאו בשאר האופנים הנ"ל, אינם מביאים חטאת.

לדעת חכמים – כן הדין גם כשחטאו בעבודה זרה.

ולדעת רבי – כשחטאו בעבודה זרה הם מביאים קרבן חטאת, אף באופן הראשון, כשחטאו משום שלא ידעו כלל שיש בה איסור. ומעיקר הדין היו מביאים חטאת גם כשחטאו באופן השלישי, כששגגו במעשה בלבד, אלא שלמעשה [לדעת רבא] לא יתכן בעבודה זרה שגגה בלא טעות בדין.

- **ויתכן שלדעת אביי, בשאר דברים [חוץ מחטא עבודה זרה], גם כשחטאו על ידי האופן הראשון המבואר לעיל, כלומר שטעו בכך שלא ידעו כלל מהדין, הם מביאים חטאת¹.** ואם כן בשאר דברים, [חוץ מחטא עבודה זרה], הם מביאים חטאת בשני אופנים שמחמתם חטאו, [א] שלא ידעו כלל מהדין. (ב) שטעו בפרט מהדין].

לדעת חכמים – כן הדין גם כשחטאו בעבודה זרה.

ולדעת רבי – כשחטאו בעבודה זרה הם מביאים קרבן חטאת, אף כשחטאו באופן השלישי, כששגגו במעשה בלבד, והדבר יתכן [לדעת אביי], כשטעו והורו שמותר לעבוד עבודה זרה מאהבה ויראה, ובאמת הדבר אסור, ועניין זה נחשב כשגגת מעשה ולא כהעלם דבר, כי יודעים הם את איסור עבודה זרה בכל עבודות שלה, ולא נעלם מהם פרט שהוא מגוף האיסור, ורק כשנעלם מהם פרט בעיקר עבודת כוכבים, כגון שסבורים באחת מעבודותיה שהיא מותרת, הדבר נחשב כהעלם דבר.

ולדברי הכל, כשיש להם ספק אם חטאו באחד מהאופנים שחייבים בהם חטאת, אינם מביאים אשם תלו.

דף סב

חילוק מלאכות בשבת

אף על פי שלא נאמר בתורה איסור לא תעשה לכל אחת ממלאכות שבת בפני עצמה, אלא איסור כללי, "לא תעשה כל מלאכה", מכל מקום, העושה כמה מלאכות שבת בשוגג בבת אחת, חייב חטאת על כל מלאכה ומלאכה. ונחלקו

חכמים מניין הדבר הזה למד:

לדעת רבי נתן – הבערה לחלק יצאה,

הוספות

¹ צ"ע במסכת הוריות שמבואר בכמה מקומות שאינם חייבים אלא על ביטול מקצת וקיום מקצת.

"אחת", (ב) על "מאחת", (ג) על "הנה", (ד) על "מהנה". ומתוך שנשמכו זה לזה, יש ללמוד שיש לחייב חטאת גם על האופנים הבאים, (ה) על "אחת שהיא הנה", [כלומר חייב "אחת מהנה", חטאת אחת על הרבה דברים¹], (ו) על "הנה שהיא אחת", [כלומר חייב "הנה מאחת", חטאות הרבה על דבר אחד²].
וכך יש לדרוש:

(א) "אחת" – שאם עשה עבירה שלימה, כגון נתכון לכתוב בשבת "נחור", וכתב כולו, הרי זה חייב חטאת.

(ב) "מאחת" – שאם עשה מקצת עבירה, כגון נתכון לכתוב בשבת "נחור", וכתב "נח" מ"נחור", גם זה חייב חטאת, אף שלא כתב כל מה שנתכון, כי "נח" שם שלם הוא. [אבל אם נתכון לכתוב "נפתלי", וכתב "נפ" פטור].

(ג) "הנה" – שאם עשה דברים שבהם נאמר האיסור, כגון שעשה בשבת אבות מלאכות שבת, חייב חטאת

(ד) "מהנה" – שאם עשה דברים הדומים להם, כגון שעשה בשבת תולדות של אבות מלאכות, גם הוא חייב חטאת.

(ה) "אחת שהיא הנה" – פעמים חייב על מצווה אחת חטאות הרבה, כגון עושה מלאכות הרבה בשבת אחת, כשיודע שהיום שבת, אבל אינו יודע

כלומר נאמר בתורה, "לא תבערו אש, בכל משבתיתכם ביום השבת", ללמוד, שיש באיסור הבערה לאו בפני עצמו, לחייב על מלאכה זו חטאת בפני עצמה, שאם הבעיר אש, ועשה עוד מלאכה אחרת בבת אחת, לא יביא חטאת אחת על שתייהן, אלא יביא על ההבערה חטאת בפני עצמה. וכלל בידנו, שכל דבר שהיה בכלל, ויצא מן הכלל, לא על עצמו בלבד יצא ללמוד, אלא על כל הכלל, ואם כן, כשיצאה הבערה מכלל מלאכות שבת ללמוד שחייבים עליה חטאת בפני עצמה, על הכלל כולו יצאה ללמוד, שכל אחת ממלאכות שבת, חייבים עליה חטאת בפני עצמה, ומכאן, שהעושה שלושים ותשע מלאכות בבת אחת, יביא שלושים ותשע חטאות.

ולדעת רבי יוסי – דין זה, שהעושה כמה מלאכות בשבת, חייב חטאות כמניין המלאכות שעשה, למד מהכתוב בפרשת חטאת, "דבר אל בני ישראל לאמר נפש כי תקטא בשגגה מכל מקוה ה' אֶשֶׁר לא תעֲשֶׂינָהּ וְעִשָּׂה מֵאֶחָת מֵהֵנָּה", שהיה אפשר לכתוב, "ועשה אחת מהנה", [בלא מ"ם של "מאחת"], או "ועשה מהנה", [בלא כל המילה "מאחת"], או "ועשה אחת", [בלא כל המילה "מהנה"], ודיו, ומתוך שכתבה תורה, וְעִשָּׂה מֵאֶחָת מֵהֵנָּה, ודאי נכתב כן, לדרוש את כל האפשרויות הללו, כלומר שיש לחייב חטאת, (א) על

הוספות

¹ אולי צ"ל על מצווה אחת חטאות הרבה.

² אולי צ"ל על מצוות הרבה חטאת אחת.

בכלל שאר עבודות שאסרה תורה לעשות לעבודה זרה, כדי ללמד שיש באיסור השתחוואה לאו בפני עצמו, **לחייב** עליו **חטאת בפני עצמו**, שאם השתחוה לעבודה זרה בשוגג, ועשה עוד עבודה אחרת בשוגג בהעלם אחד, לא יביא חטאת אחת על שתייהן, אלא יביא על ההשתחוואה חטאת בפני עצמה.

וכלל בידנו, שכל דבר שהיה בכלל, ויצא מן הכלל, לא על עצמו בלבד יצא ללמד, אלא **על כל הכלל**.

ואם כן, כשיצאה השתחוואה מכלל עבודות ללמד שחייבים עליה חטאת בפני עצמה, על הכלל כולו יצאה ללמד, שכל **אחת מהעבודות**, חייבים עליה חטאת בפני עצמה, **ומכאן, שהזבח, ומקטיר, ומנסך, ומשתחויה, בהעלם אחד, חייב ארבע חטאות**.

- ולדעתם, אין תנא שחולק על כך, כי אפילו רבי יוסי שאומר שהבערה לא יצאה לחלק [חטאת לכל מלאכה], מודה שהשתחוואה יצא לחלק [חטאת לכל עבודה], משום שאף רבי יוסי לא היה אומר שהבערה יצאה ללאו [בלבד ולא לחלק], אלא משום שלמד חילוק חטאות שבת מכתוב אחר, אבל לענין עבודה זרה, שאין ללמוד בה חילוק חטאות מכתוב אחר, ודאי הוא שהשתחוואה יצא לחלק [חטאת לכל עבודה ועבודה].

- ואולם לדברי רב שמואל בר אבא, לא דחה רבי יוחנן את דברי רבי זכאי המבוארים להלן.

שהמלאכות אסורות, הרי זה חייב חטאת על כל מלאכה ומלאכה, **כי יש כאן הרבה שגגות**, שגגה אחת לכל מלאכה.

(ו) "הנה שהיא אחת" – פעמים חייב על מצוות הרבה חטאת אחת, כגון עושה מלאכות הרבה בשבת אחת, כשיודע שהמלאכות אסורות בשבת, אבל אינו יודע שהיום שבת, הרי זה חייב חטאת אחת על כל המלאכות, **כי יש כאן שגגה אחת לכולן**.

[ואם לא ידע שהיום שבת, ולא שהמלאכות אסורות, ספק לרבא, האם חייב חטאת אחת או כמה חטאות, ופשט רב נחמן, שחייב חטאת אחת, כי עיקר המצווה היא שבת, ואם כן היא עיקר השגגה].

- אבל הבערה, לדעת רבי יוסי, לא לחלק יצאה, אלא ללאו יצאה, כלומר לא נכתבה ללמד שחייבים עליה חטאת בפני עצמה, אלא ללמד שאין בה אלא איסור לאו בלבד, ואינה כשאר מלאכות שבת שיש בהם כרת ומיתת בית דין.

חילוק מלאכות בעבודה זרה

דעת רבי יוחנן [בדף ס"ב ע"א] ואביי [בדף ס"ג].

השתחוואה לעבודה זרה לחלק יצא, כלומר הטעם שכתבה תורה איסור השתחוואה לעבודה זרה בפני עצמו, "לא תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם", אף על פי שהשתחוואה

דעת הברייתא ששנה רבי זכאי, [כן מבואר בתוס'].

- ולפירוש רבינו תם: דעת רבי אמי, שהשתחוואה לעבודה זרה, לא יצאה לחלק חטאות לכל עבודה בפני עצמה, כי הכתוב אומר בפירוש "וְלֹא תַעֲבֹדֶם", ללמד שכל העבודות כולן אינן אלא לאו אחד, ואם כן על כרחך לא יצאה השתחוואה לחלק [חטאות לכל עבודה בפני עצמה], אבל יצאה לחלק חטאת לעצמה, כלומר ללמד שהמשתחוואה לעבודה זרה בשוגג, ועשה עוד עבודה אחרת בבת אחת, לא יביא חטאת אחת על שתיהן, אלא יביא על ההשתחוואה חטאת בפני עצמה.

ואם כן, הזובח, ומקטיר, ומנסך, בהעלם אחד, אינו חייב אלא חטאת אחת.

ואם יחד עם עבודות אלו גם השתחוואה, חייב חטאת נוספת, על ההשתחוואה, סך הכל שתי חטאות.

ומכל מקום, לדברי הכל אי אפשר ללמוד חילוק עבודות בעבודה זרה מהכתוב "וְעִשָּׂה מֵאֲחַת מֵהֵנָּה", כי הכתוב הזה מדבר בכל שאר חטאות, הבאות להדיוט מכבשה או שעירה, ולכהן משיח משעיר זכר, ולציבור מפר.

ואינו מדבר בחטאת עבודה זרה, הכתובה בפרשה אחרת, שבאה שעירה בלבד לכל היחידים.

עשה שני חטאים בהעלם אחד

אם עשה את אותו החטא עצמו שתי פעמים, [כגון קצר בשבת שתי פעמים, או אכל שתי פעמים חלב] בהעלם אחד,

דעת הברייתא ששנה רבי זכאי.

השתחוואה לעבודה זרה, לא יצאה לחלק חטאות לכל עבודה בפני עצמה, כי הכתוב אומר בפירוש "וְלֹא תַעֲבֹדֶם", ללמד שכל העבודות כולן אינן אלא לאו אחד, ואם כן על כרחך לא יצאה השתחוואה לחלק [חטאות לכל עבודה בפני עצמה], אלא יצאה ללאו, כלומר ללמד שהמשתחוואה לעבודה זרה בשוגג, אינו בכלל שאר עבודות שחייב עליהן חטאת, אלא יש בה לאו בלבד בלא כרת, ולכן אין חייב עליה חטאת בשוגג, [אבל במזיד נהרג כי יש בה חיוב מיתה במזיד].

ואם כן, הזובח, ומקטיר, ומנסך, ומשתחוואה, בהעלם אחד, אינו חייב אלא חטאת אחת, [וחיוב זה הוא מחמת שלושת העבודות זביחה הקטרה וניסוך, אבל על ההשתחוואה פטור מחטאת].

- רבי אבא אמר שדין זה הוא כדעת רבי יוסי האומר שגם לעניין מלאכות שבת הבערה ללאו יצאה אבל לא כדעת רבי נתן האומר שהבערה לחלק יצאה.

- אולם יתכן שלמסקנת הסוגיה דין זה אמור לדברי הכל כי הכתוב "וְלֹא תַעֲבֹדֶם", מלמד שהשתחוואה ללאו יצאה.

דעת רבי אמי [בדף ס"ג, ויתכן שלדברי רב שמואל בר יהודה בדף ס"ב כן דעת רבי יוחנן].

- לפירוש רש"י: דעת רבי אמי כדעת

ובמלאכות שבת, אפילו אם נהנה ממה שעשה, אם לא התכוון לכך, פטור מחטאת, כי לא אסרה תורה בשבת אלא מלאכת מחשבת, כלומר מלאכה שהתכוונו לעשותה. שיטת תוס'

הכתוב "אֲשֶׁר חָטָא בָּהּ", מלמד שאין אדם חייב חטאת על חטאו, עד שיתכוון לעשות פעולה של חטא, כגון שיתכוון לקצור בשבת, וקצר כפי מה שהתכוון, או שיתכוון לאכול חלב, ואכלו.

אבל עשה מה שהתכוון לעשות, בלא להתכוון לפעולת חטא, אינו חייב חטאת, כגון [לדעת רבא] רצה לחתוך דבר שלפניו, והיה סבור שהוא תלוש, וכשחתכו נמצא שהיה מחובר, ואם כן קצר בשבת, או [לדעת אבין], רצה להגביה דבר שלפניו, והיה סבור שהוא תלוש, וכשהגביה נמצא שהוא מחובר, ואם כן קצר בשבת, מאחר שלא התכוון לפעולת החטא במעשהו, פטור מחטאת.

- ובוזה נאמר החילוק בין דבר שיש בו הנאה, לדבר שאין בו הנאה.

וכשהתכוון לחתוך מחובר אחד, וחתך מחובר אחר, הרי זה מתכוון לפעולת חטא, ועושה פעולת חטא, אלא שלא עשה מה שחשב.

- ובוזה נאמר חילוק בין שבת לשאר מצוות, שבשבת פטור מחטאת, כי לא אסרה תורה אלא מלאכת מחשבת, ובשאר מצוות חייב חטאת.

דף סג

המקבל עליו עבודה זרה לאלוה בדיבור
[בלא לעובדה]

האומר לעבודה זרה בפניו, 'אלי אתה',

כלומר שלא נודע לו בינתיים שחטא, אינו חייב אלא חטאת אחת.

אם עשה שני חטאים שונים בהעלם אחד, [כגון קצר וטחן בשבת, או אכל חלב ודם], רוב המצוות, לדברי הכל, חייב חטאת בפני עצמה על כל אחד מהחטאים. אולם בעבודה זרה [כגון זבח לה והקטיר בהעלם אחד], נחלקו חכמים אם חייב חטאת על כל חטא בפני עצמו, או חטאת אחת על כולם, כפי שנתבאר לעיל. [ויש עוד דברים, שמטעם האמור בהם, כשעשה שני חטאים, אינו חייב אלא חטאת אחת, כגון שחט וזרק בחוץ (בפרק דיני ממונות) או נרבע לזכור ולבהמה (דף נ"ד)].

חטא בשוגג בלא להתכוון למעשה שעשה

שיטת רש"י

בעניין חיוב חטאת נאמר, "אֲשֶׁר חָטָא בָּהּ", ללמד שאין אדם חייב חטאת על חטאו, עד שיתכוון לעשות את המעשה שעשה.

אבל אם התכוון לעשות דבר אחר, פטור מחטאת, כגון אם נתכוון להגביה בשבת דבר תלוש, [שאינו בזה איסור], וחתך דבר מחובר, [ונמצא קוצר בשבת], אינו חייב חטאת, כי לא נתכוון למעשה שעשה.

ומכל מקום, כל זה בדבר שאין בו הנאת הגוף, אבל דבר שיש בו הנאה לגוף, כאכילת חלב או ביאת עריות, [כגון שהיה חלב מותך לפניו, וסבור שהוא רוק, ובלעו, שלא התכוון לאכילה], מכיון שנהנה ממה שעשה, חייב חטאת על כך, כמי שנתכוון לעשות זאת.

או שמקבלו לאלוה שלא בפניו: שם שמים ודבר אחר, נעקר מן העולם, שנאמר, "בַּלְתִּי לֵה' לְבַדּוּ".

וכתבו התוס', שלא נחלקו החכמים הללו, אלא בשיתוף לעניין האלוקות, אבל בשיתוף בדבר אחר אין איסור, כמו שאמרו הלוחמים שעם גדעון במלחמת מדין, "חָרַב לֵה' וּלְגִדְעוֹן", שלשניהם המלחמה. וכמו שאמרו ישראל כשחטאו בלשון הרע על המן, "חָטְאֵנוּ כִּי דִבַּרְנוּ בְּה' וְנָבֵד", שעל שניהם דברו לשון הרע.

עוד כתבו התוס' (בע"ב), שכל זה בישראל, אבל בני נח ודאי לא הוזהרו על השיתוף, אף לעניין האלוקות¹.

וַיֹּאמְרוּ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֶעֱלוּ מֵאֲרֶץ מִצְרַיִם

לדעת אחרים, אמרו זאת בלשון רבים, כי לא כפרו בקדוש ברוך הוא לגמרי, אלא שתפו עמו את העגל, [ואם היו כופרים בו לגמרי היו מתחייבים כליה].

לדעת רבי שמעון בר יוחאי: אמרו זאת בלשון רבים, כי קבלו עליהם אלוהות הרבה יחד עם העגל, וכולם היו אלוהות של עבודה זרה.

דִּין מַכְבֵּד עֲבוּדָה זָרָה

המכבד עבודה זרה בדברים שאין עובדים אותה, [ואינם השתחוואה], כגון המגפף, והמנשק, והמכבד, והמרבץ,

במזיד - חייב מיתה. שנאמר, "סָרוּ מִיַּד מִן הַדָּרָד אֲשֶׁר צִוִּיתִם עִשׂוּ לָהֶם עֵגֶל מִסֵּכָה וַיִּשְׁתַּחֲווּ לוֹ וַיִּזְבְּחוּ לוֹ וַיֹּאמְרוּ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֶעֱלוּ מֵאֲרֶץ מִצְרַיִם" להקיש אמירת, "אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל" לשחיטה והשתחוואה, וללמד, שחייבים מיתה על האמירה, כשם שחייבים מיתה על הזביחה וההשתחוואה.

בשווג - לדברי ריש לקיש, אמירה אינה כמעשה, ולכן, לדעת האומרים שאין חטאת אלא על מעשה עבירה, [שנאמר בחטאת, "וְעִשָּׂה אַחַת מִכָּל מִצְוֹת ה' אֲקִיּוּ אֲשֶׁר לֹא תַעֲשֶׂינָה", אי"נ "לַעֲשֶׂה בְּשִׁנְיָה"], האומר לעבודה זרה "אלי אתה", פטור מקרבן, ולדעת רבי עקיבא, האומר, שיש חטאת גם על עבירה שאינה במעשה, האומר לעבודה זרה "אלי אתה", חייב קרבן חטאת. ולדברי רבי יוחנן, אמירה הרי היא כמעשה, ולכן הכל מודים, שהאומר לעבודה זרה "אלי אתה", חייב קרבן חטאת כעובד עבודה זרה.

משתף שם שמים ודבר אחר

לדעת אחרים, המקבל עליו לאלוה עבודה זרה, בלא לכפור בקדוש ברוך הוא לגמרי, אלא אומר שניהם שותפים באלוהות, אינו חייב מיתה.

ולדעת רבי שמעון בן יוחאי, כל המשתף

¹ יש אחרונים המבארים שלא הוזהרו להישבע בשיתוף אבל על עבודה זרה בשיתוף הוזהרו. הוספות

והמרחץ, והסד, והמלביש, והמנעיל, אינו חייב מיתה, אבל עובר בלא תעשה. שמי שנהרג בבית דין, אין מאכילים את קרוביו, [הראויים להתאבל עליו], סעודת הבראה [ברחבה. והטעם שלא נוהגים בהרוגי בית דין כבוד זה, כדי שתהא להם כפרה].

- ורבי עקיבא אומר, שהכתוב הזה מלמד, שבית דין שדנו אדם למיתה, אסורים לטעום כלום כל אותו היום.

- ורבי יוחנן אומר, שהכתוב הזה בא להזהיר בן סורר ומורה, שלא יאכל אכילה שתביא אותו לידי מיתה, [כדין בן סורר ומורה, שאינו נהרג עד שיאכל בשר וישתה יין, כפי שיתבאר בעזה"י בפרק בן סורר ומורה].

ואמר רבי אבין בר חייא או רבי אבין בר כהנא: העובר על אחד מכל האיסורים הנ"ל אינו לוקה, משום שכל הדברים הללו למדים מכתוב אחד, ומאחר שהלאו הזה כולל כמה איסורים, אין לוקים עליו, משום שאין לוקים על לאו שבכללות.

הנודר או נשבע בשם עבודה זרה, עובר באיסור לא תעשה, שנאמר 'וְיָשֶׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים לֹא תִזְכְּרוּ לֹא תִשְׁמַע עַל פִּידְךָ', [בעזה"י יתבאר בהמשך מהיכן בפסוק האיסור הזה נלמד].

לדעת רבי יעקב – כל לאו שאין בו מעשה אין לוקים עליו, ולכן העובר על הלאו הנ"ל, מאחר שאין כאן אלא אמירה אינו לוקה.

- ובגמרא פירש רש"י, שהעושה כן עובר בלא תעשה, 'וְאֵל תִּלְכוּ אֲחֵרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים לְעִבְדָם', [כתוב זה אינו בתורה אלא בירמיה].

- או שהוא עובר בלא תעשה, "אֵל תִּפְנוּ אֶל הָאֱלִילִים".

לדברי רב דימי אמר רבי אלעזר – העושה אחד מהדברים הנ"ל, לוקה על שעבר על הלא תעשה הנ"ל. [ודברי נדחו].

[ונתקבלו] דברי רבין אמר רבי אלעזר – העושה אחד מהדברים הנ"ל, [או כולם], אינו לוקה על שעבר על הלא תעשה הנ"ל, כי אין לוקים על לאו שכולל כמה דברים [=לאו שבכללות].

"לא תאכלו על הדם"

- יש אומרים שהכתוב הזה מלמד, שאסור לאכול בשר מבהמה שנשחטה, קודם שתצא נפשה.

- ויש אומרים שהכתוב הזה מלמד, שאסור לאכול מבשר הקרבנות, קודם שנזרק הדם למזבח.

- ורבי דוסא אומר, שהכתוב הזה מלמד,

שלא להזכיר שם עבודה זרה בנדר ושבועה. אולם מגרסת הגמרא ופירוש התוס' מבואר, שעניין זה של הזכרת עבודה זרה בנדר ושבועה, נלמד מהמשך הכתוב.

לא יִשְׁמַע עַל פִּיךָ – הכתוב הזה בא ללמד, שאף לאחרים [גוים] **לא יגרום שידרו וישבעו בשם עבודה זרה**, ולפירוש הראשון של התוס', מהכתוב הזה למדים גם שהאדם עצמו לא יזכיר שם עבודה זרה בנדר ושבועה שנודר ונשבע. {ולא די בתחילת הכתוב לדעת איסור זה, כי אם היה כתוב רק את תחילת הכתוב, היינו סבורים שרק בנדר ושבועה אסור להזכיר שם עבודה זרה, אבל בלא נדר ושבועה מותר, ולכן נאמרו שני כתובים, אחד לאסור בנדר ושבועה, ואחד לאסור אף בלא נדר ושבועה. א"י מתחילת הכתוב ניתן ללמוד שאסור להזכיר שם עבודה זרה אף בנדר ושבועה, כמו שאסור להזכירו בלא נדר ושבועה, והכתוב השני בא ללמד, שאף עבודה זרה שמוותר להזכיר שמה, כי כתובה בתורה, אסור לידור ולהישבע בשמה}. **ולפירוש האחרון של התוס', כל דיני הזכרת שם עבודה זרה, בין בנדר ושבועה, בין שלא בנדר ושבועה, בין על ידי עצמו, בין על ידי אחרים, נלמדים מהכתוב הראשון, ומהכתוב השני אין ללמוד אלא דבר אחר, הכתוב להלן}. דבר אחר כתוב זה בא ללמד, שאסור לאדם להדיח את חבירו לעבוד עבודה זרה.**

הזכרת עבודה זרה הכתובה בתורה

אמר רבי יוחנן, מותר להזכיר שם עבודה זרה הכתובה בתורה. ולכן הזכיר עולא את העיר "קלנבו", הנקראת על שם עבודה זרה, המוזכרת בכתוב, "כָּרַע בַּל

ולדעת רבי יהודה – העובר על לאו שאין בו מעשה לוקה עליו, ולכן גם העובר על הלאו הנ"ל לוקה.

ולדברי הכל, אין זה לאו שבכללות, שאין הכתוב אוסר שני דברים, [נדר ושבועה], אלא דבר אחד, שהוא הזכרת שם העבודה זרה [בכל דבר, אפילו בנדר ושבועה].

המותיר מבשר הפסח עד הבקר שלמחרת, עובר בלא תעשה, שנאמר "וְלֹא תִזְכְּרוּ מִמֶּנּוּ עַד בֶּקָר", **ומכל מקום העובר על הלאו הזה אינו לוקה.**

לדעת רבי יהודה – הטעם שאין לוקים על הלאו הזה, **כי הוא ניתק לעשה**, כלומר מאחר שכתוב אחריו, "וְהִנְתָּר מִמֶּנּוּ עַד בֶּקָר בָּאֵשׁ תִּשְׂרְפוּ", למדנו שזו היא תקנת הלאו, שאם עבר עליו, ישרוף את הבשר, ויפטר.

ולדעת רבי יעקב – הטעם שאין לוקים על הלאו הזה, **כי הוא לאו שאין בו מעשה**, שעל ידי שאינו עושה כלום, הבשר נותר לבוקר.

"וְשֵׁם אֱלֹהִים אַחֲרַיִם לֹא

תִּזְכְּרוּ לֹא יִשְׁמַע עַל פִּיךָ"

וְשֵׁם אֱלֹהִים אַחֲרַיִם לֹא תִזְכְּרוּ – הכתוב הזה בא ללמד שלא יוציא אדם בפיו שם של עבודת כוכבים, ולכן לא יאמר אדם לחבירו, 'המתן לי בצד עבודת כוכבים פלונית', אלא יציין את המקום של ההמתנה באופן אחר. [מתוך פירוש רש"י משמע, שבכלל האיסור הזה, גם

קָרַס נְבוּ".

[כלומר משום דבר אסור להתלוצץ ולגנות, חוץ מעבודה זרה, שמותר להתלוצץ עליה ולגנותה].

שכן נאמר, "כָּרַע בֵּל [על ברכיו] קָרַס [=נתרו רעי של] נְבוּ ... קָרַסוּ כָּרְעוּ יַחְדָּו לֹא יִכְלוּ מִלֵּט מִשָּׂא [=לא יוכלו לסבול משא הרעי שבנקביהם]".

וכן נאמר, "דְּבָרוּ דְבָרִים ... לְעִגְלוֹת בֵּית אֶזְנֵן [=על עגלי הזהב שבבית אל], וְגִירוּ שְׁכָן שְׁמֵרוֹן [=ידאגו שוכני שומרון], כִּי אֲבֵל עָלְיוּ עֲמוֹ [=כשייטול סנחריב את העגלים שלהם], וְכִמְרִיו [=שהיו נושאים את העגלים] עָלְיוּ וְגִילוּ עַל כְּבוֹדוֹ כִּי גָלָה מִמֶּנּוּ [=ישמחו כשירידו מהם את כובד משא העגלים הגולים]", אל תקרי כבודו, אלא כבידו, כלומר עגבותיו ורעי שבהן.

ואף על פי שפסלים הם, ולא בעלי חיים, מדבר בהם הכתוב כן בלשון גנאי.

-

נאמר בהושע, "וַיַּעַתָּה יוֹסֵפוֹ לַחֲטָא וַיַּעֲשֵׂה לָהֶם מִסְכָּה מִכֶּסֶפֶס כְּתִבּוֹנִים עֲצָבִים מַעֲשֵׂה תַרְשִׁים כִּלְה לָהֶם הֵם אִמְרִים זִבְחֵי אֲדָם עֲגָלִים יִשְׁקֹון"

"כְּתִבּוֹנִים עֲצָבִים" – אמר רבי יצחק, מלמד, שכל אחד ואחד עשה דמות יראתו, ומניחה בכיסו, בשעה שזוכרה, מוציאה מתוך חיקו, ומחבקה ומנשקה.

"זִבְחֵי אֲדָם עֲגָלִים יִשְׁקֹון" – אמר רבי יצחק דבי רבי אמי, מלמד, שהיו משרתי עבודת כוכבים [שהיתה עגלים בעלי חיים], נותנים עיניהם בבעלי ממון,

ולכן הזכירו במשנה את "גדיון", שהיא עבודה זרה, המוזכרת בכתוב, "הַעֲרָכִים לְגַד שְׁלָחָן"

שׁוֹתְפוֹת עִם גּוֹי

אמר אבוח דשמואל, אסור לאדם שיעשה שותפות עם העובד כוכבים, שמא יתחייב לו הגוי שבועה, ונשבע בעבודת כוכבים שלו, והתורה אמרה, "לֹא יִשְׁמַע עַל פִּידָּי".

לפירוש רבינו שמואל – מהטעם הזה, מי שהגוי חייב לו ממון, ולא יוכל להוציאו אלא על ידי שישביעו, לא ישביע אותו, שמא ישבע בעבודה זרה שלו.

ולפירוש רבינו תם – דווקא שותפות לא יעשה עמו מהטעם הזה, אבל כשהגוי כבר חייב לו ממון, מותר לקבל ממנו שבועה, ולא יפסיד את הממון. ובזמן הזה שנשבעים בקדושים שלהם, ואינם מזכירים שם עבודה זרה, ודאי אין לחוש. ואף שמוזכרים עמהם שם שמים, וכוונתם לישו, מכל מקום אין זה שם עבודה זרה, וגם דעתם לעושה שמים וארץ, אלא שמשתפים שם שמים ודבר אחר, ואין איסור לגרום לגוים לשתף שם שמים ודבר אחר, ומשום לפני עור גם אין כאן, כי הם עצמם גם כן אינם מוזהרים לשתף שם שמים ודבר אחר.

ליצנות מעבודה זרה

אמר רב נחמן, כל ליצנותא אסירא, חוץ מליצנותא דעבודת כוכבים דשריא,

ואף חזקיה מלך יהודה, ביקש אחז אביו לשורפו באש כמו הספרים, [שנאמר באחו, "וְגַם אֶת בְּנוֹ הַקֶּבֶר בָּאֵשׁ", ולא מצינו שהיה לו בן חוץ מחזקיה], אלא שניצול, על ידי שסכה אותו אמו בדם סלמנדרא [=חיה קטנה שיוצאה מתנור שהאש בוערת בו שבע שנים, והסך מדמה אין האור שולט בו].

כל צאן קרוי ברחא. ועז קרוי [ברחא] קרחא, על שם שאין לו צמר כל כך.

אמר רב יהודה אמר רב, יודעים היו ישראל בעבודת כוכבים שאין בה ממש, ולא התחילו לעבוד עבודת כוכבים, אלא להתיר להם עריות בפרהסייה, [שהיה יצרם תוקפם על עריות, ואמרו, נפרוק כל עול תורה מעלינו, ואל יוכיחונו על העריות, אבל על עבודה זרה לא תקפם יצרם].

אולם אחר שנדבקו בעבודה זרה ונתקשרו בה, גברה חיבתם אליה מאוד, והיה היצר הרע של עבודה זרה חזק ביותר, כפי שיתבאר להלן.

אחר שנדבקו ישראל בעבודה זרה, היו להם געגועים אליה, כאדם שיש לו געגועים אל בנו, שנאמר "כְּזֶכֶר בְּנֵיהֶם מְזַבְּחֹתָם", כלומר כזכירת בניהם, כך זכירת מזבחותיהם.

אליהו הצדיק היה מחזר על נפוחי רעב שבירושלים. פעם אחת מצא תינוק,

ומרעיבים את העגלים, ועושים דמות של בעלי הממון, ומעמידים אותה בצד אבוסי העגלים, כדי שיכירו את בעלי הממון, ואחר כך מוציאים את העגלים לחוץ, כיון שראו את בעלי הממון מכירים אותם, ורצים אחריהם, וממשמים בהם, ובאים משרתי העבודה זרה, ואומרים להם, עבודת כוכבים חפץ בך, בא וזבח עצמך לו, והם נוטלים את ממונו. ורבא אמר, מלמד, שכל הזובח את בנו לעבודת כוכבים, אומרים לו, מאחר שדורון גדול הקרבת לו לאכילה, בא עתה ונשק לו.

כשהביא סנחריב גויים לשומרון, תחת ישראל שגלו משם, היו עובדים כל גוי לאלוהיו, וכך נאמר:

"וְאֲנֹשִׁי בָבֶל עָשׂוּ אֶת סִפּוֹת בְּנוֹת" – דמות תרנגולת.

"וְאֲנֹשִׁי כּוֹת עָשׂוּ אֶת נֶרְגָל" – דמות תרנגול.

"וְאֲנֹשִׁי חֲמַת עָשׂוּ אֶת אֲשִׁימָא – דמות עז.

"וְהָעוֹיִם עָשׂוּ נִבְחֹז וְאֶת תְּרַתְק" – דמות כלב [=נבחז היינו כלב נובח] ודמות חמור.

"וְהַסְפְּרוּיִם שְׂרָפִים אֶת בְּנֵיהֶם בָּאֵשׁ לְאֲדָרְמֶלֶךְ וְעַנְמֶלֶךְ אֱלֹהֵי סְפְרַיִם" – דמות פרד, ודמות סוס. [אדרמלך הוא פרד, המהדר ומכבד את אדונו, בכך שטוען את משאו. וענמלך הוא סוס, העונה ומסייע את אדונו בשעת הקרב].

איהו בעינן, ולא אגריה בעינן [=לא אותו ולא את שכר ההתגברות אנו רוצים].

יתבו תלתא יומא בתעניתא [=ישבו שלושה ימים בתענית], בעו רחמי [=בקשו רחמים, שימסר בידם יצר הרע של עבודת כוכבים].

נפל להו פיתקא מרקיעא דהוה כתיב בה אמת [=נפל להם פתק מהרקיע שהיה כתוב בו אמת, כלומר מסכים אני עימהם בתקנה זו לסלקו].

[אמר רבי חנינא: למדנו מכאן שחותמו של הקדוש ברוך הוא אמת].

נפק כגוריא דנורא מבית קדשי הקדשים [=יצא ארי קטן של אש מבית קדשי הקדשים], אמר להו נביא לישראל, היינו יצרא דעבודה זרה [=אמר להם הנביא זכריה בן עדו לישראל, זהו היצר של עבודה זרה].

בהדי דקתפסי ליה [=בתוך כך שתפסוהו], אישתמיט ביניתא מיניה [=נתלש ממנו שער], ואזל קליה בארבע מאה פרסי [=והלך קולו מחמת הצער הזה בארבע מאות פרסא], אמרו היכי ניעבד, דילמא משמיא מרחמי עליה [=מה נעשה, שמא מהשמים ירחמו עליו כשישמע צערו], אמר להו נביא, שדיוהו בדודא דאברא [=הטילוהו לסייר עופרת], וכסיוה באברא [=וכסוהו בעופרת], דשייף קליה [=ששוואב את הקול ומעכבו מלצאת], שנאמר "וַיֹּאמֶר זֶה הָיְתָה הַרְשָׁעָה וַיִּשְׁלַח אֹתָהּ אֶל תוֹךְ הָאֵיפָה וַיִּשְׁלַח אֶת אֶבֶן הָעוֹפֶרֶת אֶל פִּיהָ".

אמרי, הואיל ועת רצון הוא, ניבעי רחמי

שהיה נפוח ומוטל באשפה, אמר לו, 'מאיזה משפחה אתה', אמר לו, 'ממשפחה פלונית אני', אמר לו, 'כלום נשתייר מאותה משפחה', אמר לו, 'לאו חוץ ממני'.

אמר לו, 'אם אני מלמדך דבר שאתה חי בו, אתה למדי? אמר לו, 'הן'. אמר לו, 'אמור בכל יום שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד'. אמר לו, 'הס שלא להזכיר בשם ה', שלא לימדו אביו ואמו.

מיד הוציא יראתו מחיקו, ומחבקה ומנשקה עד שנבקעה כריסו, ונפלה יראתו לארץ, ונפל הוא עליה, לקיים מה שנאמר, "וַנְתִּיתִי אֶת פְּגִרְכֶם עַל פְּגִרִי גְלוּלֵיכֶם".

דף סד

נאמר על אנשי כנסת הגדולה, "וַיִּזְעַקוּ בְּקוֹל גְּדוֹל אֶל ה' אֱלֹהֵיהֶם":

וזה מה שאמרו, 'בייא בייא [=לשון גניחה וצעקה כמו אהה בלשון הקודש], היינו דאחרביה לביתא [=זה הוא שהחריב את הבית], וקליא להיכלא [=ושרף את ההיכל], וקטלינהו לצדיקי [=והרג את הצדיקים], ואגלינהו לישראל מארעייהו [=והגלה את ישראל מארצם], ועדיין הוא מרקד ביניהם, [הכוונה ליצר הרע של עבודה זרה שעדיין היו ישראל דבוקים בו], כלום יהבתי לן אלא לקבולי ביה אגרא [=וכי לא נתת לנו אותו אלא כדי שנתגבר עליו ונקבל בכך שכר], לא

¹ כן גרסת הגמרא ובעין זה יש בעמוס, "הס פי לא להזכיר בשם ה'".

שלא לשם עבודה זרה, פטור¹.

נצמדים ודבוקים

שני כתובים נאמרו על בני ישראל. (א) "הנצמדים לבעל פעור". (ב) "ואתם הדבוקים בה' אלקיכם".

לדברי רב יהודה אמר רב, לבעל פעור נצמדו ממש, כצמיד פתיל המוקף על פי כלי, שממרחים אותו בשעוה יפה. אבל אל המקום לא היו נצמדים כל כך, אלא דבוקים, כשתי תמרות המדובקות יחד, שאינן דבוקות כל כך ובנקל נפרדות.

ובמתניתא תנא, דבוק הוא חיבור עדיף על צמוד, לה' היו דבוקים ומחוברים ממש, מה שאין כן לבעל פעור, היו צמודים כצמיד שעל ידי אשה, שאינו מחובר בה, וזו לכאן ולכאן.

מרקוליס

עבודה זרה של מרקוליס היא שהיו מעמידים שתי אבנים זו בצד זו ואבן שלישית מלמעלה ועובדים אותה בזריקת אבנים עליהם.

והעושה כן אף על פי שמתכוון לבזותה בכך – חייב סקילה².

איצרא דעבירה [=אמרו, הועיל ושעת רצון היא, נבקש רחמים גם על יצר הרע של עריות], בעו רחמי, אימסר בידיהו [=בקשו רחמים, ונמסר בידם].

חבשוהו תלתא יומי [=אסרו אותו שלושה ימים, ומתוך כך פסק חימום הזכרים מלהוליד והנקבות מליד], איבעו ביעתא בת יומא לחולה ולא אשכחו [=נתבקשה ביצה טריה שנולדה בו ביום עבור חולה, ולא נמצאה, שאפילו אותן שהיו גמורות קודם לכן פסקו מלצאת].

אמרו, היכי נעביד, ניבעי פלגא, פלגא מרקיעא לא יחבי [=אמרו, מה נעשה, נבקש מחצה, כלומר שלא יהא שולט במקום עבירה, ולא יתבע עריות, מחצה אין נותנים מחשמים], כחלינהו לעיניה [=מלאו עיניו בכחול שלא יראה], אהני ביה דלא איגרי איניש בקרובתיה [=הועיל הדבר שלא יתגרה היצר בקרובות כאם ואחות, אבל מתגרה באשת איש ונידה].

פעור

עבודה זרה של פעור, היא להתריז רעי בפניו, בכוונה לבזותו. [ומנהגם היה לאכול תרדים (=סלק לבן) המשלשלים את המעים, ולשתות שכר חדש המשלשל את המעים, כדי שיתריזו כראוי, ואז מתריזים בפני הפעור].

והעושה כן לבזות את הפעור לשם עבודה זרה, חייב סקילה. אבל העושה כן לבזותו,

הוספות

¹ כן כתבו כאן התוס', ולדבריהם, העושה כן שלא לשם עבודה זרה, הרי הוא כעובד מאהבה ויראה לדעת רבא. ולכאורה אם כן, אין זה פטור אלא כפי הפירוש הראשון שכתבו בדף ס"א, שהעובד מאהבה ויראה שלא מסר נפשו, בדיעבד פטור. אבל לפי הפירוש השני, בדבר שהכל עובדים לשם עבודה זרה, אף בדיעבד אם לא מסר נפשו, עונשו מיתה, ואם כן, אין לפטור את העובד לפעור ממיתה, אף על פי שלא התכוון לעובדה, ורק כששגג, שהיה סבור שאין חייבים כשמתכוון לבזות, פטור ממיתה אבל יתחייב חטאת, ואם כן אין חילוק בין פוער בכוונה לעבד בבזיון, לבין פוער בכוונה לבזות בלבד ולא לעבד. ויל"ע בדבר.

² ומסתבר שדין זה שווה לדין פעור לעניין אם חייב אף כשלא מתכוון לשם עבודה זרה, ואם כן כל האמור שם אמור גם כאן.

- **לדעת אביי**, היו מעבירים על שורה של לבנים, שהיה אש משני צדדיה.

- **ולדעת רבא**, היו קופצים מעל גבי חפירה שהיה בה אש.

[אבל העבירו אותנו שלא באש, פטור, שנאמר (בכתוב האחרון), "לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש".]

וספק בגמרא אם המעביר את הישן או הסומא חייב, או שאין דרך העברה אלא במי שיכול להעביר את עצמו.

על העברה של מי חייבים:

א. המעביר בנו ובתו חייב – שכן מפורש, "לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש".

ב. המעביר בן [או בת] בנו ובן [או בת] בתו – שנאמר "פי מוצרעו נתן למלקד" לרבות את בני הבנים.

ג. העביר זרע פסול [כגון בן ממזר] חייב – שנאמר "בתתו מוצרעו למלקד" לרבות זרע פסול.

ד. אבל אם העביר את כל זרעו, פטור – שנאמר, "ומוצרעו", כלומר מקצת זרעו, ולא כולו. [וזה יתכן כשיש לו רק בן אחד, או שהעביר כל בניו יחד, אבל אם העביר את כל זרעו בזה אחר זה, משעה שהעביר את הראשון כבר נתחייב].

ה. העביר את אביו או אמו או אחיו או אחותו פטור – שאינו חייב אלא על יוצאי ירכו.

ו. העביר את עצמו – לדעת תנא קמא, פטור, כי הוא אינו בכלל יוצא ירכו.

ואף הנוטל אבן משם חייב, משום שבכך הוא מניח מקום לאחרים לזרוק אבנים.

וכתב רבינו תם, ששמה של עבודה זו הוא "קילוס", מלשון שבת, אלא שחכמים כינו את שמה לגנאי, וקראוה "קוליס", מלשון לעג וקלס. ו"מר" לשון חילוף הוא כלומר חילוף קילוס.

הנותן מזרעו למולך

נקדים, ששלושה כתובים נאמרו בעניין המולך, [הראשון והאחרון לעניין אזהרה, והאמצעי לעניין העונש], ואלו הם. [א] "ומוצרעו לא תתן להעביר למלקד". [ב] "איש איש ... אשר יתן מזרעו למלקד מות יומת עם הארץ וקגמהו באפו. ואני אתן את פני באיש ההוא והקרתיו אתו מקרב עמו פי מוצרעו נתן למלקד ... ואם העלם יעלימו עם הארץ את עיניהם מן האיש ההוא בתתו מוצרעו למלקד לבלתי המית אתו. ושמתי אני את פני באיש ההוא ובמשפחתו והקרתיו אתו ואת כל הגנים אחריו לזנות אחרי המלקד מקרב עמם". [ג] "לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש". ובהמשך יתבאר בעזה"י אלו דינים נלמדים מכל אחד מהכתובים.

עבודת המולך כך היא:

א. מוסר את בנו למשרתי המולך. [אבל העביר בעצמו למולך, פטור, שנאמר (בכתוב הראשון), "לא תתן", משמע לתת לאחרים].

ב. משרתי המולך מעבירים אותו למולך. [אבל לא העבירו אותו, פטור, שנאמר (בכתוב הראשון), "להעביר".]

ג. העברה זו אינה שריפה באש, [כעבודת הקספנים שהיו שורפים את בניהם באש], אלא העברה באש בלבד.

אלא מעביר לפני מולך קבוע].

שלוש כריתות בעבודה זרה

אמר רבי יוסי ברבי חנינא, למה נאמרו
שלוש כריתות בעבודה זרה?

(א) כרת לעובד עבודה זרה כדרכה בכל
דבר שהוא דרכה.

(ב) לעובד עבודה זרה בדברים שעובדים
במקדש או בהשתחוואה אפילו אין
דרכה בכך.

(ג) לדעת האומרים מולך אינו עבודה
זרה, כרת זה למעביר למולך. ולדעת
האומרים מולך עבודה זרה, [ואם כן
המעביר למולך בכלל כרת של עובד
עבודה זרה כדרכה], כרת זה למעביר
לשאר עבודות זרות, שאין דרכן בכך.

דף סה

חטאת על עבירה [לא

תעשה] שאין בה מעשה

דעת רבי יוחנן:

חכמים אומרים, שאין חטאת באה אלא
על עבירה שיש בה מעשה, [ולכן על
חטא ידעוני בשוגג אין חיוב חטאת, כי
אין בו שום מעשה, וכן המגדף בשוגג
פטור מחטאת, וכן עדים זוממים
פטורים מחטאת].

אולם די במעשה קל ככפיפת קומה,

ולדעת רבי אלעזר ברבי שמעון, חייב,
שנאמר, "לא ימצא בך מעביר", לרבות
מעביר את עצמו.

על העברה לפני מי חייבים.

לדעת תנא קמא של הברייתא – אחד
המעביר למולך, ואחד המעביר לשאר
עבודה זרה, חייב, כי לדעתו מולך הוא
עבודה זרה, [ולכן גם הזובח או מקטיר
לפניו חייב, כדין זובח ומקטיר לעבודה
זרה], והעברה למולך באש הוא עבודתו,
ואם כן לא היה צריך לכתוב זאת בתורה,
שהרי כבר למדנו שהעובד עבודה זרה
כדרכה חייב, ולא נכתב אלא ללמד, שעל
העברה כזו חייב אף לפני שאר עבודות
זרות, שאין דרך עבודתם בכך.

לדעת רבי אלעזר ברבי שמעון – אינו
חייב אלא המעביר למולך, כי לדעתו
מולך אינו עבודה זרה, [ולכן הזובח או
מקטיר לפניו פטור], והעברה לפני המולך
אינה עבודה שעושים לאילילים, אלא
חוק גוים שאסרה תורה, ורק לפני
המולך אסרה תורה כדרך הגוים, אבל
לפני שאר עבודות זרות לא.

וכן דעת רבי חנינא בן אנטיגנוס, אלא
שלדעתו לא רק לפני מולך קבוע אסור
להעביר, אלא גם לפני כל דבר שיקראו לו
מולך, אפילו באופן ארעי, כגון שיטלו
צרור או קיסם ויקראו לו מולך, ויעבירו
לפניו. [לדברי אביי גם רבי אלעזר ברבי
שמעון מודה לזה, ואין ביניהם מחלוקת
כלל. ולדברי רבא, רבי אלעזר ברבי
שמעון אינו מודה לזה, ולדעתו אין לחייב

חטא, אף בלא מעשה כלל, ולכן אפילו מגדף בשוגג או ידעוני בשוגג חייב חטאת.

והטעם שלא מנה רבי עקיבא ידעוני עם שאר חייבי כריתות במסכת כריתות, כי לא מנה אלא עד כמה חטאות יוכל אדם להגיע בבת אחת, ומאחר שכבר מנה שם חטאת אחת משום בעל אוב, שוב לא יביא חטאת נוספת משום ידעוני, שהחוטא באוב וידעוני כאחד, אינו מביא על שניהם אלא חטאת אחת, משום ששניהם בלאו אחד נאמרו.

דעת ריש לקיש:

חכמים אומרים, שאין חטאת באה, אלא על עבירה שיש בה מעשה גמור, [ולכן המשתחוה לעבודה זרה בשוגג, פטור מחטאת, שאין כאן אלא כפיפת קומה. וכן המעלה אוב בשוגג, על ידי הקשת זרועות, פטור מחטאת. וכל שכן שעל חטא ידעוני, שאין בו מעשה כלל, פטור מחטאת].

ומעלה באוב שחייבו עליו חכמים חטאת,

- לדברי עולא הוא המקטיר לשד הממונה על העלאת האוב, שבכך מעלה אותו במעשה גמור של חטא, [ורבא דחה

[ולכן משתחוה לעבודה זרה בשוגג חייב חטאת], **וכהקשת זרועות**, [ולכן בעל אוב חייב חטאת, על שמקיש בזרועותיו], **וכן מעשה קל כעקימת שפתים והוצאת קול נחשב כמעשה**, [ולכן החוסס בהמה בקולו, או מנהיג כלאים בקולו, לוקה, אף לדעת האומרים שלא שאין בו מעשה אין לוקים עליו, כי חסימה והנהגה בקול נחשבים כמעשה].

והטעם שלדברי חכמים מגדף אינו חייב חטאת על עקימת שפתיו, כי אפילו מעשה קל אין בו, שעיקר חיובו על מחשבת לבו, ולא על עקימת שפתיו, [שאפילו מברך את השם כל היום, ואין בלבו כלפי מעלה, אלא שקורא לדבר אחר שם כשם המיוחד, ומקללו, אינו מתחייב. ותוס' כתבו שמגדף תלוי בלב כי נאמר על נינוה שיצא ממנה רבשקה שגידף את ה' 'מִמֶּנּוּ יָצָא חֲשֵׁב עַל ה' יָרָעָה" משמע שעיקר חטאו על מחשבת לבו].

והטעם שעדים זוממים אינם מתחייבים חטאת על עקימת שפתים של עדות שקר, כי אפילו מעשה קל אין בהם, משום שעיקר חיובם בא על ידי הראייה, שמעידים שראו, וראיה אינה מעשה כלל¹.

ורבי עקיבא אומר, שחטאת באה על

הוספות

¹ כתב רש"י: פירוש רש"י בזה דחוק, [דמאי ישנו בראיה, והלא דיבורם גרם להם, ולא ראייתם, שלא ראו מעולם מה שאמרו, שהרי זוממים הם], ועי' ברי"ף גרסא אחרת, [הואיל וישנם באיה, כלומר כשהראשון מעיד בפירוש, מדין תורה די שישאלו את השני אם אומר כראשון, ויכול לענות תשובה חיובית, באותיות גרוניות אי"ה בלבד, שאין בהם עקימת שפתים, ומתקבלת עדותו בך], ולעני"ד נראה לפרש גירסא שלפנינו, דרצונו לומר, הואיל דמצינו דעדות מתקיימת על פי ראייה לחודא, כרבי טרפון שאמר בפרק החובל, בסנהדרין שראו ביום לאחד שהרג את הנפש שדנים על פי ראייתם, בלא הגדת עדות, ואף רבי עקיבא אינו חולק, אלא בדיני נפשות, משום "והצילו העדה", ואם כן אין החיוב מחמת הגדתם, דהא גם בלתי הגדה היה יכול הדין להתקיים.

בשחיו, תחת זרועותיו, או בין שאר פרקי עצמותיו של המכשף, [כגון על פרקי אצבעותיו או פרקי ברכיו], והם מדברים עמו על ידי כשהוא מקיש בזרועותיו.¹ [ואין זה איסור "וְדַרְשׁ אֶל הַמִּתִּים", כפי שיתבאר בעזה"י בהמשך].

ודבר זה אסור מן התורה, והעושה כן במזיד דינו סקילה, שנאמר, "וְאִישׁ אֹיֵב אִשָּׁה כִּי יִהְיֶה בָּהֶם אֹיֵב אֹיֵב יוֹמְתוֹ בְּאָבֶן יִרְגְּמוּ אֹתָם דְּמִיָּהֶם בָּסִם", ואזהרתו מהכתוב "לֹא יִמָּצֵא בָּךְ ... וְשָׁאֵל אֹיֵב וְדַעְנִי". ותוס' כתבו שזו אזהרה לנשאל בהם.

וגם לאחרים אסור לשאול על ידי המכשף, אף שהם עצמם אינם מעלים את המת, שנאמר, "אֶל תִּפְנֹוּ אֶל הָאֵבֶת וְאֶל הַדְּעִיָּים". ותוס' כתבו שזו אזהרה לעושים עצמם. **ומכל מקום חיוב מיתה אין לשואלים.**

ומבואר בגמרא, שאיסור העלת המתים באוב הוא בכל האופנים:

אחד המעלה בזכרו – רש"י מפרש, שהכוונה למעלה את המת על זכרותו. ותוס' מפרשים, שהמעלה את המת על גופו באוב בכל מקום, נקרא בשם זה, 'מעלה בזכרו', [ואין זכרו מלשון זכר, אלא כך שם הכישוף של אוב].

ואחד הנשאל בגולגולת – המוטלת על הארץ, ועונה מה ששואלים אותה על ידי כישוף.

דבריו, כי מקטיר לשד עובד עבודה זרה [הוא].

- ולדברי רבא הוא המקטיר לחבר שדים למקום אחד, שאינו מקטיר לשם אלהות, אלא שבפעולה ההקטרה נעשה הכישוף לחבר השדים לכאן, וזה המחבר שדים למקום אחד קראה תורה בעל אוב, [אבל המחבר בעלי חיים למקום אחד, (בין גדולים, בין קטנים, ואפילו נחשים ועקרבים שאוסף אותם למדבר שלא יהיו בישוב), הוא הנקרא בתורה "וְחֹבֵר חֶבֶר", שאינו בסקילה אלא בלאו בלבד, (כשאוסף אותם כשאינם רודפים אחריו ואין כאן פיקוח נפש), ואין בו חטאת].

ורבי עקיבא אומר, שחטאת באה גם על עבירה שיש בה מעשה קל, ובכלל זה עקימת שפתים, [ולכן מגדף חייב חטאת על עקימת שפתים], וכן **כפיפת קומה**, [ולכן משתחוה לעבודה זרה בשוגג חייב חטאת], **וכן הקשת זרועות**, [ולכן בעל אוב חייב חטאת, על שמקיש בזרועותיו].

אבל חטא בלא מעשה כלל, אין חייבים עליו חטאת, [ולכן ידעוני אין בו חטאת משום שאין בו שום מעשה]

בעל אוב

בעל אוב הוא מכשף הנקרא פיתום, והוא מעלה את המתים מן הארץ, ומושיבם

¹ הוספות

¹ כן מבואר בסוגיה בפסטות, אולם לדעת ריש לקיש, מעלה באוב הוא המחבר את השדים למקום אחד על ידי כישוף, כמבואר לעיל

אלא שיש הבדל ביניהם :

ששמה ידוע, והעצם מדבר מאליו על ידי כישוף, [ובשעה שהעצם מדבר, המכשף אינו עושה שום מעשה].

מעלה בזכורו – המת אינו עולה כדרכו, [אלא רגליו למעלה], ואינו עולה בשבת.

ודבר זה אסור מן התורה, והעושה כן במזיד דינו סקילה, שנאמר, "וְאִישׁ אֹי אִשָּׁה כִּי יִהְיֶה בָהֶם אוֹב אוֹ יִדְעָנֵי מוֹת יוֹמָתוֹ בְּאָבֶן יִרְגְּמוּ אוֹתָם דְּמִיָּהֶם בָּס", ואזהרתו מהכתוב "לֹא יִמָּצֵא בָּךְ ... וְשָׁאֵל אוֹב וְיִדְעָנִים". ותוסי' כתבו שזו אזהרה לנשאל בהם.

נשאל בגולגולת – המת עונה כדרכו [ואינו יושב בין פרקי המכשף, אלא בגולגולת כמו שהוא], ועונה בשבת.

וגם לאחרים אסור לשאול על ידי המכשף, אף שהם עצמם אינם מכניסים את העצם לפיהם, שנאמר, "אֶל תִּפְנֹן אֶל הָאִבֹת וְאֶל הַיִּדְעָנִים". ותוסי' כתבו שזו אזהרה לעושים עצמם. **ומכל מקום חיוב מיתה אין לשואלים.**

ושאלה זו שאל טורנוסרופוס את רבי עקיבא, "מה יום מיומים" [=למה תחשב יום השבת יותר משאר ימים]. ענה לו, "ומה גבר מגוברין" [=מה לאיש כמוך להיות שר וגדול מכל אנשים]. אמר לו, "דמרי צבין" [=אדוני הקיסר ציוה עלי לגדלני]. אמר לו, "שבת נמי דמרי צבין" [=הקדוש ברוך הוא חפץ והזהיר על כבודו].

"לֹא יִמָּצֵא בָּךְ מַעֲבִיר בְּנוֹ וּבִתּוֹ בְּאֵשׁ לְקַסֵּם קְסָמִים מְעוֹנֵן וּמְנַחֵשׁ וּמְכַשֵּׁף. וְחָבֵר חָבֵר וְשָׁאֵל אוֹב וְיִדְעָנֵי וְדָרַשׁ אֶל הַמֵּתִים"

אמר לו טורנוסרופוס, "כך שאלתי, מניין לך שהיום שבת ולא ביום אחר".

"לֹא יִמָּצֵא בָּךְ מַעֲבִיר בְּנוֹ וּבִתּוֹ בְּאֵשׁ": – עניין זה נתבאר בדף ס"ד.

אמר לו, (א) **נהר סבטיון יוכיח**, [נהר אחד של אבנים, שבכל ימות השבוע שוטף והולך, ובשבת נח]. (ב) **בעל אוב יוכיח**, [שאינו עולה בשבת]. (ג) **קברו של אביו** [של טורנוסרופוס] **יוכיח**, [שכל ימות השבוע היה מעלה עשן, משום שהיה נידון ונשרף], ובשבת אינו מעלה עשן [שפושעי גיהנם שובתים].

– לדעת רבי שמעון, [מעונן מלשון עין], ומעונן הוא זה **המעביר על עינו שכבת זרע משבע בריות**, ועושה בזה כשפים.

אמר לו, (א) ביזיתו (ב) ביישתו, (ג) קיללתו [=גידפתו].

– לדעת חכמים, [גם כן מעונן מלשון עין], ומעונן זה **האוחז את העינים**, כלומר אוחז וסוגר את עיני הבריות, ומראה להם כאילו עושה דברים של פלא, והוא

ידעוני

ידעוני זה מכשף המכניס לפיו עצם חיה

הקברות, כדי שתשרה עליו רוח טומאה.

אינו עושה כלום.

וכשהיה ר"ע מגיע למקרא זה היה בוכה, אמר, ומה המרעיב עצמו כדי שתשרה עליו רוח טומאה שורה עליו רוח טומאה, המרעיב עצמו כדי שתשרה עליו רוח טהרה על אחת כמה וכמה שראוי שתשרה עליו רוח טהרה [=נבואת שכינה], אבל מה אעשה שעונותינו גרמו לנו, שנאמר "כי אם עֲוֹנֹתֵיכֶם הִיוּ מִבְּדָלִים בֵּינְכֶם לְבֵין אֶלְהֵיכֶם".

בריאה על ידי צדיקים

אמר רבא, **אם היו הצדיקים נקיים מכל עוון, לא היה הבדל בינם לבין הקדוש ברוך הוא, והיו בוראים עולם כמותו**, שהרי רק העוון גורם שיהיה הבדל ביניהם, שנאמר "כי אם עֲוֹנֹתֵיכֶם הִיוּ מִבְּדָלִים בֵּינְכֶם לְבֵין אֶלְהֵיכֶם".

רבא ברא אדם [על ידי ספר יצירה], שמלמדו צרוף אותיות של שם], ושלחו לפני רבי זירא.

וכשדיבר עמו רבי זירא, לא היה עונה לו, כי **לא היה בו כח הדיבור**, אמר רבי זירא, על ידי החברים נבראת, שוב לעפרך.

רב חנינא ורב אושעיא היו יושבים בכל ערב שבת, ועוסקים בספר יצירה, ונברא להם עגלא תילתא, ואוכלים אותו. יש מפרשים שהיה עגל גדול, כאילו הגיע לשליש שניו, שאז הוא משובח. ויש מפרשים שהיה עגל משובח, כאילו הוא שלישי לבטן, שהוא העגל המשובח

– לדעת רבי עקיבא, [מעונן מלשון עונה וזמן], ומעונן הוא זה **המחשב עתים ושעות, ועל פי זה מכוון את דרכיו**, כגון היום יפה לצאת לדרך, מחר יפה ליקח מקח להרויח בו, בערבי שביעיות רגילים להיות חיטים יפות, העוקר קטנית ואינו קוצר מועיל שלא ירקבו ויתלעו.

"וּמְנַחֵשׁ":

– **זה הנותן סימנים לעתידות על ידי ניחוש כגון,**

אם פתו נפלה מפיו, צריך לדאוג היום מנזק.

וכן אם מקלו נפלה מידו, או אם בנו קורא לו מאחוריו, או אם עורב קורא לו, או אם צבי הפסיקו בדרך, יארע כך וכך.

וכן אם נחש בא מימינו או שועל בא משמאלו סימן רע לו.

וכן אם בא הגבאי לגבות מס, אומר לו אל תתחיל בי, שסימן רע הוא.

וכן אם באים לגבות ממנו חוב אומר סימן רע להתחיל את היום או את השבוע או את החודש בפירעון ולכן אינו רוצה לפרוע לא שחרית ולא מוצאי שבת ולא ראש חודש.

< "וְחָבֵר חָבֵר וְשָׁאֵל אוֹב וְיִדְעֵנִי":

– עניין זה כבר נתבאר בדף הזה.

< "וְדַרְשׁ אֶל הַמֵּתִים":

– **זה המרעיב עצמו, והולך ולן בבית**

שבולדות.

"אלהים לא תקלל". לדעת רבי ישמעאל, "אלהים", הכתוב כאן, הכוונה רק לדיינים, אלא מתוך שהכתוב אוסר לקלל את הדיין, למדנו שאסור לקלל גם את ה'. [התוס' מפרשים, שאין הדבר למד בקל וחומר, כי אם כן יש להקשות, מה לבשר ודם שכן מתביישים, אלא הדבר למד, מתוך שנקראו הדיינים בפסוק הזה בשם זה, ולא נקראו בשם שופטים]. ולדעת רבי עקיבא, הכתוב הזה מדבר בקדוש ברוך הוא, ואם כן מפורש בתורה שאסור לברך את ה'.

ב. **אזהרה למקלל דיין**. שנאמר "אלהים לא תקלל". לדעת רבי ישמעאל, "אלהים", הכתוב כאן, הכוונה רק לדיינים. ולדעת רבי עקיבא, מאחר שנאמר "תקלל", ולא נאמר "תקל", יש ללמוד שהכתוב מדבר בשניהם, גם בקדוש ברוך הוא וגם בדיינים.

ג. **אזהרה למקלל נשיא**. שנאמר "וְנָשִׂיא בְעֶמְדָּה לֹא תֹאָר" ד. **אזהרה למקלל חרש**. שנאמר "לֹא תִקְלַל חֵרֶשׁ"

ה. **אזהרה למקלל אביו ואמו**. אין ללמוד בבניין אב מדיין נשיא וחרש, שכן יש בהם צד שווה שאינו באביו ואמו, שכולם משונים משאר בני אדם, [ואפשר שדיין ונשיא גדולתם גרמה שאסור לקללם, וחרש אומללותו גרמה שאסור לקללו, מה שאין כן אביו ואמו].

אולם מאחר שאין צורך לכתוב אזהרה גם לדיין וגם לנשיא, שהרי אם היה כתוב

דף סו

"לא תנחשו ולא תעוננו"

[ויקרא י"ט כ"ו]

< "לא תאכלו על הדם" >

– עניין זה כבר נתבאר בדף ס"ג.

< "לא תנחשו ולא תעוננו" >

– כגון אלו המנחשים בחולדה בעופות ובדגים. [כן מבואר בברייתא ומסתבר שזה כעין מנחש המבואר לעיל].

המחלל את השבת במזיד בעדים והתראה דינו סקילה

- יש אומרים שבכלל זה כל שלושים ותשע מלאכות שבת.
- ולדעת רבי יוסי הבערה אינה בכלל זה, ואין חייבים עליה לא חטאת בשוגג ולא סקילה במזיד.

- ולדעת איסי יש מלאכה אחת שאין בה חיוב מיתה, אבל יש בה חיוב חטאת.
ולדברי הכל איסור תחומין, לצאת חוץ לתחום בשבת, אינו במיתה, אף לדעת האומרים שהוא מהתורה.

מניין שאסור לקלל

א. **אזהרה למברך את ה'**. שנאמר

ואמרו, ופעם הסמיך את "הקללה"
לאביו, ["יקלל את אביו ואת אמו"],
ופעם הסמיך את הקללה לאמו ["אביו
ואמו קללי"].

- ולדעת רבי נתן, בכל מקום שכתובים
שני דברים יחד, ומחוברים בו"ו,
הכוונה זה או זה, עד שיפרט הכתוב
יחדיו, ואם כן מאחר שנאמר, "אֶשְׁר
יקלל את אביו ואת אמו", הכוונה או זה
או זה, [והטעם שחזר על כך הכתוב
"אביו ואמו קללי", ללמד, שחייב על
קללתם אף אחר מותם].

ג. **דין המקלל בסקילה**, שנאמר "דָּמְיו
בו", ויש ללמוד בגזרה שווה מאוב
וידעוני.

ד. **אם קיללם בכינוי. לדעת רבי מנחם
ברבי יוסי**, מקלל אביו ואמו אינו חייב
מיתה, עד שיקללם בשם גמור, אבל קילל
בכינוי, כגון, ש-ד-י או צ-ב-א-ו-ת או
רחום או חנון, **אינו נהרג**, שנאמר במברך
את השם, "וְנִקְבַּ שֵׁם ... בְּנִקְבוּ שֵׁם
יוֹמְתִי", ולא נכפל אלא ללמד שגם
המקלל אביו ואמו אינו חייב, אלא
כשמקלל בשם גמור. **ולדעת רבי מאיר**,
גם המקלל את אביו ואמו בכינוי, **חייב**
סקילה.

בא על אשת איש

כל אשה, משעה שנתקדשה לאיש, נעשית
ערווה לשאר בני אדם, והבא עליה חייב
מיתה, [חוץ מאופן אחד לדעה אחת כפי

אזהרה לאחד מהם ולחרש, היינו
אומרים, שכל שהוא משונה, בין לגדולה
בין לאומללות כמו השנים הכתובים
אסור לקללו, ובכלל זה אותו שלא היה
נכתב, שגם הוא משונה לגדולה, ומאחר
שנכתב אחד מהם שלא לצורך, ודאי בא
ללמד איסור לקלל אדם נוסף, [שם
אינו עניין לו תנהו לאביו ולאמו],
ומסתבר שהכוונה לאביו ואמו של אדם
שהוא חייב בכבודם.

ו. **אזהרה למקלל את חבירו**. יש ללמוד בבנין
אב, ממה שנאסר לקלל את **אביו**, ואת
הנשיא, ואת **החרש**, שאין בהם שום צד
שווה, אלא שהם עמך, ואם כן מהם נלמד,
שכל שהוא שווה להם, שהוא מעמד, אסור
לקללו.

עונש המקלל אביו או אמו

נאמר בעניין עונש המקלל אביו ואמו,
"כִּי אִישׁ אִישׁ אֶשְׁר יְקַלֵּל אֶת אָבִיו וְאֶת
אִמּוֹ מוֹת יוֹמָת אָבִיו וְאִמּוֹ קַלֵּל דָּמְיוּ בּוֹ",
ואלו הדינים האמורים בו:

א. **אין חילוק בדין הזה, בין בן שקילל
את הוריו, לבת או טומטום או
אנדרוגיניוס** שקיללו, שנאמר "אִישׁ אִישׁ"
לרבות את כולם.

ב. **אין חילוק בין מקלל את אביו ואמו
יחד, למקלל רק את אחד מהם**, ובכל
אופן נענש.

- לדעת רבי יאשיה, הדין הזה למד מתוך
כך שהכתוב חזר פעמים על "אביו

הבאים :

(א) בוגרת. (ב) בעולה [יש אומרים שבעולה שלא כדרכה אינה בכלל בעולה. ויש אומרים שהיא בכלל בעולה]. **(ג) נשואה. (ד) יצאה מרשות אביה ונמסרה לשלוחי הבעל.**

ולעניין חיוב האשה, אם נבעלה ברצון, גם היא נחנקת, ואם נבעלה באונס, היא פטורה.

ג. מתי נחלקו חכמים ורבי מאיר.

כשהתקיימו בה שלושת התנאים האחרונים האמורים לעניין חיוב סקילה, **[(ב) בתולה (ג) מאורסה (ד) בבית אביה]**, אבל לא התקיים בה התנאי הראשון, כלומר עוד לא הגיע לנערות אלא **קטנה היא :**

לדעת חכמים – גם בזה הבעל נסקל, כי כשנאמר בתורה נערה, לעניין חיוב סקילה, גם הקטנה בכלל זה, **[והיא פטורה כי היא קטנה].**

ולדעת רבי מאיר – בזה הבעל אינו נסקל. [לדברי רבי יאשיה גם הוא פטור כמותה, כי נאמר, "וַיִּמְתּוּ גַם שְׁנֵיהֶם", ללמד שאינם נהרגים אלא כששניהם שווים להיות בני עונשים, (וחכמים מודים לדרשה זו. ולפי זה, הבא על קטנה נשואה, פטור לדברי שניהם, ורק בארוסה חכמים מחייבים, כי הכתוב הזה אמור באלו שדינם בחנק, ולא באלו שדינם בסקילה, ולדברי חכמים, כשהיא בתולה דינו בסקילה). ורבינו

שיתבאר בהמשך], אלא שפעמים הוא חייב חנק, ופעמים הוא חייב סקילה¹.

שכן שתי פרשיות נאמרו בעניין זה, באחת נאמר חיוב סקילה לנערה מאורסה, כפי התנאים שיתבארו בעזה"י להלן, ובשניה נאמר חיוב חנק, והוא אמור לכל מי שאינה כלולה בפרשה המחייבת סקילה.

א. מתי הבעל חייב סקילה לדברי הכל.

כשיתקיימו בה כל ארבעת התנאים הבאים :

(א) נערה ולא בוגרת. [משתביא שתי שערות אחרי שתהא בת שתיים עשרה שנים, ועד שירבה השחור על הלבן. ולעולם אין ימי נערות יותר מששה חודשים].

(ב) בתולה ולא בעולה. [יש אומרים שבעולה שלא כדרכה בכלל בתולה ויש אומרים שאינה בכלל בתולה].

(ג) מאורסה ולא נשואה.

(ד) עוד לא יצאה מרשות אביה, אבל יצאה מרשותו, ונמסרה לשלוחי הבעל, לא.

ולעניין חיוב האשה. אם נבעלה ברצון, גם היא נסקלת. ואם נבעלה באונס, היא פטורה.

ב. מתי הבעל חייב חנק לדברי הכל.

כשיתקיים בה תנאי אחד מהדברים

¹ הוספות

¹ ובבת כהן פעמים חייב שריפה כפי שנתבאר בדף נ"א.

לדעת רבי שמעון, דינו בחנק, שנאמר "כי יקום בקרבך נביא או חלם חלום ... לאמר גלכה אחריו אלהים אחרים ... ונעבדס לא תשמע אף דברי הנביא ההוא או אל חולם החלום ההוא ... והנביא ההוא או חלם החלום ההוא יומת", ומיתה סתם האמורה בתורה היא חנק, [כמבואר בדף נ"ב]. ולדעת חכמים, דינו בסקילה, [ולמדו זאת בגזרה שווה, כפי שיתבאר בעזה"י בדף פ"ט].

ג. **הדיח רבים** [כגון עיר הנידחת] לעבוד עבודה זרה. **לדעת רבי שמעון, דינו בחנק. ולדעת חכמים, דינו בסקילה.**

דברים שמסית חמור

משאר חייבי מיתות

א. **התראה.** בכל שאר איסורים שיש בהם חיוב מיתה, אין הורגים את העובר עליהם, אלא אם כן התרו בו שלא יחטא, ועבר על כך. והמסית לעבודה זרה, נהרג בלא התראה, שנאמר "ולא תקמל ולא תקסה עליו", ולכן אם הסית שנים, הם מעידים על כך, ומביאים אותו לבית דין, ונסקל על פי עדותם, אף על פי שלא התרו בו.

[דין זה מפורש בתחילת המשנה. אולם מתוך הסיפא משמע, שדווקא התראה גמורה אין צריך להתרות בו (כמו בשאר איסורים שאומרים לחוטא שהדבר אסור, ומתרים בו שאם יעבור יתחייב מיתה), אבל צריכים לומר למסית, 'היאך נניח את אקיננו שבשמים, ונלך ונעבוד עצים

תם מפרש, שאינם נהרגים עד שיהיו שניהם שווים באותה מיתה, (אפילו אין שניהם בני עונשים, ואם כן לדברי הכל, כשבא על קטנה נשואה, דינו בחנק). **ולדעת רבי יונתן, הוא נהרג בחנק, כבא על אשת איש, אף על פי שהיא פטורה, שנאמר "ומת האיש אשר שקב עמה לבדו", ללמד שאף על פי שאינם שווים הוא נהרג].**

מעשה חידודים

מעשה חידודים [מחדד ומקשה אברו בבשרה מבחוץ], וי"ג **מעשה הורדוס** [שבא על אשה מתה], **לדברי הכל אין חייבים עליו.**

- לדעת רבי יונתן, משום שנאמר, "ומתו גם שְׁנֵיהֶם", ללמד שאינו חייב אלא כששניהם נהנים, [חוץ מביאה שלא כדרכה שרבתה תורה בפירוש].

- ולדעת רבי יאשיה, משום שאין כאן שום ביאה.

דף סז

דין מסית ומדיח

א. **הדיוט שהסית יחיד** לעבוד עבודה זרה. לדברי הכל דינו **בסקילה**, שנאמר, "כי יסיתך ... גלכה ונעבדה אלהים אחרים ... וסקלתו באבנים ומת".

ב. **נביא שהסית** לעבוד עבודה זרה.

"והמסית את ההדיוט", כלומר מסית זה שאמרנו שדינו סקילה, הוא המסית את ההדיוט, אבל מדיח את הרבים דינו **בחנק**.

והמשנה הבאה, "המדיח [שדינו סקילה], זה האומר [לרבים] נלך ונעבוד עבודה זרה", **דברי חכמים היא**, ולא דברי רבי שמעון.

ואם כן הרישא והסיפא אינם מדברי אותו התנא.

ב. ורבינא ורב פפא אמרו שכל המשנה מדברי חכמים היא.

ולפי פירוש רש"י, כך ביאור המשנה לדברי רבינא ורב פפא:

"המסית [שדינו סקילה] **זה הדיוט"**, כלומר מסית לעבודה זרה, הדיוט **ושוטה** הוא, **ואין חייו יקרים בעינינו, אלא קלים הם, ולכן** שלא כבשאר דיני תורה, **בזה מכמינים עליו להורגו.** ואם כן לא באה המשנה ללמד שרק מי שאינו נביא נידון בסקילה, אלא ללמד שהמסית קל הוא.

"והמסית את ההדיוט", לא באה המשנה לומר שרק הוא בסקילה, אלא שהוא בסקילה, ובסיפא מלמדת שלא רק הוא, אלא אף המדיח את הרבים, שכן דרך המשניות, לומר דין אחד, שמשמע

ואבנים', ואם חוזר בו על ידי כך, אינו נהרג על מה שהסית, ורק אם לא קיבל את דבריהם, הוא נהרג. ולא מסתבר, שרק כשמכמינים לו עדים אחורי הגדר, צריך לומר לו [כ"י].

ב. הכמנה [=מארב]. בכל שאר איסורים שיש בהם חיוב מיתה, אין אורבים לעובר עליהם כדי לחייבו מיתה. אבל המסית לעבודה זרה, אם הסית באופן שאי אפשר לחייבו מיתה, [כגון שהסית יחיד, ואין שני עדים בדבר], הניסת מבקש ממנו לחזור על הדברים בפני חבריו, כדי שיתחייב מיתה כשישמעו את הדבר שני עדים, ואם אינו רוצה לחזור על הדברים בפני אחרים, הניסת אומר להם לארוב אחרי הגדר, או בשאר מקומות שיוכלו לשמוע ולראות את המסית כשהוא מסית, והוא לא יראה אותם, וכשיחזור שם על הדברים שאמר לניסת, יעידו עליו ויסקלוהו.

ביאור המשנה "המסית [שדינו סקילה] **זה הדיוט המסית את ההדיוט"**

א. מתחילה אמרו, שמשנה זו דברי רבי שמעון היא, שאין חיוב סקילה, אלא להדיוט המסית הדיוט, וכך ביאורה:

"המסית [שדינו סקילה] **זה הדיוט"**, **אבל נביא המסית דינו בחנק.**

הוספת

¹ העירוני לעיין י"ד רמה", "תפארת ישראל", ותוס' לעיל ח: ד"ה בעדה. עוד העירוני ליישב שהטעם שאומרים לו "היאך כו"י אינו משום התראה אלא כדי שעל ידי זה יחזור ויסית, ויאמר, "כך היא חובתנו", אבל לולא זה לא יוכלו לחייבו, כי כשאומר לו אמור מה "אמרת לי ביחוד" ואומר אינו מסית, אלא מספר מה אמר תחילה, ואין העדים יכולים לחייבו על פי דברים אלו ורק כשיאמר "כי היא חובתנו" הרי הוא חוזר ומסית עתה ועל זה אפשר לחייבו.

ממנו מעט, ולאחר מכן להוסיף ולומר, **לא זו בלבד, אלא אף זו.**

ולפי פירוש התוס':

- **רבינא אמר**, שאין לדייק כלל ממה שכתוב תחילה, שאין דברים אחרים בכלל, אלא **כל המשנה לא זו אף זו** נאמרה, כלומר **תחילה משמע שרק הדיוט המסית דינו בסקילה** ["המסית זה הדיוט" ולא נביא], **ולאחר מכן מוסיפה המשנה שאף נביא שהסית הדיוט דינו בסקילה** ["המסית את הדיוט"], אבל הסית רבים לא], **ולבסוף מוסיפה המשנה שאף מזיח את הרבים דינו בסקילה** ["המזיח זה האומר ..."].

- **ורב פפא** אין נראה לו לדייק מהרישא, "המסית זה הדיוט" ולא נביא, ולכן הוא אמר, **שהרישא באה ללמד שהמסית הוא הדיוט וקל להורגו**, ורק שני הדינים האחרונים נאמרו לא זו אף זו, **(כפירוש רש"י)**.

בן סטדא

הבעל שמו פפוס בן יהודה. והאשה שמה מרים [מגדלת שער הנשים]. האשה מרים **זנתה¹ עם איש ששמו פנדירא**. ומאחר שזנתה **כינו אותה בשם סטדא**, כלומר סטת דא מבעלה [=סטתה זו מבעלה].

ואחר שכינו את האשה בשם סטדא, אותו האיש שנולד מזנותה, נקרא על

ומשמע בגמרא, שסופו היה שהסית לעבודה זרה, והכמינו לו עדים בלוד, ודנו אותו למיתה, ותלאוהו בערב הפסח.

-

דין האומר שיעבוד עבודה זרה, כבר נתבאר בדף ס"א. [בעניין 'הסכמה לעבוד עבודה זרה'].

הלכות שבת

הלכות שבת **חלוקות לשלושה**. יש מהן בסקילה. ויש מהן פטור אבל אסור. ויש מהן מותר לכתחילה:

א. בסקילה – אלו הן כל ההלכות שנאמר בהם לשון חיוב. וכך דינם, אם עשה במזיד בעדים והתראה, הוא נסקל. ואם עשה בלא עדים או התראה, הוא בכרת. ואם עשה בשוגג, חייב חטאת. ובכלל זה, **העושה אחת משלושים ותשע מלאכות בשבת**.

ב. פטור אבל אסור – אלו הן רוב הלכות שבת שנאמר בהם לשון פטור, שאין הלשון הזה היתר גמור, אלא שפטור מהחיובים [הנ"ל], אבל אסור מדברי חכמים, ובכלל זה **כל איסורי שבות שגזרו חכמים**.

ג. מותר לכתחילה – אלו הן שלוש

¹ הוספות

¹ פפוס בן יהודה בעלה של מרים מגדלא שער נשייא היה, וכשהיה יוצא מביתו לשוק, נועל דלת בפניה, שלא תדבר לכל אדם, ומידה שאינה הוגנת היא זו, שמתוך כך איבה נכנסת ביניהם, ומונה תחתיו. [רש"י במסכת גיטין דף צ"א].

במקום אחד, ובאמת לא זזים ממקומם.

מתוך סוגית הגמרא, המדמה דין אוחז את העיניים לאיסורי שבות בשבת שהם מדברי חכמים, **משמע** שגם **איסור** זה הוא **מדברי חכמים**. **אולם יש אומרים** שדבר זה אסור מהתורה, מהכתוב "לא יִפְצֹא בָךְ ... קְעוּנֶיךָ" [עין **בדף ס"ה**] ואם כן, לדבריהם האוחז את העיניים פטור ממיטה, אבל **אסור מהתורה**.

ג. מותר לכתחילה – כמו שעשו רב חנינא ורב אושעיא, שהיו עוסקים בהלכות יצירה [כל ערב שבת], ועל ידי שהיו **מצרפים** את **אותיות השם שבהם נברא העולם**, היה נברא להם עגל, **שאינו כאן כישוף**, **אלא מעשה הקדוש ברוך הוא על ידי שם קדושה שלו**, [ולא נמנה דין זה עם הלכות כשפים, אלא משום שיש דמיון בינו לבין כשפים, שעושים מעשה על ידי השמות, אבל באמת אין זה כשפים כלל ועיקר, (מהרש"א ח"א)].

מיתת המכשף מהכתוב

"מְכַשֵּׁפָה לֹא תִחְיֶה"

לדעת רבי יוסי הגלילי, דינו של מכשף **בסייף**. ודבר זה אנו למדים **בגזרה שווה**, שנאמר כאן, "**מְכַשֵּׁפָה לֹא תִחְיֶה**", ונאמר בעניין שבע אומות כנען, "**לֹא תִחְיֶה כָּל נִשְׁמָה**", ושם הכוונה להריגה בחרב, שכן נאמר בעניין מלחמת סיחון "**וַיַּכְּהוּ וַיִּשְׁרָאֵל לְפָנֵי חָרָב**".

ולדעת רבי עקיבא, דינו של מכשף **בסקילה**. ודבר זה אנו למדים **בגזרה שווה**, שנאמר כאן, "**מְכַשֵּׁפָה לֹא תִחְיֶה**", ונאמר באיסור נגיעה בהר סיני בשעת מתן תורה, "**אִם בְּהִמָּה אִם אִישׁ לֹא**

הלכות, שנאמר בהן לשון פטור, ואף על פי כן מותר לעשות לכתחילה. (**א**) **צידת צבי וצפור, כשנכנסו לו תחת כנפיו**, יושב ומשמר עד שתחשך, ואין בכך כלום. (**ב**) **מפיס מורסה להוציא ממנה לחה**. (**ג**) **צד נחש כדי שלא ינשך אותו**. [ויש עוד דברים רבים אחרים מותרים בשבת לגמרי, אלא שמפורש בהם לשון היתר, ולכן אין צורך לפרש את דינם].

הלכות כשפים

הלכות כשפים **חלוקות לשלושה כהלכות שבת**. יש מהן בסקילה. ויש מהן פטור אבל אסור. ויש מהן מותר לכתחלה:

א. בסקילה [ויש אומרים בסייף] – **העושה מעשה ממש על ידי כישוף**, [כלומר על ידי כוחות ושמות טומאה], כגון נוטע קשואים, או מלקטם, או שאר דברים שעושה על ידי כישוף, וחיובו מהכתוב "**מְכַשֵּׁפָה לֹא תִחְיֶה**".

ואף על פי שהכתוב הזה בלשון נקיבה, האיש והאשה שווים באיסור, שכן מצינו לעניין אוב וידעוני, שגם הם כשפים, שלא חילק בהם הכתוב בין איש לאשה, [ומה שנכתב כאן בלשון נקיבה, מפני שרוב נשים מצויות בכשפים].

ב. פטור אבל אסור – **האוחז את העיניים**, כלומר מראה לבריות כאילו הוא עושה, אבל באמת אינו עושה כלום, כגון שמראה לנו כאילו התקבצו קשואים

[ורבי יהודה סובר, ששני כתובים הבאים כאחד מלמדים, שאם לא כן, מאחר שאוב וידעוני שני כתובים הם, שיצאו מכלל המכשפים, אינם יכולים ללמד על כל הכלל].

כשפים

אמר רבי יוחנן, למה נקרא שם כשפים, כי מכחישים [=מחלישים] פמליא של מעלה, וממיתים מי שנגזר עליו לחיות.

ואולם רבי חנינא שזכויותיו מרובות, מתאמצים מהשמים להצילו מהכשפים. ולכן, כשאשה אחת רצתה ליטול עפר מתחת רגליו, כדי להזיקו על ידי כן בכשפים, לא מנע ממנה את הדבר, ואמר, "אין עוד מלבדו", כלומר אין כח בכשפים כנגד גזרתו, ואם המקום חפץ בי, לא תוכלי להרע, ואם תוכלי, מאיתו יצא, ואני מקבל עלי.

מעשה כשפים ומעשה שדים

אמר רבי אייבו בר נגרי אמר רבי חייא בר אבא:

"בְּלִטְיָהֶם"¹ – זה מעשה שדים, שהם נסתרים, ואינם נראים, ולשון זה משמעותו בסתריהם, כמו שנאמר אצל

תְּחִיָּה", ושם הכוונה לסקילה, שנאמר "לא תגע בו יד פי סקול וסקל או ירה ייָה". [וראוי ללמוד בגזרה שווה משם, אף על פי שאין הלשון שווה ממש, כי ראוי ללמוד דין מכשף ישראל מדין נגיעה האמור בישראל, שבישראל נאמרו כמה מיתות, ולא ללמוד מדין הריגת גוים כדברי רבי יוסי הגלילי, שאין בהם אלא סייף].

וגם לדעת בן עזאי, דינו של מכשף בסקילה. אך לדעתו דבר זה אנו למדים, [מדין סמוכים, כלומר] מתוך שכתבה תורה בסמוך לדין "מְכַשֵּׁפָה לֹא תִחִיָּה", את הדין "כָּל שֹׁכֵב עִם בְּהֵמָה מוֹת יוֹמָת", יש ללמוד, שכשם ששוכב עם בהמה בסקילה, [כמבואר בדף נ"ד], כך מכשף בסקילה. [ורבי יהודה חולק על כך כי אינו דורש דינים מכתובים סמוכים].

וגם לדעת רבי יהודה, דינו של מכשף בסקילה. ולדעתו דבר זה אנו למדים, מתוך שיצאו אוב וידעוני מכלל שאר הכשפים, שנאמר בהם "מְכַשֵּׁפָה לֹא תִחִיָּה", ונאמר באוב וידעוני, "וְאִישׁ אֹשֶׁה פִּי יִהְיֶה בְּהֵם אֹב אוּ דְעֹנֵי מוֹת יוֹמָתוֹ בְּאֶבֶן יִרְגְּמוּ אֹתָם דְּמִיָּהֶם בָּס", ללמד שדינם בסקילה, וכלל בדינו, שדבר שהיה בכלל, ויצא, ללמד על כל הכלל יצא ללמד, ואם כן, כל המכשפים דינם בסקילה, כאוב וידעוני.

הוספות

¹ בשלושת המכות הראשונות נאמר כן: (א) "וַיִּדְ אֶת הַמַּיִם אֲשֶׁר בְּיָאָר ... וַיַּכּוּ ... לָדָם... וַיַּעֲשׂוּ כֵן הַחֲרָטְמִי מִצְרָיִם בְּלִטְיָהֶם". (ב) "וַיַּעֲשׂוּ כֵן הַחֲרָטְמִים בְּלִטְיָהֶם וַיַּעֲלוּ אֶת הַצִּפְרָדְעִים". (ג) "וַיַּעֲשׂוּ כֵן הַחֲרָטְמִים בְּלִטְיָהֶם לְהוֹצִיא אֶת הַכְּנִים וְלֹא יָבִיאוּ".

וּבְבִקְהָמָה וַיֹּאמְרוּ הַחֲרָטְמִים אֶל פְּרָעָה
אֲצַבֵּעַ אֲלֵימָהּ הוּא" [כלומר מכה זו של
כנים לא על ידי כישוף באה, אלא על פי
הקדוש ברוך הוא, ואין לחרטומים
יכולת בה]:

אמר ר' אליעזר – מכאן למדנו, שאין
השד יכול לברוא בריה גדולה כגמל,

רב פפא אמר – אפילו בריה גדולה כגמל,
אין השד יכול לברוא, וכשהשד צריך
לבריות, הוא מאסוף ומביא מן ההפקר,
אלא שבריות גדולות קל לו לקבצם אליו,
אבל בריות קטנות לא, כי אין בהן כח
לבא ממקום רחוק.

חיתוך גמל באחיזת עיניים

רב ראה סוחר ערבי, שנטל את חרבו,
וחתך גמל לאברים, ולאחר מכן קשקש
לו בזוג [=פעמון] ועמד.

אולם אחר שעמד הגמל, המקום לא היה
מלוכלך בדם והפרשות, ומתוך כך ניכר
שלא חתכו באמת, אלא היה הדבר
אחיזת עיניים בלבד.

ביטול כשפים

כל דבר הנעשה בכישוף, חוזר לקדמותו
על ידי מים חיים, ולכן מי שקונה בהמה,

רות, "וַתְּבֹא בְלֹט", והכוונה שבאה
בסתר.

"בְּלֹטִיהֶם"¹ – זה מעשה כשפים,
שאינו עושה על ידי שדים אלא מעצמו,
ולשון זה נאמר בדבר הנעשה מעצמו,
"וְיָאֵת לְהֵט הַחֶרֶב הַמְּתֵהֶפֶכֶת לְשֹׁמֵר אֶת
דָּרְךָ עַץ הַחַיִּים", שהיתה החרב מותהפכת
מאליה.

דקפיד המנא ודלא קפיד המנא

דקפיד אמנא, שד, כלומר, מי שאינו יכול
לעשות דבר בלא כלי הראוי לאותו דבר,
[כגון שרי בוהן² שצריכים סכין שקתו שחור,
ושרי כוס, שצריכים כוס של זכוכית], מעשה
שדים הוא.

ודלא קפיד אמנא, כשפים, כלומר, מי
שעושה בכל כלי, מעשה כשפים הוא.

אביו של קרנא, שהיה מכשף, היה מקנח
חוטמו בכח, ומשליך חתיכות של
מעילים מנחיריו.

מעשה שדים בבריות קטנות

"וַיַּעֲשׂוּ בְּחֶרְטְמִים בְּלֹטִיהֶם לְהוֹצִיא
אֶת הַכְּנָפִים וְלֹא יָכְלוּ וַתְּהִי הַכְּנָפִים בְּאֶדָם

הוספות

¹ "וַיִּשְׁלַח אֶהָרֹן אֶת מִטְהוֹ לִפְנֵי פְרָעָה וְלִפְנֵי עֲבָדָיו וַיְהִי לְתַנּוּן וַיִּקְרָא גַם פְּרָעָה לְחַכְמִים וְלַמְכַשְּׁפִים וַיַּעֲשׂוּ גַם הֵם חֲרָטְמֵי
מִצְרַיִם בְּלֹטִיהֶם כֵּן".

² יש מעשה שדים ששואלים על ידי שמן וקרי להו שרי שמן, והיינו שרי בוהן, ויש ששואלים בשפופרת של ביצה וקרי
להו שרי ביצים. [רש"י בדף ק"א].

מתוכו צמר של איל בדוחק]. **(ב) אימוס** [צורת רגל מעור, מלא שער, שעליו עושים נעלים]. **(ג) קמייע** [של עור, שממולא מתוכו]. **(ד) צרור המרגליות** [=עור שתופרים אותו, ויש בו מרגליות, ותולים אותו בצואר בהמה לרפואה]. **(ה) משקולת קטנה**, [שעושים מעופרת, ומחפים אותה בעור שלא תתמעט]:

לדעת חכמים – מאחר שבית הקיבול מלא תמיד, אין זה נחשב כבית קיבול, ולכן כלים אלו **טהורים**.

ולדעת רבי אליעזר – אף על פי כן נחשב הדבר לבית קיבול, ולכן הכלים הללו **טמאים**.

ואם נקרעו הכלים הללו, ונראה החלל שלהם, **לדברי הכל מקבלים טומאה**, כי עתה יש להם בית קיבול שניתן להכניס בו דברים.

אך נחלקו חכמים ורבי אליעזר, האם המילוי שבתוכו נחשב כחלק מהכלי, ואינו חוצץ בטבילה.

לדעת חכמים – אם נטמאו, **אין מטבילים אותם כמו שהם, כי מה שבתוכם חוצץ**, וצריכים להוציאו מהם קודם הטבילה.

ולדעת רבי אליעזר – אם נטמאו, **מטבילים אותם כמו שהם, כי מה שבתוכם אינו חוצץ**.

מנעל שעל גבי האימוס

כלי מקבל טומאה רק משעה שנגמרה עשייתו, ונחלקו חכמים בדין נעל

ורוצה לבדוק אם באמת בהמה היא, או דבר אחר שנעשה כבהמה על ידי כישוף, ישקה אותה מים חיים, ואם היא כישוף יתבטל על ידי המים.

מכת צפרדע

במכת צפרדע נאמר, **"ותעל הצפרדע ותכס את ארץ מצרים"**, משמע שצפרדע אחת כסתה את ארץ מצרים.

רבי עקיבא אומר, צפרדע אחת היתה, **השריצה ממעיה, ויצאו ולדות, ומלאה כל ארץ מצרים**

אמר [לן] רבי אלעזר בן עזריה, [עקיבא מה לך אצל הגדה, כלה מדברותיך, ולך אצל נגעים ואהלות שהם חמורים, ובהם אתה מחודד ולא בהגדה, צפרדע אחת היתה, **שרקה להם**, ושמעו קולה כל הצפרדעים שבעולם, **והם באו**].

דף סח

כלי עור שיש בו בית קיבול העשוי להיות מלא תמיד

כלי עור אינו מקבל טומאה, אלא אם כן יש לו בית קיבול, [כלומר מקום שמכניסים בו דברים]. ונחלקו חכמים ורבי אליעזר, בדין כלי עור שיש בו בית קיבול, אלא שעשוי כדי שימלאו אותו, וישאר כך תמיד. **כגון**, **(א) כדור** [כלי של עור, מלא

ודעת אמו, [שעוד לא הדליקה נרות],
נטרפה, **שמניחים דברים אלו שיש בהם
איסור תורה, ומתעסקים באיסור**
תפילין בשבת שהוא מדברי חכמים.

כיון שראו חכמים שדעתו מיושבת עליו,
נכנסו וישבו לפניו ברחוק ארבע אמות
[מפני הנדוי שנתנדה במחלוקת תנורו של
עכנאי].

אמר להם, **למה באתם**. אמרו לו, **ללמוד
תורה** באנו. אמר להם, **ועד עכשיו למה
לא באתם**. אמרו לו, **לא היה לנו פנאי**.
אמר להם, **תמיה אני אם ימותו מיתת
עצמם** [=מיתת רגילה כשאר בני אדם]. **אמר
לו רבי עקיבא, שלי מהו?** אמר לו, **שלבך
קשה משלהם**, מפני שלבך פתוח כאולם,
ואילו שמשתני היית למד תורה הרבה.

נטל שתי זרועותיו, והניחן על לבו,
ואמר, **אוי לכן שתי זרועותיי, שהן כשני
ספרי תורה שנגללים ונסגרים**, שאז אין
רואים את הכתוב בהם, כי כשאמות
תתכסה התורה שבלבי, משום שלא
שמשוני ולא למדו ממני.

**הרבה תורה למדתי מרבותיי, ולא
חסרתי מהם אפילו ככלב המלקק מן
הים**, [כלומר גדולים היו ממני הרבה,
ואף שלמדתי מהם הרבה, אין בכך לחסר

שנגמרה עשייתה על האימוס, ואין צריך
אלא להורידה ממנו.

לדעת חכמים – הואיל ואינו מחוסר
מלאכה הצריכה אומן, והדיוט יכול
לסלקו מעל האימוס, כבר שם כלי עליו,
ומקבל טומאה.

ולדעת רבי אליעזר – המנעל טהור, מפני
שעדיין לא נגמרה מלאכתו.

מיתת רבי אליעזר

**כשחלה רבי אליעזר, נכנסו רבי עקיבא
וחבריו לבקרו**, רבי אליעזר **ישב בקינון**
שלו [=ארבעה עמודים וכילה פרוסה
עליהם], **והם ישבו בטרקלין שלו**.

**אותו היום ערב שבת היה, ונכנס
הורקנוס בנו לחלוץ לו תפיליו**, [כי בשבת
אסור להניח תפילין מדברי חכמים¹],
גער בו רבי אליעזר, ויצא בנויפה.

אמר הורקנוס לחכמים, כמדומה אני
שדעתו של אבא נטרפה, וקרוב הוא
למות, שאילו היתה דעתו מיושבת, היה
חולץ תפיליו.

אמר להם רבי אליעזר, דעתו [של
הורקנוס, שעוד לא הטמין את החמין],

הוספות

¹ מתחילת פירוש רש"י נראה, שלדעת רבי אליעזר, היוצא בשבת בתפילין לרשות הרבים, חייב חטאת או סקילה, ולכן חכמים אסרו להניח תפילין אף ברשות היחיד, שמא יצא בהם לרשות הרבים. ולפי זה נראה, שלדעת רבי אליעזר, אין התפילין תכשית לאדם אלא בזמן שמצווה להניחם, ולכן דווקא משום שלדעתו אין מצווה להניחם בשבת, אם יצא בהם לרשות הרבים בשבת, חילל את השבת. אולם מהמשך פירוש רש"י [תוס' מבואר, שאף היוצא בתפילין לרשות הרבים בשבת, אינו חייב חטאת או סקילה, ואינו אסור אלא מדברי חכמים, אלא שכל מה שאסרו חכמים לצאת בו לרשות הרבים, אסור ליטלו אפילו ברשות היחיד. ולפי פירושה צריך לומר, שלדעת רבי אליעזר, אמנם אין מצווה להניח תפילין בשבת, אולם המניחם כדרכו ברשות הרבים פטור מהתורה, כי כן דרך לבישתו, וחכמים אסרו את הדבר שמא יטלם בידו.

להבין ולהורות, שידעו החכמים מה אסור <

[ואף שרבי אליעזר לימד זאת את רבי עקיבא, לא הבין עד שחזר ולמד גם מרבי יהושע].

שאלו אותו חכמים, האם עומד בדעתו, במה שנחלק עימם בעניין כלי עור שיש בהם בית קיבול העשוי להיות מלא תמיד [כמבואר לעיל]. ואמר להם, שעדיין עומד בדעתו, ולכן הם טמאים, וטהרתם במקווה כמו שהם, כי מה שבתוכם אינו חוצץ.

וכן שאלו אותו, אם עומד בדעתו במה שנחלק עימם בעניין מנעל שעל גב האימוס [כמבואר לעיל]. ואמר להם, שעדיין עומד בדעתו, ולכן הוא טהור. ויצאה נשמתו בטהרה.

עמד רבי יהושע על רגליו, ואמר, הותר הנדר, הותר הנדר, [כלומר הותר נידויו].

למוצאי שבת פגע בו רבי עקיבא, כשהיו נושאים את מטתו מקיסרי ללוד, היה מכה בבשרו, עד שדמו שותת לארץ¹, פתח עליו בשורה, ואמר, אבי אבי רכב ישראל ופרשיו, הרבה מעות יש לי ואין לי שולחני להצותו, [כלומר הרבה שאלות יש לי לשאול, ואין למי לשאול].

מיתרונם עלי (אלא) מעט]. והרבה תורה לימדתי את תלמידיי, ולא חסרוני תלמידי אלא כמכחול בשפופרת, [כלומר גדול אני מהם הרבה, ואף שלמדו ממני הרבה, אין בכך כדי לחסר את יתרון חכמתי עליהם].

ולא עוד, אלא שאני שונה שלש מאות הלכות בבהרת עזה [=בהלכות מראות נגעים], ולא היה אדם ששואלני בהן דבר מעולם.

ולא עוד, אלא שאני שונה שלש מאות הלכות, ויש אומרים שלשת אלפים הלכות בנטיעת קשואים [=הלכות מיני כשפים, שעל ידיהם נתמלא כל השדה קשואים], ולא היה אדם שואלני בהן דבר מעולם, חוץ מעקיבא בן יוסף, שפעם אחת אני והוא מהלכים היינו בדרך, אמר לי, רבי למדני בנטיעת קשואים. אמרתי דבר אחד, נתמלאה כל השדה קשואים. אמר לי, רבי למדתי נטיעתם, למדני עקירתם. אמרתי דבר אחד, נתקבצו כולן למקום אחד.

> והותר לעשות זאת, כי היה הדבר לשם לימודו של רבי עקיבא, ולא אסרה תורה אלא, "לא תלמד לעשות פתועבת הגוים הקהם..."², כלומר ללמוד את התועבות כדי לעשותם, אבל מותר ללמוד כדי

סליק פרק ארבע מיתות

¹ הוספות

² ולא עבר על הכתוב "וְשָׂרָט לְנֶפֶשׁ לֹא תִתְּנוּ בְּבָשָׂרְכֶם", כי אין איסור אלא מחמת צער מיתת אדם, אבל הוא היה מצטער על התורה שאבדה ממנו, ושוב לא יוכל לשאול.

פרק ראשון דיני ממונות

דף ב

סידור מסכת סנהדרין אחר
בבא בתרא

מה נחשב גזל

דיני גזלות וחבלות בשלושה
מומחים [=סמוכים ונטלו
רשות מנשיא לדון]

דיני הלוואות בשלושה
הדיוטות

דף ג

ביאור המשנה "דיני
ממונות בשלושה גזלות
וחבלות בשלושה"

אחד דיני ממונות ואחד דיני
נפשות בדרישה וחקירה

דברים נוספים שאמרו
גידונים בפני שלושה
מומחים

מניין שדיני ממונות
בשלושה מומחים

בית דין שקול או נוטה

דיני ממונות בשלושה

רבי אומר בחמישה

דף ד

משך טומאת יולדת נקיבה

כמה מתנות מעכבות את
הכפרה בחטאת

כמה מתנות מעכבות את
הכפרה בעולה ושלמים
ואשם

בכמה מחיצות הסוכה
כשרה

טומאת מת ברביעית דם

טומאת דם

מניין הבתים בתפילין של
ראש הם ארבעה

סומא בראיה

לעניין בשר בחלב הכל
מודים שיש אם למקרא

דף ה

יחיד מומחה בדיני ממונות

דין בכפיה

נטילת רשות [המועילה לדיין
להיפטר מלשלם את הטעות]

ראשי הגולה והנשיאים

נתינת רשות להורות איסור
והיתר

קבלת רשות של כמה
אמוראים

אחיו ובני אחיו של רבי
חייא

חלל אינו מוזהר על
הטומאה

נתינת רשות על תנאי

דף ו

מתי הכל מודים שאחד דן
את הדין

פשרה

האם מחילה צריכה קניין

מתי עושים פשרה

ובצע בַּרְדָּ נֶאֱחָז' ה'

וְיָהִי דוֹד עֵשָׂה מְשֻׁפֵּט וְיִדְּקָה
לְכָל עַמּוֹ

לא תגורו מפני איש

לפני מי העדים מעידים

לפני מי הדיינים דנים

דף ז

פוֹטֵר מֵים רֵאשִׁית מְדוֹן

מאמרי בני אדם שיש להם
מקור בכתובים

מאמרי רבי שמואל בר
נחמני אמר רבי יונתן בעניין
הדין

אין לדיין לומר את הדין

אלא אם הוא ברור לו

עונש הטעות מוטל על כולם

הדיין צריך להיות דומה
למלך ולא לכהן

העמדת דיין שאינו הגון

יראת הדין

הנהגות ענווה של רב ומר
זוטרא חסידיא

וְלֹא תַעֲלֶה בְּמַעֲלַת עַל
מִן־בְּחַי ... וְאַלֶּה הַמְשֻׁפָּטִים

כלי הדיינים

לשמוע דברי בעל דין אחד
קודם שיבוא חברו

וְשִׁפְטֵם צֶדֶק בֵּין אִישׁ וּבֵין
אָחִיו וּבֵין גֵּר

לא תפירו פנים במשפט

דף ח

מנודה לרב או לתלמיד

דין פרוטה כדין מאה מנה

דיין המטה דין מטריח
הקדוש ברוך הוא

וְהִדְבַּר אֶשֶׁר יִקְשֶׁה מִכֶּם
תִּקְרְבוּ אֵלַי וְשִׁמְעֵתִיו

אזהרת דיין וציבור זה על
זה

דבר אחד לדור ולא שני
דברים לדור

בשם מי מזמינים לדין

מי דן דיני קנסות

בכמה דנים תביעת מוציא
שם רע [התובע את האשה]

בכמה דנים כשהאב תובע
את המוציא שם רע

דף ט

זוממים וזוממי זוממים
במוציא שם רע

רבע פסול לעדות

פלוני רבעני לאונסי או לרצוני

דף י

פלגין דיבורא כשמעיד על עצמו או על אשתו אבל לא על ממונו

לדעת חכמים מכות בשלושה

עדים זוממים שאי אפשר להעניש אותם כאשר זממו לוקים על חטאם

לדעת רבי ישמעאל מכות בעשרים ושלושה

חישוב החודש

עיבור החודש אין צריך אמירה

עיבור השנה צריך אמירה

אמירת "מקודש מקודש" לקידוש החודש

ביאור המשנה "עיבור החודש בשלושה"

בכמה דיינים מעברים את השנה

דף יא

חכמי ישראל השתדלו שלא לגלות את העושה שלא כהוגן כדי שלא יתבייש [ופעמים אף הטילו את האשמה על עצמם]

רוח הקודש ובת קול בישראל

ראויים שתשרה עליהם שכילה

עיבור השנה תלוי בנשיא

מפני מה מעברים את השנה

כמה ימים הוא חודש העיבור

נוסח הודעת הנשיא על העיבור

מדיני ביעור מעשרות

היכן בית דין יושבים לעבר את השנה

עיבור שנה וקידוש החודש ביום ולא בלילה

דף יב

אין מעברים שנת רעבון

ממתי בית דין יושבים לחשב אם השנה צריכה להתעבר

איזו חודש ראוי להתעבר

מתי מודיעים שעיברו את השנה

עיבור שנה ששית או שביעית או שמינית

עיבור השנה מפני הטומאה

עד מתי מעברים את השנה במה חטא חזיקה

דף יג

ועל התקופה

סמיכת זקנים על ראש פר העלם דבר של ציבור

סמיכת זקנים להיות מומחים

דף יד

רבי יהודה בן בבא מסר נפשו על הסמיכה

מי סמך את רבי מאיר

בני עלי אין נסמכים

מעלת הנסמך

שבחים ששבו לנסמכים בשעת סמיכתם

שבח ששבו את רבי אבהו

מדידת העיר הקרובה אל החלל

החייבת להביא עגלה ערופה

מניין הדיינים שבלשכת הגזית

חליצה ומאונין בפני כמה

חילול נטע רבעי ומעשר שני

פדיון הקדש

כמה דברים נקראו צינורא

דף טו

ביאור המשנה "הערכין המטלטלים"

"ואדם כיוצא בהן"

דין דבר העומד להיגזז

רובע רבע ושור הנסקל

שור סיני

הזאב והארי הדוב והנמר והברדלס והנחש שהרגו

ברדלס

מדיני עיר הנידחת

דף טז

אין דנים את השבט אלא על פי בית דין של שבעים ואחד

אין דנים את נביא השקר אלא על פי בית דין של שבעים ואחד

אין דנים את כהן גדול אלא בבית דין של שבעים ואחד

מי נשאלים באורים ותומים

אין יוצאים למלחמת הרשות אלא על פי בית דין של שבעים ואחד

מלחמה לצורך פרנסה

אין הבור מתמלא מחולייתו

קידוש ירושלים העזרות והמקדש וכליו

העמדת בתי דינים ושוטרים בישראל

אין דנים את אנשי עיר הנידחת אלא בבית דין של שבעים ואחד

היכן אין עושים עיר הנידחת

כמה ערים נידחות עושים

דף יז

למה נענש אבנר ערסא דגדא ערסא דצלא סעודת הבראה במלך כפיית המטה באבלות דברים האמורים בפרשת המלך על מי מלך שלמה המלך פורץ גדר חלוקת שלל המלחמה	אין מושיבין כהן גדול בעיבור שנה חודש אדר כפי סברת הרועים יבום וחליצה בכהונה גדולה	מניין הדיינים בסנהדרין הגדולה "וְהִתְיַצְבוּ שָׁם עִמּוֹד" משום שכינה "וַיִּשְׁאַרוּ שְׁנֵי אַנְשִׁים בְּמַחְנֶה" נבואת אלדד ומידד סנהדרין קטנה יש בה עשרים ושלושה דיינים מתי עושים בית דין שקול הטיה לרעה על פי שנים אפשרית רק בבית דין שקול סנהדרין שראו כולם לחובה דברים שחייבים להיות בדייני הסנהדרין כינויי החכמים כל עיר שאין בה עשרה דברים הללו אין תלמיד חכם רשאי לדור בתוכה מניין אנשי העיר שיש להיות בה סנהדרין [קטנה של עשרים ושלושה]
דף כא כמה נשים המלך רשאי לשאת עגלה זו מיכל נשים ופלגשים בעלי אגרופים של בית דוד מעשה אמנון ותמר איסור ייחוד סימן של מלכי בית דוד לא ירבה לו סוסים לא ירבה לו כסף וזהב חשיבות הכסף בימי שלמה תחילת מלכות רומי מקראות שנכשל בהן שלמה מצוות כתיבת ספר תורה כתב עברי כתב ולשון של תורה	דף יט כהן גדול אינו נטמא לקרובים שורה שעושים בחזרה מקבורת המת כהן גדול בשורה כהן גדול בניחומי אבלים סעודת הבראה תקנות שהתקין רבי יוסי בציפורי מלך בדין עמידת בעלי הדין בשעת הדין תלמיד חכם או מלך בפני בית דין תלמיד חכם או מלך המוחלים על כבודם מעשה ינאי המלך עדות של מלך יבום וחליצה באשת מלך יבום וחליצה במלך אלמנת מלך קידושי דוד את מירב בת שאול קידושי דוד את מיכל פלטי בן ליש המגדל יתום בתוך ביתו או מלמד תורה לבן חבירו יעקב פדה את אברהם	דף יח מניין דייני ישראל פרק שני כהן גדול דף יח סידור פרק כהן גדול אחרי פרק דיני ממונות התְקוּשָׁשׁוּ וְקוֹשׁוּ כהן גדול דן ודנים אותו הרוצח בשגגה שגולה לעולם הפטורים מהשבת אבדה עדות של כהן גדול אין מושיבים את המלך להיות דיון עם הסנהדרין אין מושיבין מלך בעיבור שנה
דף כב המתפלל צריך שיראה עצמו כאילו שכינה כנגדו השתמשות בכלי המלך דוד ואבישג כמה קשים הגירושין מיתת האישה זיווגו של אדם	דף כ "שֶׁקָרַח הָחָן וְהַבֵּל הִיפּוּ אִשָּׁה וְיָצְאָתָה" היא תִּתְהַלֵּל" המלך בהלווית המת נשים בהלווית המת	

הנשבע שבועת שוא	מדברי חכמים	אשת נעורים
בר חמא ניצל מעונש על הריגה	דף כה	מיתת האיש או האישה
הקרובים שפסולים לעדות	אימתי ובמה בדברי רבי יהודה	אין רואים את המלך כשאינו מכובד
[קרבת הורים]	עוד פסולים מדברי חכמים	זמני תספורות
[קרבת אחים]	תשובת טבח שהוציא טרפות מתחת ידו	כהנים שתויי יין ופרועי ראש
[קרבת אחי הורים]	בני אדם נוספים שהוסיפו חכמים לפוסלם מלהעיד ומלדון בתקופה מאוחרת יותר	איסור שתיית יין לכהן בזמן הזה
מתה בתו ויש לחתנו בנים ממנה	אביו של רבי זירא גבאי כשר היה	איסור פריעת ראש לכהן בזמן הזה
מתי אדם נענש על עוון אחרים		"עָרַל לֵב וְעָרַל פֶּה"
דף כח	דף כו	פרק שלישי זה בורר
מניין שקרובים פסולים לעדות	גם סוחרי שביעית פסולים להעיד ולדון	דף כג
מידת הקרבה שבה העדים פסולים	עיבור שנה על ידי מלמדי זכות על רשעים	לווה ומלווה שכל אחד מהם אינו רוצה לדון בבית דין שחברו רוצה בו
אופן נוסף שזכרו בו פסולי קורבה	סחורה באקראי בפירות שביעית	שלושה דיינים לדיני ממונות על ידי זבל"א [=זה בורר לו אחד]
עדות לאשת הפסול	קשר רשעים אינו מן המניין מעשה שבנא	להכיר עם מי חותם עם מי דן ועם מי סועד
אח אחי	כי השתות יְהַרְסוּן צְדִיק מִהַ פְּעַל	הפוסל את עדי בעל דינו
שני מחותנים	התורה נקראת "תוֹשֶׁבֶת"	דף כד
קרבת ארוס וארוסה	מחשבה מועלת אפילו לדברי תורה	בני ארץ ישראל היו מחבבים זה את זה
דף כט	הכרזה על הפסולים	רבי מאיר בתלמודו
אוהב ושונא לענין עדות	המקבל צדקה מן הנוכרים חשוד על העריות	רבי מקבל דברי רבי יוסי
תלמידי חכמים ששונאים זה את זה	גנב ניסן וגנב תשרי	תלמידי ארץ ישראל ותלמידי בבל
מה אומרים לעדי ממונות כדי שלא יבואו להעיד שקר	קוברי מתים ביום טוב	מקום חנופה וגסות הרוח
עדות הודאה	דף כז	תלמוד בבלי
האם טוענים לבעל הדין טענות זכות כשאינו יודע לטעון בעצמו	עדים זוממים ממותי נפסלים	בעל דין המקבל עליו לקיים דבר שאינו חייב
מניין שכל המוסיף גורע	נפקא מינה בין שתי הלשונות בדברי רבא	הפסולים להעיד ולדון מהתורה
האם אדם אומר דברים שלא להשביע את עצמו או את בניו	מומר אוכל נבילות לתיאבון	הפסולים להעיד ולדון
כתיבת שטר על חוב שיש בו עדי הודאה	מומר אוכל נבילות להכעיס	
באלו מקומות הלכה כמר בר		

רב אשי

למחרת

פרק רביעי אחד דיני ממונות

דף ל

שטר שנכתב אחרי הודאה בפני שלושה

מי סידר הגמרא

ראיתי אביכם שהטמין מעות והן של

ראו אביהם מטמין ואמר להם שהן של

בא בחלום ואמר לו מעות טמונים של

כתיבת פסק דין כשיש מחלוקת בין הדיינים והלכו אחר הרוב

נפסק הדין על פי הרוב ונתברר כטעות

מקצת מסדרי הדין

עדים שלא ראו את המעשה בבת אחת

סמיכת אדם גדול בטעות

עדים המכחישים זה את זה בבדיקות

דף לא

דיין האומר חוץ לבית דין

אני זכיתי וחבריי חייבו

פירסם סוד ישן

סתירת פסק הדין

מתי אין הלכה כרבן שמעון בן גמליאל

שטר שביד שלישי

יבמה הולכת אחר היבם

תשלום הוצאות הדרך לבית דין בעיר אחרת

כינוי של משה

מר עוקבא היה לו זיו

דף לב

דרישה וחקירה בדיני נפשות

דרישה וחקירה בדיני ממונות

באלו אופנים המלווה גובה חוב שהלווה בשביעית

שטר מאוחר

צֶדֶק צֶדֶק תִּרְדֹּף

סימן שהיו עושים במילת התינוקות

סימן שהיו עושים בשעת המשנה

דברים שבין דיני ממונות לדיני נפשות

[א] מניין הדיינים

[ב] תחילת המשא ומתן

[ג] הכרעת רוב

דף לג

[ד] ביטול הדין אחרי שנפסק

[ה] מי רשאי ללמד זכות ומי רשאי ללמד חובה

דף לד

[ו] שינוי דעת הדיין בשעת משא ומתן

טעם אחד משני מקראות

המזבח מקדש את הראוי לו

[ז] גמר דין ביום או בלילה

דיין עיוור

מה לומד רבי מאיר מהפסוקים שדרשו מהם חכמים את זמן הדין [בממוין]

דף לה

לדון שנים למיתה ביום אחד

[ח] גמר דין בו ביום או

נזקקים לתובע תחילה

הלנת צדקה בתעניות

אין דנים [דיני נפשות] לא בערב שבת ולא בערב יום טוב

קבורת מת מצווה אינה דוחה את השבת

עבודה דוחה את השבת

קבורת מת מצווה דוחה את העבודה

רציחה [=מיתת בית דין] דוחה את העבודה

רציחה [=מיתת בית דין] אינה דוחה את השבת

דף לו

תורה וגדולה במקום אחד

[ט] מי מהדיינים אומר דעתו תחילה

דין של מורד במלכות

תלמידו ובנו של הדיין

[י] זקן סריס ומי שאין לו בנים ואכזרי

דין שור שהרג

[יז] מי כשר לדון

דף לז

אופן ישיבת דייני הסנהדרין

דין יחוד באשתו נידה

קריבה לעריות

ריקנים שבך

הבריונים שכני רבי זירא

סופרי הדיינים

שלוש שורות של תלמידי חכמים יושבים לפני הסנהדרין

כיצד מאיימים על עדי נפשות שלא יעידו שקר

עדות באומד

<p>דף מא</p> <p>מניין להתראה מן התורה עדי נערה המאורסה רבן יוחנן בן זכאי מה בין חקירות לבדיקות הכחשה בחקירות ברכת [חידוש] הלבנה</p>	<p>גמליאל חצי עליון וחצי תחתון של האדם הכל על ידי הקדוש ברוך הוא רבי תנחום מנצח את הקיסר וניצול ממוות כיצד שכינה שורה על כל עשרה יחזקאל סובל חטא שמיטה של ישראל טהרת הקדוש ברוך הוא ישראל אינם בכלל כל הגוים למי ה' טוב רינה באבוד הרשעים מפלת הרשעים סופו של אחאב הריגת אחאב בית אחאב לא נתברך בשביל עובדיה מעלות עובדיה למה חילק עובדיה את הנביאים "חֲזֹן עֲבֹדָהּ כֹּה אָמַר ה' אֲקִים לְאָדָם" קרבן מלך מואב כמשפטי הגוים עשו ולא עשו יופיה של אבישג</p>	<p>מתי בטלו מיתות בית דין חייב מיתה שאי אפשר לדונו "דָּמִי אֶחָדָּ" אמיירת קדושה כפרת הגלות ביאת בן דוד זירוז הגלות החרש והמסגר למה נברא אדם יחידי מפני מה אין פרצופי בני אדם דומים זה לזה בשלשה דברים אדם משתנה מחבירו מפני מה נברא אדם בערב שבת "וַיִּצָר ה' אֲלֵימָה אֶת הָאָדָם עֲפָר מִן הָאֲדָמָה" סדר בריאת אדם הראשון ויומו הראשון מתי אדם נופל ביד חיה רעה דברי המלאכים על בריאת האדם מידת אדם הראשון אדם הראשון ראה העתידות דברים שאינם כהוגן שאמרו על אדם הראשון דע מה שתשיב לאפיקורוס ראייות מינים ותשובותם פסוק שביאר רב אידיית למין אחד ששאלו פסוק שביאר כובס אחד דרשות רבי מאיר</p>
<p>דף מב</p> <p>"כִּי בְתַחְבְּלוֹת תַּעֲשֶׂה לָךְ מִלְחָמָה" בעניין לימוד זכות וחובה בדין סדר גמר הדין לחובה שנים עשר מחייבים ואחד עשר מזכים מתי אומר נדקן הדין</p>	<p>דף לח</p> <p>החרש והמסגר למה נברא אדם יחידי מפני מה אין פרצופי בני אדם דומים זה לזה בשלשה דברים אדם משתנה מחבירו מפני מה נברא אדם בערב שבת "וַיִּצָר ה' אֲלֵימָה אֶת הָאָדָם עֲפָר מִן הָאֲדָמָה" סדר בריאת אדם הראשון ויומו הראשון מתי אדם נופל ביד חיה רעה דברי המלאכים על בריאת האדם מידת אדם הראשון אדם הראשון ראה העתידות דברים שאינם כהוגן שאמרו על אדם הראשון דע מה שתשיב לאפיקורוס ראייות מינים ותשובותם פסוק שביאר רב אידיית למין אחד ששאלו פסוק שביאר כובס אחד דרשות רבי מאיר</p>	<p>דף לב</p> <p>דברים שביארו לכופר וי"ג לקיסר] שדיבר עם רבן</p>
<p>דף מג</p> <p>בכמה אבנים סוקלים את הנסקלים החזרת הנידון מבית הסקילה על ידי זכות שנמצאה יין שמשקים את הנידון למוות</p>	<p>פרק חמישי היו בודקין דף מ מניין שיש לבדוק את העדים בחקירות מה הם החקירות דין הבדיקות</p>	<p>פרק חמישי היו בודקין דף מט מניין שיש לבדוק את העדים בחקירות מה הם החקירות דין הבדיקות</p>

בתי התפילין
ממון הנידונים למוות
דין מורד במלכות
הריגת נבות הזרעלי
מנוסת יואב להחזיק
בקרנות המזבח
שלמה מקבל על זרעו קללת
יואב

דף מט

על מה דנו את יואב
וְאַחֲרַי אֲבָשְׁלוּם לֹא נָטָה
משפט על ידי צבא
הריגת אבנר
הריגת עמשא
אֲנָשִׁים צָדִיקִים נְטָבִים מְמַנּוּ
נאמר על יואב "וַיִּקָּבֵר
בְּבֵיתוֹ בְּמִדְבָּר"

פרק שביעי ארבע מיתות
ארבע מיתות בית דין
סם
שבעה סמנים מעבירים על
הכתם
סדר יומא וסדר תמיד
סדר מצוות חליצה
בגדי כהונה

דף נ

סדר חומר מיתות בית דין
דף נא
דין אשת איש שזנתה תחת
בעלה
בת כהן אשת פסול
מזנה תחת בעלה החייבת
שתי מיתות נידונית
בחמורה

מן התורה ולא לעבור על דברי
תורה אלא כדי לעשות סייג לתורה

דין התלייה
מה הכוונה "כִּי קָלַלְתָּ אֲקִים
תְּלוּיִי"
[קללה מלשון קלות]
איסור הלנת המת
קבורה בקרקע
ספק בגמרא מפני מה
קוברים את המת
מפני מה מספידים את המת
[=משמיעים דברים לעורר צער על
פסירתו]

דף מז

עונש למת בעולם הזה אחר
מותו
קבורת הנהרגים בבית דין
אלישע קיבל פי שנים
מאליהו
דין קרבנות שנדחו
רשע שמת [כדרכו] או נהרג
[על ידי אחרים]
דופק וגולל
מתי מותר לפנות מת
מקברו
טומאת הקבר
איסור הנאה בקבר

דף מח

הזמנה [בלא מעשה] מילתא
או לאו מילתא
מעשה בלא הזמנה
בגד שנעשה לספר תורה
הנפש [=בנין שעל הקבר]
קבורת הן במה שנעשה לצורך
קבורת לאב
תפוסת קבר של נפל
מעות קבורה
בגדים שנתנו על המת

מהיכן באים הדברים לצורך
הנידון למוות

יוצא להיסקל שאמר יש לי
ללמד על עצמי זכות
הכרזה על הנסקלים [ושאר
הנהרגים]
ממאמרי רבי יהושע בן לוי
וידוי של הנידון למוות
ביאור כתובים מפרשת עכן
כל ישראל ערבים זה לזה

דף מד

היכן היו הר גריזים והר עיבל
שנצטוו לבנות שם מזבח
מלאך שבא בזמן שצרו
ישראל על יריחו
מאמר רוח פסקונית
שלוש שמות יש לו לרוח
פסקונית
[רעי איוב אמרו לו: הֲיִעָרֵךְ
שׁוּעָךְ לֹא בָצָר וְנִכְל מֵאֲמָצִי כַח]
וידוי בלא ידיעת כל חטאיו
וידוי נידון למוות הבטוח
בצדקתו
מעשה רבי שמעון בן שטח
והמכשפות

דף מה

האיש נסקל ערום
והאשה
אופן מיתת הנסקלים
שיעור בור "סתם"
האם בעיני קרא כדכתיב
כלל ופרט (וכלל) או ריבוי
(ומיעוט (וריבוי)
את מי תולים

דף מו

לדון שני דיני נפשות ביום
אחד
בית דין מכין ועונשין שלא

איסור גזל בישראל	סיכום דיני אשת האב	דינים ופרטים נוספים הנלמדים מהכתוב "ובת איש פהן כי תחל לזנות את אביה היא מחללת פאש תשקר"
דין רוצח	הבא על כלתו	רבי אליעזר אומר, את אביה בשריפה ואת חמיה בסקילה
דין רודף	דין משכב זכור	הלכתא למשיחא
דינים הנלמדים מהכתובים האמורים לנח ובניו בעניין רציחה	דין רובע ונרבע	
בן נח אסור באשת איש	סיכום הדינים בעניין אזהרת שוכב ונשכב בזכור ובבהמה ונפקא מינה בין הדעות השונות	
דין ערווה בבני נח	דף נה	דף נב
דף נח	ביאה בבהמה	שריפת עדת קרח
ביאור סוף הכתוב "וַדַּבֵּק בְּאִשְׁתּוֹ וְהָיָה לְבֶשֶׂר אֶחָד"	ביאת בהמה באשה	שריפת בני אהרן
דין ערווה בגרים	העראה בעריות בזכור ובבהמה	שריפת הפרים
שתי קרובות שנתגייר	המערה בעצמו	מצוות הנשרפים [בבית דין על חטאם]
"וַיִּקַּח עִמְרָם אֶת יוֹכָבֵד דִּתּוֹ [אחות קהת אביו] לוֹ לְאִשָּׁה"	מדוע הורגים את הבהמה	מיתת בני אהרן
איסור קרובות לאדם ובניו	המתעה את חברו מדרכי חיים לדרכי מיתה	עדת קרח
דין ערווה לעבד כנעני של ישראל	תקלה בלא קלון	דיני נפשות בזמן הזה
אישות בשפחה של בן נח	קלון בלא תקלה	מצוות הנהרגים [בבית דין סייף על חטאם]
ביאה שלא כדרכה	בת שלוש שנים ויום אחד ביאתה ביאה	שורפים על המלכים
הכאת ישראל	בן תשע שנים ויום אחד ביאתו ביאה	פנים ועורף וצוואר שמולם
המגביה ידו על חברו להכותו	דף נו	סתם מיתה האמורה בתורה היא חנק
עבודת האדמה	שלושה דברים שאסור לעשות בשם ה'	מצוות הנחנקים [בבית דין על חטאם]
גוי ששבת	מצוות שנאמרו לבני נח	דרשת הכתובים האמורים בניאוף
דף נט	מצוות שנאמרו לאדם הראשון	דף נג
גוי שעוסק בתורה	מצוות שנתחייבו בהם ישראל במרה	אלו הם הנסקלים
אדם	דף נז	הבא על אימו שהיא אשת אביו
"אִךְ בֶּשֶׂר בְּנִפְשׁוֹ דָּמוֹ לֹא תֹאכְלוּ"	על אלו מצוות בן נח נהרג איסור גזל בגוי	הבא על אימו שאינה ראויה לאביו
רק חזק לבלתי אכל הדם כי הדם הוא הנפש ולא תאכל הנפש עם הבשר	פועל גוי אצל ישראל	איסור מצווה ואיסור קדושה בעריות
כל מצווה שנאמרה לבני נח ונשנית לישראל בסיני לאלו ולאילו נאמרה	אוכל מהפירות כפועל ישראל	דף נד
כל מצווה שנאמרה לבני נח		מדרש הפסוקים

לא תנחשו ולא תעוננו	עשה שני חטאים בהעלם אחד	ולא נשנית לישראל בסיני לישראל בלבד נאמרה
המחלל את השבת במזיד בעדים והתראה דינו סקילה	חטא בשוגג בלא להתכוון למעשה שעשה	היתר אשת יפת תואר לישראל
מניין שאסור לקלל עונש המקלל אביו או אמו בא על אשת איש מעשה חידודים	דף סג	מי נאסר להשחית זרעו
דף סז	המקבל עליו עבודה זרה לאלוה בדיבור [בלא לעובדה]	אכילת בשר לאדם הראשון ולבני נח
דין מסית ומדיח	משתף שם שמים ודבר אחר	בשר היורד מהשמים כישוף לבני נח
דברים שמסית חמור משאר חייבי מיתות	ויאמרו אלה אלהיך ישךאל אשר העליף מארץ מצרים	דף ס
ביאור המשנה "המסית [שדינו סקילה] זה הדיוט המסית את ההדיוט"	דין מכבד עבודה זרה "לא תאכלו על הדם"	לדעת רבי אלעזר בני נח מצווים על הכלאים [הרבעת בהמה והרכבת אילן]
בן סטדא	"ושם אלהים אחרים לא תזכירו לא ישמע על פיך"	דין שומע אזכרה
הלכות שבת	הזכרת עבודה זרה הכתובה בתורה	אופן דין מגדף
הלכות כשפים	שותפות עם גוי	גם אני כמוהו
מיתת המכשף מהכתוב "מכשפה לא תחיה"	ליצנות מעבודה זרה	מדיני עבודה זרה
כשפים	דף סד	דף סא
מעשה כשפים ומעשה שדים	פעור	[מחשבים מעבודה לעבודה] שחט בהמה על מנת לזרוק דמה לעבודה זרה [ולא זרק]
דקפיד המנא ודלא קפיד המנא	נצמדים ודבוקים	הסכמה לעבוד עבודה זרה
מעשה שדים בבריות קטנות	מרקוליס	[מסית לעצמו] האומר בואו ועבדוני
חיתוך גמל באחיות עיניים	הנותן מזרעו למולך	העובד עבודה זרה מאהבה ומיראה
ביטול כשפים	שלוש כריתות בעבודה זרה	ומךדכי לא יקרע ולא ישתחנה לבו לשמים
מכת צפרדע	דף סה	משתחוה לאנדרטא
דף סח	חטאת על עבירה [לא תעשה] שאין בה מעשה בעל אוב	חיוב חטאת
כלי עור שיש בו בית קיבוד העשוי להיות מלא תמיד	ידעוני	דף סב
מנעל שעל גבי האימוס	לא ימצא בך מעוון ומנחש ודרש אל המתים	חילוק מלאכות בשבת
מיתת רבי אליעזר	בריאה על ידי צדיקים	חילוק מלאכות בעבודה זרה
	דף סו	